

شان نزول

آیات قرآن کریم

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

شان نزول آیات قرآن کریم

نویسنده:

آیت الله ناصر مکارم شیرازی

ناشر چاپی:

مدرسه الامام علی بن ابی طالب (علیه السلام)

ناشر دیجیتال:

مرکز تحقیقات رایانه‌ای قائمیه اصفهان

فهرست

۵	فهرست
۱۸	شأن نزول آیات قرآن در تفسیر نمونه
۱۸	مشخصات کتاب
۱۸	مقدمه حضرت آیه الله العظمی مکارم شیرازی (مد ظله العالی)
۲۰	پیشگفتار
۲۰	اشاره
۲۲	فصل اول : سوره بقره
۲۲	آیه
۲۲	شأن نزول : این چگونه وحی آسمانی است ، که مثل به عنکبوت و مگس می زند؟
۲۳	شأن نزول : تحریف تورات به خاطر یک مهمانی
۲۴	شأن نزول : صفات محمد(صلی الله علیه وآله) را بازگو نکنید
۲۵	شأن نزول : کتمان بشارت های تورات به ظهور پیامبر(صلی الله علیه وآله)
۲۷	شأن نزول : یهود قبل از بعثت پیامبر(صلی الله علیه وآله) و بعد از بعثت !
۳۰	شأن نزول : میکائیل آری ، جبرئیل خیر
۳۱	شأن نزول : لجاجت و عناد
۳۱	شأن نزول : سوء استفاده از کلمات و هشدار
۳۳	شأن نزول : پرسش و درخواست های غیرمنطقی
۳۴	شأن نزول : کشمکش یهود و نصاری
۳۵	شأن نزول : جلوگیری از بهره وری از معابد الهی
۳۷	شأن نزول : به هر سو رو کنی خدا می بینی
۳۹	شأن نزول : ملت های لجوج
۴۱	شأن نزول : توصیه یعقوب به فرزندان
۴۲	شأن نزول : نه یهود و نه نصاری ، آئین ابراهیم
۴۲	شأن نزول : شهیدان زنده اند

- ۴۳ ..... شأن نزول : صفا و مروه از شعائر الهی
- ۴۵ ..... شأن نزول : کیفر کتمان کنندگان
- ۴۶ ..... شأن نزول : استفاده از نعمت های خدا در زمین
- ۴۷ ..... شأن نزول : کتمان آیات الهی
- ۴۹ ..... شأن نزول : معیار ارزش انسان ها
- ۵۰ ..... شأن نزول : قصاص ، زندگی است
- ۵۱ ..... شأن نزول : بگو خدا به همه نزدیک است
- ۵۲ ..... شأن نزول : روزه تا شب
- ۵۴ ..... شأن نزول : هلال ماه چه فایده ای دارد؟
- ۵۵ ..... شأن نزول : جنگ مجاز و ممنوع
- ۵۷ ..... شأن نزول : یاد خدا به جای تفاخر بر گذشته
- ۶۰ ..... شأن نزول : انسان های دو چهره را بشناسید
- ۶۱ ..... شأن نزول : ماجرای لیله المبیث
- ۶۳ ..... شأن نزول : استهزاء نسبت به مؤمنان !
- ۶۴ ..... شأن نزول : بهشت را به بها می دهند
- ۶۵ ..... پی نوشتها
- ۶۵ ..... شأن نزول : انفاق به خویشاوندان
- ۶۶ ..... پی نوشتها
- ۶۶ ..... شأن نزول : نبرد در ماه های حرام
- ۶۹ ..... شأن نزول : پرسش درباره شراب و قمار و ایتمام !
- ۷۱ ..... شأن نزول : زنان مشرک ، شایسته همسری نیستند
- ۷۳ ..... شأن نزول : حکم آمیزش در ایام عادت
- ۷۴ ..... شأن نزول : سوگندهای درست و نادرست
- ۷۵ ..... شأن نزول : طلاق ، سه بار بیش نیست
- ۷۶ ..... شأن نزول : حکم ازدواج با همسر اول پس از سه طلاق
- ۷۷ ..... شأن نزول : از ازدواج ممانعت نکنید

- ۷۹ ----- شأن نزول : شرکت در نماز جماعت
- ۸۰ ----- شأن نزول : احیای مردگان
- ۸۲ ----- شأن نزول : معامله پر سود
- ۸۳ ----- شأن نزول : اجبار در دین ممنوع است
- ۸۵ ----- شأن نزول : انفاق از اموال پاک ، آری
- ۸۶ ----- شأن نزول : انفاق در راه خیر
- ۸۸ ----- شأن نزول : انفاق به فقراى آبرومند
- ۸۹ ----- شأن نزول : انفاق در هر زمان به جا است
- ۹۰ ----- شأن نزول : ربا ممنوع !
- ۹۲ ----- فصل دوم : سوره آل عمران
- ۹۲ ----- آیات و ترجمه
- ۹۲ ----- شأن نزول : ملاقات فرستادگان مسیحیان با پیامبر اسلام(ص)
- ۹۶ ----- شأن نزول : دستاویز و بهانه جوئی اهل کتاب
- ۹۷ ----- پی نوشتها
- ۹۷ ----- شأن نزول : ملاک شکست و پیروزی ، آخر کار است
- ۹۸ ----- شأن نزول : نبرد حق و باطل
- ۱۰۰ ----- شأن نزول : حکم تورات را اجرا کنید
- ۱۰۲ ----- شأن نزول : پیروزی بر ایران و روم
- ۱۰۵ ----- شأن نزول : تعبیت ، دلیل محبت
- ۱۰۶ ----- شأن نزول : آفرینش مسیح چون آفرینش آدم
- ۱۰۷ ----- شأن نزول : مباحله ، آخرین راه
- ۱۱۱ ----- شأن نزول : ابراهیم(علیه السلام) نه یهودی بود و نه نصرانی ، مسلم بود
- ۱۱۲ ----- شأن نزول : از قریب یهود بر حذر باشید
- ۱۱۲ ----- شأن نزول : تلاش برای تزلزل مؤمنان
- ۱۱۴ ----- شأن نزول : امانتداران و خائنان
- ۱۱۵ ----- شأن نزول : سوگند برای منافع مادی

- شأن نزول : تحریف در اداء کلمات ----- ۱۱۶
- شأن نزول : توطئه ای برای بدنامی ----- ۱۱۸
- شأن نزول : پذیرش توبه ----- ۱۲۰
- پی نوشتها ----- ۱۲۱
- شأن نزول : مرگ در حال کفر ----- ۱۲۱
- شأن نزول : ایرادهای دیگر یهود ! ----- ۱۲۳
- شأن نزول : آتش افروزی یهود ----- ۱۲۵
- شأن نزول : اتحاد ! اتحاد ! ----- ۱۲۷
- شأن نزول : از تهدید نترسید ----- ۱۳۰
- شأن نزول : تقابل صالحان و ناصالحان ----- ۱۳۱
- شأن نزول : یهودیان را محرم اسرار ندانید ----- ۱۳۳
- شأن نزول : زبان های بی انضباطی ----- ۱۳۴
- شأن نزول : محمّد پیامبر است ، اساس ، اسلام است ----- ۱۳۶
- شأن نزول : شهیدان زنده اند ، بشارت به بازماندگان ----- ۱۳۸
- شأن نزول : تعقیب دشمن ----- ۱۴۰
- شأن نزول : خدا فقیر است و ما اغنیاء ----- ۱۴۳
- شأن نزول : نشانه صدق پیامبر از نگاه تورات ----- ۱۴۵
- شأن نزول : رابطه آزمایش و سرزنش ----- ۱۴۶
- شأن نزول : محاصره اقتصادی و مشکلات آن ----- ۱۵۰
- شأن نزول : نماز بر جنازه نجاشی از راه دور ----- ۱۵۱
- فصل سوم : سوره نساء ----- ۱۵۲
- آیات و ترجمه ----- ۱۵۲
- شأن نزول : سرپرستی ایتم ----- ۱۵۲
- شأن نزول : ازدواج با دختران یتیم ----- ۱۵۳
- شأن نزول : حکم ارث در میان خویشاوندان ----- ۱۵۴
- شأن نزول : سهام ارث ----- ۱۵۷

- شأن نزول : ارث از همسر از طریق نادرست ۱۵۸
- شأن نزول : مهریه ها را بپردازید ۱۶۰
- شأن نزول : ازدواج با همسر پدر ممنوع ۱۶۰
- شأن نزول : مردان و زنان ، هر کدام سهم خود را دارند ۱۶۱
- شأن نزول : خداوند مشرکان را نمی آمرزد ۱۶۳
- شأن نزول : ادعاهای واهی ۱۶۴
- شأن نزول : خبثت تا کجا؟! ۱۶۵
- شأن نزول : امانت ها را به اهلیش بسپارید ۱۶۷
- شأن نزول : داوری خواستن از طاغوت ممنوع ۱۶۹
- شأن نزول : ملاک ایمان حقیقی ! ۱۷۰
- شأن نزول : بشارت به مؤمنان حقیقی ۱۷۱
- شأن نزول : جهاد به هنگام دستور ۱۷۳
- شأن نزول : جهاد و تشویق مؤمنان ۱۷۴
- شأن نزول : ساده نگری و مسامحه کاری ! ۱۷۵
- شأن نزول : پیشنهاد اصلاح را بپذیرید ۱۷۷
- شأن نزول : شدت عمل ۱۷۹
- شأن نزول : حکم قتل خطائی ۱۸۱
- شأن نزول : کیفر قتل عمد ۱۸۲
- شأن نزول : پذیرش اقرار به اسلام ۱۸۳
- شأن نزول : هجرت از سرزمین کفر ۱۸۵
- شأن نزول : نماز خوف ۱۸۷
- شأن نزول : در برابر هر سلاحی ، سلاح مشابهی ۱۸۸
- شأن نزول : اتهام سرقت به یک مسلمان ۱۹۱
- شأن نزول : عدم انعطاف ۱۹۴
- شأن نزول : کیفر انتخاب راهی جز راه مؤمنان ۱۹۵
- شأن نزول : ارزش هر کس به عمل است ۱۹۶

- ۱۹۷ ----- شأن نزول : رفع اختلافات خانوادگی
- ۱۹۸ ----- شأن نزول : لزوم ایمان به همه انبیاء
- ۱۹۹ ----- شأن نزول : شرکت در جلسات منافقان ممنوع
- ۲۰۰ ----- شأن نزول : از بهانه های یهود
- ۲۰۱ ----- شأن نزول : مسیح(علیه السلام) بنده خدا است
- ۲۰۲ ----- شأن نزول : ارث خواهران و برادران
- ۲۰۲ ----- فصل چهارم : سوره مائده
- ۲۰۲ ----- آیات و ترجمه
- ۲۰۳ ----- شأن نزول : حکم شکار با سگ و باز شکاری
- ۲۰۴ ----- شأن نزول : مجازات مفسد فی الارض
- ۲۰۶ ----- شأن نزول : حکم تورات درباره زناى محصنه
- ۲۰۹ ----- شأن نزول : داوری غیر عادلانه ممنوع
- ۲۱۱ ----- شأن نزول : هم پیمانی با یهود ممنوع
- ۲۱۲ ----- شأن نزول : آیه ولایت
- ۲۱۵ ----- شأن نزول : هشدار در مورد انتخاب دوست
- ۲۱۷ ----- شأن نزول : ایمان به همه پیامبران
- ۲۱۸ ----- شأن نزول : آیه تبلیغ
- ۲۳۱ ----- شأن نزول : عمل به تورات ، انجیل و قرآن
- ۲۳۲ ----- شأن نزول : نخستین مهاجرت در اسلام و ثمرات آن
- ۲۴۰ ----- شأن نزول : سنت پیامبر و تبعیت از آن
- ۲۴۳ ----- شأن نزول : تحریم قطعی خمر و قمار
- ۲۴۵ ----- شأن نزول : گذشته ها گذشته
- ۲۴۷ ----- شأن نزول : حکم شکار در سفر حج
- ۲۴۸ ----- شأن نزول : از پرسش های بی جا بپرهیزید
- ۲۵۱ ----- شأن نزول : شاهد گرفتن هنگام مرگ
- ۲۵۲ ----- فصل پنجم : سوره انعام-اعراف-انفال

- آیات و ترجمه ۲۵۳
- شأن نزول : من مأمورم نخستین مسلمان باشم ۲۵۳
- شأن نزول : مستمندان ، یاران راستین اسلام ۲۵۵
- شأن نزول : ارشاد و گرنه کناره گیری ۲۵۸
- شأن نزول : انکار نزول قرآن ۲۵۹
- شأن نزول : مدعیان کاذب ۲۶۰
- شأن نزول : بت ها شفیع کسی نیستند ۲۶۲
- شأن نزول : پیشنهاد معجزه ۲۶۳
- شأن نزول : ایمان حمزه ، افسر رشید اسلام ۲۶۵
- شأن نزول : انتخاب پیامبر(صلی الله علیه وآله) از بین مردم ۲۶۶
- آیات و ترجمه ۲۶۷
- شأن نزول : رفیق شما دیوانه نیست ۲۶۷
- شأن نزول : هنگام برپائی رستاخیز ۲۶۹
- شأن نزول : من بشارت دهنده ام ۲۷۰
- آیات و ترجمه ۲۷۰
- شأن نزول : حکم انفال و غنائم ۲۷۰
- شأن نزول : توبه ابولبابه ۲۷۲
- شأن نزول : توطئه قتل پیامبر(صلی الله علیه وآله)و زمینه هجرت ۲۷۵
- شأن نزول : کمک های مالی مردم مکه برای نبرد بدر ۲۷۹
- فصل ششم : سوره توبه ۲۷۹
- آیات و ترجمه ۲۷۹
- شأن نزول : ایمان ، برترین افتخار ۲۸۰
- شأن نزول : حرکت به سوی جهاد ۲۸۳
- شأن نزول : بهانه جوئی برای عدم شرکت در جهاد ۲۸۵
- شأن نزول : دشمنان سرسخت ۲۸۶
- شأن نزول : این حُسن است ، نه عیب ۲۸۷

- ۲۸۸ ..... شأن نزول : آتش کیفر دشمنی با خدا -
- ۲۹۰ ..... شأن نزول : توطئه قتل پیامبر(صلی الله علیه وآله) -
- ۲۹۲ ..... شأن نزول : تکذیب و انکار -
- ۲۹۵ ..... شأن نزول : ثعلبه و ثروتمندی او -
- ۲۹۸ ..... شأن نزول : کمک مالی به جهاد ، محبوب خدا -
- ۳۰۰ ..... شأن نزول : کسانی که از شرکت در جهاد معذورند -
- ۳۰۲ ..... شأن نزول : هیچ عذری پذیرفته نیست -
- ۳۰۳ ..... شأن نزول : باز هم توبه ابولبابه -
- ۳۰۴ ..... شأن نزول : پشیمانی از شرکت نکردن در جهاد -
- ۳۰۶ ..... شأن نزول : ماجرای مسجد ضرار -
- ۳۱۱ ..... شأن نزول : استغفار برای مشرکان ممنوع -
- ۳۱۲ ..... شأن نزول : پیش از ابلاغ تکلیف ، مجازاتی نیست -
- ۳۱۳ ..... شأن نزول : یک درس بزرگ ! -
- ۳۱۷ ..... شأن نزول : وجوب تحصیل علوم دینی -
- ۳۱۹ ..... فصل هفتم : سوره یونس-هود-نحل-رعد-ا . سرا .
- ۳۱۹ ..... آیه و تر جمه -
- ۳۲۲ ..... شأن نزول : ظاهری زیبا و باطنی خبیث -
- ۳۲۴ ..... شأن نزول : درخواست برادری با علی(علیه السلام) -
- ۳۲۵ ..... شأن نزول : درخواست معجزات از سر لجاجت -
- ۳۲۸ ..... شأن نزول : تبلیغات گمراه کننده -
- ۳۲۸ ..... شأن نزول : رستاخیز حتمی است -
- ۳۲۹ ..... شأن نزول : معامله پر سود -
- ۳۳۱ ..... شأن نزول : هشدار از بیعت شکنی -
- ۳۳۲ ..... شأن نزول : ثروت دنیا فانی است -
- ۳۳۳ ..... شأن نزول : تغییر وظائف -
- ۳۳۴ ..... شأن نزول : تقیه -

- شأن نزول : مزاحمت و آزار به هنگام قرائت قرآن ۳۳۵
- شأن نزول : شأن نزول های ساختگی ۳۳۷
- شأن نزول : تصمیم گیری مشرکان درباره پیامبر ۳۴۱
- شأن نزول : درخواست معجزات از سر لجاجت ۳۴۲
- شأن نزول : اسماء حسنی الهی ۳۴۶
- شأن نزول : تحقیق درباره پیامبر ۳۴۶
- شأن نزول : با پاکدلان باش نه متکبران ۳۴۸
- شأن نزول : موسی و خضر ۳۵۱
- شأن نزول : علم بی پایان خداوند ۳۵۲
- فصل هشتم : سوره مریم - طه - حج - نور ۳۵۴
- آیات و ترجمه ۳۵۴
- شأن نزول : من مأمورم ۳۵۸
- شأن نزول : زندگی پس از مرگ ۳۵۹
- شأن نزول : محبت علی (علیه السلام) در دل های مؤمنان ۳۶۰
- شأن نزول : این همه رنج بر خود تحمیل نکن ۳۶۴
- شأن نزول : گرایش سودگرایانه ۳۶۴
- شأن نزول : نصرت خدا حتمی است ۳۶۵
- شأن نزول : مجاهدان میدان بدر ۳۶۶
- شأن نزول : دفاع در هر حال و در هر زمان ۳۶۷
- شأن نزول : انتخاب رسول با خدا است ۳۶۸
- شأن نزول : ازدواج با زنان زناکار بر مؤمنان حرام است ۳۶۸
- شأن نزول : لعن چیست و در چه موردی؟ ۳۷۰
- شأن نزول : اتهام ناموسی و وظائف مؤمنان ۳۷۳
- شأن نزول : از کمک های مالی دریغ نکنید ۳۸۲
- شأن نزول : نگاه به نامحرم ممنوع ۳۸۵
- شأن نزول : عفت در دوران عزوبت ۳۸۶

- ۳۸۸ ..... شأن نزول : داوری با رسول خدا است !
- ۳۸۹ ..... شأن نزول : مشکلات مسلمانان صدر اسلام
- ۳۹۱ ..... شأن نزول : حنظله غسیل الملائکه
- ۳۹۳ ..... فصل نهم : سوره فرقان قصص عنکبوت روم لقمان احزاب
- ۳۹۳ ..... آیات و ترجمه
- ۳۹۴ ..... شأن نزول : پیامبر از جنس مردم است
- ۳۹۵ ..... شأن نزول : راه و روش تو ، راه و روش پیامبران پیشین
- ۳۹۶ ..... شأن نزول : در انتخاب دوست به هوش باشید !
- ۳۹۸ ..... شأن نزول : علی(علیه السلام) ، داماد پیغمبر(صلی الله علیه وآله)
- ۳۹۸ ..... شأن نزول : دانشمندان اهل کتاب اسلام می پذیرند
- ۴۰۱ ..... شأن نزول : عشق و علاقه به وطن
- ۴۰۲ ..... شأن نزول : آزمایش حتمی و همگانی است
- ۴۰۴ ..... شأن نزول : احسان به والدین
- ۴۰۵ ..... شأن نزول : هجرت ، یک وظیفه مسلم
- ۴۰۶ ..... شأن نزول : در طریق هدایت نباید وحشت کرد
- ۴۰۶ ..... شأن نزول : پیشگوئی ، معجزه دیگر پیامبر(صلی الله علیه وآله)
- ۴۰۷ ..... شأن نزول : غنا و موسیقی ممنوع
- ۴۰۹ ..... شأن نزول : از کفار و منافقان اطاعت مکن
- ۴۱۰ ..... شأن نزول : انسان یک قلب دارد
- ۴۱۲ ..... شأن نزول : خواسته های همسران پیامبر و پاسخ آنها
- ۴۱۳ ..... شأن نزول : آیه تطهیر درباره چه کسانی است؟
- ۴۲۱ ..... شأن نزول : قرب و منزلت زن و مرد در پیشگاه خدا
- ۴۲۳ ..... شأن نزول : مؤمنان در برابر فرمان خدا و رسول حق انتخاب ندارند
- ۴۲۶ ..... شأن نزول : بهانه های همسران پیامبر و فرمان الهی
- ۴۲۸ ..... شأن نزول : مؤمنان و آداب زندگی
- ۴۳۰ ..... شأن نزول : رعایت حجاب در مورد محارم

- ۴۳۱ ..... شأن نزول : حجاب احترام زنان مؤمن -
- ۴۳۲ ..... فصل دهم : سوره فاطر-یس-ص - زمر شوری زخرف جائیه احقاف فتح
- ۴۳۲ ..... آیات و ترجمه
- ۴۳۶ ..... شأن نزول : ادعاهای بدون عمل
- ۴۳۷ ..... شأن نزول : آن که نخستین بار آفرید ، بار دیگر زنده می کند
- ۴۳۸ ..... شأن نزول : پاسخ دندان شکن به کفار قریش
- ۴۳۹ ..... شأن نزول : اگر خورشید را در دست راستم قرار دهند . . .
- ۴۴۱ ..... شأن نزول : موخدان عصر جاهلی
- ۴۴۳ ..... شأن نزول : قرآن احسن الحدیث است
- ۴۴۳ ..... شأن نزول : تهدید بر خشم بت ها
- ۴۴۵ ..... شأن نزول : یأس از رحمت خدا ممنوع
- ۴۴۸ ..... شأن نزول : مودت و محبت بستگان پیامبر(صلی الله علیه وآله)
- ۴۴۹ ..... شأن نزول : رابطه ثروت و طغیان
- ۴۵۰ ..... شأن نزول : چگونگی ارتباط پیامبران با خداوند متعال
- ۴۵۱ ..... شأن نزول : پاسخ قاطع به ایراد «ابن زبیری»
- ۴۵۲ ..... شأن نزول : هوای او خدای او
- ۴۵۳ ..... شأن نزول : تهیدستان یاران اصلی اسلام
- ۴۵۷ ..... شأن نزول : اسلام اجته
- ۴۶۰ ..... شأن نزول : داستان صلح «حذیبیه»
- ۴۶۵ ..... فصل یازدهم : سورههای حجرات طور نجم حدید مجادله
- ۴۶۵ ..... آیات و ترجمه
- ۴۷۰ ..... شأن نزول : بر فرمان های خدا و پیامبر پیشی نگیرد
- ۴۷۳ ..... شأن نزول : از اقدام بدون تحقیق بر حذر باشید
- ۴۷۶ ..... شأن نزول : اصلاح بین دو گروه مؤمن
- ۴۷۸ ..... شأن نزول : مسخره ، سوء ظن ، تجسس و غیبت ممنوع
- ۴۸۰ ..... شأن نزول : نگوئید ایمان آورده ایم

- شأن نزول : خداوند از تمام اسرار آگاه است ----- ۴۸۲
- شأن نزول : تو نه کاهنی ، نه شاعر و نه مجنون ----- ۴۸۲
- شأن نزول : هر کس بار خود را بر دوش می کشد ----- ۴۸۳
- شأن نزول : در برابر نام خدا خاشع باشید ----- ۴۸۵
- شأن نزول : پاداش اهل ایمان و تقوا ----- ۴۸۷
- شأن نزول : ظهار ، مجازات ، و راه حل ----- ۴۸۸
- شأن نزول : کیفر نجواکنندگان بدجنس ----- ۴۹۲
- شأن نزول : احترام کسانی که وارد مجلس می شوند ----- ۴۹۴
- شأن نزول : صدقه ، قبل از نجوا ----- ۴۹۶
- فصل دوازدهم : سوره‌های حشر ممتحنه - صفّ جمعه منافقون تغابن تحریم حاقّه معارج ----- ۴۹۷
- آیات و ترجمه ----- ۴۹۷
- شأن نزول : عبرت ها ----- ۵۰۳
- شأن نزول : انفال ، ملک حکومت اسلامی ----- ۵۰۸
- شأن نزول : محبت خالص ----- ۵۰۹
- شأن نزول : به عهد و پیمان منافقان اعتماد نکنید ----- ۵۱۲
- شأن نزول : ماجرای نامه حاطب بن ابی بلتعنه ----- ۵۱۴
- شأن نزول : از مواد صلح نامه حدیبیه ----- ۵۱۸
- شأن نزول : گفتار بدون عمل ----- ۵۱۹
- شأن نزول : داد و ستد هنگام اقامه نماز جمعه ----- ۵۲۰
- شأن نزول : ماجرای عبدالله بن ابی و تهدید مسلمانان ----- ۵۲۱
- شأن نزول : نحوه رفتار همسر ، با خانواده و فرزندان ----- ۵۲۵
- شأن نزول : توطئه همسران پیامبر(صلی الله علیه وآله) ----- ۵۲۶
- شأن نزول : نه سخن شاعر است و نه کاهن ! ----- ۵۲۸
- فصل سیزدهم : سوره‌های جنّ مدثر - انسان عبس مطففین فجر لیل ----- ۵۳۲
- آیات و ترجمه ----- ۵۳۲
- شأن نزول : ایمان آوردن جنیان ----- ۵۴۰

- ۵۴۲ ..... شأن نزول : خدا ولید را بکشد !
- ۵۴۵ ..... شأن نزول : سندی بزرگ بر فضیلت اهل بیت پیامبر(صلی الله علیه وآله)
- ۵۵۲ ..... شأن نزول : چرا با دیدن یک مرد نابینا چهره در هم می کشی؟! ..
- ۵۵۷ ..... شأن نزول : وای بر کم فروشان !
- ۵۵۹ ..... شأن نزول : فردا نوبت ما است
- ۵۶۰ ..... شأن نزول : ای روح آرام و مطمئن !
- ۵۶۱ ..... شأن نزول : بخیل را بنگرید !
- ۵۶۴ ..... فصل چهاردهم : سوره های ضحی علق قدر عادیات - تکاثر همزه فیل ماعون کوثر کافرون مسد اخلاص فلق
- ۵۶۴ ..... اشاره
- ۵۷۳ ..... شأن نزول : خدا تو را به خود وانگذاشته ..
- ۵۷۵ ..... شأن نزول : نزول نخستین آیات قرآن ..
- ۵۷۸ ..... شأن نزول : یک شب برابر هزار ماه ..
- ۵۷۹ ..... شأن نزول : سوگند به اسب های میدان نبرد ..
- ۵۸۱ ..... شأن نزول : تفاخر و زیادت طلبی نا به جا ، از بی خردی است ..
- ۵۸۲ ..... شأن نزول : مگر داستان اصحاب فیل را نشنیده ای؟! ..
- ۵۸۹ ..... شأن نزول : آثار تکذیب دین در امور زندگی ..
- ۵۹۰ ..... شأن نزول : به تو کوثر دادیم !
- ۵۹۲ ..... شأن نزول : هرگز معبودان شما را نمی پرستم ..
- ۵۹۳ ..... شأن نزول : مرگ بر ابولهب !
- ۵۹۵ ..... شأن نزول : توصیف کامل از خدا
- ۵۹۶ ..... شأن نزول : پناه به شکافنده افق تاریک !
- ۵۹۸ ..... درباره مرکز

شان نزول آیات قرآن در تفسیر نمونه

مشخصات کتاب

سرشناسه: امامی محمدجعفر، ۱۳۲۲ - ۱۳۸۷.

عنوان و نام پدیدآور: شان نزول آیات قرآن برگرفته از تفسیر نمونه / تدوین محمد جعفر امامی؛ [مقدمه نویس] مکارم شیرازی.

مشخصات نشر: قم: مدرسه الامام علی بن ابی طالب (ع) ۱۳۸۵.

مشخصات ظاهری: ۵۲۶ص.

شابک: ۳۵۰۰۰ ریال: ۹۶۴-۵۳۳-۰۲۶-۲؛ ۷۵۰۰۰ ریال (چاپ دوم)

یادداشت: پشت جلد به انگلیسی: ... The vvwns which the verses of Koran are descended:

یادداشت: کتاب حاضر برگرفته از کتاب "تفسیر نمونه" تالیف "مکارم شیرازی" است.

یادداشت: چاپ دوم: ۱۳۸۹.

موضوع: مکارم شیرازی، ناصر، ۱۳۰۵ - . تفسیر نمونه

موضوع: قرآن -- شان نزول

شناسه افزوده: مکارم شیرازی ناصر، ۱۳۰۵ -، مقدمه نویس

شناسه افزوده: مکارم شیرازی، ناصر، ۱۳۰۵ - . تفسیر نمونه

شناسه افزوده: مدرسه الامام علی بن ابی طالب (ع)

رده بندی کنگره: BP۷۰/۲ / الف ش ۸ ۲ ۵۸۳۱

رده بندی دیویی: ۲۹۷/۱۵۲

شماره کتابشناسی ملی: ۱۲۰۳۰۶۱

مقدمه حضرت آیه الله العظمی مکارم شیرازی (مدّ ظلّه العالی)

می دانیم قرآن مجید به صورت تدریجی در ۲۳ سال به مناسبت های مختلف نازل شده است که مفسران آنها را «شان نزول»

می نامند .

به دست آوردن این مناسبت ها تأثیر مهمی در فهم معانی و محتوای این آیات و رفع هر گونه ابهام دارد ، حتی در بعضی از موارد اگر شأن نزول ها از ما گرفته شود اجمال و ابهام بر معنی آیه حاکم می گردد .

به همین دلیل از قدیم الایام علمای تفسیر تلاش فراوان در به دست آوردن این شأن نزول ها کرده اند و آنها را در کتب تفسیر و گاه در کتاب مستقل جمع آوری نموده

افسوس که علمای اسلام در قرن اول ظهور این آئین که این شأن نزول ها روشن بود تلاش کافی برای حفظ و نقل آن نکردند و مقداری از آنها از دسترس ما خارج شده است .

ولی آنچه امروز در اختیار ماست باز مقدار قابل ملاحظه و پرارزشی است که باید آنها را در تفسیر آیات قرآن مغتنم شمرد .

ما در «تفسیر نمونه» تا آنجا که میسر بود به نقل این شأن نزول ها و استفاده از آنها در تفسیر آیات کوشیده ایم ، بدیهی است گردآوری همه آنها و چینش آن در کنار هم به علمای تفسیر بینش بیشتر و به توده های مردم آگاهی خوبی برای بررسی و فهم آیات قرآن خواهد داد .

اکنون خوشوقتیم که فاضل ارجمند و دانشمند گرامی و پرتلاش جناب حجه الاسلام و المسلمین آقای امامی (دامت تأییداته) دامن همت به کمر زده و این شأن نزول ها را با سلیقه خاص و به صورت جالبی گردآوری و تبیین کرده و در دسترس عموم قرار داده است .

خداوند این خدمت ارزشمند قرآنی را از ایشان بپذیرد و توفیق بهره گیری از آن را به همگان عنایت کند .

قم حوزه علمیه

ناصر مکارم شیرازی

آبان ماه ۱۳۸۵

پیشگفتار

اشاره

کتابی که در اختیار جنابعالی است ، شأن نزول آیاتی است که در «تفسیر نمونه» آمده و با محتوای آیات مربوطه سازگار است .

جمعی از کسانی که این تفسیر را مطالعه کرده ، درخواست داشته اند که این شأن نزول ها جدا گردآوری و چاپ گردد . پیشنهاد این کار مورد موافقت استاد عالیقدر حضرت آیه الله

العظمی مکارم شیرازی (مدّ ظلّه العالی) قرار گرفت و فرمودند: این کار انجام شود .

پس از انجام کارهای مقدماتی آن به خدمت ایشان ارائه گردید و مورد لطف واقع شد .

کتاب در چهارده فصل تنظیم شده است :

فصل اوّل شأن نزول آیات سوره بقره .

فصل دوم شأن نزول آیات سوره آل عمران .

فصل سوم شأن نزول آیات سوره نساء .

فصل چهارم شأن نزول آیات سوره مائده .

فصل پنجم شأن نزول آیات سوره های انعام ، اعراف و انفال .

فصل ششم شأن نزول آیات سوره توبه .

فصل هفتم شأن نزول آیات سوره های یونس ، هود ، رعد ، نحل ، اسراء و كهف .

فصل هشتم شأن نزول آیات سوره های مریم ، طه ، حجّ و نور .

فصل نهم شأن نزول آیات سوره های فرقان ، قصص ، عنكبوت ، روم ، لقمان و احزاب .

فصل دهم شأن نزول آیات سوره های فاطر ، یس ، ص ، زمر ، شوری ، زخرف ، جاثیه ، احقاف و فتح .

فصل یازدهم شأن نزول آیات سوره های حجرات ، طور ، نجم ، حدید و مجادله .

فصل دوازدهم شأن نزول آیات سوره های حشر ، ممتحنه ، صفّ ، جمعه ، منافقون ، تغابن ، تحریم ، حاقّه و معارج .

فصل سیزدهم شأن نزول آیات سوره های جنّ ، مدّثر ، انسان ، عبس ، مطفّفین ، فجر و لیل .

فصل چهاردهم شأن نزول آیات سوره های ضحی ، علق ، قدر ، عادیات ، تکاثر ، همزه ،

فیل ، ماعون ، کوثر ، کافرون ، مَسَد ، اخلاص و فلق .

برای آن که فائده آن بیشتر گردد ، نخست آیه و ترجمه آن ، پس از آن شأن نزول آمده و سعی شده مدارک لازم در پاورقی ذکر شود تا نفع آن بیشتر شود .

امید است برای تمام خوانندگان مفید واقع گردد .

والسلام علیکم ورحمه الله و برکاته

محمد جعفر امامی

۱۳۸۵ / ۸ / ۱۰

فصل اول : سوره بقره

آیه

إِنَّ اللَّهَ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الْفَاسِقِينَ أَنْ يَضْرِبَ مَثَلًا مَا بَعُوضَةٌ فَمَا فَوْقَهَا فَأَمَّا الَّذِينَ آمَنُوا فَيَعْلَمُونَ أَنَّهُ الْحَقُّ مِنْ رَبِّهِمْ وَأَمَّا الَّذِينَ كَفَرُوا فَيَقُولُونَ مَاذَا أَرَادَ اللَّهُ بِهَذَا مَثَلًا يُضِلُّ بِهِ كَثِيرًا وَيَهْدِي بِهِ كَثِيرًا وَمَا يُضِلُّ بِهِ إِلَّا الْفَاسِقِينَ

خداوند از این که به (موجودات ظاهراً کوچکی مانند) پشه ، و حتی کمتر از آن ، مثال بزند شرم نمی کند . (در این میان) آنها که ایمان آورده اند ، می دانند که آن ، حقیقتی است از طرف پروردگارشان ؛ و اما آنها که راه کفر را پیموده اند ، (این موضوع را بهانه کرده) می گویند : «منظور خداوند از این مثل چه بوده است؟! » (آری ،) خدا جمع زیادی را با آن گمراه ، و گروه بسیاری را هدایت می کند ؛ ولی تنها فاسقان را با آن گمراه می سازد !

شأن نزول : این چگونه وحی آسمانی است ، که مثل به عنکبوت و مگس می زند؟

جمعی از مفسران از «ابن عباس» در شأن نزول آیه فوق چنین نقل کرده اند : هنگامی که خداوند در آیات گذشته پیرامون منافقین ، دو مثال بیان کرد (مَثَلُهُمْ كَمَثَلِ الَّذِينَ اسْتَوْفَدُوا نارا . . . و أَوْ كَصَيْبٍ مِنَ السَّمَاءِ) منافقین گفتند : خداوند برتر و بالاتر از این است که چنین مثال هائی بزند ، و از این راه در وحی بودن قرآن اظهار تردید کردند ، در این موقع آیه فوق نازل شد و به آنها پاسخ گفت . (۱)

بعضی دیگر گفته اند : هنگامی که در آیات قرآن ، مثل هائی به «ذباب» (مگس) و «عنکبوت» زده می شد ، جمعی از مشرکان این موضوع را

بهبانه قرار داده ، زبان به انتقاد گشودند و مسخره کردند که این چگونه وحی آسمانی است که سخن از «عنکبوت» و «مگس» می گوید؟ آیه فوق نازل شد و با تعبیراتی زنده به آنها جواب داد . (۲)

وَ آمَنُوا بِمَا أَنْزَلْتُ مُصَدِّقًا لِمَا مَعَكُمْ وَ لَا تَكُونُوا أَوَّلَ كَافِرٍ بِهِ وَ لَا تَشْتَرُوا بِآيَاتِي ثَمَنًا قَلِيلًا وَ إِيَّايَ فَاتَّقُونِ

و به آنچه نازل کرده ام ایمان بیاورید ؛ که نشانه های آن ، با آنچه در کتاب های شماست ، مطابقت دارد ؛ و نخستین کافر به آن نباشید ! و آیات مرا (به خاطر درآمد مختصری) ، به بهای ناچیزی نفروشید ! و تنها از من بترسید (نه از مردم) !

پی نوشتها

۱ . «مجمع البیان» ، ذیل آیه مورد بحث ؛ «جوامع الجامع» ، ج ۱ ، ص ۸۷ ، ذیل آیه ؛ «درّ المثور» ، ج ۱ ، ص ۴۱ .

۲ . «بحار الانوار» ، ج ۹ ، ص ۱۷۷ ، ح ۵ ، ج ۲۴ ، ص ۳۸۸ ، ح ۱۱۲ ؛ «تفسیر امام عسکری» ، ص ۲۰۵ .

شأن نزول : تحریف تورات به خاطر یک مهمانی

بعضی از مفسران بزرگ ، از امام باقر(علیه السلام) در شأن نزول این آیه چنین نقل کرده اند : «برای حُئی بن اخطب ، و کعب بن اشرف ، و جمعی دیگر از یهود ، هر سال مجلس میهمانی (پرزرق و برقی) از طرف یهودیان ترتیب داده می شد ، آنها حتی راضی نبودند این منفعت کوچک به خاطر قیام پیامبر اسلام(صلی الله علیه وآله) از میان برود ، به این دلیل (و دلائل دیگر) آیات تورات را که در زمینه اوصاف پیامبر(صلی الله علیه

وآله) بود تحریف کردند، این همان «ثمن قلیل» و بهای کم است که قرآن در این آیه به آن اشاره می کند». (۱)

وَ إِذَا لَقُوا الَّذِينَ آمَنُوا قَالُوا آمَنَّا وَإِذَا خَلَا بِغَضٍ مِنْهُمْ إِلَى بَعْضِ قَالُوا أَتَّخَذْتُنَّهِمْ إِيْمَانًا فَتَوَحَّيْتَ اللَّهُ عَلَيْهِمْ لِيُجَاوِبُوا بِهِنَّ رَبُّكُمْ أَمْ لَا تَعْقِلُونَ

أَوْ لَا يَعْلَمُونَ أَنَّ اللَّهَ يَعْلَمُ مَا يُسِرُّونَ وَمَا يُعْلِنُونَ

و هنگامی که مؤمنان را ملاقات کنند، می گویند: «ایمان آورده ایم.» ولی هنگامی که با یکدیگر خلوت می کنند، (بعضی به بعضی دیگر اعتراض کرده،) می گویند: «چرا مطالبی را که خداوند برای شما بیان کرد، به مسلمانان بازگو می کنید تا (روز رستاخیز) در پیشگاه خدا، بر ضد شما به آن استدلال کنند؟! آیا نمی فهمید؟!»

آیا اینها نمی دانند خداوند آنچه را پنهان می دارند یا آشکار می کند می دانند؟!!

پی نوشتها

۱. «مجمع البیان»، ذیل آیات مورد بحث؛ «بحار الانوار»، ج ۹، ص ۶۴؛ «نور الثقلین»، ج ۱، ص ۷۳، ح ۱۶۴.

شان نزول: صفات محمد(صلی الله علیه وآله) را بازگو نکنید

بعضی از مفسران در شان نزول این دو آیه از امام باقر(علیه السلام) چنین نقل کرده اند:

«گروهی از یهود که دشمنی با حق نداشتند هنگامی که مسلمانان را ملاقات می کردند از آنچه در تورات پیرامون صفات پیامبر اسلام(صلی الله علیه وآله) آمده بود به آنها خبر می دادند، بزرگان یهود از این امر آگاه شدند، آنها را از این کار نهی کرده، گفتند: شما صفات محمد(صلی الله علیه وآله) را بازگو نکنید»

وآله) را که در تورات آمده برای آنها بازگو نکنید تا در پیشگاه خدا دلیلی بر ضد شما نداشته باشند، آیات فوق نازل شد و به آنها پاسخ گفت». (۱)

و مِنْهُمْ أُمِّيُونَ لَا يَعْلَمُونَ الْكِتَابَ إِلَّا أَمَانِيَّ وَإِنْ هُمْ إِلَّا يَظُنُّونَ

فَوَيْلٌ لِلَّذِينَ يَكْتُمُونَ الْكِتَابَ بِأَيْدِيهِمْ ثُمَّ يَقُولُونَ هَذَا مِنْ عِنْدِ اللَّهِ لِيَشْتَرُوا بِهِ ثَمَنًا قَلِيلًا فَوَيْلٌ لَهُمْ مِمَّا كَتَبَتْ أَيْدِيهِمْ وَوَيْلٌ لَهُمْ مِمَّا يَكْتُمُونَ

و پاره ای از آنان عوامانی هستند که کتاب خدا را جز یک مشت خیالات و آرزوها نمی دانند؛ و تنها به پندارهایشان دل بسته اند.

پس وای بر آنها که نوشته ای با دست خود می نویسند، سپس می گویند: «این، از طرف خداست». تا آن را به بهای کمی بفروشند. پس وای بر آنها از آنچه با دست خود نوشتند؛ و وای بر آنان از آنچه از این راه به دست می آورند!

پی نوشتها

۱. «مجمع البیان»، ذیل آیات مورد بحث؛ «بحار الانوار»، ج ۹، ص ۶۵ و ۱۸۰، ح ۷.

شأن نزول: کتمان بشارت های تورات به ظهور پیامبر (صلی الله علیه وآله)

جمعی از دانشمندان یهود، اوصافی را که برای پیامبر اسلام (صلی الله علیه وآله) در «تورات» آمده بود تغییر دادند و این تغییر به خاطر حفظ موقعیت خود و منافی بود که همه سال از ناحیه عوام به آنها می رسید.

هنگامی که پیامبر اسلام (صلی الله علیه وآله) مبعوث شد، و اوصاف او را با آنچه در «تورات» آمده بود مطابق دیدند، ترسیدند در صورت روشن شدن این واقعیت منافع آنها در خطر

قرار گیرد ، لذا به جای اوصاف واقعی مذکور در تورات ، صفاتی بر ضد آن نوشتند .

عوام یهود که تا آن زمان کم و بیش صفات واقعی او را شنیده بودند ، از علمای خود می پرسیدند : «آیا این همان پیامبر موعود نیست که بشارت ظهور او را می دادید»؟

آنها آیات تحریف شده «تورات» را بر آنها می خواندند تا به این وسیله قانع شوند . (۱)

وَلَمَّا جَاءَهُمْ كِتَابٌ مِنْ عِنْدِ اللَّهِ مُصَدِّقٌ لِمَا مَعَهُمْ وَكَانُوا مِنْ قَبْلُ يَسْتَفْتِحُونَ عَلَى الَّذِينَ كَفَرُوا فَلَمَّا جَاءَهُمْ مَا عَرَفُوا كَفَرُوا بِهِ فَلَعْنَةُ اللَّهِ عَلَى الْكَافِرِينَ .

بِئْسَ مَا اشْتَرَوْا بِهِ أَنْفُسَهُمْ أَنْ يَكْفُرُوا بِمَا أَنْزَلَ اللَّهُ بَغْيًا أَنْ يَنْزِلَ اللَّهُ مِنْ فَضْلِهِ عَلَى مَنْ يَشَاءُ مِنْ عِبَادِهِ فَبَاءُوا بِغَضَبٍ عَلَى غَضَبٍ وَ لِلْكَافِرِينَ عَذَابٌ مُهِينٌ .

و هنگامی که از طرف خداوند ، کتابی برای آنها آمد که موافق نشانه هائی بود که با خود داشتند ، و پیش از این ، به خود نوید پیروزی بر کافران می دادند با این همه ، هنگامی که این (کتاب ، و پیامبری) را که (از قبل) شناخته بودند نزد آنها آمد ، به او کافر شدند ؛ لعنت خدا بر کافران باد .

ولی آنها در مقابل بهای بدی ، خود را فروختند ؛ که به ناروا ، به آیاتی که خدا فرستاده بود ، کافر شدند . و معترض بودند ، چرا خداوند به فضل خویش ، بر هر کس از بندگانش بخواهد ، آیات خود را نازل می کند؟! از این رو به خشمی بعد از خشمی (از سوی خدا) گرفتار

شدند . و برای کافران مجازاتی خوارکننده است .

پی نوشتها

۱ . این شأن نزول را به طور اجمال در «مجمع البیان» ، ذیل آیه مورد بحث ، و به طور تفصیل در آیات مناسب دیگر آمده است ؛ «بحار الانوار» ، ج ۲ ، ص ۸۶ ، ح ۱۲ .

شأن نزول : یهود قبل از بعثت پیامبر (صلی الله علیه وآله) و بعد از بعثت !

از امام صادق (علیه السلام) در ذیل این آیات چنین نقل شده : «یهود در کتاب های خویش دیده بودند هجرتگاه پیامبر اسلام (صلی الله علیه وآله) بین کوه «عیر» و کوه «أحد» (دو کوه در دو طرف «مدینه») خواهد بود ، یهود از سرزمین خویش بیرون آمدند و در جستجوی سرزمین مهاجرت رسول اکرم (صلی الله علیه وآله) پرداختند ، در این میان به کوهی به نام «حداد» رسیدند .

گفتند : «حداد» همان «أحد» است در همانجا متفرق شدند و هر گروهی در جایی مسکن گزیدند .

بعضی در سرزمین «تیما» .

و بعضی دیگر در «فدک» و عده ای در «خیبر» .

آنان که در «تیما» بودند میل دیدار برادران خویش را نمودند ، در این اثنا عربی عبور می کرد ، مرکبی را از او کرایه کردند ، وی گفت : من شما را از میان کوه «عیر» و «أحد» خواهم برد ، به او گفتند : هنگامی که بین این دو کوه رسیدی ما را آگاه نما .

مرد عرب هنگامی که به سرزمین «مدینه» رسید اعلام کرد : «اینجا همان سرزمین است که بین دو کوه «عیر» و «أحد» قرار گرفته است . سپس اشاره کرده گفت : این عیر است و آن هم أحد .

یهود از مرکب پیاده شدند و گفتند

: ما به مقصود رسیدیم دیگر احتیاج به مرکب تو نیست ، و هر جا می خواهی برو .

نامه ای به برادران خویش نوشتند که ما آن سرزمین را یافتیم ، شما هم به سوی ما کوچ کنید .

آنها در پاسخ نوشتند ما در اینجا مسکن گزیده ایم ، خانه و اموالی تهیه کرده ایم و از آن سرزمین فاصله ای نداریم ، هنگامی که پیامبر موعود به آنجا مهاجرت نمود به سرعت به سوی شما خواهیم آمد !

آنها در سرزمین «مدینه» ماندند و اموال فراوانی کسب نمودند این خبر به سلطانی به نام «تُبَّع» رسید ، با آنها جنگید ، یهود در قلعه های خویش متحصن شدند ، وی آنها را محاصره کرد ، سپس به آنها امان داد ، آنها به نزد سلطان آمدند «تُبَّع» گفت : من این سرزمین را پسندیده ام و در این سرزمین خواهم ماند ، در پاسخ وی گفتند : این چنین نخواهد شد زیرا این سرزمین هجرتگاه پیامبری است که جز او کسی نمی تواند به عنوان ریاست در این سرزمین بماند .

تُبَّع گفت : بنابراین من از خاندان خویش کسانی را در اینجا قرار خواهم داد تا آن زمانی که پیامبر موعود بیاید وی را یاری نمایند ، لذا او دو قبیله معروف «اوس» و «خزرج» را در آن مکان ساکن نمود .

این دو قبیله هنگامی که جمعیت فراوانی پیدا کردند به اموال یهود تجاوز می نمودند ، یهودیان به آنها می گفتند : هنگامی که محمد (صلی الله علیه وآله) مبعوث گردد شما را از سرزمین ما بیرون خواهد کرد !

هنگامی که محمد (صلی الله علیه و آله) مبعوث شد، اوس و خزرج که به نام انصار معروف شدند به او ایمان آوردند و یهود وی را انکار نمودند این است معنی آیه «وَ كَانُوا مِنْ قَبْلُ يَسْتَفْتِحُونَ عَلَى الَّذِينَ كَفَرُوا». (۱)

آری، همان جمعیتی که با عشق و علاقه مخصوص برای ایمان به رسول خدا (صلی الله علیه و آله) آمده بودند و در برابر اوس و خزرج افتخارشان این بود که پیامبری مبعوث خواهد شد و آنها یاران خاص وی خواهند بود، بر اثر تعصب، لجاج و دنیاپرستی در صف دشمنان او قرار گرفتند در حالی که دور افتادگان گرد او را گرفته و به یارانش پیوستند.

قُلْ مَنْ كَانَ عَدُوًّا لِجِبْرِيلَ فَإِنَّهُ نَزَّلَهُ عَلَى قَلْبِكَ بِإِذْنِ اللَّهِ مُصَدِّقًا لِمَا بَيْنَ يَدَيْهِ وَهُدًى وَبُشْرَى لِلْمُؤْمِنِينَ مَنْ كَانَ عَدُوًّا لِلَّهِ وَمَلَائِكَتِهِ وَرُسُلِهِ وَجِبْرِيلَ وَمِيكَالَ فَإِنَّ اللَّهَ عَدُوٌّ لِلْكَافِرِينَ

آنها می گویند: «ما با جبرئیل دشمن هستیم!» بگو: «کسی که دشمن جبرئیل باشد (در حقیقت دشمن خداست؛ چرا که) او به فرمان خدا، قرآن را بر قلب تو نازل کرده است؛ در حالی که کتب آسمانی پیشین را تصدیق می کند؛ و هدایت و بشارت است برای مؤمنان».

کسی که دشمن خدا و فرشتگان و رسولان او و جبرئیل و میکائیل باشد (کافر است؛ و) خداوند دشمن کافران است.

پی نوشتها

۱. «کافی»، ج ۸، ص ۳۰۸ و ۳۰۹، ح ۴۸۱؛ «بحار الانوار»، ج ۱۵، ص ۲۲۵ و ۲۲۶، ح ۴۹؛ «مجمع البیان»، ذیل

شأن نزول : میکائیل آری ، جبرئیل خیر

هنگامی که پیامبر (صلی الله علیه و آله) به «مدینه» آمد روزی «ابن صوریاء» (یکی از علمای یهود) با جمعی از یهود «فدک» نزد آن حضرت آمدند ، سؤالات گوناگونی کردند ، و نشانه هائی را که گواه نبوت و رسالت او بود ، جستجو نمودند ، از جمله گفتند : ای محمد خواب تو چگونه است؟ زیرا به ما اطلاعاتی درباره خواب پیامبر موعود داده شده است .

فرمود : تَنَامُ عَيْنَايَ وَ قَلْبِي يَقْظَانُ ! : «چشم من به خواب می رود اما قلبم بیدار است» .

گفتند : راست گفتی ای محمد ! و پس از سؤالات متعدد دیگر ، «ابن صوریاء» گفت : یک سؤال باقی مانده که اگر آن را صحیح جواب دهی به تو ایمان می آوریم و از تو پیروی خواهیم کرد ، نام آن فرشته ای که بر تو نازل می شود چیست؟ فرمود : جبرئیل است .

«ابن صوریاء» گفت : او دشمن ما است ، دستورهای مشکل درباره جهاد و جنگ می آورد ، اما «میکائیل» همیشه دستورهای ساده و راحت آورده ، اگر فرشته وحی تو «میکائیل» بود به تو ایمان می آوریم ! (۱)

وَ لَقَدْ أَنْزَلْنَا إِلَيْكَ آيَاتٍ بَيِّنَاتٍ وَ مَا يَكْفُرُ بِهَا إِلَّا الْفَاسِقُونَ

ما نشانه های روشنی برای تو فرستادیم ، و جز فاسقان کسی به آنها کفر نمی ورزد .

۱ . «طبرسی» در «مجمع البیان» این حدیث را از «ابن عباس» نقل کرده و در کتب دیگر مانند : «تفسیر کبیر» ، «المیزان» ، «المنار» و غیر آن نیز (با تفاوت هائی) آمده است ، «بحار الانوار»

، ج ۹ ، ص ۶۶ و ۲۸۳ ، با اندکی تفاوت ؛ «تفسیر امام حسن عسکری (علیه السلام)» ، ص ۴۰۶ و ۴۵۳ .

شأن نزول : لجاجت و عناد

در مورد این آیه ، شأن نزولی از «ابن عباس» نقل شده است و آن این که : «ابن صوری» دانشمند یهودی از روی لجاج و عناد به پیامبر اسلام (صلی الله علیه و آله) گفت : تو چیزی که برای ما مفهوم باشد نیاورده ای ! و خداوند نشانه روشنی بر تو نازل نکرده تا ما از تو تبعیت کنیم ، آیه فوق نازل شد و به او صریحاً پاسخ گفت . (۱)

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَقُولُوا رَاعِنَا وَ قُولُوا انظُرْنَا وَ اسْمَعُوا وَ لِلْكَافِرِينَ عَذَابٌ أَلِيمٌ

ای افراد با ایمان ! (هنگامی که از پیغمبر تقاضای مهلت برای درک آیات قرآن می کنید) نگوئید : «راعنا» ؛ بلکه بگوئید : «انظرنا» . (زیرا کلمه اول ، هم به معنی «ما را مهلت بده !» ، و هم به معنی «ما را تحقیق کن !» می باشد ؛ و بشنوید ! و برای کافران عذاب دردناکی است .

۱ . «مجمع البیان» و «قرطبی» ، ذیل آیه مورد بحث ؛ «جامع البیان» ، ج ۱ ، ص ۶۱۹ ، ذیل آیه مورد بحث .

شأن نزول : سوء استفاده از کلمات و هشدار

ابن عباس ، مفسر معروف نقل می کند : مسلمانان صدر اسلام هنگامی که پیامبر (صلی الله علیه و آله) مشغول سخن گفتن بود و بیان آیات و احکام الهی می کرد ، گاهی از او می خواستند کمی با تأنی سخن بگویند تا بتوانند مطالب را خوب درک کنند ، و سؤالات و خواسته های خود را نیز مطرح نمایند ، برای این درخواست جمله «راعنا» که از ماده «الرعی» به معنی مهلت دادن است ، به کار می بردند .

ولی یهود

همین کلمه «راعنا» را از ماده «الرَّعُونَه» که به معنی کودنی و حماقت است استعمال می کردند (در صورت اول مفهومش این است «به ما مهلت بده» ولی در صورت دوم این است: «ما را تحمیق کن»!)

یعنی برای یهود دستاویزی پیدا شده بود که با استفاده از همان جمله ای که مسلمانان می گفتند، پیامبر یا مسلمانان را استهزاء کنند.

آیه فوق نازل شد و برای جلوگیری از این سوء استفاده، به مؤمنان دستور داد به جای جمله «راعنا»، جمله «انظرنا» را به کار برند که همان مفهوم را می رساند، و دستاویزی برای دشمن لجوج نیست. (۱)

بعضی دیگر از مفسران گفته اند: جمله «راعنا» در لغت یهود یک نوع دشنام بود و مفهومش این بود «بشنو که هرگز نشنوی» این جمله را تکرار می کردند و می خندیدند! (۲)

بعضی از مفسران نیز نقل کرده اند: یهود به جای «راعنا»، «راعینا» می گفتند که معنیش «چوپان ما» است، و پیامبر اسلام (صلی الله علیه و آله) را مخاطب قرار می دادند و از این راه استهزاء می کردند. (۳)

این شأن نزول ها با هم تضادی ندارد و ممکن است همه صحیح باشد.

أَمْ تُرِيدُونَ أَنْ تَسْأَلُوا رَسُولَكُمْ كَمَا سُئِلَ مُوسَىٰ مِنْ قَبْلُ ۚ وَمَنْ يَتَّبِعِ الْكُفْرَ بِالْإِيمَانِ فَقَدْ ضَلَّ سَوَاءَ السَّبِيلِ

آیا می خواهید از پیامبر خود، همان تقاضا (ی نامعقولی) را بکنید که پیش از این، از موسی کردند؟! (و با این بهانه جوئی ها، از ایمان آوردن سر باز زدند.) کسی که

کفر را به جای ایمان بپذیرد، از راه مستقیم (عقل و فطرت) گمراه شده است.

پی نوشتها

۱. «تفسیر قرطبی» و «تفسیر المنار» و «تفسیر کبیر فخر رازی» و «تفسیر ابوالفتوح رازی»، و «مجمع البیان» ذیل آیه مورد بحث؛ «بحار الانوار»، ج ۹، ص ۶۶، ۶۷ و ۳۳۲، ح ۱۸؛ «تفسیر امام حسن عسکری (علیه السلام)»، ص ۴۷۷، ۴۷۸ و ۴۷۹.

۲ و ۳. «تفسیر قرطبی» و «المنار» و «تفسیر کبیر فخر رازی» و «تفسیر ابوالفتوح رازی»، و «مجمع البیان» ذیل آیه مورد بحث؛ «بحار الانوار»، ج ۹، ص ۶۶، ۶۷ و ۳۳۲، ح ۱۸؛ «تفسیر امام حسن عسکری (علیه السلام)»، ص ۴۷۷، ۴۷۸ و ۴۷۹.

شأن نزول: پرسش و درخواست های غیرمنطقی

در کتب تفسیر، شأن نزول هائی برای این آیه ذکر کرده اند که از نظر نتیجه تقریباً همه یکسانند:

نخست این که از «ابن عباس» نقل شده: «وهب بن زید» و «رافع بن حرمه» نزد رسول خدا (صلی الله علیه و آله) آمده گفتند: از سوی خدا نامه ای به عنوان ما بیاور تا آن را قرائت کنیم، سپس ایمان بیاوریم! و یا نهرهائی برای ما جاری فرما تا از تو پیروی کنیم! (۱)

بعضی دیگر گفته اند: گروهی از عرب از پیامبر اسلام (صلی الله علیه و آله) همان تقاضائی را کردند که یهود از موسی (علیه السلام) داشتند، گفتند: خدا را آشکارا به ما نشان ده تا با چشم خود ببینیم و ایمان بیاوریم! (۲)

بعضی دیگر نوشته اند: آنها

از پیامبر (صلی الله علیه وآله) تقاضا کردند برای آنان بتی از درخت مخصوص «ذات انواط» قرار دهد تا آن را پرستش کنند ، همان گونه که جاهلان بنی اسرائیل به موسی (علیه السلام) گفتند : اجْعَلْ لَنَا إِلَهًا كَمَا لَهُمْ آلِهَةٌ : «برای ما بتی قرار ده همان گونه که بت پرستان دارند» ! (۳) - (۴)

آیه فوق نازل شد و به آنها پاسخ گفت .

وَقَالَتِ الْيَهُودُ لَيْسَتِ النَّصَارَى عَلَى شَيْءٍ وَقَالَتِ النَّصَارَى لَيْسَتِ الْيَهُودُ عَلَى شَيْءٍ وَهُمْ يَتْلُونَ الْكِتَابَ كَذَلِكَ قَالَ الَّذِينَ لَا يَعْلَمُونَ مِثْلَ قَوْلِهِمْ فَاللَّهُ يَحْكُمُ بَيْنَهُمْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ فِيمَا كَانُوا فِيهِ يَخْتَلِفُونَ

یهودیان گفتند : «مسیحیان هیچ موقعیتی (نزد خدا) ندارند» ، و مسیحیان نیز گفتند : «یهودیان هیچ موقعیتی ندارند (و بر باطلند)» ؛ در حالی که هر دو دسته ، کتاب آسمانی را می خوانند (و باید از این گونه تعصب ها بر کنار باشند) . افراد نادان (دیگر ، همچون مشرکان) نیز ، سخنی همانند سخن آنها داشتند ! خداوند ، روز قیامت ، درباره آنچه در آن اختلاف داشتند ، داوری می کند .

پی نوشتها

۱ . «بحار الانوار» ، ج ۹ ، ص ۶۷ ؛ «مجمع البیان» ، ذیل آیه مورد بحث .

۲ . همان مدرک .

۳ . اعراف ، آیه ۱۳۸ .

۴ . «بحار الانوار» ، ج ۹ ، ص ۶۷ ؛ «مجمع البیان» ، ذیل آیه مورد بحث .

شأن نزول : کشمکش یهود و نصاری

جمعی از مفسران از «ابن عباس» چنین نقل کرده اند : هنگامی که گروهی از مسیحیان «نجران» خدمت رسول خدا (صلی الله علیه وآله) آمدند ، عده ای از علمای یهود نیز در آنجا

حضور یافتند ، بین آنها و مسیحیان در محضر پیامبر (صلی الله علیه وآله) نزاع و مشاجره در گرفت ، «رافع بن حرمه» یکی از یهودیان ، رو به جمعیت مسیحیان کرده گفت : آئین شما پایه و اساسی ندارد و نبوت عیسی (علیه السلام) و کتاب او انجیل را انکار کرد .

مردی از مسیحیان نجران نیز عین این جمله را در پاسخ آن یهودی تکرار نموده گفت : آئین یهود پایه و اساسی ندارد ، در این هنگام آیه فوق نازل شد و هر دو دسته را به خاطر گفتار نادرستشان ملامت نمود . (۱)

وَمَنْ أَظْلَمُ مِمَّنْ مَنَعَ مَسَاجِدَ اللَّهِ أَنْ يُذْكَرَ فِيهَا اسْمُهُ وَسَعَىٰ فِي خَرَابِهَا أُولَٰئِكَ مَا كَانَ لَهُمْ أَنْ يَدْخُلُوهَا إِلَّا خَائِفِينَ لَهُمْ فِي الدُّنْيَا خِزْيٌ وَلَهُمْ فِي الْآخِرَةِ عَذَابٌ عَظِيمٌ

کیست ستمکارتر از آن کس که از بردن نام خدا در مساجد او جلوگیری کرد و سعی در ویرانی آنها نمود؟! شایسته نیست آنان ، جز با ترس و وحشت ، وارد این کانون های عبادت شوند . بهره آنها در دنیا (فقط) رسوائی است و در آخرت ، عذاب عظیم (الهی) !

پی نوشتها

۱ . «تفسیر مجمع البیان» و «تفسیر قرطبی» و «تفسیر المنار» ، ذیل آیه فوق ؛ «بحار الانوار» ، ج ۹ ، ص ۶۷ . حدیثی دیگر نیز به همین مضمون در «بحار الانوار» و «تفسیر امام حسن عسکری (علیه السلام)» آمده است («بحار الانوار» ، ج ۹ ، ص ۱۸۴ ؛ «تفسیر امام حسن عسکری (علیه السلام)» ، ص ۵۴۴ ، ح ۳۲۵) .

شأن نزول : جلوگیری از بهره وری از معابد الهی

در کتاب «اسباب النزول» از «ابن عباس» چنین آمده که این آیه در مورد

«فطلوس» رومی و یاران مسیحی او نازل شده است ، آنها با بنی اسرائیل جنگیدند ، «تورات» را آتش زدند و فرزندان آنها را به اسارت گرفتند ، بیت المقدس را ویران ساختند و مردارها در آن ریختند .

مرحوم «طبرسی» در «مجمع البیان» از «ابن عباس» نقل می کند که این کوشش در تخریب و نابودی بیت المقدس همچنان ادامه داشت تا زمانی که به دست مسلمانان ، فتح شد . (۱)

در روایتی از امام صادق (علیه السلام) نیز می خوانیم : این آیه در مورد «قریش» نازل گردید ، در آن هنگام که از ورود پیامبر اکرم (صلی الله علیه و آله) به شهر «مکه و مسجد الحرام» جلوگیری کردند . (۲)

بعضی شأن نزول سومی نیز برای آیه گفته اند و آن این که : منظور مکان هایی است که مسلمانان در «مکه» برای نماز داشتند و مشرکان پس از هجرت پیامبر (صلی الله علیه و آله) آنها را ویران کردند . (۳)

هیچ مانعی ندارد که نزول آیه ناظر به تمام این حوادث بوده باشد ، بنابراین هر یک از شأن نزول های فوق یکی از ابعاد مسأله را منعکس می کند .

وَلِلَّهِ الْمَشْرِقُ وَالْمَغْرِبُ فَأَيْنَمَا تُوَلُّوا فَثَمَّ وَجْهَ اللَّهِ إِنَّ اللَّهَ وَاسِعٌ عَلِيمٌ

از آن خداست ! مشرق و مغرب ، و به هر سو رو کنید ، خدا آنجاست ! خداوند بی نیاز و داناست !

پی نوشتها

۱ . «بحار الانوار» ، ج ۲۰ ، ص ۳۱۹ ؛ «مجمع البیان» ، ذیل آیه مورد بحث (با اندکی تفاوت) .

۲ . «بحار الانوار» ، ج ۲۰ ، ص ۳۱۹ ، و ج ۸۰ ، ص ۳۴۰ ؛ «تفسیر علی بن ابراهیم قمی» ،

ج ۱، ص ۵۸؛ «مجمع البیان»، ذیل آیه مورد بحث .

۳. «بحار الانوار»، ج ۳۵، ص ۲۹۷، و ج ۸۰، ص ۳۴۰؛ «تفسیر امام حسن عسکری (علیه السلام)»، ص ۵۶۰.

شان نزول: به هر سو رو کنی خدا می بینی

در شان نزول این آیه روایات مختلفی نقل شده است:

«ابن عباس» می گوید: این آیه مربوط به تغییر قبله است، هنگامی که قبله مسلمانان از «بیت المقدس» به «کعبه» تغییر یافت، یهود در مقام انکار بر آمدند و به مسلمانان ایراد کردند که مگر می شود قبله را تغییر داد؟ (۱)

آیه نازل شد و به آنها پاسخ داد که شرق و غرب جهان از آن خدا است .

در روایت دیگری می خوانیم: این آیه در مورد نماز مستحبی نازل شده است که هر گاه انسان سوار بر مرکب باشد به هر سو که برود (هر چند پشت به قبله باشد) می تواند نماز مستحبی بخواند . (۲)

بعضی دیگر از «جابر» نقل کرده اند پیامبر (صلی الله علیه و آله) گروهی از مسلمانان را به یکی از میدان های جنگ فرستاد، شب هنگام که تاریکی همه جا را فرا گرفت نتوانستند قبله را بشناسند و هر گروهی به سوئی نماز خواندند، هنگام طلوع آفتاب دیدند همگی به غیر جانب قبله نماز گزارده اند، از پیامبر (صلی الله علیه و آله) سؤال کردند، آیه فوق نازل شد و به آنها اعلام کرد نمازهایشان در چنین حالتی صحیح بوده (۳) (البته این حکم شرایطی دارد که در کتب فقهی آمده است) .

هیچ مانعی ندارد که همه شان نزول های فوق برای آیه ثابت باشد

، و آیه ، هم ناظر به مسأله تغییر قبله باشد ، هم خواندن نماز نافله بر مرکب ، و هم نماز واجب به هنگام نشناختن قبله .

از این گذشته اصولاً- هیچ آیه ای اختصاص به شأن نزول خود ندارد ، و مفهوم آن باید به صورت یک حکم کلی در نظر گرفته شود و ای بسا از آن احکام گوناگونی استفاده شود .

وَلَنْ تَرْضَىٰ عَنْكَ الْيَهُودُ وَلَا النَّصَارَىٰ حَتَّىٰ تَتَّبِعَ مِلَّتَهُمْ قُلْ إِنَّ هُدَىٰ اللَّهِ هُوَ الْهُدَىٰ وَلَئِنَّ آتِبَعْتَ أَهْوَاءَهُمْ بَعْدَ الَّذِي جَاءَكَ مِنَ الْعِلْمِ مَا لَكَ مِنَ اللَّهِ مِنْ وَلِيٍّ وَلَا نَصِيرٍ

الَّذِينَ آتَيْنَاهُمُ الْكِتَابَ يَتْلُونَهُ حَقَّ تِلَاوَتِهِ أُولَٰئِكَ يُؤْمِنُونَ بِهِ وَمَنْ يَكْفُرْ بِهِ فَأُولَٰئِكَ هُمُ الْخَاسِرُونَ

هرگز یهود و نصاری از تو راضی نخواهند شد ، تا (تسلیم خواسته های آنها شوی ، و) از آئین (تحریف یافته) آنان ، پیروی کنی . بگو : «هدایت ، تنها هدایت الهی است!» و اگر از هوی و هوس های آنان پیروی کنی ، بعد از آن که آگاه شده ای ، هیچ سرپرست و یآوری از سوی خدا برای تو نخواهد بود .

کسانی که کتاب آسمانی به آنها داده ایم (یهود و نصاری) آن را چنان که شایسته است می خوانند ؛ آنها به پیامبر اسلام ایمان می آورند ؛ و کسانی که به او کافر شوند ، زیانکارند .

پی نوشتها

۱ . «مستدرک» ، ج ۳ ، ص ۱۷۵ ، ح ۹۳۲۹۷ ؛ «مجمع البیان» ، ذیل آیه مورد بحث ؛ «بحار الانوار» ، ج ۴ ، ص ۱۰۵ و ۱۰۶ ؛

«تفسیر امام

حسن عسکری (علیه السلام)، ص ۴۹۲، ح ۳۱۲.

۲. «وسائل الشیعه»، ج ۴، ص ۳۳۲ و ۳۳۳؛ «تفسیر عیاشی»، ج ۱، ص ۵۶، ح ۸۰؛ «بحار الانوار»، ج ۸۱، ص ۷۰؛ «مجمع البیان»، ذیل آیه مورد بحث.

۳. «بحار الانوار»، ج ۸۱، ص ۳۱؛ «مجمع البیان»، ذیل آیه مورد بحث.

شأن نزول : ملت های لجوج

در شأن نزول آیه اول از «ابن عباس» چنین نقل شده: یهود «مدینه» و نصاری «نجران» انتظار داشتند: پیامبر اسلام (صلی الله علیه و آله) همواره در قبله با آنها موافقت کند، هنگامی که خداوند قبله مسلمانان را از «بیت المقدس» به سوی «کعبه» گردانید آنها از پیامبر (صلی الله علیه و آله) مأیوس شدند (و شاید در این میان بعضی از طوائف مسلمانان ایراد می کردند که نباید کاری کرد که باعث رنجش یهود و نصاری گردد). (۱)

آیه فوق نازل شد و به پیامبر (صلی الله علیه و آله) اعلام کرد این گروه از یهود و نصاری نه با هماهنگی در قبله و نه با چیز دیگر از تو راضی نخواهند شد، جز این که آئین آنها را در بست بپذیری.

بعضی دیگر نقل کرده اند: پیامبر (صلی الله علیه و آله) اصرار فراوان داشت این دو گروه را راضی کند، شاید اسلام را پذیرا گردند، آیه فوق نازل شد و به پیامبر (صلی الله علیه و آله) اعلام کرد این فکر را از سر به در کن؛ چرا که آنها به هیچ قیمت راضی نخواهند شد جز به پیروی از آئین آنها. (۲)

در شأن نزول آیه دوم

نیز روایات گوناگونی است: بعضی از مفسران معتقدند: این آیه درباره افرادی نازل شد که با «جعفر بن ابیطالب» از «حیشه» آمدند و از کسانی بودند که در آنجا به او پیوستند، آنها چهل نفر بودند، سی و دو نفر اهل «حیشه»، و هشت نفر از راهبان شام که «بحیرا» راهب معروف نیز جزء آنان بود. (۳)

بعضی دیگر معتقدند: آیه درباره افرادی از یهود همانند «عبدالله بن سلام» و «سعید بن عمرو» و «تمام بن یهودا» و امثال آنها نازل شده که اسلام را پذیرفتند و به راستی مؤمن شدند. (۴)

أَمْ كُنْتُمْ شُهَدَاءَ إِذْ حَضَرَ يَعْقُوبَ الْمَوْتُ إِذْ قَالَ لِنِسِيِّهِ مَا تَعْبُدُونَ مِنْ بَعْدِي قَالُوا نَعْبُدُ إِلَهَكَ وَإِلَهَ آبَائِكَ إِبْرَاهِيمَ وَإِسْمَاعِيلَ وَإِسْحَاقَ إِلَهًا وَاحِدًا وَنَحْنُ لَهُ مُسْلِمُونَ

آیا هنگامی که مرگ یعقوب فرا رسید، شما حاضر بودید؟! در آن هنگام که به فرزندان خود گفت: «پس از من، چه چیز را می پرستید؟» گفتند: «خدای تو، و خدای پدرانت، ابراهیم و اسماعیل و اسحاق، خداوند یکتا را، و ما در برابر او تسلیم هستیم».

پی نوشتها

۱. «درّ المنثور»، ذیل آیه مورد بحث؛ «فتح القدير»، ج ۱، ص ۱۳۶؛ «تفسیر روض الجنان» و «روح الجنان» «تفسیر ابوالفتوح رازی»، ذیل آیه مورد بحث.

۲. «مجمع البيان»، ذیل آیه مورد بحث؛ «تفسیر تبیان»، ج ۱، ص ۴۳۹.

۳ و ۴. «تفسیر ابوالفتوح رازی» و «مجمع البيان»، ذیل آیه مورد بحث؛ «بحار الانوار»، ج ۲۲،

شأن نزول: توصیه یعقوب به فرزندان

اعتقاد جمعی از یهود این بود که «یعقوب» به هنگام مرگ، فرزندان خویش را به دینی که هم اکنون یهود به آن معتقدند (با تمام تحریفاتش) توصیه کرد، خداوند در ردّ اعتقاد آنان این آیه را نازل فرمود. (۱)

وَقَالُوا كُونُوا هُودًا أَوْ نَصَارَى تَهْتَدُوا قُلْ بَلْ مِلَّةَ إِبْرَاهِيمَ حَنِيفًا وَ مَا كَانَ مِنَ الْمُشْرِكِينَ

قُولُوا آمَنَّا بِاللَّهِ وَ مَا أُنزِلَ إِلَيْنَا وَ مَا أُنزِلَ إِلَى إِبْرَاهِيمَ وَ إِسْمَاعِيلَ وَ إِسْحَاقَ وَ يَعْقُوبَ وَ الْأَسْبَاطِ وَ مَا أُوتِيَ مُوسَى وَ عِيسَى وَ مَا أُوتِيَ النَّبِيُّونَ مِنْ رَبِّهِمْ لَانفَرَقُ بَيْنَ أَحَدٍ مِنْهُمْ وَ نَحْنُ لَهُ مُسْلِمُونَ

فَإِنْ آمَنُوا بِمِثْلِ مَا آمَنْتُمْ بِهِ فَقَدْ اهْتَدَوْا وَ إِنْ تَوَلَّوْا فَإِنَّمَا هُمْ فِي شِقَاقٍ فَسَيَكْفِيكَهُمُ اللَّهُ وَ هُوَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ

گفتند: «یهودی یا مسیحی شوید، تا هدایت یابید!» بگو: «این آئین های تحریف شده، نمی تواند موجب هدایت گردد، بلکه از آئین خالص ابراهیم پیروی کنید و او هرگز از مشرکان نبود!»

بگوئید: «ما به خدا ایمان آورده ایم و به آنچه بر ما نازل شده و آنچه بر ابراهیم و اسماعیل و اسحاق و یعقوب و پیامبران از فرزندان او نازل گردید، (و همچنین) آنچه به موسی و عیسی و پیامبران (دیگر) از طرف پروردگارشان داده شده است، و در میان هیچ یک از آنها جدائی قائل نمی شویم، و در برابر فرمان خدا تسلیم هستیم».

اگر آنها نیز به مانند آنچه شما ایمان آورده اید ایمان بیاورند، هدایت یافته اند و

و اگر سرپیچی کنند ، از حق جدا شده اند و خداوند ، شر آنها را از تو دفع می کند ؛ و او شنونده و داناست .

پی نوشتها

۱ . «تفسیر ابو الفتوح رازی» ، ذیل آیه مورد بحث ؛ «مجمع البیان» ، ذیل آیه مورد بحث ؛ «تفسیر صافی» .

شأن نزول : نه یهود و نه نصاری ، آئین ابراهیم

در شأن نزول این آیات از «ابن عباس» چنین نقل شده : چند نفر از علمای یهود و مسیحیان «نجران» با مسلمانان بحث و گفتگو داشتند : هر یک از این دو گروه خود را اولی و سزاوارتر به آئین حق می دانست و دیگری را نفی می کرد ، یهودیان می گفتند : موسی پیامبر ما از همه پیامبران برتر است و کتاب ما «تورات» بهترین کتاب ها است .

عین همین ادعا را مسیحیان داشتند که مسیح بهترین راهنما و «انجیل» برترین کتب آسمانی است ، و هر یک از پیروان این دو مذهب مسلمانان را به مذهب خویش دعوت می کردند ، آیات فوق نازل شد و به آنها پاسخ گفت . (۱)

وَلَا تَقُولُوا لِمَنْ يُقْتَلُ فِي سَبِيلِ اللَّهِ أَمْواتٌ بَلْ أَحْيَاءٌ وَ لَكِنْ لَا تَشْعُرُونَ

و به آنها که در راه خدا کشته می شوند ، مرده مگوئید ! بلکه آنان زنده اند ، ولی شما نمی فهمید !

۱ . «تفسیر ابو الفتوح رازی» ، ذیل آیه مورد بحث ؛ «مجمع البیان» ، ذیل آیه مورد بحث ؛ «تفسیر صافی» .

شأن نزول : شهیدان زنده اند

بعضی از مفسران از «ابن عباس» در شأن نزول این آیه چنین نقل کرده اند که : این آیه درباره کشته شدگان میدان جنگ «بدر» نازل گردید ، آنها چهارده تن بودند ، شش نفر از مهاجران ، و هشت نفر از انصار ، بعد از پایان جنگ عده ای تعبیر می کردند : فلان کس مرد ، آیه فوق نازل شد و با صراحت آنها را از اطلاق کلمه «میت» بر شهیدان نهی کرد . (۱)

إِنَّ الصِّفَا وَالْمَرْوَةَ

مِنْ شَعَائِرِ اللَّهِ فَمَنْ حَجَّ الْبَيْتَ أَوْ اعْتَمَرَ فَلَا جُنَاحَ عَلَيْهِ أَنْ يَطَّوَّفَ بِهِمَا وَمَنْ تَطَوَّعَ خَيْرًا فَإِنَّ اللَّهَ شَاكِرٌ عَلِيمٌ

«صفا» و «مروه» از شعائر (و نشانه های) خداست! بنابراین، کسانی که حج خانه خدا و یا عمره انجام می دهند، مانعی نیست که بر آن دو طواف کنند؛ و کسی که فرمان خدا را در انجام کارهای نیک اطاعت کنند، خداوند (در برابر عمل او) شکرگزار، و (از افعال وی) آگاه است.

پی نوشتها

۱. «بحار الانوار»، ج ۹، ص ۶۸؛ «مجمع البیان»، ذیل آیه مورد بحث.

شأن نزول: صفا و مروه از شعائر الهی

پیش از ظهور اسلام، و همچنین مقارن آن، مشرکان و بت پرستان برای انجام مناسک حج به «مکه» می آمدند، و مراسم حج را که اصل آن از ابراهیم (علیه السلام) بود ولی با مقدار زیادی از خرافات و شرک آمیخته بودند، انجام می دادند که از جمله وقوف به عرفات، قربانی، طواف، سعی صفا و مروه بود، البته این اعمال با وضع خاصی صورت می گرفت.

اسلام با اصلاح و تصفیه ای که در این برنامه به عمل آورد، اصل این عبادت بزرگ و مراسم صحیح و خالص از شرک آن را امضاء نمود، و بر روی خرافات خط بطلان کشید.

از جمله اعمال و مناسکی که انجام می شد، «سعی» یعنی حرکت میان دو کوه

معروف «صفا» و «مروه» بود.

در بسیاری از روایات، که از طرق شیعه و اهل تسنن آمده، چنین بازگو شده است که:

در عصر جاهلیت ، مشرکان در بالای کوه «صفا» بتی نصب کرده بودند به نام «اساف» و بر کوه «مروه» بت دیگری به نام «نائله» ، به هنگام سعی از این دو کوه بالا می رفتند و آن دو بت را به عنوان تبرک با دست خود مسح می کردند . (۱)

مسلمانان به خاطر این موضوع از سعی میان صفا و مروه کراهت داشتند و فکر می کردند در این شرایط سعی صفا و مروه کار صحیحی نیست .

آیه فوق نازل شد و به آنها اعلام داشت «صفا» و «مروه» از شعائر خداوند است اگر مردم نادان آنها را آلوده کرده اند دلیل بر این نیست که مسلمانان فریضه سعی را ترک کنند .

ضمناً در این که آیه شریفه در چه موقع نازل شد ، گفتگو است ، طبق پاره ای از روایات ، به هنگام «عمره القضا» (سال هفتم هجری) بوده است و یکی از شرایط پیامبر (صلی الله علیه و آله) با مشرکان در این سفر این بود که آن دو بت را از صفا و مروه بردارند ، آنها نیز به این شرط عمل کردند ولی بعد آنها را به جای خود باز گرداندند ! همین عمل ، سبب شد که بعضی از مسلمانان از سعی صفا و مروه خودداری کنند که آیه شریفه آنها را نهی کرد . (۲)

و بعضی احتمال داده اند : آیه ، در «حجه الوداع» (آخرین حج پیامبر در سال دهم هجری) نازل شده است ، اگر این احتمال را قبول کنیم مسلماً در آن زمان نه تنها در صفا و مروه بتی وجود نداشت ، بلکه

در محیط «مکه» نیز از بت اثری نبود، بنابراین باید قبول کنیم این ناراحتی مسلمانان از سعی میان صفا و مروه به خاطر همان سابقه تاریخی و وضع گذشته آنها بوده که بت «اساف» و «نائله» بر آنها قرار داشت.

إِنَّ الَّذِينَ يَكْتُمُونَ مَا أَنْزَلْنَا مِنَ الْبَيِّنَاتِ وَالْهُدَىٰ مِنْ بَعْدِ مَا بَيَّنَّاهُ لِلنَّاسِ فِي الْكِتَابِ أُولَٰئِكَ يَلْعَنُهُمُ اللَّهُ وَيَلْعَنُهُمُ اللَّاعِنُونَ

کسانی که دلائل روشن، و وسیله هدایتی را که نازل کرده ایم، بعد از آن که در کتاب برای مردم بیان نمودیم، کتمان کنند، خدا آنها را لعنت می کند؛ و همه لعن کنندگان نیز، آنها را لعن می کنند.

پی نوشتها

۱. «مجمع البیان»، ذیل آیه مورد بحث؛ «جوامع الجامع»، ج ۱، ص ۱۶۸.

۲. «کافی»، ج ۴، ص ۴۳۵، ح ۸؛ «وسائل الشیعه»، ج ۱۳، ص ۴۶۸؛ «بحار الانوار»، ج ۹۶، ص ۲۳۵ و ۲۳۷.

شأن نزول: کيفر کتمان کنندگان

«جلال الدین سیوطی» در «اسباب النزول» از «ابن عباس» چنین نقل می کند: چند نفر از مسلمانان همچون «معاذ بن جبل»، «سعد بن معاذ» و «خارجه بن زید» سؤالاتی از دانشمندان یهود پیرامون مطالبی از «تورات» (که ارتباط با ظهور پیامبر(صلی الله علیه وآله) داشت) کردند، آنها واقع مطلب را کتمان، و از توضیح خودداری کردند، آیه فوق درباره آنها نازل شد، (و مسئولیت کتمان حق را به آنها گوشزد کرد). (۱)

يَا أَيُّهَا النَّاسُ كُلُوا مِمَّا فِي الْأَرْضِ حَلالًا طَيِّبًا وَلَا تَتَّبِعُوا خُطُواتِ الشَّيْطَانِ إِنَّهُ

لَكُمْ عَدُوٌّ مُّبِينٌ

إِنَّمَا يَأْمُرُكُمْ بِالسُّوءِ وَالْفَحْشَاءِ وَأَنْ تَقُولُوا عَلَى اللَّهِ مَا لَا تَعْلَمُونَ

ای مردم! از آنچه در زمین است، حلال و پاکیزه بخورید! و از گام های شیطان، پیروی نکنید؛ چه این که او، دشمن آشکار شماست!

او شما را فقط به بدی ها و کار زشت فرمان می دهد؛ (و نیز دستور می دهد) آنچه را که نمی دانید، به خدا نسبت دهید.

پی نوشتها

۱. «لباب النقول فی اسباب النزول»، ص ۲۲؛ «جامع البیان» (تفسیر طبری)، ج ۲، ص ۳۲، ذیل آیه مورد بحث؛ «تفسیر شوکانی» (فتح القدر)، ج ۱، ص ۱۶۲؛ «در المنثور»، ج ۱، ص ۳۸۱، ذیل آیه مورد بحث؛ «تفسیر آلوسی»، ج ۲، ص ۲۶، ذیل آیه.

شأن نزول: استفاده از نعمت های خدا در زمین

از «ابن عباس» نقل شده بعضی از طوائف عرب، همانند «ثقیف»، «خزاعه» و غیر آنها قسمتی از انواع زراعت و حیوانات را بدون دلیل بر خود حرام کرده بودند (حتی تحریم آن را به خدا نسبت می دادند) آیات فوق نازل شد و آنها را از این عمل ناروا باز داشت. (۱)

إِنَّ الَّذِينَ يَكْتُمُونَ مَا أَنْزَلَ اللَّهُ مِنَ الْكِتَابِ وَيَشْتُرُونَ بِهِ ثَمَنًا قَلِيلًا أُولَٰئِكَ مَا يَأْكُلُونَ فِي بُطُونِهِمْ إِلَّا النَّارَ وَ لَا يُكَلِّمُهُمُ اللَّهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ وَلَا يُزَكِّيهِمْ وَلَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ

أُولَٰئِكَ الَّذِينَ اشْتَرُوا الضَّلَالَهَ بِالْهُدَىٰ وَالْعَذَابَ بِالْمَغْفِرَةِ فَمَا أَصْبَرَهُمْ عَلَى النَّارِ

ذَٰلِكَ بِأَنَّ اللَّهَ نَزَّلَ الْكِتَابَ بِالْحَقِّ وَإِنَّ الَّذِينَ اخْتَلَفُوا فِي الْكِتَابِ لَفِي شِقَاقٍ بَعِيدٍ

کسانی که کتمان می کنند آنچه

را خدا از کتاب نازل کرده ، و آن را به بهای کمی می فروشند ، آنها جز آتش چیزی نمی خورند ؛ (و هدایا و اموالی که از این رهگذر به دست می آورند ، در حقیقت آتش سوزانی است .) و خداوند ، روز قیامت ، با آنها سخن نمی گوید ؛ و آنان را پاکیزه نمی کند ؛ و برای آنها عذاب دردناکی است .

اینان ، همان هائی هستند که گمراهی را با هدایت ، و عذاب را با آمرزش ، مبادله کرده اند ؛ راستی چقدر در برابر عذاب خداوند ، شکایا هستند؟! !

اینها ، به خاطر آن است که خداوند ، کتاب (آسمانی) را به حق ، (و توأم با دلایل روشن ،) نازل کرده ؛ و آنها که در آن اختلاف می کنند ، (و با کتمان و تحریف ، اختلاف به وجود آورند ،) در شکاف عمیقی قرار دارند .

پی نوشتها

۱ . «بحار الانوار» ، ج ۶۲ ، ص ۹۷ ؛ «تفسیر قرطبی» ، ج ۲ ، ص ۲۰۷ ، ذیل آیه مورد بحث ؛ «مجمع البیان» ، ذیل آیه مورد بحث ؛ «بحر المحيط» ، ج ۲ ، ص ۹۷ ، ذیل آیه مورد بحث .

شأن نزول : کتمان آیات الهی

به اتفاق همه مفسران ، آیات فوق در مورد اهل کتاب نازل شده است ، و به گفته بسیاری مخصوصاً به علمای یهود نظر دارد که پیش از ظهور پیامبر اسلام (صلی الله علیه و آله) صفات و نشانه های او را مطابق آنچه در کتب خود یافته بودند برای مردم بازگو می کردند ، ولی پس از ظهور پیامبر (صلی

الله علیه وآله) و مشاهده گرایش مردم به او ترسیدند که اگر همان روش سابق را ادامه دهند منافع آنها به خاطر بیفتد و هدایا و مهمانی هائی که برای آنها ترتیب می دادند از دست برود! لذا اوصاف پیامبر(صلی الله علیه وآله) را که در «تورات» نازل شده بود کتمان کردند، آیات فوق نازل شد و سخت آنها را نکوهش کرد. (۱)

لَيْسَ الْبِرَّ أَنْ تُولُّوا وُجُوهَكُمْ قِبَلَ الْمَشْرِقِ وَالْمَغْرِبِ وَ لَكِنَّ الْبِرَّ مَنْ آمَنَ بِاللَّهِ وَ الْيَوْمِ الْآخِرِ وَ الْمَلَائِكَةِ وَ الْكِتَابِ وَ النَّبِيِّنَ وَ آتَى الْمَالَ عَلَى حُبِّهِ ذَوِي الْقُرْبَى وَ الْيَتَامَى وَ الْمَسَاكِينَ وَ ابْنَ السَّبِيلِ وَ السَّائِلِينَ وَ فِي الرِّقَابِ وَ أَقَامَ الصَّلَاةَ وَ آتَى الزَّكَاةَ وَ الْمُؤْفُونَ بِعَهْدِهِمْ إِذَا عَاهَدُوا وَ الصَّابِرِينَ فِي الْبَأْسَاءِ وَ الضَّرَّاءِ وَ حِينَ الْبَأْسِ أُولَئِكَ الَّذِينَ صَدَقُوا وَ أُولَئِكَ هُمُ الْمُتَّقُونَ

نیکی، این نیست که (به هنگام نماز،) روی خود را به سوی مشرق و (یا) مغرب کنید؛ (و تمام گفتگوی شما، درباره قبله و تغییر آن باشد)؛ بلکه نیکی (و نیکوکار) کسی است که به خدا و روز رستاخیز و فرشتگان و کتاب (آسمانی) و پیامبران، ایمان آورده؛ و مال (خود) را، با همه علاقه ای که به آن دارد، به خویشاوندان و یتیمان و مسکینان و واماندگان در راه و سائلان و بردگان، انفاق می کند؛ نماز را بر پا می دارد و زکات را می پردازد؛ و (همچنین) کسانی که به عهد خود به هنگامی که عهد بستند وفا می کنند؛ و در برابر محرومیت ها

و بیماری‌ها و در میدان جنگ، استقامت به خرج می‌دهند؛ اینها کسانی هستند که راست می‌گویند؛ (و گفتارشان با اعتقادشان هماهنگ است؛) و اینها هستند پرهیزگاران!

پی نوشتها

۱. «مجمع البیان»، ذیل آیه مورد بحث؛ «تفسیر قرطبی»، ج ۲، ص ۲۳۴، ذیل آیه مورد بحث؛ «تفسیر ابن کثیر»، ج ۱، ص ۳۵۲، ذیل آیه مورد بحث، و تفاسیر دیگر، ذیل آیه مورد بحث.

شأن نزول: معیار ارزش انسان‌ها

چون تغییر قبله سر و صدای زیادی در میان مردم به خصوص یهود و نصاری به راه انداخت، یهود که بزرگ‌ترین سند افتخار خود (پیروی مسلمین از قبله آنان) را از دست داده بودند، زبان به اعتراض گشودند، که قرآن در آیه ۱۴۲ با جمله (سَيَقُولُ السُّفَهَاءُ) به آن اشاره کرده است، آیه فوق نازل گردید و تأیید کرد که این همه گفتگو در مسأله قبله صحیح نیست بلکه مهم تر از قبله مسائل دیگری است که معیار ارزش انسان‌هاست و باید به آنها توجه شود و آن مسائل را در این آیه شرح داده است (۱).

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا كُتِبَ عَلَيْكُمُ الْقِصَاصُ فِي الْقَتْلِ الْحُرِّ بِالْحُرِّ وَالْعَبْدُ بِالْعَبْدِ وَالْأُنثَىٰ بِالْأُنثَىٰ فَمَنْ عُفِيَ لَهُ مِنْ أَخِيهِ شَيْءٌ فَاتَّبِعْ بِالْمَعْرُوفِ وَأَدَاءٌ إِلَيْهِ بِإِحْسَانٍ ذَلِكَ تَخْفِيفٌ مِّن رَّبِّكُمْ وَرَحْمَةٌ فَمَنِ اعْتَدَىٰ بَعْدَ ذَلِكَ فَلَهُ عَذَابٌ أَلِيمٌ وَلَكُمْ فِي الْقِصَاصِ حَيَاةٌ يَا أُولِي الْأَلْبَابِ لَعَلَّكُمْ تَتَّقُونَ

ای افرادی که ایمان آورده اید! حکم قصاص در مورد کشتگان، بر شما نوشته شده است:

آزاد در برابر آزاد، و برده در برابر برده، و زن در برابر زن. پس اگر کسی از سوی برادر (دینی) خود، چیزی به او بخشیده شود، باید از راه پسندیده پیروی کند؛ و قاتل نیز، به نیکی دیه را (به ولی مقتول) بپردازد؛ این، تخفیف و رحمتی است از ناحیه پروردگار شما!

و کسی که بعد از آن، تجاوز کند، عذاب دردناکی خواهد داشت.

و برای شما در قصاص، حیات و زندگی است، ای صاحبان خرد! شاید شما تقوا پیشه کنید.

پی نوشتها

۱. «مجمع البیان»، ذیل آیه مورد بحث؛ «تفسیر ابن کثیر»، ج ۱، ص ۳۵۲، ذیل آیه مورد بحث؛ «تفسیر رازی»، ج ۵، ص ۲۱۱، ذیل آیه مورد بحث و تفاسیر دیگر.

شان نزول: قصاص، زندگی است

عادت عرب جاهلی بر این بود که: اگر کسی از قبیله آنها کشته می شد، تصمیم می گرفتند تا آنجا که قدرت دارند از قبیله قاتل بکشند، و این فکر تا آنجا پیش رفته بود که حاضر بودند به خاطر کشته شدن یک فرد، تمام طائفه قاتل را نابود کنند، آیه فوق نازل شد، و حکم عادلانه قصاص را بیان کرد. (۱)

این حکم اسلامی، در واقع حد وسطی بود میان دو حکم مختلف که در آن زمان وجود داشت.

بعضی قصاص را لازم می دانستند و چیزی جز آن را مجاز نمی شمردند.

و بعضی تنها دیه را لازم می شمردند، اسلام قصاص را

در صورت عدم رضایت اولیای مقتول ، و دیه را به هنگام رضایت طرفین قرار داد .

وَ إِذَا سَأَلَكَ عِبَادِي عَنِّي فَإِنِّي قَرِيبٌ أُجِيبُ دَعْوَةَ الدَّاعِ إِذَا دَعَانِ فَلْيَسْتَجِيبُوا لِي وَ لِيُؤْمِنُوا بِي لَعَلَّهُمْ يَرْشُدُونَ

و هنگامی که بندگان من ، از تو درباره من سؤال کنند ، (بگو :) من نزدیکم ! دعای دعاکننده را ، به هنگامی که مرا می خواند ، پاسخ می گویم ! پس باید دعوت مرا بپذیرند ، و به من ایمان بیاورند ، تا راه یابند (و به مقصد برسند) !

پی نوشتها

۱ . مضمون اجمالی این شأن نزول در مدارک ذیل آمده است : «تفسیر قرطبی» ، ذیل آیه مورد بحث ؛ «تفسیر ابن کثیر» ، ج ۱ ، ص ۳۵۷ ، ذیل آیه مورد بحث ؛ «در المنثور» ، ذیل آیه مورد بحث .

شأن نزول : بگو خدا به همه نزدیک است

کسی از پیامبر پرسید : آیا خدای ما نزدیک است تا آهسته با او مناجات کنیم؟ یا دور است تا با صدای بلند او را بخوانیم؟ آیه فوق نازل شد (و به آنها پاسخ داد که خدا به بندگانش نزدیک است) . (۱)

أَحَلَّ لَكُمْ لَيْلَةَ الصَّيَامِ الرَّفَثُ إِلَى نِسَائِكُمْ هُنَّ لِبَاسٌ لَكُمْ وَأَنْتُمْ لِبَاسٌ لَهُنَّ عَلِمَ اللَّهُ أَنَّكُمْ كُنْتُمْ تَخْتَانُونَ أَنْفُسَكُمْ فَتَابَ عَلَيْكُمْ وَعَفَا عَنْكُمْ فَالآنَ بَاشِرُوهُنَّ وَابْتَغُوا مَا كَتَبَ اللَّهُ لَكُمْ وَكُلُوا وَاشْرَبُوا حَتَّى يَتَبَيَّنَ لَكُمُ الْخَيْطُ الْأَبْيَضُ مِنَ الْخَيْطِ الْأَسْوَدِ مِنَ الْفَجْرِ ثُمَّ أَتُمُوا الصَّيَامَ إِلَى اللَّيْلِ وَلَا تُبَاشِرُوهُنَّ وَأَنْتُمْ عَاكِفُونَ فِي الْمَسَاجِدِ تِلْكَ حُدُودُ اللَّهِ فَلَا تَقْرُبُوهَا كَذَلِكَ يُبَيِّنُ اللَّهُ آيَاتِهِ لِلنَّاسِ لَعَلَّهُمْ يَتَّقُونَ

آمیزش جنسی با همسرانتان ، در شب روزهائی که روزه

می گیرید ، حلال است . آنها لباس شما هستند ، و شما لباس آنها ؛ (هر دو زینت هم و سبب حفظ یکدیگرید) . خداوند می دانست که شما به خود خیانت می کردید ؛ (و این کار ممنوع را انجام می دادید ؛) پس توبه شما را پذیرفت و شما را بخشید . اکنون با آنها آمیزش کنید ، و آنچه را خدا برای شما مقرر داشته ، طلب نمائید ! و بخورید و بیاشامید ، تا رشته سپید صبح ، از رشته سیاه (شب) برای شما آشکار گردد ! سپس روزه را تا شب ، تکمیل کنید ! و در حالی که در مساجد به اعتکاف پرداخته اید ، با زنان آمیزش نکنید ! این ، مرزهای الهی است ؛ پس به آن نزدیک نشوید ! خداوند ، این چنین آیات خود را برای مردم ، روشن می سازد ، باشد که پرهیزگار گردند !

پی نوشتها

۱ . «مجمع البیان» ، ذیل آیه مورد بحث ؛ «عوالی اللالی» ، ج ۲ ، ص ۸۲ ؛ «بحار الانوار» ، ج ۸۷ ، ص ۵۳ ؛ «تفسیر آلوسی» و دیگر تفاسیر ، ذیل آیه مورد بحث .

شأن نزول : روزه تا شب

از روایات اسلامی چنین استفاده می شود که در آغاز نزول حکم روزه ، مسلمانان تنها حق داشتند قبل از خواب شبانه ، غذا بخورند ، چنانچه کسی در شب به خواب می رفت سپس بیدار می شد ، خوردن و آشامیدن بر او حرام بود .

و نیز در آن زمان آمیزش با همسران در روز و شب ماه رمضان مطلقاً تحریم شده بود .

یکی از

یاران پیامبر(صلی الله علیه و آله) به نام «مطعم بن جبیر» که مرد ضعیفی بود با این حال روزه می داشت ، هنگام افطار وارد خانه شد ، همسرش رفت برای افطار او غذا حاضر کند به خاطر خستگی خواب او را ربود ، وقتی بیدار شد گفت : من دیگر حق افطار ندارم ، با همان حال شب را خوابید و صبح در حالی که روزه دار بود برای حفر «خندق» (در آستانه جنگ احزاب) در اطراف «مدینه» ، حاضر شد ، در اثناء تلاش و کوشش به واسطه ضعف و گرسنگی مفرط بی هوش شد ، پیامبر بالای سرش آمد و از مشاهده حال او متأثر گشت .

و نیز جمعی از جوانان مسلمان که قدرت کنترل خویشتن را نداشتند شب های ماه رمضان با همسران خود آمیزش می نمودند .

در این هنگام آیه نازل شد و به مسلمانان اجازه داد در تمام طول شب می توانند غذا بخورند و با همسران خود آمیزش جنسی داشته باشند . (۱)

يَسْتَلُونَكَ عَنِ الْأَهْلِ قُلْ هِيَ مَوَاقِيتُ لِلنَّاسِ وَالْحَجِّ وَ لَيْسَ الْبِرُّ بِأَنْ تَأْتُوا الْبُيُوتَ مِنْ ظُهُورِهَا وَ لَكِنَّ الْبِرَّ مَنِ اتَّقَى وَ أَتُوا الْبُيُوتَ مِنْ أَبْوَابِهَا وَ اتَّقُوا اللَّهَ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ

درباره «هلال های ماه» از تو سؤال می کنند ؛ بگو : «آنها ، بیان اوقات (و تقویم طبیعی) برای (نظام زندگی) مردم و (تعیین وقت) حج است» ، و کار نیک ، آن نیست که از پشت خانه ها وارد شوید (آن چنان که در جاهلیت ، به هنگام حج مرسوم بود) ؛ بلکه نیکی این است که پرهیزگار باشید و از در

خانه ها وارد شوید و تقوا پیشه کنید، تا رستگار گردید!

پی نوشتها

۱. «وسائل الشیعه»، ج ۱۰، ص ۱۱۴، ح ۱۲۹۹۳؛ «بحار الانوار»، ج ۹۰، ص ۱۰، و ج ۹۳، ص ۲۷۱ در روایات زیادی به جای «مطعم بن جبیر»، «خوات بن جبیر انصاری»، برادر «عبدالله بن جبیر» آمده است («کافی»، ج ۴، ص ۹۸، ح ۴؛ «وسائل الشیعه»، ج ۱۰، ص ۱۱۲، ح ۱۲۹۹۰؛ «بحار الانوار»، ج ۲۰، ص ۲۴۱ و ۲۶۷، و ج ۹۳، ص ۲۶۹، ۲۷۰، ۲۸۶ و ...). «مجمع البیان»، ذیل آیه مورد بحث.

شأن نزول: هلال ماه چه فایده ای دارد؟

در حدیثی می خوانیم: «مُعَاذُ بْنُ جَبَلٍ»، خدمت پیغمبر اکرم (صلی الله علیه و آله) رسیده، گفت: بسیار از ما سؤال می کنند: این هلال ماه چیست؟ و چه فایده دارد؟ (چرا ماه تدریجاً به صورت بدر کامل در می آید و باز به حالت اول بر می گردد)؟

خداوند آیه فوق را نازل فرمود و به آنان پاسخ گفت. (۱)

در روایت دیگری آمده است: جمعی از یهود از رسول خدا (صلی الله علیه و آله) پرسیدند: هلال ماه برای چیست؟ و چه فایده دارد؟ آیه فوق نازل شد (۲) و فواید مادی و معنوی آن را در نظام زندگی انسان ها بیان کرد.

وَقَاتِلُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ الَّذِينَ يُقَاتِلُونَكُمْ وَلَا تَعْتَدُوا إِنَّ اللَّهَ لَا يُحِبُّ الْمُعْتَدِينَ وَاقْتُلُوهُمْ حَيْثُ ثَقِفْتُمُوهُمْ وَأَخْرِجُوهُمْ مِنْ حَيْثُ أَخْرَجُوكُمْ وَالْفِتْنَةُ أَشَدُّ مِنَ الْقَتْلِ وَلَا

تُقَاتِلُوهُمْ عِنْدَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ حَتَّى يُقَاتِلُوكُمْ فِيهِ فَإِنْ قَاتَلُوكُمْ فَاقْتُلُوهُمْ كَمَا ذَلِكُمْ جَزَاءُ الْكَافِرِينَ وَدَرَاهِ خُودَا ، بَا كَسَانِي كَه بَا شَمَا مِي جَنكَند ، نبرد كنيد ! و از حدّ تجاوز نكنيد ، كه خدا تعدّی كنندگان را دوست نمي دارد !

و آنها (بت پرستاني كه از هيچ گونه جنائتي ابا ندارند) را هر كجا يافتيد ، به قتل برسانيد ! و از آنجا كه شما را بيرون ساختند آنها را بيرون كنيد ! و فتنه از كشتار هم بدتر است ! و با آنها ، در نزد مسجد الحرام جنگ نكنيد ! مگر اين كه در آن جا با شما بجنگند . پس اگر (در آن جا) با شما پيكار كردند ، آنها را به قتل برسانيد ! چنين است جزاي كافران !

پي نوشتها

۱ . «مجمع البيان» ، ذيل آيه مورد بحث ؛ «بحار الانوار» ، ج ۵۵ ، ص ۱۱۸ ؛ «بحر المحيط» ، ج ۲ ، ص ۲۲۹ ، ذيل آيه مورد بحث ؛ «تفسير رازي» ، ج ۵ ، ص ۲۸۰ ، ذيل آيه مورد بحث ؛ «تفسير آلوسي» ، ج ۲ ، ص ۷۱ ، ذيل آيه مورد بحث .

۲ . «مجمع البيان» ، ذيل آيه مورد بحث ؛ «تفسير قرطبي» ، ج ۲ ، ص ۳۴۱ ، ذيل آيه مورد بحث ؛ «تفسير رازي» ، ج ۵ ، ص ۲۸۰ ، ذيل آيه مورد بحث ؛ «تفسير آلوسي» ، ج ۲ ، ص ۷۱ ، ذيل آيه مورد بحث .

شأن نزول : جنگ مجاز و ممنوع

بعضي از مفسران ، دو شأن نزول براي نخستين آيه از اين آيات نقل کرده اند .

نخست اين كه :

این آیه ، اولین آیه ای بود که درباره جنگ با دشمنان اسلام نازل شد ، و پس از نزول این آیه ، پیغمبر اکرم (صلی الله علیه و آله) با آنها که از در پیکار در آمدند ، پیکار کرد و نسبت به آنان که پیکار نداشتند ، خودداری می کرد ، و این ادامه داشت تا دستور : **أَقْتُلُوا الْمُشْرِكِينَ** که اجازه پیکار با همه مشرکان را می داد ، نازل گشت . (۱)

دوم شأن نزولی است به نقل از «ابن عباس» که این آیه ، در مورد صلح حدیبیه نازل گردید ، و جریان چنین است : رسول خدا (صلی الله علیه و آله) با ۱۴۰۰ نفر از یاران خود ، آماده عمره شدند ، چون به سرزمین حدیبیه (محلی است در نزدیکی مکه) رسیدند ، مشرکان از ورود آنها به «مکه» و انجام مناسک عمره ، ممانعت کردند ، و پس از گفتگوی زیاد با پیامبر (صلی الله علیه و آله) مصالحه کردند ، که سال بعد برای انجام عمره به «مکه» بیایند و آنان «مکه» را سه روز برای او و مسلمانان خالی نمایند تا طواف خانه خدا کنند .

سال بعد هنگامی که آماده رفتن به «مکه» شدند ، از این خائف بودند که مشرکان به وعده خود وفا نکنند ، و مانع شوند ، و جنگی به وقوع بپیوندد ، و در صورت وقوع حادثه یا جنگ ، پیامبر از مقاتله در ماه حرام ناراحت بود ، که آیه فوق در این مورد نازل شد ، و دستور داد : اگر دشمن نبرد را شروع کند شما هم در برابر او به مبارزه برخیزید . (۲)

به نظر می

رسد شأن نزول اوّل ، مناسب آیه اوّل ، و شأن نزول دوم مناسب آیات بعد است ، ولی به هر حال مفهوم آیات دلالت دارد که همه با هم ، یا با فاصله کمی نازل شده .

فَإِذَا قَضَيْتُمْ مَنَاسِكَكُمْ فَاذْكُرُوا اللَّهَ كَذِكْرِكُمْ آبَاءَكُمْ أَوْ أَشَدَّ ذِكْرًا فَمِنَ النَّاسِ مَنْ يَقُولُ رَبَّنَا آتِنَا فِي الدُّنْيَا وَمَا لَهُ فِي الْآخِرَةِ مِنْ خَلَقٍ

و هنگامی که مناسک (حج) خود را انجام دادید ، خدا را یاد کنید ، همانند یادآوری از پدرانتان (آن گونه که رسم آن زمان بود) بلکه از آن هم بیشتر ! (در این مراسم ، مردم دو گروه اند :) بعضی از مردم می گویند : «خداوندا ! به ما در دنیا ، (نیکی) عطا کن» ! ولی در آخرت ، بهره ای ندارند .

پی نوشتها

۱ . «تفسیر کبیر فخر رازی» ، ج ۵ ، ص ۱۲۷ ؛ «بحار الانوار» ، ج ۲۰ ، ص ۳۲۰ ؛ «مجمع البیان» ، ذیل آیه مورد بحث ؛ «تفسیر ابن کثیر» ، ج ۱ ، ص ۳۸۶ ، ذیل آیه مورد بحث .

۲ . «مجمع البیان» ، ذیل آیات مورد بحث . در تفاسیر دیگر نیز اشاراتی به این شأن نزول ها دیده می شود («بحار الانوار» ، ج ۲۰ ، ص ۳۱۹ ؛ «تفسیر قرطبی» ، ج ۲ ، ص ۳۴۷ ، ذیل آیه مورد بحث ؛ «تفسیر رازی» ، ج ۵ ، ص ۲۸۷ ، ذیل آیه مورد بحث) .

شأن نزول : یاد خدا به جای تفاخر بر گذشته

در حدیثی از امام باقر(علیه السلام) می خوانیم : در ایام جاهلیت هنگامی که از مراسم حج فارغ می شدند ، در آنجا اجتماع می کردند

و افتخارات (موهومی را برای) نیاکان خود را بر می شمردند، و از ایام گذشته آنها و جود و بخشش فراوانشان یاد می کردند. آیات فوق نازل شد، و به آنها دستور داد: به جای این کار (نادرست) ذکر خدا گویند و از نعمت های بی دریغ خداوند و مواهب او یاد کنند، و با همان شور و سوز مخصوصی که در افتخار و مباحات به پدران خود در جاهلیت داشتند، نعم الهی را یاد کنند بلکه بیشتر و برتر. (۱)

همین معنی یا شبیه آن را سایر مفسران از «ابن عباس» یا غیر او نقل کرده اند که اهل جاهلیت بعد از حج، مجالسی تشکیل می دادند برای تفاخر به پدران و شرح امتیازات آنها، و یا در بازارهایی همچون بازار عُکَّاز، ذی الْمَجَاز و مَجَنَّة که تنها جای داد و ستد نبود، بلکه مرکز ذکر افتخارات (موهوم) نیاکان بود جمع می شدند و به این کار می پرداختند. (۲)

وَمِنَ النَّاسِ مَنْ يُعْجِبُكَ قَوْلُهُ فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَيُشْهَدُ اللَّهُ عَلَى مَا فِي قَلْبِهِ وَهُوَ أَلَدُّ الْخِصَامِ وَإِذَا تَوَلَّى سَعَى فِي الْأَرْضِ لِيُفْسِدَ فِيهَا وَيُهْلِكَ الْحَرْثَ وَالنَّسْلَ وَاللَّهُ لَا يُحِبُّ الْفُسَادَ وَإِذَا قِيلَ لَهُ اتَّقِ اللَّهَ أَخَذَتْهُ الْعِزَّةُ بِالْإِثْمِ فَحَسْبُهُ جَهَنَّمُ وَلَبِئْسَ الْمِهَادُ

و از مردم، کسانی هستند که گفتار آنان، در زندگی دنیا مایه اعجاب تو می شود؛ (در ظاهر، اظهار محبت شدید می کنند) و خدا را بر آنچه در دل دارند گواه می گیرند. (این در حالی است

که) آنان ، سرسخت ترین دشمنانند .

(نشانه آن ، این است که) هنگامی که روی بر می گردانند (و از نزد تو خارج می شوند) ، در راه فساد در زمین ، کوشش می کنند ، و زراعت ها و چهارپایان را نابود می سازند ؛ (با این که می دانند) خدا فساد را دوست نمی دارد .

و هنگامی که به آنها گفته شود : «از خدا بترسید» ! لجاجت و تعصب ، آنها را به گناه می کشاند . آتش دوزخ برای آنان کافی است ؛ و چه بد جایگاهی است !

پی نوشتها

۱ . «مجمع البیان» ، ج ۱ ، ص ۲۹۷ ، ذیل آیه مورد بحث ؛ «مستدرک الوسائل» ، ج ۵ ، ص ۲۸۴ ، ح ۵۸۶۴ ، با اندکی تفاوت ؛ «بحار الانوار» ، ج ۹۰ ، ص ۱۵۹ ، ح ۳۵ ، با اندکی تفاوت ؛ «تفسیر عیاشی» ، ج ۱ ، ص ۹۸ ، احادیث ۲۷۰ و ۲۷۳ ، با تفاوت .

این معنی در احادیثی از امام صادق (علیه السلام) نیز رسیده است («کافی» ، ج ۴ ، ص ۵۱۶ ، ح ۳ ؛ «وسائل الشیعه» ، ج ۷ ، ص ۴۵۹ ، ح ۹۸۵۴ ، و ج ۱۴ ، ص ۲۷۲ ، ح ۱۹۱۷۳ ؛ «بحار الانوار» ، ج ۹۶ ، ص ۳۱۱ ، ح ۳۲ ، و ص ۳۱۳ ، ح ۴۷) .

۲ . «روح المعانی» ، ج ۲ ، ص ۸۹ و «قرطبی» ، ج ۲ ، ص ۸۰۳ و «تفسیر کبیر» ، ج ۵ ، ص ۱۸۳ و «فی ظلال القرآن» ، ج ۱ ، ص ۲۸۹ و «برهان» ، ج ۱ ، ص ۲۰۳

شأن نزول : انسان های دو چهره را بشناسید

برای این آیات ، دو شأن نزول ذکر شده است :

۱ این آیات درباره «اخنس بن شریق» نازل شده که مردی زیبا و خوش زبان بود و تظاهر به دوستی پیامبر(صلی الله علیه وآله) می کرد ، خود را مسلمان جلوه می داد ، و سوگند می خورد آن حضرت را دوست می دارد و به خدا ایمان آورده ، پیامبر(صلی الله علیه وآله) هم که مأمور به ظاهر بود با او گرم می گرفت و او را مورد محبت قرار می داد ، ولی او در باطن مرد منافقی بود ، در یک ماجرا زراعت بعضی مسلمانان را آتش زد و چهارپایان آنان را کشت (و به این ترتیب پرده از روی کار او برداشته شد) در اینجا آیات فوق نازل شد . (۱)

۲ بعضی دیگر از «ابن عباس» ، نقل کرده اند : آیات مزبور در یکی از جنگ های اسلامی (سَرِيَّة رَجِيع) نازل شده که طی آن جمعی از مبلغان اسلام که از طرف پیامبر(صلی الله علیه وآله) برای تبلیغ قبایل اطراف «مدینه» اعزام شده بودند ، طبق یک توطئه ناجوانمردانه شهید شدند . (۲)

ولی شأن نزول اول ، با مضمون آیات ، تناسب بیشتری دارد ، و در هر حال درسی که از این آیات فرا گرفته می شود ، عمومی ، همگانی و برای همیشه است .

وَمِنَ النَّاسِ مَن يَشْرِي نَفْسَهُ ابْتِغَاءَ مَرْضَاتِ اللَّهِ وَاللَّهُ رَئُوفٌ بِالْعِبَادِ

بعضی از مردم (با ایمان و فداکار ، همچون علی(علیه السلام) در «لیله المبيت» به هنگام خفتن در جایگاه پیغمبر(صلی الله علیه وآله)) ، جان خود را

به خاطر خشنودی خدا می فروشد ، و خداوند نسبت به بندگان مهربان است .

پی نوشتها

۱ . تفاسیر «ابوالفتوح رازی» ، «طبری» ، «ابن کثیر» ، «شوکانی» ، «بحر المحيط» و بسیاری از تفاسیر دیگر ، ذیل آیه مورد بحث ؛ «بحار الانوار» ، ج ۲۲ ، ص ۱۶ .

۲ . «تفسیر ابوالفتوح رازی» ، ج ۲ ، ص ۱۴۰ ، ذیل آیه مورد بحث ؛ «بحر المحيط» ، ذیل آیات مورد بحث (این شأن نزول را کمتر نقل کرده اند) .

شأن نزول : ماجرای ليله المبیت

مفسر معروف اهل تسنن «ثعلبی» می گوید : هنگامی که پیغمبر اسلام (صلی الله علیه وآله) تصمیم گرفت به «مدینه» مهاجرت کند ، برای ادای دین های خود و تحویل دادن امانت هائی که نزد او بود علی (علیه السلام) را به جای خویش قرار داد و شب هنگام که می خواست به سوی غار «ثور» برود و مشرکان ، اطراف خانه او را برای حمله به او ، محاصره کرده بودند ، دستور داد علی (علیه السلام) در بستر او بخوابد و پارچه سبز رنگی (بُرْد حَضْرَمِی) که مخصوص خود پیغمبر بود روی خود بکشد ، در این هنگام خداوند به «جبرئیل» و «میکائیل» وحی فرستاد :

من بین شما برادری ایجاد کردم و عمر یکی از شما را طولانی تر قرار دادم کدام یک از شما حاضر است ایثار به نفس کند و زندگی دیگری را بر خود مقدم دارد؟

هیچ کدام حاضر نشدند .

به آنها وحی شد ، اکنون علی (علیه السلام) در بستر پیغمبر خوابیده و آماده شده جان خویش را فدای او سازد ، به زمین بروید و حافظ و نگهبان او

باشید .

هنگامی که جبرئیل بالای سر و میکائیل پایین پای علی (علیه السلام) نشسته بودند ، جبرئیل می گفت : «بِه ، به ، آفرین بر تو ای علی ! خداوند به واسطه تو بر فرشتگان مباحثات می کند» .

در این هنگام آیه فوق نازل گردید (۱) و به همین دلیل آن شب تاریخی «لیله المیت» نامیده شده است .

«ابن عباس» می گوید : این آیه هنگامی که پیغمبر از مشرکان کناره گرفته بود و به سوی غار می رفت درباره علی (علیه السلام) که در بستر پیغمبر خوابیده بود نازل شد . (۲)

«ابو جعفر اسکافی» می گوید : جریان خوابیدن علی (علیه السلام) در بستر پیغمبر (صلی الله علیه وآله) به تواتر ثابت شده و غیر از کسانی که مسلمان نیستند و افراد سبک مغز آن را انکار نمی کنند . (۳) - (۴)

زَيْنَ لِلَّذِينَ كَفَرُوا الْحَيَاةَ الدُّنْيَا وَيَسْخَرُونَ مِنَ الَّذِينَ آمَنُوا وَالَّذِينَ اتَّقَوْا فَوْقَهُمْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ وَاللَّهُ يَرْزُقُ مَنْ يَشَاءُ بِغَيْرِ حِسَابٍ

زندگی دنیا برای کافران زینت داده شده است ؛ از این رو افراد با ایمان را (که گاهی دستشان تهی است) ، مسخره می کنند ؛ در حالی که پرهیزکاران در قیامت بالا-تر از آنان هستند ؛ (چرا که ارزش های حقیقی در آن جا آشکار می گردد ،) و خداوند ، هر کس را بخواهد بدون حساب روزی می دهد .

پی نوشتها

۱ . «بحار الانوار» ، ج ۱۹ ، ص ۳۸ ، ۳۹ ، ۶۴ و ۸۶ ، ج ۳۶ ، ص ۴۰ و ۴۳ .

۲ . «بحار الانوار» ، ج ۱۹ ، ص ۵۶ ، ح ۱۶ ، و

ج ۳۶، ص ۴۱، ح ۳، و ص ۴۲، ح ۵.

۳. همان طور که «ابن ابی الحدید» در «شرح نهج البلاغه»، ج ۱۳، ص ۲۶۱ و ۲۶۲ ذکر کرده است؛ «الغدیر»، ج ۲، ص ۴۷.

۴. ج دوم «الغدیر» ص ۴۸ به بعد می نویسد: «غزالی» در کتاب «احیاء العلوم»، ج ۳، ص ۲۳۸ و «گنجی» در کتاب «کفایه الطالب»، ص ۱۱۴ و «صفوری» در «نزهة المجالس»، ج ۲، ص ۲۰۹ و «ابن صباغ مالکی» در کتاب «الفصول المهمة»، ص ۳۳، «سبط ابن جوزی حنفی» در «تذکره الخواص»، ص ۲۱، «شبلنجی» در «نور الابصار»، ص ۸۶ و «احمد» در «مسند»، ج ۱، ص ۳۴۸ و «تاریخ طبری»، ج ۲، ص ۹۹ تا ۱۰۱، و «ابن سعد» در کتاب «الطبقات»، ج ۱، ص ۲۱۲، و «ابن هشام» در «سیره»، ج ۲، ص ۲۹۱ و «حلبی» در «سیره» خود و «تاریخ یعقوبی»، ج ۲، ص ۲۹ جریان «لیله المبیث» را نقل کرده اند.

شأن نزول: استهزاء نسبت به مؤمنان!

«ابن عباس» مفسر معروف می گوید: این آیه درباره اقلیت اشرافی و رؤسای

قریش نازل شد، که زندگی بسیار مرفه ای داشتند، و جمعی از مؤمنان ثابت قدم آغاز اسلام، همچون عمار، بلال و... را که از نظر زندگی مادی فقیر و تهیدست بودند به باد استهزاء و مسخره می گرفتند، می گفتند: اگر پیامبر (صلی الله علیه و آله) شخصیتی داشت و از طرف خدا بود، اشراف و بزرگان

از او پیروی می کردند ، آیه فوق نازل شد و به سخنان بی اساس آنها پاسخ داد . (۱)

أَمْ حَسِبْتُمْ أَنْ تَدْخُلُوا الْجَنَّةَ وَلَمَّا يَأْتِكُمْ مَثَلُ الَّذِينَ خَلَوْا مِنْ قَبْلِكُمْ مَسَّتْهُمُ الْبَأْسَاءُ وَالضَّرَّاءُ وَزُلْزَلُوا حَتَّى يَقُولَ الرَّسُولُ وَالَّذِينَ آمَنُوا مَعَهُ مَتَى نَصُرَ اللَّهُ أَلَا إِنَّ نَصْرَ اللَّهِ قَرِيبٌ

آیا گمان کردید داخل بهشت می شوید ، بی آن که حوادثی همچون حوادث گذشتگان به شما برسد؟! همانان که گرفتاری ها و ناراحتی ها به آنها رسید ، و آن چنان ناراحت شدند که پیامبر و افرادی که با او ایمان آورده بودند گفتند : «پس یاری خدا کی خواهد آمد»؟! (به آنها گفته شد :) آگاه باشید ، یاری خدا نزدیک است !

۱ . «مجمع البیان» ، ذیل آیه مورد بحث ؛ «جامع البیان» ابن جریر طبری ، ج ۲ ، ص ۴۵۴ ، ذیل آیه مورد بحث ؛ «تفسیر آلوسی» ، ج ۲ ، ص ۱۰۰ ، ذیل آیه مورد بحث .

شأن نزول : بهشت را به بها می دهند

بعضی از مفسران گفته اند : هنگامی که در جنگ احزاب ترس و خوف شدید بر مسلمانان غالب شد و در محاصره قرار گرفتند ، این آیه نازل شد و آنان را به صبر و استقامت دعوت نمود و وعده یاری و نصرت به آنها داد . (۱)

و نیز گفته شده : هنگامی که مسلمانان در جنگ اُحد شکست خوردند «عبداللّه بن ابی» به آنها گفت : تا کی خود را به کشتن می دهید ، اگر محمّد پیغمبر بود خداوند یاران او را گرفتار اسارت و قتل نمی کرد ، در این موقع آیه

فوق نازل شد . (۲)

يَسْئَلُونَكَ مَاذَا يُنْفِقُونَ قُلْ مَا أَنْفَقْتُمْ مِنْ خَيْرٍ فَلِلْوَالِدَيْنِ وَ الْأَقْرَبِينَ وَ الْيَتَامَى وَ الْمَسَاكِينِ وَ ابْنِ السَّبِيلِ وَ مَا تَفْعَلُوا مِنْ خَيْرٍ فَإِنَّ اللَّهَ بِهِ عَلِيمٌ

از تو سؤال می کنند چه چیز انفاق کنند؟ بگو: «هر خیر و نیکی (و سرمایه سودمندمادی و معنوی) که انفاق می کنید، باید برای پدر و مادر و نزدیکان و یتیمان و مستمندان و درماندگان در راه باشد». و هر کار خیری که انجام دهید، خداوند از آن آگاه است. (لازم نیست تظاهر کنید، او می داند).

پی نوشتها

۱. «مجمع البيان»، ذیل آیه مورد بحث؛ «بحار الانوار»، ج ۲۰، ص ۱۸۸؛ «تفسیر قرطبی»، ج ۳، ص ۳۳، ذیل آیه مورد بحث؛ «بحر المحيط»، ج ۲، ص ۳۶۰، ذیل آیه مورد بحث؛ «تفسیر رازی»، ج ۶، ص ۳۷۷، ذیل آیه مورد بحث و دیگر تفاسیر.

۲. «مجمع البيان»، ذیل آیه مورد بحث؛ «بحار الانوار»، ج ۲۰، ص ۱۸۸؛ «تفسیر قرطبی»، ج ۳، ص ۳۳، ذیل آیه مورد بحث؛ «بحر المحيط»، ج ۲، ص ۳۶۰، ذیل آیه مورد بحث؛ «تفسیر رازی»، ج ۶، ص ۳۷۷، ذیل آیه مورد بحث و دیگر تفاسیر.

شأن نزول: انفاق به خویشاوندان

«عمرو بن جموح» پیر مردی بزرگ و ثروتمند بود، به پیامبر عرض کرد: از چه چیز صدقه بدهم و به چه کسانی؟

آیه فوق نازل شد و به او پاسخ گفت . (۱)

يَسْئَلُونَكَ عَنِ الشَّهْرِ الْحَرَامِ قِتَالٍ فِيهِ قُلْ قِتَالٌ فِيهِ كَبِيرٌ وَ صَدٌّ عَنِ سَبِيلِ اللَّهِ وَ الْكُفْرُ بِهِ وَ الْمَشْجَدِ الْحَرَامِ وَ إِخْرَاجِ أَهْلِهِ مِنْهُ أَكْبَرُ عِنْدَ اللَّهِ وَ الْفِتْنَةُ أَكْبَرُ مِنَ الْقَتْلِ وَ لَا يَزَالُونَ يُقَاتِلُونَكُمْ حَتَّى يَزِدُّوكُمْ عَنْ دِينِكُمْ إِنِ اسْتِطَاعُوا وَ مَنْ يَزِدِدْ مِنْكُمْ عَنْ دِينِهِ فَيُمُتْ وَ هُوَ كَافِرٌ فَأُولَئِكَ حَبِطَتْ أَعْمَالُهُمْ فِي الدُّنْيَا وَ الْآخِرَةِ وَ أُولَئِكَ أَصْحَابُ النَّارِ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ

إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا وَ الَّذِينَ هَاجَرُوا وَ جَاهَدُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ أُولَئِكَ يَرْجُونَ رَحْمَتَ اللَّهِ وَ اللَّهُ غَفُورٌ رَحِيمٌ

از تو، درباره جنگ کردن در ماه حرام، سؤال می کنند، بگو

: «جنگ در آن، (گناهی) بزرگ است؛ ولی جلوگیری از راه خدا (و گرایش مردم به آئین حق) و کفر ورزیدن نسبت به او و هتک احترام مسجد الحرام، و اخراج ساکنان آن، نزد خداوند مهم تر از آن است؛ و ایجاد فتنه، (و محیط نامساعد، که مردم را به کفر، تشویق و از ایمان باز می دارد) حتی از قتل بالاتر است. و مشرکان، پیوسته با شما می جنگند، تا اگر بتوانند شما را از آیینتان برگردانند؛ ولی کسی که از آیینش برگردد، و در حال کفر بمیرد، تمام اعمال نیک (گذشته) او، در دنیا و آخرت، بر باد می رود؛ و آنان اهل دوزخند؛ و همیشه در آن خواهند بود.

کسانی که ایمان آورده و کسانی که هجرت کرده و در راه خدا جهاد نموده اند، آنها امید به رحمت پروردگار دارند و خداوند آمرزنده و مهربان است.

پی نوشتها

۱. «مجمع البیان»، ذیل آیه مورد بحث؛ «روح المعانی»، ج ۲، ص ۹۱ و «تفسیر کبیر»، ج ۶، ص ۲۳ (ص ۳۸۱)؛ «فقه القرآن» قطب راوندی، ج ۱، ص ۲۴۰ و دیگر تفاسیر.

شأن نزول: نبرد در ماه های حرام

گفته اند: این آیه در مورد «سَرِیَه عبدالله بن جحش» نازل شده است. (۱)

جریان چنین بود: پیش از جنگ «بدر» پیامبر اسلام (صلی الله علیه و آله) «عبدالله بن جحش» را طلبید، نامه ای به او داد و هشت نفر از مهاجرین را همراه وی نمود، به او فرمان داد:

بعضی گفته اند: «سَرِیَه» عبارت است از گروهی از لشکر که از ۵ تا ۳۰۰ نفر تشکیل شده باشد.

باید توجه داشت: «سَرِیَه» از «سری» گرفته شده است که به معنی چیز نفیس و گران بهاست و چون لشکریانی که چنین مأموریت هائی را پیدا می کنند، از نخبه ها هستند، به این نام نامیده شده اند.

«مطرزی» می گوید: «سَرِیَه» از «سری» که به معنی حرکت در شب است، گرفته شده به خاطر این که آنها غالباً مخفیانه حرکت می کنند.

«ابن حجر» در کتاب «ملقطات» خود همین مطلب را پذیرفته می گوید: «سَرِیَه» گروهی از لشکرنده که شبانه حرکت می کنند.

پس از آن که دو روز راه پیمود، نامه را بگشاید، و طبق آن عمل کند، او پس از دو روز طی طریق، نامه را گشود و چنین یافت:

«پس از آن که نامه را باز کردی تا «نخله» (زمینی که

بین «مکه» و «طایف» است) پیش برو، و در آنجا وضع قریش را زیر نظر بگیر و جریان را به ما گزارش بده».

«عبدالله» جریان را برای همراهانش نقل نمود و اضافه کرد: پیامبر مرا از مجبور ساختن شما در این راه، منع کرده است، بنابراین، هر کس آماده شهادت است با من بیاید، و دیگران باز گردند، همه با او حرکت کردند، هنگامی که به «نخله» رسیدند به قافله ای از قریش برخورد کردند که «عمرو بن حضرمی» در آن بود، چون روز آخر ماه رجب (یکی از ماه های حرام) بود در مورد حمله به آنها به مشورت پرداختند.

بعضی گفتند: اگر امروز هم از آنها دست برداریم وارد محیط حرم خواهند شد و دیگر نمی توان متعرض آنها شد، سرانجام شجاعانه به آنها حمله کردند «عمرو بن حضرمی» را کشتند و قافله را با دو نفر نزد پیامبر (صلی الله علیه و آله) آوردند، پیغمبر به آنان فرمود: من به شما دستور نداده بودم که در ماه های حرام نبرد کنید، و دخالتی در غنائم و اسیران نکرد، مجاهدان ناراحت شدند و مسلمانان به سرزنش آنها پرداختند، مشرکان نیز زبان به طعن گشودند که محمد (صلی الله علیه و آله) جنگ و خون ریزی و اسارت در ماه های حرام را، حلال شمرده در این هنگام آیه اول نازل شد.

پس از آن که این آیه نازل شد «عبدالله بن جحش» و همراهانش اظهار کردند در این راه برای درک ثواب جهاد کوشش کرده اند و از

پیامبر پرسیدند: آیا اجر مجاهدان را دارند یا نه؟ آیه دوم (إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا وَالَّذِينَ هَاجَرُوا...) نازل گردید. (۲)

يَسْتَلُونَكَ عَنِ الْخَمْرِ وَالْمَيْسِرِ قُلْ فِيهِمَا إِثْمٌ كَبِيرٌ وَمَنَافِعُ لِلنَّاسِ وَإِثْمُهُمَا أَكْبَرُ مِن نَّفْعِهِمَا وَيَسْتَلُونَكَ مَاذَا يُنْفِقُونَ قُلِ الْعَفْوَ كَذَلِكَ يُبَيِّنُ اللَّهُ لَكُمْ الْآيَاتِ لَعَلَّكُمْ تَتَفَكَّرُونَ

فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ وَيَسْتَلُونَكَ عَنِ الْيَتَامَى قُلْ إِصْلَاحٌ لَهُمْ خَيْرٌ وَإِنْ تُخَالِطُوهُمْ فَإِخْوَانُكُمْ وَاللَّهُ يَعْلَمُ الْمُفْسِدَ مِنَ الْمُصْلِحِ وَلَوْ شَاءَ اللَّهُ لَأَغْنَتْكُمْ إِنَّ اللَّهَ عَزِيزٌ حَكِيمٌ

درباره شراب و قمار از تو سؤال می کنند ، بگو : «در آنها گناه و زیان بزرگی است ؛ و منافی (از نظر مادی) برای مردم در بر دارد ؛ (ولی) گناه آنها از نفعشان بیشتر است» . و از تو می پرسند : چه چیز انفاق کنند؟ بگو : «از مازاد نیازمندی خود» . این چنین خداوند آیات را برای شما روشن می سازد ؛ شاید اندیشه کنید !

(تا اندیشه کنید) درباره دنیا و آخرت ! و از تو درباره یتیمان سؤال می کنند ، بگو : «اصلاح کار آنان بهتر است . و اگر زندگی خود را با زندگی آنان بیامیزید ، (مانعی ندارد ؛) آنها برادر (دینی) شما هستند» . (و همچون یک برادر با آنها رفتار کنید !) خداوند ، مفسدان را از مصلحان ، باز می شناسد . و اگر خدا بخواهد ، شما را به زحمت می اندازد ؛ زیرا اوتوانا و حکیم است .

پی نوشتها

۱ . «بحار الانوار» ، ج ۱۹ ، ص ۱۸۸ ، ۱۸۹ و ۱۹۰ ؛

«اعلام الوری»، ص ۷۳ و ۷۴؛ «تفسیر ابن کثیر»، ج ۱، ص ۴۲۸، ذیل آیه مورد بحث؛ «سنن کبرای بیهقی»، ج ۱۳، ص ۳۱۶، ح ۱۸۳۶۲.

۲. «مستدرک الوسائل»، ج ۱۷، ص ۸۳، ح ۳۲۰۸۱۳؛ «مجمع البیان»، ذیل آیه مورد بحث؛ «زبدہ البیان» محقق اردبیلی، ص ۶۲۹؛ «اسباب نزول الآیات» واحدی نیشابوری، ص ۴۴؛ تفاسیر «بحر المحیط»، «رازی»، «آلوسی» و ...

شأن نزول: پرسش درباره شراب و قمار و ایتم!

درباره شأن نزول آیه اول، گفته اند: گروهی از یاران پیامبر (صلی الله علیه وآله) خدمتش آمده، عرض کردند: حکم شراب و قمار که عقل را زائل و مال را تباه می کند، بیان فرما!

آیه نخست نازل شد و به آنها پاسخ داد.

و در شأن نزول آیه دوم، در «تفسیر قمی» از امام صادق (علیه السلام) و در «مجمع البیان» از «ابن عباس» چنین نقل شده است:

هنگامی که آیه: **وَلَا تَقْرَبُوا مَالَ الْيَتِيمِ إِلَّا بِالَّتِي هِيَ أَحْسَنُ**: «و به مال یتیم جز به بهترین طریق نزدیک نشوید». (۱)

و آیه: **إِنَّ الَّذِينَ يَأْكُلُونَ أَمْوَالَ الْيَتَامَىٰ ظُلْمًا إِنَّمَا يَأْكُلُونَ فِي بُطُونِهِمْ نَارًا وَ سَيَصِفُونَ سَ عِيرًا**: «کسانی که اموال یتیمان را از روی ظلم و ستم می خورند، تنها آتش می خورند و به زودی به آتش سوزانی می سوزند» (۲) نازل شد، که در آن از نزدیک شدن به اموال و دارایی یتیمان مگر در صورتی که برای آنان نفعی داشته باشد، و نیز از

خوردن اموال آنان نهی شد، مردمی که یتیمی در خانه داشتند، از کفالت وی فاصله گرفتند و او را به حال خود گذاشتند، و حتی گروهی آنان را از خانه خود بیرون کردند، و آنها که بیرون نکردند، در خانه برای آنان وضعی به وجود آورده بودند، که کمتر از بیرون کردن نبود؛ زیرا غذای او را که از مال خودش تهیه می شد، با غذای خود مخلوط نمی کردند، و حتی جداگانه برای آنان غذا می پختند و پس از آن که آن یتیم در گوشه ای از اطاق، غذای مخصوص خویش را می خورد، زیادی آن را اگر اضافه می آمد، برای او ذخیره می کردند تا دفعه بعد بخورد، و اگر فاسد می شد به دور می ریختند.

همه این کارها برای آن بود که گرفتار مسئولیت خوردن مال یتیم نشده باشند، این عمل هم برای سرپرستان و هم برای یتیمان، مشکلات فراوانی به بار می آورد، به دنبال این جریان آنها خدمت پیامبر رسیده و از این طرز عمل سؤال کردند، در پاسخ آنها این آیه نازل شد. (۳)

وَلَا تَنْكِحُوا الْمُشْرِكَاتِ حَتَّى يُؤْمِنَنَّ وَلَا تَنْكِحُوا الْمُشْرِكِينَ حَتَّى يُؤْمِنُوا وَ لَعَبْدٌ مُؤْمِنٌ خَيْرٌ مِّنْ

مُشْرِكٍ وَ لَوْ أَعْجَبَكُمْ أُولَئِكَ يَدْعُونَ إِلَى النَّارِ وَاللَّهُ يَدْعُوا إِلَى الْجَنَّةِ وَالْمَغْفِرَةِ بِإِذْنِهِ وَ يُبَيِّنُ آيَاتِهِ لِلنَّاسِ لَعَلَّهُمْ يَتَذَكَّرُونَ

و با زنان مشرک و بت پرست، تا ایمان نیاورده اند، ازدواج نکنید! (اگر چه

جز به ازدواج با کنیزان ، دسترسی نداشته باشید ؛ زیرا) کنیز با ایمان ، از زن آزاد بت پرست ، بهتر است ؛ هر چند (زیبایی ، یا ثروت ، یا موقعیت او) شما را به شگفتی آورد . و زنان خود را به ازدواج مردان بت پرست ، تا ایمان نیاورده اند ، در نیاورید ! یک غلام با ایمان ، از یک مرد آزاد بت پرست ، بهتر است ؛ هر چند (مال و موقعیت و زیبایی او ،) شما را به شگفتی آورد . آنها دعوت به سوی آتش می کنند ؛ و خدا دعوت به بهشت و آمرزش به فرمان خود می نماید ، و آیات خویش را برای مردم روشن می سازد ؛ شاید متذکر شوند !

پی نوشتها

۱ . اسراء ، آیه ۳۴ .

۲ . نساء ، آیه ۱۰ .

۳ . «مجمع البیان» ، ذیل آیه مورد بحث ؛ «تفسیر طبری» ، ج ۲ ، ص ۲۰۸ ، ذیل آیه مورد بحث .

شأن نزول : زنان مشرک ، شایسته همسری نیستند

شخصی به نام «مرثد» که مرد شجاعی بود از طرف پیغمبر اکرم (صلی الله علیه وآله) مأمور شد که از «مدینه» به «مکه» برود و جمعی از مسلمانان را که آنجا بودند با خود بیاورد ، وی به قصد انجام فرمان رسول خدا (صلی الله علیه وآله) وارد «مکه» شد ، در آنجا با زن زیبایی به نام «عناق» که در زمان جاهلیت او را می شناخت برخورد نمود ، آن زن او را مانند گذشته به گناه دعوت کرد ، اما «مرثد» که مسلمان شده بود تسلیم خواسته او نشد ، آن زن

تقاضای ازدواج نمود «مرشد» گفت: این امر موکول به اجازه پیامبر (صلی الله علیه و آله) است، او پس از انجام مأموریت خود به «مدینه» بازگشت و جریان را به اطلاع پیغمبر (صلی الله علیه و آله) رساند این آیه نازل شد و بیان داشت زنان مشرک و بت پرست، شایسته همسری و ازدواج با مردان مسلمان نیستند.

این نکته نیز قابل ذکر است که این شأن نزول در مورد آیه ۳ سوره «نور» نیز وارد شده است «تفسیر قرطبی»، ج ۱۲، ص ۱۶۸؛ «در المنثور»، ج ۵، ص ۲۰).

وَيَسْأَلُونَكَ عَنِ الْمَحِيضِ قُلْ هُوَ أَذَىٌّ فَأَعْتَرِلُوا النِّسَاءَ فِي الْمَحِيضِ وَلَا تَقْرَبُوهُنَّ حَتَّىٰ يَطْهَرْنَ فَإِذَا تَطَهَّرْنَ فَأْتُوهُنَّ مِنْ حَيْثُ أَمَرَكُمُ اللَّهُ إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ التَّوَّابِينَ وَيُحِبُّ الْمُتَطَهِّرِينَ

نِسَاؤُكُمْ حَرْثٌ لَكُمْ فَأْتُوا حَرْثَكُمْ أَنَّىٰ شِئْتُمْ وَقَدِّمُوا لِأَنفُسِكُمْ وَاتَّقُوا اللَّهَ وَاعْلَمُوا أَنَّكُمْ مُلَاقُوهُ وَبَشِّرِ الْمُؤْمِنِينَ

و از تو، درباره حیض سؤال می کنند، بگو: چیز زیانبار و آلوده ای است؛ از این رو در حالت قاعدگی، از زنان کناره گیری کنید! و با آنها نزدیکی ننمایید، تا پاک شوند. و هنگامی که پاک شدند! از طریقی که خدا به شما فرمان داده، با آنها آمیزش کنید! خداوند، توبه کنندگان را دوست دارد، و پاکان را (نیز) دوست دارد.

زنان شما، محل بذرافشانی شما هستند، پس هر زمان که بخواهید، می توانید با آنها آمیزش کنید. و (سعی نمائید با پرورش فرزندان صالح) اثر نیکی برای خود، از پیش بفرستید! و

از (مخالفت فرمان) خدا بپرهیزید و بدانید او را ملاقات خواهید کرد و به مؤمنان ، بشارت ده !

شأن نزول : حکم آمیزش در ایام عادت

زنان در هر ماه ، به مدت حداقل سه روز ، و حداکثر ده روز ، قاعده می شوند و آن عبارت از خونی است که با اوصاف خاصی که در کتب فقه آمده از رحم آنها خارج می گردد ، زن را در چنین حال «حائض» و آن خون را خون «حیض» می گویند : آئین کنونی یهود و نصارا احکام ضد یکدیگر در مورد آمیزش مردان با چنین زنانی دارند که برای هر کس حالت استفهام ایجاد می نماید .

جمعی از یهود می گویند : معاشرت مردان با این گونه زنان مطلقاً حرام است هر چند به صورت غذا خوردن سر یک سفره و یا زندگی در یک اطاق باشد ، مثلاً می گویند : جایی که زن حائض بنشیند مرد نباید بنشیند ، اگر نشست باید لباس خود را بشوید و الا نجس است ، و نیز اگر در رختخواب او بخوابد لباس و بدن را باید شستشو دهد .

به طور خلاصه زن را در این مدت ، یک موجود ناپاک و لازم الاجتناب می دانند .

در مقابل این گروه ، نصارا هستند که می گویند : هیچ گونه فرقی میان حالت حیض زنان و غیر حیض نیست ، همه گونه معاشرت حتی آمیزش جنسی ، با آنان بی مانع است !

مشرکان عرب به خصوص آنها که در «مدینه» زندگی می کردند ، کم و بیش به خلق و خوی یهود ، انس گرفته بودند و با زنان حائض مانند

یهود رفتار می کردند و در زمان عادت ماهیانه از آنها جدا می شدند ، همین اختلاف در آئین و افراط و تفریط های غیر قابل گذشت ، سبب شد که بعضی از مسلمانان از پیغمبر اکرم (صلی الله علیه و آله) در این باره سؤال کنند ، در پاسخ آنان این آیه نازل شد . (۱)

وَلَا تَجْعَلُوا اللَّهَ عُرْضَةً لِإِيمَانِكُمْ أَنْ تَبَرُّوا وَتَتَّقُوا وَتُصَلِّحُوا بَيْنَ النَّاسِ وَاللَّهُ سَمِيعٌ عَلِيمٌ
لَا يُؤَاخِذُكُمُ اللَّهُ بِاللَّغْوِ فِي أَيْمَانِكُمْ وَلَكِنْ يُؤَاخِذُكُمْ بِمَا كَسَبَتْ قُلُوبُكُمْ وَاللَّهُ غَفُورٌ حَلِيمٌ

خدا را در معرض سوگندهای خود قرار ندهید ! و برای این که نیکی کنید ، و تقوا پیشه سازید ، و در میان مردم اصلاح کنید (سوگند یاد ننمایید) ! و خداوند شنوا و داناست .

خداوند شما را به خاطر سوگندهایی که بدون توجه یاد می کنید ، مؤاخذه نخواهد کرد ، اما به آنچه دل های شما (به اختیار) کسب کرده ، مؤاخذه می کند . و خداوند ، آمرزنده و بردبار است .

پی نوشتها

۱ . «فقه القرآن» قطب راوندی ، ج ۱ ، ص ۵۱ ؛ «تفسیر ابن کثیر» ، ج ۱ ، ص ۴۳۸ ، ذیل آیه مورد بحث ؛ «تفسیر آلوسی» ، ج ۲ ، ص ۱۲۰ ، ذیل آیه مورد بحث ؛ «سنن بیهقی» ، ج ۲ ، ص ۱۲ ، ح ۱۵۳۱ .

شأن نزول : سوگندهای درست و نادرست

میان داماد و دختر یکی از یاران پیامبر (صلی الله علیه و آله) به نام «عبدالله بن رواحه» اختلافی روی داد ، او سوگند یاد کرد که برای اصلاح کار آنها هیچ گونه دخالتی نکند و در این راه گامی بر ندارد .

آیه فوق نازل شد، و این گونه سوگندها را ممنوع و بی اساس قلمداد کرد. (۱)

الطَّلَاقُ مَرَّتَانِ فَإِمْسَاكٌ بِمَعْرُوفٍ أَوْ تَسْرِيحٌ بِإِحْسَانٍ وَلَا يَحِلُّ لَكُمْ أَنْ تَأْخُذُوا مِمَّا آتَيْتُمُوهُنَّ شَيْئًا إِلَّا أَنْ يَخَافَا أَلَّا يُقِيمَا حُدُودَ اللَّهِ فَإِنْ خِفْتُمْ أَلَّا يُقِيمَا حُدُودَ اللَّهِ فَلَا جُنَاحَ عَلَيْهِمَا فِيمَا افْتَدَتْ بِهِ تِلْكَ حُدُودُ اللَّهِ فَلَا تَعْتَدُوهَا وَمَنْ يَتَعَدَّ حُدُودَ اللَّهِ فَأُولَئِكَ هُمُ الظَّالِمُونَ

طلاق، (طلاقى که رجوع و بازگشت دارد،) دو مرتبه است؛ (و در هر مرتبه،) باید به طور شایسته همسر خود را نگاهداری کند (و آشتی نماید)، یا با نیکی او را رها سازد. و برای شما حلال نیست که چیزی از آنچه به آنها داده اید، پس بگیرید؛ مگر این که دو همسر، بترسند که حدود الهی را بر پا ندارند. اگر بترسید که حدود الهی را رعایت نکنند، مانعی برای آنها نیست که زن، فدیه و عوضی بپردازد (و طلاق بگیرد). اینها حدود و مرزهای الهی است؛ از آن، تجاوز نکنید! و هر کس از آن تجاوز کند، ستمگر است.

۱. «مجمع البیان»، ذیل آیه مورد بحث؛ «قرطبی»، ج ۳، ص ۹۷، ذیل آیه مورد بحث.

شأن نزول: طلاق، سه بار بیش نیست

زنی خدمت یکی از همسران پیامبر (صلی الله علیه و آله) رسید و از شوهرش شکایت کرد که او پیوسته وی را طلاق می دهد و سپس رجوع می کند تا به این وسیله به زیان و ضرر افتد و در جاهلیت چنین بود که مرد حق داشت همسرش را

هزار بار طلاق بدهد و رجوع کند و حدی برای آن نبود هنگامی که این شکایت به محضر پیغمبر اکرم (صلی الله علیه و آله) رسید آیه فوق نازل گشت و حد طلاق را سه بار قرار داد . (۱)

فَإِنْ طَلَّقَهَا فَلَا تَحِلُّ لَهُ مِنْ بَعْدِ حَتَّى تَنْكِحَ زَوْجًا غَيْرَهُ فَإِنْ طَلَّقَهَا فَلَا جُنَاحَ عَلَيْهِمَا أَنْ يَتَرَاجَعَا إِنْ ظَنَّا أَنْ يُقِيمَا حُدُودَ اللَّهِ وَ تِلْكَ حُدُودُ اللَّهِ يُبَيِّنُهَا لِقَوْمٍ يَعْلَمُونَ

اگر (بعد از دو طلاق و رجوع ، بار دیگر) او را طلاق داد ، از آن به بعد ، زن بر او حلال نخواهد بود ؛ مگر این که همسر دیگری انتخاب کند اگر (همسر دوم) او را طلاق داد ، گناهی ندارد که باز گشت کنند ؛ در صورتی که امید داشته باشند که حدود الهی را محترم می شمردند . اینها حدود الهی است که (خدا) آن را برای گروهی که آگاهند ، بیان می نماید .

۱ . «مجمع البیان» ، ذیل آیه مورد بحث (این شأن نزول در «تفسیر کبیر» ، «قرطبی» و «روح المعانی» نیز ، ذیل آیه مورد بحث آمده است) .

شأن نزول : حکم ازدواج با همسر اول پس از سه طلاق

در حدیثی آمده است : زنی خدمت پیامبر اکرم (صلی الله علیه و آله) رسیده ، عرض کرد : من همسر پسر عمویم «رفاعه» بودم ، او سه بار مرا طلاق داد ، پس از او با مردی به نام «عبدالرحمن بن زبیر» ازدواج کردم ، اتفاقاً او هم مرا طلاق داد ، بی آن که در این مدت آمیزش جنسی بین من و او انجام گیرد ، آیا می توانم به شوهر اولم بازگردم؟

حضرت فرمود : نه ،

تنها در صورتی می توانی که با همسر دوم آمیزش جنسی کرده باشی ، در این هنگام آیه فوق نازل شد . (۱)

وَ إِذَا طَلَّقْتُمُ النِّسَاءَ فَبَلَغْنَ أَجَلَهُنَّ فَلَا تَعْضُوهُنَّ أَنْ يَنْكِحَنَّ أَزْوَاجَهُنَّ إِذَا تَرَاضَوْا بَيْنَهُمْ بِالْمَعْرُوفِ ذَلِكَ يُوعَظُ بِهِ مَنْ كَانَ مِنْكُمْ يُؤْمِنُ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ ذَلِكَمْ أَزْكَى لَكُمْ وَأَطْهَرُ وَاللَّهُ يَعْلَمُ وَأَنْتُمْ لَا تَعْلَمُونَ

و هنگامی که زنان را طلاق دادید و عده خود را به پایان رسانیدند ، مانع آنها نشوید که با همسران (سابق) خویش ، ازدواج کنند ! اگر در میان آنان ، به طرز پسندیده ای تراضی برقرار گردد . این دستوری است که تنها افرادی از شما ، که ایمان به خدا و روز قیامت دارند ، از آن ، پند می گیرند این (دستور) ، برای رشد (خانواده های) شما مؤثرتر ، و برای شستن آلودگی ها مفیدتر است ؛ و خدا می داند و شما نمی دانید .

پی نوشتها

۱ . «مجمع البیان» ، ذیل آیه مورد بحث (با تلخیص) این شأن نزول در «تفسیر روح المعانی» ، «قرطبی» و «مراغی» نیز آمده است .

شأن نزول : از ازدواج ممانعت نکنید

یکی از یاران پیامبر (صلی الله علیه و آله) به نام «مَعْقِل بن یسار» خواهری به نام «جملاء» داشت که از همسرش «عاصم بن عُدی» طلاق گرفته بود ، بعد از پایان عده ، مایل بود بار دیگر به عقد همسرش درآید ، ولی برادرش از این کار مانع شد ، آیه فوق نازل شد و او را از مخالفت با چنین ازدواجی نهی کرد .

و نیز گفته اند : آیه هنگامی نازل شد که «جابر بن عبدالله»

با ازدواج مجدد دختر عمویش با شوهر سابق خویش ، مخالفت می ورزید . (۱)

شاید در جاهلیت چنین حقی به غالب بستگان نزدیک می دادند که در امر ازدواج زنان و دختران خویشاوند دخالت کنند .

شک نیست که برادر و پسر عمو از نظر فقه شیعه ، هیچ گونه ولایتی بر خواهر و دختر عموی خود ندارند و آیه فوق می خواهد این گونه دخالت های غیر مجاز را نفی کند ، بلکه چنان که در تفسیر آمده از آیه فوق ، حکم وسیع تری حتی درباره اولیاء استفاده می شود که حتی پدر و جدّ چه رسد به بستگان دیگر و یا بیگانگان حق ندارند با چنین ازدواج هائی مخالفت کنند .

حَافِظُوا عَلَي الصَّلَاةِ وَ الصَّلَاةِ الْوُسْطَى وَ قَوْمُوا لِلَّهِ قَانِتِينَ

فَإِنْ خِفْتُمْ فَرِجَالًا أَوْ رُكْبَانًا فَإِذَا أَمِنْتُمْ فَأَذْكُرُوا اللَّهَ كَمَا عَلَّمَكُم مَّا لَمْ تَكُونُوا تَعْلَمُونَ

در انجام همه نمازها و (به خصوص) نماز وسطی (نماز ظهر) کوشا باشید ! و از روی خضوع و اطاعت ، برای خدا به پاخیزید !

و اگر (به خاطر جنگ ، یا خطر دیگری) بترسید ، (نماز را) در حال پیاده یا سواره انجام دهید ! اما هنگامی که امنیت خود را باز یافتید ، خدا را یاد کنید ! (نماز را به صورت معمولی بخوانید !) همان گونه که خداوند ، چیزهایی را که نمی دانستید ، به شما تعلیم داد .

پی نوشتها

۱ . «مجمع البیان» ، ذیل آیه مورد بحث بسیاری از مفسران دیگر مانند : «قرطبی» ، «تفسیر کبیر» ، «تفسیر روح المعانی» و «فی ظلال القرآن»

، هر دو شأن نزول یا یکی از آن دو را ذیل آیه مورد بحث نقل کرده اند؛ «فقه القرآن» قطب راوندی، ج ۲، ص ۱۸۱.

شأن نزول: شرکت در نماز جماعت

جمعی از منافقان، گرمی هوا را بهانه برای ایجاد تفرقه در صفوف مسلمین قرار داده بودند و در نماز جماعت شرکت نمی کردند و به دنبال آنها بعضی از مؤمنین نیز از شرکت در جماعت خودداری کرده بودند، و جماعت مسلمین کاهش یافت، پیغمبر اکرم (صلی الله علیه و آله) از این جهت ناراحت بود، حتی آنها را تهدید به مجازات شدید کرد.

لذا در حدیثی از «زید بن ثابت» نقل شده: پیامبر (صلی الله علیه و آله) در گرمای فوق العاده نیمروز تابستان نماز (ظهر) را با جماعت می گزارد و این نماز برای اصحاب و یاران سخت ترین نماز بود، به طوری که گاه پشت سر پیامبر (صلی الله علیه و آله) یک صف یا دو صف بیشتر نبود، در اینجا فرمود: من تصمیم گرفته ام خانه کسانی را که در نماز ما شرکت نمی کنند بسوزانم، آیه فوق نازل شد و اهمیت نماز ظهر را (با جماعت) تأکید کرد. (۱)

این تشدید نشان می دهد: مسأله عدم شرکت، تنها به خاطر گرمی هوا نبود، بلکه

گروهی می خواستند با این بهانه به تضعیف اسلام و پیامبر (صلی الله علیه و آله) و ایجاد شکاف در صفوف مسلمین پردازند که پیامبر (صلی الله علیه و آله) با این لحن شدید در مقابل آنها موضع گیری فرمود.

أَلَمْ تَرَ إِلَى الَّذِينَ خَرَجُوا مِنْ دِيَارِهِمْ وَهُمْ أُلُوفٌ حَذَرَ الْمَوْتِ فَقَالَ

لَهُمُ اللَّهُ مُوتُوا ثُمَّ أَحْيَاهُمْ إِنَّ اللَّهَ لَذُو فَضْلٍ عَلَى النَّاسِ وَلَٰكِنَّ أَكْثَرَ النَّاسِ لَا يَشْكُرُونَ

آیا ندیدی جمعیتی را که از ترس مرگ، از خانه های خود فرار کردند؟ و آنان هزارها نفر بودند (که به بهانه بیماری طاعون، از شرکت در میدان جهاد خودداری نمودند). خداوند به آنها گفت: بمیرید! سپس خدا آنها را زنده کرد؛ خداوند نسبت به بندگان خود احسان می کند؛ ولی بیشتر مردم، شکر (او را) به جا نمی آورند.

پی نوشتها

۱. «مجمع البيان»، ذیل آیه مورد بحث؛ «تفسیر در المنثور»، ج ۱، ص ۳۰۱، ذیل آیه مورد بحث؛ «بحار الانوار»، ج ۷۹، ص ۲۷۹؛ «تفسیر قرطبی»، ج ۳، ص ۲۰۸، ذیل آیه مورد بحث؛ «بحر المحيط»، ج ۲، ص ۵۱۲، ذیل آیه مورد بحث.

شأن نزول: احیای مردگان

در یکی از شهرهای «شام» بیماری طاعون راه یافت و با سرعتی عجیب و سرسام آور، مردم یکی پس از دیگری از دنیا می رفتند در این میان عده بسیاری به این امید که شاید از چنگال مرگ رهائی یابند آن محیط و دیار را ترک گفتند.

از آنجا که آنها پس از فرار از محیط خود و رهائی از مرگ در خود احساس قدرت و استقلالی نموده و با نادیده گرفتن اراده الهی و چشم دوختن به عوامل طبیعی دچار غرور شدند. پروردگار، آنها را نیز در همان بیابان با همان بیماری نابود ساخت.

از بعضی روایات استفاده می شود: اصل آمدن بیماری مزبور

در این سرزمین به عنوان مجازات بود؛ زیرا پیشوا و رهبر آنان از آنان خواست که خود را برای مبارزه آماده کنند و از شهر خارج کردند آنها به بهانه این که در محیط جنگ مرض طاعون است از رفتن به میدان جنگ خودداری کردند، پروردگار آنها را به همان چیزی که از آن هراس داشتند و بهانه فرار قرار داده بودند مبتلا ساخت و بیماری طاعون در آنها شایع شد، آنها خانه های خود را ترک کرده و برای نجات از طاعون فرار کردند، اما در بیابان همگی از بین رفتند، مدت ها از این جریان گذشت و «حزقیل» (۱) یکی از پیامبران بنی اسرائیل، از آنجا عبور نمود و از خدا خواست آنها را زنده کند، خداوند دعای او را اجابت نمود و آنها به زندگی بازگشتند. (۲)

مَنْ ذَا الَّذِي يُقْرِضُ اللَّهَ قَرْضًا حَسَنًا فَيُضَاعِفَهُ لَهُ أَضْعَافًا كَثِيرَةً وَاللَّهُ يَقْبِضُ وَيَبْصُطُ وَإِلَيْهِ تُرْجَعُونَ

کیست که به خدا «قرض الحسنه ای» دهد، (و از اموالی که خدا به او بخشیده، انفاق کند،) تا آن را برای او، چندین برابر کند؟ و خداوند است که (روزی بندگان را) محدود یا گسترده می سازد؛ (و انفاق، هرگز باعث کمبود روزی آنها نمی شود) . و به سوی او باز می گردید .

پی نوشتها

۱. «حزقیل» طبق بعضی از روایات، سومین پیشوای بنی اسرائیل بعد از موسی (علیه السلام) بود («مجمع البیان»، ذیل آیه مورد بحث؛ «بحار الانوار»، ج ۱۳، ص ۳۸۳).

۲. «کافی»، ج

۸، ص ۱۹۸ و ۱۹۹؛ «بحار الانوار»، ج ۶، ص ۱۲۰ و ۱۲۳، و ج ۱۳، ص ۳۸۱ و ۳۸۲ و ۳۸۵؛ «مجمع البیان»، ذیل آیه مورد بحث.

شأن نزول : معامله پر سود

در شأن نزول این آیه، چنین نقل کرده اند: روزی پیامبر اکرم (صلی الله علیه و آله) فرمود: هر کس صدقه ای بدهد دو برابر آن در بهشت خواهد داشت، «ابو الدحداح انصاری» عرض کرد: ای رسول خدا! من دو باغ دارم اگر یکی از آنها را به عنوان صدقه بدهم دو برابر آن را در بهشت خواهم داشت؟ فرمود: آری.

عرض کرد: اُمُّ الدَّحْدَاحِ نیز با من خواهد بود؟

فرمود: آری.

عرض کرد: فرزندان نیز با من هستند؟

فرمود: آری.

سپس او باغی را که بهتر بود، به عنوان صدقه به پیامبر (صلی الله علیه و آله) داد، آیه فوق نازل شد، و صدقه او را دو هزار هزار برابر برای او کرد و این است معنی: «أَضْعَافًا كَثِيرَةً».

«ابو الدحداح» بازگشت و همسرش «اُمُّ الدَّحْدَاحِ» و فرزندان را در آن باغی دید که صدقه قرار داده بود، به در باغ ایستاد و نخواست وارد آن شود، همسرش را صدا زده، گفت:

من این باغ را صدقه قرار داده ام و دو برابرش را در بهشت خریداری کرده ام و تو و فرزندان نیز با من خواهید بود.

همسرش گفت: مبارک است آنچه را فروخته و آنچه را خریده ای!

پس از آن همگی از باغ

خارج شدند و آن را به پیامبر(صلی الله علیه وآله) تسلیم کرد ، پیامبر(صلی الله علیه وآله)فرمود : «چه بسیار نخله هائی در بهشت که شاخه هایش برای ابو الدّحاح آویزان شده است» . (۱)

لَا إِكْرَاهَ فِي الدِّينِ قَدْ تَبَيَّنَ الرُّشْدُ مِنَ الْغَيِّ فَمَنْ يَكْفُرْ بِالطَّاغُوتِ وَيُؤْمِنْ بِاللَّهِ فَقَدِ اسْتَمْسَكَ بِالْعُرْوَةِ الْوُثْقَىٰ لَا انْفِصَامَ لَهَا وَاللَّهُ سَمِيعٌ عَلِيمٌ

در قبول دین ، اکراهی نیست . (زیرا) راه درست از راه انحرافی ، روشن شده است . بنابراین ، کسی که به طاغوت (بت و شیطان ، و هر موجود طغیانگر) کافر شود و به خدا ایمان آورد ، به دستگیره محکمی چنگ زده است ، که گسستن برای آن نیست . و خداوند ، شنوا و داناست .

پی نوشتها

۱ . «مجمع البيان» ، ذیل آیه مورد بحث ؛ «مستدرک الوسائل» ، ج ۷ ، ص ۲۶۲ ، ۲۶۴ و ۲۶۵ ؛ «تفسیر ابن کثیر» ، ذیل آیه مورد بحث ؛ «تفسیر کبیر فخر رازی» ، ذیل آیه مورد بحث .

شأن نزول : اجبار در دین ممنوع است

مفسر معروف اسلامی «طبرسی» در «مجمع البيان» در شأن نزول آیه نقل می کند :

مردی از اهل «مدینه» به نام «ابو حصین» دو پسر داشت ، برخی از بازرگانانی که به «مدینه» کالا- وارد می کردند ، هنگام برخورد با این دو پسر آنان را به عقیده و آئین مسیح دعوت کردند ، آن دو هم سخت تحت تأثیر قرار گرفته ، به این کیش وارد شدند و هنگام مراجعت نیز به اتفاق بازرگانان به «شام» رهسپار گردیدند .

«ابو حصین» از این جریان سخت ناراحت شد ، به پیامبر(صلی

الله علیه و آله) اطلاع داد و از حضرت خواست آنان را به مذهب خود برگرداند و سؤال کرد :

آیا می تواند آنان را با اجبار به مذهب خویش باز گرداند؟

آیه فوق ، نازل گردید و این حقیقت را بیان داشت که : «در گرایش به مذهب اجبار و اکراهی نیست» . (۱)

در «تفسیر المنار» نقل شده : «ابو حصین» خواست دو فرزند خود را با اجبار به اسلام باز گرداند ، آنان به عنوان شکایت نزد پیغمبر آمدند .

«ابو حصین» به پیامبر عرض کرد : من چگونه به خود اجازه دهم فرزندانم وارد آتش گردند و من ناظر آن باشم ، آیه مورد بحث به همین منظور نازل شد . (۲)

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا أَنْفِقُوا مِنْ طَيِّبَاتِ مَا كَسَبْتُمْ وَمِمَّا أَخْرَجْنَا لَكُمْ مِنَ الْأَرْضِ وَلَا تَيَمَّمُوا الْخَبِيثَ مِنْهُ تُنْفِقُونَ وَلَسْتُمْ بِآخِذِيهِ إِلَّا أَنْ تُغْمِضُوا فِيهِ وَاعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ غَنِيٌّ حَمِيدٌ

ای کسانی که ایمان آورده اید ! از قسمت های پاکیزه اموالی که به دست آورده اید ، و از آنچه از زمین برای شما خارج ساخته ایم (از منابع و معادن و درختان و گیاهان) ، انفاق کنید ! و برای انفاق ، به سراغ قسمت های ناپاک نروید در حالی که خود شما ، (به هنگام پذیرش اموال ،) حاضر نیستید آنها را بپذیرید ؛ مگر از روی اغماض و کراهت ! و بدانید خداوند ، بی نیاز و شایسته ستایش است .

پی نوشتها

۱ . «بحار الانوار» ، ج ۲۲ ، ص ۱۶ ؛ «مجمع البیان» ، ذیل آیه مورد بحث ؛ «اسباب نزول الآیات» واحدی نیشابوری

۲ . «تفسیر المنار» ، ذیل آیه مورد بحث .

شأن نزول : انفاق از اموال پاک ، آری

از امام صادق (علیه السلام) نقل شده این آیه درباره جمعی نازل شد که ثروت هائی از طریق رباخواری در زمان جاهلیت جمع آوری کرده بودند و از آن در راه خدا انفاق می کردند ، خداوند آنها را از این کار نهی کرد . و دستور داد از اموال پاک و حلال ، در راه خدا انفاق کنند . (۱) در «تفسیر مجمع البیان» پس از نقل این حدیث ، از علی (علیه السلام) نقل می کند که فرمود : این آیه درباره کسانی نازل گردید که به هنگام انفاق خرماهای خشک ، کم گوشت و نامرغوب را با خرمای خوب مخلوط می کردند و بعد انفاق می نمودند به آنها دستور داده شد از این کار پرهیزند . (۲)

این دو شأن نزول هیچ گونه منافاتی با هم ندارند و ممکن است آیه در مورد هر دو دسته نازل شده باشد ، که یکی ناظر به پاکی معنوی و دیگری ناظر به مرغوبیت مادی و ظاهری است .

ولی باید توجه داشت : طبق آیه ۲۷۵ سوره «بقره» کسانی که در زمان جاهلیت اموالی از طریق رباخواری جمع آوری کرده بودند و پس از نزول آیه از ادامه رباخواری خودداری نمودند ، اموال گذشته بر آنها حرام نبوده است یعنی این قانون شامل گذشته نمی شود ، ولی مسلم است این مال در عین حلال بودن با اموال دیگر فرق داشت و در حقیقت ، شبیه اموالی بود که از طرق مکروه به دست بیاید !

لَيْسَ عَلَيْكَ هُدَاهُمْ وَ لَكِنَّ اللَّهَ

يَهْدِي مَنْ يَشَاءُ وَ مَا تُنْفِقُوا مِنْ خَيْرٍ فَلَا تُنْفِسِكُمْ وَ مَا تُنْفِقُونَ إِلَّا ابْتِغَاءَ وَجْهِ اللَّهِ وَ مَا تُنْفِقُوا مِنْ خَيْرٍ يُوفَّ إِلَيْكُمْ وَ أَنْتُمْ لَا تُظَلَمُونَ

هدایت آنها بر تو نیست؛ (بنابراین، ترک انفاق به غیر مسلمانان، برای اجبار به اسلام، صحیح نیست) ولی خداوند، هر که را بخواهد (و شایسته بداند)، هدایت می کند. و آنچه را از خوبی ها و اموال انفاق می کنید، برای خودتان است؛ (ولی) جز برای رضای خدا، انفاق نکنید! و آنچه از خوبی ها انفاق می کنید، (پاداش آن) به طور کامل به شما داده می شود؛ و به شما ستم نخواهد شد.

پی نوشتها

۱. «مجمع البيان»، ذیل آیه مورد بحث؛ «کافی»، ج ۴، ص ۴۸؛ «وسائل الشیعه»، ج ۹، ص ۴۶۵، ۴۶۶ و ۴۶۸، ج ۱۷، ص ۲۱۲؛ «بحار الانوار»، ج ۹۳، ص ۲۷، ۱۶۷ و ۱۶۸، با اندکی تفاوت.

۲. «مجمع البيان»، ذیل آیه مورد بحث؛ «کافی»، ج ۴، ص ۴۸، با اندکی تفاوت؛ «وسائل الشیعه»، ج ۹، ص ۲۰۵، ۲۰۶ و ۲۰۷؛ «بحار الانوار»، ج ۹۳، ص ۴۶، ۴۷، ۱۴۳ و ۱۴۵، همه با تفاوت؛ «تفسیر عیاشی»، ج ۱، ص ۱۴۸ (با اندکی تفاوت).

شأن نزول: انفاق در راه خیر

در «تفسیر مجمع البيان» از «ابن عباس» نقل شده: مسلمانان حاضر نبودند به غیر مسلمین انفاق کنند، آیه فوق نازل

شد و به آنها اجازه داد که در مواقع لزوم این کار را انجام دهند . (۱)

شأن نزول دیگری برای آیه فوق نقل شده که بی شباهت به شأن نزول اول نیست و آن این که : زن مسلمانی به نام «اسماء» در سفر «عمره القضاء» در خدمت پیغمبر اکرم (صلی الله علیه و آله) بود ، مادر و جده آن زن ، به سراغ او آمدند و از او کمکی خواستند ، و از آنجا که آن دو نفر مشرک و بت پرست بودند «اسماء» از کمک به آنها امتناع ورزید ، گفت : باید از پیامبر (صلی الله علیه و آله) اجازه بگیرم ؛ زیرا شما پیرو آئین من نیستید ، سپس نزد پیامبر (صلی الله علیه و آله) آمد اجازه خواست ، آیه مورد بحث نازل گردید . (۲)

لِلْفُقَرَاءِ الَّذِينَ أُحْصِرُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ لَا يَسْتَطِيعُونَ ضَرْبًا فِي الْأَرْضِ يَحْسَبُهُمُ الْجَاهِلُ أَغْنِيَاءَ مِنَ التَّعَفُّفِ تَعْرِفُهُمْ بِسِيمَاهُمْ لَا يَسْأَلُونَ
النَّاسَ إِحْفَافًا وَمَا تُنْفِقُوا مِنْ خَيْرٍ فَإِنَّ اللَّهَ بِهِ عَلِيمٌ

(انفاق شما ، باید) برای نیازمندی باشد که در راه خدا ، در تنگنا قرار گرفته اند ؛ (ونمی توانند برای تأمین هزینه زندگی ، دست به کسب و تجارتي بزنند ؛) نمی توانند مسافرتی کنند (و سرمایه ای به دست آورند ؛) و از شدت خویشتن داری ، افراد ناآگاه آنها را بی نیاز می پندارند ؛ اما آنها را از چهره هایشان می شناسی ؛ و هرگز با اصرار چیزی از مردم نمی خواهند . (این است مشخصات آنها !) و هر چیز خوبی در راه خدا انفاق کنید ، خداوند از آن آگاه است

پی نوشتها

۱. «مجمع البيان»، ذیل آیه مورد بحث؛ «تفسیر قرطبی»، ذیل آیه مورد بحث، و دیگر تفاسیر.

۲. «مجمع البيان»، ذیل آیه مورد بحث؛ «تفسیر قرطبی»، ذیل آیه مورد بحث (با تفاوت)؛ «تفسیر کبیر فخر رازی»، ذیل آیه مورد بحث.

شأن نزول: انفاق به فقرای آبرومند

از امام باقر (علیه السلام) چنین نقل شده است: این آیه درباره اصحاب «صُفَّه» نازل شده (اصحاب صُفَّه حدود چهارصد نفر از مسلمانان «مکه» و اطراف «مدینه» بودند که نه خانه ای در «مدینه» داشتند و نه خویشاوندانی که به منزل آنها بروند، از این جهت در مسجد پیامبر مسکن گزیده بودند و آمادگی خود را برای شرکت در میدان های جهاد اعلام داشته بودند).

ولی چون اقامت آنها در مسجد با شئون مسجد سازگار نبود، دستور داده شد به صُفَّه (سکوی بزرگ و وسیع) که در بیرون مسجد قرار داشت منتقل شوند، آیه فوق نازل شد، و به مردم دستور داد به این دسته از برادران خود از کمک های ممکن مضایقه نکنند، آنها هم چنین کردند. (۱)

بعضی از مفسران تصریح کرده اند: آنها پاسداران پیامبر (صلی الله علیه و آله) و محافظان او بوده اند. (۲)

الَّذِينَ يُنْفِقُونَ أَمْوَالَهُمْ بِاللَّيْلِ وَالنَّهَارِ سِرًّا وَعَلَانِيَةً فَلَهُمْ أَجْرُهُمْ عِنْدَ رَبِّهِمْ وَلَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ

آنها که اموال خود را، شب و روز، پنهان و آشکار، انفاق می کنند، مزدشان نزد پروردگارشان است؛ نه ترسی بر آنهاست، و نه غمگین می شوند.

پی نوشتها

۱. «مجمع البيان»، «ابوالفتوح

رازی، «البحر المحيط»، «قرطبی»، «روح المعانی» و تفسیرهای دیگر، ذیل آیه مورد بحث (با تفاوت هائی در عبارت).

۲. «تفسیر فی ظلال القرآن»، ج ۱، ص ۴۶۲، ذیل آیه مورد بحث.

شأن نزول: انفاق در هر زمان به جا است

در احادیث بسیاری آمده است که: این آیه درباره علی (علیه السلام) نازل شده است؛ زیرا آن حضرت چهار درهم داشت، درهمی را در شب، درهمی را در روز، درهمی را آشکارا و درهمی را در نهان انفاق کرد و این آیه نازل شد. (۱)

ولی می دانیم نزول آیه در یک مورد خاص، مفهوم آن را محدود نمی کند، و شمول حکم نسبت به دیگران را، نفی نمی نماید.

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اتَّقُوا اللَّهَ وَذَرُوا مَا بَقِيَ مِنَ الرِّبَا إِن كُنتُمْ مُؤْمِنِينَ

فَإِن لَّمْ تَفْعَلُوا فَأْذَنُوا بِحَرْبٍ مِنَ اللَّهِ وَرَسُولِهِ وَإِن تُبْتِغُوا فَلَئِمَّ رُؤُسُ أَمْوَالِكُمْ لَا تَظْلِمُونَ وَلَا تُظْلَمُونَ

وَإِن كَانَ ذُو عُسْرَةٍ فَنَظِرَةٌ إِلَىٰ مَيْسَرَةٍ وَأَن تَصَدَّقُوا خَيْرٌ لَّكُمْ إِن كُنتُمْ تَعْلَمُونَ

و به گفته بعضی، این آیه به اتفاق علمای شیعه و اکثر علمای اهل سنت در شأن علی بن ابیطالب (علیه السلام) نازل شده است.

..

از علمای اهل سنت: «واحدی»، «ثعلبی»، «خوارزمی»، «سدی»، «کلبی»، «زمخشری»، «طافی»، «قشیری»، «ماوردی»، «ابن مغازلی»، «ابن ابی الحدید» و غیر آنها نیز این حدیث نقل شده است به «تفسیر برهان» و «تفسیر اثنی عشری»، ذیل آیه مورد بحث مراجعه شود.

وَ اتَّقُوا يَوْمًا تُرْجَعُونَ فِيهِ

إِلَى اللَّهِ ثُمَّ تُوفَّى كُلَّ نَفْسٍ مَا كَسَبَتْ وَهُمْ لَا يُظْلَمُونَ

ای کسانی که ایمان آورده اید! از (مخالفت فرمان) خدا بپرهیزید ، و آنچه از (مطالبات) ربا باقی مانده ، رها کنید ؛ اگر ایمان دارید !

اگر (چنین) نمی کنید ، بدانید خدا و رسولش ، با شما پیکار خواهند کرد ! و اگر توبه کنید ، سرمایه های شما ، از آن شماست (اصل سرمایه ، بدون سود) نه ستم می کنید ، و نه بر شما ستم وارد می شود .

و اگر (بدهکار ،) قدرت پرداخت نداشته باشد ، او را تا هنگام توانایی ، مهلت دهید ! و (در صورتی که به راستی قدرت پرداخت را ندارد ،) برای خدا به او ببخشید بهتر است ؛ اگر بدانید !

و از روزی بپرهیزید که در آن روز ، شما را به سوی خدا باز می گردانند ؛ سپس به هر کس (پاداش) آنچه را انجام داده ، بازپس داده می شود ؛ و به آنها ستم نخواهد شد .

پی نوشتها

۱ . «نور الثقلین» ، ج ۱ ، ص ۲۹۰ و ۲۹۱ ؛ نویسنده «درّ المنثور» آن را از «ابن عساکر» ، «طبرانی» ، «ابو حاتم» ، «ابن جریر» و جمعی دیگر نقل کرده است («درّ المنثور» ، ج ۱ ، ص ۳۶۳) .

شأن نزول : ربا ممنوع !

در «تفسیر علی بن ابراهیم» آمده است : پس از نزول آیات ربا ، شخصی به نام «خالد بن ولید» خدمت پیامبر اکرم (صلی الله علیه و آله) حاضر شده عرضه داشت : پدرم چون با «طائفه ثقیف» معاملات ربوی داشت و مطالباتش را وصول

نکرده بود وصیت کرده است مبلغی از سودهای اموال او که هنوز پرداخت نشده است ، تحویل بگیرم آیا این عمل برای من جایز است؟

آیات فوق نازل شد و مردم را به شدت از این کار نهی کرد . (۱)

در روایت دیگری آمده است که پیامبر(صلی الله علیه و آله) بعد از نزول این آیه فرمود : **أَلَا إِنَّ كُلَّ رَبٍّ مِنْ رَبِّ الْجَاهِلِيَّةِ مَوْضُوعٌ وَ أَوَّلُ رَبًّا أَضْمَهُ رَبِّ الْعَبَّاسِ بْنِ عَبْدِ الْمُطَّلِبِ** : «آگاه باشید ! تمام مطالبات ربوی که در زمان جاهلیت مردم از یکدیگر داشته اند ، همگی باید فراموش شود و نخستین مطالبات ربوی که من آن را به دست فراموشی می سپارم مطالبات عباس بن عبدالمطلب است» . (۲)

از این جمله ، به خوبی استفاده می شود که : پیامبر(صلی الله علیه و آله) به هنگامی که قلم سرخ بر مطالبات ربوی زمان جاهلیت می کشید از بستگان خود شروع کرد ، و اگر در میان آنها افراد ثروتمندی مانند عباس بودند که در زمان جاهلیت همچون دیگر ثروتمندان آلوده بودند ، پیامبر(صلی الله علیه و آله) نخست ، مطالبات آنها را الغاء کرد .

و نیز در روایات آمده است که : پیامبر اسلام(صلی الله علیه و آله) بعد از نزول این آیات ، به فرماندار «مکه» دستور داد : اگر «آل مغیره» که از رباخواران معروف بودند دست از کار خود بر ندارند با آنها بجنگد .

پی نوشتها

۱ . «مجمع البیان» ، ذیل آیات مورد بحث ؛ «در المثنور» ، ج ۲ ، ص ۱۰۹ ، با اندکی تفاوت ؛ «مستدرک» ، ج ۱۳ ، ص ۳۴۵ ؛ «بحار الانوار» ، ج ۲۱

، ص ۴۰۵، ج ۳۷، ص ۱۱۳، و ج ۷۳، ص ۳۴۹.

۲. «درّ المثور»، ج ۲، ص ۱۰۷ و ۱۰۸؛ «مکاتیب الرسول» احمدی میانجی، ج ۲، ص ۶۶۷، ۶۶۸؛ «اسباب نزول الآیات» واحدی نیشابوری، ص ۵۸.

فصل دوم: سوره آل عمران

آیات و ترجمه

الم

اللَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ الْحَيُّ الْقَيُّومُ

نَزَلَ عَلَيْكَ الْكِتَابَ بِالْحَقِّ مُصَدِّقًا لِمَا بَيْنَ يَدَيْهِ وَأَنْزَلَ التَّوْرَةَ وَالْإِنْجِيلَ

مِنْ قَبْلُ هُدًى لِّلنَّاسِ وَأَنْزَلَ الْفُرْقَانَ إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا بِآيَاتِ اللَّهِ لَهُمْ عَذَابٌ شَدِيدٌ وَاللَّهُ عَزِيزٌ ذُو انْتِقَامٍ

الم.

معبودی جز خداوند یگانه زنده و پایدار و نگه دارنده، نیست.

(همان کسی که) کتاب را به حق بر تو نازل کرد، که با نشانه های کتب پیشین، منطبق است؛ و «تورات» و «انجیل» را.

پیش از آن، برای هدایت مردم فرستاد؛ و (نیز) کتابی که حق را از باطل مشخص می سازد، نازل کرد؛ کسانی که به آیات خدا کافر شدند، کیفر شدیدی دارند؛ و خداوند (برای کیفر بدکاران و کافران لجوج،) توانا و صاحب انتقام است.

شأن نزول: ملاقات فرستادگان مسیحیان با پیامبر اسلام(ص)

بعضی از مفسران می گویند: هشتاد و چند آیه از این سوره، درباره فرستادگان و مسیحیان نجران(۱) که به نمایندگی از طرف آنان برای تحقیق درباره اسلام به «مدینه» آمده بودند، نازل شده است.

فرستادگان، شصت نفر بودند که چهارده نفر آنان از اشراف و برجستگان «نجران» محسوب می شدند، سه نفر از این چهارده نفر، سمت ریاست داشتند و مسیحیان آن سامان در کارها و مشکلات خود، به آن سه نفر مراجعه می کردند، یکی از آنان «عاقب» بود که او را «عبدالمسیح» نیز می گفتند.

وی امیر و رئیس قوم خود محسوب می شد، و قوم او هیچ گاه با نظریه و رأی او مخالفت نمی

کردند .

دیگری «سید» نام داشت که او را «أَيُّهُمْ» نیز می گفتند ، وی سرپرست تشریفات و تنظیم برنامه سفر و مورد اعتماد مسیحیان بود

نفر سوم ، «ابو حارثه» نام داشت که مردی دانشمند و صاحب نفوذ بود ، و کلیساهای متعددی به نام او ساخته بودند ، او تمام کتب دینی مسیحیان را حفظ داشت .

این گروه شصت نفری در لباس مردان قبیله «بنی کعب» به «مدینه» آمدند و به مسجد پیامبر(صلی الله علیه وآله) وارد شدند ، در این موقع پیامبر(صلی الله علیه وآله) نماز عصر را با مسلمانان خوانده بود ، این شصت نفر لباس های زیبا و پر زرق و برق و جالب پوشیده بودند که به گفته یکی از صحابه پیامبر(صلی الله علیه وآله) «هرگز ندیده ایم فرستادگانی به این زیبایی باشند»!

موقعی که آنها وارد مسجد شدند ، هنگام نمازشان بود ، طبق مراسم خود ، ناقوس را نواختند و به طرف مشرق ایستاده ، مشغول نماز شدند ، گروهی از اصحاب پیامبر(صلی الله علیه وآله) خواستند مانع شوند . پیامبر(صلی الله علیه وآله) فرمود : به آنها کاری نداشته باشید !

پس از نماز ، «عاقب» و «سید» خدمت پیامبر رسیدند و با او آغاز سخن کردند پیامبر(صلی الله علیه وآله) به آنها پیشنهاد کرد : «به آئین اسلام درآیید و در پیشگاه خداوند تسلیم گردید» .

عاقب و سید گفتند : ما پیش از تو اسلام آورده و تسلیم خداوند شده ایم !

پیامبر(صلی الله علیه وآله) فرمود : «شما چگونه بر آئین حق هستید ، با این که اعمالتان حاکی

است که تسلیم خداوند نیستید ، چه این که برای خدا فرزند قائلید و عیسی (علیه السلام) را پسر خدا می دانید ، و صلیب را عبادت و پرستش می کنید و گوشت خوک می خورید ، با این که تمام این امور مخالف آئین حق است !

عاقب و سید گفتند : اگر عیسی پسر خدا نیست ، پس پدرش که بوده است؟ پیامبر (صلی الله علیه و آله) فرمود : «آیا شما قبول دارید که هر پسری شباهتی به پدر خود دارد»؟

گفتند : آری .

فرمود : «آیا اینطور نیست که خدای ما به هر چیزی ، احاطه دارد و قیوم است و روزی موجودات با اوست»؟

گفتند : آری همین طور است .

فرمود : «آیا عیسی این اوصاف را داشت»؟

گفتند : نه .

فرمود : «آیا می دانید که هیچ چیزی در آسمان و زمین بر خدا مخفی نیست و خداوند به همه آنها داناست»؟

گفتند : آری می دانیم .

فرمود : «عیسی غیر از آنچه که خدا به او یاد داده ، از پیش خود چیزی می دانست»؟

گفتند : نه .

فرمود : «آیا می دانید که خدای ما همان است که مسیح را در رحم مادرش همان طور که می خواست ، صورتگری کرد»؟

گفتند : همین طور می باشد .

فرمود : «آیا چنین نیست که عیسی را مادرش مانند سایر کودکان در رحم حمل کرد ، و بعد همچون مادرهای دیگر ، او را به دنیا آورد؟ و عیسی پس از ولادت ، چون اطفال دیگر غذا می خورد»؟

گفتند : آری چنین بود .

فرمود : «پس چگونه عیسی پسر خدا است

با این که هیچ گونه شباهتی به پدرش ندارد؟!

سخن که به اینجا رسید ، همگی خاموش شدند ، در این هنگام ، هشتاد و چند آیه از اوایل این سوره برای توضیح معارف و برنامه های اسلام نازل گردید . (۲)

هُوَ الَّذِي أَنْزَلَ عَلَيْكَ الْكِتَابَ مِنْهُ آيَاتٌ مُحْكَمَاتٌ هُنَّ أُمُّ الْكِتَابِ وَأُخَرُ مُتَشَابِهَاتٌ فَأَمَّا الَّذِينَ فِي قُلُوبِهِمْ زَيْغٌ فَيَتَّبِعُونَ مَا تَشَابَهَ مِنْهُ ابْتِغَاءَ الْفِتْنَةِ وَابْتِغَاءَ تَأْوِيلِهِ وَمَا يَعْلَمُ تَأْوِيلَهُ إِلَّا اللَّهُ وَالرَّاسِخُونَ فِي الْعِلْمِ يَقُولُونَ آمَنَّا بِهِ كُلٌّ مِنْ عِنْدِ رَبِّنَا وَمَا يَذَّكَّرُ إِلَّا أُولُو الْأَلْبَابِ

او کسی است که این کتاب (آسمانی) را بر تو نازل کرد ؛ که قسمتی از آن ، آیات «محکم» (صریح و روشن) است ؛ که اساس این کتاب می باشد ؛ و قسمتی از آن ، «متشابه» است . اما آنها که در قلوبشان انحراف است ، به دنبال متشابهاتند ، تافته انگیزی کنند (و مردم را گمراه سازند) ؛ و تفسیر (نادرستی) برای آن می طلبند ؛ در حالی که تفسیر آنها را ، جز خدا و راسخان در علم ، نمی دانند . (آنها که به دنبال درک اسرار آیات قرآن اند) می گویند : «ما به همه آن ایمان آوردیم ؛ همه از طرف پروردگار ماست» . و جز صاحبان عقل ، متذکر نمی شوند .

پی نوشتها

۱ . «نَجْرَان» محلی است در کوهستان های شمالی یمن به فاصله ده منزلی «صنعاء» و اراضی آن متعلق به قبیله «هَمْدَان» بوده و این قبیله در دوره جاهلیت بتی داشتند که آن را «يَعُوق» می نامیده اند ، و به گفته

«یاقوت حموی» در «معجم البلدان»: نجران نام چند محل بوده است .

۲. «مجمع البیان»، ذیل آیات مورد بحث؛ «المیزان»، ج ۳، ص ۱۵؛ «جامع البیان»، ج ۳، ص ۲۲۰؛ «تفسیر ابن کثیر»، ج ۱، ص ۳۷۶؛ «اسباب نزول الآیات» واحدی نیشابوری، ص ۶۱؛ «درّ المنثور»، ج ۲، ص ۳.

شأن نزول: دستاویز و بهانه جوئی اهل کتاب

در «تفسیر نور الثقلین»، از کتاب «معانی الاخبار» از امام باقر(علیه السلام) حدیثی به این مضمون نقل شده: چند نفر از یهود به اتفاق «حُیّی بن اخطب» و برادرش، خدمت پیامبر اسلام(صلی الله علیه وآله) آمدند و حروف مقطعه «الم» را دست آویز خود قرار داده، گفتند: طبق حساب ابجد، «الف» مساوی یک و «لام» مساوی ۳۰ و «میم» مساوی ۴۰ می باشد و به این ترتیب خبر داده ای که دوران بقای امت تو بیش از هفتاد و یک سال نیست!

پیامبر(صلی الله علیه وآله) برای جلوگیری از سوء استفاده آنها فرمود: شما چرا تنها «الم» را محاسبه کرده اید، مگر در قرآن «المص و الر» و سایر حروف مقطعه نیست، اگر این حروف اشاره به مدت بقاء امت من باشد، چرا همه را محاسبه نمی کنید؟! (در صورتی که منظور از این حروف چیز دیگری است) آیه فوق در این مورد نازل شد. (۱)

در «تفسیر فی ظلال القرآن» شأن نزول دیگری نیز برای آیه نقل شده که از نظر نتیجه با شأن نزول فوق هم آهنگ است و آن این که جمعی از نصاری «نجران»

خدمت پیامبر اسلام (صلی الله علیه وآله) آمدند و تعبیر قرآن درباره مسیح «و کَلِمَتُهُ... وَ رُوحٌ مِنْهُ» (۲) را دستاویز خود قرار داده، می خواستند برای مسأله «تثلیث» و «خدائی» مسیح (علیه السلام) از آن سوء استفاده کنند و آن همه آیاتی که با صراحت تمام هر گونه شریک و شبیه را از خداوند نفی می کند نادیده انگارند، آیه فوق نازل شد و به آنها پاسخ قاطع داد. (۳)

قُلْ لِلَّذِينَ كَفَرُوا سِتُّغْلِبُونَ وَ تُخْشَرُونَ إِلَىٰ جَهَنَّمَ وَ بِئْسَ الْمِهَادُ

به آنها که کافر شدند بگو: (از پیروزی خود در جنگ اُجِد، شاد نباشید!) به زودی مغلوب خواهید شد؛ و (سپس در رستاخیز) به سوی جهنم، محشور خواهید شد. وجه بد جایگاهی است!

پی نوشتها

۱. «المیزان»، ج ۱۸، ص ۱۲ و ۱۳؛ «تفسیر علی بن ابراهیم قمی»، ج ۱، ص ۲۲۳؛ «بحار الانوار»، ج ۹، ص ۲۰۹ و ج ۸۹، ص ۳۷۴؛ «در المنثور»، ج ۱، ص ۲۳ و ج ۲، ص ۵؛ «نور الثقلین»، ج ۱، ص ۲۷، ۳۱۳ و ۳۱۴ و ج ۲، ص ۳ و ۴؛ «معانی الاخبار»، ص ۲۳.

۲. نساء، آیه ۱۷۱.

۳. «تفسیر فی ظلال القرآن»، ج ۱، ص ۵۴۲، ذیل آیه مورد بحث؛ «جامع البیان» ابن جریر طبری، ج ۳، ص ۲۴۱؛ «در المنثور»، ج ۲، ص ۶.

شأن نزول: ملاک شکست و پیروزی، آخر کار است

پس از «جنگ بدر» و پیروزی مسلمانان، جمعی از یهود گفتند: آن پیامبر امی که ما وصف او را در کتاب دینی خود (تورات) خوانده ایم که در جنگ مغلوب نمی شود، همین پیغمبر است.

بعضی دیگر گفتند: عجله و شتاب نکنید تا نبرد و واقعه دیگری واقع شود آن گاه قضاوت کنید.

هنگامی که «جنگ احد» پیش آمد، و ظاهراً به شکست مسلمانان پایان یافت

گفتند: نه، به خدا سوگند آن پیامبری که در کتاب ما بشارت به آن داده شده این نیست و به دنبال این واقعه، نه تنها مسلمان نشدند، که بر خشونت و فاصله گرفتن از پیامبر و مسلمانان افزودند، حتی پیمانی را که با رسول خدا (صلی الله علیه وآله) در مورد عدم تعرض داشتند، پیش از پایان مدت نقض کردند

شصت نفر سوار ، به اتفاق «کعب اشرف» به سوی «مکه» رهسپار شدند و با مشرکان برای مبارزه با اسلام هم پیمان گردیده ، به «مدینه» مراجعت کردند .

در این هنگام آیه فوق نازل شد و پاسخ دندان شکنی به آنها داد که نتیجه را در پایان کار حساب کنید و بدانید به زودی همگی مغلوب خواهید شد . (۱)

قَدْ كَانَ لَكُمْ آيَةٌ فِي فِئَتَيْنِ الْتَقَتَا فِئَةٌ تُقَاتِلُ فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَأُخْرَى كَافِرَةٌ يَرَوْنَهُمْ مِثْلِهِمْ رَأَى الْعَيْنِ وَاللَّهُ يُؤَيِّدُ بِنَصِيرِهِ مَنْ يَشَاءُ إِنَّ فِي ذَلِكَ لَعِبْرَةً لِّأُولِي الْأَبْصَارِ

در دو گروهی که (در میدان جنگ بدر ،) با هم رو به رو شدند ، نشانه (و درس عبرتی) برای شما بود : یک گروه ، در راه خدا نبرد می کردند ؛ و جمع دیگری که کافر بودند ، (در راه شیطان و بت ،) در حالی که آنها (گروه مؤمنان) را با چشم خود ، دوبرابر آنچه بودند ، می دیدند . (و این خود عاملی برای وحشت و شکست آنها شد) . و خداوند ، هر کس را بخواهد (و شایسته بداند) ، با یاری خود ، تأیید می کند . در این ، عبرتی است برای بینایان .

پی نوشتها

۱ . «مجمع البيان» ، ذیل آیه مورد بحث ؛ «بحار الانوار» ، ج ۱۹ ، ص ۲۰۵ و ج ۲۰ ، ص ۱۵۸ ؛ «اسباب نزول الآيات» واحدی نیشابوری ، ص ۶۲ ؛ «زاد المسیر» ، ج ۱ ، ص ۳۰۴ .

شأن نزول : نبرد حق و باطل

این آیه ، در مورد چگونگی جنگ «بدر» نازل شده است ، چنان که مفسران گفته اند :

در جنگ بدر تعداد مسلمانان ۳۱۳ نفر بود ، ۷۷ نفر آنها از مهاجران و ۲۳۶ نفر آنها از انصار بودند .

پرچم مهاجران در دست علی (علیه السلام) و سعد بن عباده پرچمدار انصار بود ، آنان تنها با داشتن هفتاد شتر و دو اسب و شش زره و هشت شمشیر ، در این نبرد بزرگ شرکت کرده بودند .

با این که سپاه دشمن بیش از هزار نفر با اسلحه کافی بودند و یک صد اسب داشتند ، مسلمانان با دادن بیست و دو نفر شهید (۱۴ نفر از مهاجران و ۸ نفر از انصار) به دشمن ، که هفتاد کشته و هفتاد اسیر داد غالب شدند ، و با پیروزی کامل به «مدینه» مراجعت کردند ، این آیه گوشه ای از ماجرای بدر را بازگو می کند . (۱)

أَلَمْ تَرَ إِلَى الَّذِينَ أُوتُوا نَصِيبًا مِنَ الْكِتَابِ يُدْعَوْنَ إِلَى كِتَابِ اللَّهِ لِيَحْكُمَ بَيْنَهُمْ ثُمَّ يَتَوَلَّى فَرِيقٌ مِنْهُمْ وَهُمْ مُعْرِضُونَ

آیا ندیدی کسانی را که بهره ای از کتاب (آسمانی) داشتند ، به سوی کتاب الهی دعوت شدند تا در میان آنها داوری کند ، سپس گروهی از آنان ، (با آگاهی ،) روی می گردانند ، در حالی که (از قبول حق) اعراض دارند؟!

پی نوشتها

۱ . آنچه در بالا- آمد از «مجمع البیان» (ذیل آیه) نقل شده است ولی در «کامل ابن اثیر» ، ج ۳ ، ص ۱۳۶ و در برخی از منابع ذیل آمده است : وَ كَانَ جَمِيعٌ مِنْ قَبْلِ مِنَ الْمُسْلِمِينَ بِبَدْرٍ أَرْبَعَةَ عَشَرَ رَجُلًا سَيِّئَةً مِنَ الْمُهَاجِرِينَ وَ ثَمَانِيَةً مِنَ الْأَنْصَارِ : «جمع کسانی که از

مسلمانان در بدر کشته شدند ، چهارده نفر بوده اند ، شش نفر از مهاجرین و هشت نفر از انصار» .

شأن نزول : حکم تورات را اجرا کنید

در «تفسیر مجمع البیان» از «ابن عباس» نقل شده که در عصر پیامبر (صلی الله علیه و آله) زن و مردی از یهود خیبر مرتکب زنا می شدند با این که در «تورات» دستور مجازات سنگباران درباره این چنین اشخاص داده شده بود ، چون آنها از طبقه اشراف بودند ، یهود از اجرای این دستور در مورد آنها سر باز زدند ، و پیشنهاد شد که به پیامبر اسلام (صلی الله علیه و آله) مراجعه کرده داوری بطلبند ، به این امید که مجازات خفیف تری از طرف او درباره آنها تعیین شود . هنگامی که به پیامبر اسلام (صلی الله علیه و آله) مراجعه کردند .

پیغمبر (صلی الله علیه و آله) فرمود : همین «تورات» فعلی میان من و شما داوری می کند ، آنها پذیرفتند و «ابن صوریاء» را که از دانشمندان آنان بود از «فدک» به «مدینه» دعوت کردند ، پیامبر (صلی الله علیه و آله) او را شناخت فرمود : تو «ابن صوریاء» هستی؟! !

عرض کرد : بلی .

فرمود : تو اعلی علمای یهود می باشی؟

گفت : این چنین فکر می کنند!

پیغمبر (صلی الله علیه و آله) دستور داد قسمتی از «تورات» را که آیه «رَجْم» (سنگباران) در آن بود ، پیش روی او بگذارند ، او که قبلاً از جریان آگاه شده بود ، هنگامی که به این قسمت رسید ، دست روی آن گذاشت و جمله های بعد را خواند «عبدالله بن سلام» که قبلاً از دانشمندان یهود بود و سپس اسلام اختیار کرده بود

، حضور داشت فوراً متوجه پرده پوشی «ابن صوریا» شد ، برخاست و دست او را از روی این جمله برداشت و آن را از متن «تورات» قرائت کرده ، گفت : «تورات» می گوید : بر یهود لازم است هر گاه زن و مردی مرتکب زنای محصنه شوند ، هنگامی که مدرک کافی بر جرم آنها وجود داشته باشد ، سنگ باران شوند .

سپس پیامبر دستور داد : مجازات مزبور طبق آئین آنها در مورد این دو مجرم اجرا شود ، جمعی از یهود خشمناک شدند ، این آیه درباره وضع آنها نازل گردید . (۱)

در عبارت فوق گرچه حکم سنگباران صریحاً نیامده ، ولی اصل مجازات اعدام آمده است ، ممکن است نسخه های «تورات» که در عصر پیامبر (صلی الله علیه و آله) وجود داشته ، دارای این عبارت نیز بوده است .

قُلِ اللَّهُمَّ مَالِكَ الْمُلْكِ تُؤْتِي الْمُلْكَ مَنْ تَشَاءُ وَتَنْزِعُ الْمُلْكَ مِمَّنْ تَشَاءُ وَتُعِزُّ مَنْ تَشَاءُ وَتُذِلُّ مَنْ تَشَاءُ بِيَدِكَ الْخَيْرُ إِنَّكَ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ تُولِجُ اللَّيْلَ فِي النَّهَارِ وَتُولِجُ النَّهَارَ فِي اللَّيْلِ وَتُخْرِجُ الْحَيَّ مِنَ الْمَيِّتِ وَتُخْرِجُ الْمَيِّتَ مِنَ الْحَيِّ وَتَرْزُقُ مَنْ تَشَاءُ بِغَيْرِ حِسَابٍ

بگو : «بار الها ! ای مالک حکومت ها ! به هر کس بخواهی ، حکومت می بخشی ؛ و از هر کس بخواهی ، حکومت را می گیری ؛ هر کس را بخواهی ، عزت می دهی ؛ و هر که را بخواهی خوار می کنی . تمام خوبی ها به دست توست ؛ تو بر هر چیزی قادری .

شب را در روز داخل می کنی ،

و روز را در شب ز و زنده را از مرده بیرون می آوری، و مرده را از زنده ز و به هر کس بخواهی، بدون حساب، روزی می بخشی.

پی نوشتها

۱. «مجمع البيان»، ذیل آیات مورد بحث ز «بحار الانوار»، ج ۹، ص ۶۹ ز «الصحيح من السيره»، ج ۷، ص ۹۱، با تلخیص ز «مجمع الزوائد هيثمی»، ج ۶، ص ۲۷۱ ز «زاد المسير»، ج ۱، ص ۳۱۳.

شأن نزول: پیروزی بر ایران و روم

مفسر معروف «طبرسی» در «مجمع البيان» دو شأن نزول برای آیه اول ذکر کرده است که هر دو یک حقیقت را تعقیب می کنند:

۱ هنگامی که پیغمبر اکرم (صلی الله علیه وآله) «مکه» را فتح نمود، به مسلمانان نوید داد که: به زودی کشورهای ایران و روم نیز زیر پرچم اسلام قرار خواهند گرفت، منافقان که دل هایشان به نور ایمان روشن نشده بود، و روح اسلام را درک نکرده بودند، این مطلب را اغراق آمیز تلقی کرده و با تعجب گفتند: محمد (صلی الله علیه وآله) به «مدینه» و «مکه» قانع نیست و طمع در فتح ایران و روم دارد در این هنگام، آیه اول نازل شد. (۱)

۲ هنگامی که پیغمبر گرامی (صلی الله علیه وآله) به اتفاق مسلمانان مشغول حفر خندق در اطراف «مدینه» بود و با نظم خاصی مسلمانان، گروه، گروه با سرعت و جدیت، مشغول حفر خندق بودند تا پیش از رسیدن سپاه دشمن، این وسیله دفاعی، تکمیل گردد، ناگهان در میان خندق

سنگ سفید بزرگ و سختی پیدا شد که مسلمانان از شکستن و حرکت دادن آن عاجز ماندند .

«سلمان» به حضور پیامبر(صلی الله علیه وآله) رسید و جریان را عرض کرد ، پیامبر(صلی الله علیه وآله) وارد خندق شد ، کلنگ را از «سلمان» گرفت و محکم بر سنگ فرود آورد ، از برخورد کلنگ با سنگ ، جرقه ای جستن کرد ، پیامبر(صلی الله علیه وآله) تکبیر فتح و پیروزی گفت .

مسلمانان نیز با او هم صدا شده و آهنگ تکبیر در همه جا پیچید .

بار دیگر پیامبر(صلی الله علیه وآله) کلنگ را بر سر سنگ فرود آورد و مجدداً جرقه ای جستن کرد و قسمتی از سنگ شکست و صدای تکبیر پیروزی پیامبر و مسلمانان ، فضای اطراف را پر کرد .

برای سومین بار ، کلنگ را بلند کرد و بر بقیه سنگ محکم کوبید ، مجدداً از برخورد کلنگ با سنگ ، جرقه ای جستن نمود و اطراف خود را روشن ساخت ، و بقیه سنگ درهم شکسته شد ، و برای سومین بار صدای تکبیر در خندق پیچید .

«سلمان» عرض کرد : امروز وضع عجیبی از شما مشاهده کردم !

پیامبر(صلی الله علیه وآله) فرمود : در میان جرقه ای که بار اوّل جستن کرد ، کاخ های حیره و مدائن را دیدم و برادرم جبرئیل به من بشارت داد آنها در زیر پرچم اسلام قرار خواهند گرفت !

در درون جرقه دوم کاخ های روم را دیدم ، و هم او به من خبر داد که در اختیار پیروانم قرار خواهد گرفت .

در سومین جرقه

، کاخ های صنعاء و سرزمین یمن را دیدم و او به من بشارت داد که مسلمانان بر آن پیروز می شوند و من در آن حال ، تکبیر پیروزی گفتم ، ای مسلمانان به شما مژده باد ! . . .

مسلمانان راستین از خوشحالی در پوست نمی گنجیدند و خدا را شکر می کردند . اما منافقان ، چهره در هم کشیده و با ناراحتی و به صورت اعتراض ، گفتند : چه آرزوی باطل و چه وعده محالی؟! اینها از ترس جان خود ، حالت دفاعی به خویش گرفته اند و مشغول حفر خندق هستند و با آن دشمن محدود ، یارای جنگ ندارند ، خیال فتح کشورهای بزرگ جهان را در سر می پروراند ، در این موقع آیات مورد بحث نازل شد و به آنها پاسخ گفت . (۲)

قُلْ إِنْ كُنْتُمْ تُحِبُّونَ اللَّهَ فَاتَّبِعُونِي يُحْبِبْكُمُ اللَّهُ وَيَغْفِرْ لَكُمْ ذُنُوبَكُمْ وَاللَّهُ غَفُورٌ رَحِيمٌ

قُلْ أَطِيعُوا اللَّهَ وَالرَّسُولَ فَإِنْ تَوَلَّوْا فَإِنَّ اللَّهَ لَا يُحِبُّ الْكَافِرِينَ

بگو : «اگر خدا را دوست می دارید ، از من پیروی کنید ! تا خدا (نیز) شما را دوست بدارد ؛ و گناهانتان را ببخشد ؛ و خدا آمرزنده مهربان است» .

بگو : «از خدا و فرستاده (او) ، اطاعت کنید ! و اگر سرپیچی کنید ، خداوند کافران را دوست نمی دارد» .

پی نوشتها

۱ . «مجمع البيان» ، ذیل آیه مورد بحث ؛ «بحار الانوار» ، ج ۱۷ ، ص ۱۶۹ و ۱۷۰ و ج ۲۰ ، ص ۱۸۸ و ۱۸۹ .

۲ . «مجمع البيان» ، ذیل

آیه مورد بحث؛ «بحار الانوار»، ج ۱۷، ص ۱۷۰ و ۱۷۱، و ج ۲۰، ص ۱۸۹ و ۱۹۰.

شأن نزول: تعبیت، دلیل محبت

درباره آیات فوق، دو شأن نزول در «تفسیر مجمع البیان» و «المنار»، آمده است:

نخست این که جمعی در حضور پیغمبر (صلی الله علیه وآله) ادعای محبت پروردگار کردند، در حالی که «عمل» به برنامه های الهی در آنها کمتر دیده می شد، آیات فوق نازل گردید و به آنها پاسخ گفت. (۱)

دیگر این که: جمعی از مسیحیان «نجران» در «مدینه» به حضور پیامبر (صلی الله علیه وآله) آمدند و ضمن سخنان خود، اظهار داشتند ما اگر مسیح (علیه السلام) را فوق العاده احترام می گذاریم، به خاطر محبتی است که به خدا داریم، آیات فوق نازل شد و به آنها پاسخ گفت. (۲)

إِنَّ مَثَلَ عِيسَىٰ عِنْدَ اللَّهِ كَمَثَلِ آدَمَ خَلَقَهُ مِنْ تُرَابٍ ثُمَّ قَالَ لَهُ كُنْ فَيَكُونُ

الْحَقُّ مِنْ رَبِّكَ فَلَا تَكُنْ مِنَ الْمُمْتَرِينَ

مثل عیسی در نزد خدا، همچون آدم است، که او را از خاک آفرید، و سپس به او فرمود: «موجود باش!» او هم فوراً موجود شد. (بنابراین، ولادت مسیح بدون پدر، هرگز دلیل بر الوهیت او نیست).

اینها حقیقتی است از جانب پروردگار تو؛ بنابراین، از تردید کنندگان مباش.

پی نوشتها

۱. «تفسیر قرطبی»، ذیل آیات مورد بحث؛ «در المنثور»، ج ۲، ص ۱۷.

۲. «مجمع البیان»، ذیل آیات مورد بحث؛ «تفسیر قرطبی»، ذیل آیات مورد بحث

شأن نزول: آفرینش مسیح چون آفرینش آدم

همان طور که در آغاز سوره، مشروحاً بیان شد، مقدار زیادی از آیات این سوره در پاسخ گفتگوهای مسیحیان نجران، نازل شده است، چون آنها در یک هیأت شصت نفری به اتفاق چند نفر از رؤسا و بزرگان خود به عنوان نمایندگی برای گفتگو با پیامبر اسلام (صلی الله علیه وآله) به «مدینه» وارد شده بودند.

از جمله مسائلی که در این گفتگو مطرح شد این بود که: آنها از پیامبر (صلی الله علیه وآله) پرسیدند: ما را به چه چیز دعوت می کنی؟

پیامبر (صلی الله علیه وآله) فرمود: به سوی خداوند یگانه، و این که از طرف او رسالت خلق را دارم و مسیح (علیه السلام) بنده ای از بندگان او است، و حالات بشری داشت و مانند دیگران غذا می خورد.

آنها این سخن را نپذیرفتند و به ولادت عیسی (علیه السلام) بدون پدر اشاره کرده و آن را دلیل بر الوهیت او خواندند، آیات فوق، نازل شد و به آنها پاسخ داد و چون حاضر به قبول پاسخ نشدند، آنها را دعوت به «مباهله» کرد که شرح آن به زودی خواهد آمد. (۱)

فَمَنْ حَاجَّكَ فِيهِ مِنْ بَعْدِ مَا جَاءَكَ مِنَ الْعِلْمِ فَقُلْ تَعَالَوْا نَدْعُ أَبْنَاءَنَا وَ أَبْنَاءَكُمْ وَ نِسَاءَنَا وَ نِسَاءَكُمْ وَ أَنْفُسَنَا وَ أَنْفُسَكُمْ ثُمَّ نَبْتَهِلْ فَنَجْعَلْ لَعْنَتَ اللَّهِ عَلَى الْكَاذِبِينَ

هر گاه بعد از علم و دانشی که به تو رسیده، (باز) کسانی با تو به ستیز برخیزند، بگو: «بیایید ما فرزندان خود را دعوت کنیم، شما

هم فرزندان خود را / ما زنان خویش را دعوت نماییم ، شما هم زنان خود را / ما از نفوس خود دعوت کنیم ، شما هم از نفوس خود / آن گاه مباحله کنیم / و لعنت خدا را بر دروغگویان قرار دهیم» .

پی نوشتها

۱ . «مجمع البیان» ، ذیل آیات مورد بحث / «بحار الانوار» ، ج ۲۱ ، ص ۲۷۷ ، ۳۴۵ و ۳۴۸ .

شأن نزول : مباحله ، آخرین راه

گفته اند : این آیه و آیات قبل از آن درباره هیأت نجرانی مرکب از «عاقب» و «سید» و گروهی که با آنها بودند نازل شده است ، آنها خدمت پیامبر (صلی الله علیه و آله) رسیده ، عرض کردند : آیا هرگز دیده ای فرزندی بدون پدر متولد شود؟ در این هنگام آیه «إِنَّ مَثَلَ عِيسَىٰ عِنْدَ اللَّهِ . . .» نازل شد و هنگامی که پیامبر (صلی الله علیه و آله) آنها را به مباحله (۱) دعوت کرد . آنها تا فردای آن روز از حضرتش مهلت خواستند و پس از مراجعه ، به شخصیت های نجران ، اسقف (روحانی بزرگشان) به آنها گفت :

«شما فردا به محمد (صلی الله علیه و آله) نگاه کنید ، اگر با فرزندان و خانواده اش برای مباحله آمد ، و اگر آن را گاهی به معنی هلاکت و لعن و دوری از خدا گرفته اند نیز به خاطر این است که رها کردن و واگذار کردن بنده به حال خود این نتایج را به دنبال می آورد ، این بود معنی «مباحله» از نظر ریشه لغت .

و از نظر مفهوم متداول که از آیه فوق گرفته شده ، به معنی نفرین کردن

دو نفر به یکدیگر است ، بدین ترتیب ، افرادی که با هم گفتگو درباره یک مسأله مهم مذهبی دارند در یک جا جمع شوند و به درگاه خدا تضرع کنند و از او بخواهند که دروغگو را رسوا سازد و مجازات کند .

از مباحله با او بترسید ، و اگر با یارانش آمد با او مباحله کنید ؛ زیرا چیزی در بساط ندارد» .

فردا که شد پیامبر(صلی الله علیه و آله) آمد در حالی که دست علی بن ابیطالب(علیه السلام) را گرفته بود و حسن و حسین(علیهما السلام) در پیش روی او راه می رفتند ، و فاطمه(علیها السلام) پشت سرش بود ، نصاری نیز بیرون آمدند در حالی که اسقف آنها پیشاپیششان بود ، هنگامی که نگاه کرد ، دید پیامبر(صلی الله علیه و آله) با آن چند نفر آمدند ، درباره آنها سؤال کرد ، به او گفتند : «این پسر عمو و داماد او و محبوب ترین خلق خدا نزد او است و این دو پسر ، فرزندان دختر او از علی(علیه السلام) هستند و آن بانوی جوان دخترش فاطمه(علیها السلام) است که عزیزترین مردم نزد او ، و نزدیک ترین افراد به قلب او است . . . .» .

«سید» به اسقف گفت : «برای مباحله قدم پیش گذار» .

گفت : نه ، من مردی را می بینم که نسبت به مباحله با کمال جرأت اقدام می کند و من می ترسم راستگو باشد ، و اگر راستگو باشد ، به خدا یک سال بر ما نمی گذرد که در تمام دنیا یک نصرانی که آب بنوشد وجود نخواهد

داشت .

اسقف به پیامبر اسلام (صلی الله علیه وآله) عرض کرد : «ای ابوالقاسم ! ما با تو مباحله نمی کنیم ، بلکه مصالحه می کنیم ، با ما مصالحه کن ، پیامبر (صلی الله علیه وآله) با آنها مصالحه کرد که دو هزار حُلّه (یک قواره پارچه خوب لباس) که حداقل قیمت هر حُلّه ای چهل درهم باشد ، و عاریت دادن سی دست زره ، و سی عدد نیزه ، و سی رأس اسب ، در صورتی که در سرزمین یمن ، توطئه ای برای مسلمانان رخ دهد ، و پیامبر (صلی الله علیه وآله) ضامن این عاریت ها خواهد بود ، تا آن را بازگرداند ، و عهد نامه ای در این زمینه نوشته شد .

و در روایتی آمده است : اسقف مسیحیان به آنها گفت : «من صورت هائی را می بینم که اگر از خداوند تقاضا کنند : کوه ها را از جا برکنند ، چنین خواهد کرد هرگز با آنها مباحله نکنید که هلاک خواهید شد ، و یک نصرانی تا روز قیامت بر صفحه زمین نخواهد ماند» . (۲)

يَا أَهْلَ الْكِتَابِ لِمَ تُحَاجُّونَ فِي إِبْرَاهِيمَ وَمَا أُنزِلَتِ التَّوْرَةُ وَالْإِنْجِيلُ إِلَّا مِنْ بَعْدِهِ أَفَلَا تَعْقِلُونَ

ها أَنتُمْ هؤُلاءِ حَاجِبْتُمْ فِيْمَا لَكُمْ بِهِ عِلْمٌ فَلِمَ تُحَاجُّونَ فِيْمَا لَيْسَ لَكُمْ بِهِ عِلْمٌ وَاللَّهُ يَعْلَمُ وَأَنْتُمْ لَا تَعْلَمُونَ

ما كَانَ إِبْرَاهِيمَ يَهُودِيًّا وَلَا نَصْرَانِيًّا وَلَكِنْ كَانَ حَنِيفًا مُسْلِمًا وَمَا كَانَ مِنَ الْمُشْرِكِينَ

إِنَّ أَوْلَى النَّاسِ بِإِبْرَاهِيمَ لَلَّذِينَ اتَّبَعُوهُ وَهَذَا النَّبِيُّ وَالَّذِينَ آمَنُوا وَاللَّهُ وَلِيُّ الْمُؤْمِنِينَ

ای اهل کتاب ! چرا درباره ابراهیم ،

گفتگو و نزاع می کنید (و هر کدام ، او را پیرو آئین خودتان معرفی می نمائید)؟! در حالی که تورات و انجیل ، بعد از او نازل شده است ! آیا اندیشه نمی کنید؟!

شما کسانی هستید که درباره آنچه نسبت به آن آگاه بودید ، گفتگو و ستیز کردید ؛ چرا درباره آگاه نیستید ، گفتگو می کنید؟! و خدا می داند ، و شما نمی دانید .

ابراهیم نه یهودی بود و نه نصرانی ، بلکه موحدی خالص و مسلمان بود ؛ و هرگز از مشرکان نبود .

سزاوارترین مردم به ابراهیم ، آنها هستند که از او پیروی کردند ، و (همچنین) این پیامبر و کسانی که (به او) ایمان آورده اند (از همه سزاوارترند) ؛ و خداوند ، ولیّ و سرپرست مؤمنان است .

پی نوشتها

۱ . «مُباهله» در اصل از ماده «بَهَل» (بر وزن اهل) به معنی رها کردن و قید و بند را از چیزی برداشتن است ، و به همین جهت هنگامی که حیوانی را به حال خود واگذارند ، و پستان آن را در کیسه قرار ندهند ، تا نوزادش بتواند به آزادی شیر بنوشد ، به آن «باهل» می گویند ، و «إِئْتِهال» در دعا به معنی تضرع و واگذاری کار به خدا است .

۲ . «مجمع البیان» ، ذیل آیه مورد بحث ، با کمی تلخیص . این شأن نزول با تفاوت های مختصری در تفاسیر دیگر مانند «ابوالفتوح رازی» و «تفسیر کبیر» و غیر آن نیز آمده است ، و «فخر رازی» ادعا می کند : این روایت در

میان علمای تفسیر و حدیث، مورد اتفاق است. «بحار الانوار»، ج ۲۱، ص ۳۲۱، ۳۲۲، ۳۴۲، ۳۴۴، ۳۴۵ و...؛ «ارشاد شیخ مفید»، ج ۱، ص ۱۶۶، ۱۶۷ و ۱۶۸ (کنگره شیخ مفید، ۱۴۱۳ ه ق).

شأن نزول: ابراهیم(علیه السلام) نه یهودی بود و نه نصرانی، مسلم بود

در اخبار اسلامی آمده است: دانشمندان یهود و نصاری نجران نزد پیامبر(صلی الله علیه و آله) به گفتگو و نزاع درباره حضرت ابراهیم(علیه السلام) برخاستند.

یهود می گفتند: او تنها یهودی بوده و نصاری می گفتند: او فقط نصرانی بود (به این ترتیب هر کدام مدعی بودند که او از ما است تا امتیاز بزرگی برای خود ثابت کنند؛ زیرا ابراهیم(علیه السلام) پیامبر بزرگ خدا در میان تمام پیروان مذاهب به عظمت شناخته می شد) آیات فوق نازل شد و آنها را در این ادعاهای بی اساس تکذیب کرد. (۱)

وَدَّتْ طَائِفَةٌ مِّنْ أَهْلِ الْكِتَابِ لَوْ يُضِلُّوكُمْ وَمَا يُضِلُّونَ إِلَّا أَنْفُسَهُمْ وَمَا يَشْعُرُونَ

جمعی از اهل کتاب (از یهود)، دوست داشتند (و آرزو می کردند) شما را گمراه کنند؛ آنها گمراه نمی کنند مگر خودشان را، و نمی فهمند!

پی نوشتها

۱. «مجمع البیان»، ذیل آیات مورد بحث؛ «بحار الانوار»، ج ۹، ص ۷۰، و ج ۱۲، ص ۱ و ۲؛ «احکام القرآن» جصاص، ج ۲، ص ۲۰؛ «جامع البیان» طبری، ج ۳، ص ۲۱۵، ذیل آیات مورد بحث؛ «تفسیر ابن کثیر»، ج ۲، ص ۴۹، ذیل آیات مورد بحث

شان نزول: از قریب یهود بر حذر باشید

بعضی از مفسران نقل کرده اند: جمعی از یهود کوشش داشتند افراد سرشناس و مبارزی از مسلمانان پاکدل چون «معاذ» و «عمار» و بعضی دیگر را به سوی آئین خود دعوت کنند و با وسوسه های شیطانی از اسلام باز گردانند، آیه فوق نازل شد و به همه مسلمانان در این زمینه اخطار کرد! (۱)

وَقَالَتْ طَائِفَةٌ مِّنْ أَهْلِ الْكِتَابِ آمَنُوا بِالَّذِي أُنزِلَ عَلَيَّ الَّذِينَ آمَنُوا وَجَّهَ النَّهَارِ وَ أَكْفَرُوا آخِرَهُ لَعَلَّهُمْ يَرْجِعُونَ

و جمعی از اهل کتاب (از یهود) گفتند: «(بروید در ظاهر) به آنچه بر مؤمنان نازل شده، در آغاز روز ایمان بیاورید و در پایان روز، کافر شوید (و باز گردید)؛ شاید آنها (از آئین خود) باز گردند! (و این توطئه کافی است که آنها را متزلزل سازد).

پی نوشتها

۱. این شان نزول با اختلاف مختصری در «تفسیر ابوالفتوح»، «روح المعانی»، «تفسیر کبیر»، «تفسیر قرطبی»، «بحر المحیط»، «تفسیر کبیر فخر رازی» و غیر اینها (ذیل آیه مورد بحث) آمده است.

شان نزول: تلاش برای تزلزل مؤمنان

بعضی از مفسران پیشین نقل کرده اند: دوازده نفر از دانشمندان یهود خیبر و نقاط دیگر، نقشه ای ماهرانه برای متزلزل ساختن بعضی از مؤمنان طرح نموده و با یکدیگر تباہی کردند که: صبحگاهان خدمت پیامبر اکرم (صلی الله علیه و آله) برسند و ظاهراً ایمان بیاورند و مسلمان شوند، ولی در آخر روز از این آئین برگردند و هنگامی که از آنها سؤال شود، چرا چنین کرده اند بگویند:

ما صفات محمد (صلی الله علیه و آله) را از نزدیک مشاهده کردیم و هنگامی

که به کتب دینی خود مراجعه نموده و یا با دانشمندان دینی خود مشورت کردیم ، دیدیم صفات و روش او با آنچه در کتب ما است تطبیق نمی کند و لذا برگشتیم .

تا این موضوع سبب شود که : عده ای بگویند اینها به کتب آسمانی از ما آگاه ترند ، لابد آنچه را می گویند : راست گفته اند : و به این وسیله متزلزل می گردند . (۱)

شان نزول دیگری نیز درباره آیه نقل شده اما آنچه در بالا گفته شد به معنی آیه نزدیک تر است . (۲)

وَمِنْ أَهْلِ الْكِتَابِ مَنْ إِنْ تَأْمَنَهُ بِقِطَارٍ يُؤَدِّهِ إِلَيْكَ وَمِنْهُمْ مَنْ إِنْ تَأْمَنَهُ بِدِينَارٍ لَا يُؤَدِّهِ إِلَيْكَ إِلَّا مَا دُمَّتْ عَلَيْهِ قَائِمًا ذَلِكَ بِأَنَّهُمْ قَالُوا لَيْسَ عَلَيْنَا فِي الْأُمِّيِّينَ سَبِيلٌ وَيَقُولُونَ عَلَى اللَّهِ الْكَذِبَ وَهُمْ يَعْلَمُونَ

و در میان اهل کتاب ، کسانی هستند که اگر ثروت زیادی به رسم امانت به آنها بسپاری ، به تو باز می گردانند ؛ و کسانی هستند که اگر یک دینار هم به آنان بسپاری ، به تو باز نمی گردانند ؛ مگر تا زمانی که بالای سر آنها ایستاده (و بر آنها مسلط) باشی . این به خاطر آن است که می گویند : «ما در برابر امیین (غیر یهود) مسئول نیستیم» . و بر خدا دروغ می بندند ؛ در حالی که می دانند (این سخن دروغ است) .

پی نوشتها

۱ . «مجمع البيان» ، ذیل آیه مورد بحث ؛ «بحار الانوار» ، ج ۹ ، ص ۷۰ ، و ج ۱۷ ، ص ۱۷۱ ؛ «اسباب نزول الآيات» واحدی

نیشابوری ، ص ۷۱

؛ «تفسیر طبری»، ج ۳، ص ۲۲۱، ذیل آیه مورد بحث و دیگر تفاسیر .

۲. «مجمع البیان»، ذیل آیه مورد بحث ؛ «اسباب نزول الآيات» واحدی نیشابوری، ص ۷۱ و ۷۲ ؛ «بحر المحيط»، ذیل آیه ؛ «تفسیر آلوسی»، ذیل آیه و دیگر تفاسیر .

شأن نزول : امانتداران و خائنان

این آیه، درباره دو نفر از یهود نازل گردیده که یکی امین و درستکار، و دیگری خائن و پست بود نفر اول «عبدالله بن سلام» بود که مرد ثروتمندی ۱۲۰۰ اوقیه (۱) طلا نزد او به امانت گذارد، عبدالله همه آن را به موقع به صاحبش رد کرد و به واسطه امانت داری خداوند او را در آیه فوق می ستاید .

نفر دوم «فناحاص بن عازورا» است که مردی از قریش یک دینار به او امانت سپرد، «فناحاص» در آن خیانت کرد، خداوند او را به واسطه خیانت در امانت نکوهش می کند . (۲)

بعضی گفته اند : منظور در جمله اول، جمعی از نصاری بودند و اما کسانی که خیانت در امانت نمودند یهود می باشند . (۳)

اگر هر دو هم مراد باشد مانعی ندارد ؛ زیرا می دانیم، گرچه غالب آیات قرآن در مورد خاص نازل شده اما جنبه عمومی دارد و به اصطلاح مورد مخصص نخواهد بود .

إِنَّ الَّذِينَ يَشْتَرُونَ بِعَهْدِ اللَّهِ وَأَيْمَانِهِمْ ثَمَنًا قَلِيلًا أُولَئِكَ لَا خَلَاقَ لَهُمْ فِي الْآخِرَةِ وَلَا يُكَلِّمُهُمُ اللَّهُ وَلَا يَنْظُرُ إِلَيْهِمْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ وَلَا يُزَكِّيهِمْ وَلَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ

کسانی که پیمان الهی و سوگندهای خود (به نام مقدس او) را به بهای ناچیزی می

فروشدند، آنها بهره ای در آخرت نخواهند داشت؛ و خداوند با آنها سخن نمی گوید و به آنان در قیامت نمی نگرد و آنها را (از گناه) پاک نمی سازد؛ و عذاب دردناکی برای آنهاست.

پی نوشتها

۱. «أَوْقِيهِ» یک دوازدهم «رِطْل»، معادل هفت مثقال است و جمع آن «أَوَاقٍ و أَوَاقِي» است.

۲. «مجمع البيان»، ذیل آیه مورد بحث؛ «بحار الانوار»، ج ۹، ص ۷۱؛ «تفسیر قرطبی»، ذیل آیه مورد بحث؛ «بحر المحيط»، ذیل آیه مورد بحث؛ «تفسیر کبیر فخر رازی»، ذیل آیه مورد بحث؛ «تفسیر کشاف»، ذیل آیه مورد بحث.

۳. «مجمع البيان»، ذیل آیه مورد بحث؛ «بحار الانوار»، ج ۹، ص ۷۱؛ «بحر المحيط»، ذیل آیه مورد بحث؛ «تفسیر کبیر فخر رازی»، ذیل آیه؛ «تفسیر کشاف»، ذیل آیه.

شأن نزول: سوگند برای منافع مادی

جمعی از دانشمندان یهود مانند «ابی رافع»، «حُیَّی بن اخطب» و «کعب بن اشرف» به هنگامی که موقعیت اجتماعی خود را در میان یهود در خطر دیدند کوشش کردند نشانه هائی که در «تورات» درباره آخرین پیامبر وجود داشت و شخصاً در نسخی از «تورات» با دست خود نگاشته بودند، تحریف نمایند و حتی سوگند یاد کنند: آن جمله های تحریف شده از ناحیه خدا است! به همین جهت آیه فوق، نازل گردید و شدیداً به آنها اخطار کرد. (۱)

جمعی از مفسران نیز گفته اند: این آیه درباره «اشعث بن قیس» نازل گردید که به دروغ

می خواست ، زمین دیگری را تملک کند ، هنگامی که آماده ادای سوگند برای ادعای خود شد ، آیه فوق نازل گردید و در این هنگام «اشعث بن قیس» ترسید و اعتراف به حق کرد و زمین را به صاحبش بازگرداند . (۲)

وَإِنَّ مِنْهُمْ لَفَرِيقًا يَلُؤُونَ أَلْسِنَتَهُم بِالْكِتَابِ لِتَحْسَبُوهُ مِنَ الْكِتَابِ وَمَا هُوَ مِنَ الْكِتَابِ وَيَقُولُونَ هُوَ مِنْ عِنْدِ اللَّهِ وَمَا هُوَ مِنْ عِنْدِ اللَّهِ وَيَقُولُونَ عَلَى اللَّهِ الْكَذِبَ وَهُمْ يَعْلَمُونَ

در میان آنها (یهود) کسانی هستند که به هنگام تلاوت کتاب (خدا) ، زبان خود را چنان می گردانند که گمان کنید (آنچه را می خوانند ،) از کتاب (خدا) است ؛ در حالی که از کتاب (خدا) نیست ! (و با صراحت) می گویند : «آن از طرف خداست» ! با این که از طرف خدا نیست ، و به خدا دروغ می بندند در حالی که می دانند !

بی نوشتها

۱ . «مجمع البيان» ، ذیل آیه مورد بحث ؛ «بحار الانوار» ، ج ۹ ، ص ۷۱ و ج ۶۶ ، ص ۱۱۸ ؛ «تفسیر طبری» ، ذیل آیه ؛ «بحر المحيط» ، ذیل آیه ؛ «تفسیر آلوسی» ، ذیل آیه .

۲ . «مجمع البيان» ، ذیل آیه مورد بحث ؛ «بحار الانوار» ، ج ۹ ، ص ۷۱ و ج ۶۶ ، ص ۱۱۸ ؛ «تفسیر طبری» ، ر

ذیل آیه ؛ «تفسیر قرطبی» ، ذیل آیه ؛ «تفسیر آلوسی» ، ذیل آیه .

شأن نزول : تحریف در اداء کلمات

مرحوم «طبرسی» در «مجمع البيان» از بعضی ، نقل می کند : این آیه نیز درباره گروهی از علماء یهود نازل شده که با

دست خود چیزهایی بر خلاف آنچه در «تورات» آمده بود ، درباره صفات پیامبر اسلام (صلی الله علیه وآله) می نوشتند و آن را به خدا نسبت می دادند (و با زبان خود حقائق تورات را تحریف می کردند) «ابوالفتوح رازی» نام «کعب بن اشرف» و «حیی بن اخطب» و بعضی دیگر از علمای آنها را در اینجا به خصوص ذکر می کند . (۱)

مَا كَانَ لِبَشَرٍ أَنْ يُؤْتِيَهُ اللَّهُ الْكِتَابَ وَالْحُكْمَ وَالنُّبُوَّةَ ثُمَّ يَقُولَ لِلنَّاسِ كُونُوا عِبَادًا لِي مِنْ دُونِ اللَّهِ وَلَكِنْ كُونُوا رَبَّائِنًا بِمَا كُنْتُمْ تُعَلِّمُونَ الْكِتَابَ وَبِمَا كُنْتُمْ تَدْرُسُونَ

وَلَا يَأْمُرُكُمْ أَنْ تَتَّخِذُوا الْمَلَائِكَةَ وَالنَّبِيِّينَ أَرْبَابًا أَيَأْمُرُكُمْ بِالْكُفْرِ بَعْدَ إِذْ أَنْتُمْ مُسْلِمُونَ

برای هیچ بشری سزاوار نیست که خداوند ، کتاب آسمانی و حکم و نبوت به او دهد سپس او به مردم بگوید : «غیر از خدا ، مرا پرستش کنید» ! بلکه (سزاوار مقام او ، این است که بگوید :) مردمی الهی باشید ، آن گونه که کتاب خدا را می آموختید و درس می خواندید ! (و غیر از خدا را پرستش نکنید !)

و نه این که به شما دستور دهد که فرشتگان و پیامبران را ، پروردگار خود انتخاب کنید . آیا شما را ، پس از آن که مسلمان شدید ، به کفر دعوت می کند؟ !

پی نوشتها

۱ . «مجمع البیان» ، ذیل آیه مورد بحث ؛ «بحار الانوار» ، ج ۹ ، ص ۷۱ ؛ «تفسیر ابن کثیر» ، ذیل آیه ؛ «تفسیر کبیر فخر رازی» ، ذیل آیه ؛ «بحر المحیط» ، ذیل آیه ؛ «تفسیر آلوسی» ،

شأن نزول : توطئه ای برای بدنامی

درباره این دو آیه دو شأن نزول ذکر کرده اند :

در شأن نزول نخست آمده : کسی نزد پیامبر اسلام (صلی الله علیه و آله) آمده اظهار داشت ما به تو همانند دیگران «سلام» می کنیم در حالی که به نظر ما چنین احترامی کافی نیست تقاضا داریم به ما اجازه دهی امتیازی برایت قائل شویم و تو را سجده کنیم !

پیامبر (صلی الله علیه و آله) فرمود : «سجده برای غیر خدا جایز نیست ، پیامبر خود را تنها به عنوان یک بشر احترام کنید ولی حق او را بشناسید و از او پیروی نمائید» ! (۱)

دوم این که : یکی از یهودیان به نام «ابو رافع» به اتفاق سرپرست هیئت اعزامی «نجران» در «مدینه» روزی خدمت پیامبر (صلی الله علیه و آله) آمده ، اظهار داشتند : آیا مایل هستی تو را پرستش کنیم و مقام الوهیت برای تو قائل شویم؟ !

(شاید آنها می پنداشتند : مخالفت پیغمبر (صلی الله علیه و آله) با الوهیت مسیح به خاطر این است که خود او سهمی از این موضوع ندارد ، بنابراین اگر او را به مقام الوهیت همچون مسیح بپذیرند ، از مخالفت خود دست بر می دارد و شاید هم این پیشنهاد توطئه ای برای بد نام کردن پیامبر (صلی الله علیه و آله) و منحرف ساختن افکار عمومی از او بود) .

پیغمبر (صلی الله علیه و آله) فرمود : مَعَاذَ اللَّهِ : «پناه بر خدا» که من اجازه دهم کسی جز پروردگار یگانه مورد پرستش قرار گیرد ، خداوند هرگز مرا برای چنین امری مبعوث نکرده است ! (۲)

كَيْفَ يَهْدِي اللَّهُ قَوْمًا كَفَرُوا بَعْدَ إِيمَانِهِمْ وَ شَهِدُوا

أَنَّ الرَّسُولَ حَقٌّ وَجَاءَهُمُ الْبَيِّنَاتُ وَاللَّهُ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الظَّالِمِينَ

أُولَئِكَ جَزَاءُهُمْ أَنْ عَلَيهِمْ لَعْنَةُ اللَّهِ وَالْمَلَائِكَةِ وَالنَّاسِ أَجْمَعِينَ

خَالِدِينَ فِيهَا لَا يُخَفَّفُ عَنْهُمْ الْعَذَابُ وَلَا هُمْ يُنظَرُونَ

إِلَّا الَّذِينَ تَابُوا مِنْ بَعْدِ ذَلِكَ وَأَصْلَحُوا فَإِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ

چگونه خداوند جمعیتی را هدایت می کند که بعد از ایمان و گواهی به حقانیت رسول و آمدن نشانه های روشن برای آنها ، کافر شدند؟! و خدا ، جمعیت ستمکاران را هدایت نخواهد کرد !

کیفر آنها ، این است که لعن (و طرد) خداوند و فرشتگان و مردم همگی بر آنهاست .

همواره در این لعن (و طرد و نفرین) می مانند ؛ مجازاتشان تخفیف نمی یابد ؛ و به آنها مهلت داده نمی شود .

مگر کسانی که پس از آن ، توبه کنند و اصلاح نمایند ؛ (و در مقام جبران گناهان گذشته برآیند ؛) زیرا خداوند ، آمرزنده و بخشنده است .

پی نوشتها

۱ . «مجمع البيان» ، ذیل آیات مورد بحث ؛ «بحار الانوار» ، ج ۹ ، ص ۷۱ و ج ۲۵ ، ص ۲۶۲ ؛ «درّ المنثور» ، ج ۲ ، ص ۴۷ ؛ «اسباب نزول الآيات» واحدی نیشابوری ، ص ۷۴ .

۲ . «مجمع البيان» ، ذیل آیات مورد بحث ؛ «بحار الانوار» ، ج ۹ ، ص ۷۱ و ج ۲۵ ، ص ۲۶۲ ؛ «تفسیر طبری» ، ذیل آیه ؛ «تفسیر ابن کثیر» ، ذیل آیه ؛ «بحر المحيط» ، ذیل آیه ؛ «اسباب نزول الآيات» واحدی نیشابوری ، ص ۷۴ ؛ «درّ المنثور» ، ج ۲ ، ص ۴۰ ، ۴۱ و

شأن نزول: پذیرش توبه

یکی از انصار (مسلمانان مدینه) به نام «حارث بن سوید» دستش به خون بی گناهی به نام «محذر بن زیاد» آلوده گشت، از ترس مجازات، از اسلام برگشت و به «مکه» فرار کرد (و یازده نفر از پیروان او که مسلمان شده بودند نیز مرتد شدند) پس از ورود به «مکه» از کار خود سخت پشیمان گشت، و در اندیشه فرو رفت که در برابر این جریان چه کند؟

بالاخره فکرش به اینجا رسید که یک نفر را به سوی خویشان خود به «مدینه» بفرستد تا از پیغمبر (صلی الله علیه و آله) سؤال کنند:

آیا برای او راه بازگشتی وجود دارد یا نه؟

آیات فوق نازل شد، و قبولی توبه او را با شرایط خاصی اعلام داشت، «حارث بن سوید» خدمت پیامبر (صلی الله علیه و آله) رسید و مجدداً اسلام آورد و تا آخرین نفس به اسلام وفادار ماند (ولی یازده نفر دیگر از پیروان او که از اسلام برگشته بودند به حال خود باقی ماندند). (۱) در «تفسیر درّ المنتور» و بعضی تفاسیر دیگر، شأن نزول های دیگری برای آیات فوق نقل شده که تفاوت های زیادی با آنچه نقل کردیم ندارد. (۲)

إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا بَعْدَ إِيمَانِهِمْ ثُمَّ أَزْدَادُوا كُفْرًا لَنْ تُقْبَلَ تَوْبَتُهُمْ وَأُولَئِكَ هُمُ الضَّالُّونَ

إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا وَ مَاتُوا وَ هُمْ كُفَّارٌ فَلَنْ يُقْبَلَ مِنْ أَحَدِهِمْ مِلْءُ الْأَرْضِ ذَهَبًا وَ لَوْ أَقْتَدَى بِهِ أُولَئِكَ لَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ وَ مَا لَهُمْ مِنْ نَاصِرِينَ

کسانی که پس از ایمان کافر شدند و سپس بر کفر (خود) افزودند، و هیچ گاه توبه آنان، (که از روی ناچاری

یا در آستانه مرگ صورت می گیرد ، قبول نمی شود ؛ و آنها گمراهان (واقعی) اند .

کسانی که کافر شدند و در حال کفر از دنیا رفتند ، اگر چه روی زمین پر از طلا باشد ، و آن را به عنوان فدیة (و کفاره اعمال بد خویش) بپردازند ، هرگز از هیچ یک آنها قبول نخواهد شد ؛ و برای آنان ، مجازات دردناک است ؛ و یاورانی ندارند .

پی نوشتها

۱ . «مجمع البیان» ، ذیل آیات مورد بحث ؛ «بحار الانوار» ، ج ۹ ، ص ۷۲ ، و ج ۲۲ ، ص ۱۷ ؛ «کنز الدقائق» ، ج ۲ ، ص ۱۵۲ ؛ «نور الثقلین» ، ج ۱ ، ص ۳۶۳ ؛ «درّ المنثور» ، ج ۲ ، ص ۴۹ .

۲ . «درّ المنثور» ، ج ۲ ، ص ۴۹ .

شأن نزول : مرگ در حال کفر

بعضی گفته اند : آیه اوّل ، در مورد اهل کتاب که قبل از بعثت پیامبر اسلام (صلی الله علیه و آله) به او ایمان آورده بودند ، اما پس از مبعث به او کفر ورزیدند ، نازل شده . (۱)

و بعضی دیگر گفته اند : در مورد «حارث بن سوید» و یازده نفر از یاران او که از اسلام برگشته بودند نازل شده ، ولی «حارث» پشیمان شد ، توبه کرد و چنان که در شأن نزول آیه قبل نیز اشاره شد یازده نفر از همراهان او به حال خود باقی ماندند و باز نگشتند و در پاسخ دعوت «حارث» به او گفتند :

ما در «مکه» می مانیم و به کار خود بر ضدّ محمّد (صلی الله علیه و آله) ادامه می دهیم و انتظار شکست او را داریم ، اگر مقصود ما حاصل شد ، چه بهتر ، و در غیر این صورت راه توبه باز است و هر گاه برگردیم (او ما را می پذیرد و) درباره ما همان چیزی که درباره تو نازل شد ، نازل می گردد .

هنگامی که رسول الله (صلی الله علیه و آله) «مکه» را فتح کرد ، بعضی از آنها وارد اسلام شدند و توبه آنها پذیرفته شد و اما در مورد

کسانی که در حال کفر از دنیا رفته بودند آیه دوم نازل گردید . (۲) - (۳)

كُلُّ الطَّعَامِ كَانَ حَلَالًا لِّبَنِي إِسْرَائِيلَ إِلَّا مَا حَرَّمَ إِسْرَائِيلُ عَلَى نَفْسِهِ مِنْ قَبْلِ أَنْ تُنزَلَ التَّوْرَةُ قُلْ فَأْتُوا بِالتَّوْرَةِ فَاتْلُوهَا إِنَّ كُنْتُمْ صَادِقِينَ

فَمَنْ أَفْتَرَى عَلَى اللَّهِ الْكُذِبَ مِنْ بَعْدِ ذَلِكَ فَأُولَئِكَ هُمُ الظَّالِمُونَ

قُلْ صَدَقَ اللَّهُ فَاتَّبِعُوا مِلَّةَ إِبْرَاهِيمَ حَنِيفًا وَمَا كَانَ مِنَ الْمُشْرِكِينَ

إِنَّ أَوَّلَ بَيْتٍ وُضِعَ لِلنَّاسِ لَلَّذِي بِبَكَّةَ مُبَارَكًا وَهُدًى لِّلْعَالَمِينَ

فِيهِ آيَاتٌ بَيِّنَاتٌ مَّقَامُ إِبْرَاهِيمَ وَمَنْ دَخَلَهُ كَانَ آمِنًا وَلِلَّهِ عَلَى النَّاسِ حِجُّ الْبَيْتِ مَنِ اسْتَطَاعَ إِلَيْهِ سَبِيلًا وَمَنْ كَفَرَ فَإِنَّ اللَّهَ غَنِيٌّ عَنِ الْعَالَمِينَ

همه غذاها (ی پاک) بر بنی اسرائیل حلال بود ، جز آنچه اسرائیل (یعقوب) ، پیش از نزول تورات ، بر خود تحریم کرده بود ؛ (مانند گوشت شتر که برای او ضرر داشت) . بگو : «اگر راست می گوئید تورات را بیاورید و بخوانید» ! (این نسبت هائی که به پیامبران پیشین می دهید ، حتی در تورات تحریف شده شما نیست !) .

بنابراین آنها که بعد از این به خدا دروغ می بندند ، ستمگرند ! (زیرا از روی علم و عمد چنین می کنند) .

بگو : «خدا راست گفته (و اینها در آئین پاک ابراهیم نبوده) است . بنابراین ، از آئین ابراهیم پیروی کنید ، که به حق گرایش داشت ، و از مشرکان نبود» ! .

نخستین خانه ای که برای مردم (و نیایش خداوند) قرار داده شد ، همان است که در سرزمین مکه است ؛ که پر برکت ، و مایه هدایت جهانیان است .

در آن ، نشانه

های روشن ، (از جمله) مقام ابراهیم است ؛ و هر کس داخل آن (خانه خدا) شود ، در امان خواهد بود ؛ و برای خدا بر مردم است که آهنگ خانه (او) کنند ، آنها که توانائی رفتن به سوی آن دارند . و هر کس کفر ورزد (و حج را ترک کند ، به خود زیان رسانده) ، خداوند از همه جهانیان ، بی نیاز است .

پی نوشتها

۱ . «مجمع البیان» ، ذیل آیه مورد بحث ؛ «بحار الانوار» ، ج ۲۲ ، ص ۱۷ ؛ «تفسیر طبری» ، ذیل آیه ؛ «تفسیر کبیر فخر رازی» ، ذیل آیه ؛ «تفسیر آلوسی» ، ذیل آیه .

۲ . «مجمع البیان» ، ذیل آیات مورد بحث ؛ «بحار الانوار» ، ج ۲۲ ، ص ۱۷ ؛ «تفسیر آلوسی» ، ج ۳ ، ص ۲۱۸ ، ذیل آیات مورد بحث .

۳ . توجه داشته باشیم توبه «حارث» و یاران او ، توبه «مرتد ملی» بوده است .

شأن نزول : ایرادهای دیگر یهود !

از روایات و نقل مفسران استفاده می شود که یهود ، دو ایراد دیگر در گفتگوهای خود با پیامبر (صلی الله علیه وآله) داشتند . نخست این که : چگونه پیامبر اسلام (صلی الله علیه وآله) گوشت و شیر شتر را حلال می داند با این که در آئین ابراهیم (علیه السلام) حرام بوده ، و به همین دلیل یهود هم به پیروی از ابراهیم (علیه السلام) آنها را بر خود حرام می دانند .

نه تنها ابراهیم (علیه السلام) بلکه نوح (علیه السلام) هم اینها را تحریم کرده بود با این حال ، چگونه کسی که آنها را حرام نمی داند دم از

آئین ابراهیم می زند؟! (۱)

دیگر این که : چگونه پیامبر اسلام (صلی الله علیه وآله) خود را وفادار به آئین پیامبران بزرگ خدا مخصوصاً ابراهیم (علیه السلام) می داند در حالی که تمام پیامبرانی که از دودمان اسحاق فرزند ابراهیم بودند «بیت المقدس» را محترم می شمردند ، و به سوی آن نماز می خواندند ، ولی پیامبر اسلام (صلی الله علیه وآله) از آن قبله روی گردانده و کعبه را قبله گاه خود انتخاب کرده است؟! (۲)

آیات فوق به ایراد اول پاسخ گفته و دروغ آنها را روشن می سازد ، و آیات ۹۶ و ۹۷ ایراد دوم را پاسخ می گوید .

قُلْ يَا أَهْلَ الْكِتَابِ لِمَ تَكْفُرُونَ بِآيَاتِ اللَّهِ وَاللَّهُ شَهِيدٌ عَلَىٰ مَا تَعْمَلُونَ

قُلْ يَا أَهْلَ الْكِتَابِ لِمَ تَصُدُّونَ عَن سَبِيلِ اللَّهِ مَن آمَنَ تَبْغُونَهَا عِوَجًا وَأَنْتُمْ شُهَدَاءُ وَمَا اللَّهُ بِغَافِلٍ عَمَّا تَعْمَلُونَ

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِن تَطِيعُوا فَرِيقًا مِّنَ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ يَرُدُّوكُم بَعْدَ إِيمَانِكُمْ كَافِرِينَ

وَ كَيْفَ تَكْفُرُونَ وَ أَنْتُمْ تُتْلَىٰ عَلَيْكُمْ آيَاتُ اللَّهِ وَ فِيكُمْ رَسُولُهُ وَ مَنْ يَعْتَصِم بِاللَّهِ فَقَدْ هُدِيَ إِلَىٰ صِرَاطٍ مُّسْتَقِيمٍ

بگو : «ای اهل کتاب ! چرا به آیات خدا کفر میورزید؟! و خدا گواه است بر اعمالی که انجام می دهید»! .

بگو : «ای اهل کتاب ! چرا افرادی را که ایمان آورده اند از راه خدا باز می دارید ، و می خواهید این راه را کج سازید؟! در حالی که شما (به درستی این راه) گواه هستید ، و خداوند از آنچه انجام می دهید ، غافل نیست»! .

ای کسانی که ایمان آورده اید !

اگر از گروهی از اهل کتاب ، (که کارشان نفاق افکنی و شعلهور ساختن آتش کینه و عداوت است) اطاعت کنید ، شما را پس از ایمان ، به کفر باز می گردانند .

و چگونه ممکن است شما کافر شوید با این که (در دامان وحی قرار گرفته اید . و) آیات خدا بر شما خوانده می شود و پیامبر او در میان شماست؟! (بنابراین به خدا تمسک جوئید)! و هر کس به خدا تمسک جوید ، به راهی راست هدایت شده است .

پی نوشتها

۱ . «بحار الانوار» ، ج ۹ ، ص ۷۲ ؛ «مجمع البیان» ، ذیل آیه مورد بحث .

۲ . «مجمع البیان» ، ذیل آیات مورد بحث .

شان نزول : آتش افروزی یهود

از مجموع آنچه در کتب شیعه و اهل تسنن درباره شان نزول این آیات نقل شده چنین استفاده می شود :

یکی از یهودیان به نام «شاس بن قیس» که پیرمردی تاریک دل و در کفر و عناد کم نظیر بود روزی از کنار جمعی از مسلمانان می گذشت ، دید جمعی از طایفه «اوس» و «خزرج» که سال ها با هم جنگ های خونینی داشتند ، در نهایت صفا و صمیمیت گرد هم نشستند ، مجلس انسی به وجود آورده اند ، و آتش اختلافات شدیدی که در جاهلیت در میان آنها شعلهور بود ، به کلی خاموش شده است .

از دیدن این صحنه ، بسیار ناراحت شد و با خود گفت : اگر اینها تحت رهبری محمد (صلی الله علیه و آله) از همین راه پیش روند ، موجودیت یهود به کلی در خطر است .

نقشه ای

به نظرش رسید: به یکی از جوانان یهودی دستور داد به جمع آنها بپیوندد، و حوادث خونین «بعثت» (محلّی که جنگ شدید اوس و خزرج در آن نقطه واقع شده بود) را به یاد آنها بیاورد، و آن حوادث را پیش چشم آنها مجسم سازد. (۱)

این نقشه که با مهارت به وسیله آن جوان یهودی پیاده شد، مؤثر واقع گردید، جمعی از مسلمانان از شنیدن این جریان به گفتگو پرداختند، و حتی بعضی از افراد طایفه «اوس» و «خزرج» یکدیگر را به تجدید آن صحنه ها تهدید کردند، چیزی نمانده بود که آتش خاموش شده دیرین، بار دیگر شعله ور گردد.

خبر به پیامبر (صلی الله علیه و آله) رسید، فوراً با جمعی از مهاجرین به سراغ آنها آمد، و با اندرزه‌های مؤثر و سخنان تکان دهنده خود آنها را بیدار ساخت.

جمعیت، چون سخنان آرام بخش پیامبر را شنیدند از تصمیم خود برگشتند، سلاح‌ها را بر زمین گذاشته، دست در گردن هم افکنده، بشدت گریه کردند، و دانستند این از نقشه‌های دشمنان اسلام بوده است، و صلح و صفا و آشتی بار دیگر کینه‌هایی را که می‌خواست زنده شود، شستشو داد.

در این هنگام چهار آیه فوق نازل شد که دو آیه نخست، یهودیان اغواکننده را نکوهش می‌کند، و دو آیه بعد به مسلمانان هشدار می‌دهد. (۲)

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اتَّقُوا اللَّهَ حَقَّ تُقَاتِهِ وَلَا تَمُوتُنَّ إِلَّا وَأَنتُمْ مُسْلِمُونَ

وَاعْتَصِمُوا بِحَبْلِ اللَّهِ جَمِيعًا

وَلَا تَفْرَقُوا وَادْكُرُوا نِعْمَتَ اللَّهِ عَلَيْكُمْ إِذْ كُنْتُمْ أَعْدَاءً فَأَلَّفَ بَيْنَ قُلُوبِكُمْ فَأَصْبَحْتُمْ بِنِعْمَتِهِ إِخْوَانًا وَكُنْتُمْ عَلَى شَفَا حُفْرِهِ مِنَ النَّارِ
فَأَنْقَذَكُمْ مِنْهَا كَذَلِكَ يُبَيِّنُ اللَّهُ لَكُمْ آيَاتِهِ لَعَلَّكُمْ تَهْتَدُونَ

ای کسانی که ایمان آورده اید! آن گونه که حق تقوا و پرهیزکاری است، از (مخالفت فرمان) خدا پرهیزید؛ و از دنیا نروید، مگر این که مسلمان باشید.

و همگی به ریسمان خدا (قرآن و اسلام، و هر گونه وسیله وحدت)، چنگ زنید، و پراکنده نشوید، و نعمت (بزرگ) خدا را بر خود، به یاد آرید که چگونه دشمن یکدیگر بودید، و او میان دل های شما، الفت ایجاد کرد، و به برکت نعمت او، برادر شدید! و شما بر لب حفره ای از آتش بودید، خدا شما را از آن نجات داد؛ این چنین، خداوند آیات خود را برای شما آشکار می سازد؛ شاید پذیرای هدایت شوید.

پی نوشتها

۱. درباره ماجرای «یوم بعثت» به «کامل ابن اثیر»، ج ۱، ص ۴۴۳ مراجعه فرمائید.

۲. «بحار الانوار»، ج ۷۱، ص ۲۴۶ و ج ۷۲، ص ۱۶۳ (تنها اشاره ای به این موضوع شده)؛ «تفسیر طبری»،

ج ۴، ص ۱۵، ذیل آیه ۹۹ همین سوره؛ «تفسیر شوکانی»، ج ۱، ص ۳۶۶، ذیل آیه ۹۹ همین سوره

«تفسیر آلوسی»، ج ۴، ص ۱۴، ذیل آیه ۹۸ همین سوره.

شأن نزول: اتحاد! اتحاد!

می دانیم: در دوران جاهلیت دو قبیله بزرگ در «مدینه» به نام

«اوس» و «خزرج» وجود داشتند که بیش از یکصد سال! جنگ و خون ریزی و اختلاف در میان آن دو جریان داشت، و هر چند وقت ناگهان به جان یکدیگر می افتادند و خسارات جانی و مالی فراوانی به یکدیگر وارد می کردند.

یکی از موفقیت های بزرگ پیغمبر (صلی الله علیه و آله) پس از هجرت به «مدینه»، این بود که به وسیله اسلام صلح و صفا در میان آن دو ایجاد کرد، و با اتحاد آنها جبهه نیرومندی در «مدینه» به وجود آمد.

اما از آنجا که ریشه های اختلاف، فوق العاده زیاد و نیرومند، و اتحاد، تازه و جوان بود، گاه بی گاه، بر اثر عواملی، اختلافات فراموش شده شعلهور می شد، که به زودی در پرتو تعلیمات اسلام و تدبیر پیامبر (صلی الله علیه و آله) خاموش می گشت.

در آیات پیش، نمونه ای از بروز اختلافات را بر اثر تحریکات دشمنان دانا مشاهده کردیم، ولی این آیات اشاره به نوع دیگری از این اختلافات است که بر اثر دوستان نادان و تعصب های جاهلانه به وجود آمد.

می گویند: روزی دو نفر از قبیله «اوس» و «خزرج» به نام «ثعلبه بن غنم» و «اسعد بن زراره» در برابر یکدیگر قرار گرفتند، و هر کدام افتخاراتی را که بعد از اسلام نصیب قبیله او شده بود، بر می شمرد.

«ثعلبه» گفت: «خزیمه بن ثابت» (ذو الشهادتین) و «حنظله» (غسیل الملائکه) که هر کدام از افتخارات مسلمانانند، از ما هستند، و همچنین

«عاصم بن ثابت»، و «سعد بن معاذ» از ما می باشند .

در برابر او «اسعد بن زراره» که از طایفه «خزرج» بود گفت : چهار نفر از قبیله ما در راه نشر و تعلیم قرآن خدمت بزرگی انجام دادند : ابی بن کعب ، و معاذ بن جبل ، و زید بن ثابت ، و ابو زید ، به علاوه «سعد بن عباد» رئیس و خطیب مردم «مدینه» از ما است .

کم کم کار به جای باریک کشید ، و قبیله دو طرف از جریان آگاه شدند ، و دست به اسلحه برده ، در برابر یکدیگر قرار گرفتند ، بیم آن می رفت که بار دیگر آتش جنگ بین آنها شعله‌ور گردد و زمین از خون آنها رنگین شود !

خبر به پیامبر (صلی الله علیه و آله) رسید ، حضرت فوراً به محل حادثه آمد ، و با بیان و تدبیر خاص خود به آن وضع خطرناک پایان داد ، و صلح و صفا را در میان آنها برقرار نمود . آیات فوق در اینجا نازل گردید و بصورت یک حکم عمومی همه مسلمانان را با بیان مؤثر و مؤکدی دعوت به اتحاد نمود . (۱)

لَنْ يَضُرُّوَكُمْ إِلَّا أَذًى وَإِنْ يقاتِلُواكُمْ يُؤَلُّوكم الْأَذبارُ ثُمَّ لَا يُنصِرُونَ

ضُرِبَتْ عَلَيْهِمُ الذَّلَّةُ أَيْنَ مَا تُقِفُوا إِلَّا - بِحِجَلٍ مِنَ اللَّهِ وَ حِجَلٍ مِنَ النَّاسِ وَ باؤُ بَغْضَبٍ مِنَ اللَّهِ وَ ضُرِبَتْ عَلَيْهِمُ الْمَسْكَنَةُ ذَلِكَ بِأَنَّهُمْ
كَانُوا يَكْفُرُونَ بِآياتِ اللَّهِ وَ يَقْتُلُونَ الْأَنْبياءَ بِغَيْرِ حَقِّ ذَلِكَ بِما عَصَوْا وَ كانوا يُعْتَدُونَ

اهل کتاب هرگز نمی توانند به شما زیان برسانند ، جز آزارهای مختصر ؛ و اگر با شما پیکار

کند، به شما پشت خواهند کرد (و شکست خواهند خورد)؛ سپس کسی آنها را یاری نمی کند.

هر کجا یافت شوند، مهر ذلت بر آنان خورده است؛ مگر با ارتباط به خدا، (و تجدید نظر در روش ناپسند خود) و (یا) با ارتباط به مردم (و وابستگی به این و آن)؛ و به خشم خدا، گرفتار شده اند، و مهر بیچارگی بر آنها زده شده؛ چرا که آنها به آیات خدا، کفر میورزیدند و پیامبران را به ناحق می کشتند. اینها به خاطر آن است که گناه کردند؛ و (به حقوق دگران) تجاوز می نمودند.

پی نوشتها

۱. «بحار الانوار»، ج ۱۸، ص ۱۵۵ و ۱۵۶؛ «مجمع البیان»، ذیل آیات.

شأن نزول: از تهدید نترسید

هنگامی که بعضی از بزرگان روشن ضمیر یهود، همچون «عبدالله بن سلام» و

یاران خود آئین پیشین را ترک گفته و به آئین اسلام گرویدند، جمعی از رؤسای یهود به نزد آنها آمده، زبان به سرزنش و ملامت آنان گشودند و حتی آنها را تهدید کردند که: چرا آئین پدران و نیاکان خود را ترک گفته و اسلام آورده اند؟

آیات فوق به عنوان دلداری و بشارت به آنها و سایر مسلمانان نازل گردید. (۱)

لَيْسُوا سَوَاءً مِنْ أَهْلِ الْكِتَابِ أُمَّةٌ قَائِمَةٌ يَتْلُونَ آيَاتِ اللَّهِ آنَاءَ اللَّيْلِ وَ هُمْ يَسْجُدُونَ

يُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَ الْيَوْمِ الْآخِرِ وَ يُأْمُرُونَ بِالْمَعْرُوفِ وَ يَنْهَوْنَ عَنِ الْمُنْكَرِ وَ يُسَارِعُونَ فِي الْخَيْرَاتِ وَ أُولَئِكَ مِنَ الصَّالِحِينَ

وَ مَا يَفْعَلُوا مِنْ خَيْرٍ فَلَنْ يُكْفَرُوهُ وَ اللَّهُ عَلِيمٌ بِالْمُتَّقِينَ

آنها یکسان نیستند؛

از اهل کتاب ، جمعیتی هستند که (به حق) قیام می کنند ؛ و پیوسته در اوقات شب ، آیات خدا را می خوانند ؛ در حالی که سجده می نمایند .

به خدا و روز واپسین ایمان می آورند ؛ امر به معروف و نهی از منکر می کنند ؛ و در انجام کارهای نیک ، پیشی می گیرند ؛ و آنها از صالحانند .

و آنچه از اعمال نیک انجام دهند ، هرگز کفران نخواهد شد ؛ (و پاداش شایسته آن را می بینند) و خدا از پرهیزکاران ، آگاه است .

پی نوشتها

۱ . «بحار الانوار» ، ج ۱۸ ، ص ۱۵۵ و ۱۵۶ ؛ «مجمع البیان» ، ذیل آیات .

شأن نزول : تقابل صالحان و ناصالحان

می گویند : هنگامی که «عبدالله بن سلام» از دانشمندان یهود با جمع دیگری از آنها اسلام آوردند ، یهودیان و مخصوصاً بزرگان آنها از این حادثه ، بسیار ناراحت شدند ، و در صدد بر آمدند آنها را متهم به شرارت سازند تا در انظار یهودیان ، پست جلوه کنند ، و عمل آنها سرمشقی برای دیگران نشود ، لذا علمای یهود این شعار را در میان آنها پخش کردند که تنها جمعی از اشرار ما به اسلام گرویده اند ! اگر آنها افراد درستی بودند آئین نیاکان خود را ترک نمی گفتند و به ملت یهود خیانت نمی کردند ، آیات فوق نازل شد و از این دسته دفاع کرد . (۱)

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَتَّخِذُوا بَطَانَةَ مَنْ دُونِكُمْ لَا يَأْلُونَكُمْ خَبَالًا وَدُّوا مَا عَنِتُّمْ قَدْ بَدَتِ الْبَغْضَاءُ مِنْ أَفْوَاهِهِمْ وَمَا تُخْفِي صُدُورُهُمْ
أَكْبَرُ قَدْبَيْنًا

لَكُمْ الْآيَاتِ إِنْ كُنْتُمْ تَعْقِلُونَ

هَآ أَنتُمْ أَوْلَاءِ تُحِبُّونَهُمْ وَلَا يُحِبُّونَكُمْ وَتُؤْمِنُونَ بِالْكِتَابِ كُلِّهِ وَإِذَا لَقُوكُمْ قَالُوا آمَنَّا وَإِذَا خَلَوْا عَضُّوا عَلَيْكُمُ الْأَنَامِلَ مِنَ الْعِظِ قُلْ مُؤْتَايِعِيظِكُمْ إِنَّ اللَّهَ عَلِيمٌ بِذَاتِ الصُّدُورِ

إِنْ تَمَسَّسْكُمُ حَسَنَةٌ تَسُؤْهُمْ وَإِنْ تُصِيبْكُمُ سَيِّئَةٌ يَفْرَحُوا بِهَا وَإِنْ تَصْبِرُوا وَتَتَّقُوا لَا يَضُرُّكُمْ كَيْدُهُمْ شَيْئًا إِنَّ اللَّهَ بِمَا يَعْمَلُونَ مُحِيطٌ

ای کسانی که ایمان آورده اید! محرم اسراری از غیر خود، انتخاب نکنید! آنها از هر گونه شرّ و فسادی درباره شما، کوتاهی نمی کنند. آنها دوست دارند شما در رنج و زحمت باشید. (نشانه های) دشمنی از دهان (و کلام) شان آشکار شده؛ و آنچه دردل هایشان پنهان می دارند، از آن مهم تر است. ما آیات (و راه های پیشگیری از شرّ آنها) را برای شما بیان کردیم اگر اندیشه کنید.

شما کسانی هستید که آنها را دوست می دارید؛ اما آنها شما را دوست نمی دارند. در حالی که شما به همه کتاب های آسمانی ایمان دارید، هنگامی که شما را ملاقات می کنند (به دروغ) می گویند: «ایمان آورده ایم». اما هنگامی که تنها می شوند، از شدت خشم بر شما، سرانگشتان خود را به دندان می گزند! بگو: «با همین خشمی که دارید بمیرید! خدا از (اسرار) درون سینه ها آگاه است»

اگر نیکی به شما برسد آنها را ناراحت می کند؛ و اگر حادثه ناگواری برای شما رخ دهد، خوشحال می شوند، (اما) اگر (در برابرشان) استقامت و پرهیزگاری

پیشه کنید ، نقشه های (خائنانه) آنان ، به شما زبانی نمی رساند ؛ خداوند به آنچه انجام می دهند ، احاطه دارد .

پی نوشتها

۱ . «بحار الانوار» ، ج ۹ ، ص ۷۲ و ج ۱۷ ، ص ۱۷۳ ؛ «مجمع البیان» ، ذیل آیه مورد بحث ؛ «تفسیر قرطبی» و دیگر تفاسیر ، ذیل آیه مورد بحث .

شأن نزول : یهودیان را محرم اسرار ندانید

از «ابن عباس» نقل شده این آیات ، هنگامی نازل شده ، که عده ای از مسلمانان با یهودیان ، به سبب قرابت ، یا همسایگی ، یا حق رضاع ، و یا پیمانی که پیش از اسلام بسته بودند دوستی داشتند و به قدری با آنها صمیمی بودند که اسرار مسلمانان را به آنان می گفتند ، بدینوسیله قوم یهود که دشمن سرسخت اسلام و مسلمین بودند و به ظاهر خود را دوست مسلمانان قلمداد می کردند ، از اسرار مسلمانان مطلع می شدند .

این آیات نازل شد و به آن عده از مسلمانان هشدار داد که چون آنان در دین شما نیستند ، نباید آنها را محرم اسرار خود قرار دهید ؛ زیرا آنان درباره شما از هیچ شرّ و فساد کوتاهی نمی کنند ، آنان می خواهند شما همیشه در رنج و عذاب باشید .

(۱)

وَلَا تَهِنُوا وَلَا تَحْزَنُوا وَأَنْتُمُ الْأَعْلَوْنَ إِنْ كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ

إِنْ يَمْسَسْكُمْ قَرْحٌ فَقَدْ مَسَّ الْقَوْمَ قَرْحٌ مِثْلُهُ وَتِلْكَ الْأَيَّامُ نُدَاوِلُهَا بَيْنَ النَّاسِ وَاللَّهُ الَّذِيْنَ آمَنُوا وَ يَتَّخِذُ مِنْكُمْ شُهَدَاءَ وَاللَّهُ لَا يُحِبُّ الظَّالِمِينَ

وَلِيُمَحِّصَ اللَّهُ الَّذِيْنَ آمَنُوا وَيَمْحَقَ الْكٰفِرِينَ

أَمْ حَسِبْتُمْ أَنْ تُدْخِلُوا الْجَنَّةَ وَلَمَّا يَعْلَمِ اللَّهُ

الَّذِينَ جَاهَدُوا مِنْكُمْ وَيَعْلَمُ الصَّابِرِينَ

وَلَقَدْ كُنتُمْ تَمَنَّوْنَ الْمَوْتَ مِنْ قَبْلِ أَنْ تَلْقَوْهُ فَقَدْ رَأَيْتُمُوهُ وَأَنْتُمْ تَنْظُرُونَ

و سست نشوید! و غمگین نگردید! و شما برترید اگر ایمان داشته باشید! .

اگر (در میدان احد) به شما جراحی رسید (و ضربه ای وارد شد)، به آن جمعیت نیز (در میدان بدر)، جراحی همانند آن وارد گردید. و ما این روزها (ی پیروزی و شکست) را در میان مردم می گردانیم؛ (و این خاصیت زندگی دنیاست) تا خدا، افرادی را که ایمان آورده اند، بداند (و شناخته شوند)؛ و خداوند از میان شما، شاهدانی بگیرد. و خدا ظالمان را دوست نمی دارد.

و تا خداوند، افراد با ایمان را خالص گرداند (و ورزیده شوند)؛ و کافران را به تدریج نابود سازد.

آیا چنین پنداشتید که (تنها با ادعای ایمان) وارد بهشت خواهید شد، در حالی که خداوند هنوز مجاهدان از شما و صابران را مشخص نساخته است؟! .

و شما مرگ (و شهادت در راه خدا) را، پیش از آن که با آن رو به رو شوید، آرزو می کردید؛ سپس آن را با چشم خود دیدید، در حالی که به آن نگاه می کردید (وحاضر نبودید به آن تن در دهید)! .

پی نوشتها

۱. «مجمع البیان»، ذیل آیات مورد بحث؛ «تفسیر قرطبی»، ج ۴، ص ۱۷۵؛ «در المنثور»، ج ۲، ص ۶۴.

شأن نزول: زیان های بی انضباطی

درباره شأن نزول این آیات، روایات متعددی وارد شده است

، از مجموع آنها استفاده می شود که این آیات دنباله آیاتی است که قبلاً درباره جنگ احد داشتیم .

در حقیقت این آیات ، تجزیه و تحلیلی است روی نتایج جنگ احد و عوامل پیدایش آن به عنوان یک سرمشق بزرگ برای مسلمانان .

و در ضمن وسیله ای است برای تسلی ، دلداری و تقویت روحی آنها ؛ زیرا همان طور که گفتیم : جنگ احد بر اثر نافرمانی و عدم انضباط نظامی جمعی از سربازان اسلام ، در پایان به شکست انجامید و جمعی از شخصیت ها و چهره های برجسته اسلام از جمله «حمزه» عموی پیامبر ، در این میدان شربت شهادت نوشیدند .

پیامبر(صلی الله علیه وآله) همان شب با یاران خود به میان کشتگان رفت و برای بزرگداشت

ارواح شهدا بر سر جنازه یکایک آنها می نشست ، اشک می ریخت و طلب آمرزش می نمود ، و سپس اجساد همه آنها در دامنه کوه احد در میان اندوه فراوان بخاک سپرده شد .

در این لحظات حساس که مسلمانان نیاز شدید به تقویت روحی و هم استفاده معنوی از نتایج شکست داشتند آیات فوق نازل گردید . (۱)

وَمَا مُحَمَّدٌ إِلَّا رَسُولٌ قَدْ خَلَتْ مِنْ قَبْلِهِ الرُّسُلُ أَفَإِنْ مَاتَ أَوْ قُتِلَ انْقَلَبْتُمْ عَلَىٰ أَعْقَابِكُمْ وَمَنْ يَنْقَلِبْ عَلَىٰ عَقْبَيْهِ فَلَنْ يَضُرَّ اللَّهَ شَيْئًا وَسَيَجْزِي اللَّهُ الشَّاكِرِينَ

وَمَا كَانَ لِنَفْسٍ أَنْ تَمُوتَ إِلَّا بِإِذْنِ اللَّهِ كِتَابًا مُّؤَجَّلًا وَمَنْ يُرِدْ ثَوَابَ الدُّنْيَا نُؤْتِهِ مِنْهَا وَمَنْ يُرِدْ ثَوَابَ الْآخِرَةِ نُؤْتِهِ مِنْهَا وَسَيَجْزِي الشَّاكِرِينَ

محمد(صلی الله علیه وآله) فقط فرستاده خداست ؛ و پیش از او ، فرستادگان

دیگری نیز بودند؛ آیا اگر او بمیرد و یا کشته شود، شما به عقب برمی گردید؟! (و اسلام را رها کرده به دوران جاهلیت و کفر بازگشت خواهید نمود)؟! و هر کس به عقب بازگردد، هرگز به خدا ضرری نمی زند؛ و خداوند به زودی شاکران (و استقامت کنندگان) را پاداش خواهد داد.

هیچ کس، جز به فرمان خدا، نمی میرد؛ سرنوشتی است تعیین شده؛ هر کس پاداش دنیا را بخواهد (و در زندگی خود، در این راه گام بردارد)، چیزی از آن به او خواهیم داد؛ و هر کس پاداش آخرت را بخواهد، از آن به او می دهیم؛ و به زودی سپاسگزاران را پاداش خواهیم داد.

پی نوشتها

۱. «مجمع البیان»، ذیل آیه ۱۱۸ همین سوره؛ «بحار الانوار»، ج ۲۲، ص ۱۸؛ «جامع البیان»، ج ۴، ص ۸۲.

شأن نزول: محمد پیامبر است، اساس، اسلام است

این آیه نیز ناظر به یکی دیگر از حوادث جنگ احد است و آن این که: در همان

حال که آتش جنگ میان مسلمانان و بت پرستان به شدت شعله‌ور بود، ناگهان صدائی بلند شد و کسی گفت: محمد را کشتم... محمد را کشتم...

این، درست همان دم بود که مردی به نام «عمرو بن قمیئه حارثی» سنگ به سوی پیامبر (صلی الله علیه و آله) پرتاب کرد، پیشانی و دندان آن حضرت شکست و لب پائین وی شکافت و خون صورت وی را پوشانید. (۱)

در این موقع بود

که دشمن تلاش کرد پیامبر(صلی الله علیه وآله) را به قتل برساند ، اما «مصعب بن عمیر» یکی از پرچمداران ارتش اسلام ، با پیامردی تمام جلو حملات آنها را گرفت ولی خودش در این میان شهید شد ، و چون او شباهت زیادی به پیامبر داشت ، دشمن چنین پنداشت که : پیغمبر در خاک و خون غلطیده است ، لذا این خبر را با صدای بلند به همه لشکرگاه رسانید .

انتشار این خبر ، به همان اندازه که در روحیه بت پرستان اثر مثبت داشت در میان مسلمانان تزلزل عجیبی ایجاد کرد .

جمعی که اکثریت را تشکیل می دادند به دست و پا افتاده ، از میدان جنگ به سرعت خارج می شدند .

حتی بعضی در این فکر بودند با کشته شدن پیامبر(صلی الله علیه وآله) از آئین اسلام برگردند و از سران بت پرستان امان بخواهند .

اما در مقابل آنها اقلیتی فداکار و پایدار همچون علی(علیه السلام) ، ابو دجانة و طلحة و بعضی دیگر بودند که بقیه را به استقامت دعوت می کردند از جمله «انس بن نضر» به میان آنها آمده ، گفت :

ای مردم ! اگر محمد(صلی الله علیه وآله) کشته شد ، خدای محمد کشته نشده ، بروید و پیکار کنید و در راه همان هدفی که پیامبر کشته شد ، شربت شهادت بنوشید ، پس از ایراد این سخنان به دشمن حمله نمود تا کشته شد ، ولی به زودی روشن گردید که پیامبر زنده است و این خبر اشتباه بوده است یا دروغ ، آیه فوق در این مورد نازل گردید

و دسته اول را سخت نکوهش کرد . (۲)

و لَا تَحْسَبَنَّ الَّذِينَ قُتِلُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ أَمْواتًا بَلْ أَحْيَاءٌ عِنْدَ رَبِّهِمْ يُرْزَقُونَ

فَرِحِينَ بِمَا آتَاهُمُ اللَّهُ مِنْ فَضْلِهِ وَ يَسْتَبْشِرُونَ بِالَّذِينَ لَمْ يَلْحَقُوا بِهِمْ مِنْ خَلْفِهِمْ أَلَّا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَ لَا هُمْ يَحْزَنُونَ

يَسْتَبْشِرُونَ بِنِعْمَةِ اللَّهِ وَ فَضْلِهِ وَ أَنَّ اللَّهَ لَا يُضِيعُ أَجْرَ الْمُؤْمِنِينَ

(ای پیامبر!) هرگز گمان مبر کسانی که در راه خدا کشته شدند، مردگانند! بلکه آنان زنده اند، و نزد پروردگارشان روزی داده می شوند. آنها به خاطر نعمت های فراوانی که خداوند از فضل خود به ایشان بخشیده است، خوشحالند؛ و به خاطر کسانی که هنوز به آنها ملحق نشده اند (مجاهدان و شهیدان آینده) خوشوقتند؛ که نه ترسی بر آنهاست، و نه غمی خواهند داشت.

واز نعمت خدا و فضل او (نسبت به خودشان نیز) مسرورند؛ و (می بینند که) خداوند، پاداش مؤمنان را ضایع نمی کند؛ (نه) پاداش شهیدان، و نه پاداش مجاهدانی که شهید نشدند).

پی نوشتها

۱. «بحار الانوار»، ج ۲۰، ص ۲۲، ۴۴ و ۶۵؛ «مجمع البیان»، ذیل آیات مورد بحث.

۲. و در پاره ای تواریخ آمده است: این ضربات بر اثر حمله چند نفر صورت گرفت. (جهت توضیح بیشتر به این مدارک رجوع فرمائید: «بحار الانوار»، ج ۲۰، ص ۲۷؛ «تاریخ طبری»، ج ۲، ص ۲۰۱؛ «البدایه و النهایه»، ج ۴، ص ۲۶).

شأن نزول: شهیدان زنده اند، بشارت به بازماندگان

بعضی از مفسران معتقدند: آیات فوق درباره شهدای احد نازل شده

و بعضی دیگر درباره شهدای بدر می دانند ، ولی حق این است که پیوند این آیات با آیات گذشته نشان می دهد ، بعد از حادثه احد نازل شده است . اما مضمون و محتوای آیات تعمیم دارد ، و همه شهدا ، حتی شهدای بدر را که چهارده نفر بودند شامل می شود ، لذا در حدیثی از امام باقر(علیه السلام) نقل شده که فرمود : آیات درباره شهدای احد و بدر هر دو نازل شده است . (۱)

ابن مسعود از پیامبر اکرم(صلی الله علیه وآله) نقل می کند : خداوند به ارواح شهیدان احد خطاب کرد و از آنها پرسید : چه آرزویی دارید؟ آنها گفتند :

پروردگارا! ما بالاتر از این چه آرزویی می توانیم داشته باشیم ، که غرق نعمت های جاویدان توایم و در سایه عرش تو مسکن داریم ، تنها تقاضای ما این است که بار دیگر بجهان برگردیم و مجدداً در راه تو شهید شویم ، خداوند فرمود : فرمان تخلف ناپذیر من این است : «کسی دوباره به دنیا باز نگردد ، عرض کردند» .

حالا- که چنین است تقاضای ما این است که سلام ما را به پیامبر(صلی الله علیه وآله) برسانی و به بازماندگانمان ، حال ما را بگویی و از وضع ما به آنها بشارت دهی که هیچ گونه نگران نباشند ، در این هنگام آیات فوق نازل شد . (۲)

الَّذِينَ اسْتَجَابُوا لِلَّهِ وَالرَّسُولِ مِنْ بَعْدِ مَا أَصَابَهُمُ الْقَرْحُ لِلَّذِينَ أَحْسَنُوا مِنْهُمْ وَاتَّقُوا أَجْرٌ عَظِيمٌ

الَّذِينَ قَالَ لَهُمُ النَّاسُ إِنَّ النَّاسَ قَدْ جَمَعُوا لَكُمْ فَاخْشَوْهُمْ فَزَادَهُمْ إِيمَانًا وَقَالُوا حَسْبُنَا اللَّهُ

فَأَنْقَلَبُوا بِنِعْمَةِ مَنِ اللَّهُ وَ فَضْلٍ لَمْ يَمَسَّسْهُمْ سُوءٌ وَ اتَّبَعُوا رِضْوَانَ اللَّهِ وَ اللَّهُ ذُو فَضْلٍ عَظِيمٍ

آنها که دعوت خدا و پیامبر را ، پس از آن همه جراحاتی که به ایشان رسید ، اجابت کردند ؛ برای کسانی از آنها ، که نیکی کردند و تقوا پیش گرفتند ، پاداش بزرگی است .

اینها کسانی بودند که (بعضی از) مردم ، به آنان گفتند : «مردم (لشکر دشمن) برای (حمله به) شما اجتماع کرده اند ؛ از آنها بترسید!» اما این سخن ، بر ایمانشان افزود ؛ و گفتند : «خدا ما را کافی است ؛ و او بهترین حامی ماست» .

به همین جهت ، آنها (از این میدان) با نعمت و فضل پروردگار ، بازگشتند ؛ در حالی که هیچ ناراحتی به آنان نرسید ؛ و از رضای خدا ، پیروی کردند ؛ و خداوند دارای فضل و بخشش بزرگی است .

پی نوشتها

۱ . «نور الثقلین» ، ج ۱ ، ص ۴۰۹ ؛ «مجمع البیان» ، ذیل آیات مورد بحث ؛ «بحار الانوار» ، ج ۲۰ ، ص ۳۹ .

۲ . «تفسیر طبری» ، ج ۴ ، ص ۱۱۲ ، ذیل آیات ؛ «تفسیر رازی» ، ذیل آیات مورد بحث ؛ «درّ المثور» ، ج ۲ ، ص ۹۶ .

شأن نزول : تعقیب دشمن

در پایان جنگ احد ، لشکر فاتح «ابو سفیان» ، پس از پیروزی به سرعت راه «مکه» را پیش گرفتند ، هنگامی که به سرزمین «روحاء» رسیدند از کار خود سخت پشیمان شدند ، تصمیم به مراجعت به «مدینه» و نابود کردن باقیمانده مسلمانان گرفتند .

این خبر به

پیامبر(صلی الله علیه وآله) رسید ، فوراً دستور داد : لشکر احد ، خود را برای شرکت در جنگ دیگری آماده کند ، مخصوصاً فرمان داد : مجروحان جنگ احد به صفوف لشکر بیوندند .

یکی از یاران پیامبر(صلی الله علیه وآله) می گوید : من از جمله مجروحان بودم ، ولی زخم های برادرم از من سخت تر و شدیدتر بود ، تصمیم گرفتیم هر طور که هست خود را به پیامبر(صلی الله علیه وآله)برسانیم ، چون حال من از برادرم کمی بهتر بود هر کجا برادرم بازمی ماند او را به دوش می کشیدم ، با زحمت ، خود را به لشکر رسانیدیم .

و به این ترتیب ، پیامبر(صلی الله علیه وآله) و ارتش اسلام در محلی به نام «حمراء الاسد» که از آنجا تا «مدینه» هشت میل فاصله بود ، رسیدند و اردو زدند .

این خبر به لشکر قریش رسید و مخصوصاً از این مقاومت عجیب و شرکت مجروحان در میدان نبرد وحشت کردند ، و شاید فکر می کردند ارتش تازه نفسی نیز از «مدینه» به آنها پیوسته است .

در این موقع ، جریانی پیش آمد که روحیه آنها را ضعیف تر ساخت و مقاومت آنها را درهم کوبید ، و آن این که :

یکی از مشرکان به نام «معبد الخزاعی» از «مدینه» به سوی «مکه» می رفت ، مشاهده وضع پیامبر(صلی الله علیه وآله) و یارانش او را به سختی تکان داد ، عواطف انسانی او تحریک شد و به پیامبر(صلی الله علیه وآله) گفت :

مشاهده وضع شما برای ما بسیار ناگوار است ، اگر

استراحت می کردید برای ما بهتر بود ، این سخن را گفت و از آنجا گذشت و در سرزمین «روحاء» به لشکر «ابو سفیان» رسید

«ابو سفیان» از او درباره پیامبر اسلام (صلی الله علیه وآله) سؤال کرد ، او در جواب گفت : محمد (صلی الله علیه وآله) را دیدم با لشکری انبوه که تا کنون همانند آن را ندیده بودم ، در تعقیب شما هستند و به سرعت پیش می آیند ! .

«ابو سفیان» با نگرانی و اضطراب گفت : چه می گوئی؟ ما آنها را کشتیم و مجروح ساختیم و پراکنده نمودیم .

«معبد الخزاعی» گفت : من نمی دانم شما چه کردید؟ همین می دانم که لشکری عظیم و انبوه ، هم اکنون در تعقیب شما است ! .

«ابو سفیان» و یاران او تصمیم قطعی گرفتند به سرعت ، عقب نشینی کرده ، به «مکه» باز گردند و برای این که مسلمانان آنها را تعقیب نکنند ، و آنها فرصت کافی برای عقب نشینی داشته باشند از جمعی از قبیله «عبد القیس» که از آنجا می گذشتند و قصد رفتن به «مدینه» برای خرید گندم داشتند خواهش کردند : به پیامبر اسلام (صلی الله علیه وآله) و مسلمانان این خبر را برسانند :

«ابو سفیان» و بت پرستان قریش با لشکر انبوهی به سرعت به سوی «مدینه» می آیند تا بقیه یاران پیامبر (صلی الله علیه وآله) را از پای در آورند .

هنگامی که این خبر ، به پیامبر و مسلمانان رسید ، گفتند : حَسْبُنَا اللَّهُ وَ نِعْمَ الْوَكِيلُ : «خدا ما را کافی است و او بهترین مدافع ما است»

اما هر چه انتظار کشیدند خبری از لشکر دشمن نشد ، لذا پس از سه روز توقف ، به «مدینه» بازگشتند ، آیات فوق ، اشاره به این ماجرا می کند . (۱)

لَقَدْ سَمِعَ اللَّهُ قَوْلَ الَّذِينَ قَالُوا إِنَّ اللَّهَ فَقِيرٌ وَنَحْنُ أَغْنِيَاءُ سَنَكْتُبُ مَا قَالُوا وَقَتْلُهُمُ الْأَنْبِيَاءَ بِغَيْرِ حَقٍّ وَنَقُولُ ذُوقُوا عَذَابَ الْحَرِيقِ

خداوند ، سخن آنها را که گفتند : «خدا فقیر است و ما بی نیازیم» ، شنید ! به زودی آنچه را گفتند ، خواهیم نوشت و (همچنین) به ناحق کشتن پیامبران را (می نویسیم) و به آنها می گوئیم : «بچشید عذاب سوزان را (در برابر کارهایتان !)» .

پی نوشتها

۱ . «نور الثقلین» ، «مجمع البیان» ، «تفسیر المنار» و «بحار الانوار» ، ج ۲۰ ، ص ۳۹ و کتب دیگر .

شأن نزول : خدا فقیر است و ما اغنیاء

در شأن نزول این آیه ، که درباره توییح و سرزنش یهود نازل شده است ، «ابن عباس» می گوید : پیامبر(صلی الله علیه وآله) نامه ای به یهود «بنی قینقاع» نوشت و در طی آن ، آنها را به انجام نماز ، پرداخت زکات ، و دادن قرض به خدا دعوت نمود .

منظور از قرض ، انفاق در راه خدا است که برای تحریک حداکثر عواطف مردم از آن چنین تعبیر شده است .

فرستاده پیامبر(صلی الله علیه وآله) به خانه ای که مرکز تدریس مذهبی یهودیان بود و «بیت المدارس» نام داشت وارد شد ، و نامه را به دست «فحاص» دانشمند بزرگ یهود داد .

او پس از مطالعه نامه ، با لحن استهزا آمیزی گفت : اگر سخنان شما

راست باشد ، باید گفت : خدا فقیر است و ما غنی و بی نیاز ! زیرا اگر او فقیر نبود ، از ما قرض نمی خواست ! (اشاره به آیه «مَنْ ذَا الَّذِي يُقْرِضُ اللَّهَ قَرْضًا حَسَنًا» . (۱)

به علاوه محمد (صلی الله علیه وآله) معتقد است ، خدا شما را از رباخواری نهی کرده ، در حالی که خود او در برابر انفاق ها به شما وعده ربا و فزونی می دهد ! (اشاره به آیه «يُؤْتِي الصَّدَقَاتِ» . (۲)

ولی بعداً «فناص» انکار کرد که چنین سخنانی را گفته باشد . در این موقع آیات فوق نازل گشت . (۳)

الَّذِينَ قَالُوا إِنَّ اللَّهَ عٰهَدَ اِلَيْنَا اَلَّا نُوْمِنَ لِرَسُوْلٍ حَتّٰى يَأْتِنَا بَقُرْبٰنٍ تَاْكُلُهٗ النَّارُ قُلْ قَدْ جَاءَكُمْ رُسُلٌ مِّنْ قَبْلِي بِالْبَيِّنٰتِ وَبِالَّذِي قُلْتُمْ فَلِمَ قَتَلْتُمُوهُمْ اِنْ كُنْتُمْ صَادِقِيْنَ

فَاِنْ كَذَّبُوْكَ فَقَدْ كَذَّبَ رُسُلٌ مِّنْ قَبْلِكَ جَاؤُ بِالْبَيِّنٰتِ وَ الزُّبُرِ وَ الْكِتَابِ الْمُنِيْرِ

(اینها) همان کسانی (هستند) که گفتند : «خداوند از ما پیمان گرفته که به هیچ پیامبری ایمان نیاوریم تا (این معجزه را انجام دهد) یک قربانی بیاورد ، که آتش (صاعقه آسمانی) آن را بخورد» ! بگو : «پیامبرانی پیش از من ، برای شما آمدند ؛ ودلائل روشن ، و آنچه را گفتید آوردند ؛ پس چرا آنها را به قتل رساندید اگر راست می گوئید» ؟ !

پس اگر تو را تکذیب کنند ، (چیز تازه ای نیست ؛) رسولان پیش از تو (نیز) تکذیب شدند ؛ (پیامبرانی) که دلایل آشکار ، و نوشته های متین و محکم ، و کتاب روشنی بخش آورده بودند .

پی نوشتها

۱ . حدید ، آیه

۱۱ بقره ، آیه ۲۴۵ .

۲ . بقره ، آیه ۲۷۶ .

۳ . «اسباب نزول الآيات» واحدی نیشابوری ، ص ۸۸ و ۸۹ ؛ «تفسیر روح البیان» ، ذیل همین آیه ؛ ر

«مجمع البیان» ، ذیل آیه مورد بحث ؛ «تفسیر طبری» ، ذیل آیه مورد بحث ؛ «بحار الانوار» ، ج ۹ ، ص ۷۳ .

شأن نزول : نشانه صدق پیامبر از نگاه تورات

جمعی از بزرگان یهود به حضور پیامبر(صلی الله علیه وآله) رسیده ، گفتند : تو ادعا می کنی خداوند تو را به سوی ما فرستاده و کتابی هم بر تو نازل کرده است ، در حالی که خداوند در تورات از ما پیمان گرفته است به کسی که ادعای نبوت کند ، ایمان نیاوریم ، مگر این که برای ما حیوانی را قربانی کند و آتش (صاعقه ای) از آسمان بیاید و آن را بسوزاند ، اگر تو نیز چنین کنی ما به تو ایمان خواهیم آورد .

آیات فوق نازل شد و به آنها پاسخ گفت . (۱)

لَتَبْلُوَنَّ فِي أَمْوَالِكُمْ وَأَنْفُسِكُمْ وَ لَسِيَمَعَنَّ مِنَ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ مِنْ قَبْلِكُمْ وَ مِنَ الَّذِينَ أَشْرَكُوا أَذًى كَثِيراً وَ إِن تَصْبِرُوا وَ تَتَّقُوا فَإِنَّ ذَلِكَ مِنْ عَزْمِ الْأُمُورِ

به یقین (همه شما) در اموال و جان های خود ، آزمایش می شوید ! و از کسانی که پیش از شما به آنها کتاب (آسمانی) داده شده (یهود) ، و (همچنین) از مشرکان ، سخنان آزار دهنده فراوان خواهید شنید ! و اگر استقامت کنید و تقوا پیشه سازید ، (شایسته تر است ؛ زیرا) این از کارهای محکم و قابل اطمینان است .

پی نوشتها

۱ . «بحار

الانوار»، ج ۹، ص ۷۳ و ۱۹۲؛ «تفسیر قرطبی»، ذیل آیه مورد بحث؛ «مجمع البیان»، ذیل آیه مورد بحث.

شأن نزول: رابطه آزمایش و سرزنش

هنگامی که مسلمانان، از «مکه» به «مدینه» مهاجرت نمودند و از خانه و زندگی خود دور شدند، مشرکان دست تجاوز به اموال آنها دراز کرده، آنها را به تصرف خود در آوردند و به هر کس دست می یافتند، از اذیت و آزار زبانی و بدنی فروگذار نمی کردند.

و به هنگامی که به «مدینه» آمدند، در آنجا گرفتار بدگوئی و آزار یهودیان «مدینه» شدند، مخصوصاً یکی از آنان به نام «کعب بن اشرف» شاعری بد زبان و کینه توز بود، که پیوسته پیامبر و مسلمانان را به وسیله اشعار خود، هجو می کرد و مشرکان را بر ضد آنها تشویق می نمود، حتی زنان و دختران مسلمان را موضوع غزلسرائی و عشقبازی خود قرار می داد.

خلاصه کار وقاحت را به جائی رسانید که پیامبر (صلی الله علیه و آله) ناچار دستور قتل او را صادر کرد و به دست مسلمانان کشته شد.

آیه فوق طبق روایاتی که از مفسران نقل شده، اشاره به این موضوعات می کند و مسلمانان را به ادامه مقاومت تشویق می نماید.

لَا تَحْسَبَنَّ الَّذِينَ يَفْرُحُونَ بِمَا أَتَوْا وَيُحِبُّونَ أَنْ يُحْمَدُوا بِمَا لَمْ يَفْعَلُوا فَلَا تَحْسَبَنَّهُمْ بِمَفَازَةٍ مِنَ الْعَذَابِ وَلَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ
وَلِلَّهِ مُلْكُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَاللَّهُ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ

گمان مبر آنها که از اعمال (زشت) خود خوشحال می شوند، و دوست دارند در برابر

کار (نیکی) که انجام نداده اند مورد ستایش قرار گیرند ، از عذاب (الهی) برکنارند ! (بلکه) برای آنها ، عذاب دردناکی است !

و حکومت آسمان ها و زمین ، از آن خداست و خدا بر همه چیز تواناست .

شأن نزول : تمجید بر کارهای ناکرده

محدثان و مفسران شأن نزول های متعددی برای آیه فوق نقل کرده اند ، از جمله این که :

جمعی از یهود به هنگامی که آیات کتب آسمانی خویش را تحریف و کتمان می کردند و به گمان خود ، از این رهگذر نتیجه می گرفتند ، از این عمل خود بسیار شاد و مسرور بودند ، و در عین حال دوست می داشتند : مردم آنها را عالم و دانشمند و حامی دین و وظیفه شناس بدانند ، آیه فوق نازل شد ، و به پندار غلط آنها پاسخ گفت . (۱)

بعضی دیگر گفته اند : آیه ، درباره منافقان است ، هنگامی که یکی از جنگ های اسلامی پیش می آمد ، آنها با انواع بهانه ها ، از شرکت در میدان جنگ خودداری می کردند ، به هنگامی که جنگجویان ، از جهاد برمی گشتند ، قسم یاد می کردند ، که اگر عذر نمی داشتند ، هرگز جهاد را ترک نمی گفتند ، و با این حال ، انتظار داشتند که در برابر «کار ناکرده» مانند مجاهدان فداکار ، مورد تحسین قرار گیرند ! . آیه نازل شد و به این توقع نابه جا پاسخ گفت . (۲)

فَاسْتَجَابَ لَهُمْ رَبُّهُمْ أَنِّي لَا أُضِيعُ عَمَلَ عَامِلٍ مِّنْكُمْ مِّنْ ذَكَرٍ أَوْ أُنْثَىٰ بَعْضُكُمْ مِّنْ بَعْضٍ فَالَّذِينَ هَاجَرُوا وَأُخْرِجُوا

مِنْ دِيَارِهِمْ وَأَوْذُوا فِي سَبِيلِي وَقَاتَلُوا وَقُتِلُوا لَآكْفُرَنَّ عَنْهُمْ سَيِّئَاتِهِمْ وَلَا دُخِلَنَّهُمْ جَنَّاتٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ ثَوَابًا مِنْ عِنْدِ اللَّهِ
وَاللَّهُ عِنْدَهُ حُسْنُ الثَّوَابِ

خداوند درخواست آنها را پذیرفت؛ (و فرمود:) من عمل هیچ عمل کننده ای از شما را، زن باشد یا مرد، ضایع نخواهم کرد؛ شما هم نوعید، و از جنس یکدیگر! آنها که در راه خدا هجرت کردند، و از خانه های خود بیرون رانده شدند، و در راه من آزار دیدند، و جنگ کردند و کشته شدند، به یقین گناهانشان را می بخشم؛ و آنها را در باغ های بهشتی، که از زیر درختانش نهرها جاری است، وارد می کنم. این پاداشی است از طرف خداوند؛ و بهترین پاداش ها نزد پروردگار است.

پی نوشتها

۱. «بحار الانوار»، ج ۱۵، ص ۱۷۷؛ «مجمع البیان»، ذیل آیه مورد بحث؛ «تفسیر طبری»، ج ۴، ص ۱۳۶، ذیل آیه مورد بحث؛ «تفسیر رازی»، ج ۹، ص ۴۵۶، ذیل آیه مورد بحث؛ «اسباب نزول الآیات» واحدی نیشابوری، ص ۹۱.
۲. تفاسیر «المنار»، «مجمع البیان»، «رازی» و «طبری»، ذیل آیه؛ «تفسیر علی بن ابراهیم قمی»، ج ۱، ص ۱۲۸.

شأن نزول: سهم زنان در جهاد و هجرت

آیات پیشین سخن درباره صاحبان عقلو خرد بود، و در این آیه، نتیجه اعمال آنها را مورد توجه قرار می دهد، شروع آیه با «فاء تفریع» روشن ترین

دلیل این پیوند است .

با این حال ، شأن نزول هائی برای آیه در روایات و کلمات مفسران آمده است که البته منافاتی با پیوستگی آیه با آیات قبل ندارد .

از جمله نقل شده است : «ام سلمه» (یکی از همسران رسول خدا) خدمت پیامبر (صلی الله علیه وآله) عرض کرد : در قرآن از جهاد ، هجرت و فداکاری مردان ، فراوان بحث شده ، آیا زنان هم در این قسمت سهمی دارند؟

آیه فوق نازل شد و به این سؤال پاسخ گفت . (۱)

و نیز نقل شده : علی (علیه السلام) هنگامی که با «فواطم» (فاطمه بنت اسد و فاطمه دختر پیامبر و فاطمه دختر زبیر) از «مکه» به «مدینه» هجرت کرد ، و «ام ایمن» یکی دیگر از زنان با ایمان در بین راه نیز به آنها پیوست ، آیه فوق نازل گردید . (۲)

همان طور که اشاره کردیم وجود این شأن نزول ها برای آیه فوق ، منافاتی با پیوستگی آن با آیات قبل ندارد همان طور که بین این دو شأن نزول نیز منافاتی نیست .

لَا يُغَزِّنُكَ تَقَلُّبُ الَّذِينَ كَفَرُوا فِي الْبِلَادِ

مَتَاعٌ قَلِيلٌ ثُمَّ مَأْوَاهُمْ جَهَنَّمُ وَبِئْسَ الْمِهَادُ

لَكِنَّ الَّذِينَ اتَّقَوْا رَبَّهُمْ لَهُمْ جَنَّاتٌ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا نُزُلًا مِنْ عِنْدِ اللَّهِ وَمَا عِنْدَ اللَّهِ خَيْرٌ لِلْأَبْرَارِ

رفت و آمد (پیروزمندانه) کافران در شهرها ، تو را نفریبید !

این متاع ناچیزی است ، و سپس جایگاهشان دوزخ است ، و چه بد جایگاهی است !

ولی کسانی که (ایمان دارند ، و) از پروردگارشان می پرهیزند ، برای آنها باغ هائی از بهشت است ، که از زیر

درختانش نهرها جاری است؛ همیشه در آن خواهند بود. این، (نخستین) پذیرائی است که از سوی خداوند به آنها می رسد؛ و آنچه در نزد خداست، برای نیکان بهتر است!

پی نوشتها

۱. «مجمع البیان»، ذیل آیه؛ «مستدرک حاکم نیشابوری»، ج ۲، ص ۳۰۰؛ «در المنثور»، ج ۲، ص ۱۱۲.
۲. «بحار الانوار»، ج ۱۹، ص ۶۶ و ۶۷؛ «امالی طوسی»، ص ۴۷۱ و ۴۷۲؛ «تفسیر المیزان»، ج ۴، ص ۹۱.

شأن نزول: محاصره اقتصادی و مشکلات آن

بسیاری از مشرکان «مکه» تجارت پیشه بودند، و از این راه ثروت قابل ملاحظه ای به دست آورده، در ناز و نعمت به سر می بردند.

و نیز یهودیان «مدینه» در تجارت مهارت داشتند، و از سفرهای تجاری خود غالباً با دست پر باز می گشتند، در حالی که مسلمانان در آن زمان به خاطر شرائط خاص زندگی و از جمله مسأله مهاجرت از «مکه» به «مدینه» و محاصره اقتصادی از ناحیه دشمنان نیرومند، از نظر وضع مادی بسیار در زحمت بودند، و به عسرت زندگی می کردند.

مقایسه این دو حالت این سؤال را برای بعضی طرح کرده بود که: چرا افراد بی ایمان این چنین در ناز و نعمتند، اما افراد با ایمان در رنج و عذاب، و فقر و پریشانی زندگی می کنند؟ آیات فوق نازل شد و به این سؤال پاسخ گفت. (۱)

وَ إِنَّ مِنْ أَهْلِ الْكِتَابِ لَمَنْ يُؤْمِنُ بِاللَّهِ وَ مَا أُنزِلَ إِلَيْكُمْ وَ مَا أُنزِلَ

إِلَيْهِمْ خَاشِعِينَ لِلَّهِ لَا يَشْتَرُونَ بِآيَاتِ اللَّهِ ثَمَنًا قَلِيلًا أُولَئِكَ لَهُمْ أَجْرُهُمْ عِنْدَ رَبِّهِمْ إِنَّ اللَّهَ سَرِيعُ الْحِسَابِ

و از اهل کتاب کسانی هستند که به خدا، و آنچه بر شما نازل شده، و آنچه بر خودشان نازل گردیده، ایمان دارند؛ در برابر (فرمان) خدا خاضعند؛ و آیات خدا را به بهای ناچیزی نمی فروشند. پاداش آنها، نزد پروردگارشان است. خداوند، سریع الحساب است. (تمام اعمال نیک آنها را به سرعت حساب می کند، و پاداش می دهد).

پی نوشتها

۱. «مجمع البيان»، «المنار» و «الميزان»، ذیل آیات مورد بحث؛ «تفسیر رازی»، ج ۹، ص ۴۷۱، ذیل آیات مورد بحث.

شأن نزول: نماز بر جنازه نجاشی از راه دور

این آیه به گفته بیشتر مفسران درباره مؤمنان اهل کتاب است، آنهایی که دست از تعصب های ناروا برداشتند و به صفوف مسلمانان پیوستند، که تعداد قابل ملاحظه ای از مسیحیان و یهود را تشکیل می دادند.

ولی به عقیده جمعی از مفسران، آیه در مورد نجاشی زمامدار رعیت پرور حبشه نازل گردید، اگر چه مفهوم آن یک مفهوم وسیع است.

در سال نهم هجری در ماه رجب «نجاشی» وفات یافت، خبر درگذشت او با یک الهام الهی در همان روز به پیامبر (صلی الله علیه و آله) رسید، پیامبر (صلی الله علیه و آله) به مسلمانان فرمود:

یکی از برادران شما در خارج از سرزمین حجاز از دنیا رفته است، حاضر شوید تا به پاس خدماتی که در حق مسلمانان کرده است بر او نماز گذاریم.

بعضی سؤال کردند او کیست؟

فرمود: نجاشی؛ آن گاه به اتفاق مسلمانان به قبرستان بقیع آمد و از دور بر او نماز گذاشت و برای او طلب آمرزش کرد و به یاران خود دستور داد آنها نیز چنین کنند.

بعضی از منافقان گفتند: محمد (صلی الله علیه وآله) بر مرد کافری که هرگز او را ندیده است نماز می گذارد، و حال آن که آئین او را نپذیرفته است، آیه فوق نازل شد و به آنها پاسخ گفت. (۱)

از این روایات استفاده می شود: نجاشی اسلام را به طور کامل پذیرفته بود، اگر چه به آن تظاهر نمی کرد.

پی نوشتها

۱. «اسباب نزول الآيات» واحدی نیشابوری، ص ۹۳؛ «مستدرک الوسائل»، ج ۲، ص ۲۷۵؛ «بحار الانوار»، ج ۱۸، ص ۱۳۰، ج ۲۲، ص ۶۴؛ «در المنثور»، ج ۲، ص ۱۱۳.

فصل سوم: سوره نساء

آیات و ترجمه

وَ اتُوا الْيَتَامَىٰ اَمْوَالَهُمْ وَلَا تَبَدَّلُوا الْخَبِيثَ بِالطَّيِّبِ وَلَا تَأْكُلُوا اَمْوَالَهُمْ اِلَىٰ اَمْوَالِكُمْ اِنَّهُ كَانَ حُوبًا كَبِيرًا

و اموال یتیمان را (هنگامی که به حد رشد رسیدند) به آنها بدهید! و اموال بد (خود) را، با اموال خوب (آنها) عوض نکنید! و اموال آنان را همراه اموال خودتان (با مخلوط کردن) نخورید، زیرا این گناه بزرگی است!

شأن نزول: سرپرستی ایتام

شخصی از قبیله «بنی غطفان» برادر ثروتمندی داشت که از دنیا رفت، و او به عنوان سرپرستی از یتیمان برادر، اموال او را به تصرف درآورد، هنگامی که برادرزاده به حد رشد رسید، از دادن حق او امتناع ورزید، موضوع را به خدمت پیامبر (صلی الله علیه وآله) عرض کردند، آیه نازل گردید، و مرد غاصب بر اثر شنیدن آن توبه کرد و اموال را به صاحبش بازگرداند و گفت: اَعُوذُ بِاللَّهِ مِنَ الْحُوبِ الْكَبِيرِ: «به خدا پناه می برم، از این که آلوده به گناه بزرگی شوم». (۱)

وَ اِنْ خِفْتُمْ اَلَّا تُفْسِدُوا فِي الْيَتَامَىٰ فَاَنْكِحُوْا مَا طَابَ لَكُمْ مِنَ النِّسَاءِ مَثْنَىٰ وَ ثُلَاثَ وَ رُبَاعَ فَاِنْ خِفْتُمْ اَلَّا تَعْدِلُوْا فَوَاحِدَةً اَوْ مَا مَلَكَتْ اَيْمَانُكُمْ ذٰلِكَ اَذْنٰى اَلَّا تَعْوَلُوْا

و اگر می ترسید که (به هنگام ازدواج با دختران یتیم،) عدالت را رعایت نکنید، (از ازدواج با آنان، چشم پوشی کنید و) با زنان پاک (دیگر) ازدواج نمائید، دو یا سه یا چهار همسر؛ و اگر می ترسید عدالت را رعایت نکنید، یک همسر بگیرید، و یا از زنانی که مالک آنهاست استفاده کنید. این

کار، از ظلم و ستم بهتر جلوگیری می کند .

پی نوشتها

۱. «اسباب نزول الآيات» واحدی نیشابوری، ص ۹۴؛ «تفسیر قرطبی»، ج ۵، ص ۸، ذیل آیه مورد بحث؛ «تفسیر رازی»، ج ۹، ص ۴۸۲، ذیل آیه مورد بحث؛ «بحار الانوار»، ج ۷۲، ص ۱۲ .

شأن نزول : ازدواج با دختران یتیم

برای این آیه، شأن نزول خاصی نقل شده و آن این که: قبل از اسلام، معمول بود بسیاری از مردم حجاز، دختران یتیم را به عنوان تکفل و سرپرستی به خانه خود می بردند، و بعد با آنها ازدواج کرده، اموال آنها را هم تملک می کردند، و چون همه کار، دست آنها بود، حتی مهریه آنها را کمتر از معمول قرار می دادند، و هنگامی که کمترین ناراحتی از آنها پیدا می کردند، به آسانی آنها را رها می ساختند و حاضر نبودند حتی به شکل یک همسر معمولی با آنها رفتار نمایند. (۱)

آیه فوق در این زمینه نازل شد و به سرپرستان ایتم دستور داد در صورتی با دختران یتیم ازدواج کنند، که عدالت را به طور کامل درباره آنها رعایت نمایند، و در غیر این صورت از آنها چشم پوشی کرده و همسران خود را از زنان دیگر انتخاب نمایند .

لِّلرِّجَالِ نَصِيبٌ مِّمَّا تَرَكَ الْوَالِدَانِ وَالْأَقْرَبُونَ وَلِلنِّسَاءِ نَصِيبٌ مِّمَّا تَرَكَ الْوَالِدَانِ وَالْأَقْرَبُونَ مِمَّا قَلَّ مِنْهُ أَوْ كَثُرَ نَصِيبًا مَّفْرُوضًا

برای مردان، از آنچه پدر و مادر و خویشاوندان از خود بر جای می گذارند، سهمی است

و برای زنان نیز، از آنچه پدر و مادر و خویشاوندان می گذارند، سهمی؛ خواه آن مال، کم باشد یا زیاد؛ این سهمی است تعیین شده و پرداختنی.

پی نوشتها

۱. «فقه القرآن» قطب راوندی، ج ۲، ص ۹۵، ۹۶ و ۹۷؛ «تفسیر قرطبی»، ج ۵، ص ۱۱؛ «تفسیر آلوسی»، ج ۴، ص ۱۸۹ و «مجمع البیان»، ذیل آیه مورد بحث.

شأن نزول: حکم ارث در میان خویشاوندان

در عصر جاهلیت عرب، رسم چنین بود که تنها مردان را وارث می شناختند و

معتقد بودند: آن کس که قدرت حمل سلاح و جنگ و دفاع از حریم زندگی و احیاناً غارتگری ندارد، ارث به او نمی رسد.

به همین دلیل، زنان و کودکان را از ارث محروم می ساختند، و ثروت میت را در میان مردان دورتر قسمت می کردند.

تا این که یکی از انصار به نام «اوس بن ثابت» از دنیا رفت، دختران و پسران خردسالی را بر جای گذارد، عموزاده های او به نام «خالد» و «عرفطه» اموال او را میان خود تقسیم کردند، و به همسر و فرزندان خردسال او چیزی ندادند.

همسر او به پیامبر (صلی الله علیه و آله) شکایت کرد، و تا آن زمان حکمی در زمینه ارث بستگان در اسلام نازل نشده بود، آیه فوق نازل شد، پیامبر (صلی الله علیه و آله) آن دو نفر را خواست و به آنها دستور داد: در اموال مزبور، هیچ گونه دخالت نکنند و آن را برای بازماندگان

درجه اول ، یعنی فرزندان و همچنین همسر او بگذارند ، تا طرز تقسیم آن در میان آنها در پرتو آیات بعد روشن گردد . (۱)

يُوصِيكُمُ اللَّهُ فِي أَوْلَادِكُمْ لِلذَّكَرِ مِثْلُ حَظِّ الْأُنثَيَيْنِ فَإِنْ كُنَّ نِسَاءً فَوْقَ اثْنَتَيْنِ فَلَهُنَّ ثُلُثَا مَا تَرَكَ وَإِنْ كَانَتْ وَاحِدَةً فَلَهَا النِّصْفُ وَلِأَبَوَيْهِ لِكُلِّ وَاحِدٍ مِّنْهُمَا السُّدُسُ مِمَّا تَرَكَ إِنْ كَانَ لَهُ وَلَدٌ فَإِنْ لَمْ يَكُنْ لَهُ وَلَدٌ وَوَرِثَهُ أَبَوَاهُ فَلِأُمِّهِ الثُّلُثُ فَإِنْ كَانَ لَهُ إِخْوَةٌ فَلِأُمِّهِ السُّدُسُ مِنْ بَعْدِ وَصِيَّتِهِ يُوصَى بِهَا أَوْ دَيْنَ آبَائِكُمْ وَأَبْنَاؤِكُمْ لَا تَدْرُونَ أَيُّهُمْ أَقْرَبُ لَكُمْ نَفَعًا فَرِيضَةٌ مِنَ اللَّهِ إِنَّ اللَّهَ كَانَ عَلِيمًا حَكِيمًا

وَلَكُمْ نِصْفُ مَا تَرَكَ أَزْوَاجُكُمْ إِنْ لَمْ يَكُنْ لَهُنَّ وَلَدٌ فَإِنْ كَانَ لَهُنَّ وَلَدٌ فَلَكُمْ

الرُّبْعُ مِمَّا تَرَكَنَّ مِنْ بَعْدِ وَصِيَّتِهِ يُوصِينَ بِهَا أَوْ دَيْنَ وَلَهُنَّ الرُّبْعُ مِمَّا تَرَكَتُمْ إِنْ لَمْ يَكُنْ لَكُمْ وَلَدٌ فَإِنْ كَانَ لَكُمْ وَلَدٌ فَلَهُنَّ الثُّمْنُ مِمَّا تَرَكَتُمْ مِنْ بَعْدِ وَصِيَّتِهِ تُوَصَّوْنَ بِهَا أَوْ دَيْنَ وَإِنْ كَانَ رَجُلٌ يُورَثُ كَاللَّهِ أَوْ امْرَأَةٌ وَهِيَ أَخٌ أَوْ أُخْتُ فَلِكُلِّ وَاحِدٍ مِّنْهُمَا السُّدُسُ فَإِنْ كَانُوا أَكْثَرَ مِنْ ذَلِكَ فَهُمْ شُرَكَاءُ فِي الثُّلُثِ مِنْ بَعْدِ وَصِيَّتِهِ يُوصَى بِهَا أَوْ دَيْنَ غَيْرَ مُضَارٍّ وَصِيَّتُهُ مِنَ اللَّهِ وَاللَّهُ عَلِيمٌ حَلِيمٌ

خداوند درباره فرزندانان به شما سفارش می کند که سهم (میراث) پسر ، به اندازه سهم دو دختر باشد و اگر فرزندان شما ، (دو دختر و) بیش از دو دختر باشند ، دو سوم میراث از آن آنهاست و اگر یکی باشد ، نیمی (از میراث) از آن اوست . و برای هر یک از پدر و مادر او ، یک ششم

میراث است ، اگر (میت) فرزندی داشته باشد ، و اگر فرزندی نداشته باشد ، و (تنها) پدر و مادر از او ارث برند ، برای مادر او یک سوم است (و بقیه از آن پدر است) ، و اگر او برادرانی داشته باشد ، مادرش یک ششم می برد (و پنج ششم باقیمانده ، برای پدر است) ، (همه اینها ،) بعد از انجام وصیتی است که او کرده ، و بعد از ادای دین است شما نمی دانید پدران و مادران و فرزندانان ، کدام یک برای شما سودمندترند ! این فریضه الهی است ، و خداوند ، دانا و حکیم است .

و برای شما ، نصف میراث زنانان است ، اگر آنها فرزندی نداشته باشند ، و اگر فرزندی داشته باشند ، یک چهارم از آن شماست ، پس از انجام وصیتی که کرده اند ، و ادای دین (آنها) ، و برای زنان شما ، یک چهارم میراث شماست ، اگر فرزندی نداشته باشید ، و اگر برای شما فرزندی باشد ، یک هشتم از آن آنهاست ، بعد از انجام وصیتی که کرده اید ، و ادای دین . و اگر مردی بوده باشد که کلاله (خواهر یا برادر) از او ارث می برد ، یا زنی که برادر یا خواهری دارد ، سهم هر کدام ، یک ششم است (اگر برادران و خواهران مادری باشند) ، و اگر بیش از یک نفر باشند ، آنها در یک سوم شریکند ، پس از انجام وصیتی که شده ، و ادای دین . به شرط آن که (از طریق

وصیت و اقرار به دین ،) به آنها ضرر نزند . این سفارش خداست ؛ و خدا دانا و بردبار است .

پی نوشتها

۱ . «اسباب نزول الآيات» واحدی نیشابوری ، ص ۹۵ و ۹۶ ؛ «تفسیر قرطبی» ، ج ۵ ، ص ۴۵ ؛ «تفسیر آلوسی» ، ج ۴ ، ص ۲۱۰ ؛ «درّ المنثور» ، ج ۲ ، ص ۱۲۲ (قابل ذکر است در مورد اسامی افراد در شأن نزول ، اسماء مختلفی آمده است ، برای توضیح بیشتر به مدارک مذکور رجوع شود) .

شأن نزول : سهام ارث

«عبد الرحمن بن ثابت انصاری» برادر «حسان بن ثابت» شاعر معروف صدر اسلام ، از دنیا رفت ، در حالی که یک همسر و پنج برادر از او به یادگار مانده بود .

برادران میراث «عبد الرحمن» را در میان خود قسمت کردند و به همسر او چیزی ندادند ، او جریان را به خدمت پیامبر(صلی الله علیه و آله) عرض کرد ، و از آنها شکایت نمود ، در این هنگام آیات فوق نازل شد و در آن ، میراث همسران دقیقاً تعیین گردید . (۱)

و نیز از «جابر بن عبد الله» نقل شده که : بیمار شده بودم ، پیامبر(صلی الله علیه و آله) از من عیادت کرد ، من بی هوش بودم ، پیامبر(صلی الله علیه و آله) آبی خواست ، با مقداری از آن وضو گرفت ، و بقیه را بر من پاشید ، من به هوش آمدم ، عرض کردم : ای رسول خدا ! تکلیف اموال من بعد از من چه خواهد شد؟

پیامبر(صلی الله علیه و آله) خاموش گشت ، چیزی نگذشت که آیات فوق نازل گردید

و سهم وراثت در آن تعیین شد . (۲)

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا يَحِلُّ لَكُمْ أَنْ تَرِثُوا النِّسَاءَ كَرِهًا وَلَا تَعْضُمُوهُنَّ لِيَتَذَهَبُوا بِبَعْضٍ مَا آتَيْتُمُوهُنَّ إِلَّا أَنْ يَأْتِيَنَّ بِفَاحِشَةٍ مُبَيَّنَةٍ وَ
عَاشِرُوهُنَّ بِالْمَعْرُوفِ فَإِنْ كَرِهْتُمُوهُنَّ فَعَسَى أَنْ تَكْرَهُوا شَيْئًا وَ يُجْعَلَ اللَّهُ فِيهِ خَيْرًا كَثِيرًا

ای کسانی که ایمان آورده اید! برای شما حلال نیست که از زنان، از روی اکراه (و ایجاد ناراحتی برای آنها،) ارث ببرید!
و آنان را تحت فشار قرار ندهید که قسمتی از آنچه را به آنها داده اید (از مهر)، تملک کنید! مگر این که آنها عمل زشت
آشکاری انجام دهند. و با آنان، به طور شایسته رفتار کنید! و اگر از آنها (به جهتی) کراهت داشتید، (فوراً تصمیم به جدائی
نگیرید؛) چه بسا چیزی خوشایند شما نباشد، و خداوند خیر فراوانی در آن قرار می دهد!

پی نوشتها

۱. «مجمع البيان»، ذیل آیه مورد بحث؛ «تفسیر طبری»، ج ۴، ص ۱۸۵؛ «در المنثور»، ج ۲، ص ۴۴۳.

۲. «مجمع البيان»، ذیل آیه مورد بحث؛ «صحیح بخاری»، ج ۷، ص ۴، و ج ۸، ص ۳؛ «اسباب نزول الآيات» واحدی
نیشابوری، ص ۹۶.

شأن نزول: ارث از همسر از طریق نادرست

در «تفسیر مجمع البيان» از امام باقر(علیه السلام) نقل شده که این آیه درباره کسانی نازل گردیده که همسران خود را بدون
این که همچون یک همسر با آنها رفتار کنند، نگه می داشتند، به انتظار این که آنها بمیرند و اموالشان را تملک کنند.

و از «ابن عباس» نقل شده که: آیه فوق درباره افرادی نازل شده که همسرانشان مهر سنگین داشتند و در عین این که تمایل به ادامه زناشویی با آنها نداشتند، به خاطر سنگین بودن مهر، حاضر به طلاق آنها نمی شدند، و آنها را تحت فشار قرار می دادند تا مهرشان را ببخشند و طلاق گیرند. (۲)

جمعی از مفسران برای آیه فوق شأن نزول دیگری نقل کرده، که متناسب با این آیه نیست، بلکه متناسب با آیه ۲۲ است که ما آن را به خواست خدا در ذیل همان آیه خواهیم آورد.

وَإِنْ أَرَدْتُمْ اسْتِبْدَالَ زَوْجٍ مَكَانَ زَوْجٍ وَآتَيْتُمْ إِحْدَاهُنَّ قِنطَارًا فَلَا تَأْخُذُوا مِنْهُ شَيْئًا أَتَأْخُذُونَهُ بُهْتَانًا وَإِثْمًا مُّبِينًا
وَ كَيْفَ تَأْخُذُونَهُ وَقَدْ أَفْضَى بَعْضُكُمْ إِلَى بَعْضٍ وَأَخَذْنَ مِنْكُمْ مِيثَاقًا غَلِيظًا

و اگر تصمیم گرفتید که همسر دیگری به جای همسر خود انتخاب کنید، و مال فراوانی (به عنوان مهر) به او پرداخته اید، چیزی از آن را پس نگیرید! آیا برای باز پس گرفتن مهر زنان، به تهمت و گناه آشکار متوسل می شوید؟!

و چگونه آن را باز پس می گیرید، در حالی که شما با یکدیگر تماس و آمیزش کامل داشته اید؟! و (از این گذشته) آنها (هنگام ازدواج) از شما پیمان محکمی گرفته اند!

پی نوشتها

۱. «مجمع البیان»، ذیل آیه ۴، ص ۲۴۱، ذیل آیه ۲، «فقه القرآن» قطب راوندی، ج ۲، ص ۱۸۳.

۲. «مجمع البیان»، ذیل آیه مورد

بحث / «بحار الانوار»، ج ۱۰۰، ص ۳۷۳؛ «تفسیر طبری»، ج ۴، ص ۲۰۷، ذیل آیه مورد بحث / «تفسیر قرطبی»، ج ۵، ص ۹۴.

شأن نزول: مهریه ها را بپردازید

پیش از اسلام، رسم بر این بود: اگر می خواستند همسر سابق را طلاق گویند و ازدواج جدیدی کنند، برای فرار از پرداخت مهر، همسر خود را به اعمال منافی عفت متهم می کردند، و بر او سخت می گرفتند، تا حاضر شود مهر خویش را که معمولاً قبلاً دریافت می شد بپردازد، و طلاق گیرد، و همان مهر را برای همسر دوم قرار می دادند.

آیه فوق به شدت از این کار زشت جلوگیری کرده و آن را مورد نکوهش قرار می دهد. (۱)

وَلَا تَنْكِحُوا مَا نَكَحَ آبَاؤُكُمْ مِنَ النِّسَاءِ إِلَّا مَا قَدْ سَلَفَ إِنَّهُ كَانَ فَاحِشَةً وَمَقْتًا وَسَاءَ سَبِيلًا

با زنانی که پدران شما با آنها ازدواج کرده اند، هرگز ازدواج نکنید! مگر آنچه در گذشته (پیش از نزول این حکم) انجام شده است / زیرا این کار، عملی زشت و تنفرآور و راه نادرستی است.

پی نوشتها

۱. «تفسیر صافی»، ج ۱، ص ۴۳۴؛ «تفسیر آلوسی»، ج ۴، ص ۲۴۳، ذیل آیه مورد بحث.

شأن نزول: ازدواج با همسر پدر ممنوع

در زمان جاهلیت معمول بود هر گاه کسی از دنیا می رفت و همسر و فرزندان از خود به یادگار می گذاشت، در صورتی که آن همسر، نامادری فرزندان او بود، فرزندان او به ارث می بردند، به این ترتیب که آنها حق داشتند با نامادری خود ازدواج کنند و یا او را به ازدواج شخص دیگری در آورند.

پس از اسلام، حادثه ای برای یکی از مسلمانان پیش آمد

و آن این که : یکی از انصار به نام «ابو قیس» از دنیا رفت ، فرزندش به نامادری خود پیشنهاد ازدواج نمود ، آن زن گفت : من تو را فرزند خود می دانم و چنین کاری را شایسته نمی بینم . ولی با این حال از پیغمبر (صلی الله علیه و آله) کسب تکلیف می کنم ، سپس موضوع را خدمت پیامبر (صلی الله علیه و آله) عرض کرد ، و کسب تکلیف نمود ، آیه فوق نازل شد و از این کار به شدت نهی کرد . (۱)

وَلَا تَمَنَّوْا مَا فَضَّلَ اللَّهُ بِهِ بَعْضَكُمْ عَلَى بَعْضٍ لِّلرِّجَالِ نَصِيبٌ مِّمَّا اكْتَسَبُوا وَلِلنِّسَاءِ نَصِيبٌ مِّمَّا اكْتَسَبْنَ وَ سَأَلُوا اللَّهَ مِنْ فَضْلِهِ إِنَّ اللَّهَ كَانَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمًا

برتری هائی را که خداوند برای بعضی از شما بر بعضی دیگر قرار داده آرزو نکنید ! (این تفاوت های طبیعی و حقوقی ، برای حفظ نظام زندگی شما است . ولی با این حال) مردان نصیبی از آنچه به دست می آورند دارند ، و زنان نیز نصیبی ؛ (و نباید حقوق هیچ یک پایمال گردد) و از فضل (و رحمت و برکت) خدا ، (برای رفع تنگناها) طلب کنید ! و خداوند به هر چیز داناست .

پی نوشتها

۱ . «مجمع البیان» ، ذیل آیه مورد بحث ؛ «تفسیر علی بن ابراهیم قمی» ، ج ۱ ، ص ۱۳۵ ؛ «وسائل الشیعه» ، ج ۲۰ ، ص ۵۱۴ و ۵۱۵ .

شأن نزول : مردان و زنان ، هر کدام سهم خود را دارند

مفسّر معروف «طبرسی» در «مجمع البیان» نقل می کند : امّ سلمه (یکی از همسران پیامبر) به پیامبر (صلی الله علیه و آله) عرض کرد : چرا مردان به جهاد می روند و زنان

جهاد نمی کنند؟

چرا برای ما نصف میراث آنها مقرر شده؟

ای کاش ما هم مرد بودیم و همانند آنها به جهاد می رفتیم، و موقعیت اجتماعی آنها را داشتیم.

آیه فوق نازل گردید و به این سؤالات و مانند آن پاسخ گفت. (۱)

و در «تفسیر المنار» می خوانیم: جمعی از مردان مسلمان، هنگامی که آیه ارث نازل شد و سهم مردان را دو برابر زنان ذکر کرد، گفتند:

ای کاش! اجر و پاداش معنوی ما نسبت به آنها نیز چنین بود!

و جمعی از زنان نیز گفتند: ای کاش! مجازات و کیفرهای ما نصف مجازات مردان بود، همان طور که سهم ارث ما نیمی از ارث آنها است!

آیه فوق نازل شد و به آنها پاسخ گفت. (۲)

همین شأن نزول در «تفسیر فی ظلال» و «روح المعانی» با تفاوت مختصری ذکر شده است.

إِنَّ اللَّهَ لَا يَغْفِرُ أَنْ يُشْرَكَ بِهِ وَيَغْفِرُ مَا دُونَ ذَلِكَ لِمَنْ يَشَاءُ وَ مَنْ يُشْرِكْ بِاللَّهِ فَقَدِ افْتَرَىٰ إِثْمًا عَظِيمًا

خداوند (هرگز) شرک را نمی بخشد؛ و پائین تر از آن را برای هر کس بخواهد (و شایسته بداند) می بخشد. و آن کس که برای خدا، شریکی قرار دهد، گناه بزرگی مرتکب شده است.

پی نوشتها

۱. «مجمع البیان»، ذیل آیه مورد بحث؛ «تفسیر رازی»، ج ۱۰، ص ۶۴، ذیل آیه؛ «تفسیر آلوسی»، ج ۵، ص ۱۹، ذیل آیه؛ «در المنثور»، ج ۲، ص ۱۴۹.

۲. «مجمع البیان» و «تفسیر

المنار» ، ذیل آیه مورد بحث ؛ «تفسیر رازی» ، ج ۱۰ ، ص ۶۴ ، ذیل آیه مورد بحث .

شأن نزول : خداوند مشرکان را نمی آمرزد

در مورد این آیه ، شأن نزول های متعددی نقل شده است ، از جمله :

از «کلبی» نقل شده که این درباره مشرکین نازل گردیده ، به این بیان :

پس از شهادت «حمزه» در نبرد اُحد مشرکان به وعده ای که به «وحشی» در مورد قتل «حمزه» داده بودند ، وفا نکردند .

«وحشی» خود و طرفدارانش پشیمان شدند ، نامه ای به رسول خدا(صلی الله علیه وآله)نوشتند که ما پشیمان شده ایم ، ولی بر اساس آنچه شما در «مکه» فرموده اید که افراد مشرک گناهکار و ... در اسلام پذیرفته نمی شوند خود را واجد ایمان آوردن نمی دانیم ؛ چرا که ما مرتکب همه این گناهان شده ایم ، در اینجا بود که آیه «الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ...» نازل شد ، (۱) و رسول خدا(صلی الله علیه وآله) به آنها اعلام نمود .

آنها در پاسخ نوشتند : ما خوف آن را داریم که نتوانیم عمل صالح انجام دهیم و مشمول این آیه نشویم ، آیه مورد بحث نازل شد و رسول خدا(صلی الله علیه وآله) به آنها اعلام فرمود .

باز نوشتند : ما خوف آن را داریم که تحت عنوان «مشیت» (لِمَنْ يَشَاءُ) قرار نگیریم ، در اینجا آیه «يَا عِبَادِيَ الَّذِينَ أَسْرَفُوا عَلَىٰ أَنفُسِهِمْ لَا تَقْنَطُوا مِنْ رَحْمَةِ اللَّهِ إِنَّ اللَّهَ يَغْفِرُ الذُّنُوبَ جَمِيعًا» نازل شد و رسول خدا(صلی الله علیه وآله) پیام فرستاد

«وحشی» و تمام اصحابش مسلمان شدند و به خدمت رسول خدا (صلی الله علیه و آله) رسیدند ، پیامبر آنها را پذیرفت ، سپس از «وحشی» چگونگی شهادت «حمزه» را پرسید ، و پس از توضیح ، خطاب به «وحشی» فرمود : به جایی برو که از دید من پنهان باشی (عَبَّيْتُ شَخْصَكَ عَنِّي) .

«وحشی» به «شام» رفت و در همان جا از دنیا رفت . (۲)

أَلَمْ تَرَ إِلَى الَّذِينَ يُزَكُّونَ أَنْفُسَهُمْ بَلِ اللَّهُ يُرَكِّي مَنْ يَشَاءُ وَلَا يُظْلَمُونَ فَتِيلًا

أَنْظُرُ كَيْفَ يَفْتَرُونَ عَلَى اللَّهِ الْكُذِبَ وَ كَفَىٰ بِهِ إِثْمًا مُّبِينًا

آیا ندیدی کسانی را که خودستایی می کنند؟! (این خودستایی ها ، بی ارزش است ؛) بلکه خدا هر کس را بخواهد ، ستایش می کند ؛ و کمترین ستمی به آنها نخواهد شد .

بین چگونه بر خدا دروغ می بندند ! و همین گناه آشکار (برای مجازات آنان) کافی است .

پی نوشتها

۱ . فرقان ، آیه ۷۰ .

۲ . «مجمع البیان» ، ذیل آیه مورد بحث ؛ «سعد السعود» ، ص ۲۱۱ ؛ «تفسیر کبیر فخر رازی» ، ج ۱۰ ، ص ۹۷ ، ذیل آیه مورد بحث ؛ «بحر المحيط» ، ج ۳ ، ص ۶۶۵ ، ذیل آیه مورد بحث (در برخی احادیث به جای عبارت فوق این عبارت آمده است : عَبَّيْتُ عَنِّي وَجْهَكَ) ؛ «نور البراهین جزائری» ، ج ۲ ، ص ۴۲۹ ؛ «سنن کبرای بیهقی» ، ج ۹ ، ص ۹۸ .

شأن نزول : ادعاهای واهی

در بسیاری از تفاسیر اسلامی در ذیل آیه چنین نقل شده : یهود و نصاری برای خود امتیازاتی قائل بودند و همان طور که در آیات

قرآن نقل شده :

گاهی می گفتند : «ما فرزندان خدائیم» . (۱)

و گاهی می گفتند : «بهشت مخصوص ما است و غیر از ما ، در آن راهی ندارد» (۲) آیات فوق نازل شد و به این پندارهای باطل پاسخ گفت . (۳)

أَلَمْ تَرَ إِلَى الَّذِينَ أُوتُوا نَصِيحًا مِنَ الْكِتَابِ يُؤْمِنُونَ بِالْجِبْتِ وَالطَّاغُوتِ وَيَقُولُونَ لِلَّذِينَ كَفَرُوا هَؤُلَاءِ أَهْدَى مِنَ الَّذِينَ آمَنُوا سَبِيلًا
أُولَئِكَ الَّذِينَ لَعَنَهُمُ اللَّهُ وَ مَنْ يَلْعَنِ اللَّهُ فَلَنْ تَجِدَ لَهُ نَصِيرًا

آیا ندیدی کسانی را که بهره ای از کتاب (خدا) به آنان داده شده ، (با این حال ،) به «جبت» و «طاغوت» (بت و بت پرستان) ایمان می آورند ، و درباره کافران می گویند : «آنها ، از کسانی که ایمان آورده اند ، هدایت یافته ترند»؟

آنها کسانی هستند که خداوند ، ایشان را از رحمت خود ، دور ساخته است ، و هر کس را خدا از رحمتش دور سازد ، یآوری برای او نخواهی یافت .

پی نوشتها

۱ . مائده ، آیه ۱۸ .

۲ . بقره ، آیه ۱۱۱ .

۳ . «بحار الانوار» ، ج ۹ ، ص ۷۴ ؛ «تفسیر طبری» و «مجمع البیان» ، ذیل آیه ؛ «تفسیر آلوسی» ، ج ۵ ، ص ۵۴ ، ذیل آیه .

شأن نزول : خباثت تا کجا؟! !

بسیاری از مفسران در شأن نزول آیات فوق ، چنین گفته اند : بعد از حادثه «احد» ، یکی از بزرگان یهود به نام «کعب بن اشرف» به اتفاق هفتاد نفر از یهودیان به سوی «مکه» آمد ، تا با مشرکان «مکه» بر ضد پیامبر اسلام (صلی الله علیه وآله) هم پیمان شوند ، و پیمانی را که با پیامبر اسلام (صلی الله

علیه و آله) داشتند بشکنند .

«کعب» به منزل «ابو سفیان» وارد شد ، «ابو سفیان» او را گرامی داشت و یهود همراه وی ، در خانه های قریش به طور پراکنده میهمان شدند .

یکی از اهل «مکه» به «کعب» گفت : شما اهل کتابید و محمد نیز دارای کتاب است ، حقیقت این است که ما احتمال می دهیم این کار توطئه ای باشد که برای از بین بردن ما چیده شده است ، اگر می خواهید با شما هم پیمان شویم ، نخستین شرط این است که در برابر این دو بت (اشاره به دو بت بزرگ کردند) ، سجده کنید و به آنها ایمان بیاورید ، و آنان چنین کردند .

سپس «کعب» به اهل «مکه» پیشنهاد کرد : سی نفر از شما و سی نفر از ما به کنار خانه «کعبه» برویم ، شکم های خود را بر دیوار خانه کعبه بگذاریم و با پروردگار کعبه عهد کنیم که در نبرد با محمد کوتاهی نکنیم .

این برنامه نیز انجام شد ، و پس از پایان آن ، «ابو سفیان» رو به «کعب» کرده ، گفت : تو مرد دانشمندی هستی و ما بی سواد و درس نخوانده ! ، به عقیده تو ، «ما» و «محمد» کدام به حق نزدیک تریم؟

«کعب» گفت : آئین خود را برای من کاملاً تشریح کن !

«ابو سفیان» گفت : ما برای حاجیان ، شتران بزرگ قربانی می کنیم ، و به آنها آب می دهیم ، میهمان را گرامی می داریم ، اسیران را آزاد کرده ، و صله رحم به جا می

آوریم ، و خانه پروردگار خود را آباد نگه می داریم ، و بر گرد آن طواف می کنیم ، و ما اهل حرم خدا سرزمین مکه ایم ، ولی محمّد از دین نیاکان خود دست برداشته ، قطع پیوند خویشاوندی کرده ، و از حرم خدا بیرون رفته ، در حالی که دین ما کهن است و آئین محمّد آئینی است تازه و نوپا .

«کعب» گفت : به خدا سوگند آئین شما از آئین محمّد بهتر است !

در این هنگام آیات فوق نازل شد و به آنها پاسخ گفت . (۱)

إِنَّ اللَّهَ يَأْمُرُكُمْ أَنْ تُؤَدُّوا الْأَمَانَاتِ إِلَىٰ أَهْلِهَا وَإِذَا حَكَمْتُمْ بَيْنَ النَّاسِ أَنْ تَحْكُمُوا بِالْعَدْلِ إِنَّ اللَّهَ نِعِمَّا يَعِظُكُمْ بِهِ إِنَّ اللَّهَ كَانَ سَمِيعًا بَصِيرًا

خداوند به شما فرمان می دهد که امانت ها را به صاحبانش بدهید ! و هنگامی که میان مردم داوری می کنید ، به عدالت داوری کنید ، خداوند ، اندرزهای خوبی به شما می دهد . خداوند ، شنوا و بیناست .

شأن نزول : امانت ها را به اهلش بسپارید

در «تفسیر مجمع البیان» و بعضی دیگر از تفاسیر اسلامی ، نقل شده : این آیه زمانی نازل گردید که پیامبر(صلی الله علیه وآله) با پیروزی کامل وارد شهر «مکه» گردید ، «عثمان بن طلحه» را که کلیددار خانه کعبه بود احضار کرد ، کلید را از او گرفت ، تا درون خانه کعبه را از وجود بت ها پاک سازد .

«عباس» عموی پیامبر(صلی الله علیه وآله) پس از انجام این مقصود ، تقاضا کرد : پیامبر(صلی الله علیه وآله) با تحویل کلید خانه خدا به او ، مقام کلیدداری بیت الله

را که در میان عرب یک مقام برجسته و شامخ بود ، به او بسپارد (گویا عباس میل داشت از نفوذ اجتماعی و سیاسی برادرزاده خود به نفع خویش استفاده کند) .

ولی پیامبر(صلی الله علیه وآله) بر خلاف این تقاضا پس از تطهیر خانه کعبه از لوث بت ها در خانه را بست و کلید را به «عثمان بن طلحه» تحویل داد ، در حالی که آیه مورد بحث را تلاوت می نمود : إِنَّ اللَّهَ يَأْمُرُكُمْ أَنْ تُؤَدُّوا الْأَمَانَاتِ إِلَىٰ أَهْلِهَا . . . « (۱) - (۲)

أَلَمْ تَرَ إِلَى الَّذِينَ يَزْعُمُونَ أَنَّهُمْ آمَنُوا بِمَا نُزِّلَ إِلَيْكَ وَمَا نُزِّلَ مِنْ فَتَاكِ يُرِيدُونَ أَنْ يُتَحَاكَمُوا إِلَى الطَّاغُوتِ وَقَدْ أُمِرُوا أَنْ يَكْفُرُوا بِهِ وَيُرِيدُ الشَّيْطَانُ أَنْ يُضِلَّهُمْ ضَلَالًا بَعِيدًا

آیا ندیدی کسانی را که گمان می کنند به آنچه (از کتاب های آسمانی که) بر تو و به آنچه پیش از تو نازل شده ، ایمان آورده اند ، ولی می خواهند برای داوری نزد طاغوت و حکام باطل بروند؟! با این که به آنها دستور داده شده که به طاغوت کافر شوند . اما شیطان می خواهد آنان را گمراه کند . و به بیراهه های دور دستی بیفکند .

پی نوشتها

۱ . بعضی از مفسران معتقدند : این آیه قبل از «فتح مکه» نازل شده و شأن نزول فوق را صحیح نمی دانند ، ولی چه شأن نزول فوق صحیح باشد یا نباشد ، تأثیری در قانون مهمی که از آیه استفاده می شود ، ندارد .

۲ . «مجمع البیان» ، ذیل آیه مورد بحث ؛ «بحر المحيط» ،

ج ۳، ص ۶۸۲، ذیل آیه مورد بحث؛ «در المنثور»، ج ۲، ص ۱۷۴.

شأن نزول: داوری خواستن از طاغوت ممنوع

یکی از یهودیان «مدینه» با یکی از مسلمانان منافق اختلافی داشت، بنا را بر این گذاشتند که یک نفر را به عنوان داور در میان خود انتخاب کنند.

مرد یهودی چون به عدالت و بی نظری پیامبر اسلام (صلی الله علیه و آله) اطمینان داشت گفت: من به داوری پیامبر (صلی الله علیه و آله) شما راضیم.

ولی مرد منافق یکی از بزرگان یهود به نام «کعب بن اشرف» را انتخاب کرد؛ زیرا می دانست می تواند با هدیه، نظر او را به سوی خود جلب کند، و به این ترتیب، با داوری پیامبر اسلام (صلی الله علیه و آله) مخالفت کرد، آیه شریفه نازل شد و چنین افرادی را شدیداً سرزنش کرد. (۱)

بعضی از مفسران شأن نزول های دیگری نیز در ذیل این آیه نقل کرده اند که نشان می دهد، بعضی از تازه مسلمان ها، طبق عادت زمان جاهلیت، در آغاز اسلام داوری های خود را نزد دانشمندان یهود، و یا کاهنان می بردند، آیه فوق نازل شد و شدیداً آنها را نهی کرد. (۲)

آیه مورد بحث؛ «تفسیر قرطبی»، ج ۵، ص ۲۶۳، ذیل آیه مورد بحث؛ «بحار الانوار»، ج ۹، ص ۷۵ و ۱۹۴ (با تفاوت)، ج ۲۲، ص ۹۳ (با تفاوت).

فَلَا وَ رَبِّكَ لَا يُؤْمِنُونَ حَتَّى يُحَكِّمُوكَ فِيمَا شَجَرَ بَيْنَهُمْ ثُمَّ لَا يَجِدُوا فِي أَنْفُسِهِمْ حَرَجًا مِّمَّا قَضَيْتَ وَيُسَلِّمُوا تَسْلِيمًا

به پروردگارت سوگند

که آنها مؤمن نخواهند بود، مگر این که در اختلافات خود، تو را به داوری طلبند و سپس از داوری تو، در دل خود احساس ناراحتی نکنند و کاملاً تسلیم باشند.

پی نوشتها

۱. «مجمع البیان» شأن نزول فوق از اکثر مفسران نقل شده است؛ «بحر المحیط»، ج ۳، ص ۶۸۲، ذیل ر

۲. «تفسیر المنار»، ج ۵، ص ۲۲۲ و برخی دیگر از تفاسیر، ذیل آیه مورد بحث.

شأن نزول: ملاک ایمان حقیقی!

«زبیر بن عوام» که از مهاجران بود، با یکی از انصار (مسلمانان «مدینه») بر سر آبیاری نخلستان های خود که در کنار هم قرار داشتند، اختلافی پیدا کرده بودند، هر دو برای حل اختلاف، خدمت پیامبر (صلی الله علیه و آله) رسیدند، از آنجا که باغستان «زبیر» در قسمت بالای نهر و باغستان انصاری در قسمت پائین نهر قرار داشت، پیامبر (صلی الله علیه و آله) به «زبیر» دستور داد: اول او باغ هایش را آبیاری کند و بعد مسلمان انصاری (و این مطابق همان سنتی بود که در باغ های مجاور هم جریان داشت).

اما مرد انصاری به ظاهر مسلمان از داوری عادلانه پیامبر (صلی الله علیه و آله) ناراحت شده، گفت: آیا این قضاوت به خاطر آن بود که «زبیر»، عمه زاده تو است؟!

پیامبر (صلی الله علیه و آله) از این سخن بسیار ناراحت شد، به حدی که رنگ رخسار او دگرگون گردید، در این موقع آیه فوق نازل شد و به مسلمانان هشدار داد. (۱)

در بعضی از تفاسیر اسلامی شأن نزول

های دیگری ذکر شده ، که کم و بیش با شأن نزول فوق شباهت دارد (تفسیر تبیان ، و طبرسی ، و المنار) .

وَمَنْ يُطِعِ اللَّهَ وَ الرَّسُولَ فَأُولَئِكَ مَعَ الَّذِينَ أَنْعَمَ اللَّهُ عَلَيْهِمْ مِنَ النَّبِيِّينَ وَ الصَّادِقِينَ وَ الشُّهَدَاءِ وَ الصَّالِحِينَ وَ حَسُنَ أُولَئِكَ رَفِيقًا
ذَلِكَ الْفَضْلُ مِنَ اللَّهِ وَ كَفَى بِاللَّهِ عَلِيمًا

و کسی که خدا و پیامبر را اطاعت کند ، (در روز رستاخیز) همنشین کسانی خواهد بود که خدا ، نعمت خود را بر آنان تمام کرده ؛ از پیامبران و صدیقان و شهداء و صالحان ؛ و آنها رفیق های خوبی هستند !

این موهبتی از ناحیه خداست . و کافی است که او ، (از حال بندگان ، و نیات و اعمالشان) آگاه است .

۱ . «بحار الانوار» ، ج ۲۲ ، ص ۱۹ ؛ «مجمع البیان» ، ذیل آیه مورد بحث ؛ «تفسیر طبری» ، ج ۵ ، ص ۱۰۰ ، ذیل آیه مورد بحث

شأن نزول : بشارت به مؤمنان حقیقی

یکی از صحابه پیامبر (صلی الله علیه و آله) به نام «ثوبان» که نسبت به آن حضرت محبت و علاقه شدیدی داشت ، روزی با حال پریشان خدمتش رسید ، پیامبر (صلی الله علیه و آله) از سبب ناراحتی او سؤال نمود ، در جواب عرض کرد :

زمانی که از شما دور می شوم و شما را نمی بینم ناراحت می شوم ، امروز در این فکر فرو رفته بودم که فردای قیامت اگر من اهل بهشت باشم ، مسلماً در مقام و جایگاه شما نخواهم بود ، و بنابراین شما را هرگز نخواهم دید .

و اگر اهل بهشت نباشم ، که تکلیفم روشن

است ، بنابراین در هر حال از درك حضور شما محروم خواهیم شد ، با این حال چرا افسرده نباشم؟ !

دو آیه فوق نازل شد و به این گونه اشخاص بشارت داد که افراد مطیع پروردگار در بهشت نیز ، همنشین پیامبران و برگزیدگان خدا خواهند بود ، سپس پیامبر(صلی الله علیه وآله)فرمود : به خدا سوگند ، ایمان مسلمانی کامل نمی شود ، مگر این که مرا از خود و پدر و مادر و همه بستگان بیشتر دوست داشته باشد . و در برابر گفتار من تسلیم باشد . (۱)

أَلَمْ تَرَ إِلَى الَّذِينَ قِيلَ لَهُمْ كُفُّوا أَيْدِيَكُمْ وَأَقِيمُوا الصَّلَاةَ وَآتُوا الزَّكَاةَ فَلَمَّا كُتِبَ عَلَيْهِمُ الْقِتَالُ إِذَا فَرِيقٌ مِنْهُمْ يَخْشَوْنَ النَّاسَ كَخَشْيَةِ اللَّهِ أَوْ أَشَدَّ خَشْيَةً وَقَالُوا رَبَّنَا لِمَ كَتَبْتَ عَلَيْنَا الْقِتَالَ لَوْلَا أَخَّرْتَنَا إِلَى أَجَلٍ قَرِيبٍ قُلْ مَتَاعُ الدُّنْيَا قَلِيلٌ وَالْآخِرَةُ خَيْرٌ لِمَنِ اتَّقَى وَلَا تُظْلَمُونَ فَتِيلًا

آیا ندیدی کسانی را که به آنها گفته شد : «(فعلاً) دست از جهاد بدارید ! و نماز را بر پا کنید ! و زکات بپردازید» ! (ناراحت بودند) ، ولی هنگامی که فرمان جهاد به آنها داده شد ، جمعی از آنان ، از مردم می ترسیدند ، همان گونه که از خدا می ترسند ، بلکه بیشتر ! و گفتند : «پروردگارا ! چرا جهاد را بر ما مقرر داشتی؟ ! چرا این فرمان را تا زمان نزدیکی تأخیر نینداختی»؟ ! به آنها بگو : «سرمایه زندگی دنیا ، ناچیز است ! و سرای آخرت ، برای کسی که پرهیزگار باشد ، بهتر است . و به اندازه

رشته شکاف هسته خرمایی ، به شماستم نخواهد شد» .

پی نوشتها

۱. «بحار الانوار» ، ج ۲۲ ، ص ۸۷ و ۸۸ و ج ۶۵ ، ص ۲ ؛ «مجمع البیان» ، ذیل آیه مورد بحث ؛ «تفسیر آلوسی» ، ج ۵ ، ص ۷۵ ، ذیل آیه مورد بحث ؛ «تفسیر قرطبی» ، ج ۵ ، ص ۲۷۱ ، ذیل آیه مورد بحث .

شأن نزول : جهاد به هنگام دستور

جمعی از مفسران مانند مفسر بزرگ «شیخ طوسی» نویسنده «تبیان» و نویسندگان «تفسیر قرطبی» و «المنار» از «ابن عباس» چنین نقل کرده اند :

جمعی از مسلمانان هنگامی که در «مکه» بودند ، و تحت فشار و آزار شدید مشرکان قرار داشتند ، خدمت پیامبر (صلی الله علیه وآله) رسیده ، عرض کردند : ما قبل از اسلام عزیز و محترم بودیم ، اما پس از اسلام وضع ما دگرگون شد ، آن عزت و احترام را از دست دادیم ، و همواره مورد آزار دشمنان قرار داریم ، اگر اجازه دهید با دشمن می جنگیم تا عزت خود را بازیابیم .

پیامبر (صلی الله علیه وآله) فرمود : من فعلاً مأمور به مبارزه نیستم ، ولی هنگامی که مسلمانان به «مدینه» آمدند و زمینه برای مبارزه مسلحانه آماده شد و دستور جهاد نازل گردید ، بعضی از آن افراد داغ و آتشین از شرکت در میدان جهاد مسامحه می کردند ، و از آن جوش و حرارت خبری نبود ، آیه فوق نازل شد و به عنوان تشجیع مسلمانان و ملامت از افراد مسامحه کار حقایقی را بیان نمود . (۱)

فَقَاتِلْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ لَا تُكَلَّفُ إِلَّا نَفْسَكَ وَ حَرِّضَ الْمُؤْمِنِينَ عَسَى اللَّهُ أَنْ

يَكْفُ بِأَسِّ الدِّينِ كَفَرُوا وَ اللّهُ أَشَدُّ بِأَسًا وَ أَشَدُّ تَنكِيلًا

در راه خدا پیکار کن! تنها مسئول و وظیفه خود هستی! و مؤمنان را (بر این کار،) تشویق نما؛ امید است خداوند از قدرت کافران جلوگیری کند (حتی اگر تنها خودت به میدان بروی)! و خداوند قدرتش بیشتر، و مجازاتش دردناک تر است.

۱. «مجمع البيان»، ذیل آیه مورد بحث؛ «تفسیر تبیان»، ج ۳، ص ۲۶۱، ذیل آیه مورد بحث؛ «تفسیر قرطبی»، ج ۵، ص ۲۸۱، ذیل آیه مورد بحث؛ «در المنثور»، ج ۲، ص ۱۸۴.

شأن نزول : جهاد و تشویق مؤمنان

در «تفسیر مجمع البيان»، «قرطبی» و «روح المعانی» درباره شأن نزول این آیه چنین آمده است: هنگامی که «ابوسفیان» و لشکر قریش پیروزمندانه از میدان احد بازگشتند، «ابوسفیان» با پیامبر (صلی الله علیه و آله) قرار گذاشت که در موسم بدر صغری (یعنی بازاری که در ماه ذی القعدة در سرزمین بدر تشکیل می شد) بار دیگر رو به رو شوند.

هنگامی که موعد مقرر فرا رسید، پیامبر (صلی الله علیه و آله) مسلمانان را دعوت به حرکت به محل مزبور کرد.

ولی جمعی از مسلمانان که خاطره تلخ شکست احد را فراموش نکرده بودند، شدیداً از حرکت خودداری می نمودند، آیه فوق نازل شد و پیامبر (صلی الله علیه و آله) مسلمانان را مجدداً دعوت به حرکت نمود.

در این موقع تنها هفتاد نفر در رکاب پیغمبر (صلی الله علیه و آله) در محل مزبور حاضر شدند، ولی «ابوسفیان» (بر اثر وحشتی که از رو به رو شدن

با سپاه اسلام داشت) از حضور در آنجا خودداری کرد و پیامبر(صلی الله علیه و آله) با همراهان سالم به «مدینه» بازگشتند . (۱)

فَمَا لَكُمْ فِي الْمُنَافِقِينَ فِتْنَةٍ وَاللَّهُ أَرْكَسَهُمْ بِمَا كَسَبُوا أَ تُرِيدُونَ أَنْ تَهْتَدُوا مَنْ أَضَلَّ اللَّهُ وَ مَنْ يُضِلِّ اللَّهُ فَلَنْ تَجِدَ لَهُ سَبِيلًا

چرا درباره منافقین دو دسته شده اید؟! در حالی که خداوند به خاطر اعمالشان ، (افکار) آنها را کاملاً وارونه کرده است . آیا شما می خواهید کسانی را که خداوند (بر اثر اعمال زشتشان) گمراه کرده ، هدایت کنید؟! در حالی که هر کس را خداوند گمراه کند ، راهی برای او نخواهی یافت .

پی نوشتها

۱ . «مجمع البیان» ، ذیل آیه مورد بحث ؛ «تفسیر قرطبی» ، ج ۵ ، ص ۲۹۳ .

شأن نزول : ساده نگری و مسامحه کاری !

مطابق نقل جمعی از مفسران از «ابن عباس» ، عده ای از مردم «مکه» ظاهراً مسلمان شده بودند ، ولی در واقع در صف منافقان قرار داشتند ، به همین دلیل حاضر به مهاجرت به «مدینه» نشدند ، و عملاً هوادار و پشتیبان بت پرستان بودند .

اما سرانجام مجبور شدند از «مکه» خارج شوند (و تا نزدیکی «مدینه» بیایند و

شاید هم به خاطر موقعیت ویژه ای که داشتند برای هدف جاسوسی این عمل را انجام دادند) و خوشحال بودند که مسلمانان آنها را از خود می دانند و ورود به «مدینه» طبعاً برای آنها مشکلی ایجاد نخواهد کرد .

مسلمانان از جریان آگاه شدند ، ولی به زودی درباره چگونگی برخورد با این جمع در میان مسلمین اختلاف افتاد .

عده ای معتقد بودند : باید این عده را

طرد کرد؛ زیرا در واقع پشتیبان دشمنان اسلامند.

ولی بعضی از افراد ظاهربین و ساده دل، با این طرح مخالفت کرده، گفتند: عجباً! ما چگونه با کسانی که گواهی به توحید و نبوت پیامبر (صلی الله علیه و آله) داده اند بجنگیم؟ و تنها به جرم این که: هجرت نمودند، خون آنها را حلال بشمریم؟

آیه فوق نازل شد و دسته دوم را در برابر این اشتباه ملامت و سپس راهنمایی کرد. (۱)

إِلَّا الَّذِينَ يَصِلُونَ إِلَى قَوْمٍ بَيْنَكُمْ وَبَيْنَهُمْ مِيثَاقٌ أَوْ جَاءُوكُمْ حَصِرَتْ صُدُورُهُمْ أَنْ يُقَاتِلُوكُمْ أَوْ يُقَاتِلُوا قَوْمَهُمْ وَ لَوْ شَاءَ اللَّهُ لَسَلَّطَهُمْ عَلَيْكُمْ فَلَقَاتِلُوكُمْ فَإِنْ اعْتَزَلُوكُمْ فَلَمْ يُقَاتِلُوكُمْ وَ أَلْقُوا إِلَيْكُمُ السَّلَمَ فَمَا جَعَلَ اللَّهُ لَكُمْ عَلَيْهِمْ سَبِيلًا

مگر آنها که با هم پیمانان شما، پیمان بسته اند؛ یا آنها که به سوی شما می آیند، و از پیکار با شما، یا پیکار با قوم خود ناتوان شده اند؛ (نه سر جنگ با شما دارند، و نه توانائی مبارزه با قوم خود.) و اگر خداوند بخواهد، آنان را بر شما مسلط می کند تا با شما پیکار کنند. پس اگر از شما کناره گیری کرده و با شما پیکار نمودند، (بلکه) پیشنهاد صلح کردند، خداوند به شما اجازه نمی دهد که متعرض آنان شوید.

پی نوشتها

۱. درباره این آیه و آیات بعد، شأن نزول های دیگری گفته شده، از جمله این که: بعضی آن را مربوط به جریان «غزوه احد» دانسته اند، در حالی که آیات بعد که

اشاره به مسأله مهاجرت می کند با آن سازگار نیست و مناسب شأن نزولی است که در بالا ذکر کردیم . «جامع البیان» ، ج ۵ ، ص ۲۶۳ ؛ «تفسیر ابن کثیر» ، ج ۱ ، ص ۵۴۵ ؛ «درّ المنثور» ، ج ۲ ، ص ۱۹۰ ؛ «زاد المسیر» ، ج ۲ ، ص ۱۶۵ .

شأن نزول : پیشنهاد اصلاح را بپذیرید

از روایات مختلفی که در شأن نزول این آیه وارد شده ، و مفسران در تفاسیر گوناگون آورده اند ، چنین استفاده می شود : دو قبیله در میان قبائل عرب به نام «بنی ضمیره» و «اشجع» وجود داشتند که قبیله اول با مسلمانان پیمان ترک تعرض بسته بودند ، و طایفه «اشجع» با «بنی ضمیره» نیز هم پیمان بودند .

بعضی از مسلمانان از قدرت طایفه «بنی ضمیره» و پیمان شکنی آنها بیمناک بودند ، لذا به پیغمبر اکرم (صلی الله علیه وآله) پیشنهاد کردند : پیش از آن که آنها حمله را آغاز کنند مسلمانان به آنها حملهور شوند ، پیغمبر (صلی الله علیه وآله) فرمود :

كَلَّا فَإِنَّهُمْ أَبْرُّ الْعَرَبِ بِالْوَالِدَيْنِ وَأَوْصَلُهُمْ لِلرَّحِمِ وَأَوْفَاهُمْ بِالْعَهْدِ :

«نه ، هرگز چنین کاری نکنید ؛ زیرا آنها در میان تمام طوائف عرب نسبت به پدر و مادر خود از همه نیکوکارترند ، و از همه نسبت به اقوام و بستگان مهربان تر ، و به عهد و پیمان خود از همه پایبندترند» !

پس از مدتی مسلمانان با خبر شدند که طایفه «اشجع» به سرکردگی «مسعود بن رجیله» که هفتصد نفر بودند به نزدیکی «مدینه» آمده اند ، پیامبر (صلی الله علیه وآله) نمایندگان نزد آنها فرستاد تا از هدف مسافرتشان

مطلع گردد آنها اظهار داشتند آمده ایم قرار داد ترک مخاصمه با محمد(صلی الله علیه و آله) ببندیم .

هنگامی که پیامبر(صلی الله علیه و آله) چنین دید ، دستور داد مقدار زیادی خرما به عنوان هدیه برای آنها بردند ، سپس با آنها تماس گرفت ، آنها اظهار داشتند : ما نه توانائی مبارزه با دشمنان شما را داریم ، چون عدد ما کم است ، و نه قدرت و تمایل به مبارزه با شما را ؛ زیرا محل ما به شما نزدیک است ، لذا آمده ایم با شما پیمان ترک تعرض ببندیم .

در این هنگام آیات فوق نازل شد و دستورهای لازم در این زمینه را به مسلمانان داد . (۱)

از پاره ای از روایات استفاده می شود : قسمتی از آیه درباره طایفه «بنی مدلیح» نازل شده است که : خدمت پیامبر(صلی الله علیه و آله) رسیدند و اظهار داشتند : ما نه با شما هم صدا هستیم ، و نه بر ضد شما گام بر می داریم ، پیامبر(صلی الله علیه و آله) پیمان ترک مخاصمه را با آنها امضاء کرد . (۲)

سَتَجِدُونَ آخِرِينَ يُرِيدُونَ أَنْ يُؤْمِنُوا بِكُمْ وَيَأْمِنُوا قَوْمَهُمْ كُلَّمَا رُذِّوا إِلَى الْفِتْنَةِ أُرْكِسُوا فِيهَا فَإِنْ لَمْ يَعْتَرِلُوكُمْ وَيُلْقُوا إِلَيْكُمْ السَّلَامَ وَ
يَكْفُوا أَيْدِيَهُمْ فَحُدُوهُمْ وَاقْتُلُوهُمْ حَيْثُ تَقَفْتُمُوهُمْ وَ أُولَئِكَمُ جَعَلْنَا لَكُمْ عَلَيْهِمْ سُلْطَانًا مُبِينًا

به زودی جمعیت دیگری را می یابید که می خواهند هم از ناحیه شما در امان باشند ، و هم از ناحیه قوم خودشان (که مشرکند ؛ ولی) هر زمان آنان را به سوی فتنه (وبت پرستی) باز گردانند ، با سر در آن فرو می

روند! اگر از درگیری با شما کنار نرفتند و پیشنهاد صلح نکردند و دست از شما نکشیدند، آنها را هر جا یافتید اسیر کنید و (یا) به قتل برسانید! آنها کسانی هستند که ما برای شما، تسلط آشکاری نسبت به آنان قراردادده ایم.

پی نوشتها

۱. «مجمع البيان»، ذیل آیه مورد بحث؛ «نور الثقلین»، ج ۱، ص ۵۲۷؛ «بحار الانوار»، ج ۲۰، ص ۳۰۵؛ «تفسیر علی بن ابراهیم قمی»، ج ۱، ص ۱۴۵.

۲. «تفسیر عیاشی»، ج ۱، ص ۲۶۲؛ «المیزان»، ج ۵، ص ۳۷؛ «مجمع البيان»، ذیل آیه؛ «نور الثقلین»، ج ۱، ص ۵۲۹.

شأن نزول : شدت عمل

برای آیه فوق شأن نزول های مختلفی نقل شده که یکی از مشهورترین آنها این است :

جمعی از مردم «مکه» به خدمت پیامبر (صلی الله علیه و آله) می آمدند و از روی خدعه و نیرنگ اظهار اسلام می کردند، اما همین که در برابر قریش و بت های آنها قرار می گرفتند به نیایش و عبادت بت ها می پرداختند.

و به این ترتیب می خواستند از ناحیه اسلام و قریش هر دو آسوده خاطر باشند، از هر دو طرف سود ببرند و از هیچ یک زیان نبینند، و به اصطلاح در میان این دو دسته دو دوزه بازی کنند.

آیه فوق نازل شد و دستور داد مسلمانان در برابر این دسته شدت عمل به خرج دهند. (۱)

وَ مَا كَانَ لِمُؤْمِنٍ أَنْ يَقتُلَ مُؤْمِنًا إِلَّا خَطَاً وَ مَنْ قَتَلَ مُؤْمِنًا خَطَاً فَتَحْرِيرُ رَقَبَةٍ مُؤْمِنَةٍ وَ دِيَةٌ

مُسَلَّمَةٌ إِلَىٰ أَهْلِهَا إِلَّا أَنْ يَصَدَّقُوا فَإِنْ كَانَ مِنْ قَوْمٍ عَدُوٍّ لَكُمْ وَهُوَ مُؤْمِنٌ فَتَحْرِيرُ رَقَبَةٍ مُؤْمِنَةٍ وَإِنْ كَانَ مِنْ قَوْمٍ بَيْنَكُمْ وَبَيْنَهُمْ مِيثَاقٌ فَدِيَةٌ مُسَلَّمَةٌ إِلَىٰ أَهْلِهَا وَتَحْرِيرُ رَقَبَةٍ مُؤْمِنَةٍ فَمَنْ لَمْ يَجِدْ فَصِيَامُ شَهْرَيْنِ مُتَتَابِعَيْنِ تَوْبَةً مِنَ اللَّهِ وَكَانَ اللَّهُ عَلِيمًا حَكِيمًا

هیچ فرد با ایمانی مجاز نیست که مؤمنی را به قتل برساند ، مگر این که این کار از روی خطا و اشتباه از او سرزند / و (در عین حال ،) کسی که مؤمنی را از روی خطا به قتل رساند ، باید یک برده مؤمن را آزاد کند و خون بهائی به کسان او بپردازد / مگر این که آنها خون بها را ببخشند . و اگر مقتول ، از گروهی باشد که دشمنان شما هستند (و کافرند) ، ولی مقتول با ایمان بوده ، (تنها) باید یک برده مؤمن را آزاد کند (و پرداختن خون بها لازم نیست) . و اگر از جمعیتی باشد که میان شما و آنها پیمانی برقرار است ، باید خون بهای او را به کسان او بپردازد ، و یک برده مؤمن (نیز) آزاد کند . و آن کس که دسترسی (به آزاد کردن برده) ندارد ، دو ماه پی در پی روزه می گیرد . این (یک نوع تخفیف ، و) توبه الهی است . و خداوند ، دانا و حکیم است .

پی نوشتها

۱ . «مجمع البيان» ، ذیل آیه مورد بحث / «بحار الانوار» ، ج ۱۹ ، ص ۱۴۶ / «جامع البيان» ، ج ۵ ، ص ۲۷۳ / «تفسیر ابن کثیر» ،

ج ۱

شأن نزول : حکم قتل خطائی

یکی از بت پرستان «مکه» به نام «حارث بن یزید» با دستیاری «ابوجهل» مسلمانی را به نام «عیاش بن ابی ربیع» به جرم گرایش به اسلام مدت ها شکنجه می داد ، پس از هجرت مسلمانان به «مدینه» ، «عیاش» نیز به «مدینه» هجرت کرد و در شمار مسلمانان قرار گرفت .

اتفاقاً روزی در یکی از محله های اطراف «مدینه» با شکنجه دهنده خود «حارث بن یزید» رو به رو شد ، از فرصت استفاده کرده ، او را به قتل رسانید ، به گمان این که : دشمنی را از پای در آورده است ، در حالی که توجه نداشت «حارث» توبه کرده و مسلمان شده است و به سوی پیامبر (صلی الله علیه و آله) می رود ، جریان را به پیامبر (صلی الله علیه و آله) عرض کردند ، آیه نازل شد و حکم قتلی را که از روی اشتباه و خطا واقع شده را بیان کرد . (۱)

وَمَنْ يَقْتُلْ مُؤْمِنًا مُتَعَمِّدًا فَجَزَاؤُهُ جَهَنَّمُ خَالِدًا فِيهَا وَغَضِبَ اللَّهُ عَلَيْهِ وَلَعَنَهُ وَأَعَدَّ لَهُ عَذَابًا عَظِيمًا

و هر کس ، فرد با ایمانی را از روی عمد به قتل برساند ، مجازات او دوزخ است ؛ در حالی که جاودانه در آن می ماند ؛ و خداوند بر او غضب می کند ؛ و او را از رحمتش دور می سازد ؛ و عذاب عظیمی برای او آماده ساخته است .

۱ . «مجمع البیان» ، ذیل آیه مورد بحث ؛ «تفسیر صافی» ، ج ۱ ، ص ۴۸۲ ؛ «نور الثقلین» ، ج ۱ ، ص ۵۳۰ ؛ «بحار الانوار» ، ج ۲۲ ،

شأن نزول : کیفر قتل عمد

یکی از مسلمانان به نام «مقیس بن صبابه کنانی»، کشته برادر خود «هشام» را در محله «بنی النجار» پیدا کرد، جریان را به عرض پیامبر (صلی الله علیه و آله) رسانید، پیامبر (صلی الله علیه و آله) او را به اتفاق «قیس بن هلال فهري» نزد بزرگان «بنی النجار» فرستاد و دستور داد :

اگر قاتل «هشام» را می شناسند، او را تسلیم برادرش «مقیس» نمایند و اگر نمی شناسند، خون بها و دیه او را پردازند آنان هم چون قاتل را نمی شناختند، دیه را به صاحب خون پرداختند و او هم تحویل گرفت و به اتفاق «قیس بن هلال» به طرف «مدینه» حرکت کردند در بین راه بقایای افکار جاهلیت، «مقیس» را تحریک نمود و با خود گفت: قبول دیه موجب سرشکستگی و ذلت است، لذا هم سفر خود را که از قبیله «بنی النجار» بود به انتقام خون برادر کشت و به طرف «مکه» فرار نمود و از اسلام نیز کناره گیری کرد.

پیامبر (صلی الله علیه و آله) هم در مقابل این خیانت خون او را مباح نمود، آیه فوق به همین مناسبت نازل شد که مجازات قتل عمد در آن بیان شده است. (۱)

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا ضَرَبْتُمْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ فَتَبَيَّنُوا وَلَا تَقُولُوا لِمَنْ أَلْقَى إِلَيْكُمُ السَّلَامَ لَسْتَ مُؤْمِنًا تَبْتَغُونَ عَرَضَ الدُّنْيَا فَعِنْدَ اللَّهِ مَغَانِمٌ كَثِيرَةٌ كَذَلِكَ كُنْتُمْ مِنْ قَبْلُ فَمَنْ اللَّهُ عَلَيْكُمْ فَتَبَيَّنُوا إِنَّ اللَّهَ كَانَ بِمَا تَعْمَلُونَ خَبِيرًا

ای کسانی که ایمان آورده اید! هنگامی که در راه خدا گام می زنید (و به سفری

برای جهاد می روید، تحقیق کنید! و به خاطر این که سرمایه ناپایدار دنیا (و غنائمی) به دست آورید، به کسی که اظهار صلح و اسلام می کند نگوئید: «مسلمان نیستی»! زیرا غنیمت های فراوانی (برای شما) نزد خداست. شما قبلاً چنین بودید؛ و خداوند بر شما منت نهاد (و هدایت شدید). پس، (به شکرانه این نعمت بزرگ،) تحقیق کنید! خداوند به آنچه انجام می دهید آگاه است.

پی نوشتها

۱. «مجمع البیان»، ذیل آیه مورد بحث؛ «بحار الانوار»، ج ۲۲، ص ۲۱؛ «المیزان»، ج ۵، ص ۴۴؛ «تفسیر قرطبی»، ج ۵، ص ۳۳۳؛ «در المنثور»، ج ۲، ص ۱۹۵.

شأن نزول: پذیرش اقرار به اسلام

در روایات و تفاسیر اسلامی شأن نزول هائی درباره آیه فوق آمده است که کم و بیش، با هم شباهت دارند از جمله این که: پیامبر (صلی الله علیه و آله) بعد از بازگشت از جنگ «خیبر»، «اسامه بن زید» را با جمعی از مسلمانان به سوی یهودیانی که در یکی از روستاهای «فدک» زندگی می کردند فرستاد، تا آنها را به سوی اسلام و یا قبول شرائط ذمه دعوت کند. یکی از یهودیان به نام «مرداس» که از آمدن سپاه اسلام با خبر شده بود، اموال و فرزندان خود را در پناه کوهی قرار داد و به استقبال مسلمانان شتافت، در حالی که به یگانگی خدا و نبوت پیامبر (صلی الله علیه و آله) گواهی می داد.

«اسامه بن زید» به گمان این که مرد یهودی

از ترس جان و برای حفظ مال اظهار اسلام می کند و در باطن مسلمان نیست ، به او حمله کرد و او را کشت و گوسفندان او را به غنیمت گرفت ، هنگامی که خبر به پیامبر (صلی الله علیه و آله) رسید ، پیامبر (صلی الله علیه و آله) سخت از این جریان ناراحت شد ، فرمود : تو مسلمانی را کشتی ، «اسامه» ناراحت شد ، عرض کرد :

این مرد از ترس جان و برای حفظ مالش اظهار اسلام کرد .

پیامبر (صلی الله علیه و آله) فرمود : تو که از درون او آگاه نبودی ، چه می دانی؟ شاید به راستی مسلمان شده .

در این موقع آیه فوق نازل شد و به مسلمانان هشدار داد که : به خاطر غنائم جنگی و مانند آن هیچ گاه سخن کسانی که اظهار اسلام می کنند را انکار ننمایند ، بلکه هر کس اظهار اسلام کرد ، باید سخن او را پذیرفت . (۱)

إِنَّ الَّذِينَ تَوَفَّاهُمُ الْمَلَائِكَةُ ظَالِمِي أَنْفُسِهِمْ قَالُوا فِيمَ كُنْتُمْ قَالُوا كُنَّا مُسْتَضْعَفِينَ فِي الْأَرْضِ قَالُوا أَلَمْ تَكُنْ أَرْضُ اللَّهِ وَسِعَةً فَهَاجِرُوا فِيهَا فَأُولَئِكَ مَأْوَاهُمْ جَهَنَّمُ وَسَاءَتْ مَصِيرًا

کسانی که فرشتگان (قبض ارواح) ، روح آنها را گرفتند در حالی که به خویشتن ستم کرده بودند ، به آنها گفتند : «شما در چه حالی بودید؟» گفتند : «ما در سرزمین خود ، تحت فشار و مستضعف بودیم» . آنها (فرشتگان) گفتند : «مگر سرزمین خدا ، پهناور نبود که مهاجرت کنید؟! آنها (عذری نداشتند ، و) جایگاهشان دوزخ است ، و سرانجام بدی دارند .

پی نوشتها

۱ . «مجمع البيان» ، ذیل آیه مورد

بحث؛ «بحار الانوار»، ج ۱۹، ص ۱۴۷، ج ۲۱، ص ۱۱، ج ۲۲، ص ۹۲، ج ۶۵، ص ۲۳۴؛ «تفسیر الأصفی»، ج ۱، ص ۲۳۱؛ «مستدرک»، ج ۱۶، ص ۷۹؛ «نور الثقلین»، ج ۱، ص ۵۳۵.

شأن نزول: هجرت از سرزمین کفر

قبل از آغاز جنگ «بدر»، سران قریش اخطار کردند: همه افراد ساکن «مکه» که آمادگی برای شرکت در میدان جنگ دارند، باید برای نبرد با مسلمانان حرکت کنند و هر کس مخالفت کند خانه او ویران و اموالش مصادره می شود.

به دنبال این تهدید، عده ای از افرادی که ظاهراً اسلام آورده بودند، ولی به خاطر علاقه شدید به خانه و زندگی و اموال خود حاضر به مهاجرت نشده بودند، نیز با بت پرستان به سوی میدان جنگ حرکت کردند، و در میدان در صفوف مشرکان ایستادند و از کمی نفرات مسلمانان به شک و تردید افتادند و سرانجام در این میدان کشته شدند.

آیه فوق نازل گردید و سرنوشت شوم آنها را شرح داد. (۱)

وَ إِذَا كُنْتُمْ فِيهِمْ فَأَقَمْتَ لَهُمُ الصَّلَاةَ فَلْتَقُمْ طَائِفَةٌ مِنْهُمْ مَعَكَ وَ لْيَأْخُذُوا أَسْلِحَتَهُمْ فَإِذَا سَجَدُوا فَلْيَكُونُوا مِنْ وَرَائِكُمْ وَ لْتَأْتِ طَائِفَةٌ أُخْرَى لَمْ يُصَلُّوا فَلْيُصَلُّوا مَعَكَ وَ لْيَأْخُذُوا حِذْرَهُمْ وَ أَسْلِحَتَهُمْ وَ الَّذِينَ كَفَرُوا لَوْ تَغْفُلُونَ عَنْ أَسْلِحَتِكُمْ وَ أَمْتِعَتِكُمْ فَيَمِيلُونَ عَلَيْكُمْ مَيْلَةً وَاحِدَةً وَ لَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ إِنْ كَانَ بِكُمْ أَذًى مِنْ مَطَرٍ أَوْ كُنْتُمْ مَرْضَى أَنْ تَضَعُوا أَسْلِحَتَكُمْ وَ خُذُوا حِذْرَكُمْ إِنَّ اللَّهَ أَعَدَّ لِلْكَافِرِينَ عَذَابًا مُهِينًا فَإِذَا قَضَيْتُمُ الصَّلَاةَ فَادْكُرُوا اللَّهَ قِيَامًا وَ قُعُودًا وَ

عَلَىٰ جُنُوبِكُمْ فَإِذَا اطْمَأْنَنْتُمْ فَأَقِيمُوا الصَّلَاةَ إِنَّ الصَّلَاةَ كَانَتْ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ كِتَابًا مَّوْقُوتًا

و هنگامی که در میان آنها باشی ، و (در میدان جنگ) برای آنها نماز برپا کنی ، باید دسته ای از آنها با تو (به نماز) برخیزند ، و سلاح هایشان را با خود بگیرند ؛ و هنگامی که سجده کردند (و نماز را به پایان رساندند) ، باید به پشت سر شما (به میدان نبرد) بروند ، و آن دسته دیگر که نماز نخوانده اند (و مشغول پیکار بوده اند) ، بیایند و با تو نماز بخوانند ؛ آنها باید وسایل دفاعی و سلاح هایشان را (در حال نماز) با خود حمل کنند ؛ (زیرا) کافران آرزو دارند که شما از سلاح ها و متاع های خود غافل شوید و یک باره به شما هجوم آورند . و اگر از باران ناراحتید ، و یا بیمار (و مجروح) هستید ، مانعی ندارد که سلاح های خود را بر زمین بگذارید ؛ ولی وسایل دفاعی (مانند زره و خود) را با خود بردارید ! خداوند ، عذاب خوار کننده ای برای کافران فراهم ساخته است .

و هنگامی که نماز را به پایان رساندید ، خدا را یاد کنید ؛ ایستاده ، و نشسته ، و در حالی که به پهلو خوابیده اید ! و هر گاه آرامش یافتید (و حالت ترس زائل گشت) ، نماز را (به طور معمول) انجام دهید ، زیرا نماز ، وظیفه ثابت و معینی برای مؤمنان است !

پی نوشتها

۱ . «مجمع البیان» ، ذیل آیه مورد بحث ؛ «بحار الانوار» ، ج ۱۹ ، ص ۲۹

؛ «جوامع الجامع»، ج ۱، ص ۴۳۳؛ «تفسیر ابی حمزه الثمالی»، ص ۱۴۷.

شأن نزول: نماز خوف

هنگامی که پیامبر (صلی الله علیه و آله) با عده ای از مسلمانان به عزم «مکه» وارد سرزمین «حدیبیه» شدند و جریان به گوش قریش رسید، «خالد بن ولید» به سرپرستی یک گروه دویست نفری برای جلوگیری از پیشروی مسلمانان به سوی «مکه» در کوه های نزدیک «مکه» مستقر شد، هنگام ظهر «بلال» اذان گفت و پیامبر (صلی الله علیه و آله) با مسلمانان نماز ظهر را به جماعت ادا کردند.

«خالد» از مشاهده این صحنه در فکر فرو رفت و به نفرات خود گفت: در موقع نماز عصر که در نظر آنها بسیار پرارزش است و حتی از نور چشمان خود آن را گرمی تر می دارند، باید از فرصت استفاده کرد و با یک حمله برق آسا و غافلگیرانه در حال نماز، کار مسلمانان را یکسره ساخت، در این هنگام آیه فوق نازل شد و دستور نماز خوف را که از هر حمله غافلگیرانه ای جلوگیری می کند به مسلمانان داد. (۱)

این خود یکی از نکات اعجاز قرآن است که قبل از اقدام دشمن، نقشه های آنها را نقش بر آب کرد، و لذا گفته می شود: «خالد بن ولید» با مشاهده این صحنه ایمان آورد و مسلمان شد.

وَلَا تَهِنُوا فِي ابْتِغَاءِ الْقَوْمِ إِنْ تَكُونُوا تَأْمُونًا فَإِنَّهُمْ يَأْلَمُونَ كَمَا تَأْمُونُونَ وَتَرْجُونَ مِنَ اللَّهِ مَا لَا يَرْجُونَ وَكَانَ اللَّهُ عَلِيمًا حَكِيمًا

و در راه تعقیب دشمن، (هرگز) سست نشوید! (زیرا) اگر شما درد و

رنج می بینید ، آنها نیز همانند شما درد و رنج می بینند ؛ ولی شما امیدی از خدا دارید که آنها ندارند ؛ و خداوند ، دانا و حکیم است .

پی نوشتها

۱ . «تفسیر تبيان» ، ج ۳ ، ص ۳۱۱ ؛ «مجمع البيان» ، ذیل آیه مورد بحث ؛ «بحار الانوار» ، ج ۲۰ ، ص ۱۷۵ ، ج ۸۶ ، ص ۱۰۲ ؛ «الميزان» ، ج ۵ ، ص ۶۴ .

شأن نزول : در برابر هر سلاحی ، سلاح مشابهی

از «ابن عباس» و بعضی دیگر از مفسران چنین نقل شده : پس از حوادث دردناک جنگ «أحد» پیامبر اسلام (صلی الله علیه وآله) بر فراز کوه أحد رفت ، «ابوسفیان» نیز بر کوه أحد قرار گرفت و با لحنی فاتحانه فریاد زد :

«ای محمد ! یک روز ما پیروز شدیم و روز دیگر شما» (یعنی این پیروزی ما در برابر شکستی که در بدر داشتیم) .

پیامبر (صلی الله علیه وآله) به مسلمانان فرمود : فوراً پاسخ او را بگوئید (گویا می خواهد به ابوسفیان اثبات کند که پرورش یافتگان مکتب من همه آگاهی لازم را دارند) مسلمانان گفتند :

«هرگز وضع ما با شما یکسان نیست شهیدان ما در بهشتند و کشتگان شما در دوزخ» .

«ابوسفیان» فریاد زد و این جمله را به صورت یک شعار افتخار آمیز گفت :

إِنَّ لَنَا الْعُزَّىٰ وَ لَا عُزَّىٰ لَكُمْ : «ما دارای بت بزرگ عزّی هستیم و شما ندارید» .

پیامبر (صلی الله علیه وآله) فرمود : شما هم در برابر شعار آنها بگوئید :

اللَّهُ مَوْلَانَا وَ لَا مَوْلَىٰ لَكُمْ : «سرپرست و تکیه گاه ما خدا است و شما سرپرست و تکیه گاهی

ندارید» .

«ابوسفیان» که خود را در مقابل این شعار زنده اسلامی ناتوان می دید ، دست از بت «عزّی» برداشت و به دامن بت «هبل» در آویخت و فریاد زد :

أُغْلُ هُبَلًا ! : «سر بلند باد هبل» !

پیامبر (صلی الله علیه و آله) دستور داد این شعار جاهلی را نیز با شعاری نیرومندتر و محکم تر پاسخ دهند و بگویند :

اللَّهُ أَعْلَىٰ وَ أَجَلُّ ! : «خداوند برتر و بالاتر است» .

«ابوسفیان» که از این شعارهای گوناگون خود بهره ای نگرفت فریاد زد : میعادگاه ما سرزمین بدر صغری است .

مسلمانان از میدان جنگ با زخم ها و جراحات فراوان بازگشتند ، در حالی که از حوادث دردناک اُحد سخت ناراحت بودند ، در این هنگام آیه بالا نازل شد و به آنها هشدار داد که در تعقیب مشرکان کوتاهی نکنند و از این حوادث دردناک ناراحت نشوند .

مسلمانان با همان حال ، به تعقیب دشمن برخاستند و هنگامی که خبر به مشرکان رسید با سرعت از منطقه دور شدند و به «مکه» بازگشتند . (۱)

این شأن نزول به ما می آموزد که : مسلمانان نباید هیچ یک از تاکتیک های دشمن را از نظر دور بدارند ، و در برابر هر وسیله مبارزه ، اعم از مبارزه «جسمی» و «روانی» وسیله ای محکم تر و کوبنده تر فراهم سازند ، در برابر منطق دشمنان ، منطق های نیرومندتر ، و در برابر سلاح های آنها سلاح های برتر ، و حتی در برابر شعارهای آنها شعارهای کوبنده تر فراهم سازند و گرنه حوادث به نفع دشمن رقم خواهد خورد

بنابراین ، در عصری همچون عصر ما باید به جای تأسف خوردن در برابر حوادث دردناک و مفسد وحشتناکی که مسلمانان را از هر سو احاطه کرده به طور فعالانه دست به کار شد ، در برابر کتاب ها و مطبوعات ناسالم ، کتب و مطبوعات سالم فراهم کرد .

در مقابل وسائل تبلیغاتی مجهز دشمنان از مجهزترین وسائل تبلیغاتی روز استفاده نمود .

در مقابل مراکز ناسالم ، وسائل تفریح سالم برای جوانان خود فراهم ساخت .

و در مقابل طرح ها ، ترها و دکترین هائی که مکتب های مختلف سیاسی ، اقتصادی و اجتماعی ارائه می دهند ، طرح های جامع اسلامی را به شکل روز در اختیار همگان قرار داد .

تنها با استفاده از این روش است که می توان موجودیت خود را حفظ کرده و به صورت یک گروه پیشرو در جهان در آمد .
(۲)

نور ایمان در قلب عده ای سو سو می زد و عده ای در زندان های رژیم دژخیم گرفتار بودند ، اما امیدی نبود که چنین انفجاری از نور به وقوع پیوندد ، ولی کم کم یک حالت بیداری و هشیاری به چشم خورد ، اما نه در این حد که بتوان انقلاب کرد ، اهریمن را فرار داد که نور جمهوری اسلامی جای آن ظلمات و تاریکی ها را بگیرد و آن امکانات در راه هدایت و تعالی کشور اهل بیت (علیهم السلام) قرار داده شود مصحح و ویرایشگر الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ

إِنَّا أَنْزَلْنَا إِلَيْكَ الْكِتَابَ بِالْحَقِّ لِتَحْكُمَ بَيْنَ النَّاسِ بِمَا أَرَاكَ اللَّهُ وَلَا تَكُنْ لِلْخَائِنِينَ خَصِيمًا

وَاسْتَغْفِرِ اللَّهُ إِنَّ اللَّهَ

ما این کتاب را به حق بر تو نازل کردیم؛ تا به آنچه خداوند به تو آموخته، در میان مردم قضاوت کنی؛ و از کسانی مباش که از خائنان حمایت نمائی!

و از خداوند، طلب آمرزش نما، که خداوند، آمرزنده و مهربان است.

پی نوشتها

۱. «مجمع البيان»، ذیل آیه مورد بحث؛ «بحار الانوار»، ج ۲۰، ص ۲۳ و ۴۴؛ «تفسیر تبیان»، ج ۳، ص ۳۱۴؛ «جامع البيان» ج ۴، ص ۱۴۰ و ج ۵، ص ۳۵۷.

۲. این بیانات مربوط به زمانی است که هیچ روشنی در افق انقلاب اسلامی به چشم نمی خورد، کشور مملوّ از فساد بود و همه چیز در اختیار اهریمن.

شأن نزول: اتهام سرقت به یک مسلمان

در شأن نزول دو آیه اوّل از آیات فوق جریان مفصلی نقل شده که خلاصه اش این است:

طایفه «بنی ابیرق» طایفه ای نسبتاً معروف بودند، سه برادر از این طایفه «بُشر»، «بشیر» و «مبشر» نام داشتند.

«بشیر» به خانه مسلمانی به نام «رفاعه» دستبرد زد و شمشیر، زره و مقداری از مواد غذایی را به سرقت برد.

فرزند برادر او به نام «قتاده» که از مجاهدان «بدر» بود، جریان را به خدمت پیامبر (صلی الله علیه و آله) عرض کرد.

ولی آن سه برادر یکی از مسلمانان با ایمان به نام «لبید» را که در آن خانه با آنها زندگی می کرد، در این جریان متهم ساختند.

«لبید» از این تهمت ناروا سخت برآشفته، شمشیر کشید

، به سوی آنها آمد و فریاد زد که مرا متهم به سرقت می کنید؟ در حالی که شما به این کار سزاوارترید .

شما همان منافقانی هستید که پیامبر خدا(صلی الله علیه وآله) را هَجُو می کردید و اشعار هجو خود را به قریش نسبت می دادید ، یا باید این تهمت را که به من زده اید ثابت کنید ، یا شمشیر خود را بر شما فرود می آورم !

برادران سارق که چنین دیدند ، با او مدارا کردند ، اما چون با خبر شدند جریان به وسیله «قتاده» به گوش پیامبر(صلی الله علیه وآله) رسیده ، یکی از سخنوران قبیله خود را دیدند که با جمعی به خدمت پیامبر(صلی الله علیه وآله) بروند و با قیافه حق به جانب سارقان را تبرئه کنند ، و «قتاده» را به تهمت ناروا زدن ، متهم سازند .

پیامبر(صلی الله علیه وآله) طبق «وظیفه عمل به ظاهر» شهادت این جمعیت را پذیرفت و «قتاده» را مورد سرزنش قرار داد .

«قتاده» که بی گناه بود از این جریان بسیار ناراحت شده ، به سوی عمومی خود بازگشت و جریان را با اظهار تأسف فراوان بیان کرد .

عمویش او را دلداری داده ، گفت : نگران مباش خداوند پشتیبان ما است !

آیات فوق نازل شد و این مرد بی گناه را تبرئه کرد و خائنان واقعی را مورد سرزنش شدید قرار داد . (۱)

شأن نزول دیگری برای آیه نقل شده که : زرهی از یکی از انصار در یکی از جنگ ها به سرقت رفت ، آنها به یک نفر از طایفه «بنی

ایریق» ظنین شدند .

سارق هنگامی که متوجه خطر شد ، زره را به خانه یک نفر یهودی انداخت و از قبیله خود خواست نزد پیامبر(صلی الله علیه و آله) گواهی به پاکی او بدهند و وجود زره را در خانه یهودی دلیل بر براءت او بگیرند .

پیامبر(صلی الله علیه و آله) که چنین دید ، طبق ظاهر او را تبرئه فرمود ، مرد یهودی محکوم شد ، آیات فوق نازل گشت و حقیقت را روشن ساخت . (۲)

وَلَوْلَا فَضْلُ اللَّهِ عَلَيْكَ وَرَحْمَتُهُ لَهَمَّتْ طَائِفَةٌ مِنْهُمْ أَنْ يُضِيعُواكَ وَ مَا يُضِيعُونَ إِلَّا أَنْفُسَهُمْ وَ مَا يَضُرُّونَكَ مِنْ شَيْءٍ وَ أَنْزَلَ اللَّهُ عَلَيْكَ الْكِتَابَ وَالْحِكْمَةَ وَ عَلَّمَكَ مَا لَمْ تَكُنْ تَعْلَمُ وَ كَانَ فَضْلُ اللَّهِ عَلَيْكَ عَظِيمًا

اگر فضل و رحمت خدا شامل حال تو نبود ، گروهی از آنان تصمیم داشتند تو را گمراه کنند ؛ اما جز خودشان را گمراه نمی کنند ؛ و هیچ گونه زیانی به تو نمی رسانند . و خداوند ، کتاب و حکمت بر تو نازل کرد ؛ و آنچه را نمی دانستی ، به تو آموخت ؛ و فضل خدا بر تو (همواره) بزرگ بوده است .

پی نوشتها

۱. «مجمع البيان» ، ذیل آیه مورد بحث ؛ «بحار الانوار» ، ج ۲۲ ، ص ۲۲ و ۲۳ ؛ «تفسیر تبیان» ، ج ۳ ، ص ۳۱۶ و ۳۱۷ ؛ «تفسیر ابن کثیر» ، ج ۱ ، ص ۵۶۳ و ۵۶۴ .

۲ . «مجمع البيان» ، ذیل آیه مورد بحث ؛ «بحار الانوار» ، ج ۲۲ ، ص ۲۲ و ۲۳ ؛ «تفسیر تبیان» ، ج ۳ ، ص

شأن نزول : عدم انعطاف

این آیه اشاره به گوشه دیگری از حادثه «بنی ابیرق» است که در چند آیه قبل (۱۰۵ و ۱۰۶) تحت عنوان شأن نزول ذکر شد ، اما بعضی برای این آیه شأن نزول دیگری ذکر کرده اند و آن این که : هیأتی از طایفه «بنی ثقیف» خدمت پیامبر (صلی الله علیه وآله) آمده ، گفتند : ما با دو شرط با تو بیعت می کنیم :

نخست این که : بت های خود را با دست خود نشکنیم .

دیگر این که : بر ما مهلت دهی تا یک سال دیگر بت «عزی» را پرستش کنیم !

خداوند به پیامبر (صلی الله علیه وآله) خود دستور داد : در برابر پیشنهادهای آنها به هیچ وجه انعطافی نشان ندهد ، آیه فوق نازل شد و به پیامبر (صلی الله علیه وآله) اعلام کرد که لطف خدا او را در برابر این وسوسه ها حفظ می کند . (۱)

وَمَنْ يُشَاقِقِ الرَّسُولَ مِنْ بَعْدِ مَا تَبَيَّنَ لَهُ الْهُدَىٰ وَيَتَّبِعْ غَيْرَ سَبِيلِ الْمُؤْمِنِينَ نُوَلِّهِ مَا تَوَلَّىٰ وَنُصَلِّهِ جَهَنَّمَ وَ سَاءَتْ مَصِيرًا

کسی که بعد از آشکار شدن حق ، با پیامبر مخالفت کند ، و از راهی جز راه مؤمنان پیروی نماید ، ما او را به همان راه که می رود می بریم ؛ و به دوزخ داخل می کنیم ؛ و جایگاه بدی دارد .

پی نوشتها

شأن نزول : کیفر انتخاب راهی جز راه مؤمنان

در شأن نزول آیات سابق گفتیم : «بشیر بن ابیرق» ، پس از سرقت از مسلمانی ، شخص بی گناهی را متهم ساخت و با صحنه سازی در حضور پیغمبر (صلی الله علیه و آله) خود را تبرئه کرد ، ولی با نزول آیات گذشته رسوا شد ، او به دنبال این رسوائی به جای این که : توبه کند و به راه باز گردد ، راه کفر را پیش گرفت و رسماً از زمره مسلمانان خارج گردید ، آیه فوق نازل شد و ضمن اشاره به این موضوع ، یک حکم کلی و عمومی اسلامی را بیان ساخت . (۱)

لَيْسَ بِأَمَانِيكُمْ وَلَا أَمَانِي أَهْلِ الْكِتَابِ مَنْ يَعْمَلْ سُوءًا يُجْزَى بِهِ وَلَا يَجِدْ لَهُ مِنْ دُونِ اللَّهِ وَلِيًّا وَلَا نَصِيرًا

وَمَنْ يَعْمَلْ مِنَ الصَّالِحَاتِ مِنْ ذَكَرٍ أَوْ أُنْثَىٰ وَهُوَ مُؤْمِنٌ فَأُولَٰئِكَ يَدْخُلُونَ الْجَنَّةَ وَلَا يُظَلَّمُونَ نَقِيرًا

(فضیلت و برتری) به آرزوهای شما و آرزوهای اهل کتاب نیست ؛ هر کس عمل بدی انجام دهد ، کیفر داده می شود ؛ و کسی را جز خدا ، ولی و یاور خود نخواهد یافت .

و کسی که چیزی از اعمال صالح را انجام دهد ، خواه مرد باشد یا زن ، در حالی که ایمان داشته باشد ، چنان کسانی داخل بهشت می شوند ؛ و کمترین ستمی به آنها نخواهد شد .

پی نوشتها

۱ . «مجمع البیان» ، ذیل آیه مورد بحث ؛ «بحار الانوار» ، ج ۲۲ ، ص ۲۴ ؛ «تفسیر علی بن ابراهیم قمی» ، ج ۱ ، ص ۱۵۲ ؛

«تفسیر صافی» ، ج ۱ ، ص ۳۹۹

شان نزول: ارزش هر کس به عمل است

در «تفسیر مجمع البیان» و تفاسیر دیگر چنین آمده است:

مسلمانان و اهل کتاب هر کدام بر دیگری افتخار می کردند، اهل کتاب می گفتند:

پیامبر ما، قبل از پیامبر شما بوده است، کتاب ما، از کتاب شما سابقه دارتر است، و مسلمانان می گفتند:

پیامبر ما، خاتم پیامبران است، و کتابش، آخرین و کامل ترین کتب آسمانی است، بنابراین ما بر شما امتیاز داریم. (۱)

و طبق روایت دیگری یهود می گفتند: «ما ملت برگزیده ایم، و آتش دوزخ جز روزهای معدودی به ما نخواهد رسید» (و)
قَالُوا لَنْ تَمَسَّنَا النَّارُ إِلَّا أَيَّامًا مَعْدُودَةً. (۲)

و مسلمانان می گفتند: ما بهترین امت ها هستیم؛ زیرا خداوند درباره ما گفته است: (كُنْتُمْ خَيْرَ أُمَّةٍ أُخْرِجَتْ لِلنَّاسِ). (۳)

آیه فوق نازل شد و بر این ادعاها قلم بطلان کشید، و ارزش هر کس را به اعمالش معرفی کرد. (۴)

وَإِنِ امْرَأَةٌ خَافَتْ مِنْ بَعْلِهَا نُشُوزًا أَوْ إِعْرَاضًا فَلَا جُنَاحَ عَلَيْهِمَا أَنْ يُصْلِحَا بَيْنَهُمَا صُلْحًا وَالصُّلْحُ خَيْرٌ وَأُحْضِرَتِ الْأَنْفُسُ الشُّحَّ وَإِنْ تُحْسِنُوا وَتَتَّقُوا فَإِنَّ اللَّهَ كَانَ بِمَا تَعْمَلُونَ خَبِيرًا

و اگر زنی، از طغیان و سرکشی یا اعراض شوهرش، بیم داشته باشد، مانعی ندارد با هم صلح کنند (و زن یا مرد، از پاره ای از حقوق خود، به خاطر صلح، صرف نظر نماید). و صلح، بهتر است؛ اگر چه مردم (طبق غریزه حب ذات،

در این گونه موارد) بخل میورزند . و اگر نیکی کنید و پرهیزگاری پیشه سازید (و به خاطر صلح ، گذشت نمائید) ، خداوند به آنچه انجام می دهید ، آگاه است (و پاداش شایسته به شما خواهد داد) .

پی نوشتها

۱ . «مجمع البیان» ، ذیل آیه مورد بحث ؛ «بحار الانوار» ، ج ۹ ، ص ۷۷ و ج ۴۶ ، ص ۱۷۶ ؛ «تفسیر قرطبی» ، ج ۵ ، ص ۳۹۶ ؛ «تفسیر ابن کثیر» ، ج ۱ ، ص ۵۷۰ و ج ۳ ، ص ۲۲۲ ؛ «درّ المنثور» ، ج ۲ ، ص ۲۲۵ و ج ۴ ، ص ۳۴۹ .

۲ . بقره ، آیه ۸۰ .

۳ . آل عمران ، آیه ۱۱۰ .

۴ . «بحار الانوار» ، ج ۴۶ ، ص ۱۷۶ ؛ «درّ المنثور» ، ج ۲ ، ص ۲۲۵ ؛ «جامع البیان» ، ج ۵ ، ص ۳۹۲ ؛ «تفسیر ابن کثیر» ، ج ۱ ، ص ۵۷۰ .

شأن نزول : رفع اختلافات خانوادگی

در بسیاری از تفاسیر اسلامی و کتب حدیث ، در شأن نزول آیه ، چنین نقل شده : «رافع بن خدیج» دو همسر داشت یکی مسن و دیگری جوان ، (بر اثر اختلافاتی) همسر مسن خود را طلاق داد ، و هنوز مدت عدّه ، تمام نشده بود که به او گفت :

اگر مایل باشی با تو آشتی می کنم ، ولی باید اگر همسر دیگرم را بر تو مقدم داشتم صبر کنی .

و اگر مایل باشی صبر می کنم ، مدت عدّه تمام شود و از هم جدا شویم .

زن پیشنهاد اول را قبول کرد و با هم آشتی کردند ،

آیه شریفه نازل شد و حکم این کار را بیان داشت . (۱)

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا آمِنُوا بِاللَّهِ وَرَسُولِهِ وَالْكِتَابِ الَّذِي نَزَّلَ عَلَى رَسُولِهِ وَالْكِتَابِ الَّذِي أَنْزَلَ مِنْ قَبْلُ وَمَنْ يَكْفُرْ بِاللَّهِ وَمَلَائِكَتِهِ وَكُتُبِهِ وَرُسُلِهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ فَقَدْ ضَلَّ ضَلَالًا بَعِيدًا

ای کسانی که ایمان آورده اید! به خدا و پیامبرش، و کتابی که بر او نازل کرده، و کتب (آسمانی) که پیش از این فرستاده است، ایمان (واقعی) بیاورید! کسی که خدا و فرشتگان او و کتاب ها و پیامبرانش و روز واپسین را انکار کند، در گمراهی دور و درازی افتاده است .

پی نوشتها

۱ . «مجمع البيان» ، ذیل آیه مورد بحث ؛ «مستدرک الوسائل» ، ج ۱۵ ، ص ۱۰۶ و ۱۰۷ ؛ «بحار الانوار» ، ج ۱۰۱ ، ص ۵۷ ؛ «نور الثقلین» ، ج ۱ ، ص ۵۵۷ ؛ «مستدرک حاکم» ، ج ۲ ، ص ۳۰۸ ؛ «تفسیر ابن کثیر» ، ج ۱ ، ص ۵۷۶ .

شأن نزول : لزوم ایمان به همه انبیاء

از «ابن عباس» نقل شده : این آیه ، درباره جمعی از بزرگان اهل کتاب مانند : «عبدالله بن سلام» ، «اسد بن کعب» و برادرش «اسید بن کعب» و جمعی دیگر نازل گردید ؛ زیرا آنها در آغاز ، خدمت پیامبر (صلی الله علیه وآله) رسیده ، گفتند : ما به تو و کتاب آسمانی تو و موسی و تورات و عزیز ایمان می آوریم ، ولی به سایر کتاب های آسمانی و همچنین سایر انبیاء ایمان نداریم ، این آیه نازل شد و به آنها تعلیم داد : باید به همه

ایمان داشته باشند . (۱)

وَقَدْ نَزَّلَ عَلَيْكُمْ فِي الْكِتَابِ أَنْ إِذَا سَمِعْتُمْ آيَاتِ اللَّهِ يُكْفَرُ بِهَا وَيُسْتَهْزَأُ بِهَا فَلَا تَتَعَدُّوا مَعَهُمْ حَتَّىٰ يَخُوضُوا فِي حَدِيثٍ غَيْرِهِ إِنَّكُمْ إِذَا مِثْلُهُمْ إِنَّ اللَّهَ جَامِعُ الْمُنَافِقِينَ وَالْكَافِرِينَ فِي جَهَنَّمَ جَمِيعًا

و (خداوند این حکم را) در قرآن بر شما نازل کرده که هر گاه بشنوید افرادی آیات خدا را انکار و استهزاء می کنند ، با آنها ننشینید تا به سخن دیگری پردازند ؛ و گر نه ، شما هم مثل آنان خواهید بود . خداوند ، منافقان و کافران را همگی در دوزخ جمع می کند .

پی نوشتها

۱ . «مجمع البيان» ، ذیل آیه ؛ «المنار» ، ذیل آیه ؛ «زاد المسیر» ، ج ۲ ، ص ۲۰۶ ؛ «در المنثور» ، ج ۲ ، ص ۲۳۴ .

شان نزول : شرکت در جلسات منافقان ممنوع

از «ابن عباس» درباره نزول این آیه چنین نقل شده : جمعی از منافقان در جلسات دانشمندان یهود می نشستند ، جلساتی که در آن نسبت به آیات قرآن استهزاء می شد .

آیه فوق نازل گشت و عاقبت شوم این عمل را روشن ساخت . (۱)

يَسْئَلُكَ أَهْلُ الْكِتَابِ أَنْ تَنْزِلَ عَلَيْهِمْ كِتَابًا مِنَ السَّمَاءِ فَقَدْ سَأَلُوا مُوسَىٰ أَكْبَرَ مِنْ ذَلِكَ فَقَالُوا أَرِنَا اللَّهَ جَهْرَةً فَأَخَذَتْهُمُ الصَّاعِقَةُ بِظُلْمِهِمْ ثُمَّ اتَّخَذُوا الْعِجْلَ مِنْ بَعْدِ مَا جَاءَتْهُمْ الْبَيِّنَاتُ فَعَفَوْنَا عَنْ ذَلِكَ وَآتَيْنَا مُوسَىٰ سُلْطَانًا مُبِينًا

وَرَفَعْنَا فَوْقَهُمُ الطُّورَ بِمِيثَاقِهِمْ وَقُلْنَا لَهُمْ ادْخُلُوا الْبَابَ سُجَّدًا وَقُلْنَا لَهُمْ لَا تَعْدُوا فِي السَّبْتِ وَأَخَذْنَا مِنْهُمْ مِيثَاقًا غَلِيظًا

اهل کتاب از تو می خواهند کتابی از آسمان (یک جا) بر آنها نازل کنی ؛ (در حالی که این یک بهانه است

؛ آنها از موسی ، بزرگ تر از این را خواستند و گفتند : «خدا را آشکارا به ما نشان ده!» و به خاطر این ظلم و ستم ، صاعقه آنها را فرا گرفت . سپس گوساله (سامری) را ، پس از آن همه دلایل روشن که برای آنها آمد ، (به خدائی) انتخاب کردند ! ولی ما از آن درگذشتیم (و عفو کردیم) و به موسی ، برهان آشکاری دادیم .

و کوه طور را بر فراز آنها برافراشتیم ؛ و در همان حال از آنها پیمان گرفتیم ، و به آنها گفتیم : «(برای توبه) از در (بیت المقدس) با خضوع در آئید» ! و (نیز) گفتیم : «روز شنبه تعدی نکنید (و دست از کار بکشید !)» و از آنان (در برابر همه اینها ،) پیمان محکمی گرفتیم .

پی نوشتها

۱ . «مجمع البيان» ، ذیل آیه مورد بحث ؛ «زاد المسیر» ، ج ۲ ، ص ۲۰۸ ؛ «تفسیر قرطبی» ، ج ۵ ، ص ۴۱۷ ؛ «جوامع الجامع» ، ج ۱ ، ص ۴۵۲ .

شأن نزول : از بهانه های یهود

در «تفسیر تبیان» ، «مجمع البيان» و «روح المعانی» چنین آمده : جمعی از یهود نزد پیامبر (صلی الله علیه وآله) آمده ، گفتند : اگر تو پیغمبر خدائی کتاب آسمانی خود را یک جا به ما عرضه کن ، همان طور که موسی (علیه السلام) «تورات» را یک جا آورد ، آیات فوق نازل شد و به آنها پاسخ گفت .

لَنْ يَسْتَنْكِفَ الْمَسِيحُ أَنْ يَكُونَ عَبْدًا لِلَّهِ وَلَا الْمَلَائِكَةُ الْمُقَرَّبُونَ وَمَنْ يَسْتَنْكِفْ عَنْ عِبَادَتِهِ وَيَسْتَكْبِرْ فَسَيَحْشُرُهُمْ إِلَيْهِ جَمِيعًا

هرگز مسیح از

این ابا نداشت که بنده خدا باشد؛ و نه فرشتگان مقرب او (از این ابا دارند). و آنها که از عبودیت و بندگی او، روی برتابند و تکبر کنند، به زودی همه آنها را (در قیامت) نزد خود جمع خواهد کرد.

شأن نزول: مسیح (علیه السلام) بنده خدا است

جمعی از مفسران در شأن نزول این آیه، چنین روایت کرده اند: طایفه ای از مسیحیان «نجران» خدمت پیامبر اسلام (صلی الله علیه و آله) رسیده، عرض کردند: چرا نسبت به پیشوای ما خرده می گیری؟

پیامبر (صلی الله علیه و آله) فرمود: من چه عیبی بر او گذاشته ام؟

گفتند: تو می گوئی او بنده خدا و پیامبر او بوده است. آیه فوق نازل شد و به آنها پاسخ گفت. (۱)

يَسِيئَتُنَّكَ قُلِ اللَّهُ يُفْتِكُمْ فِي الْكَلَالَةِ إِنْ أَمْرُؤُ هَلَكَ لَيْسَ لَهُ وَلَدٌ وَ لَهُ أُخْتُ فَلَهَا نِصْفُ مَا تَرَكَ وَ هُوَ يَرِثُهَا إِنْ لَمْ يَكُنْ لَهَا وَلَدٌ فَإِنْ كَانَتَا اثْنَتَيْنِ فَلَهُمَا الثُّلُثَانِ مِمَّا تَرَكَ وَ إِنْ كَانُوا إِخْوَةً رِجَالًا وَ نِسَاءً فَلِلَّذَكَرِ مِثْلُ حَظِّ الْأُنثَيَيْنِ يُبَيِّنُ اللَّهُ لَكُمْ أَنْ تَضِلُّوا وَ اللَّهُ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ

از تو (درباره ارث) سؤال می کنند، بگو: «خداوند، حکم کلاله (خواهر و برادر) را برای شما بیان می کند: اگر مردی از دنیا برود، که فرزند نداشته باشد، و برای او خواهری باشد، نصف اموالی را که به جا گذاشته، از او (ارث) می برد؛ و آن (مرد نیز) تمام مال را از خواهر، به ارث می برد، در صورتی که (خواهر او) فرزند نداشته باشد؛ و اگر دو خواهر

(از او) باقی باشند دو سوم اموال را می برند؛ و اگر برادران و خواهران با هم باشند، برای هر مذکر، دو برابر سهم مؤنث است. خداوند برای شما بیان می کند تا گمراه نشوید؛ و خداوند به همه چیز داناست».

پی نوشتها

۱. «مجمع البيان»، ذیل آیه مورد بحث؛ «تفسیر صافی»، ج ۱، ص ۵۲۴؛ «نور الثقلین»، ج ۱، ص ۵۷۷؛ «کنز الدقائق»، ج ۲، ص ۶۹۵.

شأن نزول: ارث خواهران و برادران

بسیاری از مفسران در شأن نزول آیه فوق از «جابر بن عبدالله انصاری» چنین نقل کرده اند، می گوید: من شدیداً بیمار بودم، پیامبر (صلی الله علیه و آله) به عیادت من آمد، در آنجا وضو گرفت و از آب وضوی خود بر من پاشید، من که در اندیشه مرگ بودم به پیامبر (صلی الله علیه و آله) عرض کردم:

وارث من فقط خواهران منند، میراث آنها چگونه است، این آیه که آیه فرائض نام دارد نازل شد، و میراث آنها را روشن ساخت. (۱)

و به عقیده بعضی این آخرین آیه ای است که درباره احکام اسلام بر پیامبر (صلی الله علیه و آله) نازل شده. (۲)

پی نوشتها

۱ و ۲؛ «مجمع البيان»، ذیل آیه مورد بحث؛ «المیزان»، ج ۵، ص ۱۵۴ و ۱۵۵؛ «تفسیر تبیان»، ج ۳، ص ۴۰۷ و ۴۰۸؛ «تفسیر قرطبی»، ج ۶، ص ۲۸؛ «تفسیر ابن کثیر»، ج ۱، ص ۶۰۶؛ «در المنثور» و «تفسیر صافی»، ذیل آیه مورد بحث.

فصل چهارم: سوره مائده

آیات و ترجمه

يَسْئَلُونَكَ مَاذَا أُحِلَّ لَهُمْ قُلْ أُحِلَّ لَكُمْ الطَّيِّبَاتُ وَمَا عَلَّمْتُم مِّنَ الْجَوَارِحِ مُكَلَّبِينَ تُعَلَّمُونَهُنَّ مِمَّا عَلَّمَكُمُ اللَّهُ فَكُلُوا مِمَّا أَمْسَكَنَّ عَلَيْكُمْ وَادْكُرُوا اسْمَ اللَّهِ عَلَيْهِ وَاتَّقُوا اللَّهَ إِنَّ اللَّهَ سَرِيعُ الْحِسَابِ

از تو سؤال می کنند چه چیزهایی برای آنها حلال شده است؟ بگو: «آنچه پاکیزه است، برای شما حلال گردیده؛ و (نیز) صید حیوانات شکاری و سگ های تربیت یافته که از آنچه خداوند به شما تعلیم داده به آنها یاد داده اید، پس از آنچه این

حیوانات برای شما (صید می کنند و) نگاه می دارند ، بخورید ؛ و نام خدا را بر آن ببرید ؛ و از (معصیت) خدا بپرهیزید که خداوند سریع الحساب است» !

شأن نزول : حکم شکار با سگ و باز شکاری

درباره آیه فوق شأن نزول هائی ذکر کرده اند که مناسب تر از همه این است : «زَیْدُ الْخَیْرِ» و «عَدِیُّ بْنُ حَاتِمٍ» که دو نفر از یاران پیامبر (صلی الله علیه و آله) بودند ، خدمتش رسیده ، عرض کردند : ما جمعیتی هستیم که با سگ ها و بازهای شکاری صید می کنیم ، سگ های شکاری ما حیوانات وحشی حلال گوشت را می گیرند ، بعضی از آنها زنده به دست ما می رسد ، آن را سر می بریم ، ولی بعضی از آنها به وسیله سگ ها کشته می شوند ، و ما فرصت ذبح آنها را پیدا نمی کنیم و با این که می دانیم خدا گوشت مردار را بر ما حرام کرده ، تکلیف ما چیست؟ آیه فوق نازل شد و به آنها پاسخ گفت . (۱)

إِنَّمَا جَزَاءُ الَّذِينَ يُحَارِبُونَ اللَّهَ وَرَسُولَهُ وَيَسْعَوْنَ فِي الْأَرْضِ فَسَادًا أَنْ يُقَتَّلُوا أَوْ يُصَلَّبُوا أَوْ تُقَطَّعَ أَيْدِيهِمْ وَأَرْجُلُهُمْ مِنْ خِلَافٍ أَوْ يُنْفَوْا مِنَ الْأَرْضِ

ذَلِكَ لَهُمْ خِزْيٌ فِي الدُّنْيَا وَ لَهُمْ فِي الْآخِرَةِ عَذَابٌ عَظِيمٌ

کیفر آنها که با خدا و پیامبرش به جنگ بر می خیزند ، و اقدام به فساد در روی زمین می کنند ، (و به جان و مال و ناموس مردم حمله می برند ،) فقط این است که اعدام شوند ؛ یا به دار آویخته گردند ؛ یا (چهار انگشت از) دست (راست)

و پای (چپ) آنها، به عکس یکدیگر، بریده شود؛ و یا از سرزمین خود تبعید گردند. این رسوائی آنها در دنیاست؛ و در آخرت، مجازات عظیمی دارند.

شأن نزول: مجازات مفسد فی الارض

در شأن نزول این آیه، چنین نقل کرده اند که: جمعی از مشرکان خدمت پیامبر (صلی الله علیه و آله) آمده مسلمان شدند، اما آب و هوای «مدینه» به آنها نساخت، رنگ آنها زرد و بدنشان بیمار شد.

پیامبر (صلی الله علیه و آله) برای بهبودی آنها دستور داد به خارج «مدینه» در نقطه خوش آب و هوایی از صحرا که شتران زکات را در آنجا به چرا می بردند، بروند و ضمن استفاده از آب و هوای آنجا از شیر تازه شتران به حد کافی استفاده کنند، آنها چنین کردند و بهبودی یافتند، اما به جای تشکر از پیامبر (صلی الله علیه و آله) چوپان های مسلمان را دست و پا بریده، چشمان آنها را از بین بردند، سپس دست به کشتار آنها زدند، شتران زکات را غارت کرده و از اسلام بیرون رفتند.

پیامبر (صلی الله علیه و آله) دستور داد آنها را دستگیر کردند و همان کاری که با چوپان ها انجام داده بودند، به عنوان مجازات درباره آنها انجام یافت، یعنی چشم آنها را کور کردند، دست و پای آنها را بریدند و کشتند تا دیگران عبرت بگیرند و مرتکب این اعمال ضد انسانی نشوند، آیه فوق درباره این گونه اشخاص نازل گردید و قانون اسلام را در مورد آنها شرح داد.

(۱).

يَا أَيُّهَا الرَّسُولُ لَا يَحْزُنْكَ الَّذِينَ

يُسَارِعُونَ فِي الْكُفْرِ مِنَ الَّذِينَ قَالُوا آمَنَّا بِأَفْوَاهِهِمْ وَلَمْ تُؤْمِنْ قُلُوبُهُمْ وَمِنَ الَّذِينَ هَادُوا سَمَاعُونَ لِلْكَذِبِ سَمَاعُونَ لِقَوْمٍ آخِرِينَ لَمْ يَأْتَوْكَ بِحَرْفُونَ الْكَلِمَ مِنْ بَعْدِ مَوَاضِعِهِ يَقُولُونَ إِنْ أُوتِيتُمْ هَذَا فَخُذُوهُ وَإِنْ لَمْ تُؤْتَوْهُ فَاحْذَرُوا وَمَنْ يُرِدِ اللَّهُ فِتْنَتَهُ فَلَنْ تَمْلِكَ لَهُ مِنَ اللَّهِ شَيْئاً أُولَئِكَ الَّذِينَ لَمْ يُرِدِ اللَّهُ أَنْ يُطَهِّرْ قُلُوبَهُمْ لَهُمْ فِي الدُّنْيَا خِزْيٌ وَلَهُمْ فِي الْآخِرَةِ عَذَابٌ عَظِيمٌ

سَمَاعُونَ لِلْكَذِبِ أَكَالُونَ لِلْسُّحْتِ فَإِنْ جَاؤُكَ فَاحْكُم بَيْنَهُمْ أَوْ أَعْرِضْ عَنْهُمْ وَإِنْ تُعْرِضْ عَنْهُمْ فَلَنْ يَضُرُّوكَ شَيْئاً وَإِنْ حَكَمْتَ فَاحْكُم بَيْنَهُمْ بِالْقِسْطِ إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الْمُقْسِطِينَ

ای فرستاده (خدا)! آنها که در مسیر کفر شتاب می کنند و با زبان می گویند: «ایمان آوردیم» و قلب آنها ایمان نیاورده، تو را اندوهگین نسازند! و (همچنین) گروهی از یهودیان که خوب به سخنان تو گوش می دهند، تا دستاویزی برای تکذیب تو بیابند؛ آنها جاسوسان گروه دیگری هستند که خودشان نزد تو نیامده اند؛ آنها سخنان را از مفهوم اصلیش تحریف می کنند، و می گویند: «اگر این (که ما می خواهیم) به شما داده شد (و محمد بر طبق خواسته شما داوری کرد،) بپذیرید؛ و گرنه (از او) دوری کنید». (ولی) کسی را که خدا (بر اثر گناهان پی در پی او) بخواهد مجازات کند، قادر به دفاع از او نیستی؛ آنها کسانی هستند که خدا نخواسته دل هایشان را پاک کند؛ در دنیا رسوائی، و در آخرت مجازات بزرگی نصیبشان خواهد شد.

آنها بسیار به سخنان تو گوش می دهند تا

آن را تکذیب کنند؛ مال حرام فراوان می خورند؛ پس اگر نزد تو آمدند، در میان آنان داوری کن، یا آنها را به حال خود واگذار. و اگر از آنان صرف نظر کنی، به تو هیچ زیانی نمی رسانند؛ و اگر میان آنها داوری کنی، با عدالت داوری کن، که خدا عادلان را دوست دارد!

پی نوشتها

۱. «مجمع البیان»، ذیل آیه مورد بحث؛ «تفسیر صافی»، ج ۲، ص ۳۱؛ «نور الثقلین»، ج ۱، ص ۶۲۱؛ «تفسیر المنار»، ج ۶، ص ۳۵۳؛ «تفسیر قرطبی»، ج ۳، ص ۲۱۴۵ (ج ۲، ص ۳۵۸، پاورقی، و ج ۶، ص ۱۴۸؛ «درّ المنثور»، ج ۲، ص ۲۷۸.

شأن نزول: حکم تورات درباره زنان محصنه

در شأن نزول این آیه، روایات متعددی وارد شده، از همه روشن تر، روایتی است که از امام باقر (علیه السلام) در این زمینه نقل گردیده که خلاصه اش چنین است:

یکی از اشراف یهود «خیبر» که دارای همسر بود، با زن شوهرداری که او هم از خانواده های سرشناس «خیبر» محسوب می شد، عمل منافی عفت انجام داد، یهودیان از اجرای حکم «تورات» (سنگسار کردن) در مورد آنها ناراحت بودند، و به دنبال راه حلی می گشتند که آن دو را از حکم مزبور معاف سازد و در عین حال، پای بند بودن خود به احکام الهی را نشان دهند.

این بود که برای هم مسلکان خود در «مدینه» پیغام فرستادند: حکم این حادثه را

از پیامبر اسلام (صلی الله علیه و آله) پرسند (تا اگر در اسلام حکم سبک تری بود ، آن را انتخاب کنند و در غیر این صورت آن را نیز به دست فراموشی بسپارند و شاید از این طریق ، می خواستند توجه پیامبر اسلام (صلی الله علیه و آله) را نیز به خود جلب کنند و خود را دوست مسلمانان معرفی نمایند) .

به همین جهت ، جمعی از بزرگان یهود «مدینه» به خدمت پیامبر (صلی الله علیه و آله) شتافتند .

پیامبر (صلی الله علیه و آله) فرمود : آیا هر چه حکم کنم می پذیرید؟

گفتند : به خاطر همین نزد تو آمده ایم !

در این موقع ، حکم سنگباران کردن کسانی که مرتکب زناى محصنه می شوند نازل گردید ، ولی آنها از پذیرفتن این حکم (به عذر این که در مذهب آنها چنین حکمی نیامده) شانه خالی کردند !

پیامبر (صلی الله علیه و آله) اضافه کرد : این همان حکمی است که در تورات شما نیز آمده ، آیا موافقید که یکی از شما را به داوری بطلبم و هر چه او از زبان «تورات» نقل کرد ، بپذیرید .

گفتند : آری .

پیامبر (صلی الله علیه و آله) گفت : «ابن صوریاء» که در «فدک» زندگی می کند چگونه عالمی است؟

گفتند : او از همه یهود به «تورات» آشناتر است .

به دنبال او فرستادند ، هنگامی که نزد پیامبر (صلی الله علیه و آله) آمد ، به او فرمود :

تو را به خداوند یکتائی که «تورات» را بر موسی (علیه السلام) نازل کرد ، دریا را برای نجات شما شکافت و دشمن شما فرعون را غرق نمود ، و در بیابان

شما را از مواهب خود بهره مند ساخت سوگند می دهم بگو :

آیا حکم سنگباران کردن در چنین موردی در «تورات» بر شما نازل شده است یا نه؟

او در پاسخ گفت : سوگندی به من دادی که ناچارم بگویم : آری ؛ چنین حکمی در «تورات» آمده است .

پیامبر(صلی الله علیه و آله) گفت : چرا از اجرای این حکم سرپیچی می کنید؟

او در جواب گفت : حقیقت این است که : ما در گذشته این حدّ را درباره افراد عادی اجرا می کردیم ، ولی در مورد ثروتمندان و اشراف خودداری می نمودیم .

این بود که گناه مزبور در طبقات مرفّه جامعه ما رواج یافت تا این که پسر عموی یکی از رؤسای ما مرتکب این عمل زشت شد ، و طبق معمول از مجازات او صرف نظر کردند .

در همین اثنا ، یک فرد عادی مرتکب این کار گردید ، هنگامی که می خواستند او را سنگباران کنند ، خویشان او اعتراض کرده ، گفتند : اگر بنا هست این حکم اجرا بشود باید در مورد هر دو اجرا بشود ، به همین جهت ما نشستیم و قانونی سبک تر از قانون سنگسار کردن تصویب نمودیم و آن این بود که : به هر یک چهل تازیانه بزنیم و روی آنها را سیاه کرده ، وارونه سوار مرکب کنیم و در کوچه و بازار بگردانیم !

در این هنگام ، پیامبر(صلی الله علیه و آله) دستور داد : آن مرد و زن را در مقابل مسجد سنگسار کنند . (۱)

و فرمود : خدایا من نخستین کسی هستم که حکم تو را

زنده نمودم ، بعد از آن که یهود آن را از بین برده بودند .

در این هنگام آیات فوق نازل شد و جریان مزبور را به طور فشرده بیان کرد . (۱) وَ أَنْ أَحْكُمَ بَيْنَهُمْ بِمَا أَنْزَلَ اللَّهُ وَلَا تَتَّبِعْ أَهْوَاءَهُمْ وَ اخذزهم أَنْ يفتنوك عَنْ بَعْضِ مَا أَنْزَلَ اللَّهُ إِلَيْكَ فَإِنْ تَوَلَّوْا فَاعْلَمُوا أَنَّمَا يُرِيدُ اللَّهُ أَنْ يُصِيبَهُمْ بِبَعْضِ ذُنُوبِهِمْ وَإِنَّ كَثِيرًا مِنَ النَّاسِ لَفَاسِقُونَ

أَفَحُكْمَ الْجَاهِلِيَّةِ يَبْغُونَ وَمَنْ أَحْسَنُ مِنَ اللَّهِ حُكْمًا لِقَوْمٍ يُوقِنُونَ

و در میان آنها (اهل کتاب) طبق آنچه خداوند نازل کرده ، داوری کن ! و از هوس های آنان پیروی مکن ! و از آنها بر حذر باش ، مبادا تو را از بعضی احکامی که خدا بر تو نازل کرده ، منحرف سازند ! و اگر آنها (از حکم و داوری تو) ، روی گردانند ، بدان که خداوند می خواهد آنان را به خاطر پاره ای از گناهانشان مجازات کند ، و بسیاری از مردم فاسقند .

آیا آنها حکم جاهلیت را (از تو) می خواهند؟! و چه کسی بهتر از خدا ، برای قومی که اهل یقین هستند ، حکم می کند؟

پی نوشتها

۱ . طبق روایتی که «بیهقی» در ج ۸ «سنن» خود ، ص ۲۴۶ نقل کرده ، هنگامی که علمای یهود خدمت پیامبر (صلی الله علیه و آله) آمدند ، آن زن و مرد را نیز همراه خود آورده بودند («صحیح بخاری» ، ج ۵ ، ص ۱۷۰ ؛ «سنن کبری نسائی» ، ج ۴ ، ص ۲۹۴) .

شأن نزول : داوری غیر عادلانه ممنوع

بعضی از مفسران در شأن نزول آیه ۴۹ از «ابن عباس» چنین نقل

کرده اند: جمعی از بزرگان یهود توطئه کرده، گفتند: نزد محمد (صلی الله علیه و آله) می رویم، شاید بتوانیم او را از آئین خود منحرف سازیم.

پس از این تبانی، نزد پیامبر (صلی الله علیه و آله) آمده، گفتند: ما دانشمندان و اشراف یهودیم، اگر ما از تو پیروی کنیم، مطمئناً سایر یهودیان به ما اقتدا می کنند، ولی در میان ما و جمعیتی، نزاعی است (در مورد یک قتل یا چیز دیگر) اگر در این نزاع به نفع ما داوری کنی ما به تو ایمان خواهیم آورد.

پیامبر (صلی الله علیه و آله) از چنین قضاوتی (که عادلانه نبود) خودداری کرد و آیه فوق به این مناسبت نازل شد. (۱)

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَتَّخِذُوا الْيَهُودَ وَالنَّصَارَىٰ أَوْلِيَاءَ بَعْضُهُمْ أَوْلِيَاءُ بَعْضٍ وَمَنْ يَتَوَلَّهُمْ مِنْكُمْ فَإِنَّهُ مِنْهُمْ إِنَّ اللَّهَ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الظَّالِمِينَ

فَتَرَى الَّذِينَ فِي قُلُوبِهِمْ مَرَضٌ يُسَارِعُونَ فِيهِمْ يَقُولُونَ نَخْشَىٰ أَنْ تُصِيبَنَا دَائِرَةٌ فَعَسَىٰ اللَّهُ أَنْ يَأْتِيَ بِالْفَتْحِ أَوْ أَمْرٍ مِنْ عِنْدِهِ فَيُضْبِحُوا عَلَىٰ مَا أَسْرَوْا فِي أَنْفُسِهِمْ نَادِمِينَ

ای کسانی که ایمان آورده اید! یهود و نصاری را ولی (و دوست و تکیه گاه خود)، انتخاب نکنید! آنها اولیای یکدیگرند؛ و کسانی که از شما با آنان دوستی کنند، از آنها هستند؛ خداوند، جمعیت ستمکار را هدایت نمی کند!

(ولی) کسانی را که در دل هایشان بیماری است می بینی که در (دوستی با) آنان، بر یکدیگر پیشی می گیرند، و می گویند: «می ترسیم حادثه ای برای ما اتفاق بیفتد» شاید

خداوند پیروزی یا حادثه دیگری از سوی خود (به نفع مسلمانان) پیش بیاورد؛ و این دسته، از آنچه در دل پنهان داشتند، پشیمان گردند!

پی نوشتها

۱. «مجمع البیان»، ذیل آیه مورد بحث؛ «تفسیر تبیان»، ج ۳، ص ۵۲۵؛ «تفسیر صافی»، ج ۲، ص ۲۲؛ «نور الثقلین»، ج ۱، ص ۶۲۹.

شأن نزول: هم پیمانی با یهود ممنوع

بسیاری از مفسران نقل کرده اند که بعد از جنگ «بدر»، «عباده بن صامت خزرجی»، خدمت پیامبر (صلی الله علیه و آله) رسیده، گفت: من هم پیمانی از یهود دارم که از نظر عدد، زیاد و از نظر قدرت نیرومندند، اکنون که آنها ما را تهدید به جنگ می کنند و حساب مسلمانان از غیر مسلمانان جدا شده است، من از دوستی و هم پیمانی با آنان براءت می جویم، هم پیمان من تنها خدا و پیامبر او است.

«عبدالله بن اُبی» گفت: ولی من از هم پیمانی با یهود براءت نمی جویم؛ زیرا از حوادث مشکل می ترسم و به آنها نیازمندم.

پیامبر (صلی الله علیه و آله) به او فرمود: آنچه در مورد دوستی با یهود بر «عباده» می ترسیدم، بر تو نیز می ترسم (و خطر این دوستی و هم پیمانی برای تو از او بیشتر است).

«عبدالله» گفت: چون چنین است من هم می پذیرم و با آنها قطع رابطه می کنم، آیات فوق نازل شد و مسلمانان را از هم پیمانی با یهود و نصاری بر حذر داشت. (۱)

إِنَّمَا وَرِثَكُمُ اللَّهُ وَ

رَسُولُهُ وَالَّذِينَ آمَنُوا الَّذِينَ يُقِيمُونَ الصَّلَاةَ وَيُؤْتُونَ الزَّكَاةَ وَهُمْ رَاكِعُونَ

وَمَنْ يَتَوَلَّ اللَّهَ وَرَسُولَهُ وَالَّذِينَ آمَنُوا فَإِنَّ حِزْبَ اللَّهِ هُمُ الْغَالِبُونَ

سرپرست و ولیّ شما، تنها خداست و پیامبر او و آنها که ایمان آورده اند؛ همان ها که نماز را بر پا می دارند، و در حال رکوع، زکات می دهند.

و کسانی که ولایت خدا و پیامبر او و افراد با ایمان را بپذیرند، (پیروزند؛ زیرا) حزب و جمعیتِ خدا پیروز است.

پی نوشتها

۱. «المنار»، ج ۶، ص ۴۲۱؛ «بحار الانوار»، ج ۲۲، ص ۲۹؛ «جوامع الجامع»، ج ۱، ص ۵۰۶؛ «تفسیر قرطبی»، ج ۶، ص ۲۱۳؛ «در المنثور»، ج ۲، ص ۲۹۰.

شأن نزول: آیه ولایت

در «تفسیر مجمع البیان» و کتب دیگر از «عبدالله بن عباس» چنین نقل شده:

روزی در کنار چاه زمزم نشسته بود و برای مردم از قول پیامبر (صلی الله علیه و آله) حدیث نقل می کرد، ناگهان مردی که عمامه ای بر سر داشت و صورت خود را پوشانیده بود نزدیک آمده و هر مرتبه که «ابن عباس» از پیغمبر اسلام (صلی الله علیه و آله) حدیث نقل می کرد، او نیز با جمله «قَالَ رَسُولُ اللَّهِ (صلی الله علیه و آله)» حدیث دیگری را از پیامبر (صلی الله علیه و آله) نقل می نمود.

«ابن عباس» او را قسم داد تا خود را معرفی کند، او صورت خود را گشود و صدا زد ای مردم! هر کس مرا نمی شناسد، بدانند من «ابوذر غفاری» هستم

، با این گوش های خودم از رسول خدا(صلی الله علیه وآله) شنیدم و اگر دروغ بگویم هر دو گوشم کَر باد و با این چشمان خود این جریان را دیدم و اگر دروغ بگویم هر دو کور باد که پیامبر(صلی الله علیه وآله)فرمود :

عَلِيٌّ قَائِدُ الْبَرِّهِ وَ قَاتِلُ الْكُفْرِهِ مَنْصُورٌ مَنْ نَصْرَهُ مَخْذُولٌ مَنْ خَذَلَهُ :

«علی(علیه السلام) پیشوای نیکان است ، و کشنده کافران ، هر کس او را یاری کند ، خدا یاریش خواهد کرد ، و هر کس دست از یاریش بردارد ، خدا دست از یاری او برخواهد داشت» .

سپس «ابوذر» اضافه کرد : ای مردم ! روزی از روزها با رسول خدا(صلی الله علیه وآله) در مسجد نماز می خواندم ، سائلی وارد مسجد شد و از مردم تقاضای کمک کرد ، ولی کسی به او چیزی نداد ، او دست خود را به آسمان بلند کرده ، گفت :

خدایا تو شاهد باش ! من در مسجد رسول تو تقاضای کمک کردم ، ولی کسی جواب مساعد به من نداد .

در همین حال علی(علیه السلام) که در حال رکوع بود با انگشت کوچک دست راست خود اشاره کرد . سائل نزدیک آمد و انگشتی را از دست آن حضرت بیرون آورد .

پیامبر(صلی الله علیه وآله) که در حال نماز بود ، این جریان را مشاهده کرد ، هنگامی که از نماز فارغ شد ، سر به سوی آسمان بلند کرده ، چنین عرض کرد :

«خداوندا ! برادرم موسی(علیه السلام) از تو تقاضا کرد که روح او را وسیع گردانی

، کارها را بر او آسان سازی ، و گره از زبان او بگشائی تا مردم گفتارش را درک کنند ، و نیز موسی (علیه السلام) درخواست کرد ، هارون که برادرش بود را وزیر و یاورش قرار دهی و به وسیله او نیرویش را زیاد کنی و در کارهایش شریک سازی !

خداوندا ! من محمد پیامبر و برگزیده توام ، سینه مرا گشاده کن ، کارها را بر من آسان ساز ، از خاندانم علی (علیه السلام) را وزیر من گردان ، تا به وسیله او ، پشتم قوی و محکم گردد» .

«ابوذر» می گوید : هنوز دعای پیامبر (صلی الله علیه و آله) پایان نیافته بود که جبرئیل نازل شد و به پیامبر (صلی الله علیه و آله) گفت : «بخوان» .

پیامبر (صلی الله علیه و آله) فرمود : چه بخوانم؟

گفت : بخوان : «أِنَّمَا وَئِيكُمُ اللَّهُ وَرَسُولُهُ وَالَّذِينَ آمَنُوا...» . (۱)

البته این شأن نزول از طرق مختلف (چنان که خواهد آمد) نقل شده که گاهی در جزئیات و خصوصیات مطلب با هم تفاوت هائی دارند ، ولی اساس و عصاره همه ، یکی است .

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَتَّخِذُوا الَّذِينَ اتَّخَذُوا دِينَكُمْ هُزُوءًا وَ لَعِبًا مِّنَ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ مِن قَبْلِكُمْ وَ الْكُفَّارَ أَوْلِيَاءَ وَ اتَّقُوا اللَّهَ إِنَّ كُنتُمْ مُؤْمِنِينَ

وَ إِذَا نَادَيْتُمْ إِلَى الصَّلَاةِ اتَّخَذُوهَا هُزُوءًا وَ لَعِبًا ذَلِكَ بِأَنَّهُمْ قَوْمٌ لَا يَعْقِلُونَ

ای کسانی که ایمان آورده اید ! افرادی که آئین شما را به باد استهزاء و بازی می گیرند چه از اهل کتاب و چه مشرکان آنها را ولی خود انتخاب نکنید ! و از

(مخالفت فرمان) خدا بپرهیزید ، اگر ایمان دارید !

آنها هنگامی که (مردم را) به نماز فرا می خوانید ، آن را به مسخره و بازی می گیرند ؛ این به خاطر آن است که آنها جمعی نابخردند .

پی نوشتها

۱ . «مجمع البيان» ، ذیل آیه مورد بحث ؛ «بحار الانوار» ، ج ۳۵ ، ص ۱۹۴ و ۱۹۵ ؛ «المیزان» ، ج ۶ ، ص ۲۱ ؛ «شواهد التنزیل» حاکم حسکانی ، ج ۱ ، ص ۲۳۰ .

شأن نزول : هشدار در مورد انتخاب دوست

در «تفسیر مجمع البيان» ، «ابوالفتوح رازی» و «فخر رازی» نقل شده که : دو نفر از مشرکان به نام «رفاعه» و «سويد» ، اظهار اسلام کردند و سپس جزء دار و دسته منافقان شدند .

بعضی از مسلمانان با این دو نفر رفت و آمد داشتند و اظهار دوستی می کردند ، آیات فوق نازل شد و به آنها اخطار کرد که از این عمل بپرهیزید . (۱)

از اینجا روشن می شود که اگر در این آیه سخن از ولایت به معنی دوستی به میان آمده ، نه به معنی سرپرستی و تصرف که در آیات قبل بود به خاطر آن است که این آیات شأن نزولی جدای از آن آیات دارد و نمی توان یکی را بر دیگری قرینه گرفت .

و در شأن نزول آیه دوم که دنباله آیه قبل است ، نقل شده که : جمعی از یهود و بعضی از نصاری صدای مؤذن را که می شنیدند و یا قیام مسلمانان را به نماز می دیدند ، شروع به مسخره و استهزاء می کردند ، قرآن مسلمانان را از

طرح دوستی با این گونه افراد بر حذر داشت . (۲)

قُلْ يَا أَهْلَ الْكِتَابِ هَلْ تَنْتُمُونَ مِنَّا إِلَّا أَنْ آمَنَّا بِاللَّهِ وَ مَا أُنزِلَ إِلَيْنَا وَ مَا أُنزِلَ

مِنْ قَبْلُ وَ أَنْ أَكْثَرَكُمْ فَاسِقُونَ

قُلْ هَلْ أُنَبِّئُكُمْ بِشَرِّ مِنْ ذَلِكَ مَثُوبَهُ عِنْدَ اللَّهِ مَنْ لَعَنَهُ اللَّهُ وَ غَضِبَ عَلَيْهِ وَ جَعَلَ مِنْهُمْ الْقِرَدَةَ وَ الْخَنَازِيرَ وَ عَبَدَ الطَّاغُوتَ أُولَئِكَ شَرٌّ مَكَانًا وَ أَضَلُّ عَن سَوَاءِ السَّبِيلِ

بگو: «ای اهل کتاب! آیا به ما خرده می گیرید؟! جز این است که به خداوند یگانه، و به آنچه بر ما نازل شده، و به آنچه پیش از این نازل گردیده، ایمان آورده ایم. و این، به خاطر آن است که بیشتر شما، از راه حق، خارج شده اید».

بگو: «آیا شما را از کسانی که موقعیت و پاداششان نزد خدا بدتر از این است، با خبر کنم؟ کسانی که خداوند آنها را از رحمت خود دور ساخته، و مورد خشم قرار داده، و از آنها، میمون ها و خوک هائی قرار داده، و پرستش بت کرده اند؛ موقعیت و محل آنها، بدتر است؛ و از راه راست، گمراه ترند».

پی نوشتها

۱. «مجمع البیان»، ذیل آیه مورد بحث؛ «تفسیر ابوالفتوح رازی»، ذیل آیه مورد بحث؛ «تفسیر کبیر فخررازی»، ج ۱۲، ص ۳۲، ذیل آیه مورد بحث (دارالکتب العلمیه تهران، طبع دوم).

۲. «مجمع البیان»، ذیل آیه مورد بحث؛ «تفسیر ابوالفتوح رازی»، ذیل آیه مورد

بحث؛ «تفسیر کبیر فخر رازی»، ج ۱۲، ص ۳۲، ذیل آیه مورد بحث (دار الکتب العلمیه تهران، طبع دوم).

شأن نزول: ایمان به همه پیامبران

از «عبدالله بن عباس» نقل شده: جمعی از یهود نزد پیامبر (صلی الله علیه وآله) آمده، درخواست کردند: عقائد خود را برای آنها شرح دهد، پیامبر (صلی الله علیه وآله) فرمود:

من به خدای بزرگ و یگانه ایمان دارم، و آنچه بر ابراهیم، اسماعیل، اسحاق، یعقوب، موسی، عیسی (علیهم السلام) و همه پیامبران الهی نازل شده را حق می دانم، و در میان آنها جدائی نمی افکنم.

آنها گفتند: ما عیسی (علیه السلام) را نمی شناسیم و به پیامبری نمی پذیریم، سپس افزودند:

ما هیچ آئینی را بدتر از آئین شما سراغ نداریم! آیات فوق نازل شد و به آنها پاسخ گفت. (۱)

يَا أَيُّهَا الرُّسُولُ بَلِّغْ مَا أُنزِلَ إِلَيْكَ مِنْ رَبِّكَ وَإِنْ لَمْ تَفْعَلْ فَمَا بَلَّغْتَ رِسَالَتَهُ وَاللَّهُ يَعْصِمُكَ مِنَ النَّاسِ إِنَّ اللَّهَ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الْكَافِرِينَ

ای پیامبر! آنچه از طرف پروردگارت بر تو نازل شده است، کاملاً (به مردم) برسان؛ و اگر نکنی، رسالت او را انجام نداده ای؛ خداوند تو را از (خطرات احتمالی) مردم، نگاه می دارد؛ و خداوند، جمعیت کافران (لجوج) را هدایت نمی کند.

۱. «مجمع البیان»، ذیل آیات مورد بحث؛ «تفسیر تبیان»، ج ۱، ص ۴۸۱، و ج ۳، ص ۵۷۰ و ۵۷۱؛ «تفسیر قرطبی»، ج ۶، ص ۲۳۳؛ «در المنثور»

شأن نزول : آیه تبلیغ

گرچه متأسفانه پیش داوری ها و تعصب های مذهبی مانع از آن شده است که حقایق مربوط به این آیه ، بدون پرده پوشی در اختیار همه مسلمین قرار گیرد ، ولی در عین حال در کتاب های مختلفی که دانشمندان اهل تسنن ، اعم از تفسیر و حدیث و تاریخ نوشته اند ، روایات زیادی دیده می شود که با صراحت می گوید : آیه فوق درباره علی (علیه السلام) نازل شده است .

این روایات را جمع زیادی از صحابه از جمله «زید بن ارقم» ، «ابوسعید خدری» ، «ابن عباس» ، «جابر بن عبدالله انصاری» ، «ابوهریره» ، «براء بن عازب» ، «حذیفه» ، «عامر بن لیلی بن ضمیره» و «ابن مسعود» نقل کرده اند و گفته اند : آیه فوق درباره علی (علیه السلام) و داستان روز «غدیر» نازل گردید .

بعضی از احادیث فوق مانند حدیث «زید بن ارقم» به یک طریق .

بعضی از احادیث مانند حدیث «ابوسعید خدری» به یازده طریق !

بعضی از این احادیث مانند حدیث «ابن عباس» نیز به یازده طریق !

و بعضی دیگر ، مانند حدیث «براء بن عازب» به سه طریق نقل شده است .

دانشمندانی که به این احادیث در کتب خود تصریح کرده اند ، عده کثیری هستند که به عنوان نمونه از جمعی از آنها نام می بریم :

۱ «حافظ ابو نعیم اصفهانی» در نوشته خود «ما نَزَلَ مِنَ الْقُرْآنِ فِي عَلِيٍّ» (به نقل از «خصائص» ، صفحه ۲۹) .

۲ «ابوالحسن واحدی نیشابوری» در «اسباب النزول» ، صفحه ۱۵۰

۳ «حافظ ابوسعید سجستانی» در کتاب «الولایه» (به نقل از کتاب «طرائف»). (۲)

۴ «ابن عساکر شافعی» (بنا به نقل «درّ المنثور»، جلد ۲، صفحه ۲۹۸). (۳)

۵ «فخر رازی» در «تفسیر کبیر» خود، جلد ۳، صفحه ۶۳۶. (۴)

۶ «ابو اسحاق حموی» در «فرائد السمطین».

۷ «ابن صباغ مالکی» در «فصول المهمه»، صفحه ۲۷. (۵)

۸ «جلال الدین سیوطی» در «درّ المنثور»، جلد ۲، صفحه ۲۹۸. (۶)

۹ «قاضی شوکانی» در «فتح القدیر»، جلد ۳، صفحه ۵۷. (۷)

۱۰ «شهاب الدین آلوسی شافعی» در «روح المعانی»، جلد ۶، صفحه ۱۷۲. (۸)

۱۱ «شیخ سلیمان قندوزی حنفی» در «ینابیع الموده»، صفحه ۱۲۰. (۹)

۱۲ «بدر الدین حنفی» در «عمده القاری فی شرح صحیح البخاری»، جلد ۸، صفحه ۵۸۴.

۱۳ «شیخ محمد عبده» مصری در «تفسیر المنار»، جلد ۶، صفحه ۴۶۳. (۱۰)

۱۴ «حافظ ابن مردویه» متوفای ۴۱۶، بنا به نقل «سیوطی» در «درّ المنثور». (۱۱)

و جمع کثیری دیگر این شأن نزول را برای آیه فوق نقل کرده اند. (۱۲)

اشتباه نشود منظور این نیست که دانشمندان و مفسران فوق نزول این آیه را درباره علی (علیه السلام) پذیرفته اند، بلکه منظور این است: روایات مربوط به این مطلب را در کتب خود نقل کرده اند، اگر چه پس از نقل این روایت معروف، به خاطر ترس از شرائط خاص محیط خود.

و یا به خاطر پیش داوری های نادرستی که جلو قضاوت صحیح را در این گونه مباحث می گیرد

، از پذیرفتن آن خودداری کرده اند .

بلکه گاهی کوشیده اند تا آنجا که ممکن است آن را کم رنگ و کم اهمیت جلوه دهند ، مثلاً «فخر رازی» که تعصب او در مسائل خاص مذهبی معروف و مشهور است برای کم اهمیت دادن این شأن نزول ، آن را دهمین احتمال آیه قرار داده و ۹ احتمال دیگر که غالباً بسیار سُست ، واهی و بی ارزش است را قبل از آن آورده است !

از «فخر رازی» زیاد تعجب نمی کنیم ؛ زیرا روش او در همه جا چنین است ، تعجب از نویسندگان روشن فکری همچون «سید قطب» در «تفسیر فی ظلال» و «محمد رشید رضا» در «تفسیر المنار» است که یا اصلاً سخنی از این شأن نزول که انواع کتاب ها را پر کرده است به میان نیاورده اند ؛ و یا بسیار کم اهمیت جلوه داده اند به طوری که به هیچ وجه جلب توجه نکند ، آیا محیط آنها اجازه بیان حقیقت را نمی داده؟

و یا پوشش های فکری تعصب آمیز بیش از آن بوده است که برق روشنفکری در اعماق آن نفوذ کند و پرده ها را کنار زند؟
! نمی دانیم .

ولی جمعی دیگر نزول آیه را در مورد علی (علیه السلام) مسلم دانسته اند ، اما در این که دلالت بر مسأله ولایت و خلافت دارد ، تردید نموده اند که اشکال و پاسخ آنها را به زودی به خواست خدا خواهیم دانست .

به هر حال همان طور که در بالا گفتیم روایاتی که در این زمینه در کتب معروف اهل

تسنن چه رسد به کتب شیعه نقل شده ، بیش از آن است که بتوان آنها را انکار کرد ، و یا به سادگی از آن گذشت ، معلوم نیست چرا درباره شأن نزول سایر آیات قرآن به یک یا دو حدیث ، قناعت می شود ، اما درباره شأن نزول این آیه همه روایت کافی نیست .

آیا این آیه خصوصیتی دارد که در سایر آیات نیست؟

و آیا برای این همه سختگیری در مورد این آیه دلیل منطقی می توان یافت؟

موضوع دیگری که در اینجا یادآوری آن ضرورت دارد این است : روایاتی که در بالا ذکر کردیم تنها روایاتی بود که در زمینه نزول آیه درباره علی (علیه السلام) وارد شده است (یعنی روایاتی مربوط به شأن نزول آیه) و گرنه روایاتی که درباره جریان «غدیر خم» ، خطبه پیامبر (صلی الله علیه و آله) و معرفی علی (علیه السلام) به عنوان وصی و ولی نقل شده ، به مراتب بیش از آن است ، تا آنجا که نویسنده محقق «علامه امینی» در «الغدیر» حدیث غدیر را از ۱۱۰ نفر از صحابه و یاران پیامبر (صلی الله علیه و آله) با اسناد و مدارک و از ۸۴ نفر از تابعین و از ۳۶۰ دانشمند و کتاب معروف اسلامی نقل کرده است که نشان می دهد حدیث مزبور یکی از قطعی ترین روایات متواتر است و اگر کسی در تواتر این روایت شک و تردید کند . باید گفت که او هیچ روایت متواتری را نمی تواند بپذیرد .

از این نظر که بحث درباره همه روایاتی که در «شأن نزول آیه» وارد شده و همچنین درباره

تمام روایاتی که در مورد «حدیث غدیر» نقل شده نیاز به نوشتن کتاب قطوری دارد و ما را از روش تفسیری خود خارج می‌سازد به همین اندازه قناعت کرده ، و کسانی که می‌خواهند مطالعه بیشتری در این زمینه کنند را به کتاب های «الدرّ المنثور» سیوطی ، «الغدیر» علامه امینی ، «احقاق الحق» قاضی نور الله شوشتری ، «المراجعات» شرف الدین و «دلائل الصدق» محمد حسن مظفر ارجاع می‌دهیم .

خلاصه جریان غدیر

در روایات فراوانی که در این زمینه نقل شده در عین این که همه یک حادثه را تعقیب می‌کند تعبیرات گوناگونی وجود دارد .

بعضی از روایات بسیار مفصل و طولانی ؛

بعضی مختصر و فشرده است ؛

بعضی از روایات گوشه ای از حادثه را نقل می‌کند ؛

و بعضی گوشه دیگر را ، ولی از مجموع این روایات و همچنین تواریخ اسلامی و ملاحظه قرائن ، شرائط ، محیط و محل چنین استفاده می‌شود که :

در آخرین سال عمر پیامبر(صلی الله علیه وآله) مراسم حجه الوداع ، با شکوه هر چه تمام تر در حضور پیامبر(صلی الله علیه وآله) به پایان رسید ، قلب ها در هاله ای از روحانیت فرو رفته بود ، و لذت معنوی این عبادت بزرگ ، هنوز در ذائقه جان ها انعکاس داشت .

یاران پیامبر(صلی الله علیه وآله) که عدد آنها فوق العاده زیاد بود ، از خوشحالی درک این فیض و سعادت بزرگ ، در پوست نمی‌گنجیدند . (۱۳)

نه تنها مردم به «مدینه» در این سفر ، پیامبر(صلی الله علیه وآله)

را همراهی می کردند که مسلمانان نقاط مختلف جزیره عربستان نیز برای کسب یک افتخار تاریخی بزرگ به همراه پیامبر(صلی الله علیه وآله) بودند .

آفتاب حجاز آتش بر کوه ها و دره ها می پاشید ، اما شیرینی این سفر روحانی بی نظیر ، همه چیز را آسان می کرد ، ظهر نزدیک شده بود ، کم کم سرزمین «جُحفه» و سپس بیابان های خشک و سوزان «غدیر خم» از دور نمایان می شد .

اینجا در حقیقت چهارراهی است که مردم سرزمین «حجاز» را از هم جدا می کند ، راهی به سوی «مدینه» در شمال ، راهی به سمت «عراق» در شرق ، و راهی به سمت غرب و سرزمین «مصر» و راهی به سوی سرزمین «یمن» در جنوب پیش می رود و در همین جا باید آخرین خاطره و مهم ترین فصل این سفر بزرگ انجام پذیرد ، و مسلمانان با دریافت آخرین دستور که در حقیقت نقطه پایانی در مأموریت های موفقیت آمیز پیامبر(صلی الله علیه وآله) بود از هم جدا شوند .

روز پنجشنبه سال دهم هجرت بود ، و درست هشت روز از عید قربان می گذشت ، ناگهان دستور توقف از طرف پیامبر(صلی الله علیه وآله) به همراهان داده شد ، مسلمانان با صدای بلند ، آنهائی را که در پیشاپیش قافله در حرکت بودند به بازگشت دعوت کردند ، و مهلت دادند تا عقب افتادگان نیز برسند ، خورشید از خط نصف النهار گذشت ، مؤذن پیامبر(صلی الله علیه وآله) با صدای الله اکبر مردم را به نماز ظهر دعوت کرد ، مردم به سرعت آماده نماز

می شدند، اما هوا به قدری داغ بود که بعضی مجبور بودند، قسمتی از عبای خود را به زیر پا و طرف دیگر آن را به روی سر بپفکنند، در غیر این صورت ریگ های داغ بیابان و اشعه آفتاب، پا و سر آنها را ناراحت می کرد.

نه سایبانی در صحرا به چشم می خورد و نه سبزه و گیاه و درختی، جز تعدادی درخت لخت و عریان بیابانی که با گرما، با سرسختی مبارزه می کردند.

جمعی به همین چند درخت پناه برده بودند، پارچه ای بر یکی از این درختان برهنه افکندند و سایبانی برای پیامبر(صلی الله علیه و آله) ترتیب دادند، ولی بادهای داغ به زیر این سایبان می خزید و گرمای سوزان آفتاب را در زیر آن پخش می کرد.

نماز ظهر تمام شد.

مسلمانان تصمیم داشتند فوراً به خیمه های کوچکی که با خود حمل می کردند پناهنده شوند، ولی پیامبر(صلی الله علیه و آله) به آنها اطلاع داد که: همه باید برای شنیدن یک پیام تازه الهی که در ضمن خطبه مفصلی بیان می شد، خود را آماده کنند.

کسانی که از پیامبر(صلی الله علیه و آله) فاصله داشتند قیافه ملکوتی او را در لابلای جمعیت نمی توانستند مشاهده کنند.

لذا منبری از جهاز شتران ترتیب داده شد، و پیامبر(صلی الله علیه و آله) بر فراز آن قرار گرفت، نخست حمد و سپاس پروردگار به جا آورد و خود را به خدا سپرد، سپس مردم را مخاطب ساخت و چنین فرمود:

من

به همین زودی دعوت خدا را اجابت کرده ، از میان شما می روم !

من مسئولم شما هم مسئولید !

شما درباره من چگونه شهادت می دهید؟

مردم صدا بلند کرده گفتند : نَشْهَدُ أَنَّكَ قَدْ بَلَغْتَ وَ نَصَحْتَ وَ جَهَدْتَ فَجَزَاكَ اللَّهُ خَيْرًا :

«ما گواهی می دهیم تو وظیفه رسالت را ابلاغ کردی و شرط خیر خواهی را انجام دادی و آخرین تلاش و کوشش را در راه هدایت ما نمودی ، خداوند تو را جزای خیر دهد» .

سپس فرمود : «آیا شما به یگانگی خدا و رسالت من و حقانیت روز رستاخیز و برانگیخته شدن مردگان در آن روز گواهی نمی دهید؟!»

همه گفتند : «آری ، گواهی می دهیم» .

فرمود : «خداوندا گواه باش» ! . . .

بار دیگر فرمود : ای مردم ! آیا صدای مرا می شنوید؟ . . .

گفتند : آری ، و به دنبال آن ، سکوت سراسر بیابان را فرا گرفت و جز صدای زمزمه باد چیزی شنیده نمی شد .

پیامبر(صلی الله علیه وآله) فرمود : . . . اکنون بنگرید با این دو چیز گرانبایه و گرانبدر که در میان شما به یادگار می گذارم چه خواهید کرد؟

یکی از میان جمعیت صدا زد ، کدام دو چیز گرانبایه یا رسول الله؟! !

پیامبر(صلی الله علیه وآله) بلافاصله گفت : اوّل ، ثقل اکبر ، کتاب خدا است که یک سوی آن به دست پروردگار ، و سوی دیگرش در دست شما است ، دست از دامن آن بردارید تا گمراه نشوید .

و اما دومین یادگار گرانبدر من ،

خاندان منند و خداوند لطیفِ خبیر به من خبر داده که این دو، هرگز از هم جدا نمی شوند، تا در بهشت به من پیوندند، از این دو پیشی نگیرید، که هلاک می شوید و عقب نیفتید که باز هلاک خواهید شد.

ناگهان مردم دیدند پیامبر(صلی الله علیه و آله) به اطراف خود نگاه کرد، گویا کسی را جستجو می کند و همین که چشمش به علی(علیه السلام) افتاد، خم شد، دست او را گرفت و بلند کرد، آن چنان که سفیدی زیر بغل هر دو نمایان شد، و همه مردم او را دیدند و شناختند که او همان افسر شکست ناپذیر اسلام است.

در اینجا صدای پیامبر(صلی الله علیه و آله) رساتر و بلندتر شد و فرمود: **أَيُّهَا النَّاسُ مَنْ أَوْلَى النَّاسِ بِالْمُؤْمِنِينَ مِنْ أَنْفُسِهِمْ**: «چه کسی از همه مردم نسبت به مسلمانان از خود آنها سزاوارتر است؟!»!

گفتند: خدا و پیامبر(صلی الله علیه و آله) داناترند!

پیامبر(صلی الله علیه و آله) گفت: خدا، مولا- و رهبر من است، و من مولا- و رهبر مؤمنانم و نسبت به آنها از خودشان سزاوارترم (و اراده من بر اراده آنها مقدم).

سپس فرمود: **فَمَنْ كُنْتُ مَوْلَاهُ فَعَلَيْ مَوْلَاهُ**: «هر کس من مولا و رهبر او هستم، علی، مولا و رهبر او است» و این سخن را سه بار و به گفته بعضی از راویان حدیث، چهار بار تکرار کرد.

و به دنبال آن سر به سوی آسمان برداشته عرض کرد:

اللَّهُمَّ

وَالِ مَنْ وَالَاهُ وَ عَادِ مَنْ عَادَاهُ وَ أَحَبَّ مَنْ أَحَبَّهُ وَ أَبْغَضَ مَنْ أَبْغَضَهُ وَ انْصَرَ مَنْ نَصَرَهُ وَ اخَذَ مَنْ خَذَلَهُ وَ أَدْرَ الْحَقَّ مَعَهُ حَيْثُ دَارَ :

«خداوندا! دوستان او را دوست بدار و دشمنان او را دشمن بدار، محبوب بدار آن کس که او را محبوب دارد، و مبغوض بدار آن کس که او را مبغوض دارد، یارانش را یاری کن، و آنها که یاریش را ترک کنند، از یاری خویش محروم ساز، و حق را همراه او بدار به هر سو که او می چرخد». سپس فرمود: **أَلَا فَلْيَبْلُغِ الشَّاهِدُ الْغَائِبَ**: «آگاه باشید، همه حاضران وظیفه دارند این خبر را به غائبان برسانند».

خطبه پیامبر(صلی الله علیه وآله) به پایان رسید، عرق از سر و روی پیامبر(صلی الله علیه وآله) و علی(علیه السلام) و مردم فرو می ریخت، و هنوز صفوف جمعیت از هم متفرق نشده بود که امین وحی خدا نازل شد و این آیه را بر پیامبر(صلی الله علیه وآله) خواند: **الْيَوْمَ أَكْمَلْتُ لَكُمْ دِينَكُمْ وَ أَتَمَّمْتُ عَلَيْكُمْ نِعْمَتِي . . .**: «امروز آئین شما را کامل و نعمت خود را بر شما تمام کردم». (۱۴)

پیامبر(صلی الله علیه وآله) فرمود: **اللَّهُ أَكْبَرُ، اللَّهُ أَكْبَرُ عَلَى إِكْمَالِ الدِّينِ وَ إِتْمَامِ النُّعْمَةِ وَ رِضَى الرَّبِّ بِرِسَالَتِي وَ الْوَلَايَةِ لِعَلِيٍّ مِنْ بَعْدِي** :

«خداوند بزرگ است، همان خدائی که آئین خود را کامل، و نعمت خود را بر ما تمام کرد، و از نبوت و رسالت من و ولایت

علی(علیه السلام) پس از من راضی و خشنود گشت» .

در این هنگام شور و غوغائی در میان مردم افتاد و علی(علیه السلام) را به این موقعیت تبریک می گفتند ، و از افراد سرشناسی که به او تبریک گفتند ، «ابوبکر» و «عمر» بودند ، که این جمله را در حضور جمعیت بر زبان جاری ساختند : **يَخُّ يَخُّ لَكَ يَا ابْنَ أَبِي طَالِبٍ أَصْبَحَتْ وَ أَمْسَيْتَ مَوْلَايَ وَ مَوْلَى كُلِّ مُؤْمِنٍ وَ مُؤْمِنَةٍ :**

«آفرین بر تو باد ! آفرین بر تو باد ! ای فرزند ابوطالب ! تو مولا و رهبر من و تمام مردان و زنان باایمان شدی» .

در این هنگام «ابن عباس» گفت : «به خدا این پیمان در گردن همه خواهد ماند» .

و «حسان بن ثابت» شاعر معروف ، از پیامبر(صلی الله علیه وآله) اجازه خواست که به این مناسبت اشعاری بسراید ، سپس اشعار معروف خود را چنین آغاز کرد :

يُنَادِيهِمْ يَوْمَ الْغَدِيرِ نَبِيُّهُمْ *** بِخُمْ وَ أَسْمِعْ بِالرَّسُولِ مُنَادِيًا

فَقَالَ فَمَنْ مَوْلَاكُمْ وَ نَبِيُّكُمْ؟ *** فَقَالُوا وَ لَمْ يَتَدُوا هُنَاكَ التَّعَامِيًا

إِلَهُكَ مَوْلَانَا وَ أَنْتَ نَبِينَا *** وَ لَمْ تَلِقْ مِنَّا فِي الْوِلَايَةِ عَاصِيًا

فَقَالَ لَهُ قُمْ يَا عَلِيُّ فَإِنِّي *** رَضِيْتُكَ مِنْ بَعْدِي إِمَامًا وَ هَادِيًا

فَمَنْ كُنْتَ مَوْلَاهُ فَهَذَا وَ لِيَّهُ *** فَكُونُوا لَهُ أَتْبَاعَ صِدْقٍ مُوَالِيًا

هُنَاكَ دَعَا اللَّهُمَّ وَالِ وَ لِيَّهُ *** وَ كُنْ لِلذِّي عَادَا عَلِيًا مُعَادِيًا (۱۵)

یعنی : «پیامبر آنها در روز غدیر در سرزمین خم به آنها ندا داد ، و چه ندادهنده گرانقدری» !

«فرمود : مولاى شما و پیامبر شما کیست؟ و آنها بدون چشم پوشی و اغماض صریحاً پاسخ گفتند» :

«خدای

تو مولای ما است و تو پیامبر مائی و ما از پذیرش ولایت تو سرپیچی نخواهیم کرد» .

«پیامبر(صلی الله علیه وآله) به علی(علیه السلام) گفت : برخیز / زیرا من تو را بعد از خودم امام و رهبر انتخاب کردم» .

«و سپس فرمود : هر کس من مولا و رهبر اویم این مرد ، مولا و رهبر او است پس شما همه از سر صدق و راستی از او پیروی کنید» .

«در این هنگام ، پیامبر(صلی الله علیه وآله) عرض کرد : بارالها ! دوست او را دوست بدار و با آن کس که با علی دشمنی ورزد دشمن باش ...» .

این بود خلاصه ای از حدیث معروف غدیر که در کتب دانشمندان اهل تسنن و شیعه آمده است . (۱۶)

قُلْ يَا أَهْلَ الْكِتَابِ لَسِيئْتُمْ عَلَىٰ شَيْءٍ حَتَّىٰ تُتَمِيمُوا التَّوْرَةَ وَ الْإِنْجِيلَ وَ مَا أُنزِلَ إِلَيْكُمْ مِنْ رَبِّكُمْ وَ لَيَزِيدَنَّ كَثِيرًا مِنْهُمْ مَا أُنزِلَ إِلَيْكُمْ مِنْ رَبِّكَ طُغْيَانًا وَ كُفْرًا فَلَا تَأْسَ عَلَى الْقَوْمِ الْكَافِرِينَ

بگو : «ای اهل کتاب ! شما هیچ آئین صحیحی ندارید ، مگر این که تورات و انجیل و آنچه را از طرف پروردگارتان بر شما نازل شده است ، بر پا دارید» . ولی آنچه بر تو از سوی پروردگارت نازل شده ، (نه تنها مایه بیداری آنها نمی گردد ، بلکه) بر طغیان و کفر بسیاری از آنها می افزاید . بنابراین ، از این قوم کافر ، (و مخالفت آنها ،) غمگین مباش !

پی نوشتها

۱ . «اسباب نزول الآيات» واحدی نیشابوری ، ص ۱۳۵ .

۲ . «الطرائف» سید بن طاووس حسنی

، ص ۱۲۱ .

۳ . «درّ المثثور» / «فتح القدير» ، ج ۲ ، ص ۶۰ (عالم الكتب) .

۴ . «تفسير كبير» ، ج ۱۲ ، ص ۴۹ ، دار الكتب العلميه تهران ، طبع دوم (ص ۳۹۹ ، چاپي ديگر) ، ذيل آيه مورد بحث .

۵ . «الفصول المهمه» ابن صباغ مالكي ، ص ۲۴ .

۶ . «درّ المثثور» .

۷ . «فتح القدير» شوکانی ، ج ۲ ، ص ۶۰ (عالم الكتب ، ج ۵ ی) .

۸ . «تفسير آلوسی» (روح المعانی) ، ج ۶ ، ص ۱۸۸ ، ذيل آيه مورد بحث .

۹ . «ينابيع الموده» قندوزی ، ج ۱ ، ص ۳۵۹ .

۱۰ . «تفسير المنار» ، ذيل آيه مورد بحث .

۱۱ . «درّ المثثور» ، ج ۲ ، ص ۲۹۸ .

۱۲ . برای آگاهی بیشتر به «الغدير» ، ج ۱ ، ص ۲۱۴ به بعد مراجعه فرمائيد .

۱۳ . تعداد همراهان پیامبر (صلی الله علیه وآله) را بعضی نود هزار و بعضی صد و چهارده هزار و بعضی صد و بیست هزار و بعضی صد و بیست و چهار هزار نفر نوشته اند .

۱۴ . مائده ، آيه ۳ .

۱۵ . اين اشعار را جمعی از بزرگان دانشمندان اهل تسنن نقل کرده اند ، که از میان آنها می توان :

حافظ «ابونعیم اصفهانی» ، و حافظ «ابوسعید سجستانی» و «خوارزمی مالکی» و حافظ «ابوعبدالله مرزبانی» و «گنجی شافعی» و «جلال الدین سیوطی» و «سبط بن جوزی» و «صدر الدین حموی» را نام برد (بحار الانوار ، ج ۳۷ ، ص ۱۱۲) .

۱۶ . برای آگاهی بیشتر به «بحار

الانوار»، ج ۳۷، ص ۱۰۸ به بعد، أبواب النصوص الداله على الخُصوص على إمامه أمير المؤمنين...، باب ۵۲: أخبار الغدير و ما صدر في ذلك اليوم...

شأن نزول: عمل به تورات، انجیل و قرآن

در «تفسیر مجمع البیان» و تفسیر «قرطبی» از «ابن عباس» چنین نقل شده: جمعی از یهود خدمت پیامبر (صلی الله علیه و آله) آمدند، نخست پرسیدند: آیا تو اقرار نداری که «تورات» از طرف خدا است؟ پیغمبر (صلی الله علیه و آله) جواب مثبت داد.

آنها گفتند: ما هم «تورات» را قبول داریم، ولی به غیر آن ایمان نداریم (در حقیقت تورات قدر مشترک میان ما و شما است اما قرآن کتابی است که تنها شما به آن عقیده دارید، پس چه بهتر که تورات را بپذیریم و غیر آن را نفی کنیم!) آیه نخست نازل شد و به آنها پاسخ گفت. (۱)

لَتَجِدَنَّ أَشَدَّ النَّاسِ عَدَاوَةً لِلَّذِينَ آمَنُوا الْيَهُودَ وَالَّذِينَ أَشْرَكُوا وَ لَتَجِدَنَّ أَقْرَبَهُمْ مَوَدَّةً لِلَّذِينَ آمَنُوا الَّذِينَ قَالُوا إِنَّا نَصَارَى ذَلِكَ بِأَنَّ مِنْهُمْ قَسِيصِينَ وَ رُهْبَانًا وَ أَنَّهُمْ لَا يَسْتَكْبِرُونَ

وَ إِذَا سَمِعُوا مَا أُنزِلَ إِلَى الرَّسُولِ تَرَى أَعْيُنَهُمْ تَفِيضُ مِنَ الدَّمْعِ مِمَّا عَرَفُوا مِنَ الْحَقِّ يَقُولُونَ رَبَّنَا آمَنَّا فَاكْتُبْنَا مَعَ الشَّاهِدِينَ

وَ مَا لَنَا لَانُؤْمِنُ بِاللَّهِ وَ مَا جَاءَنَا مِنَ الْحَقِّ وَ نَطْمَعُ أَنْ يُدْخِلَنَا رَبُّنَا مَعَ الْقَوْمِ الصَّالِحِينَ

فَأَنَابَهُمُ اللَّهُ بِمَا قَالُوا جَنَّاتٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا وَ ذَلِكَ جَزَاءُ الْمُحْسِنِينَ

وَ الَّذِينَ كَفَرُوا وَ كَذَّبُوا بِآيَاتِنَا أُولَئِكَ أَصْحَابُ الْجَحِيمِ

به طور مسلم، دشمن ترین مردم نسبت به مؤمنان را، یهود و مشرکان خواهی یافت؛ و نزدیک ترین دوستان به مؤمنان را

کسانی می یابی که می گویند: «ما نصاری هستیم»؛ این به خاطر آن است که در میان آنها، افرادی عالم و تارک دنیا هستند؛ و آنها (در برابر حق) تکبر نمی ورزند.

و هر زمان آیاتی را که بر پیامبر (اسلام) نازل شده بشنوند، چشم های آنها را می بینی که (از شوق،) اشک می ریزد، به خاطر حقیقتی که دریافته اند؛ آنها می گویند: «پروردگارا! ایمان آوردیم؛ پس ما را با گواهان (و شاهدان حق، در زمره یاران محمد) بنویس.

چرا ما به خدا و آنچه از حق به ما رسیده است، ایمان نیاوریم، در حالی که آرزو داریم پروردگاران ما را در زمره صالحان قرار دهد؟!!

خداوند به خاطر این سخن، به آنها باغ هائی از بهشت پاداش داد که از زیر درختانش، نهرها جاری است؛ جاودانه در آن خواهند ماند؛ و این است جزای نیکوکاران!

و کسانی که کافر شدند و آیات ما را تکذیب کردند، همانها اهل دوزخند.

پی نوشتها

۱. «مجمع البيان»، ذیل آیه مورد بحث؛ «بحار الانوار»، ج ۲۲، ص ۳۰؛ «تفسیر قرطبی»، ج ۶، ص ۲۴۵، ذیل آیه مورد بحث؛ «نور الثقلین»، ج ۱، ص ۶۵۸.

شأن نزول: نخستین مهاجرت در اسلام و ثمرات آن

بسیاری از مفسران از جمله، «طبرسی» در «مجمع البيان» و «فخر رازی» و نویسنده «المنار» در تفسیرهای خود از مفسران پیشین نقل کرده اند که: این آیات درباره «نجاشی» زمامدار «حبشه» در عصر پیامبر (صلی الله

علیه و آله) و یاران او نازل شده است و در حدیثی که در «تفسیر برهان» نقل شده این موضوع مشروحاً آمده است . (۱)

آنچه از روایات اسلامی ، تواریخ و گفتار مفسران در این زمینه استفاده می شود چنین است :

در سال های نخستین بعثت پیامبر(صلی الله علیه و آله) و دعوت عمومی او ، مسلمانان در اقلیت شدیدی قرار داشتند ، «قریش» به قبائل عرب توصیه کرده بود که هر کدام ، افراد وابسته خود را که به پیامبر(صلی الله علیه و آله) ایمان آورده است تحت فشار شدید قرار دهند و به این ترتیب ، هر یک از مسلمانان از طرف قوم و قبیله خود سخت تحت فشار قرار داشت .

آن روز تعداد مسلمانان برای دست زدن به یک «جهاد آزادی بخش» کافی نبود ، پیامبر(صلی الله علیه و آله) برای حفظ این دسته کوچک ، و تهیه پایگاهی برای مسلمانان در بیرون «حجاز» ، به آنها دستور مهاجرت داد ، و «حبشه» را برای این مقصد انتخاب کرده ، فرمود :

«در آنجا زمامدار صالحی است که از ستم و ستمگری جلوگیری می کند ، شما به آنجا بروید تا خداوند فرصت مناسبی در اختیار ما بگذارد» . (۲)

منظور پیامبر(صلی الله علیه و آله) «نجاشی» بود ، «نجاشی» اسم عامی بود همانند «کسری» که به تمام سلاطین «حبشه» گفته می شد ، اما اسم «نجاشی» معاصر پیامبر(صلی الله علیه و آله) «اصحمه» بود ، که در زبان حبشی به معنی «عطیه» و «بخشش» است .

یازده مرد و چهار زن از مسلمانان عازم «حبشه» شدند و از طریق دریا با کرایه کردن کشتی کوچکی راه «حبشه»

را پیش گرفتند، این در ماه رجب سال پنجم بعثت بود، این مهاجرت، مهاجرت اول نام گرفت.

چیزی نگذشت که «جعفر بن ابیطالب» و جمعی دیگر نیز از مسلمانان به «حبشه» رفتند و هسته اصلی یک جمعیت متشکل اسلامی را که از ۸۲ نفر مرد و عده قابل ملاحظه ای زن و کودک تشکیل می شد، به وجود آوردند.

طرح این مهاجرت برای بت پرستان سخت دردناک بود؛ زیرا به خوبی می دیدند چیزی نخواهد گذشت که با یک جمعیت متشکل نیرومند از مسلمانان که تدریجاً

اسلام را پذیرفته و به سرزمین امن و امان «حبشه» رفته اند رو به رو خواهند شد.

برای برهم زدن این موقعیت دست به کار شدند، و دو نفر از جوانان باهوش، فعال، حيله گر و پشت هم انداز یعنی «عمرو بن عاص» و «عمار بن ولید» را برای این کار انتخاب کرده، با هدایای فراوانی به «حبشه» فرستادند.

این دو نفر در کشتی شراب نوشیدند و به جان هم افتادند ولی به هر حال برای پیاده کردن نقشه خود وارد سرزمین «حبشه» شدند، و با مقدماتی به حضور «نجاشی» بار یافتند.

البته قبلاً با دادن هدایای گران بهائی به اطرافیان «نجاشی» موافقت آنها را جلب کرده و قول تأیید و طرفداری از خود را گرفته بودند.

«عمرو عاص» سخنان خود را از اینجا شروع کرده، به «نجاشی» چنین گفت: «ما فرستادگان بزرگان مکه ایم، تعدادی از جوانان سبک مغز در میان ما پرچم مخالفت برافراشته اند و از آئین

نیاکان خود برگشته ، به بدگوئی از خدایان ما پرداخته ، آشوب و فتنه به پا کرده ، در میان مردم تخم نفاق پاشیده اند ، و از موقعیت سرزمین شما سوء استفاده کرده ، به اینجا پناه آورده اند ، ما از آن می ترسیم در اینجا نیز دست به اخلاص گری زنند ، بهتر این است که آنها را به ما بسپارید و به محل خود باز گردانیم . . . .» (۳)

این را گفتند و هدایائی را که با خود آورده بودند تقدیم داشتند .

«نجاشی» گفت : تا من با نمایندگان این پناهندگان به کشورم ، تماس نگیرم نمی توانم در این زمینه سخن بگویم ، و از آنجا که این بحث ، یک بحث مذهبی است باید از نمایندگان مذهبی نیز در جلسه ای در حضور شما دعوت شود .

روز دیگری در یک جلسه مهم که اطرافیان «نجاشی» و جمعی از دانشمندان مسیحی و «جعفر بن ابیطالب» به عنوان نمایندگی مسلمانان ، و نمایندگان قریش ، حضور داشتند ، «نجاشی» پس از استماع سخنان نمایندگان قریش ، رو به «جعفر» کرده ، از او خواست نظر خود را در این زمینه بیان کند .

جعفر پس از ادای احترام چنین گفت : نخست از اینها پرسید : آیا ما جزء بردگان فراری این جمعیتیم؟!

«عمرو» گفت : نه ، شما آزادید .

جعفر و نیز سؤال کنید : آیا آنها دینی بر ذمه ما دارند که آن را از ما می طلبند؟!

عمرو نه ، ما هیچ گونه مطالبه ای از شما نداریم .

جعفر آیا خونی از شما ریخته ایم؟ که آن را از ما می طلبید؟!

عمر و نه ، چنین چیزی در کار نیست .

جعفر پس از ما چه می خواهید که این همه ما را شکنجه و آزار دادید ، و ما به ناچار از سرزمین شما که مرکز ظلم و بیدادگری بود بیرون آمدیم؟!!

سپس «جعفر» رو به «نجاشی» کرده گفت : ما جمعی نادان بودیم ، بت پرستی می کردیم ، گوشت مردار می خوردیم ، انواع کارهای زشت و ننگین انجام می دادیم ، قطع رحم می کردیم ، نسبت به همسایگان خویش بدرفتاری داشتیم ، و نیرومندان ما ضعیفان را می خوردند!

ولی خداوند پیامبری در میان ما مبعوث کرد که : به ما دستور داده است : هر گونه شبیه و شریک را از خدا دور سازیم ، فحشاء و منکرات و ظلم و ستم و قمار را ترک گوئیم .

به ما دستور داده : نماز بخوانیم ، زکات بدهیم ، عدالت و احسان پیشه کنیم و بستگان خود را کمک نمائیم .

«نجاشی» گفت : عیسای مسیح (علیه السلام) نیز برای همین مبعوث شده بود!

آنگاه از «جعفر» پرسید : آیا چیزی از آیاتی که بر پیامبر شما نازل شده است حفظ داری؟

جعفر گفت : آری ، سپس شروع به خواندن سوره «مریم» کرد .

حسن انتخاب جعفر ، در مورد آیات تکان دهنده این سوره که مسیح (علیه السلام) و مادرش را از هر گونه تهمت های ناروا پاک می سازد ، اثر عجیبی گذاشت تا آنجا که قطره های اشک شوق

، از دیدگان دانشمندان مسیحی سرازیر گشت ، و «نجاشی» صدا زد به خدا سوگند : نشانه های حقیقت در این آیات نمایان است !

هنگامی که «عمرو» خواست در اینجا سخنی بگوید ، و تقاضای سپردن مسلمانان را به دست وی کند ، «نجاشی» دست بلند کرد ، و محکم بر صورت «عمرو» کوبیده گفت :

خاموش باش ! به خدا سوگند اگر بیش از این سخنی در مذمت این جمعیت بگوئی تو را مجازات خواهم کرد !

این جمله را گفت و رو به مأمورین کرده ، صدا زد ، هدایای آنها را به آنان برگردانید و آنها را از «حبشه» بیرون نمائید ، و به جعفر و یارانش گفت : آسوده خاطر در کشور من زندگی کنید !

این پیش آمد ، علاوه بر اثر تبلیغی عمیقی که در زمینه شناساندن اسلام به جمعی از مردم «حبشه» داشت ، سبب شد که مسلمانان «مکه» جداً روی این پایگاه مطمئن حساب کنند ، و مسلمانان تازه وارد را برای آن روز که قدرت کافی بیابند ، به آنجا روانه سازند .

سال ها گذشت ، پیامبر(صلی الله علیه و آله) هجرت کرد ، کار اسلام بالا گرفت ، عهدنامه «حدیبه» امضاء شد ، و پیامبر(صلی الله علیه و آله) متوجه فتح «خیبر» گشت .

در آن روز که مسلمانان از فرط شادی به خاطر در هم شکستن بزرگ ترین کانون خطر یهود در پوست نمی گنجیدند ، از دور شاهد حرکت دسته جمعی عده ای به سوی سپاه اسلام بودند ، چیزی نگذشت که معلوم شد ، این جمعیت همان مهاجران حبشه اند که به

آغوش وطن باز می گردند در حالی که قدرت های اهریمنی دشمنان در هم شکسته شده و نهال اسلام به قدر کافی ریشه دوانیده است .

پیامبر(صلی الله علیه و آله) با مشاهده «جعفر» و مهاجران «حبشه» ، این جمله تاریخی را فرمود :

لَا أَدْرِي أَنَا بِفَتْحِ خَيْبَرَ أَسْرٌ أَمْ بِقُدُومِ جَعْفَرٍ؟ !:

«نمی دانم از پیروزی خیبر خوشحال تر باشم یا از بازگشت جعفر»؟(۱)

می گویند : علاوه بر مسلمانان ، هشت نفر از شامیان که در میان آنها یک راهب مسیحی بود و تمایل شدید به اسلام پیدا کرده بودند ، خدمت پیامبر(صلی الله علیه و آله) رسیدند و پس از شنیدن آیات سوره «یس» به گریه افتاده ، مسلمان شدند و گفتند : چقدر این آیات به تعلیمات راستین مسیح(علیه السلام) شباهت دارد .

طبق روایتی که در «تفسیر المنار» از «سعید بن جبیر» نقل شده : «نجاشی» سی نفر از بهترین یاران خود را به عنوان اظهار علاقه به پیامبر(صلی الله علیه و آله) و آئین اسلام به «مدینه» فرستاد ، و همانها بودند که با شنیدن آیات سوره «یس» گریستند و اسلام را پذیرفتند .

آیات فوق نازل شد و از این مؤمنان تجلیل کرد . (۲) - (۳)

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَحَرُّمُوا طَيِّبَاتِ مَا أَحَلَّ اللَّهُ لَكُمْ وَلَا تَعْتَدُوا إِنَّ اللَّهَ لَا يُحِبُّ الْمُعْتَدِينَ

وَ كُلُوا مِمَّا رَزَقَكُمُ اللَّهُ حَلَالًا طَيِّبًا وَ اتَّقُوا اللَّهَ الَّذِي أَنْتُمْ بِهِ مُؤْمِنُونَ

لَا يُؤَاخِذُكُمُ اللَّهُ بِاللَّغْوِ فِي أَيْمَانِكُمْ وَ لَكِنْ يُؤَاخِذُكُمْ بِمَا عَقَّدْتُمُ الْأَيْمَانَ فَكَفَّارَتُهُ إِطْعَامُ عَشْرَةِ مَسَاكِينَ مِنْ أَوْسَطِ مَا تُطْعَمُونَ أَهْلِيكُمْ أَوْ كِسْوَتُهُمْ أَوْ تَحْرِيرُ رَقَبَةٍ فَمَنْ لَمْ يَجِدْ فَصِيَامُ ثَلَاثَةِ أَيَّامٍ ذَلِكَ كَفَّارَةُ أَيْمَانِكُمْ إِذَا حَلَفْتُمْ

وَ اخْفَظُوا أَيْمَانَكُمْ كَذَلِكَ يُبَيِّنُ

ای کسانی که ایمان آورده اید! چیزهای پاکیزه را که خداوند برای شما حلال کرده است، حرام نکنید؛ و از حد، تجاوز ننمائید! زیرا خداوند متجاوزان را دوست نمی دارد.

و از نعمت های حلال و پاکیزه ای که خداوند به شما روزی داده است، بخورید! و از (مخالفت) خداوندی که به او ایمان دارید، بپرهیزید!

خداوند شما را به خاطر سوگندهای بیهوده (و خالی از اراده،) مؤاخذه نمی کند؛ ولی در برابر سوگندهائی که (از روی اراده) محکم کرده اید، مؤاخذه می نماید، کفاره این گونه قسم ها، اطعام ده نفر مستمند، از غذاهای معمولی است که به خانواده خود می دهید؛ یا لباس پوشاندن بر آن ده نفر؛ و یا آزاد کردن یک برده؛ و کسی که هیچ کدام از اینها را نیابد، سه روز روزه می گیرد؛ این، کفاره سوگندهای شماست به هنگامی که سوگند یاد می کنید (و مخالفت می نمائید). و سوگندهای خود را حفظ کنید (و نشکنید!) خداوند آیات خود را این چنین برای شما بیان می کند، شاید شکر او را به جا آورید!

پی نوشتها

۱. «وسائل الشیعه»، ج ۸، ص ۵۲؛ «بحار الانوار»، ج ۱۸، ص ۴۱۳ و ج ۲۱، ص ۲۳، ۲۴، ۲۵ و ۶۳ و ج ۲۲، ص ۲۷۶ و ج ۸۸، ص ۲۰۶، ۲۰۸، ۲۱۱ و....

این شأن نزول با آن منافات ندارد که سوره «مائده» در اواخر عمر پیامبر (صلی الله علیه و آله) نازل شده باشد؛ زیرا این مربوط به اکثریت آیات سوره است، هیچ مانعی ندارد که بعضی از آیات در حوادث قبل نازل شده باشد و به دستور پیامبر (صلی الله علیه و آله) به مناسبت هائی در این سوره قرار گیرد.

۳. برای آگاهی بیشتر از احادیث هجرت مسلمانان به حبشه، به منابع ذیل رجوع فرمائید:

«بحار الانوار»، ج ۱۸، ص ۴۱۰ به بعد، باب ۴: «الْهَجْرَةُ إِلَى الْحَبَشَةِ وَ ذِكْرُ بَعْضِ أحوالِ جَعْفَرٍ وَ النَّجَاشِيِّ رَحِمَهُ اللَّهُ»؛ «تفسیر برهان»، ج ۲، ص ۳۴۴ به بعد، ذیل آیات مورد بحث؛ «مجمع البیان»، ذیل آیات مورد بحث.

شأن نزول: سنت پیامبر و تبعیت از آن

در مورد نزول آیات فوق، روایات متعددی نقل شده است، از جمله این که:

روزی پیامبر (صلی الله علیه و آله) درباره رستخیز و وضع مردم در آن دادگاه بزرگ الهی بیاناتی فرمود، این بیانات مردم را تکان داد و جمعی گریستند.

به دنبال آن جمعی از یاران پیامبر (صلی الله علیه و آله) تصمیم گرفتند، پاره ای از لذائذ و راحتی ها را بر خود تحریم کرده و به جای آن به عبادت پردازند.

امیر مؤمنان علی (علیه السلام) سوگند یاد کرد که شب ها کمتر بخوابد و مشغول عبادت باشد.

«بلال» سوگند یاد کرد که همه روز، روزه باشد.

«عثمان بن مظعون» قسم یاد کرد که آمیزش جنسی را با همسر خویش ترک گوید و به عبادت پردازد.

روزی همسر

«عثمان بن مظعون» نزد «عایشه» آمد، او زن جوان و صاحب جمالی بود، عایشه از وضع او متعجب شد و گفت: چرا به خودت نمی رسی، و زینت نمی کنی؟!

در پاسخ گفت: برای چه کسی زینت کنم؟

همسرمدتی است که مرا ترک گفته و رهبانیت را پیش گرفته است.

این سخن به گوش پیامبر(صلی الله علیه و آله) رسید، فرمان داد همه مسلمانان به مسجد آیند، هنگامی که در مسجد اجتماع کردند، بالای منبر قرار گرفت، پس از حمد و ثنای پروردگار فرمود:

چرا بعضی از شما چیزهای پاکیزه را بر خود حرام کرده اید؟

من سنت خود را برای شما بازگو می کنم هر کس از آن روی گرداند از من نیست، من قسمتی از شب را می خوابم، با همسرانم آمیزش دارم و همه روزها را روزه نمی گیرم.

آگاه باشید من هرگز به شما دستور نمی دهم که مانند کشیشان مسیحی و رهبان ها دنیا را ترک گوئید؛ زیرا این گونه مسائل و همچنین دیرنشینی در آئین من نیست، رهبانیت امت من در جهاد است (اگر می خواهید ترک دنیا گوئید چه بهتر که در راه سازنده ای همچون جهاد باشد...).

بر خود سخت نگیرید؛ زیرا جمعی از پیشینیان شما بر اثر سخت گرفتن بر خود، هلاک شدند.

آنها که سوگند یاد کرده بودند این امور را ترک کنند، برخاسته عرض کردند: ای پیامبر! ما در این راه سوگند یاد کرده ایم وظیفه ما در برابر

سوگندمان چیست؟ آیات فوق نازل شد و به آنها پاسخ گفت . (۱)

لازم به تذکر است که بعضی سوگندهای فوق مانند سوگندی که از «عثمان بن مظعون» نقل شده چون منافات با حق همسرش داشته است مشروع نبوده .

ولی در مورد سوگند علی (علیه السلام) درباره بیدار ماندن شب و اشتغال به عبادت ، امر مباح و مجازی بوده است اگر چه از آیات استفاده می شود که بهتر این بوده چنین کاری به طور مستمر ادامه پیدا نکند .

این موضوع هیچ گونه منافاتی با مقام عصمت علی (علیه السلام) ندارد ، چنان که نظیر آن را درباره پیامبر (صلی الله علیه وآله) نیز در سوره «تحریم» آیه اول می خوانیم : **يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ لِمَ تُحَرِّمُ مَا أَحَلَّ اللَّهُ لَكَ تَبْتَغِي مَرْضَاتَ أَزْوَاجِكَ** : «ای پیغمبر ! چرا پاره ای از اموری که بر تو حلال است را به خاطر رضایت همسرانت بر خود حرام می کنی»؟

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِنَّمَا الْخَمْرُ وَالْمَيْسِرُ وَالْأَنْصَابُ وَالْأَزْلَامُ رِجْسٌ مِنْ عَمَلِ الشَّيْطَانِ فَاجْتَنِبُوهُ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ

إِنَّمَا يُرِيدُ الشَّيْطَانُ أَنْ يُوقِعَ بَيْنَكُمْ الْعَدَاوَةَ وَالْبَغْضَاءَ فِي الْخَمْرِ وَالْمَيْسِرِ وَيُصَدِّكُمْ عَنْ ذِكْرِ اللَّهِ وَعَنِ الصَّلَاةِ فَهَلْ أَنْتُمْ مُنتَهُونَ

ای کسانی که ایمان آورده اید ! شراب و قمار و بت ها و ازلام (نوعی بخت آزمائی) ، پلید و از عمل شیطان است ، از آنها دوری کنید تا رستگار شوید !

شیطان می خواهد به وسیله شراب و قمار ، در میان شما عداوت و کینه ایجاد کند ، و شما را از یاد خدا و از نماز باز دارد . آیا (با این همه زیان

و فساد، و با این نهی اکید، (خودداری خواهید کرد؟!)

پی نوشتها

۱. برای آگاهی از شأن نزول فوق، به مدارک ذیل مراجعه فرمائید :

«وسائل الشیعه»، ج ۲۰، ص ۲۱ و ۱۰۷ و ج ۲۳، ص ۲۴۳ و ۲۴۴؛ «بحار الانوار»، ج ۲۲، ص ۱۲۴ و ج ۳۶، ص ۱۱۸ و ج ۴۰، ص ۳۲۸ و ج ۶۲، ص ۱۱۲ و ۱۱۳ و ج ۶۷، ص ۱۱۶ و ج ۹۰، ص ۷۳؛ «تفسیر علی بن ابراهیم قمی»، ج ۱، ص ۱۷۹ و ۱۸۰؛ «مستدرک الوسائل»، ج ۱۶، ص ۵۴؛ «مجمع البیان» و سایر تفاسیر، ذیل آیات مورد بحث.

شأن نزول: تحریم قطعی خمر و قمار

در تفاسیر شیعه و اهل تسنن، شأن نزول های مختلفی درباره آیه نخست ذکر شده است، که تقریباً با یکدیگر شباهت دارند از جمله این که: در «تفسیر درّ المنتور» از «سعد بن وقاص» چنین نقل شده: این آیه درباره من نازل گردید، مردی از انصار غذائی تهیه کرده بود، و ما را دعوت کرد، جمعی در مجلس میهمانی او شرکت کردند، و علاوه بر صرف غذا شراب نوشیدند و این، قبل از تحریم شراب در اسلام بود، هنگامی که مغز آنها از شراب گرم شد، شروع به ذکر افتخارات خود کردند، کم کم کار بالا گرفت و به اینجا رسید که یکی از آنها استخوان شتری را برداشت، بر بینی من کوبید و آن را شکافت، من خدمت پیامبر (صلی الله علیه و آله) رسیده

، این جریان را عرض کردم ، در این موقع آیه فوق نازل شد . (۱)

از «مسند احمد» ، «سنن ابی داود» ، «نسائی» و «ترمذی» چنین نقل شده است : «عمر» که طبق تصریح «تفسیر فی ظلال» ، جلد سوم ، صفحه ۳۳ علاقه شدیدی به نوشیدن شراب داشت ، دعا می کرد ، و می گفت : خدایا بیان روشنی در مورد خمر برای ما بفرما .

هنگامی که آیه سوره «بقره» «يَسْأَلُونَكَ عَنِ الْخَمْرِ وَالْمَيْسِرِ» (۲) نازل شد ، پیامبر (صلی الله علیه وآله) آیه را برای او قرائت کرد ولی او باز به دعای خود ادامه می داد ، و می گفت :

خدایا بیان روشن تری در این زمینه بفرما ، تا این که آیه «يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَقْرَبُوا الصَّلَاةَ وَأَنْتُمْ سُكَارَى» (۳) نازل شد ، پیامبر (صلی الله علیه وآله) آن را نیز بر او خواند ، باز به دعای خود ادامه می داد ! تا این که : سوره «مائده» (آیه مورد بحث) که صراحت فوق العاده ای در این موضوع دارد ، نازل گردید .

هنگامی که پیامبر (صلی الله علیه وآله) آیه را بر او خواند ، گفت : «إِنْتَهَيْنَا إِنْتَهَيْنَا ! : «از نوشیدن شراب خودداری می کنیم ، خودداری می کنیم» ! (۴)

لَيْسَ عَلَى الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ جُنَاحٌ فِيمَا طَعِمُوا إِذَا مَا اتَّقَوْا وَآمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ ثُمَّ اتَّقَوْا وَآمَنُوا ثُمَّ اتَّقَوْا وَأَحْسَنُوا وَاللَّهُ يُحِبُّ الْمُحْسِنِينَ

بر کسانی که ایمان آورده و اعمال صالح انجام داده اند ، گناهی در آنچه (قبل از نزول حکم تحریم) خورده اند نیست ؛ اگر تقوا

پیشه کنند ، و ایمان بیاورند ، و اعمال صالح انجام دهند ؛ سپس تقوا پیشه کنند و ایمان آورند ؛ سپس تقوا پیشه کنند و نیکی نمایند . و خداوند ، نیکوکاران را دوست می دارد .

پی نوشتها

۱ . «درّ المنثور» ، ج ۲ ، ص ۳۱۵ ؛ «فتح القدیر» ، ج ۲ ، ص ۷۵ ؛ «المیزان» ، ج ۶ ، ص ۱۳۲ ؛ «مسند احمد» ، ج ۱ ، ص ۱۸۱ و ۱۸۶ ؛ «جامع البیان» ، ج ۷ ، ص ۴۶ ؛ «اسباب نزول الآيات» واحدی نیشابوری ، ص ۱۳۸ و بسیاری از تفاسیر دیگر .

۲ . بقره ، آیه ۲۱۹ .

۳ . نساء ، آیه ۴۳ .

۴ . «تفسیر المنار» ، ج ۷ ، ص ۵۰ ؛ «فی ظلال القرآن» ، ج ۳ ، ص ۳۳ ؛ «سنن نسائی» ، ج ۸ ، ص ۲۸۶ ؛ «مسند احمد» ، ج ۱ ، ص ۵۳ ؛ «سنن ابی داود» ، ج ۲ ، ص ۱۸۲ ؛ «سنن ترمذی» ، ج ۴ ، ص ۳۲۰ .

شأن نزول : گذشته ها گذشته

در «تفسیر مجمع البیان» و تفسیر «طبری» و تفسیر «قرطبی» و بعضی دیگر از تفاسیر چنین آمده است : پس از نزول آیه تحریم شراب و قمار ، بعضی از یاران پیامبر (صلی الله علیه و آله) گفتند : اگر این دو این همه گناه دارد پس تکلیف برادران مسلمان ما که پیش از نزول این آیه از دنیا رفته اند و هنوز این دو را ترک نکرده بودند چه می شود؟ آیه فوق نازل شد و به آنها پاسخ گفت . (۱)

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لِيُذَلِّبَنَّكُمْ اللَّهُ بِشَيْءٍ مِّنَ الصَّيْدِ تَنَالُهُ أَيْدِيكُمْ وَرِمَاحُكُمْ لِيُغَلِّمَ

اللَّهُ مَنْ يَخَافُهُ بِالْغَيْبِ فَمَنْ اعْتَدَىٰ بَعْدَ ذَلِكَ فَلَهُ عَذَابٌ أَلِيمٌ

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَقْتُلُوا الصَّيْدَ وَأَنْتُمْ حُرْمٌ وَمَنْ قَتَلَهُ مِنْكُمْ مُتَعَمِّدًا فَجَزَاءٌ مِثْلُ مَا قَتَلَ مِنَ النَّعْمِ يَحْكُمُ بِهِ ذَوَا عَدْلٍ مِنْكُمْ هَيْدِيًا بِالْعِصْيَانِ أَوْ كَفَّارَةٌ طَعَامُ مَسَاكِينَ أَوْ عَدْلٌ ذَلِكُمْ صِيَامًا لِيَذُوقَ وَبَالَ أَمْرِ اللَّهِ عَمَّا سَلَفَ وَمَنْ عَادَ فَيَنْتَقِمُ اللَّهُ مِنْهُ وَاللَّهُ عَزِيزٌ ذُو انْتِقَامٍ

أَحَلَّ لَكُمْ صَيْدَ الْبَحْرِ وَطَعَامَهُ مَتَاعًا لَكُمْ وَلِلسَّيَّارَةِ وَحُرِّمَ عَلَيْكُمْ صَيْدَ الْبَرِّ مَا دُمْتُمْ حُرْمًا وَاتَّقُوا اللَّهَ الَّذِي إِلَيْهِ تُحْشَرُونَ

ای کسانی که ایمان آورده اید! خداوند شما را به چیزی از شکار که دست‌ها و نیزه‌ها و تیرها به آن می‌رسد، می‌آزماید؛ تا معلوم شود چه کسی با ایمان به غیب از خدایم ترسد؛ و هر کس بعد از آن تجاوز کند، مجازات دردناکی خواهد داشت.

ای کسانی که ایمان آورده اید! در حال احرام، شکار نکنید؛ و هر کس از شما عمداً آن را به قتل برساند، باید کفاره‌ای معادل آن از چهارپایان بدهد؛ کفاره‌ای که دو نفر عادل از شما، معادل بودن آن را تصدیق کنند؛ و به صورت قربانی به (حریم) کعبه برسد؛ یا (به جای قربانی)، اطعام مستمندان کند؛ یا معادل آن، روزه بگیرد، تا کیفر کار خود را بچشد. خداوند گذشته را عفو کرده، ولی هر کس تکرار کند، خداوند از او انتقام می‌گیرد؛ و خداوند، توانا و صاحب انتقام است.

صید دریا و طعام آن برای شما

و کاروانیان حلال است؛ تا (در حال احرام) از آن بهره مند شوید؛ ولی مادام که مُحَرَّم هستید، شکار صحرا برای شما حرام است؛ و از (نافرمانی) خدائی که به سوی او محشور می شوید، بترسید!

پی نوشتها

۱. «مجمع البیان»، ذیل آیه مورد بحث؛ «جامع البیان» (تفسیر طبری)، ج ۷، ص ۴۹، ذیل آیه مورد بحث؛ «تفسیر قرطبی»، ج ۶، ص ۲۹۳، ذیل آیه مورد بحث.

شأن نزول: حکم شکار در سفر حج

به طوری که در کتاب «کافی» و بسیاری از تفاسیر نقل شده، هنگامی که پیامبر اسلام (صلی الله علیه و آله) و مسلمانان در سال «حذیبیه» برای عمره با حال احرام حرکت کردند.

در وسط راه با حیوانات وحشی فراوانی رو به رو شدند، آن قدر نزدیک که می توانستند آنها را با دست و نیزه ها صید کنند! این شکارها به قدری زیاد بودند که بعضی نوشته اند دوش به دوش مرکب ها و از نزدیک خیمه ها رفت و آمد می کردند، نخستین آیات فوق در این هنگام نازل شد و مسلمانان را از صید آنها بر حذر داشت، و به آنها اخطار کرد که: این یک نوع امتحان برای آنها محسوب می شود. (۱)

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَسْأَلُوا عَنْ أَشْيَاءٍ إِن تُبَدَّ لَكُمْ تَسْأَلُكُمْ وَ إِن تَسْأَلُوا عَنْهَا حِينَ يُنَزَّلُ الْقُرْآنُ تُبَدَّ لَكُمْ عَفَا اللَّهُ عَنْهَا وَ اللَّهُ غَفُورٌ
حَلِيمٌ

قَدْ سَأَلَهَا قَوْمٌ مِنْ قَبْلِكُمْ ثُمَّ أَصْبَحُوا بِهَا كَافِرِينَ

ای کسانی که ایمان آورده اید! از چیزهایی نپرسید که اگر برای شما آشکار گردد، شما

را ناراحت می کند؛ و اگر به هنگام نزول قرآن، از آنها سؤال کنید، برای شما آشکار می شود؛ خداوند آنها را بخشیده (و نادیده گرفته) است. و خداوند، آمرزنده و بردبار است.

جمعی از پیشینیان شما، از آن سؤال کردند؛ و سپس با آن به مخالفت برخاستند.

پی نوشتها

۱. «کافی»، ج ۴، ص ۳۹۶؛ «وسائل الشیعه»، ج ۱۲، ص ۴۱۵ و ۴۱۷؛ «بحار الانوار»، ج ۲۰، ص ۳۴۶ و ۳۴۷

شأن نزول: از پرسش های بی جا پرهیزید

در شأن نزول آیات فوق در منابع حدیث و تفسیر، اقوال مختلفی دیده می شود، ولی آنچه با آیات فوق و تعبیرات آن سازگارتر است، شأن نزولی است که در «تفسیر مجمع البیان» از علی بن ابیطالب (علیه السلام) نقل شده است که:

روزی پیامبر (صلی الله علیه و آله) خطبه ای خواند و دستور خدا را درباره حج بیان کرد، شخصی به نام «عکاشه» و به روایتی «سراقه» گفت: آیا این دستور برای هر سال است، و ج ۹۶، ص ۱۵۴ و ۱۵۶؛ «تفسیر عیاشی»، ج ۱، ص ۳۴۳؛ «در المنثور»، ج ۲، ص ۳۲۷.

همه سال باید حج به جا بیاوریم؟

پیامبر (صلی الله علیه و آله) به سؤال او پاسخ نگفت، ولی او اصرار کرد، و دو بار، و یا سه بار، سؤال خود را تکرار نمود.

پیامبر (صلی الله علیه و آله) فرمود: وای بر تو! چرا این همه اصرار می کنی؟ اگر در جواب تو بگویم بلی، حج در

همه سال بر همه شما واجب می شود .

اگر در همه سال واجب باشد توانائی انجام آن را نخواهید داشت .

و اگر با آن مخالفت کنید گناهکار خواهید بود .

بنابراین ، مادام که چیزی به شما نگفته ام روی آن اصرار نورزید ؛ زیرا (یکی از) اموری که باعث هلاکت (بعضی از) اقوام گذشته شد این بود که : لجاجت و پرحرفی می کردند و از پیامبرشان زیاد سؤال می نمودند ، پس هنگامی که به شما دستوری می دهم به اندازه توانائی خود آن را انجام دهید (إِذَا أَمَرْتُكُمْ مِنْ شَيْءٍ فَأَتُوا مِنْهُ مَا اسِيَطَعْتُمْ) و هنگامی که شما را از چیزی نهی می کنم خودداری کنید ، آیات فوق نازل شد و آنها را از این کار باز داشت . (۱)

اشتباه نشود ، منظور از این شأن نزول همان طور که در تفسیر آیه خواهیم گفت این نیست که راه سؤال ، پرسش و فراگیری مطالب را به روی مردم ببندد ؛ زیرا قرآن در آیات خود صریحاً دستور می دهد : مردم آنچه را نمی دانند از اهل اطلاع پرسند «فَاسْئَلُوا أَهْلَ الذِّكْرِ إِنْ كُنْتُمْ لَا تَعْلَمُونَ» . (۲)

بلکه منظور سؤال های نا به جا و بهانه گیری ها و لجاجت هائی است که غالباً سبب مشوش شدن اذهان مردم ، و موجب مزاحمت گوینده ، و پراکندگی رشته سخن و برنامه او می گردد .

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا شَهَادَةُ بَيْنِكُمْ إِذَا حَضَرَ أَحَدَكُمُ الْمَوْتُ حِينَ الْوَصِيَّةِ اثْنَانِ ذَوَا عَدْلٍ مِنْكُمْ أَوْ آخَرَانِ مِنْ غَيْرِكُمْ إِنْ أَنْتُمْ ضَرَبْتُمْ فِي الْأَرْضِ فَأَصَابَتْكُمْ مُصِيبَةُ الْمَوْتِ تَحْسِبُونَهُمَا مِنْ بَعْدِ الصَّلَاةِ

فَيُقْسِمَانِ بِاللَّهِ إِنْ أَرْتَبْتُمْ لَأَنْشُرِي بِهِ ثَمَنًا وَلَوْ كَانَ ذَا قُرْبَىٰ وَلَا نُنْكِتُمْ شَهَادَةَ اللَّهِ إِنَّا إِذَا لَمِنَ الْأَثِمِينَ

فَمِنْ عُنْتِ عَلَىٰ أَنْتَهُمَا اسْتَحَقَّا إِثْمًا فَمَا خِرَانِ يَقُومَانِ مَقَامَهُمَا مِنَ الَّذِينَ اسْتَحَقَّ عَلَيْهِمُ الْأَوْلِيَانِ فَيُقْسِمَانِ بِاللَّهِ لَشَهَادَتُنَا أَحَقُّ مِنْ شَهَادَتِهِمَا وَمَا اعْتَدَيْنَا إِنَّا إِذَا لَمِنَ الظَّالِمِينَ

ذَلِكَ أَدْنَىٰ أَنْ يَأْتُوا بِالشَّهَادَةِ عَلَىٰ وَجْهِهَا أَوْ يَخَافُوا أَنْ تُرَدَّ أَيْمَانٌ بَعْدَ أَيْمَانِهِمْ وَاتَّقُوا اللَّهَ وَاسْمَعُوا وَاللَّهُ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الْفَاسِقِينَ

ای کسانی که ایمان آورده اید! هنگامی که مرگ یکی از شما فرا رسد، در موقع وصیت باید از میان شما، دو نفر عادل را به شهادت بطلبید؛ یا اگر مسافرت کردید، و مصیبت مرگ شما فرا رسید، (و در آنجا مسلمانی نیافتید،) دو نفر از غیر خودتان را به گواهی بطلبید. و اگر به هنگام ادای شهادت، در صدق آنها شک کردید، آنها را بعد از نماز نگاه می دارید تا سوگند یاد کنند که: «ما حاضر نیستیم حق را به چیزی بفروشیم، هر چند در مورد خویشاوندان ما باشد؛ و شهادت الهی را کتمان نمی کنیم، که از گناهکاران خواهیم بود!»!

و اگر اطلاعی حاصل شود که آن دو، مرتکب گناهی شده اند (و حق را کتمان کرده اند)، دو نفر از کسانی که نسبت به میت، اولی هستند، به جای آنها قرار می گیرند، و به خدا سوگند یاد می کنند که: «گواهی ما، از گواهی آن دو، به حق نزدیک تر است؛ و ما تجاوزی نکرده ایم؛ که

اگر چنین کرده باشیم، از ظالمان خواهیم بود!

این کار، نزدیک تر است به این که گواهی به حق دهند، (و از خدا بترسند،) و یا بترسند که (دروغشان فاش گردد؛ و) سوگندهائی جای سوگندهای آنها را بگیرد. از (مخالفت) خدایپرہیزید، و گوش فرا دهید. و خداوند، جمعیت فاسقان را هدایت نمی کند.

پی نوشتها

۱. «مجمع البيان»، ج ۳، ص ۴۲۸؛ «درّ المنثور»، ج ۲، ص ۳۳۵؛ «المنار»، در ذیل آیه مورد بحث با تفاوت هائی این شأن نزول را نقل کرده اند؛ «بحار الانوار»، ج ۲۲، ص ۳۱ (با اندکی تفاوت)؛ «جامع البيان»، ج ۷، ص ۱۱؛ «تفسیر ابن کثیر»، ج ۲، ص ۱۰۹.

۲. نحل، آیه ۴۳.

شأن نزول : شاهد گرفتن هنگام مرگ

در «مجمع البيان» و بعضی تفاسیر دیگر در شأن نزول آیات فوق چنین نقل شده :

یک نفر از مسلمانان به نام «ابن ابی ماریه» به اتفاق دو نفر از مسیحیان عرب به نام «تمیم» و «عدی» که دو برادر بودند به قصد تجارت از «مدینه» خارج شدند در اثنای راه «ابن ماریه» که مسلمان بود بیمار شد، وصیت نامه ای نوشت، آن را در میان اثاث خود مخفی کرد، و اموال خویش را به دست دو همسفر نصرانی سپرد وصیت کرد که : آنها را به خانواده او برسانند، و از دنیا رفت.

همسفران متاع او را گشودند و چیزهای گران قیمت و جالب آن را برداشتند و بقیه را به

ورثه باز گرداندند ، ورثه هنگامی که متاع را گشودند ، قسمتی از اموالی که «ابن ابی ماریه» با خود برده بود را در آن نیافتند .

ناگاه چشمان آنها به وصیت نامه افتاد ، دیدند ، صورت تمام اموال مسروقه در آن ثبت است .

مطلب را با آن دو نفر مسیحی همسفر در میان گذاشتند آنها انکار کرده گفتند :

هر چه به ما داده بود به شما تحویل داده ایم ! ناچار به پیامبر (صلی الله علیه وآله) شکایت کردند ، آیات فوق نازل شد و حکم آن را بیان کرد . (۱)

ولی از شأن نزولی که در کتاب «کافی» آمده است چنین بر می آید که : آنها نخست انکار کردند ، جریان به خدمت پیامبر (صلی الله علیه وآله) کشیده شد ، پیامبر (صلی الله علیه وآله) چون دلیلی بر ضد آن دو نفر وجود نداشت ، آنها را وادار به سوگند کرد ، سپس آنها را تبرئه نمود .

اما چیزی نگذشت که بعضی از اموال مورد بحث نزد آن دو نفر پیدا شد و به این وسیله دروغشان اثبات گردید ، جریان به عرض پیامبر (صلی الله علیه وآله) رسید .

پیامبر (صلی الله علیه وآله) در انتظار ماند تا آیات فوق نازل شد ، سپس دستور داد ، اولیاء میت سوگند یاد کنند ، و اموال را گرفت و به آنها تحویل داد . (۲)

پی نوشتها

۱ . «مجمع البیان» ، ذیل آیه مورد بحث ؛ «بحار الانوار» ، ج ۲۲ ، ص ۳۱ ؛ «جوامع الجامع» ، ج ۱ ، ص ۵۴۰ ؛ «جامع البیان» ، ج ۷ ، ص ۱۵۷ ؛ «درّ المنثور» ، ج ۲ ،

فصل پنجم : سوره انعام - اعراف - انفال

آیات و ترجمه

قُلْ أَعْيَرَ اللَّهُ وَلِيًّا وَلِيًّا فَاطِرِ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَهُوَ يُطْعِمُ وَلَا يُطْعَمُ قُلْ إِنِّي أُمِرْتُ أَنْ أَكُونَ أَوَّلَ مَنْ أَسْلَمَ وَلَا تَكُونَنَّ مِنَ الْمُشْرِكِينَ

قُلْ إِنِّي أَخَافُ إِنْ عَصَيْتُ رَبِّي عَذَابَ يَوْمٍ عَظِيمٍ

مَنْ يُصِرْفَ عَنْهُ يَوْمَئِذٍ فَقَدْ رَحِمَهُ وَذَلِكَ الْفَوْزُ الْمُبِينُ

بگو : «آیا غیر خدا را ولی خود انتخاب کنم؟! (خدائی) که او آفریننده آسمان ها و زمین است ؛ اوست که روزی می دهد و از کسی روزی نمی گیرد» . بگو : «من مأمورم که نخستین مسلمان باشم ؛ و (خداوند به من دستور داده که) از مشرکان نباش» !

بگو : «من (نیز) اگر نافرمانی پروردگارم کنم ، از عذاب روزی بزرگ (روز رستاخیز) می ترسم !

آن کس که در آن روز ، مجازات الهی به او نرسد ، خداوند او را مشمول رحمت خویش ساخته ؛ و این همان پیروزی آشکار است» .

شأن نزول : من مأمورم نخستین مسلمان باشم

بعضی برای آیات فوق ، شأن نزولی نقل کرده اند که : «جمعی از اهل مکه خدمت پیامبر(صلی الله علیه وآله) آمده ، گفتند : ای محمد ! تو آئین قوم خود را ترک گفتی و می دانیم این کار عاملی جز فقر ندارد !

ما حاضریم اموال خود را با تو تقسیم کنیم و تو را کاملاً ثروتمند نمائیم تا دست از تبلیغ بر ضد خدایان ما برداری و به آئین اصلی ما بازگردی ، آیات فوق نازل شد و به آنها پاسخ گفت» . (۱)

البته همان طور که قبلاً گفته شد ، آیات این سوره طبق روایات وارده ، یک جا در «مکه» نازل شده ، بنابراین ، نمی

تواند هر یک شأن نزول خاصی داشته باشد، ولی در زمان های قبل از نزول این سوره گفتگوها و بحث هائی میان پیامبر و مشرکان وجود داشته است و قسمتی از آیات این سوره ناظر به آن گفتگوها است، بنابراین هیچ مانعی ندارد که چنین سخنی میان پیامبر و مشرکان رد و بدل شده باشد، و خداوند در این آیات به آن سخنان اشاره کرده، و پاسخ می گوید.

وَلَا تَطْرُدِ الَّذِينَ يَدْعُونَ رَبَّهُمْ بِالْغَدَاةِ وَالْعَشِيِّ يُرِيدُونَ وَجْهَهُ مَا عَلَيْكَ مِنْ حِسَابِهِمْ مِنْ شَيْءٍ وَمَا مِنْ حِسَابِكَ عَلَيْهِمْ مِنْ شَيْءٍ فَتَطْرُدَهُمْ فَتَكُونَ مِنَ الظَّالِمِينَ

وَكَذَلِكَ فَتَنَّا بَعْضَهُمْ بِبَعْضٍ لِيَقُولُوا أَهَؤُلَاءِ مَنَّ اللَّهُ عَلَيْهِمْ مِنْ بَيْنِنَا أَلَيْسَ اللَّهُ بِأَعْلَمَ بِالشَّاكِرِينَ

و کسانی را که صبح و شام خدا را می خوانند، و جز ذات پاک او نظری ندارند، از خود دور مکن! نه چیزی از حساب آنها بر توست، و نه چیزی از حساب تو بر آنها! اگر آنها را طرد کنی، از ستمگران خواهی بود!

و این چنین بعضی از آنها را با بعض دیگر آزمودیم؛ تا بگویند: «آیا اینها هستند که خداوند از میان ما (برگزیده، و) بر آنها منت گذارده (و نعمت ایمان بخشیده) است؟! آیا خداوند شاکران را بهتر نمی شناسد؟!»

پی نوشتها

۱. «تفسیر ابوالفتوح رازی»، ذیل آیه مورد بحث؛ «مجمع البیان»، ذیل آیه مورد بحث؛ «مناقب آل ابیطالب»، ج ۱، ص ۴۶؛ «بحار الانوار»، ج ۱۸، ص ۱۵۷ و ۱۹۹؛

شأن نزول : مستمندان ، یاران راستین اسلام

در شأن نزول آیات فوق روایات متعددی نقل شده که با هم شباهت زیاد دارند از جمله : در «تفسیر درّ المنثور» چنین نقل شده :
جمعی از قریش از کنار مجلس پیامبر (صلی الله علیه و آله) گذشتند در حالی که «صهیب»، «عمار»، «بلال»، «خباب» و امثال آنها از مسلمانان کم بضاعت و کارگر، در خدمت پیامبر بودند .

آنها از مشاهده این صحنه تعجب کردند (و از آنجا که شخصیت را در مال و ثروت و مقام می دانستند ، نتوانستند عظمت مقام روحی این مردان بزرگ ، و نقش سازنده آنها را در ایجاد مجتمع بزرگ اسلامی و انسانی آینده درک کنند) گفتند :

ای محمد (صلی الله علیه و آله) آیا به همین افراد از میان جمعیت قناعت کرده ای؟!

اینها هستند که خداوند از میان ما انتخاب کرده؟!

ما پیرو اینها بوده باشیم؟!

هر چه زودتر آنها را از طرف خود دور کن! شاید ما به تو نزدیک شویم و از تو پیروی کنیم .

آیات فوق نازل شد و این پیشنهاد را به شدت ردّ کرد . (۱)

بعضی از مفسران اهل تسنن مانند نویسنده «المنار» حدیثی شبیه به این حدیث نقل کرده و سپس اضافه می کند : «عمر بن خطاب» در آنجا حاضر بود ، به پیامبر پیشنهاد کرد ، چه مانعی دارد که پیشنهاد آنها را بپذیریم؟ و ببینیم اینها چه می کنند ، آیات فوق پیشنهاد او را نیز ردّ کرد . (۲)

اشتباه نشود! ذکر شأن نزول برای بعضی از آیات این

سوره ، منافاتی با این ندارد که تمام سوره یک جا نازل شده باشد ؛ زیرا همان طور که سابقاً اشاره کردیم ممکن است حوادث گوناگونی قبل از نزول سوره در فواصل مختلفی روی داده باشد و این سوره ناظر به آن حوادث بوده باشد .

ذکر این نکته در اینجا لازم به نظر می رسد که : در پاره ای از روایات نقل شده ، هنگامی که پیامبر(صلی الله علیه وآله) پیشنهاد آنها را پذیرفت ، از او خواستند : میان اشراف قریش و فقرای یارانش تناوب قائل شود ، یعنی روزی را برای آنها و روزی را برای آنها قرار دهد ، تا با هم در یک جلسه نشینند ، پیامبر این پیشنهاد را پذیرفت شاید وسیله ای برای ایمان آوردن آنها شود .

آنها گفتند : باید این مطلب به عنوان یک قرارداد نوشته شود پیامبر(صلی الله علیه وآله)علی(علیه السلام)را مأمور نوشتن قرار داد کرد ، ولی آیه فوق نازل شد و از این کار نهی کرد . (۳)

اما این روایت ، علاوه بر این که با روح تعلیمات اسلام سازگار نیست و در هیچ مورد در مقابل این گونه تبعیض ها انعطافی نشان نداده ، بلکه در همه جا سخن از وحدت جامعه اسلامی است ، با آیه قبل که می فرمود : **إِنْ أَتَّبِعْ إِلَّا مَا يُوحَى** : «من همواره پیرو وحی الهی هستم» سازگار نیست ، چگونه می توان باور کرد ، پیامبر(صلی الله علیه وآله)بدون انتظار وحی تسلیم چنین پیشنهادی شده باشد؟!

به علاوه ، جمله «**وَلَا تَطْرُدِ**» که در آغاز آیه مورد بحث می خوانیم ،

نشان می دهد: آنها پیشنهاد طرد مطلق آن دسته از یاران پیامبر (صلی الله علیه و آله) را داشته اند نه پیشنهاد تناوب؛ زیرا تناوب با طرد فرق بسیار دارد و این نشان می دهد که شأن نزول همان است که در آغاز آوردیم.

وَ إِذَا رَأَيْتَ الَّذِينَ يَخُوضُونَ فِي آيَاتِنَا فَأَعْرِضْ عَنْهُمْ حَتَّى يَخُوضُوا فِي حَدِيثٍ غَيْرِهِ وَ إِمَّا يُنْسِيَنَّكَ الشَّيْطَانُ فَلَا تَعُدَّ بَعْدَ الذِّكْرِ مَعَ الْقَوْمِ الظَّالِمِينَ

وَ مَا عَلَى الَّذِينَ يَتَّقُونَ مِنْ حِسَابِهِمْ مِنْ شَيْءٍ وَ لَكِنْ ذِكْرٌ لَعَلَّهُمْ يَتَّقُونَ

هر گاه کسانی را دیدی که آیات ما را استهزاء می کنند، از آنها روی بگردان تا به سخن دیگری پردازند. و اگر شیطان از یاد تو ببرد، هرگز پس از یاد آمدن با این جمعیت ستمگر منشین!

و (اگر) افراد با تقوا (برای ارشاد و اندرز با آنها بنشینند)، چیزی از حساب (و گناه) آنها بر ایشان نیست؛ ولی (باید تنها) برای یادآوری آنها باشد، شاید (بشنوند و) تقوا پیشه کنند!

پی نوشتها

۱. «در المنثور»، ج ۳، ص ۱۳؛ «مجمع البیان»، ذیل آیات مورد بحث؛ «بحار الانوار»، ج ۱۷، ص ۴۱، ج ۲۲، ص ۳۲، و ج ۷۱، ص ۱۸۳؛ «نورالثقلین»، ج ۱، ص ۷۲۰؛ «المیزان»، ج ۷، ص ۱۰۹.

۲. «بحار الانوار»، ج ۱۷، ص ۴۱؛ «جامع البیان»، ج ۷، ص ۲۶۵؛ «اسباب نزول الآيات» واحدی نیشابوری، ص ۱۴۶؛ «زاد المسیر»، ج ۳، ص ۳۲؛ «المیزان»، ج ۷، ص ۱۰۹.

۳. «بحار الانوار»، ج ۲۲، ص ۳۳؛ «مجمع البیان»، ذیل آیه مورد بحث؛ «نورالثقلین»، ج ۱، ص ۷۲۱؛ «تفسیر ابن کثیر»، ج ۲، ص ۱۳۹؛ «مکاتیب الرسول» احمدی میانجی، ج ۳، ص ۷۳۷.

شأن نزول: ارشاد و گرنه کناره گیری

در «تفسیر مجمع البیان» از امام باقر (علیه السلام) نقل شده: چون آیه نخست نازل گردید و مسلمانان از مجالست با کفار و استهزاء کنندگان آیات الهی، نهی شدند جمعی از مسلمانان گفتند: اگر بخواهیم در همه جا به این دستور عمل کنیم باید هرگز به «مسجد الحرام» نرویم و طواف خانه خدا را نکنیم (؛ زیرا آنها در گوشه و کنار مسجد پراکنده اند و به سخنان باطل پیرامون آیات الهی مشغولند و در هر گوشه ای از مسجد الحرام ما مختصر توقفی کنیم ممکن است سخنان آنها به گوش ما برسد).

در این موقع، آیه دوم نازل شد و به مسلمانان دستور داد: در این گونه مواقع آنها را نصیحت کنند و تا آنجا که در قدرت دارند به ارشاد و راهنمایی آنها بپردازند. (۱)

ذکر شأن نزول برای آیه فوق همان طور که سابقاً نیز اشاره کردیم با نازل شدن تمام سوره با هم منافات ندارد؛ زیرا ممکن است حوادث مختلفی در زندگی مسلمانان رخ دهد، سپس سوره ای یک جا نازل شود و هر چند آیه ای از آن ناظر به قسمتی از آن حوادث بوده باشد.

وَمَا قَدَرُوا اللَّهَ حَقَّ قَدْرِهِ إِذْ قَالُوا مَا أَنْزَلَ اللَّهُ عَلَيَّ بَشَرًا مِّنْ شَيْءٍ قُلْ مَن أَنْزَلَ

الْكِتَابِ الَّذِي جَاءَ بِهِ مُوسَى نُورًا وَهُدًى لِلنَّاسِ تَجْعَلُونَهُ قَرَاطِيسَ تُبْدُونَهَا وَتُخْفُونَ كَثِيرًا وَعُلَّمْتُمْ مَا لَمْ تَعْلَمُوا أَنْتُمْ وَلَا آبَاؤُكُمْ قُلِ اللَّهُ ثُمَّ ذَرْهُمْ فِي خَوْضِهِمْ يَلْعَبُونَ

آنها خدا را درست نشناختند که گفتند: «خدا هیچ چیز بر هیچ انسانی، نفرستاده است!» بگو: «چه کسی کتابی را که موسی آورد، نازل کرد؟! کتابی که برای مردم، نور و هدایت بود؟ (اما شما) آن را به صورت پراکنده قرار می دهید؟ قسمتی را آشکار، و قسمتی را پنهان می دارید؟ و مطالبی به شما تعلیم داده شده که نه شما و نه پدرانتان، از آن با خبر نبودید!» بگو: «خدا!» سپس آنها را در گفتگوهای لجاجت آمیزشان رها کن، تا بازی کنند!

پی نوشتها

۱. «مجمع البیان»، ذیل آیه مورد بحث؛ «بحار الانوار»، ج ۹، ص ۸۹؛ «مستدرک»، ج ۱۲، ص ۳۱۲ و ۳۱۳.

شأن نزول: انکار نزول قرآن

از «ابن عباس» چنین نقل شده: جمعی از یهودیان گفتند: ای محمد! آیا راستی خداوند کتابی بر تو فرستاده است؟!

پیامبر گفت: آری.

آنها گفتند: به خدا سوگند! خداوند هیچ کتابی از آسمان فرو نفرستاده است! (۱)

در شأن نزول این آیه، روایات دیگری نیز نقل شده، اما چنان که بعداً خواهیم دانست آنچه در بالا آوردیم از همه بهتر و مناسب تر است.

وَمَنْ أَظْلَمُ مِمَّنِ افْتَرَى عَلَى اللَّهِ كَذِبًا أَوْ قَالَ أُوحِيَ إِلَيَّ وَلَمْ يُوحَ إِلَيْهِ شَيْءٌ وَمَنْ قَالَ

سَأَنْزِلُ مِثْلَ مَا أَنْزَلَ اللَّهُ وَلَوْ تَرَى إِذِ الظَّالِمُونَ فِي غَمَرَاتِ الْمَوْتِ وَالْمَلَائِكَةُ بَاسِطُوا أَيْدِيهِمْ أَخْرِجُوا أَنْفُسَكُمُ الْيَوْمَ تُجْزَوْنَ عَذَابَ
الْهُونِ بِمَا كُنتُمْ تَقُولُونَ عَلَى اللَّهِ غَيْرَ الْحَقِّ وَكُنتُمْ عَنْ آيَاتِهِ تَسْتَكْبِرُونَ

چه کسی ستمکارتر است از کسی که دروغی به خدا ببندد ، یا بگوید : «بر من وحی فرستاده شده» ، در حالی که به او وحی نشده است ، و کسی که بگوید : «من نیز همانند آنچه خدا نازل کرده است ، نازل می کنم»؟! و اگر بینی هنگامی که (این) ظالمان در شدائد مرگ فرو رفته اند ، و فرشتگان دست ها را گشوده ، (به آنان می گویند :) «جان خود را خارج سازید ! امروز در برابر دروغ هائی که به خدا بستید و نسبت به آیات او تکبر ورزیدید ، مجازات خوارکننده ای خواهید دید» ! (خواهی دید که وضع آنها بسیار دردناک و اسفبار است) .

پی نوشتها

۱ . «مجمع البيان» ، ذیل آیه مورد بحث ؛ «بحار الانوار» ، ج ۹ ، ص ۸۹ ؛ «الميزان» ، ج ۷ ، ص ۳۰۴ ؛ «جامع البيان» ، ج ۷ ، ص ۳۴۸ ؛ «در المنثور» ، ج ۳ ، ص ۲۹ ؛ و تفاسیر «ابوالفتوح رازی» و «المنار» ، ذیل آیه مورد بحث .

شأن نزول : مدعیان کاذب

در شأن نزول این آیه روایات متعددی در منابع حدیث و کتب تفسیر نقل شده از جمله این که : آیه در مورد شخصی به نام «عبدالله بن سعد» نازل گردید ، که از کاتبان وحی بود ، اما خیانت کرد و پیغمبر (صلی الله علیه وآله) او را طرد نمود .

پس

از آن ، او ادعا کرد : من می توانم همانند آیات قرآن را بیاورم . (۱)

جمعی از مفسران نیز گفته اند : آیه یا قسمتی از آن درباره «مسيلمه كذاب» که از مدعیان دروغین نبوت بود نازل گردیده است .

ولی با توجه به این که : داستان «مسيلمه» در اواخر عمر پیغمبر (صلی الله علیه و آله) بود ، و این سوره از سوره های مکی است ، طرفداران این شأن نزول معتقدند : این آیه همانند چند آیه دیگر از این سوره در «مدینه» نازل و به دستور پیامبر (صلی الله علیه و آله) در لابلای آیات این سوره قرار داده شده است . (۲)

در هر حال ، آیه همانند سایر آیات قرآن که در شرائط خاصی نازل شده مضمون و محتوای آن کلیوعمومی است و همه مدعیان نبوت و مانند آنها را شامل می شود .

وَلَقَدْ جِئْتُمُونَا فُرَادَى كَمَا خَلَقْنَاكُمْ أَوَّلَ مَرَّةٍ وَ تَرَكْتُمْ مَا خَوَّلْنَاكُمْ وَرَاءَ ظُهُورِكُمْ وَ مَا نَرَى مَعَكُمْ شُفَعَاءَ كُمُ الَّذِينَ زَعَمْتُمْ أَنَّهُمْ فَيُكْمُ شُرَكَاءَ لَقَدْ تَقَطَّعَ بَيْنَكُمْ وَ ضَلَّ عَنْكُمْ مَا كُنْتُمْ تَزْعُمُونَ

و (روز قیامت به آنها گفته می شود :) همه شما تنها به سوی ما بازگشت نمودید ، همان گونه که روز اول شما را آفریدیم ؛ و آنچه را به شما بخشیده بودیم ، پشت سر گذاردید ! و شفیعانی را که شریک در شفاعت خود می پنداشتید ، با شما نمی بینیم ! پیوندهای شما بریده شده است ؛ و تمام آنچه را تکیه گاه خود تصور می کردید ، از شما دور و گم شده اند !

پی نوشتها

۱ . «مجمع البيان» ، ذیل آیه مورد

بحث؛ «بحار الانوار»، ج ۲۲، ص ۳۴؛ «تفسیر تبیان»، ج ۴، ص ۲۰۲؛ «تفسیر قرطبی»، ج ۷، ص ۳۹ و ۴۰.

۲. «مجمع البیان»، ذیل آیه مورد بحث؛ «بحار الانوار»، ج ۲۲، ص ۳۴؛ «تفسیر تبیان»، ج ۴، ص ۲۰۲؛ «تفسیر قرطبی»، ج ۷، ص ۳۹ و ۴۰.

شان نزول: بت‌ها شفیع کسی نیستند

در «تفسیر مجمع البیان»، «تفسیر طبری» و تفسیر «آلوسی» چنین نقل شده: یکی از مشرکان به نام «نضر بن حارث» گفت:

لات و عزی (دو بت بزرگ و معروف عرب) در قیامت از من شفاعت خواهند کرد، آیه فوق نازل شد و به او و امثال او پاسخ گفت. (۱)

وَأَقْسَمُوا بِاللَّهِ جَهْدَ أَيْمَانِهِمْ لَئِنْ جَاءَتْهُمْ آيَةٌ لَيُؤْمِنُنَّ بِهَا قُلُوبُهُمْ إِنَّمَا الْآيَاتُ عِنْدَ اللَّهِ وَمَا يُشْعِرُكُمْ أَنَّهَا إِذَا جَاءَتْ لَا يُؤْمِنُونَ

وَنُقَلِّبُ أَفْئِدَتَهُمْ وَأَبْصَارَهُمْ كَمَا لَمْ يُؤْمِنُوا بِهِ أَوْلَ مَرَّةٍ وَنَذَرُهُمْ فِي طُغْيَانِهِمْ يَعْمَهُونَ

با نهایت اصرار، به خدا سوگند یاد کردند که اگر نشانه‌ای (معجزه‌ای) برای آنان بیاید، حتماً به آن ایمان می‌آورند؛ بگو: «معجزات فقط از سوی خداست؛ و شما از کجا می‌دانید که هرگاه معجزه‌ای بیاید (ایمان می‌آورند؟ خیر،) ایمان نمی‌آورند!»

و ما دل‌ها و چشم‌های آنها را واژگونه می‌سازیم؛ (آنها ایمان نمی‌آورند،) همان‌گونه که در آغاز، به آن ایمان نیاوردند؛ و آنان را در حال سرکشی، به خود وا می‌گذاریم

تا سرگردان شوند!

پی نوشتها

۱. «مجمع البيان»، ذیل آیه مورد بحث؛ «تفسیر تبیان»، ج ۴، ص ۲۰۸؛ «جامع البيان» ابن جریر طبری، ج ۷، ص ۳۶۳.

شأن نزول: پیشنهاد معجزه

جمعی از مفسران، در شأن نزول این آیه نقل کرده اند که: عده ای از قریش خدمت پیامبر (صلی الله علیه وآله) رسیده، گفتند:

تو برای موسی و عیسی (علیهما السلام)، خارق عادات و معجزات مهمی نقل می کنی، و همچنین درباره انبیای دیگر، تو نیز امثال این کارها را برای ما انجام ده تا ما ایمان آوریم.

پیامبر (صلی الله علیه وآله) فرمود: مایلید چه کار برای شما کنم؟

گفتند: از خدا بخواه کوه صفا را تبدیل به طلا کند، و بعضی از مردگان پیشین ما زنده شوند و از آنها درباره حقانیت دعوت تو سؤال کنیم.

و نیز فرشتگان را به ما نشان بده که درباره تو گواهی دهند.

و یا خداوند و فرشتگان را دسته جمعی با خود بیاور!...

پیامبر (صلی الله علیه وآله) فرمود: اگر بعضی از این کارها را انجام دهم ایمان می آورید؟

گفتند: به خدا سوگند چنین خواهیم کرد.

مسلمانان که اصرار مشرکان را در این زمینه دیدند از پیامبر (صلی الله علیه وآله) تقاضا کردند چنین کند، شاید ایمان بیاورند.

همین که پیامبر (صلی الله علیه وآله) آماده دعا کردن شد، که بعضی از این پیشنهادها را از خدا بخواهد (زیرا بعضی از آنها نامعقول و محال بود) پیک وحی خدا نازل شده، چنین پیام آورد:

اگر بخواهی، دعوت

تو اجابت می شود، ولی در این صورت (چون از هر نظر اتمام حجت خواهد شد و موضوع جنبه حسی و شهود به خود خواهد گرفت) اگر ایمان نیاورند همگی سخت کیفر می بینند (و نابود خواهند شد).

اما اگر به خواسته آنها ترتیب اثر داده نشود و آنها را به حال خود واگذاری ممکن است بعضی از آنها در آینده توبه کنند و راه حق را پیش گیرند.

پیامبر(صلی الله علیه و آله) پذیرفت و آیات فوق نازل گردید. (۱)

أَوْ مَنْ كَانَ مَيِّتًا فَأَحْيَيْنَاهُ وَجَعَلْنَا لَهُ نُورًا يَمْشِي بِهِ فِي النَّاسِ كَمَنْ مَثَلُهُ فِي الظُّلُمَاتِ لَيْسَ بِخَارِجٍ مِنْهَا كَذَلِكَ زُيِّنَ لِلْكَافِرِينَ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ

وَكَذَلِكَ جَعَلْنَا فِي كُلِّ قَرْيَةٍ أَكْبَرًا مُجْرِمِيهَا لِيُمْكِرُوا فِيهَا وَمَا يَمْكُرُونَ إِلَّا بِأَنْفُسِهِمْ وَمَا يَشْعُرُونَ

آیا کسی که مرده بود، سپس او را زنده کردیم، و نوری برایش قرار دادیم که با آن در میان مردم راه برود، همانند کسی است که در ظلمت ها باشد و از آن خارج نگردد؟! این گونه برای کافران، اعمال (زشتی) که انجام می دادند، تزئین شده (و زیبا جلوه کرده) است.

و (نیز) این گونه در هر شهر و آبادی، بزرگان گنهکاری قرار دادیم؛ (و همه گونه قدرت در اختیارشان گذاردیم؛) و سرانجام کارشان این شد که به مکر (و فریب مردم) پرداختند؛ ولی تنها خودشان را فریب می دهند و نمی فهمند!

پی نوشتها

۱. «مجمع البيان»، ذیل آیه مورد بحث؛ «بحار الانوار»، ج ۹، ص ۹۰؛ «الميزان»، ج ۷

، ص ۳۲۴؛ «جامع البیان»، ج ۷، ص ۴۰۶؛ «تفسیر قرطبی»، ج ۷، ص ۶۲؛ «تفسیر ابن کثیر»، ج ۲، ص ۱۷۰.

شأن نزول: ایمان حمزه، افسر رشید اسلام

در شأن نزول آیه اول چنین نقل شده است:

«ابوجهل» که از دشمنان سرسخت اسلام و پیامبر (صلی الله علیه و آله) بود، روزی سخت آن حضرت را آزار داد.

«حمزه» عموی شجاع پیامبر (صلی الله علیه و آله) که تا آن روز اسلام را نپذیرفته بود و همچنان درباره آئین او مطالعه و اندیشه می کرد، در آن روز طبق معمول خود برای شکار به بیابان رفته بود.

هنگامی که از بیابان بازگشت، از جریان کار «ابوجهل» و برادرزاده خویش با خبر شده، سخت بر آشفت و یکسر به سراغ «ابوجهل» رفت و چنان بر سر یا بینی او کوفت که خون جاری شد و با تمام نفوذی که «ابوجهل» در میان قوم و عشیره خود و حتی در میان مردم «مکه» داشت به ملاحظه شجاعت فوق العاده «حمزه» از نشان دادن عکس العمل خودداری کرد.

سپس حمزه به سراغ پیامبر (صلی الله علیه و آله) آمده، اسلام را پذیرفت و از آن روز رسماً به عنوان یک افسر رشید اسلام، تا واپسین دم عمر، از این آئین آسمانی دفاع می کرد.

آیه فوق درباره این حادثه نازل گردید و وضع ایمان «حمزه» و پافشاری «ابوجهل» در کفر و فساد را مشخص ساخت. (۱)

از بعضی روایات نیز استفاده می شود: آیه در مورد ایمان آوردن «عمار یاسر» و اصرار «ابوجهل» در کفر نازل گردیده

در هر حال ، این آیه همانند آیات دیگر قرآن اختصاص به مورد نزول خود ندارد و دارای مفهوم وسیعی است که در مورد هر مؤمن راستین ، و هر بی ایمان لجوج ، صادق است .

وَ إِذَا جَاءَتْهُمْ آيَةٌ قَالُوا لَنْ نُؤْمِنَ حَتَّى نُؤْتَىٰ مِثْلَ مَا أُوتِيَ رُسُلُ اللَّهِ اللَّهُ أَعْلَمُ حَيْثُ يَجْعَلُ رِسَالَتَهُ سَيُصِيبُ الَّذِينَ أَجْرَمُوا صَغَارٌ عِنْدَ اللَّهِ وَعَذَابٌ شَدِيدٌ بِمَا كَانُوا يَمْكُرُونَ

و هنگامی که آیه ای برای آنها بیاید ، می گویند : «ما هرگز ایمان نمی آوریم ، مگر این که همانند چیزی که به پیامبران خدا داده شده ، به ما هم داده شود!» خداوند آگاه تر است که رسالت خویش را کجا قرار دهد ! به زودی کسانی که مرتکب گناه شدند ، (و مردم را از راه حق منحرف ساختند ،) در مقابل مکر (و فریب و نیرنگی) که می کردند ، گرفتار حقارت در پیشگاه خدا ، و عذاب شدید خواهند شد .

پی نوشتها

۱ و ۲ . «مجمع البیان» ، ذیل آیه مورد بحث ؛ «بحار الانوار» ، ج ۱۸ ، ص ۱۵۹ ؛ «زاد المسیر» ، ج ۳ ، ص ۸۰ .

شأن نزول : انتخاب پیامبر (صلی الله علیه وآله) از بین مردم

مرحوم «طبرسی» در «مجمع البیان» می نویسد : این آیه درباره «ولید بن مغیره»

- که از سران معروف بت پرستان و به اصطلاح مغز متفکر آنها محسوب می شد نازل گردیده است .

او به پیامبر (صلی الله علیه وآله) می گفت : اگر نبوت راست باشد من به احراز این مقام از تو سزاوارترم ؛ زیرا هم سنم از تو بیشتر است و هم مالم !

و بعضی گفته اند: درباره «ابوجهل» نازل شده است؛ زیرا او تصور می کرد: مسأله نبوت هم باید مرکز رقابت ها قرار گیرد. او می گفت: ما و قبیله «بنی عبد مناف» (طایفه پیامبر(صلی الله علیه و آله)) در همه چیز با هم رقابت داشتیم و همچون دو اسب مسابقه، دوش به دوش هم پیش می رفتیم، تا این که آنها ادعا کردند پیامبری از میان ما برخاسته که وحی به او می شود. ولی ممکن نیست ما به او ایمان بیاوریم مگر این که بر ما نیز وحی شود، همان طور که بر او وحی می شود!! (۲)

پی نوشتها

۱ و ۲. «مجمع البیان»، ذیل آیه مورد بحث؛ «بحار الانوار»، ج ۱۸، ص ۲۳۵؛ «مناقب آل ابیطالب»، ج ۱، ص ۴۷؛ «تفسیر قرطبی»، ج ۷، ص ۸۰؛ «زاد المسیر»، ج ۳، ص ۸۱.

آیات و ترجمه

أَوْ لَمْ يَتَفَكَّرُوا مَا بِصَاحِبِهِمْ مِنْ جِنَّةٍ إِنْ هُوَ إِلَّا نَذِيرٌ مُبِينٌ

آیا فکر نکردند که همنشین آنها (پیامبر) هیچ گونه (اثری از) جنون ندارد؟! او فقط بیم دهنده آشکاری است.

شأن نزول: رفیق شما دیوانه نیست

مفسران اسلامی چنین نقل کرده اند: پیامبر(صلی الله علیه و آله) هنگامی که در «مکه» بود، شبی بر کوه صفا بر آمد و مردم را به سوی توحید و یکتاپرستی دعوت نمود، مخصوصاً تمامی طوائف قریش را صدا زد و آنها را از مجازات الهی بر حذر داشت، تا مقدار زیادی از شب گذشت، بت پرستان «مکه» گفتند: إِنَّ صَاحِبَنَا قَدْ جُنَّ بَاتَ لَيْلًا يَصُوتُ إِلَى الصَّبَاحِ! :

«رفیق ما دیوانه شده، از شب تا صبح نعره می کشید!» در این موقع آیه فوق نازل شد و به آنها در این زمینه پاسخ دندان شکنی داد. (۱)

با این که آیه شأن نزول خاصی دارد، در عین حال چون دعوت به شناخت پیامبر(صلی الله علیه و آله) و هدف آفرینش و آمادگی برای زندگی دیگر می کند، با بحث های گذشته که پیرامون «گروه دوزخی و بهشتی» سخن می گفت، پیوند روشنی دارد.

يَسْأَلُونَكَ عَنِ السَّاعَةِ أَيَّانَ مُرْسَاهَا قُلْ إِنَّمَا عِلْمُهَا عِنْدَ رَبِّي لَا يُجَلِّئُهَا لِوَفْتِهَا إِلَّا هُوَ ثَقُلَتْ فِي السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ لَا تَأْتِيكُمْ إِلَّا بَغْتَةً يَسْأَلُونَكَ كَأَنَّكَ حَفِيٌّ عَنْهَا قُلْ إِنَّمَا عِلْمُهَا عِنْدَ اللَّهِ وَ لَكِنَّ أَكْثَرَ النَّاسِ لَا يَعْلَمُونَ

درباره قیامت از تو سؤال می کنند، کی فرا می رسد؟ بگو: «علمش فقط نزد پروردگار من است؛ و هیچ کس جز او (نمی

تواند) وقت آن را

آشکار سازد؛ (حتی) بر آسمان ها و زمین ، سنگین است؛ و جز به طور ناگهانی ، به سراغ شما نمی آید! (باز) از تو سؤال می کنند ، چنان که گوئی تو از زمان وقوع آن با خبری ! بگو: «علمش تنها نزد خداست؛ ولی بیشتر مردم نمی دانند» .

شان نزول : هنگام برپائی رستاخیز

به طوری که در بعضی از روایات آمده است طایفه قریش به چند نفر مأموریت دادند که به «نجران» سفر کنند ، و از دانشمندان یهود که (علاوه بر مسیحیان) در آنجا ساکن بودند مسائل پیچیده ای را سؤال کنند و در بازگشت ، آنها را در برابر پیامبر(صلی الله علیه وآله) مطرح سازند (به گمان این که پیامبر از پاسخ آنها عاجز می ماند) از جمله سؤالات این بود : قیامت در چه زمانی برپا می شود؟

هنگامی که آنها این پرسش را از پیامبر(صلی الله علیه وآله) کردند ، آیه فوق نازل شد و به آنها پاسخ گفت . (۱)–(۲)

قُلْ لَا أَمْلِكُ لِنَفْسِي نَفْعًا وَلَا ضَرًّا إِلَّا مَا شَاءَ اللَّهُ وَلَوْ كُنْتُ أَعْلَمُ الْغَيْبِ لَاسْتَكْتَرْتُ مِنَ الْخَيْرِ وَمَا مَسَّنِيَ السُّوءُ إِنْ أَنَا إِلَّا نَذِيرٌ وَ
بَشِيرٌ لِّقَوْمٍ يُؤْمِنُونَ

بگو: «من مالک سود و زیان خویش نیستم ، مگر آنچه را خدا بخواهد؛ (و از غیب و اسرار نهان نیز خبر ندارم ، مگر آنچه خداوند اراده کند؛) و اگر از غیب با خبر بودم ، سود فراوانی برای خود فراهم می کردم ، و هیچ بدی (و زیانی) به من نمی رسید؛ من فقط بیم دهنده و بشارت دهنده ام برای گروهی

که ایمان می آورند! (و آماده پذیرش حَقِّند).

پی نوشتها

۱. بعضی از مفسران مانند مرحوم «طبرسی» شأن نزول رادرباره جمعی از یهود ذکر کرده که به خدمت پیامبر (صلی الله علیه و آله) آمدند و از مسأله قیامت پرسیدند، اما از آنجا که سوره در «مکه» نازل شده و پیامبر در آنجا با یهود درگیری نداشت این موضوع بسیار بعید به نظر می رسد.

۲. «تفسیر برهان»، ج ۲، ص ۵۴؛ «مجمع البیان»، ذیل آیه مورد بحث (با تلخیص)؛ «بحار الانوار»، ج ۷، ص ۶۲؛ «تفسیر علی بن ابراهیم قمی»، ج ۱، ص ۲۴۹.

شأن نزول: من بشارت دهنده ام

بعضی از مفسران مانند مرحوم «طبرسی» در «مجمع البیان» نقل کرده اند: اهل «مکه» به پیامبر (صلی الله علیه و آله) گفتند: تو اگر با خدا ارتباط داری آیا پروردگار تو را از گرانی و ارزانی اجناس در آینده با خبر نمی سازد؟ که از این طریق بتوانی آنچه به سود و منفعت است تهیه کنی و آنچه به زیان است کنار بگذاری؟

و یا از خشکسالی، و یا پر آبی مناطق مختلف آگاه سازد، تا به موقع از مناطق خشک به سرزمین های پر برکت کوچ کنی؟!

در این هنگام آیه فوق نازل شد و به آنها پاسخ گفت. (۱)

پی نوشتها

۱. «مجمع البیان»، ذیل آیه مورد بحث؛ «اسباب نزول الآيات» واحدی نیشابوری، ص ۱۵۴؛ «زاد المسیر»، ابن جوزی، ج ۳، ص ۲۰۳؛ «بحر المحيط»، ج ۵، ص ۲۴۰، ذیل آیه مورد بحث.

آیات و ترجمه

يَسْأَلُونَكَ عَنِ الْأَنْفَالِ قُلِ الْأَنْفَالُ لِلَّهِ وَالرَّسُولِ فَاتَّقُوا اللَّهَ وَأَصْلِحُوا ذَاتَ بَيْنِكُمْ وَأَطِيعُوا اللَّهَ وَرَسُولَهُ إِن كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ

از تو درباره انفال (غنائم)، سؤال می کنند؛ بگو: «انفال مخصوص خدا و پیامبر است؛ پس، از (مخالفت) خدا بپرهیزید! و خصومت هائی را که در میان شماست، آشتی دهید! و خدا و پیامبرش را اطاعت کنید اگر ایمان دارید!

شأن نزول: حکم انفال و غنائم

از «ابن عباس» چنین نقل شده: پیامبر (صلی الله علیه و آله) در روز جنگ «بدر» برای تشویق جنگجویان اسلام، جوائزی تعیین کرد؛ مثلاً فرمود:

کسی که فلان فرد دشمن را اسیر کند و نزد من آورد چنین پاداشی را به او خواهم داد ، این تشویق (علاوه بر روح ایمان و جهاد که در وجود آنها شعله‌ور بود) سبب شد سربازان جوان پیامبر(صلی الله علیه و آله) در یک مسابقه افتخارآمیز با سرعت به سوی هدف بشتابند .

ولی پیرمردان و افراد سالخورده در زیر پرچم ها توقف کردند ، هنگامی که جنگ «بدر» پایان پذیرفت ، جوانان برای گرفتن پاداش های افتخارآمیز خود ، به خدمت پیامبر(صلی الله علیه و آله) شتافتند ، اما پیرمردان به آنها گفتند : ما نیز سهمی داریم زیرا ما تکیه گاه و مایه دلگرمی شما بودیم و اگر کار بر شما سخت می شد و عقب نشینی می کردید ، حتماً به سوی ما می آمدید ، در این موقع میان دو نفر از انصار مشاجره لفظی پیدا شد و راجع به غنائم جنگ با یکدیگر گفتگو کردند ، آیه فوق نازل شد و صریحاً

غنائم را متعلق به پیغمبر (صلی الله علیه وآله) معرفی کرد که هر گونه بخواهد با آن رفتار کند .

پیامبر (صلی الله علیه وآله) هم آن را به طور مساوی در میان همه جنگجویان تقسیم کرد ، و دستور داد : میان برادران دینی صلح و اصلاح شود . (۱)

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَخُونُوا اللَّهَ وَالرَّسُولَ وَتَخُونُوا أَمَانَتِكُمْ وَأَنْتُمْ تَعْلَمُونَ

وَاعْلَمُوا أَنَّمَا أَمْوَالُكُمْ وَأَوْلَادُكُمْ فِتْنَةٌ وَأَنَّ اللَّهَ عِنْدَهُ أَجْرٌ عَظِيمٌ

ای کسانی که ایمان آورده اید ! به خدا و پیامبر خیانت نکنید ! و (نیز) در امانت های خود خیانت روا مدارید ، در حالی که می دانید (این کار ، گناه بزرگی است) !

و بدانید اموال و اولاد شما ، وسیله آزمایش است ؛ و (برای کسانی که از عهده امتحان برآیند ،) پاداش عظیمی نزد خداست !

پی نوشتها

۱ . «مجمع البيان» ، ذیل آیه مورد بحث ؛ «بحار الانوار» ، ج ۱۹ ، ص ۲۱۱ .

شأن نزول : توبه ابولبابه

درباره شأن نزول آیات فوق ، روایاتی نقل شده ، از جمله امام باقر و امام صادق (علیهما السلام) فرموده اند : پیامبر دستور داد : یهود «بنی قریظه» (طایفه ای از یهود مدینه) را محاصره کنند . این محاصره بیست و یک شب ادامه یافت ، از این جهت یهودیان ناچار شدند پیشنهاد صلحی همانند صلحی که برادرانشان از طایفه «بنی نضیر» (گروه دیگری از یهود مدینه) کرده بودند بکنند به این ترتیب که : از سرزمین «مدینه» کوچ کرده به سوی «شام» بروند .

پیامبر (صلی الله علیه وآله) از پذیرش این پیشنهاد امتناع کرد (شاید به این جهت

که صداقتشان در این پیشنهاد مشکوک بود).

فرمود: باید حکمیت «سعد بن معاذ» را بپذیرید.

آنها تقاضا کردند پیامبر «ابولبابه» را (که یکی از یاران پیامبر در مدینه بود) نزد آنها بفرستد، «ابولبابه» با آنها سابقه دوستی داشت و خانواده و فرزندان و اموالش نزد آنها بود.

رسول خدا (صلی الله علیه و آله) این پیشنهاد را قبول کرد، و «ابولبابه» را نزد آنها فرستاد آنها با «ابولبابه» مشورت کردند که آیا صلاح است حکمیت «سعد بن معاذ» را بپذیرند؟

«ابولبابه» اشاره به گلوی خود کرد؛ یعنی اگر بپذیرید کشته خواهید شد، تن به

این پیشنهاد ندهید. پیک وحی خدا جبرئیل این موضوع را به پیامبر (صلی الله علیه و آله) خبر داد.

«ابولبابه» می گوید: هنوز نخستین گام را برنداشته بودم که متوجه شدم: من به خدا و پیامبر خیانت کرده ام. آیه های فوق درباره او نازل شد.

در این هنگام «ابولبابه» سخت پریشان گشت به طوری که خود را با طنابی به یکی از ستون های مسجد پیامبر (صلی الله علیه و آله) بسته گفت:

به خدا سوگند! نه غذا می خورم و نه آب می نوشم تا مرگ من فرا رسد، مگر این که خداوند توبه مرا بپذیرد.

هفت شبانه روز گذشت، نه غذا خورد و نه آب نوشید آن چنان که بی هوش به روی زمین افتاد. خداوند توبه او را پذیرفت.

این خبر به وسیله مؤمنان به اطلاع او رسید ولی او سوگند یاد کرد که من خود را از ستون باز نمی کنم تا

پیامبر(صلی الله علیه وآله) بیاید و مرا بگشاید .

پیامبر(صلی الله علیه وآله) آمد و او را گشود .

«ابولبابه» گفت : برای تکمیل توبه خود خانه ام را که در آن مرتکب گناه شده ام رها خواهم ساخت و از تمام اموالم صرف نظر می کنم .

پیامبر(صلی الله علیه وآله) فرمود : کافی است یک سوم از اموالت را در راه خدا صدقه بدهی . (۱)

همین مضمون در کتب اهل تسنن نیز درباره شأن نزول آیه آمده است ولی از آنجا که آیات گذشته مربوط به حادثه «بدر» بود ، بعضی بعید دانسته اند این آیه درباره داستان یهود «بنی قریظه» باشد ؛ زیرا این جریان مدت ها بعد واقع شد .

از این رو گفته اند : منظور از روایات فوق ، این است که : داستان «ابولبابه» یکی از مصادیق آیه می تواند باشد نه این که در این موقع نازل گردیده باشد و این تعبیر در مورد شأن نزول آیات سابقه دارد .

مثلاً در بعضی از کتب ، از پاره ای از صحابه نقل شده که فلان آیه در مورد قتل «عثمان» نازل گردیده در حالی که می دانیم قتل عثمان سالیان دراز بعد از وفات پیامبر بود .

این احتمال نیز هست که آیه در حادثه «بنی قریظه» نازل شده باشد اما چون تناسب با آیات «بدر» داشته به فرمان پیامبر به آنها ملحق شده است .

وَ إِذْ يَمْكُرُ بِكَ الَّذِينَ كَفَرُوا لِيُثْبِتُوكَ أَوْ يَقْتُلُوكَ أَوْ يُخْرِجُوكَ وَيَمْكُرُونَ وَيَمْكُرُ اللَّهُ وَاللَّهُ خَيْرُ الْمَاكِرِينَ

(به خاطر بیاور) هنگامی را که کافران نقشه می کشیدند که تو

را به زندان بیفکنند ، یا به قتل برسانند ، و یا (از «مکه») خارج سازند ، آنها چاره می اندیشیدند و خداوند هم تدبیر می کرد و خدا بهترین تدبیر کنندگان و چاره جویان است .

پی نوشتها

۱ . «نور الثقلین» ، ج ۲ ، ص ۱۴۳ ؛ «مجمع البیان» ، ذیل آیات مورد بحث ؛ «بحار الانوار» ، ج ۲۲ ، ص ۳۶ .

شأن نزول : توطئه قتل پیامبر (صلی الله علیه و آله) و زمینه هجرت

مفسران و محدثان ، آیه فوق را اشاره به حوادثی می دانند که منتهی به هجرت پیامبر (صلی الله علیه و آله) از «مکه» به «مدینه» شد .

این حوادث که با تعبیراتی مختلف نقل شده همگی یک حقیقت را تعقیب می کنند و آن این که : خداوند به طرز اعجاز آمیزی پیامبر (صلی الله علیه و آله) را از دام یک خطر بزرگ و قطعی رهائی بخشید ، حادثه طبق نقل «در المنثور» چنین است :

گروهی از قریش و اشراف «مکه» از قبائل مختلف جمع شدند تا در «دَارُ النَّدْوَةِ» (محل انعقاد جلسات مشورتی بزرگان «مکه») اجتماع کنند ، و درباره خطری که از ناحیه پیامبر (صلی الله علیه و آله) آنها را تهدید می کرد بیندیشند .

(می گویند :) در اثناء راه پیر مرد خوش ظاهری به آنها برخورد کرد که در واقع همان شیطان بود (یا انسانی که دارای روح و فکر شیطانی) از او پرسیدند : کیستی؟

گفت : پیر مردی از اهل «نجد» هستم ، چون از تصمیم شما با خبر شدم ، خواستم

در مجلس شما حضور یابم و عقیده و خیر خواهی خود را از شما دریغ ندارم .

گفتند : بسیار خوب ، داخل شو

! او هم همراه آنها به دار الندوه وارد شد .

یکی از حاضران رو به جمعیت کرده ، گفت : درباره این مرد (اشاره به پیامبر اسلام(صلی الله علیه وآله)) باید فکری کنید ؛ زیرا به خدا سوگند بیم آن می رود که بر شما پیروز گردد (و آئین و عظمت شما را در هم پیچد) .

از آن میان یکی پیشنهاد کرد او را «حبس» کنید تا در زندان جان بدهد . . .

پیر مرد نجدی این نظر را رد کرده ، گفت : بیم آن می رود که طرفدارانش بریزند و در یک فرصت مناسب او را از زندان آزاد کنند و او را از این سرزمین بیرون ببرند ، باید فکر اساسی تری کنید .

دیگری گفت : او را از میان خود بیرون کنید تا از دست او راحت شوید ؛ زیرا همین که از میان شما بیرون برود هر کار کند ، ضرری به شما نخواهد زد و سر و کارش با دیگران است .

پیر مرد نجدی گفت : به خدا سوگند این هم عقیده درستی نیست ، مگر شیرینی گفتار و طلاقت زبان و نفوذ او را در دل ها نمی بینید ، اگر این کار را انجام دهید به سراغ سایر عرب می رود ، گرد او را می گیرند ، سپس با انبوه جمعیت به سراغ شما باز می گردد ، شما را از شهرهای خود می راند و بزرگان شما را به قتل می رساند !

جمعیت گفتند : به خدا راست می گوید ، فکر دیگری کنید .

«ابوجهل» که تا آن

وقت ساکت بود به سخن در آمده ، گفت : من عقیده ای دارم که غیر از آن را صحیح نمی دانم !

گفتند : چه عقیده ای؟

گفت : از هر قبیله ای جوانی شجاع و شمشیرزن را انتخاب می کنیم و به دست هر یک شمشیر بزنده ای می دهیم تا در فرصتی مناسب دسته جمعی به او حمله کنند ، هنگامی که به این صورت او را به قتل برسانید ، خونش در همه قبائل پخش می شود ، و باور نمی کنم طایفه «بنی هاشم» بتوانند با همه طوائف قریش بجنگند و مسلماً در این صورت به خون بها راضی می شوند ، و ما هم از آزار او راحت خواهیم شد .

پیر مرد نجدی (با خوشحالی) گفت : به خدا رأی صحیح همین است که این جوانمرد گفت ، من هم غیر از آن عقیده ای ندارم (و به این ترتیب این پیشنهاد به اتفاق پذیرفته شد) و آنها با این تصمیم پراکنده شدند .

جبرئیل فرود آمد ، و به پیامبر(صلی الله علیه وآله) دستور داد : شب را در بستر خویش نخوابد .

پیامبر(صلی الله علیه وآله) شبانه به سوی غار «ثور»(۱) حرکت کرد و سفارش نمود علی(علیه السلام) در بستر او بخوابد (تا کسانی که از درز در مراقب بستر پیامبر(صلی الله علیه وآله) بودند خیال کنند او در بستر است و تا صبح مهلت دهند و او از منطقه خطر دور شود) .

هنگامی که صبح شد ، به خانه ریختند و جستجو کردند علی(علیه السلام) را در بستر پیامبر(صلی الله علیه وآله) دیدند و

به این ترتیب خداوند نقشه های آنان را نقش بر آب کرد .

صدا زدند : پس محمد(صلی الله علیه وآله) کجاست؟

فرمود : نمی دانم .

آنها به دنبال رد پای پیامبر(صلی الله علیه وآله) حرکت کردند تا به کوه رسیدند و به نزدیکی غار اما (با تعجب دیدند تار عنکبوتی در جلو غار نمایان است و درب غار را پوشانده ، به یکدیگر گفتند : اگر او در این غار بود اثری از این تارهای عنکبوت بر در غار وجود نداشت ، و به این ترتیب باز گشتند) .

پیامبر(صلی الله علیه وآله) سه روز در غار ماند (و هنگامی که دشمنان همه بیابان های «مکه» را جستجو کردند ، خسته و مایوس باز گشتند ، او به سوی «مدینه» حرکت کرد) . (۲)

إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا يُنْفِقُونَ أَمْوَالَهُمْ لِيَصِدُّوا عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ فَسَيُنْفِقُونَهَا ثُمَّ تَكُونُ عَلَيْهِمْ حَسْرَةً ثُمَّ يُغْلَبُونَ وَالَّذِينَ كَفَرُوا إِلَىٰ جَهَنَّمَ يُحْشَرُونَ

آنها که کافر شدند اموالشان را برای باز داشتن (مردم از راه خدا) انفاق می کنند ، آنها این اموال را (در این راه) مصرف می کنند اما مایه حسرت و اندوهشان خواهد شد و سپس شکست خواهند خورد . و (در جهان دیگر این) کافران همگی به سوی دوزخ گردآوری خواهند شد .

پی نوشتها

۱ . غار ثور ، غاری است در نزدیکی مکه .

۲ . «درّ المثور» ، ج ۳ ، ص ۱۷۹ ، ذیل آیه مورد بحث ؛ «مجمع البیان» ، ذیل آیه مورد بحث ؛ «بحار الانوار» ،

ج ۱۹ ، ص ۲۸ به بعد ، باب ۶ : الهجره و مبادیها و ...

شأن نزول : کمک های مالی مردم مکه برای نبرد بدر

در «تفسیر علی بن ابراهیم» و بسیاری دیگر از تفاسیر چنین آمده است : آیه فوق در مورد جنگ بدر و کمک های مالی مردم «مکه» نازل شده است ؛ زیرا هنگامی که مشرکان «مکه» به وسیله قاصد «ابوسفیان» از جریان آگاه شدند ، اموال فراوانی جمع و جور کردند تا به جنگجویان خود کمک کنند ، اما سرانجام شکست خورده ، کشته شدند و به سوی آتش دوزخ شتافتند و آنچه را در این راه مصرف کرده بودند مایه حسرت و اندوهشان شد . (۱)

البته در آیه نخست اشاره به سایر کمک های آنها در مبارزاتشان بر ضد اسلام نیز هست و مسأله به طور کلی مطرح شده است .

بعضی نیز گفته اند : آیه درباره کمک های «ابوسفیان» برای استخدام دو هزار مزدور در جنگ احد نازل شده است . (۲)

ولی از آنجا که آیات در ردیف آیات مربوط به جنگ بدر قرار گرفته شأن نزول اول صحیح تر به نظر می رسد .

پی نوشتها

۱ . «بحار الانوار» ، ج ۱۷ ، ص ۲۰۵ و ج ۱۹ ، ص ۲۳۱ و ۲۴۳ ؛ «تفسیر علی بن ابراهیم قمی» ، ج ۱ ، ص ۲۷۷ (دار الکتاب قم) ؛ «نور الثقلین» ، ج ۲ ، ص ۱۵۴ .

۲ . «بحار الانوار» ، ج ۱۷ ، ص ۱۸۰ ، ج ۱۹ ، ص ۲۳۰ ، و ج ۲۰ ، ص ۱۱۷ ؛ «مجمع البیان» ، ذیل آیه مورد بحث ؛ «جامع البیان» ، ج ۹ ، ص ۳۲۲ ؛ «در المنثور» ، ج ۳ ، ص ۱۸۴ .

فصل ششم : سوره توبه

آیات و ترجمه

أَجْعَلْتُمْ سِقَايَةَ الْحَاجِّ وَ عِمَارَةَ الْمَشْجِدِ الْحَرَامِ كَمَنْ آمَنَ بِاللَّهِ

وَ الْيَوْمِ الْآخِرِ وَ جَاهِدَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ لَا يَسْتَوُونَ عِنْدَ اللَّهِ وَ اللَّهُ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الظَّالِمِينَ

الَّذِينَ آمَنُوا وَ هَاجَرُوا وَ جَاهَدُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ بِأَمْوَالِهِمْ وَ أَنْفُسِهِمْ أَكْبَرُ دَرَجَةً عِنْدَ اللَّهِ وَ أُولَئِكَ هُمُ الْفَائِزُونَ

يُبَشِّرُهُمْ رَبُّهُمْ بِرَحْمَةٍ مِنْهُ وَ رِضْوَانٍ وَ جَنَّاتٍ لَهُمْ فِيهَا نَعِيمٌ مُّقِيمٌ

خَالِدِينَ فِيهَا أَبَدًا إِنَّ اللَّهَ عِنْدَهُ أَجْرٌ عَظِيمٌ

آیا سیراب کردن حجاج و آباد ساختن مسجدالحرام را همانند (عمل) کسی قرار دادید که به خدا و روز قیامت ایمان آورده ،
و در راه او جهاد کرده است؟! (این دو ،) نزد خدامساوی نیستند! و خداوند گروه ظالمان را هدایت نمی کند!

آنها که ایمان آوردند و هجرت کردند و با اموال و جان هایشان در راه خدا جهاد نمودند مقامشان نزد خدا برتر است و آنها
پیروز و رستگارند!

پروردگارتان آنها را به رحمتی از ناحیه خود ، و رضایت (خویش) ، و باغ هائی از بهشت بشارت می دهد که در آن ، نعمت
های جاودانه دارند .

همواره و تا ابد در این باغ ها (و در میان این نعمت ها) خواهند بود ؛ زیرا پاداش عظیم نزد خداوند است!

شأن نزول : ایمان ، برترین افتخار

در شأن نزول آیات فوق ، روایات مختلفی در کتب اهل سنت و شیعه نقل شده است ، که از میان آنها آنچه صحیح تر به نظر
می رسد ، ذیلاً می آوریم .

دانشمند معروف اهل سنت «حاکم ، ابوالقاسم حسکانی» از «بُرَيْدَةَ» نقل می کند : «شَيْبَةَ» و «عَبَّاسَ» هر کدام بر دیگری افتخار
می کردند و در این باره مشغول به سخن بودند که علی(علیه

السلام) از کنار آنها گذشت ، پرسید :

به چه چیز افتخار می کنید؟

«عباس» گفت : امتیازی به من داده شده که احدی ندارد ، و آن مسأله آب دادن به حجاج خانه خدا است .

«شیبه» گفت : من تعمیرکننده مسجدالحرام (و کلیددار خانه کعبه) هستم .

علی (علیه السلام) گفت : با این که از شما حیا می کنم باید بگویم با این سن کم افتخاری دارم که شما ندارید ، آنها پرسیدند : کدام افتخار؟! :

فرمود : من با شمشیر جهاد کردم تا شما ایمان به خدا و پیامبر (صلی الله علیه و آله) آوردید .

«عباس» خشمناک برخاست و دامن کشان به سراغ پیامبر (صلی الله علیه و آله) آمد (و به عنوان شکایت) گفت :

آیا نمی بینی علی (علیه السلام) چگونه با من سخن می گوید؟

پیامبر (صلی الله علیه و آله) فرمود : علی (علیه السلام) را صدا کنید ، هنگامی که به خدمت پیامبر (صلی الله علیه و آله) آمد ، فرمود :

چرا این گونه با عمویت (عباس) سخن گفتی؟

علی (علیه السلام) عرض کرد : ای رسول خدا! اگر من او را ناراحت ساختم با بیان حقیقتی بوده است ، در برابر گفتار حق هر کس می خواهد ناراحت شود ، و هر کس می خواهد خشنود !

جبرئیل نازل شده ، گفت : ای محمد! پروردگارت به تو سلام می فرستد ، و می گوید : این آیات را بر آنها بخوان (أَجْعَلْتُمْ سِقَايَةَ الْحَاجِّ وَ...).

«آیا سیراب کردن حجاج و عمران مسجدالحرام را هم چون ایمان به خدا و روز رستاخیز و جهاد در راه او

قرار دادید؟ هرگز مساوی نیستند». (۱)

همین روایت ، به همین مضمون ، یا با تفاوت کمی ، در کتاب های فراوانی از اهل سنت نقل شده ، مانند «تفسیر طبری» و «ثعلبی» ، «اسباب النزول واحدی» ، تفسیر «خازن بغدادی» ، «معالم التنزیل» علامه بغوی ، «مناقب» ابن مغزلی ، جامع الاصول «ابن اثیر» ، تفسیر «فخر رازی» و کتاب های دیگر . (۱)

به هر حال ، حدیث فوق از احادیث معروف و مشهوری است که حتی افراد متعصب به آن اعتراف کرده اند و ما پس از اتمام تفسیر این آیات ، باز در این باره سخن خواهیم گفت .

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا مَا لَكُمْ إِذَا قِيلَ لَكُمْ انْفِرُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ اثَّاقَلْتُمْ إِلَى الْأَرْضِ أَرَضِيتُمْ بِالْحَيَاةِ الدُّنْيَا مِنَ الْآخِرَةِ فَمَا مَتَاعُ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا فِي الْآخِرَةِ إِلَّا قَلِيلٌ

إِلَّا تَنْفِرُوا يُعَذِّبْكُمْ عَذَابًا أَلِيمًا وَيَسْتَبَدِلْ قَوْمًا غَيْرَكُمْ وَلَا تَضُرُّوهُ شَيْئًا وَاللَّهُ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ

ای کسانی که ایمان آورده اید! چرا هنگامی که به شما گفته می شود: «به سوی جهاد در راه خدا حرکت کنید!» بر زمین سنگینی می کنید (و سستی به خرج می دهید)؟! آیا به زندگی دنیا به جای آخرت راضی شده اید؟! با این که متاع زندگی دنیا ، در برابر آخرت ، جز اندکی نیست!

اگر (به سوی میدان جهاد) حرکت نکنید ، شما را مجازات دردناکی می کند ، و گروه دیگری غیر از شما را به جای شما قرار می دهد و هیچ زبانی به او نمی رسانید و خداوند بر هر چیزی تواناست

پی نوشتها

۱. برای توضیح بیشتر درباره این حدیث و مشخصات مدارک آن به کتاب «احقاق الحق»، ج ۳، ص ۱۲۲۱۲۷، و «الغدیر»، ج ۲، ص ۵۳ و ۵۴ مراجعه فرمائید.

سوره کهف

أَمْ حَسِبْتَ أَنَّ أَصْحَابَ الْكَهْفِ وَالرَّقِيمِ كَانُوا مِنْ آيَاتِنَا عَجَبًا

إِذْ أَوَى الْفِتْيَةُ إِلَى الْكَهْفِ فَقَالُوا رَبَّنَا آتِنَا مِنْ لَدُنْكَ رَحْمَةً وَهَيِّئْ لَنَا مِنْ أَمْرِنَا رَشَدًا

فَضَرَبْنَا عَلَى آذَانِهِمْ فِي الْكَهْفِ سِنِينَ عَدَدًا

ثُمَّ بَعَثْنَاهُمْ لِنَعْلَمَ أَيُّ الْحِزْبَيْنِ أَحْصَى لِمَا لَبِثُوا أَمَدًا

آیا گمان کردی اصحاب کهف و رقیم از آیات عجیب ما بودند؟!

زمانی را (به خاطر بیاور) که آن جوانان به غار پناه بردند، و گفتند: «پروردگارا! ما را از سوی خودت رحمتی عطا کن، و راه نجاتی برای ما فراهم ساز»!

ما (پرده خواب را) در غار بر گوششان زدیم، و سال ها در خواب فرو رفتند.

سپس آنان را برانگیختیم تا بدانیم (و این امر آشکار گردد که) کدام یک از آن دو گروه، مدت خواب خود را بهتر حساب کرده اند.

شأن نزول: حرکت به سوی جهاد

از «ابن عباس» و دیگران نقل شده آیات فوق درباره جنگ «تبوک» در آن هنگام نازل گردید که پیامبر از «طائف» به «مدینه» بازگشت و مردم را آماده پیکار با «رومیان» نمود.

در روایات اسلامی آمده است: پیامبر (صلی الله علیه وآله) معمولاً مقاصد جنگی و هدف های نهائی خود را قبل از شروع جنگ برای مسلمانان روشن نمی ساخت، تا اسرار نظامی اسلام به دست دشمنان نیفتد، ولی در مورد «تبوک» چون مسأله شکل دیگری داشت، قبلاً

باصراحت اعلام نمود: مابه مبارزه با «رومیان» می رویم؛ زیرا مبارزه با امپراطوری روم شرقی، همانند جنگ با مشرکان «مکه» و یا یهود «خیبر» کار ساده ای نبود، و می بایست مسلمانان برای این درگیری بزرگ کاملاً آماده شوند و خودسازی کنند.

به علاوه فاصله میان «مدینه» و سرزمین رومیان بسیار زیاد بود، و از همه گذشته، فصل تابستان، گرما و برداشت محصول غلات و میوه ها بود.

همه این امور، دست به دست هم داده و رفتن به سوی میدان جنگ را فوق العاده بر مسلمانان مشکل می ساخت، تا آنجا که بعضی در اجابت دعوت پیامبر (صلی الله علیه و آله) تردید و دودلی نشان می دادند!

آیات فوق نازل شد و با لحنی قاطع و کوبنده، به مسلمانان هشدار داد، اعلام خطر کرد و آنها را آماده این نبرد بزرگ ساخت. (۱)

و مِنْهُمْ مَنْ يَقُولُ ائْتِنِّي لِي وَ لَا تَفْتِنِّي اَلَا فِي الْفِتْنَةِ سَقَطُوا وَ اِنَّ جَهَنَّمَ لَمُحِيْطَةٌ بِالْكَافِرِيْنَ

بعضی از آنها می گویند: «به ما اجازه ده (تا در جهاد شرکت نکنیم) و ما را به گناه نیفکن!» آگاه باشید آنها (هم اکنون) در گناه سقوط کرده اند؛ و جهنم کافران را احاطه کرده است!

پی نوشتها

۱. این شأن نزول را به طور اجمال بسیاری از مفسران مانند: «طبرسی» در «مجمع البیان» (ج ۵، ص ۵۵) و «فخر رازی» در «تفسیر کبیر» و «آلوسی» در «روح المعانی»، ذیل آیات مورد بحث آورده اند. («بحار الانوار»، ج ۲۱، ص ۱۸۹).

شأن نزول : بهانه جوئی برای عدم شرکت در جهاد

گروهی از مفسران نقل کرده اند : هنگامی که پیامبر (صلی الله علیه وآله) مسلمانان را آماده «جنگ تبوک» می ساخت و دعوت به حرکت می کرد یکی از رؤسای طایفه «بنی سلمه» به نام «جد بن قیس» که در صف منافقان بود خدمت پیامبر (صلی الله علیه وآله) آمده ، عرض کرد :

اگر اجازه دهی من در این میدان جنگ حاضر نشوم ؛ زیرا علاقه شدیدی به زنان دارم ، مخصوصاً اگر چشمم به دختران رومی بیفتد ، ممکن است دل از دست بدهم ، مفتون آنها شوم ! و دست از کارزار بکشم ! پیامبر (صلی الله علیه وآله) به او اجازه داد .

در این موقع ، آیه فوق نازل شد و عمل آن شخص را محکوم ساخت ، پیامبر (صلی الله علیه وآله) رو به گروهی از «بنی سلمه» کرد .

گفت : بزرگ شما کیست؟

گفتند : «جد بن قیس» ، ولی او مرد بخیل و ترسوئی است .

فرمود : چه دردی بدتر از درد بخل .

سپس فرمود : بزرگ شما آن جوان سفیدرو «بشر بن براء» است (که مردی است پر سخاوت و گشاده روی) . (۱)

و مِنْهُمْ مَنْ يَلْمِزُكَ فِي الصَّدَقَاتِ فَإِنْ أُعْطُوا مِنْهَا رَضُوا وَإِنْ لَمْ يُعْطُوا مِنْهَا إِذَا هُمْ يَسَخَطُونَ

وَلَوْ أَنَّهُمْ رَضُوا مَا آتَاهُمُ اللَّهُ وَرَسُولُهُ وَقَالُوا حَسْبُنَا اللَّهُ سَيُؤْتِينَا اللَّهُ مِنْ فَضْلِهِ وَرَسُولُهُ إِنَّا إِلَى اللَّهِ رَاغِبُونَ

و در میان آنها کسانی هستند که در (تقسیم) غنائم به تو خرده می گیرند ؛ اگر از آن (غنائم ، سهمی) به آنها داده شود راضی می شوند ؛ و اگر داده نشود خشم می گیرند

(؛ خواه حق آنها باشد یا نه)!

در حالی که) اگر به آنچه خدا و پیامبرش به آنان داده راضی باشند و بگویند: «خداوند برای ما کافی است! و به زودی خدا و رسولش از فضل خود به ما می بخشند؛ ما تنها رضای او را می طلبیم» (برای آنها بهتر است)!

پی نوشتها

۱. «بحار الانوار»، ج ۲۱، ص ۱۹۳، ۲۱۲ و ۲۱۳؛ «تفسیر علی بن ابراهیم قمی»، ج ۱، ص ۲۹۱، ۲۹۲.

شأن نزول: دشمنان سرسخت

در «تفسیر در المنثور» از «صحیح بخاری» و «نسائی» و از گروهی دیگر چنین نقل شده که پیامبر(صلی الله علیه وآله) مشغول تقسیم اموالی (از غنائم یا مانند آن) بود که یکی از طایفه «بنی تمیم» به نام «ذُو الْخَوِیْصِرَه» فرا رسیده صدا زد:

ای رسول خدا! عدالت کن!

پیامبر(صلی الله علیه وآله) فرمود: وای بر تو اگر من عدالت نکنم، چه کسی عدالت خواهد کرد؟!!

«عمر» صدا زد: ای رسول خدا! به من اجازه بده تا گردنش را بزنم.

پیامبر(صلی الله علیه وآله) فرمود: او را به حال خود واگذار! او یارانی دارد که شما نماز و روزه خود را در برابر نماز و روزه آنها کوچک می شمردید، ولی با این حال، آنها از دین فرار می کنند همان گونه که تیر از کمان! (۱)

در این هنگام، آیات فوق نازل شد و به این گونه افراد اندرز داد.

وَمِنْهُمْ الَّذِينَ يُؤْذُونَ النَّبِيَّ وَيَقُولُونَ هُوَ أُذُنٌ قُلْ

أَذُنْ خَيْرَ لَكُمْ يُؤْمِنُ بِاللَّهِ وَ يُؤْمِنُ لِلْمُؤْمِنِينَ وَ رَحْمَةً لِلَّذِينَ آمَنُوا مِنْكُمْ وَ الَّذِينَ يُؤْذُونَ رَسُولَ اللَّهِ لَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ

از آنها کسانی هستند که پیامبر را آزار می دهند و می گویند: «او آدم خوش باوری است»! بگو: «خوش باور بودن او به نفع شماست! (ولی بدانید) او به خدا ایمان دارد و (تنها) مومنان را تصدیق می کند و رحمت است برای کسانی از شما که ایمان آورده اند»! و آنها که رسول خدا را آزار می دهند، عذاب دردناکی دارند!

پی نوشتها

۱. «بحار الانوار»، ج ۲۱، ص ۱۷۳، و ج ۲۲، ص ۳۷ و ۳۸، و ج ۳۰، ص ۵۷۹، و ج ۳۳، ص ۳۲۷، ۳۳۵ و ۳۳۹.

شان نزول: این حُسن است، نه عیب

برای آیه فوق، شان نزول هائی ذکر شده، که بی شباهت به یکدیگر نیست، از جمله این که: این آیه درباره گروهی از منافقان نازل شده، که دور هم نشستند و سخنان ناهنجار، درباره پیامبر(صلی الله علیه و آله) می گفتند، یکی از آنان گفت: این کار را نکنید زیرا می ترسیم به گوش «محمد» برسد، و او به ما بد بگوید (و مردم را بر ضد ما بشورانند).

یکی از آنان که نامش «جلاس» بود گفت: مهم نیست، ما هر چه خواهیم می گوئیم، و اگر به گوش او رسید، نزد وی می رویم، و انکار می کنیم، و او از ما می پذیرد زیرا محمد(صلی

الله علیه وآله) آدم خوش باور و دهن بینی است، و هر کس هر چه بگوید قبول می کند، در این هنگام آیه فوق نازل شد و به آنها پاسخ گفت. (۱)

يَخْلِفُونَ بِاللَّهِ لَكُمْ لِيَرْضَوْكُمْ وَاللَّهُ وَرَسُولُهُ أَحَقُّ أَنْ يُرْضَوْهُ إِنْ كَانُوا مُؤْمِنِينَ

أَلَمْ يَعْلَمُوا أَنَّهُ مَنْ يُحَادِدِ اللَّهَ وَرَسُولَهُ فَأَنَّ لَهُ نَارَ جَهَنَّمَ خَالِدًا فِيهَا ذَلِكَ الْخِزْيُ الْعَظِيمُ

آنها برای شما به خدا سوگند یاد می کنند، تا شما را راضی سازند؛ در حالی که شایسته ترین است که خدا و رسولش را راضی کنند، اگر ایمان دارند!

آیا نمی دانند هر کس با خدا و رسولش دشمنی کند، برای او آتش دوزخ است؛ جاودانه در آن می ماند؟! این، همان رسوائی بزرگ است!

۱. «تفسیر المیزان»، ج ۹، ص ۳۲۳؛ «بحار الانوار»، ج ۲۲، ص ۹۵، ح ۴۸ (با اندکی تفاوت) و ج ۲۲، ص ۳۸ و ۳۹؛ «در المنثور»، ج ۳، ص ۲۵۳؛ «مجمع البیان»، ذیل آیه مورد بحث (قابل توجه این که گاهی در منابع به جای جلاس، خلاس آمده است).

شأن نزول: آتش کیفر دشمنی با خدا

از گفتار بعضی از مفسران چنین استفاده می شود: دو آیه فوق، مکمل آیه گذشته است، و طبعاً در همان شأن نزول نازل شده، ولی جمعی دیگر از مفسران، شأن نزول دیگری برای این دو آیه نقل کرده اند و آن این که:

هنگامی که در نکوهش تخلف کنندگان از غزوه «تبوک»، آیاتی نازل شد، یکی

از منافقان گفت: به خدا سوگند این گروه، نیکان و اشراف ما هستند، اگر آنچه را «محمد» (صلی الله علیه و آله) درباره آنها می گوید، راست باشد، اینها از چهارپایان هم بدترند، یکی از مسلمانان، این سخن را شنید و گفت: به خدا آنچه او می گوید، حق است، و تو از چهارپا بدتری!

این سخن به گوش پیامبر (صلی الله علیه و آله) رسید، به دنبال آن مرد منافق فرستاد و از او پرسید: چرا چنین گفتی؟ او سوگند یاد کرد، چنین سخنی نگفته است.

مرد مؤمنی که با او طرف بود و این سخن را به پیامبر (صلی الله علیه و آله) گزارش داده بود، گفت: خداوندا! خودت راستگو را تصدیق، و دروغگو را تکذیب فرما. آیات فوق نازل شد و وضع آنها را مشخص ساخت. (۱)

يَحْذَرُ الْمُنَافِقُونَ أَنْ تُنَزَّلَ عَلَيْهِمْ سُورَةٌ تُنَبِّئُهُمْ بِمَا فِي قُلُوبِهِمْ قُلِ اسْتَهْزِؤْا إِنَّ اللَّهَ مُخْرِجٌ مَا تَحْذَرُونَ

وَلَيْنُ سَأَلْتَهُمْ لَيَقُولُنَّ إِنَّمَا كُنَّا نَخُوضُ وَ نَلْعَبُ قُلْ أ بِاللَّهِ وَ آيَاتِهِ وَرَسُولِهِ كُنْتُمْ تَسْتَهْزِؤْنَ

لَا تَعْتَدُوا قَدْ كَفَرْتُمْ بَعْدَ إِيمَانِكُمْ إِنْ نَعْفُ عَنْ طَائِفَةٍ مِنْكُمْ نُعَذِّبْ طَائِفَةً بِأَنَّهُمْ كَانُوا مُجْرِمِينَ

منافقان از آن بیم دارند که سوره ای بر ضد آنان نازل گردد، و آنها را از اسرار درون قلبشان خبر دهد. بگو: «استهزاء کنید! خداوند، آنچه را از آن بیم دارید، آشکار می سازد!»

و اگر از آنها بپرسی: «چرا این اعمال خلاف را انجام دادید؟!»، می گویند: «ما بازی و

شوخی می کردیم! بگو: «آیا خدا و آیات او و پیامبرش را مسخره می کردید»؟!!

(بگو:) عذرخواهی نکنید (که بیهوده است / چرا که) شما پس از ایمان آوردن ، کافر شدید . اگر گروهی از شما را (به خاطر توبه) مورد عفو قرار دهیم ، گروه دیگری را عذاب خواهیم کرد / زیرا مجرم بودند !

پی نوشتها

۱ . «بحار الانوار» ، ج ۲۲ ، ص ۳۹ و ج ۱۷ ، ص ۱۸۳ / «مجمع البیان» ، ذیل آیات مورد بحث .

شأن نزول : توطئه قتل پیامبر (صلی الله علیه وآله)

برای آیات فوق ، شأن نزول های متعددی نقل شده ، که همه مربوط به کارهای منافقان ، پس از جنگ «تبوک» است .

از جمله این که : گروهی از منافقان در یک جلسه سَری ، برای قتل پیامبر (صلی الله علیه وآله) توطئه کردند که ، پس از مراجعت از جنگ «تبوک» ، در یکی از گردنه های سر راه ، به صورت ناشناس کمین کرده ، شتر پیامبر (صلی الله علیه وآله) را رم دهند ، و بدین گونه حضرت را به قتل برسانند .

خداوند پیامبرش را از این نقشه ، آگاه ساخت ، و او دستور داد : جمعی از مسلمانان مراقب باشند ، و آنها را متفرق سازند .

زمانی که پیامبر (صلی الله علیه وآله) به آن «عقبه» (گردنه) رسید ، «عمّار» ، مهار مرکب پیامبر (صلی الله علیه وآله) را در دست داشت ، و «حذیفه» از پشت سر آن را می راند ، در این هنگام ، گروه منافقان ، که صورت های خود را پوشانده بودند فرا رسیدند ، پیامبر (صلی الله علیه وآله) به «حذیفه» فرمود

: به صورت مرکب های آنها بزن ، و آنها را دور کن ، «حذیفه» چنین کرد .

هنگامی که ، پیامبر(صلی الله علیه وآله) بدون خطر از «عقبه» گذشت ، به «حذیفه» فرمود : آنها را نشناختی؟

عرض کرد : نه ، هیچ یک از آنها را نشناختم .

پس از آن ، رسول خدا(صلی الله علیه وآله) نام همه آنها را برای او برشمرد .

«حذیفه» عرض کرد : حال که چنین است ؛ چرا گروهی را نمی فرستی آنها را به قتل برسانند؟

فرمود : «دوست ندارم عرب بگویند : هنگامی که «محمد» به وسیله یارانش پیروز شد ، به کشتن آنها پرداخت» ! (۱)

این شأن نزول از امام باقر(علیه السلام) نقل شده ، و در کتب متعددی از حدیث و تفاسیر نیز آمده است .

در شأن نزول دیگری می خوانیم : گروهی از منافقان ، هنگامی که موضع پیغمبر(صلی الله علیه وآله) را در برابر دشمن در «تبوک» مشاهده کردند ، از روی تمسخر گفتند : این مرد گمان می کند ، قصرهای «شام» و دژهای نیرومند «شامیان» را تسخیر خواهد کرد ، چنین چیزی محال است ، محال .

خداوند ، پیامبر خود را از این واقعه آگاه ساخت ، و پیامبر(صلی الله علیه وآله) دستور داد راه را بر این گروه ببندند ، سپس آنها را صدا زده ملامت کرد ، و فرمود : شما چنین و چنان گفتید ، آنها عذر آوردند ، که ما قصد و غرضی نداشتیم ، مزاح و شوخی می کردیم ، و بر این موضوع سوگند یاد کردند ! (۲)

يَحْلِفُونَ بِاللَّهِ مَا قَالُوا

وَلَقَدْ قَالُوا كَلِمَةَ الْكُفْرِ وَكَفَرُوا بَعْدَ إِسْلَامِهِمْ وَهَمُّوا بِمَا لَمْ يَنَالُوا وَمَا نَقَمُوا إِلَّا أَنْ أَغْنَاهُمُ اللَّهُ وَرَسُولُهُ مِنْ فَضْلِهِ فَإِنْ يَتُوبُوا يَكْ خَيْرًا لَهُمْ وَإِنْ يَتَوَلَّوْا يُعَذِّبُهُمُ اللَّهُ عَذَابًا أَلِيمًا فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ وَمَا لَهُمْ فِي الْأَرْضِ مِنْ وَلِيٍّ وَلَا نَصِيرٍ

به خدا سوگند می خورند که (در غیاب پیامبر ، سخنان نادرست) نگفته اند ؛ در حالی که قطعاً سخنان کفرآمیز گفته اند ؛ و پس از اسلام آوردنشان ، کافر شده اند ؛ و تصمیم (به کار خطرناکی) گرفتند ، که به آن نرسیدند . آنها فقط از این انتقام می گیرند که خداوند و رسولش ، آنان را به فضل (و کرم) خود ، بی نیاز ساختند ! (با این حال ،) اگر توبه کنند ، برای آنها بهتر است ؛ و اگر روی گردانند ، خداوند آنها را در دنیا و آخرت ، به مجازات دردناکی کیفر خواهد داد ؛ و در سراسر زمین ، نه ولی و حامی دارند ، و نه یابوری !

پی نوشتها

۱ . «بحار الانوار» ، ج ۲۱ ، ص ۱۹۶ ؛ «مجمع البیان» ، ذیل آیات مورد بحث .

۲ . «بحار الانوار» ، ج ۲۱ ، ص ۱۹۶ و ۱۹۷ ؛ «مجمع البیان» ، ذیل آیات مورد بحث .

شأن نزول : تکذیب و انکار

درباره شأن نزول این آیه ، روایات مختلفی نقل شده ، که همه آنها نشان می دهد : بعضی از منافقان ، مطالب زننده ای درباره اسلام و پیامبر(صلی الله علیه وآله) گفته بودند ، و پس از فاش شدن اسرارشان ، سوگند دروغ یاد

کردند که چیزی نگفته اند ، و همچنین توطئه ای بر ضد پیامبر(صلی الله علیه وآله) چیده بودند که خنثی گردید .

از جمله این که یکی از منافقان به نام «جلاس» ، در ایام غزوه «تبوک» ، پس از شنیدن بعضی از خطبه های پیامبر(صلی الله علیه وآله) ، شدیداً آن را انکار ، و پیامبر(صلی الله علیه وآله)را تکذیب نمود ، و پس از بازگشت به «مدینه» شخصی به نام «عامر بن قیس» که این جریان را شنیده بود ، خدمت پیامبر آمد و سخنان «جلاس» را بازگو کرد .

هنگامی که خود او نزد پیامبر(صلی الله علیه وآله)آمد ، موضوع را انکار نمود ، پیامبر(صلی الله علیه وآله)به هر دو دستور داد : در مسجد ، در کنار منبر سوگند یاد کنند که دروغ نمی گویند ، هر دو سوگند یاد کردند ، ولی «عامر» عرض کرد : خداوندا ! آیه ای بر پیامبرت نازل کن ، و آن کس که راستگو است را معرفی فرما !

پیامبر(صلی الله علیه وآله) و مؤمنان آمین گفتند !

«جبرئیل» نازل شد و آیه فوق را به پیامبر(صلی الله علیه وآله)ابلاغ کرد ، وقتی به جمله «فَإِنْ يَتُوبُوا يَكُ خَيْرًا لَهُمْ» رسید «جلاس» عرض کرد : ای رسول خدا ! پروردگار به من پیشنهاد توبه کرده است ، من از گناه خود پشیمانم و توبه می کنم ، پیامبر اکرم(صلی الله علیه وآله)توبه او را پذیرفت . (۱)

همان گونه که در سابق نیز اشاره کردیم نقل کرده اند : گروهی از منافقان تصمیم داشتند به هنگام بازگشت از جنگ «تبوک» ، در یکی از

گردنه های میان راه ، شتر پیامبر را رم دهند ، تا آن حضرت از بالای کوه به درّه پرت شود .

ولی پیامبر(صلی الله علیه وآله) در پرتو وحی الهی ، از این ماجرا آگاه شد ، و نقشه شوم آنها را نقش بر آب کرد ، مهار «ناقه» را به دست «عمار» سپرد و «حذیفه» را مأمور کرد تا از پشت سر ناقه را براند ، که مرکب کاملاً در کنترل باشد .

حتی به نیروها دستور داد : از راه دیگر بروند ؛ تا منافقان نتوانند در لابلای آنها پنهان شوند ، و نقشه خود را عملی کنند ، و هنگامی که در آن تاریکی شب ، صدای آمدن عده ای را پشت سر خود در آن گردنه شنید ، به بعضی از همراهان دستور داد : فوراً آنها را باز گردانند ، آنها که تعدادشان دوازده ، یا پانزده نفر بود ، و قسمتی از صورت خود را پوشانیده بودند ، وقتی وضع را برای اجرای نقشه نامساعد دیدند ، متواری شدند ، اما پیامبر(صلی الله علیه وآله) آنها را شناخت ، و نام هایشان را یک به یک برای بعضی از یارانش برشمرد . (۲)

چنان که خواهیم دید ، آیه به هر دو برنامه منافقان اشاره می کند : یکی گفتاری نا به جا از آنها ، و دیگری توطئه ای که خنثی شد ، و به این ترتیب ، به نظر می رسد : هر دو شأن نزول توأمأً صحیح باشند .

وَ مِنْهُمْ مَنْ عَاهَدَ اللَّهَ لَئِنْ آتَانَا مِنْ فَضْلِهِ لَنَصَّدَّقَنَّ وَ لَنَكُونَنَّ مِنَ الصَّالِحِينَ

فَلَمَّا آتَاهُمْ مِنْ فَضْلِهِ بَخِلُوا بِهِ

وَتَوَلَّوْا وَهُمْ مُعْرِضُونَ

فَأَعْتَبْتَهُمْ نِفَاقًا فِي قُلُوبِهِمْ إِلَى يَوْمِ يَلْقَوْنَهُ بِمَا أَخْلَفُوا اللَّهَ مَا وَعَدُوهُ وَبِمَا كَانُوا يَكْذِبُونَ

أَلَمْ يَعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ يَعْلَمُ سِرَّهُمْ وَنَجْوَاهُمْ وَأَنَّ اللَّهَ عَلَّامُ الْغُيُوبِ

بعضی از آنها با خدا پیمان بسته بودند که : «اگر خداوند ما را از فضل خود روزی دهد ، قطعاً صدقه خواهیم داد و از صالحان (و شاکران) خواهیم بود» !

اما هنگامی که خدا از فضل خود به آنها بخشید ، بخل ورزیدند و سرپیچی کردند و روی برتافتند !

این عمل ، (روح) نفاق را ، تا روزی که خدا را ملاقات کنند ، در دل هایشان برقرار ساخت . این به خاطر آن است که از پیمان الهی تخلف جستند و به خاطر آن است که دروغ می گفتند .

آیا نمی دانستند که خداوند ، اسرار و سخنان درگوشی آنها را می داند و خداوند دانای همه غیب ها (و امور پنهانی) است ؟ !

پی نوشتها

۱ . «بحار الانوار» ، ج ۱۷ ، ص ۱۸۴ ؛ «مجمع البیان» ، ذیل آیه مورد بحث و تفاسیر دیگر .

۲ . اقتباس از «تفسیر مجمع البیان» ، و «تفسیر المنار» ، و «روح المعانی» و تفاسیر دیگر ؛ «بحار الانوار» ،

ج ۱۷ ، ص ۱۸۴ .

شأن نزول : ثعلبه و ثروتمندی او

در میان مفسران معروف است : این آیات ، درباره یکی از انصار به نام «ثعلبه بن حاطب» نازل شده است ، او که مرد فقیری بود ، و مرتب به مسجد پیامبر (صلی الله علیه وآله) می رفت ، اصرار داشت پیامبر (صلی الله علیه وآله) دعا کند و تا خداوند مال

فراوانی به او بدهد !

پیغمبر(صلی الله علیه و آله) به او فرمود : قَلِيلٌ تُؤَدِّي شُكْرَهُ خَيْرٌ مِنْ كَثِيرٍ لَا تُطِيقُهُ : «مقدار کمی که حقش را بتوانی ادا کنی ، بهتر از مقدار زیادی است که توانائی اداء حقش را نداشته باشی» .

آیا بهتر نیست به پیامبر خدا تأثیری جوئی ، و به زندگی ساده ای بسازی؟ ولی «ثعلبه» دست بردار نبود ، و سرانجام به پیامبر(صلی الله علیه و آله) عرض کرد : به خدائی که تو را به حق فرستاده سوگند یاد می کنم ، اگر خداوند ثروتی به من عنایت کند ، تمام حقوق آن را خواهم پرداخت .

پیامبر(صلی الله علیه و آله) برای او دعا کرد ، چیزی نگذشت که (طبق روایتی) پسر عمومی ثروتمندش از دنیا رفت ، و ثروت سرشاری به او رسید .

و طبق روایت دیگری ، گوسفندی خرید ، و به زودی زاد و ولد کرد ، آن چنان که نگاهداری آنها در «مدینه» ممکن نبود ، ناچار به آبادی های اطراف «مدینه» روی آورد ، و آن چنان مشغول و سرگرم زندگی مادی شد ، که در جماعت و حتی «نماز جمعه» نیز شرکت نمی کرد .

پس از مدتی پیامبر(صلی الله علیه و آله) ، مأمور جمع آوری «زکات» را نزد او فرستاد ، تا زکات اموال او را بگیرد .

ولی این مرد کم ظرفیت ، تازه به نوا رسیده و بخیل ، از پرداخت حق الهی ، خودداری کرد ، نه تنها خودداری کرد ، که به اصل تشریح این حکم نیز اعتراض نموده گفت :

این حکم ، برادر «جزیه» است ، ما مسلمان شده ایم که از پرداخت

«جزیه» معاف باشیم و با پرداخت «زکات»، چه فرقی میان ما و غیر مسلمانان باقی می ماند؟!

این سخن می رساند، او نه مفهوم «جزیه» را فهمیده بود، و نه مفهوم «زکات» را، و یا فهمیده بود، اما دنیاپرستی اجازه بیان حقیقت و اظهار حق به او نمی داد.

به هر حال، هنگامی که پیامبر (صلی الله علیه و آله) سخن او را شنید فرمود: **يَا وَيْحَ ثَعْلَبَةَ! يَا وَيْحَ ثَعْلَبَةَ!** : «وای بر ثعلبه!، ای وای بر ثعلبه!» و در این هنگام آیات فوق نازل شد. (۱)

شأن نزول های دیگری نیز، برای آیات فوق نقل شده، که کم و بیش با داستان «ثعلبه» مشابه است، و از مجموع شأن نزول های فوق، و مضمون آیات، چنین استفاده می شود: شخص یا اشخاص مزبور در آغاز در صف منافقان نبودند، ولی به خاطر همین گونه اعمال، به آنها پیوستند.

الَّذِينَ يَلْمِزُونَ الْمُطَّوِّعِينَ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ فِي الصَّدَقَاتِ وَالَّذِينَ لَا يَجِدُونَ إِلَّا جُهْدَهُمْ فَيَسْخَرُونَ مِنْهُمْ سَخِرَ اللَّهُ مِنْهُمْ وَلَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ

اسْتَغْفِرْ لَهُمْ أَوْ لَا تَسْتَغْفِرْ لَهُمْ إِنْ تَسْتَغْفِرْ لَهُمْ سَبْعِينَ مَرَّةً فَلَنْ يَغْفِرَ اللَّهُ لَهُمْ ذَلِكَ بِأَنَّهُمْ كَفَرُوا بِاللَّهِ وَرَسُولِهِ وَاللَّهُ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الْفَاسِقِينَ

آنهايي که از مؤمنان اطاعت کار، در صدقاتشان عیبجویی می کنند، و کسانی را که (برای انفاق) جز به مقدار توانائی خود دسترسی ندارند، مسخره می نمایند، خدا آنها را مسخره می کند (و کیفر آنها را می دهد) و برای آنها عذاب

دردناکی است!

چه برای آنها استغفار کنی، و چه نکنی، (حتی) اگر هفتاد بار برای آنها استغفار کنی، هرگز خداوند آنها را نمی‌آمرزد! چرا که خدا و پیامبرش را انکار کردند و خداوند جمعیت فاسقان را هدایت نمی‌کند!

پی نوشتها

۱. «بحار الانوار»، ج ۲۲، ص ۴۰؛ «مستدرک الوسائل»، ج ۱۳، ص ۲۵۶، ح ۱۵۲۸۹، ۲؛ «مجمع البیان»، ذیل آیه مورد بحث، تفاسیر «قرطبی»، «طبری»، ذیل آیه و... .

شأن نزول: کمک مالی به جهاد، محبوب خدا

روایات متعددی در شأن نزول این آیات در کتب تفسیر و حدیث نقل شده، که از مجموع آنها چنین استفاده می‌شود: پیامبر (صلی الله علیه و آله) تصمیم داشت لشکر اسلام را برای مقابله با دشمن، (احتمالاً برای جنگ «تبوک») آماده سازد، و نیاز به گرفتن کمک از مردم داشت.

هنگامی که نظر خود را اظهار فرمود، کسانی که توانائی داشتند، مقدار قابل ملاحظه‌ای به عنوان «زکات» یا کمک بلاعوض، برای هزینه ارتش اسلام تحویل مسئولان این امر دادند.

ولی، بعضی از کارگران کم درآمد مسلمان، مانند «ابو عقیل انصاری» یا «سالم بن عمیر انصاری»، با تحمل کار اضافی، و کشیدن آب در شب، دو مَین خرما تهیه کرده، یک مَن آن را برای خانواده خویش ذخیره، و یک مَن دیگر را خدمت پیامبر (صلی الله علیه و آله) آورد، این کمک ظاهراً ناچیزی به این برنامه بزرگ اسلامی بود.

منافقان عیب جو، به هر یک از این دو گروه

ایراد می گرفتند: کسانی که زیاد پرداخته بودند را، به عنوان ریاکار معرفی می کردند، و کسانی که مقدار ظاهراً ناچیزی کمک نموده بودند را به باد مسخره و استهزاء می گرفتند که: آیا لشکر اسلام نیاز به چنین کمکی دارد؟!

آیات فوق نازل شد، شدیداً آنها را تهدید کرد، و از عذاب خداوند بیم داد! (۱)

لَيْسَ عَلَى الضُّعَفَاءِ وَلَا عَلَى الْمَرْضَى وَلَا عَلَى الَّذِينَ لَا يَجِدُونَ مَا يُنْفِقُونَ حَرْجٌ إِذَا نَصَحُوا لِلَّهِ وَرَسُولِهِ مَا عَلَى الْمُحْسِنِينَ مِنْ سَبِيلٍ وَاللَّهُ غَفُورٌ رَحِيمٌ

وَلَا عَلَى الَّذِينَ إِذَا مَا أَتَوْكَ لِتَحْمِلَهُمْ قُلْتَ لَا أَجِدُ مَا أَحْمِلُكُمْ عَلَيْهِ تَوَلَّوْا وَأَعْيُنُهُمْ تَفِيضُ مِنَ الدَّمْعِ حَزَنًا أَلَّا يَجِدُوا مَا يُنْفِقُونَ

إِنَّمَا السَّبِيلُ عَلَى الَّذِينَ يَنتَهِتُونَكَ وَهُمْ أَغْنَاءُ رَضُوا بِأَنْ يَكُونُوا مَعَ الْخَوَالِفِ وَطَبَعَ اللَّهُ عَلَى قُلُوبِهِمْ فَهُمْ لَا يَعْلَمُونَ

بر ضعیفان و بیماران و آنها که وسیله ای برای انفاق (در راه جهاد) ندارند، ایرادی نیست (که در میدان جنگ شرکت نجویند ، هر گاه برای خدا و رسولش خیرخواهی کنند) ؛ و از آنچه در توان دارند ، مضایقه ننمایند . بر نیکوکاران راه مؤاخذه نیست ؛ و خداوند آمرزنده و مهربان است !

و (نیز) ایرادی نیست بر آنها که وقتی نزد تو آمدند که آنان را بر مرکبی (برای جهاد) سوار کنی ، گفتی : «مرکبی که شما را بر آن سوار کنم ، ندارم» ! (از نزد تو) بازگشتند درحالی که چشمانشان از اندوه اشکبار بود ؛ زیرا چیزی نداشتند که در راه خدا انفاق کنند (و با آن به

میدان بروند) .

راه مؤاخذه تنها به روی کسانی باز است که از تو اجازه می خواهند در حالی که توانگرند ؛ (و امکانات کافی برای جهاد دارند ؛) آنها راضی شدند که با متخلفان (زنان و کودکان و بیماران) بمانند ؛ و خداوند بر دل هایشان مُهر نهاده ؛ به همین جهت چیزی نمی دانند !

پی نوشتها

۱ . «بحار الانوار» ، ج ۲۲ ، ص ۹۶ ، و ج ۳۸ ، ص ۳۰۶ ، ح ۶ ؛ «تفسیر عیاشی» ، ج ۲ ، ص ۱۰۱ ، ح ۹۳ ؛ «تفسیر علی بن ابراهیم قمی» ، ج ۱ ، ص ۳۰۲ ؛ «مجمع البیان» ، ذیل آیه مورد بحث .

شأن نزول : کسانی که از شرکت در جهاد معذورند

در مورد آیه اوّل ، چنین نقل شده : یکی از یاران با اخلاص پیامبر (صلی الله علیه وآله) عرض کرد : ای پیامبر خدا ! من پیر مردی نابینا و ناتوانم ، حتی کسی که دست مرا بگیرد و به میدان جهاد بیاورد ، ندارم ، آیا اگر در جهاد شرکت نکنم معذورم؟ پیامبر (صلی الله علیه وآله) سکوت کرد ، سپس آیه نخست نازل شد و به این گونه افراد اجازه داد . (۱)

از این شأن نزول ، چنین استفاده می شود : حتی نابینایان به خود اجازه نمی دادند ، بدون اطلاع پیامبر (صلی الله علیه وآله) از شرکت در جهاد سر باز زنند ، و با این احتمال که شاید ، وجودشان با همین حالت برای تشویق مجاهدان ، و یا حداقل سیاهی لشکر مفید واقع شود ، از پیامبر (صلی الله علیه وآله) کسب تکلیف می کردند .

در مورد آیه دوم نیز ، در روایات می خوانیم

هفت نفر از فقرای انصار خدمت پیامبر (صلی الله علیه و آله) رسیده ، و تقاضا کردند وسیله ای برای شرکت در جهاد در اختیارشان گذارده شود ، اما چون پیامبر (صلی الله علیه و آله) وسیله ای در اختیار نداشت ، جواب منفی به آنها داد ، آنها با چشم های پر از اشک از خدمتش خارج شدند ، و بعداً به نام «بکائون» مشهور گشتند . (۲)

يَعْتَذِرُونَ إِلَيْكُمْ إِذَا رَجَعْتُمْ إِلَيْهِمْ قُلْ لَا تَعْتَذِرُوا لَنْ تُؤْمِنَ لَكُمْ قَدْ نَبَأَ اللَّهُ مِنْ أَخْبَارِكُمْ وَسَيَرَى اللَّهُ عَمَلَكُمْ وَرَسُولُهُ ثُمَّ تُرَدُّونَ إِلَىٰ عَالِمِ الْغَيْبِ وَالشَّهَادَةِ فَيُنَبِّئُكُمْ بِمَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ

سَيَحْلِفُونَ بِاللَّهِ لَكُمْ إِذَا انْقَلَبْتُمْ إِلَيْهِمْ لِتُعْرِضُوا عَنْهُمْ فَأَعْرِضُوا عَنْهُمْ إِنَّهُمْ رَجِسٌ وَمَأْوَاهُمْ جَهَنَّمُ جَزَاءً بِمَا كَانُوا يَكْسِبُونَ

يَحْلِفُونَ لَكُمْ لِتَرْضَوْا عَنْهُمْ فَإِنَّ تَرْضَوْا عَنْهُمْ فَإِنَّ اللَّهَ لَا يَرْضَىٰ عَنِ الْقَوْمِ الْفَاسِقِينَ

هنگامی که به سوی آنها (که از جهاد تخلف کردند) باز گردید ، از شما عذرخواهی می کنند ؛ بگو : «عذرخواهی نکنید ، ما هرگز (سخن) شما را باور نخواهیم کرد ! چرا که خدا ما را از اخبارتان آگاه ساخته ؛ و خدا و رسولش ، اعمال شما را می بیند ؛ سپس به سوی کسی که دانای پنهان و آشکار است باز گشت داده می شوید ؛ و او شما را به آنچه انجام می دادید ، آگاه می کند (و جزا می دهد)» !

هنگامی که به سوی آنان باز گردید ، برای شما به خدا سوگند یاد می کنند ، تا از آنها اعراض (و صرف نظر) کنید ؛ از آنها اعراض کنید (و روی بگردانید) ؛ چرا که پلیدند ! و جایگاهشان دوزخ است ، به

کیفر اعمالی که انجام می دادند .

برای شما قسم یاد می کنند تا از آنها راضی شوید ؛ اگر شما از آنها راضی شوید ، خداوند (هرگز) از جمعیت فاسقان راضی نخواهد شد !

پی نوشتها

۱ . «مجمع البیان» ، ذیل آیه مورد بحث ؛ «بحار الانوار» ، ج ۲۱ ، ص ۲۰۰ .

۲ . «مجمع البیان» ، ذیل آیه مورد بحث ؛ «بحار الانوار» ، ج ۲۱ ، ص ۲۱۸ .

شان نزول : هیچ عذری پذیرفته نیست

بعضی از مفسران می گویند : این آیات درباره گروهی از منافقان ، که تعدادشان بالغ بر هشتاد نفر می شد ، نازل گردید ؛ زیرا هنگامی که پیامبر (صلی الله علیه و آله) از «تبوک» بازگشت ، دستور داد : هیچ کس با آنها مجالست نکند و سخن نگوید ، آنها که خود را در فشار شدید اجتماعی دیدند ، در مقام عذرخواهی برآمدند ، آیات فوق نازل شد و وضع آنها را مشخص ساخت . (۱)

وَ آخِرُونَ اعْتَرَفُوا بِذُنُوبِهِمْ خَلَطُوا عَمَلًا صَالِحًا وَ آخَرَ سَيِّئًا عَسَى اللَّهُ أَنْ يَتُوبَ عَلَيْهِمْ إِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ

و گروهی دیگر ، به گناهان خود اعتراف کردند ؛ و کار خوب و بد را به هم آمیختند ؛ امید می رود که خداوند توبه آنها را بپذیرد ؛ به یقین ، خداوند آمرزنده و مهربان است !

پی نوشتها

۱ . «مجمع البیان» ، ذیل آیه مورد بحث ؛ «بحر المحيط» ، ج ۵ ، ص ۴۸۵ ، ذیل آیه مورد بحث ؛ «تفسیر ابی السعود» ، ج ۴ ،

ص ۹۳ ، ذیل آیه مورد بحث ؛ «درّ المنثور» ، ج ۴۴ ، ص ۲۶۴ ، ذیل آیه .

شأن نزول : باز هم توبه ابولبابه

در مورد شأن نزول آیه فوق ، روایاتی نقل شده ، که در بیشتر آنها به نام «ابو لبابه انصاری» برخورد می کنیم ، طبق روایتی : او با دو یا چند نفر دیگر از یاران پیامبر (صلی الله علیه وآله) ، از شرکت در جنگ «تبوک» خودداری کردند ، و هنگامی که آیات قرآن در مذمت متخلفین را شنیدند ، بسیار ناراحت و پشیمان گشتند ، خود را به ستون های مسجد پیغمبر (صلی الله علیه وآله) بستند .

هنگامی که پیامبر (صلی الله علیه وآله) از جنگ بازگشت و از حال آنها خبر گرفت ، عرض کردند : آنها سوگند یاد کرده اند که خود را از ستون باز نکنند ، تا این که پیامبر (صلی الله علیه وآله) آنها را باز نماید .

رسول خدا (صلی الله علیه وآله) فرمود : من نیز سوگند یاد می کنم ، چنین کاری را نخواهم کرد ، مگر این که خداوند به من اجازه دهد .

آیه فوق نازل شد که خداوند توبه آنها را پذیرفته ، و پیامبر (صلی الله علیه وآله) آنها را از ستون مسجد باز کرد .

آنها به شکرانه این موضوع ، همه اموال خود را به پیامبر تقدیم داشتند ، و عرض کردند :

این همان اموالی است که به خاطر دل بستگی به آن ، ما از شرکت در جهاد خودداری کرده ایم ، همه اینها را از ما بپذیر و در راه خدا انفاق کن !

پیامبر (صلی الله علیه وآله) فرمود : هنوز دستوری در این باره بر من نازل نشده است ، چیزی نگذشت که آیه بعد نازل شد ، و دستور داد : پیامبر قسمتی از

اموال آنها را برگیرد، و مطابق بعضی از روایات، یک سوم از اموال آنها را پذیرفت. (۱)

در پاره ای دیگر از روایات می خوانیم: آیه فوق درباره «ابو لبابه» و راجع به داستان «بنی قریظه» است.

«بنی قریظه» گروهی از «یهود» بودند، با «ابو لباله» مشورت کردند آیا تسلیم حکم پیامبر (صلی الله علیه و آله) بشوند یا نه؟

او گفت: اگر تسلیم شوید همه شما را سر می برند! سپس از این گفته خود پشیمان شد و توبه کرد، و خود را به ستون مسجد بست و تا آیه فوق نازل شد و خداوند توبه او را پذیرفت. (۲)

وَ آخِرُونَ مُّؤْمِنُونَ لَأَمْرٌ لِلَّهِ إِمَّا يُعَذِّبُهُمْ وَإِمَّا يَتُوبُ عَلَيْهِمْ وَاللَّهُ عَلِيمٌ حَكِيمٌ

و گروهی دیگر، به فرمان خدا واگذار شده اند (و کارشان با خداست)؛ یا آنها را مجازات می کند، و یا توبه آنان را می پذیرد (، هر طور که شایسته باشند)؛ و خداوند دانا و حکیم است!

پی نوشتها

۱ و ۲؛ «مجمع البیان»، ذیل آیه مورد بحث، و تفاسیر دیگر؛ «بحار الانوار»، ج ۲۲، ص ۶۷، ۹۳ و ۹۴، ج ۲۱، ص ۲۰۱؛ «تفسیر علی بن ابراهیم قمی»، ج ۱، ص ۳۰۳ و ۳۰۴.

شأن نزول: پشیمانی از شرکت نکردن در جهاد

جمعی از مفسران گفته اند: آیه فوق، درباره سه نفر از متخلفان جنگ «تبوک» به نام «هلال بن امیه»، «مراره بن ربیع» و «کعب بن مالک» نازل شده است، (۱) که شرح پشیمانی و چگونگی توبه

آنها، در ذیل آیه ۱۱۸ همین سوره، به خواست خدا خواهد آمد.

از بعضی دیگر از روایات استفاده می شود: آیه فوق درباره بعضی از «کفار» است، که در میدان های جنگ با مسلمانان، شخصیت های بزرگی مانند: «حمزه» سید الشهداء، و امثال او را شهید کردند، سپس دست از شرک برداشته و به آئین اسلام روی آوردند. (۲)

وَالَّذِينَ اتَّخَذُوا مَسْجِدًا ضِرَارًا وَكُفْرًا وَتَفْرِيقًا بَيْنَ الْمُؤْمِنِينَ وَإِزْصَادًا لِمَنْ حَارَبَ اللَّهَ وَرَسُولَهُ مِنْ قَبْلُ وَلَيَحْلِفْنَ إِنْ أَرَدْنَا إِلَّا الْحُسْنَىٰ وَاللَّهُ يَشْهَدُ إِنَّهُمْ لَكَاذِبُونَ

لَا تَقُمْ فِيهِ أَبَدًا لِمَسْجِدٍ أُسِّسَ عَلَى التَّقْوَىٰ مِنْ أَوَّلِ يَوْمٍ أَحَقُّ أَنْ تَقُومَ فِيهِ فِيهِ رِجَالٌ يُحِبُّونَ أَنْ يَتَّطَّهَرُوا وَاللَّهُ يُحِبُّ الْمُطَهَّرِينَ

أَفَمَنْ أُسِّسَ بُنْيَانُهُ عَلَى تَقْوَىٰ مِنَ اللَّهِ وَرِضْوَانٍ خَيْرٌ أَمْ مَنْ أُسِّسَ بُنْيَانُهُ عَلَى شَفَا جُرُفٍ هَارٍ فَانْهَارَ بِهِ فِي نَارٍ جَهَنَّمَ وَاللَّهُ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الظَّالِمِينَ

لَا يَزَالُ بُنْيَانُهُمُ الَّذِي بَنَوْا رِيبَةً فِي قُلُوبِهِمْ إِلَّا أَنْ تَقَطَّعَ قُلُوبُهُمْ وَاللَّهُ عَلِيمٌ حَكِيمٌ

(گروهی دیگر از آنها) کسانی هستند که مسجدی ساختند برای زیان رساندن (به مسلمانان)، و (تقویت) کفر، و تفرقه افکنی میان مومنان، و کمین گاه برای کسی که از پیش با خدا و پیامبرش مبارزه کرده بود؛ آنها سوگند یاد می کنند که: «جز نیکی (و خدمت)، نظری نداشته ایم!» اما خداوند گواهی می دهد که آنها دروغگو هستند!

هرگز در آن (مسجد به عبادت) نیست! آن مسجدی که از روز نخست بر پایه تقوا بنا شده، شایسته تر

است که در آن (به عبادت) بایستی ؛ در آن ، مردانی هستند که دوست می دارند پاکیزه باشند ؛ و خداوند پاکیزگان را دوست دارد !

آیا کسی که شالوده آن را بر تقوای الهی و خشنودی او بنا کرده بهتر است ، یا کسی که اساس آن را بر کنار پرتگاه سستی بنا نموده که ناگهان در آتش دوزخ فرو می ریزد؟! و خداوند گروه ستمگران را هدایت نمی کند !

(اما) این بنائی را که آنها ساختند ، همواره به صورت یک وسیله شک و تردید ، در دل هایشان باقی می ماند ؛ مگر این که دل هایشان پاره پاره شود ؛ و خداوند دانا و حکیم است !

پی نوشتها

۱ . «بحار الانوار» ، ج ۲۱ ، ص ۲۰۲ و ۲۰۴ ؛ «مجمع البیان» ، ذیل آیه .

۲ . «کافی» ، ج ۲ ، ص ۴۰۷ ؛ «بحار الانوار» ، ج ۲۰ ، ص ۱۱۳ ، ج ۲۲ ، ص ۹۷ ، ج ۶۹ ، ص ۱۵۷ و ۱۶۵ .

شأن نزول : ماجرای مسجد ضرار

آیات فوق ، درباره گروهی دیگر از منافقان است ، که برای تحقق بخشیدن به نقشه های شوم خود ، اقدام به ساختن مسجدی در «مدینه» کردند ، که بعداً به نام «مسجد ضرار» معروف شد .

این موضوع را همه مفسران اسلامی ، و بسیاری از کتب حدیث و تاریخ ذکر کرده اند ، اگر چه در جزئیات آن تفاوت هائی دیده می شود .

خلاصه جریان ، به طوری که از تفاسیر و احادیث مختلف استفاده می شود ، چنین است :

گروهی از منافقان نزد

پیامبر(صلی الله علیه وآله)آمده عرض کردند : به ما اجازه ده مسجدی در میان قبیله «بنی سالم» (نزدیک «مسجد قبا») بسازیم ، تا افراد ناتوان ، بیمار و پیرمردان از کار افتاده در آن نماز بگذارند ، و همچنین در شب های بارانی که گروهی از مردم توانائی آمدن به مسجد شما را ندارند ، فریضه اسلامی خود را در آن انجام دهند ، و این در موقعی بود که پیامبر(صلی الله علیه وآله)عازم جنگ «تبوک» بود .

پیامبر(صلی الله علیه وآله)به آنها اجازه داد ، ولی آنها اضافه کردند : آیا ممکن است شخصاً بیائید و در آن «نماز» بگذارید؟

پیامبر(صلی الله علیه وآله) فرمود : من فعلاً عازم سفرم ، و هنگام بازگشت به خواست خدا به آن مسجد می آیم ، و در آن نماز می گزارم .

هنگامی که پیامبر(صلی الله علیه وآله)از «تبوک» بازگشت ، نزد او آمده گفتند : اکنون تقاضا داریم به مسجد ما بیائی ، در آنجا نماز بگذاری ، و از خدا بخواهی ما را برکت دهد ، و این در حالی بود که هنوز پیامبر(صلی الله علیه وآله)وارد دروازه «مدینه» نشده بود .

در این هنگام ، پیک وحی خدا نازل شد ، آیات فوق را آورد ، و پرده از اسرار کار آنها برداشت ، و به دنبال آن پیامبر دستور داد : مسجد مزبور را آتش زده ، بقایای آن را ویران کنند ، و جای آن را محل ریختن زباله های شهر سازند !

اگر به چهره ظاهری کار این گروه نگاه کنیم ، از چنین دستوری در آغاز ، دچار حیرت

خواهیم شد .

مگر ساختن مسجد ، آن هم برای حمایت از بیماران و پیران ، و مواقع اضطراری ، که در حقیقت ، هم یک خدمت دینی است و هم یک خدمت انسانی ، کار بدی است که چنین دستوری درباره آن صادر شده؟

اما هنگامی که چهره باطنی مسأله را بررسی کنیم ، خواهیم دید این دستور ، چقدر حساب شده بوده است .

توضیح این که :

در زمان جاهلیت مردی بود به نام «ابو عامر» ، که آئین «نصرانیت» را پذیرفته ، و در سلک «راهبان» در آمده بود ، از عباد و زهاد به شمار می رفت ، و نفوذ وسیعی در طائفه «خزرج» داشت .

آنگاه که پیامبر (صلی الله علیه و آله) به «مدینه» هجرت کرد ، و مسلمانان گرد او را گرفتند ، و کار اسلام بالا گرفت .

و هنگامی که مسلمانان در جنگ «بدر» بر مشرکان پیروز شدند ، «ابو عامر» که خود روزی از بشارت دهندگان ظهور پیامبر (صلی الله علیه و آله) بود ، اطراف خود را خالی دید ، به مبارزه با اسلام برخاست ، از «مدینه» به سوی کفار «مکه» گریخت ، و از آنها برای جنگ با پیغمبر اکرم (صلی الله علیه و آله) استمداد جست ، و از قبائل عرب برای این کار دعوت کرد .

او که قسمتی از نقشه های جنگ «احد» را بر ضد مسلمین رهبری می کرد ، دستور داد : در میان دو صف لشکر ، گودال هایی بکنند ، که اتفاقاً پیامبر در یکی از آنها افتاد ، پیشانیش مجروح شد و دندانش شکست .

هنگامی که غزوه «احد» پایان یافت

، و با تمام مشکلاتی که مسلمانان در این میدان با آن روبرو شدند ، آوازه اسلام بلندتر گردید و در همه جا پیچید ، او از «مدینه» فرار کرد و به سوی «هرقل» پادشاه «روم» رفت ، تا از او کمک بگیرد ، و با لشکری برای کوبیدن مسلمانان حرکت کند .

ذکر این نکته نیز لازم است که : بر اثر این تحریکات و کارشکنی ها ، پیامبر (صلی الله علیه و آله) لقب «فاسق» را به او داده بود .

بعضی می گویند : مرگ به او مهلت نداد تا خواسته خود را با «هرقل» در میان بگذارد ، ولی در بعضی از کتب دیگر می خوانیم : او با «هرقل» تماس گرفت و به وعده های او دلگرم شد ! .

به هر حال ، او پیش از آن که بمیرد ، نامه ای برای منافقان «مدینه» نوشت ، و به آنها نوید داد که : با لشکری از «روم» به کمکشان خواهد آمد ، مخصوصاً توصیه و تأکید کرد که : مرکزی برای او در «مدینه» بسازند ، تا کانون فعالیت های آینده او باشد .

ولی از آنجا که ساختن چنین مرکزی در «مدینه» ، به نام دشمنان اسلام ، عملاً امکان پذیر نبود ، منافقان بهتر این دیدند که در زیر عنوان مسجد ، و به عنوان کمک به بیماران و معذوران ، این برنامه را عملی سازند .

سرانجام مسجد ساخته شد ، و حتی می گویند : جوانی آشنا به قرآن را از میان مسلمانان به نام «مجمع بن حارثه» (یا مجمع بن جاریه) به امامت مسجد برگزیدند .

اما وحی الهی ، پرده از روی کار آنها برداشت ، و شاید این که پیامبر(صلی الله علیه وآله) قبل از رفتن به «تبوک» دستور نداد ، در مقابل آنها شدت عمل به خرج دهند ، برای این بوده که هم وضع کار آنها روشن تر شود ، و هم در سفر «تبوک» ناراحتی فکری دیگری از این ناحیه نداشته باشد .

هر چه بود پیامبر(صلی الله علیه وآله) ، نه تنها در آن مسجد نماز نگذارد ، بلکه همان گونه که گفتیم : بعضی از مسلمانان («مالک بن دحشم» ، و «معنی بن عدی» ، و «عامر بن سکر» ، یا «عاصم بن عدی») را مأوریت داد ، که مسجد را بسوزانند ، و ویران کنند ، آنها چنین کردند .

نخست به وسیله آتش سقف مسجد را سوزاندند ، و بعد دیوارها را ویران ساختند ، و سرانجام محل آن را مرکزی برای ریختن زباله ها قرار دادند . (۱)

مَا كَانَ لِلنَّبِيِّ وَالَّذِينَ آمَنُوا أَنْ يَسْتَغْفِرُوا لِلْمُشْرِكِينَ وَلَوْ كَانُوا أُولَىٰ قُرْبَىٰ مِنْ بَعْدِ مَا تَبَيَّنَ لَهُمْ أَنَّهُمْ أَصْحَابُ الْجَحِيمِ

وَ مَا كَانَ اسْتِغْفَارُ إِبْرَاهِيمَ لِأَبِيهِ إِلَّا عَن مَّوْعِدَةٍ وَعَدَّهَا إِيَّاهُ فَلَمَّا تَبَيَّنَ لَهُ أَنَّهُ عَدُوٌّ لِلَّهِ تَبَرَّأَ مِنْهُ إِنَّ إِبْرَاهِيمَ لَأَوَّاهٌ حَلِيمٌ

برای پیامبر و مؤمنان ، شایسته نبود که برای مشرکان (از خداوند) طلب آمرزش کنند ، هر چند از نزدیکانشان باشند ؛ (آن هم) پس از آن که بر آنها روشن شد که این گروه ، اهل دوزخند !

و استغفار ابراهیم برای پدرش (عمویش آزر ،) فقط به خاطر وعده ای بود که به او داده

بود؛ اما هنگامی که برای او روشن شد که وی دشمن خداست، از او بیزاری جست؛ به یقین، ابراهیم مهربان و بردبار بود!

پی نوشتها

۱. «مجمع البيان»، «تفسیر ابوالفتوح رازی»، «تفسیر المنار»، «تفسیر المیزان»، «تفسیر نور الثقلین»، و کتب دیگر؛ «بحار الانوار»، ج ۲۱، ص ۲۵۲، باب ۳۰، قصه ابي عامر الراهب و مسجد الضرار و فيه ما يتعلق بغزوه تبوك، و ص ۲۵۳، ۲۵۵ و ۲۶۳.

شان نزول: استغفار برای مشرکان ممنوع

در «تفسیر مجمع البيان»، روایتی به این مضمون در شان نزول آیات فوق نقل شده است:

گروهی از مسلمانان به پیامبر اسلام می گفتند: آیا برای پدران ما که در عصر جاهلیت از دنیا رفتند، طلب آمرزش نمی کنی؟ آیات فوق نازل شد و به همه آنها اخطار کرد: هیچ کس حق ندارد برای مشرکان استغفار نماید. (۱)
در شان نزول این آیات، مطالب دیگری نیز گفته شده است که، پس از پایان تفسیر آیه خواهد آمد.

وَمَا كَانَ اللَّهُ لِيُضِلَّ قَوْمًا بَعْدَ إِذْ هَدَاهُمْ حَتَّى يُبَيِّنَ لَهُمْ مَا يَتَّقُونَ إِنَّ اللَّهَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ

چنان نیست که خداوند قومی را، پس از آن که آنها را هدایت کرد گمراه (و مجازات) کند؛ مگر آن که اموری را که باید از آن پرهیزند، برای آنان بیان نماید (و آنها مخالفت کنند)؛ زیرا خداوند به هر چیزی داناست!

پی نوشتها

۱. «بحار الانوار»، ج ۲۲، ص ۴۲؛ «مجمع البيان»، ذیل آیات مورد بحث

شأن نزول : پیش از ابلاغ تکلیف ، مجازاتی نیست

بعضی از مفسران گفته اند : گروهی از مسلمانان قبل از نزول فرائض و واجبات ، چشم از جهان بسته بودند ، جمعی خدمت پیامبر (صلی الله علیه و آله) آمدند و درباره سرنوشت آنها اظهار نگرانی کردند ، و چنین می پنداشتند : شاید آنها گرفتار مجازات الهی به خاطر عدم انجام این فرائض باشند . آیه فوق نازل شد و این موضوع را نفی کرد . (۱)

بعضی دیگر از مفسران گفته اند : این آیه در مورد استغفار مسلمانان ، برای مشرکان ، و اظهار محبت آنها قبل از نهی صریح در آیات سابق نازل شده است ؛ زیرا این موضوع ، باعث نگرانی گروهی از مسلمین شده بود ، آیه فوق نازل شد و به آنها اطمینان داد استغفارهای آنان قبل از نهی الهی ، موجب مؤاخذة و مجازات نخواهد بود . (۲)

لَقَدْ تَابَ اللَّهُ عَلَى النَّبِيِّ وَالْمُهَاجِرِينَ وَالْأَنْصَارِ الَّذِينَ اتَّبَعُوهُ فِي سَاعَةِ الْعُسْرَةِ مِنْ بَعْدِ مَا كَادَ يَزِيغُ قُلُوبَ فَرِيقٍ مِنْهُمْ ثُمَّ تَابَ عَلَيْهِمْ إِنَّهُ بِهِمْ رَؤُوفٌ رَحِيمٌ

وَ عَلَى الثَّلَاثَةِ الَّذِينَ خُلِفُوا حَتَّى إِذَا ضَاقَتْ عَلَيْهِمُ الْأَرْضُ بِمَا رَحُبَتْ وَ ضَاقَتْ عَلَيْهِمْ أَنْفُسُهُمْ وَ ظَنُّوا أَنْ لَا مَلْجَأَ مِنَ اللَّهِ إِلَّا إِلَيْهِ ثُمَّ تَابَ عَلَيْهِمْ لِيَتُوبُوا إِنَّ اللَّهَ هُوَ التَّوَّابُ الرَّحِيمُ

مسلماً خداوند رحمت خود را شامل حال پیامبر و مهاجران و انصار ، که در زمان عسرت و شدت (در جنگ تبوک) از او پیروی کردند ، نمود ؛ بعد از آن که نزدیک بود دل های گروهی از آنها ، از حق منحرف شود (و از میدان جنگ باز گردند) ؛ سپس خدا توبه آنها را پذیرفت ، که او نسبت به آنان

مهربان و رحیم است!

و (همچنین) آن سه نفر که (از شرکت در تبوک) تخلف جستند، (و مسلمانان با آنان قطع رابطه نمودند،) تا آن حدّ که زمین با همه وسعتش بر آنها تنگ شد؛ (حتی) در وجود خویش، جایی برای خود نمی یافتند؛ (و) دانستند که پناهگاهی از خدا جز به سوی او نیست؛ سپس خدا رحمتش را شامل حال آنها نمود، (و به آنان توفیق داد) تا توبه کنند؛ خداوند بسیار توبه پذیر و مهربان است!

پی نوشتها

۱ و ۲. «مجمع البیان»، ذیل آیه مورد بحث؛ «بحار الانوار»، ج ۲۲، ص ۴۳.

شأن نزول: یک درس بزرگ!

مفسران گفته اند: آیه نخست در مورد غزوه «تبوک» و مشکلات طاقت فرسائی که به مسلمانان در این جنگ رسید، نازل شده، این مشکلات به قدری بود که، گروهی تصمیم به بازگشت گرفتند، اما لطف و توفیق الهی شامل حالشان شد، و همچنان پا بر جا ماندند.

می گویند: از جمله کسانی که آیه در مورد او نازل شده: «ابو خيثمه» است، که از یاران پیامبر (صلی الله علیه وآله) بود، نه از منافقان، ولی بر اثر سستی، از حرکت به سوی میدان «تبوک» خودداری کرد.

ده روز از این واقعه گذشت. هوا گرم و سوزان بود، روزی نزد همسران خود آمد، در حالی که سایه بان هائی برای او مرتب و آماده، آب خنک مهیا، و طعام خوبی فراهم ساخته بودند.

او ناگهان در فکر

فرو رفت ، و به یاد پیشوای خود پیامبر(صلی الله علیه وآله)افتاده گفت :

رسول خدا(صلی الله علیه وآله) که هیچ گناهی ندارد ، و خداوند گذشته و آینده او را تضمین فرموده ، در میان بادهای سوزان بیابان ، اسلحه به دوش گرفته ، و رنج این سفر دشوار را بر خود تحمل کرده ، «ابو خيثمه» را ببین که در سایه خنک ، و کنار غذای آماده ، و زنان زیبا قرار گرفته است ، این انصاف نیست .

سپس رو به همسران خود کرده گفت : به خدا قسم با هیچ کدام از شما ، یک کلمه سخن نمی گویم ، و در زیر این سایبان قرار نمی گیرم ، تا به پیامبر(صلی الله علیه وآله) ملحق شوم ، این سخن را گفت ، و زاد و توشه را برگرفت ، و بر «شتر» خود سوار شده حرکت کرد ، هر قدر همسرانش خواستند با او سخن بگویند ، او کلمه ای بر زبان جاری نکرد ، و همچنان به حرکت ادامه داد ، تا به نزدیکی «تبوک» رسید .

مسلمانان به یکدیگر می گفتند : این سواری است که از کنار جاده می گذرد ، اما پیامبر(صلی الله علیه وآله)فرمود : ای سوار ! «ابو خيثمه» باشی بهتر است !

هنگامی که نزدیک شد و مسلمانان او را شناختند گفتند : آری ، «ابو خيثمه» است .

«شتر» خود را بر زمین خواباند ، به پیامبر(صلی الله علیه وآله)سلام گفت ، و ماجرای خویش را بازگو کرد ، پیامبر(صلی الله علیه وآله)به او خوش آمد گفت ، و برای او دعا

به این ترتیب ، او از جمله کسانی بود که قلبش متمایل به باطل شده بود ، اما به خاطر آمادگی روحی ، خداوند او را متوجه حق ساخت ، و ثابت قدم گردانید .

در مورد آیه دوم ، شأن نزول دیگری نقل شده ، که خلاصه اش چنین است :

سه نفر از مسلمانان به نام «کعب بن مالک» ، «مراره بن ربیع» و «هلال بن امیه» ، از شرکت در جنگ «تبوک» ، و حرکت همراه پیامبر (صلی الله علیه و آله) سرباز زدند ، ولی این به خاطر آن نبود که جزء دار و دسته منافقان باشند ؛ بلکه به خاطر سستی و تنبلی بود ، چیزی نگذشت که پشیمان شدند .

هنگامی که پیامبر (صلی الله علیه و آله) از میدان «تبوک» به «مدینه» بازگشت ، خدمتش رسیدند و عذرخواهی کردند ، اما پیامبر (صلی الله علیه و آله) حتی یک جمله با آنها سخن نگفت ، و به مسلمانان نیز دستور داد : احدی با آنها سخن نگوید .

آنها در یک محاصره عجیب اجتماعی قرار گرفتند ، تا آنجا که حتی کودکان و زنان آنان نزد پیامبر (صلی الله علیه و آله) آمدند ، و اجازه خواستند از آنها جدا شوند ، پیامبر (صلی الله علیه و آله) اجازه جدائی نداد ، ولی دستور داد : به آنها نزدیک نشوند .

فضای «مدینه» با تمام وسعتش ، چنان بر آنها تنگ شد که ، مجبور شدند برای نجات از این خواری و رسوائی بزرگ ، شهر را ترک گویند ، و به قله کوه های اطراف «مدینه» پناه ببرند .

از جمله مسائلی که ضربه شدیدی بر روحیه آنها وارد کرد

، این بود :

«کعب بن مالک» می گوید : روزی در بازار «مدینه» ، با ناراحتی نشسته بودم ، دیدم یک نفر مسیحی شامی ، سراغ مرا می گیرد ، هنگامی که مرا شناخت ، نامه ای از پادشاه «عسّان» به دست من داد ، که در آن نوشته بود :

اگر صاحبت تو را از خود رانده ، به سوی ما بیا ، حال من منقلب شد ، گفتم :

ای وای بر من ! کارم به جایی رسیده است که ، دشمنان در من طمع دارند !

خلاصه ، بستگان آنها غذا می آوردند ، اما حتی یک کلمه با آنها سخن نمی گفتند .

مدتی به این صورت گذشت ، و پیوسته انتظار می کشیدند توبه آنها قبول شود ، و آیه ای که دلیل بر قبولی توبه آنها باشد نازل گردد ، اما خبری نبود .

در این هنگام ، فکری به نظر یکی از آنان رسید ، و به دیگران چنین گفت : اکنون که مردم با ما قطع رابطه کرده اند ، چه بهتر که ما هم از یکدیگر قطع رابطه کنیم (درست است که ما گنهکاریم ، ولی باید از گناهکار دیگری خشنود نباشیم) .

آنها چنین کردند ، به طوری که حتی یک کلمه با یکدیگر سخن نمی گفتند ، و دو نفر از آنان با هم نبودند ، سرانجام پس از پنجاه روز توبه و تضرّع به پیشگاه خداوند ، توبه آنان قبول شد ، و آیه فوق در این زمینه نازل گردید . (۲)

وَ مَا كَانَ الْمُؤْمِنُونَ لِيُنْفِرُوا كَافَّةً فَلَوْلَا نَفَرَ مِنْ كُلِّ فِرْقَةٍ

مِنْهُمْ طَائِفَةٌ لِّيَتَفَقَّهُوا فِي الدِّينِ وَ لِيُنذِرُوا قَوْمَهُمْ إِذَا رَجَعُوا إِلَيْهِمْ لَعَلَّهُمْ يَحْذَرُونَ

و شایسته نیست مؤمنان همگی (به سوی میدان جهاد) کوچ کنند؛ چرا از هر گروهی از آنان، طایفه ای کوچ نمی کند (و طایفه ای در مدینه بماند)، تا در دین (و احکام اسلام) آگاهی یابند و به هنگام بازگشت به سوی قوم خود، آنها را بیم دهند؟! شاید (از مخالفت فرمان پروردگار) بترسند، و خودداری کنند!

پی نوشتها

۱. «المیزان»، ج ۹، ص ۳۰۱؛ «مجمع البیان»، ذیل آیه مورد بحث؛ «بحار الانوار»، ج ۲۱، ص ۲۰۳ و ۲۰۴ و ...

۲. «مجمع البیان»، ذیل آیه مورد بحث؛ «سفینه البحار»، و «تفسیر ابوالفتوح رازی»؛ «بحار الانوار»، ج ۲۱، ص ۲۱۸، ۲۱۹ و ۲۲۰؛ «تفسیر علی بن ابراهیم قمی»، ج ۱، ص ۲۹۶ و ۲۹۷؛ «تفسیر طبری»، ذیل آیه مورد بحث و ...

شان نزول : وجوب تحصیل علوم دینی

مرحوم «طبرسی» در «مجمع البیان»، از «ابن عباس» چنین روایت کرده است :

هنگامی که پیامبر (صلی الله علیه و آله) به سوی میدان جهاد حرکت می کرد، همه مسلمانان به استثنای منافقان و معذوران، در خدمتش در حرکت بودند، اما پس از آن که آیاتی در مذمت منافقان نازل شد، و مخصوصاً متخلفان جنگ «تبوک» را به باد ملامت گرفت، مؤمنان را بیش از پیش مصمم به شرکت در میدان های جهاد کرد، حتی در جنگ هائی که پیغمبر (صلی الله علیه و آله) شخصاً شرکت نمی

کرد، (سریه ها)، همگی به سوی میدان می رفتند، و پیامبر(صلی الله علیه وآله)را تنها می گذاردند، آیه فوق نازل شد و اعلام کرد: در غیر مورد ضرورت، شایسته نیست همه مسلمانان به سوی میدان جنگ بروند، (بلکه گروهی در «مدینه» بمانند، و معارف و احکام اسلام را از پیامبر(صلی الله علیه وآله)بیاموزند، و به دوستان مجاهدشان پس از بازگشت تعلیم دهند). (۱)

همان مفسر بزرگ، شأن نزول دیگری به این مضمون نیز نقل کرده است:

گروهی از یاران پیامبر(صلی الله علیه وآله)، برای تبلیغ اسلام به میان قبائل بادیه نشین رفتند، بادیه نشینان مقدم آنها را گرامی داشتند، و به آنها نیکی کردند، ولی بعضی به آنها ایراد گرفتند:

چرا پیامبر(صلی الله علیه وآله)را رها کردید و به سراغ ما آمدید، آنها از این نظر ناراحت و افسرده شدند، و به خدمت پیامبر(صلی الله علیه وآله)بازگشتند، آیه نازل شد و برنامه تبلیغی آنها را تصویب کرد و از آنها رفع نگرانی شد. (۲)

شأن نزول سومی نیز، در «تفسیر تبیان» برای آیه فوق نقل شده، و آن این که: بادیه نشینان هنگامی که مسلمان شدند، برای فرا گرفتن احکام اسلام، همگی به سوی «مدینه» حرکت کردند، و این سبب بالا رفتن قیمت اجناس و ارزاق، مشکلات و گرفتاری های دیگری برای مسلمانان «مدینه» شد، آیه نازل گردید و به آنها دستور داد: لازم نیست همگی شهر و دیار خود را خالی کنند، و

برای فهم معارف اسلام به «مدینه» بیایند ، بلکه کافی است گروهی این عمل را انجام دهند . (۳)

پی نوشتها

۱ . «مجمع البيان» ، ذیل آیه مورد بحث ؛ «بحار الانوار» ، ج ۱۹ ، ص ۱۵۶ ؛ «اسباب نزول الآيات» واحدی نیشابوری ، ص ۱۷۹ ؛ «زاد المسیر» ، ج ۳ ، ص ۳۵۱ .

۲ . «مجمع البيان» ، ذیل آیه مورد بحث ؛ «بحار الانوار» ، ج ۱۹ ، ص ۱۵۶ ؛ «تفسیر ابن کثیر» ، ج ۲ ، ص ۴۱۵ ؛ «در المنثور» ، ج ۳ ، ص ۲۹۳ .

۳ . «التبيان» ، ج ۵ ، ص ۳۲۳ ، ذیل آیه مورد بحث .

فصل هفتم : سوره یونس-هود-نحل-رعد-۱۰ . سرا .

آیه و ترجمه

وَ إِذَا تُتْلَىٰ عَلَيْهِمْ آيَاتُنَا بَيِّنَاتٍ قَالَ الَّذِينَ لَا يَرْجُونَ لِقَاءَنَا إِنَّا بُرْهَانَ غَيْرِ هَذَا أَوْ بَدَّلَهُ قُلْ مَا يَكُونُ لِي أَنْ أُبَدَّلَهُ مِنْ تَلْقَاءِ نَفْسِي إِنَّ
أَتَّبِعُ إِلَّا مَا يُوحَىٰ إِلَيَّ إِنِّي أَخَافُ إِنْ عَصَيْتُ رَبِّي عَذَابَ يَوْمٍ عَظِيمٍ

قُلْ لَوْ شَاءَ اللَّهُ مَا تَلَوْتُهُ عَلَيْكُمْ وَلَا أَدْرَاكُمْ بِهِ فَقَدْ لَبِثْتُ فِيكُمْ عُمُرًا مِنْ قَبْلِهِ أَفَلَا تَعْقِلُونَ

فَمَنْ أَظْلَمُ مِمَّنِ افْتَرَىٰ عَلَى اللَّهِ كَذِبًا أَوْ كَذَّبَ بِآيَاتِهِ إِنَّهُ لَا يُفْلِحُ الْمُجْرِمُونَ

و هنگامی که آیات روشن ما بر آنها خوانده می شود ، کسانی که ایمان به لقای ما (و روز رستاخیز) ندارند می گویند : «قرآنی غیر از این بیاور ، یا آن را تبدیل کن ! (و آیات نکوهش بت ها را بردار)» بگو : «من حق ندارم که از پیش خود آن را تغییر دهم ؛ فقط از چیزی که بر من وحی می شود ، پیروی می کنم ! من اگر پروردگارم را نافرمانی کنم ، از مجازات روز

بزرگ (قیامت) می ترسم!»!

بگو: «اگر خدا می خواست، من این آیات را بر شما نمی خواندم؛ و (خداوند) از آن آگاهتان نمی کرد؛ چه این که مدت ها پیش از این، در میان شما زندگی نمودم؛ (و هرگز آیه ای نیاوردم؛) آیا نمی فهمید؟!»!

چه کسی ستمکارتر است از آن کس که بر خدا دروغ می بندد، یا آیات او را تکذیب می کند؟! مسلماً مجرمان رستگار نخواهند شد!

سوره هود

أَلَا إِنَّهُمْ يَثْنُونَ صُدُورَهُمْ لِيَسْتَخْفُوا مِنْهُ أَلَا حِينَ يَسْتَعْشُونَ نِيَابَهُمْ يَعْلَمُ مَا يُسِرُّونَ وَ مَا يُعْلِنُونَ إِنَّهُ عَلِيمٌ بِذَاتِ الصُّدُورِ

آگاه باشید، آنها سینه هاشان را در کنار هم قرار می دهند، تا خود (و سخنان خویش) را از او (پیامبر) پنهان دارند! آگاه باشید، آنگاه که آنها لباس هایشان را به خود می پیچند (خداوند) می داند آنچه را پنهان می کنند و آنچه را آشکار می سازند؛ چرا که او، از اسرار درون سینه ها، آگاه است!

سوره نحل

وَ إِذَا قِيلَ لَهُمْ مَاذَا أَنْزَلَ رَبُّكُمْ قَالُوا أَسَاطِيرُ الْأَوَّلِينَ

و هنگامی که به آنها گفته شود: «پروردگار شما چه نازل کرده است؟» می گویند: «اینها همان افسانه های دروغین پیشینیان است.»

پی نوشتها

۱. «مجمع البيان»، ذیل آیات مورد بحث؛ «بحار الانوار»، ج ۹، ص ۲۱۳ (با اندکی تفاوت)؛ «تفسیر آلوسی»، ج ۱۱، ص ۸۳، ذیل آیات مورد بحث؛ «اسباب نزول الآيات» واحدی نیشابوری، ص ۱۷۹.

سوره رعد

كَذَلِكَ أَرْسَلْنَاكَ

فِي أُمَّةٍ قَدْ خَلَتْ مِنْ قَبْلِهَا أُمَمٌ لَبَّتُوا عَلَيْهِمُ الَّذِي أَوْحَيْنَا إِلَيْكَ وَهُمْ يَكْفُرُونَ بِالرَّحْمَنِ قُلْ هُوَ رَبِّي لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ عَلَيْهِ تَوَكَّلْتُ وَ
إِلَيْهِ مَتَابِ

وَ لَوْ أَنَّ قُرْءَانًا سِيرَتْ بِهٖ الْجِبَالُ أَوْ قُطِعَتْ بِهٖ الْأَرْضُ أَوْ كَلَّمَ بِهٖ الْمَوْتَى بَلْ لَئِيَّا لَلَّ الْأَمْرُ جَمِيْعًا أَلَمْ يَأْتِئْسَ الَّذِينَ ءَامَنُوا أَنْ لَوْ يَشَاءُ اللَّهُ
لَهَدَى النَّاسَ جَمِيْعًا وَلَا يَزَالُ الَّذِينَ كَفَرُوا تُصِيبُهُمْ بِمَا صَنَعُوا قَارِعَةٌ أَوْ تَحُلُّ قَرِيْبًا مِّنْ دَارِهِمْ حَتَّىٰ يَأْتِيَ وَعْدُ اللَّهِ إِنَّ اللَّهَ لَا يُخْلِفُ
الْمِيْعَادَ

همان گونه (که پیامبران پیشین را مبعوث کردیم) تو را به میان امتی فرستادیم که پیش از آنها امت های دیگری آمدند و رفتند
تا آنچه را به تو وحی نموده ایم بر آنان بخوانی در حالی که به رحمان (خداوندی که رحمتش همگان را فرا گرفته) کفر
میورزند ، بگو او پروردگار من است ، معبودی جز او نیست ، بر او توکل کردم و بازگشتم به سوی اوست .

اگر به وسیله قرآن کوه ها به حرکت در آیند یا زمین ها قطعه قطعه شوند یا به وسیله آن با مردگان سخن گفته شود (باز هم
ایمان نخواهند آورد) ولی همه کارها در اختیار خداست ، آیا آنها که ایمان آورده اند نمی دانند که اگر خدا بخواهد همه
مردم را (به اجبار) هدایت می کند (اما هدایت اجباری سودی ندارد) و پیوسته بلاهای کوبنده ای بر کافران به خاطر اعمالشان
وارد می شود و یا به نزدیکی خانه آنها فرود می آید تا وعده (نهایی) خدا فرا رسد ، به یقین خداوند در وعده خود تخلف
نمی کند .

سوره اسراء

وَ إِذَا قَرَأْتَ الْقُرْءَانَ

جَعَلْنَا بَيْنَكَ وَبَيْنَ الَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِالْآخِرَةِ حِجَابًا مَشْتُورًا

وَجَعَلْنَا عَلَى قُلُوبِهِمْ أَكِنَّةً أَنْ يَفْقَهُوهُ وَفِي آذَانِهِمْ وَقْرًا وَإِذَا ذَكَرْتَ رَبَّكَ فِي الْقُرْآنِ وَحْدَهُ وَلَّوْا عَلَى أَدْبَارِهِمْ نُفُورًا

نَحْنُ أَعْلَمُ بِمَا يَسْتَمِعُونَ بِهِ إِذْ يَسْتَمِعُونَ إِلَيْكَ وَإِذْ هُمْ نَجْوَى إِذْ يَقُولُ الظَّالِمُونَ إِنْ تَتَّبِعُونَ إِلَّا رَجُلًا مَسْحُورًا

انظُرْ كَيْفَ ضَرَبُوا لَكَ الْأَمْثَالَ فَضَلُّوا فَلَا يَسْتَطِيعُونَ سَبِيلًا

و هنگامی که قرآن می خوانی ، میان تو و آنها که به آخرت ایمان نمی آورند ، حجاب ناپیدائی قرار می دهیم ؛

و بر دل هایشان پوشش هائی می نهیم ، تا آن را نفهمند ؛ و در گوش هایشان سنگینی . و هنگامی که پروردگارت را در قرآن به یگانگی یاد می کنی ، آنها پشت می کنند و از تو روی برمی گردانند .

هنگامی که به سخنان تو گوش فرا می دهند ، ما بهتر می دانیم برای چه گوش فرامی دهند ؛ و (همچنین) در آن هنگام که با هم نجوا می کنند ؛ آنگاه که ستمگران می گویند : «شما جز از انسانی که افسون شده ، پیروی نمی کنید» !

بین چگونه برای تو مثل ها زدند ؛ در نتیجه گمراه شدند ، و نمی توانند راه حق را پیدا کنند .

شان نزول : ظاهری زیبا و باطنی خبیث

بعضی از مفسران شان نزول هائی برای این آیه ذکر کرده اند از جمله این که : آیه درباره «اخنس بن شریق» منافق نازل شده است ، که مردی شیرین زبان و پشت هم انداز بود ، و در برابر پیامبر (صلی الله علیه و آله) اظهار دوستی و محبت می کرد ، ولی در باطن

و نیز از امام باقر (علیه السلام) از «جابر بن عبداللّه» چنین نقل شده : گروهی از مشرکان ، هنگامی که از برابر پیامبر (صلی الله علیه وآله) می گذشتند ، سر خود را به زیر افکنده ، حتی سر را با لباس خویش می پوشاندند تا پیامبر (صلی الله علیه وآله) آنان را نبیند ، این آیه درباره آنان نازل گشت . (۲)

فَلَعَلَّكَ تَارِكٌ بَعْضَ مَا يُوحَىٰ إِلَيْكَ وَضَائِقٌ بِهِ صِدْرُكَ أَنْ يَقُولُوا لَوْلَا نُزِّلَ عَلَيْهِ كِتَابٌ أَوْ جَاءَ مَعَهُ مَلَكٌ إِنَّمَا أَنْتَ نَذِيرٌ وَاللَّهُ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ وَكِيلٌ

أَمْ يَقُولُونَ افْتَرَاهُ قُلْ فَاتُوا بَعْشَرَ سُورِ مِثْلِهِ مُفْتَرِيَاتٍ وَادْعُوا مَنِ اسْتَطَعْتُمْ مِنْ دُونِ اللَّهِ إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ

فَالَمْ يَشْتَجِبُوا لَكُمْ فَاعْلَمُوا أَنَّمَا أُنزِلَ بِعِلْمِ اللَّهِ وَأَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ فَهَلْ أَنْتُمْ مُسْلِمُونَ

شاید (ابلاغ) بعض آیاتی را که به تو وحی می شود ، ترک کنی (و به تأخیر اندازی) و سینه ات از این جهت تنگ (و ناراحت) شود که می گویند : «چرا گنجی بر او نازل نشده؟! و یا چرا فرشته ای همراه او نیامده است؟!» (نگران مباش! چرا (که) تو فقط بیم دهنده ای و خداوند ، نگاهبان و ناظر بر همه چیز است (و به حساب آنان می رسد)!

آیا می گویند : «او به دروغ این (قرآن) را (به خدا) نسبت داده (و ساختگی است)»! بگو : «اگر راست می گوئید ، شما هم ده سوره ساختگی همانند این قرآن بیاورید و تمام کسانی را که می توانید غیر از خدا (برای این کار)

دعوت کنید!»!

و اگر آنها دعوت شما را نپذیرفتند، بدانید (قرآن) تنها با علم الهی نازل شده؛ و هیچ معبودی جز او نیست! آیا با این حال، تسلیم می شوید؟

پی نوشتها

۱. «بحار الانوار»، ج ۹، ص ۱۰۲ و ۱۰۳؛ «مجمع البیان»، ذیل آیه .

۲. «بحار الانوار»، ج ۹، ص ۱۰۳ و ج ۱۸، ص ۲۳۷؛ «مجمع البیان»، ذیل آیه مورد بحث؛ «تفسیر عیاشی»،

ج ۲، ص ۱۳۹.

شأن نزول : درخواست برادری با علی (علیه السلام)

برای آیات فوق دو شأن نزول نقل شده، که ممکن است هر دو صحیح باشد:

نخست این که، گروهی از رؤسای کفار «مکه» نزد پیامبر (صلی الله علیه و آله) آمده گفتند: اگر راست می گوئی که پیامبر خدا هستی، کوه های «مکه» را برای ما طلا کن! و یا فرشتگانی را بیاور که نبوت تو را تصدیق کنند! آیات فوق نازل شد و به آنها پاسخ گفت. (۱)

شأن نزول دیگری، از امام صادق (علیه السلام) نقل شده، و آن این که: پیامبر به علی (علیه السلام) فرمود: من از خدا خواسته ام میان من و تو برادری برقرار سازد، و این درخواست قبول شد، و نیز خواسته ام تو را وصی من کند، این درخواست نیز اجابت گردید، هنگامی که این سخن به گوش بعضی از مخالفان رسید (از روی عداوت و دشمنی) گفتند: به خدا سوگند یک من خرما در یک مشک خشکیده، از آنچه محمد (صلی الله علیه و آله) از خدای خود

خواسته بهتر است ، (اگر راست می گوید) ، چرا از خدا نخواستہ فرشته ای برای یاری او بر دشمنان بفرستد ، و یا گنجی که او را از فقر نجات دهد؟(۲)

آیات فوق نازل شد و به آنها پاسخ داد .

پی نوشتها

۱۲۰ . «مجمع البیان» ، ذیل آیه مورد بحث ؛ «بحار الانوار» ، ج ۹ ، ص ۱۰۳ و ۱۰۴ .

شأن نزول : درخواست معجزات از سر لجاجت

مفسران گفته اند : آیه نخست در صلح حدیبیه در سال ششم هجرت نازل شده است ، در آن هنگام که می خواستند صلح نامه را بنویسند ، پیامبر(صلی الله علیه وآله) به علی(علیه السلام)فرمود :

بنویس : بسم الله الرحمن الرحيم . . . ، سهیل بن عمرو و سایر مشرکان ، گفتند ما رحمان را نمی شناسیم ! تنها یک رحمان داریم و آن در یمامه است (مقصودشان مسیلمه کذاب بود که دعوی نبوت داشت) بلکه باید بنویسی : باسمک اللهم همان گونه که در زمان جاهلیت می نوشتند .

سپس پیامبر(صلی الله علیه وآله) به علی(علیه السلام) فرمود : بنویس : این صلح نامه ای است که محمد رسول الله(صلی الله علیه وآله) . . . مشرکان قریش گفتند : اگر تو رسول خدا بودی و ما با تو جنگ می کردیم و راه خانه خدا را بر تو می بستیم ، بسیار ستمکار بودیم (دعوا در همین رسالت تو است) و لکن بنویس این صلح نامه محمد بن عبدالله است ! . . .

در این هنگام یاران پیامبر(صلی الله علیه وآله) برآشفتند و گفتند : اجازه بده ما با اینها پیکار کنیم ، پیامبر(صلی الله

علیه وآله) فرمود: نه، همان گونه که اینها می خواهند بنویس، در این هنگام آیه فوق نازل شد، و در مورد لجاجت و بهانه گیری و مخالفت آنها با نام رحمان که از اوصاف قطعی خداوند است آنها را شدیداً سرزنش کرد. (۱)

این شأن نزول در صورتی صحیح است که ما این سوره را مدنی بدانیم تا با داستان صلح حدیبیه سازگار باشد، اما اگر آن چنان که مشهور است مکی بدانیم نوبت به این بحث نمی رسد.

مگر این که شأن نزول این آیه را پاسخ به گفتار مشرکان که در سوره «فرقان» آمده است بدانیم که در برابر دعوت پیامبر (صلی الله علیه وآله) به سجده کردن برای رحمان، گفتند ما رحمان را نمی شناسیم (اسجدوا للرحمن قالوا و ما الرحمن فرقان، آیه ۶۰) و در هر حال آیه فوق منهای شأن نزول مفهوم روشنی دارد که در تفسیر آن خواهید خواند. (۲)

در مورد شأن نزول آیه دوم نیز بعضی از مفسران بزرگ گفته اند که در پاسخ جمعی از مشرکان مکه نازل شده است، که در پشت خانه کعبه نشسته بودند و به دنبال پیامبر (صلی الله علیه وآله) فرستادند، پیامبر (صلی الله علیه وآله) (به امید هدایت آنها) نزد آنها آمد.

عرض کردند: اگر دوست داری از تو پیروی کنیم این کوه های مکه را به وسیله قرآنت عقب بران تا کمی این زمین تنگ و محدود ما گسترش یابد! و زمین را بشکاف و چشمه ها و نهروائی در اینجا پدید آور تا درختان غرس

کنیم ، و زراعت نمائیم ! تو به گمان خود کمتر از داود(علیه السلام) نیستی که خداوند کوه ها را برای او مسخر کرده بود که با او هم صدا شده ، تسبیح خدا می گفتند .

یا این که باد را مسخر ما گردان که بر دوش آن سوار شویم و به شام رویم و مشکلات خود را حل کنیم و ما یحتاج را تهیه نمائیم و همان روز باز گردیم ! ، همان گونه که مسخر سلیمان(علیه السلام) بود ، تو به گمان خود از سلیمان(علیه السلام) کمتر نیستی .

و نیز جدت قصی (جد طایفه قریش) یا هر کس دیگر از مردگان ما را می خواهی زنده کن تا از او سؤال کنیم آیا آنچه تو می گویی حق است یا باطل ، زیرا عیسی(علیه السلام) مردگان را زنده می کرد و تو کمتر از عیسی نیستی !

در این هنگام آیه دوم مورد بحث نازل شد و به آنها گوشزد کرد که همه آنچه را می گوئید از سر لجاجت است نه برای ایمان آوردن ، و گرنه معجزه کافی برای ایمان آوردن ارائه شده است . (۳)

پی نوشتها

۱ . «مجمع البیان» ، ذیل آیه مورد بحث ؛ «اسباب نزول الآیات» واحدی نیشابوری ، ص ۱۸۴ ؛ «تفسیر قرطبی» ، ج ۹ ، ص ۳۱۷ .

۲ . «مجمع البیان» ، ذیل آیه مورد بحث ؛ «اسباب نزول الآیات» واحدی نیشابوری ، ص ۱۸۴ ؛ «تفسیر قرطبی» ، ج ۹ ، ص ۳۱۸ .

۳ . «مجمع البیان» ، ذیل آیه ؛ «اسباب نزول الآیات» ، ص ۱۸۵ ؛ «تفسیر قرطبی» ، ج ۹ ، ص ۳۱۸ .

شأن نزول : تبلیغات گمراه کننده

در «تفسیر مجمع البیان» می خوانیم : بر طبق بعضی از روایات این آیه درباره «مقتسمین» (تبعیض گران) که قبلاً درباره آنها بحث شد نازل گردیده است ، آنها ۱۶ نفر بودند که به چهار گروه تقسیم شدند ، و هر گروه چهار نفری بر سر راه مردم در یکی از جاده های «مکه» در ایام حج ایستادند تا پیش از آن که مردم وارد شوند ، ذهن آنها را نسبت به قرآن و اسلام بدبین سازند ، و بگویند : محمد (صلی الله علیه و آله) دین و آئین تازه ای نیاورده بلکه همان افسانه های دروغین پیشینیان است . (۱)

وَ أَقْسَمُوا بِاللَّهِ جَهْدَ أَيْمَانِهِمْ لَا يَبْعَثُ اللَّهُ مَنْ يَمُوتُ بَلَى وَعْدًا عَلَيْهِ حَقًّا وَلَكِنَّ أَكْثَرَ النَّاسِ لَا يَعْلَمُونَ

آنها سوگندهای شدید به خدا یاد کردند که : «هرگز خداوند کسی را که می میرد ، بر نمی انگیزد» ! آری ، این وعده قطعی خداست (که همه مردگان را برای جزا باز می گرداند) ؛ ولی بیشتر مردم نمی دانند .

پی نوشتها

۱ . «مجمع البیان» ، ذیل آیه مورد بحث ؛ «موسوعه التاریخ الاسلامی» ، ج ۱ ، ص ۴۴۸ .

شأن نزول : رستاخیز حتمی است

مفسران در شأن نزول این آیه چنین نقل کرده اند که : مردی از مسلمانان از یکی از مشرکان طلبی داشت ، هنگامی که از او مطالبه کرد ، او در پرداخت دین خود تعلل ورزید .

مرد مسلمان ناراحت شد و ضمن سخنانش چنین سوگند یاد کرد : قسم به چیزی که بعد از مرگ در انتظار او هستم . . . (و هدفش قیامت و حساب خدا بود) ، مرد مشرک گفت :

گمان می بری ما بعد از مرگ زنده می شویم؟! سوگند به خدا! که او هیچ مرده ای را زنده نخواهد کرد (این سخن را به این جهت گفت که: آنها بازگشت مردگان را به حیات و زندگی مجدد، محال، یا بیهوده می پنداشتند). آیه فوق نازل شد و به او و مانند او پاسخ گفت، (۱) و مسأله معاد را با دلیل روشنی بیان کرد، در حقیقت گفتگوی این دو نفر سببی بود برای طرح مجدد مسأله معاد.

وَ الَّذِينَ هَاجَرُوا فِي اللَّهِ مِنْ بَعْدِ مَا ظَلَمُوا لَنَبُوْنَهُمْ فِي الدُّنْيَا حَسَنَةً وَ لَاجِرُ الْآخِرَةِ أَكْبَرُ لَوْ كَانُوا يَعْلَمُونَ الَّذِينَ صَبَرُوا وَ عَلَى رَبِّهِمْ يَتَوَكَّلُونَ

آنها که پس از ستم دیدن در راه خدا، هجرت کردند، در این دنیا جایگاه (و مقام) خوبی به آنها می دهیم؛ و پاداش آخرت، از آن هم بزرگ تر است اگر می دانستند.

آنها کسانی هستند که صبر و استقامت پیشه کردند، و تنها بر پروردگارشان توکل می کنند.

پی نوشتها

۱. «مجمع البیان»، ذیل آیه مورد بحث؛ «تفسیر قرطبی»، ج ۱۰، ص ۱۰۵؛ «تفسیر ابوالفتوح رازی»، ذیل آیه مورد بحث؛ «جامع البیان»، ج ۱۴، ص ۱۴۰.

شأن نزول: معامله پر سود

بعضی از مفسران در شأن نزول این آیات چنین نقل کرده اند که گروهی از مسلمانان مانند: «بلال»، «عمار یاسر»، «صهیب» و «خباب» پس از اسلام آوردن در «مکه» سخت تحت فشار بودند، و برای تقویت اسلام و رساندن صدای خود به دیگران،

پس از هجرت پیامبر(صلی الله علیه و آله) به «مدینه» هجرت کردند ، هجرتی که باعث پیروزی آنها و دیگران شد ، در این میان «صهیب» که مرد مسنی بود به مشرکان «مکه» چنین پیشنهاد کرد : من پیر مردم و بودن من با شما سودی به حال شما ندارد ، و اگر مخالفتان باشم قدرت بر وارد کردن زیان به شما ندارم ، بیائید اموال مرا بگیرید و بگذارید به «مدینه» بروم ، آنها موافقت کردند .

«صهیب» تمام اموال خود را به آنها داد ، و به سوی پیامبر(صلی الله علیه و آله) هجرت کرد ، بعضی به «صهیب» گفتند : معامله پر سودی کردی ! آیات فوق نازل شد و پیروزی او و امثال او را در این جهان و جهان دیگر بازگو کرد .

در تواریخ آمده است : در زمان خلفاء هنگامی که اموال بیت المال تقسیم می شد ، و نوبت به مهاجرین می رسید ، به آنها می گفتند : سهم خود را بگیرید ، این همان است که خدا در این دنیا به شما وعده داده ، و آنچه در انتظار شما در جهان دیگر است بیشتر است ، سپس آیه فوق را می خواندند . (۱)

وَأَوْفُوا بِعَهْدِ اللَّهِ إِذَا عَاهَدْتُمْ وَلَا تَنْقُضُوا الْأَيْمَانَ بَعْدَ تَوْكِيدِهَا وَقَدْ جَعَلْتُمُ اللَّهَ عَلَيْكُمْ كَفِيلًا إِنَّ اللَّهَ يَعْلَمُ مَا تَفْعَلُونَ

و هنگامی که با خدا عهد بستید ، به عهد او وفا کنید ؛ و سوگندها را بعد از محکم ساختن نشکنید ، در حالی که خدا را کفیل و ضامن بر (سوگند) خود قرار داده اید ، به یقین خداوند از

آنچه انجام می دهید ، آگاه است .

پی نوشتها

۱ . «مجمع البيان» ، ذیل آیات مورد بحث ؛ «بحار الانوار» ، ج ۱۹ ، ص ۳۴ .

شأن نزول : هشدار از بیعت شکنی

مفسر بزرگ ، «طبرسی» ، در «مجمع البيان» در شأن نزول این آیه چنین می گوید :

در آن هنگام که جمعیت مسلمانان کم ، و دشمنان فراوان بودند ، و امکان داشت ، بعضی از مؤمنان به خاطر همین تفاوت و احساس تنهایی ، بیعت خود را با پیامبر (صلی الله علیه و آله) بشکنند و از حمایت او دست بردارند ، آیه فوق نازل شد و به آنها در این زمینه هشدار داد . (۱)

وَلَا تَشْتَرُوا بِعَهْدِ اللَّهِ ثَمَنًا قَلِيلًا إِنَّمَا عِنْدَ اللَّهِ هُوَ خَيْرٌ لَّكُمْ إِن كُنتُمْ تَعْمَلُونَ

مَا عِنْدَكُمْ يَنْفَدُ وَمَا عِنْدَ اللَّهِ بَاقٍ وَلَنَجْزِيَنَّ الَّذِينَ صَبَرُوا أَجْرَهُمْ بِأَحْسَنِ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ

مَنْ عَمِلَ صَالِحًا مِنْ ذَكَرٍ أَوْ أُنْثَىٰ وَهُوَ مُؤْمِنٌ فَلَنُحْيِيَنَّهٗ حَيَاةً طَيِّبَةً وَلَنَجْزِيَنَّهُمْ أَجْرَهُمْ بِأَحْسَنِ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ

و (هرگز) پیمان الهی را با بهای کمی مبادله نکنید (و هر بهائی در برابر آن ناچیز است!) آنچه نزد خداست ، برای شما بهتر است اگر می دانستید .

آنچه نزد شماست فانی می شود ؛ اما آنچه نزد خداست باقی است ؛ و به کسانی که صبر و استقامت پیشه کنند مطابق بهترین اعمالی که انجام میداند پاداش خواهیم داد .

هر کس کار شایسته ای انجام دهد ، خواه مرد باشد یا زن ، در حالی که مؤمن است ، او را به حیاتی پاک زنده می داریم ؛ و پاداش آنها را به بهترین اعمالی که انجام می

دادند ، خواهیم داد .

پی نوشتها

۱ . «مجمع البيان» ، ذیل آیه مورد بحث ؛ «بحار الانوار» ، ج ۹ ، ص ۱۱۶ ، و ج ۶۴ ، ص ۱۸۲ ؛ «تفسیر تبیان» ، ج ۶ ، ص ۴۲۰ .

شأن نزول : ثروت دنیا فانی است

مرحوم «طبرسی» مفسر بزرگ ، از «ابن عباس» چنین نقل می کند : مردی از اهالی «حضر موت» خدمت پیامبر (صلی الله علیه وآله) رسیده عرض کرد : ای رسول خدا ! همسایه ای دارم به نام «امرؤ القیس» ، که قسمتی از زمین مرا غصب کرده است و مردم گواه صدق منند ، ولی چون برای او احترام بیشتری قائل هستند ، حاضر به حمایت من نیستند .

پیامبر (صلی الله علیه وآله) «امرؤ القیس» را خواست و از او در این زمینه سؤال کرد ، او در پاسخ ، همه چیز را انکار نمود .

پیامبر (صلی الله علیه وآله) به او پیشنهاد سوگند کرد ، ولی ، مرد شاکی عرض کرد : یا رسول الله ! این ، مرد بی بند و باری است که برای او هیچ مانعی ندارد سوگند دروغ یاد کند .

پیامبر (صلی الله علیه وآله) فرمود : به هر حال چاره ای نیست ، یا باید شهود بیاوری و یا باید تسلیم سوگند او شوی ، به هنگامی که «امرؤ القیس» برخاست تا سوگند یاد کند ، پیامبر (صلی الله علیه وآله) به او مهلت داد (فرمود : در این باره بیندیش و بعداً سوگند یاد کن) .

آن دو نفر باز گشتند ، در این حال ، آیه اول و دوم مورد بحث نازل شد (و آنها را از سوگند دروغ و عواقب آن

بر حذر داشت) .

هنگامی که : پیامبر(صلی الله علیه وآله) این دو آیه را برای آنها خواند ، «امرؤ القیس» گفت : حق است ، آنچه نزد من است سرانجام فانی می شود ، این مرد راست می گوید ، من قسمتی از زمین او را غصب کرده ام ، ولی نمی دانم چه مقدار بوده است؟ اکنون که چنین است ، هر مقدار می خواهد (و می داند حق او است) بر گیرد ، و معادل آن هم به خاطر استفاده ای که در این مدت از زمین او کرده ام بر آن بیفزاید ، در این هنگام سومین آیه مورد بحث نازل شد (و به کسانی که عمل صالح توأم با ایمان دارند بشارت «حیات طیبه» داد) . (۱)

وَ إِذَا بَدَّلْنَا آيَةً مَكَانَ آيَةٍ وَ اللَّهُ أَعْلَمُ بِمَا يُنَزِّلُ قَالُوا إِنَّمَا أَنْتَ مُفْتَرٍ بَلْ أَكْثَرُهُمْ لَا يَعْلَمُونَ

و هنگامی که آیه ای را به آیه دیگر مبدل کنیم (= حکمی را نسخ نمائیم) و خدا بهتر می داند چه حکمی را نازل کند آنها می گویند : «تو افترا می بندی» ! اما بیشترشان (حقیقت را) نمی دانند .

پی نوشتها

۱ . «مجمع البیان» ، ذیل آیات مورد بحث ؛ «نور الثقلین» ، ج ۳ ، ص ۸۳ .

شأن نزول : تغییر وظائف

«ابن عباس» می گوید : مشرکان بهانه جو ، هنگامی که آیه ای نازل می شد و دستور سختی در آن بود و سپس آیه دیگری می آمد و دستور سهل تری در آن بود ، می گفتند : محمّد اصحاب خود را مسخره می کند و دست می اندازد ،

امروز دستور به چیزی می دهد، و فردا از همان نهی می کند، اینها نشان می دهد که محمد همه را از پیش خود می گوید نه از ناحیه خدا.

در این هنگام آیه نازل شد و به آنها پاسخ گفت . (۱)

مَيْنَ كَفَرٍ بِاللَّهِ مِنْ بَعْدِ إِيمَانِهِ إِلَّا مَنْ أُكْرِهَ وَقَلْبُهُ مُطْمَئِنٌّ بِالْإِيمَانِ وَلَكِنْ مَنْ شَرَحَ بِالْكُفْرِ صَيْدراً فَعَلَيْهِمْ غَضَبٌ مِنَ اللَّهِ وَ لَهُمْ عَذَابٌ عَظِيمٌ

کسانی که بعد از ایمان کافر شوند به جز آنها که تحت فشار واقع شده اند در حالی که قلبشان آرام و با ایمان است آری، آنها که سینه خود را برای پذیرش کفر گشوده اند، غضب خدا بر آنهاست؛ و عذاب عظیمی در انتظارشان!

پی نوشتها

۱. «مجمع البيان»، ذیل آیه مورد بحث؛ «بحار الانوار»، ج ۹، ص ۱۱۷؛ «اسباب نزول الآيات» واحدی نیشابوری، ص ۱۸۹؛ «زاد المسیر»، ج ۴، ص ۳۵۹.

شأن نزول : تقيّه

بعضی از مفسران، در شأن این آیه، چنین نقل کرده اند: این آیه در مورد گروهی از مسلمانان نازل گردید که در چنگال مشرکان گرفتار شدند و آنها را مجبور به بازگشت از اسلام و اظهار کلمات کفر و شرک کردند.

آنها «عمّار» و پدرش «یاسر» و مادرش «سمیه» و «صهیب» و «بلال» و «خبّاب» بودند، پدر و مادر «عمّار» در این ماجرا سخت مقاومت کردند و کشته شدند، ولی «عمّار» که جوان بود آنچه را مشرکان می خواستند به زبان آورد.

این خبر در میان مسلمانان پیچید

، بعضی غائبانه «عمّار» را محکوم کرده گفتند : عمّار از اسلام بیرون رفته و کافر شده ، پیامبر (صلی الله علیه و آله) فرمود : چنین نیست : إِنَّ عَمَّارًا مُلِيَءٌ إِيمَانًا مِنْ قَرْنِهِ إِلَى قَدَمِهِ وَ اخْتَلَطَ الْإِيمَانُ بِلَحْمِهِ وَ دَمِهِ :

«چنین نیست (من عمّار را به خوبی می شناسم) عمّار از فرق تا قدم مملوّ از ایمان است و ایمان با گوشت و خون او آمیخته است (او هرگز دست از ایمان برنخواهد داشت و به مشرکان نخواهد پیوست)» .

چیزی نگذشت که «عمّار» گریه کنان به خدمت رسول خدا (صلی الله علیه و آله) آمد ، پیامبر (صلی الله علیه و آله) فرمود : مگر چه شده است؟

عرض کرد : ای پیامبر ! بسیار بد شده ، دست از سرم بر نداشتند تا نسبت به شما جسارت کردم و بت های آنها را به نیکی یاد نمودم !

پیامبر (صلی الله علیه و آله) با دست مبارکش اشک از چشمان عمّار پاک می فرمود و می گفت : اگر باز تو را تحت فشار قرار دادند ، آنچه می خواهند بگو (و جان خود را از خطر رهائی بخش) .

در این هنگام ، آیه : «مَنْ كَفَرَ بِاللَّهِ مِنْ بَعْدِ إِيمَانِهِ إِلَّا مَنْ أُكْرِهَ . . .» نازل گردید و مسائل را در این رابطه روشن ساخت . (۱)

پی نوشتها

۱ . «مجمع البيان» ، ذیل آیه مورد بحث ؛ «بحار الانوار» ، ج ۱۹ ، ص ۳۵ ، ج ۶۶ ، ص ۳۷ ، ج ۷۲ ، ص ۴۱۲ ؛ «نور الثقلین» ، ج ۳ ، ص ۹۰ ؛ «الميزان» ، ج ۱۲ ، ص ۳۵۸ .

شأن نزول : مزاحمت و آزار به هنگام قرائت قرآن

جمعی از مفسران ،

مانند «طبرسی» در «مجمع البیان» و «فخر رازی» در «تفسیر کبیر» و بعضی دیگر در شأن نزول آیات فوق، چنین گفته اند: آیه نخست، درباره گروهی از مشرکان، نازل شده که: پیامبر (صلی الله علیه و آله) را هنگام تلاوت قرآن در شب و نماز در کنار خانه کعبه آزار می دادند، او را با سنگ می زدند و مانع دعوت مردم به اسلام می شدند.

خداوند، به لطفش چنان کرد که: آنها نتوانند او را آزار کنند (و شاید این از طریق رعب و وحشتی بود، که از پیامبر در دل آنها افکند). (۱)

در روایت دیگری، می خوانیم: هنگامی که پیامبر (صلی الله علیه و آله) قرآن می خواند، دو نفر از مشرکان در طرف راست، و دو نفر در طرف چپ، قرار می گرفتند، کف می زدند، سوت می کشیدند و با صدای بلند اشعار می خواندند، تا صدای پیامبر (صلی الله علیه و آله) به گوش مردم نرسد. (۲)

«ابن عباس» می گوید: «ابو سفیان، ابو جهل» و دیگران گاهی نزد پیامبر (صلی الله علیه و آله) می آمده به سخنان او گوش فرا می دادند، روزی یکی از آنها به دیگران گفت: اصلاً من نمی فهمم «محید» چه می گوید؟ فقط می بینم: لب های او حرکت می کند! ولی «ابو سفیان» گفت: فکر می کنم: بعضی از سخنانش حق است.

«ابو جهل» اظهار داشت: او «دیوانه» است.

«ابو لهب» اضافه کرد: او «کاهن» است.

دیگری

گفت : او «شاعر» است .

به دنبال این سخنان ناموزون ، و نسبت های ناروا آیات فوق نازل گشت . (۳)

وَإِنْ كَادُوا لَيَفْتِنُونَكَ عَنِ الَّذِي أَوْحَيْنَا إِلَيْكَ لِتَفْتَرِيَ عَلَيْنَا غَيْرَهُ وَإِذًا لَا تَتَّخِذُوكَ خَلِيلًا

وَ لَوْ لَا أَنْ بَشْنَاكَ لَقَدْ كَدْتِ تَرْكُنُ إِلَيْهِمْ شَيْئًا قَلِيلًا

إِذَا لَادَقْنَاكَ ضِعْفَ الْحَيَاةِ وَ ضِعْفَ الْمَمَاتِ ثُمَّ لَا تَجِدُ لَكَ عَلَيْنَا نَصِيرًا

نزدیک بود آنها تو را (با وسوسه های خود) از آنچه بر تو وحی کرده ایم بفریبند ، تا غیر آن را به ما نسبت دهی ؛ و در آن صورت ، تو را به دوستی خود برمی گزیدند !

و اگر ما تو را ثابت قدم نمی ساختیم (مصون از انحراف نبودی) ، نزدیک بود اندکی به آنان تمایل کنی .

اگر چنین می کردی ، ما دو برابر مجازات (مشرکان) در زندگی دنیا ، و دو برابر (مجازات آنها) را بعد از مرگ ، به تو می چشاندیم ؛ سپس در برابر ما ، یآوری برای خود نمی یافتی !

پی نوشتها

۱ . «مجمع البیان» ، ذیل آیات مورد بحث ؛ «بحار الانوار» ، ج ۱۸ ، ص ۵۰ .

۲ . «تفسیر کبیر فخر رازی» ، ذیل آیات مورد بحث .

۳ . «تفسیر کبیر فخر رازی» ، ذیل آیات مورد بحث ؛ «بحار الانوار» ، ج ۹ ، ص ۱۱۹ ؛ «مجمع البیان» ، ذیل آیات مورد بحث .

شأن نزول : شأن نزول های ساختگی

در مورد این آیات بحث انگیز ، شأن نزول های مختلفی نقل کرده اند که :

بعضی از آنها با تاریخ نزول آنها به هیچ وجه سازگار نیست ، ولی ، از آنجا که

این شأن نزول ها دستاویزی برای بعضی از منحرفان شده است ، به ذکر همه آنها می پردازیم :

مرحوم «طبرسی» در «مجمع البیان» پنج قول در این زمینه نقل کرده است :

۱ قریش به پیامبر(صلی الله علیه وآله) گفتند : ما به تو اجازه نمی دهیم ، دست به «حجر الاسود» بگذاری تا لااقل با دیده احترام به خدایان ما بنگری .

پیامبر(صلی الله علیه وآله) در دل گفت : خدا که می داند من از این بت ها متنفرم ، اما چه مانعی دارد نگاهی به سوی آنها بیفکنم ، تا بگذارند «استلام حجر الاسود» کنم ، آیات فوق نازل شد و پیامبر(صلی الله علیه وآله) را از این کار نهی کرد .

۲ قریش پیشنهاد کرد : دست از ناسزاگوئی به خدایان ما و سبک شمردن عقل هایمان بردار ، و این بردگان و افراد بی سر و پا را که بوی بد از آنها به مشام می رسد ، از دور خود دور کن ، تا در مجلس تو حضور یابیم و به سخنانت گوش فرا دهیم .

پیامبر(صلی الله علیه وآله) به امید این که : آنها مسلمان شوند ، در فکر بود که خواسته آنان را (هر چند موقت) بپذیرد ، آیات فوق نازل شد و پیامبر(صلی الله علیه وآله) را بر حذر داشت !

۳ پیامبر(صلی الله علیه وآله) بت ها را از «مسجد الحرام» بیرون ریخت ، قریش تقاضا کردند : اجازه دهد ، بتی که بر کوه «مروه» نزدیک خانه خدا بود ، به حال خود بماند ، پیامبر(صلی الله علیه وآله)نخست

به خاطر پیشبرد هدف های سیاسی تصمیم گرفت ، به این پیشنهاد عمل کند ولی بعد از آن صرف نظر نمود ، و دستور داد آن بت را نیز شکستند ، در این هنگام آیات فوق نازل شد .

۴ جمعی از نمایندگان قبیله «ثقیف» خدمت پیامبر(صلی الله علیه وآله) آمده ، عرض کردند : ما با تو بیعت می کنیم اما به سه شرط :

اول ، در موقع نماز برای رکوع و سجود خم نشویم !

دوم ، بت هایمان را به دست خودمان نشکنیم ، خودت بشکن !

سوم ، اجازه بده بت «لات» یک سال بماند !

پیامبر(صلی الله علیه وآله) فرمود : دینی که در آن رکوع و سجود نباشد به درد نمی خورد ، و اما شکستن بت هایمان به دست خودتان مایلید انجام دهید ، اگر مایل نیستید ما خودمان می شکنیم ! و اما عبادت «لات» من به شما چنین اجازه ای را نمی دهم .

در این هنگام پیامبر(صلی الله علیه وآله) برخاست و وضو گرفت و «عمر» رو به مردم کرده گفت : چرا پیامبر(صلی الله علیه وآله) را آزار می دهید؟ او هرگز اجازه نخواهد داد بت ها در سرزمین عرب باشد ، ولی درخواست کنندگان همچنان به درخواست خود ادامه می دادند تا این آیات نازل شد .

۵ گروهی از نمایندگان طایفه «ثقیف» خدمتش رسیده گفتند : یک سال به ما مهلت بده ، تا هدایائی را که برای بت ها می آورند بگیریم ، هنگامی که این کار انجام شد ، خود ما بت ها را می شکنیم ،

و اسلام می آوریم .

پیامبر(صلی الله علیه و آله) در فکر بود : روی جهاتی این مهلت را به آنها بدهد که آیات نازل شد و شدیداً نهی کرد . (۱)
شان نزول های دیگری شبیه آنچه در بالا آمد نیز نقل شده است .

شاید نیاز به توضیح نداشته باشد که : نادرست بودن اکثر این شان نزول ها در خودشان نهفته است ؛ زیرا آمدن نمایندگان قبائل و تقاضاهای آنها از پیامبر(صلی الله علیه و آله) و یا بیرون ریختن بت ها از مسجد الحرام و شکستن آنها ، همه ، بعد از «فتح مکه» در سال هشتم هجرت بوده ، در حالی که این سوره ، اساساً قبل از هجرت پیامبر(صلی الله علیه و آله) نازل شده است ، و در آن زمان پیامبر(صلی الله علیه و آله) چنین قدرت ظاهری نداشت که مشرکان در برابرش این چنین تواضع کنند .

قطع نظر از این موضوع ، بی اساس بودن بعضی دیگر از آنها نیز از توضیحاتی که در تفسیر آیه خواهد آمد روشن می شود .

وَإِنْ كَادُوا لَيَسْتَفِزُّوكَ مِنَ الْأَرْضِ لِيُخْرِجُوكَ مِنْهَا وَإِذًا لَا يَلْبَثُونَ خِلافَكَ إِلَّا قَلِيلًا سُنَّهَ مَنْ قَدْ أَرْسَلْنَا قَبْلَكَ مِنْ رُسُلِنَا وَلَا تَجِدُ لِسُنَّتِنَا تَحْوِيلًا

و نزدیک بود (با نیرنگ و توطئه) تو را از این سرزمین بلغزانند ، تا از آن بیرونت کنند ! و هر گاه چنین می کردند ، (گرفتار مجازات سخت الهی شده ، و) پس از تو ، جز مدت کمی باقی نمی ماندند !

این سنّت (ما در مورد) پیامبرانی است که پیش از تو فرستادیم ؛ و هرگز برای سنّت

ما تغییر و دگرگونی نخواهی یافت!

۱. «مجمع البیان»، ذیل آیات مورد بحث / «بحار الانوار»، ج ۱۷، ص ۵۳ و بعضی تفاسیر دیگر با کمی اختلاف.

شأن نزول: تصمیم گیری مشرکان درباره پیامبر

مشهور این است: آیات فوق در مورد اهل «مکه» نازل شده است که: تصمیم گرفتند پیامبر (صلی الله علیه وآله) را از «مکه» بیرون کنند و بعداً این تصمیم، فسخ و مبدل به تصمیم بر اعدام پیامبر (صلی الله علیه وآله) در «مکه» گردید و به دنبال آن خانه پیامبر (صلی الله علیه وآله) را از هر سو محاصره کردند، اما همان گونه که می دانیم، پیامبر (صلی الله علیه وآله) از این حلقه محاصره، به طرز اعجاز آمیزی، بیرون آمده به سوی «مدینه» حرکت کرد و سرآغاز هجرت گردید. (۱)

ولی، بعضی گفته اند: این آیات، در رابطه با پیشنهاد یهود «مدینه» نازل شده است که: برای خارج کردن پیامبر (صلی الله علیه وآله) از «مدینه» به خدمتش رسیده، گفتند: این سرزمین، سرزمین انبیاء نیست، سرزمین پیامبران، «شام» است، اگر می خواهی دعوت پیشرفت کند، باید به آنجا بروی! (۲)

اما با توجه به این که: این سوره، «مکی» است، تناسبی با این شأن نزول ندارد، به علاوه، جمله های آیات فوق چنان که خواهیم دید نیز، متناسب با محتوای این شأن نزول نیست.

وَقَالُوا لَنْ نُؤْمِنَ لَكَ حَتَّى تَفْجُرَ لَنَا مِنَ الْأَرْضِ يَبُوعًا

أَوْ تَكُونَ لَكَ جَنَّةٌ مِنْ نَخِيلٍ وَعِنَبٍ فَتُفَجِّرَ الْأَنْهَارَ خِلَالَهَا تَفْجِيرًا

أَوْ تُسْقِطَ السَّمَاءَ

كَمَا زَعَمْتَ عَلَيْنَا كِسْفًا أَوْ تَأْتِي بِاللَّهِ وَالْمَلَائِكَةِ قَبِيلًا

أَوْ يَكُونُ لَكَ بَيْتٌ مِنْ زُخْرَفٍ أَوْ تَرْقَى فِي السَّمَاءِ وَلَنْ نُؤْمِنَ لِرُفَيْكَ حَتَّى تُنَزِّلَ عَلَيْنَا كِتَابًا نَقْرُؤُهُ قُلْ سُبْحَانَ رَبِّي هَلْ كُنْتُ إِلَّا بَشَرًا رَسُولًا

و گفتند: «ما هرگز به تو ایمان نمی آوریم تا این که چشمه جوشانی از این سرزمین (خشک و سوزان) برای ما خارج سازی!
یا باغی از نخل و انگور از آن تو باشد؛ و نهرها در لابلای آن جاری کنی.

یا قطعات (سنگ های) آسمان را آن چنان که می پنداری بر سر ما فرود آری؛ یا خداوند و فرشتگان را در برابر ما بیاوری.

یا برای تو خانه ای پر نقش و نگار از طلا باشد؛ یا به آسمان بالا روی؛ حتی اگر به آسمان روی، ایمان نمی آوریم مگر آن که نامه ای بر ما فرود آوری که آن را بخوانیم! بگو: «منزه است پروردگارم (از این سخنان بی معنی)! مگر من جز انسانی فرستاده خدا هستم؟!»

پی نوشتها

۱. «مجمع البيان»، ذیل آیات مورد بحث؛ «تبيان»، ج ۶، ص ۵۰۸.

۲. «مجمع البيان»، ذیل آیات مورد بحث؛ «بحار الانوار»، ج ۱۸، ص ۱۹۸؛ «تبيان»، ج ۶، ص ۵۰۸؛ «جامع البيان»، ج ۱۵، ص ۱۶۵.

شأن نزول: درخواست معجزات از سر لجاجت

در روایات اسلامی، و همچنین کلمات مفسران معروف، شأن نزولی با عبارات مختلف برای آیات فوق نقل شده است که:
خلاصه اش چنین است:

«گروهی از مشرکان «مکه»

که «ولید بن مغیره» و «ابو جهل» در جمع آنها بودند، در کنار خانه کعبه اجتماع کردند و با یکدیگر پیرامون کار پیامبر(صلی الله علیه و آله) سخن گفتند، سرانجام چنین نتیجه گرفتند که: باید کسی را به سراغ محمد(صلی الله علیه و آله) فرستاد و به او پیغام داد که: اشراف قریش، طائفه تو، اجتماع کرده اند و آماده سخن گفتن با تو اند، نزد ما بیا.

پیامبر به امید این که: شاید نور ایمان در قلب آنها درخشیدن گرفته است، و آماده پذیرش حق شده اند فوراً به سراغ آنها شتافت.

اما با این سخنان روبرو شد:

ای محمد! ما تو را برای اتمام حجت به اینجا خوانده ایم، ما سراغ نداریم کسی به قوم و طائفه خود این قدر که تو آزار رسانده ای، آزار رسانده باشد:

خدایان ما را دشنام دادی، بر آئین ما خرده گرفتی، عقلای ما را سفیه خواندی، در میان جمع، تخم نفاق افشاندی.

بگو! ببینیم درد تو چیست؟!!

پول می خواهی؟ آن قدر به تو می دهیم که بی نیاز شوی!

مقام می خواهی؟ منصب بزرگی به تو خواهیم داد!

بیمار هستی؟ (و کسالت روانی داری؟) ما بهترین طبیبان را برای معالجه تو دعوت می کنیم!.

پیامبر فرمود: هیچ یک از این مسائل نیست، خداوند مرا به سوی شما فرستاده و کتاب آسمانی بر من نازل کرده، اگر آن را بپذیرید به نفع شما در دنیا و آخرت خواهد بود

، و اگر نپذیرید صبر می کنم تا خدا میان من و شما داوری کند .

گفتند : بسیار خوب ، حال که چنین می گوئی ، هیچ شهری تنگ تر از شهر ما نیست (اطراف «مکه» را کوه های نزدیک به هم فرا گرفته) از پروردگارت بخواه این کوه ها را عقب بنشانند و نهرهای آب ، همچون نهرهای شام و عراق در این سرزمین خشک و بی آب و علف ، جاری سازد .

و نیز از او بخواه نیاکان ما را زنده کند ، و حتماً «قصی بن کلاب» باید در میان آنها باشد ؛ چرا که پیر مرد راستگوئی است ! تا ما از آنها پرسیم : آنچه را تو می گوئی حق است ، یا باطل ؟ ! :

پیامبر(صلی الله علیه و آله) با بی اعتنائی فرمود : من مأمور به این کارها نیستم .

گفتند : اگر چنین نمی کنی ، لااقل از خدایت بخواه : فرشته ای بفرستد و تو را تصدیق کند ، و برای ما باغ ها ، گنج ها و قصرها از طلا قرار دهد !

فرمود : به این امور هم مبعوث نشده ام ، من دعوتی از ناحیه خدا دارم اگر می پذیرید ، چه بهتر ، و الا خداوند میان من و شما داوری خواهد کرد .

گفتند : پس قطعاتی از سنگ های آسمانی را آن گونه که گمان می کنی خدایت هر وقت بخواهد ، می تواند بر سر ما بیفکند بر ما فرود آر !

فرمود : این مربوط به خدا است اگر بخواهد می کند .

یکی

از آن میان ، صدا زد : ما با این کارها نیز ایمان نمی آوریم ، هنگامی ایمان خواهیم آورد که : خدا و فرشتگان را بیاوری و در برابر ما قرار دهی !

پیامبر(صلی الله علیه و آله) (هنگامی که این لاطائلات را شنید) از جا برخاست تا آن مجلس را ترک کند ، بعضی از آن گروه ، به دنبال حضرت حرکت کردند و گفتند :

ای محمّد ! قوم تو هر پیشنهادی کردند ، قبول نکردی ، سپس اموری در رابطه با خودشان خواستند آن را هم انجام ندادی ، سرانجام از تو خواستند : عذابی را که تهدیدشان به آن می کنی بر سرشان فرود آری ، آن را هم انجام ندادی ، به خدا سوگند ! هرگز به تو ایمان نخواهیم آورد ، تا نردبانی به آسمان قرار دهی و مقابل چشم ما از آن بالا روی ، و چند نفر از ملائکه را پس از بازگشت با خود بیاوری ! و نامه ای در دست داشته باشی که گواهی بر صدق دعوت دهد ! .

«ابو جهل» گفت : (ولش کنید) او جز دشنام به بت ها و نیاکان ما کار دیگری بلد نیست ! ، و من با خدا عهد کرده ام صخره ای بردارم و هنگامی که سجده کرد بر مغز او بگویم !!

پیامبر(صلی الله علیه و آله) در حالی که قلبش را هاله ای از اندوه و غم به خاطر جهل ، لجاجت و استکبار این قوم فرا گرفته بود ، از نزد آنها بازگشت . . .

در این هنگام آیات فوق نازل شد و

به گفتگوهای آنها پاسخ داد. (۱)

قُلْ اَدْعُوا اللّٰهَ اَوْ اَدْعُوا الرَّحْمٰنَ اَيًّا مَا تَدْعُوْنَ فَلَهُ الْاَسْمَاءُ الْحُسْنٰى وَ لَا تَجْهَرُوْا بِصَلٰتِكُمْ وَ لَا تَخَافُوْا بِهَا وَ ابْتَغِ بَيْنَ ذٰلِكَ سَبِيْلًا

بگو: «الله» را بخوانید، یا «رحمان» را، هر کدام را بخوانید، برای او بهترین نام هاست! و نمازت را زیاد بلند، یا خیلی آهسته نخوان؛ و در میان آن دو، راهی (معتدل) انتخاب کن.

پی نوشتها

۱. «مجمع البيان»، ذیل آیات مورد بحث؛ «بحار الانوار»، ج ۹، ص ۱۲۰؛ «درّ المنثور»، ج ۴، ص ۲۰۲.

شأن نزول: اسماء حسنی الهی

مفسران در شأن نزول آیه فوق، از «ابن عباس» چنین نقل کرده اند: پیامبر یک شب در «مکه» در حال سجده بود، و خدا را به نام: یا رحمان و یا رحیم می خواند، مشرکان بهانه جو از فرصت استفاده کرده گفتند: ببینید این مرد (ما را سرزنش می کند که: چرا چند خدائی هستیم اما) خودش دو خدا را پرستش می کند، در حالی که می پندارد موحد است و یک معبود بیشتر ندارد، آیه فوق، نازل شد و به آنها پاسخ گفت (که این اسم های متعدد از یک ذات پاک خبر می دهد). (۱)

پی نوشتها

۱. «مجمع البيان»، ذیل آیه مورد بحث؛ «جامع البيان»، ج ۱۵، ص ۲۲۷؛ «اسباب نزول الآيات» واحدی نیشابوری، ص ۲۰۰.

شأن نزول: تحقیق درباره پیامبر

مفسران، برای آیات فوق، شأن نزولی نقل کرده اند که: خلاصه اش چنین است: جمعی از سران قریش، دو نفر از یاران خود را برای تحقیق درباره دعوت پیامبر اسلام (صلی الله علیه و آله) به سوی دانشمندان یهود در «مدینه» فرستادند، تا ببینند آیا در کتب پیشین، چیزی در این زمینه یافت می شود؟

آنها به «مدینه» رفتند، با علمای یهود تماس گرفتند و گفتار قریش را بازگو کردند.

علماء یهود، به آنها گفتند: شما سه مسأله را از محمد (صلی الله علیه و آله) سؤال کنید، اگر همه را پاسخ کافی گفت، پیامبری است از سوی خدا (و طبق بعضی از روایات اگر دو سؤال از آن را

پاسخ کافی و یک سؤال را سربسته جواب داد، پیامبر است) و گرنه، مرد کذاب است که شما هر تصمیمی درباره او می توانید بگیرید.

نخست، از او سؤال کنید: داستان آن گروهی از جوانان که در گذشته دور، از قوم خود جدا شدند، چه بود؟ زیرا آنها سرگذشت عجیبی داشتند!

و نیز از او سؤال کنید: مردی که زمین را طواف کرد، و به شرق و غرب جهان رسید که بود؟ و داستانش چه بود؟

و نیز سؤال کنید: حقیقت روح چیست؟

آنها به «مکه» بازگشتند، سران قریش را ملاقات کرده گفتند: ما معیار سنجش صدق و کذب محمد(صلی الله علیه و آله) را پیدا کردیم، پس از آن سرگذشت خود را بازگو نمودند، بعد به خدمت پیامبر رسیده سؤالات خود را مطرح کردند.

پیامبر(صلی الله علیه و آله) فرمود: فردا به شما پاسخ خواهم گفت ولی انشاء الله نفرمود پانزده شبانه روز گذشت، که وحی از ناحیه خدا بر پیامبر نازل نشد، و «جبرئیل» به سراغش نیامد، همین امر، موجب شد که: اهل «مکه» شایعاتی بسازند و مطالب ناموزونی نسبت به پیامبر(صلی الله علیه و آله) بگویند.

این امر، بر پیامبر(صلی الله علیه و آله) گران آمد، اما سرانجام «جبرئیل» فرا رسید و سوره «کهف» را از سوی خداوند، آورد که در آن، داستان آن گروه از جوانان و همچنین آن مرد دنیاگرد بود، به علاوه آیه «يَسْتَلُونَكَ عَنِ الرُّوحِ...» را نیز

بر پیامبر نازل کرد .

پیامبر(صلی الله علیه وآله) به «جبرئیل» فرمود : چرا این قدر تأخیر کردی؟

گفت : من جز به فرمان پروردگارت نازل نمی شوم ، اجازه نداشتم ! (۱)

(لازم به تذکر است که دو بخش از پاسخ سؤالات سه گانه در این سوره آمده ، اما آیه مربوط به «روح» ، در سوره «بنی اسرائیل» گذشت ، و نظیر این مطلب در قرآن کم نیست که آیه ای به مناسبتی نازل شود و آن را به دستور پیامبر(صلی الله علیه وآله) در لابلای سوره خاصی جای دهند) .

وَ اصْبِرْ نَفْسَكَ مَعَ الَّذِينَ يَدْعُونَ رَبَّهُمْ بِالْغَدَاهِ وَالْعَشِيِّ يُرِيدُونَ وَجْهَهُ وَلَا تَعْدُ عَيْنَاكَ عَنْهُمْ تُرِيدُ زِينَةَ الدُّنْيَا وَلَا تُطِعْ مَنْ أَغْفَلْنَا قَلْبَهُ عَن ذِكْرِنَا وَاتَّبَعَ هَوَاهُ وَكَانَ أَمْرُهُ فُرُطًا

با کسانی باش که پروردگار خود را صبح و عصر می خوانند ، و تنها رضای او رامی طلبند ؛ و هرگز به خاطر زیورهای دنیا ، چشمان خود را از آنها برمگیر ! و از کسانی که قلبشان را از یاد خود غافل ساختیم اطاعت مکن ! همانها که از هوای نفس پیروی کردند ، و کارهایشان افراطی است . پی نوشتها

۱ . «مجمع البیان» ، ذیل آیات مورد بحث ؛ «بحار الانوار» ، ج ۱۴ ، ص ۴۲۲ ؛ «المیزان» ، ج ۱۳ ، ص ۲۷۹ ، با اندکی تفاوت .

شأن نزول : با پاکدلان باش نه متکبران

مفسران در شأن نزول آیه فوق ، چنین نوشته اند : جمعی از ثروتمندان مستکبر ، و اشراف از خود راضی عرب ، به حضور پیامبر(صلی الله علیه وآله) رسیدند ، و در حالی که اشاره به

مردان با ایمانی همچون سلمان ، ابوذر ، صهیب ، خیاب و مانند آنها می کردند گفتند :

ای محمّد اگر تو در صدر مجلس بنشینی ، و این گونه افراد که بوی آنها مشام انسان را آزار می دهد ، و لباس های خشن و پشمینه در تن دارند ، از خود دور سازی (مجلس تو مجلسی در خور اشراف و شخصیت ها ! بشود) ما نزد تو خواهیم آمد ، در مجلسست خواهیم نشست و از سخنان بهره می گیریم ولی چه کنیم که با وجود این گروه ، جای ما نیست !

در این هنگام آیات فوق نازل شد و به پیامبر (صلی الله علیه و آله) دستور داد : هرگز تسلیم این سخنان فریبنده تو خالی نشود ، و همواره در دوران زندگی با افراد با ایمان و پاکدلی چون سلمان ها و ابوذرها باشد ، هر چند دستشان از ثروت دنیا تهی و لباسشان پشمینه است .

و به دنبال نزول آیات پیامبر (صلی الله علیه و آله) به جستجوی این گروه برخاست (گویا با شنیدن این سخن ناراحت شدند ، به گوشه ای از مسجد رفتند و به عبادت پروردگار پرداختند) .

سرانجام آنها را در آخر مسجد ، در حالی که به ذکر خدا مشغول بودند ، یافت ، فرمود :

حمد خدا را که نمردم تا این که او چنین دستوری به من داد که : با امثال شما باشم ، «آری زندگی با شما ، و مرگ هم با شما خوش است» ! (مَعَكُمْ الْمَحْيَا وَ مَعَكُمْ الْمَمَاتُ) ! (۱)

وَ إِذْ قَالَ مُوسَى لِفَتَاهُ لَا أَبْرَحُ حَتَّى أَبْلُغَ مَجْمَعَ

الْبُحْرَيْنِ أَوْ أَمْضَى حُقْبًا

فَلَمَّا بَلَغَا مَجْمَعَ بَيْنِهِمَا نَسِيَا حُوتَهُمَا فَاتَّخَذَ سَبِيلَهُ فِي الْبَحْرِ سَرَبًا

فَلَمَّا جَاوَزَا قَالَ لِفَتَاهُ آتِنَا غَدَاءَنَا لَقَدْ لَقِينَا مِنْ سَفَرِنَا هَذَا نَصَبًا

قَالَ أَرَأَيْتَ إِذْ أَوَيْنَا إِلَى الصَّخْرَةِ فَإِنِّي نَسِيتُ الْحُوتَ وَمَا أَنسَانِيهِ إِلَّا الشَّيْطَانُ أَنْ أَذْكُرَهُ وَاتَّخَذَ سَبِيلَهُ فِي الْبَحْرِ عَجَبًا

قَالَ ذَلِكَ مَا كُنَّا نَبْغِ فَارْتَدَّا عَلَى آثَارِهِمَا قَصَصًا

(به خاطر بیاور) هنگامی را که موسی به دوست خود گفت: «دست از جستجو بر نمی دارم تا به محل تلاقی دو دریا برسم / هر چند مدت طولانی به راه خود ادامه دهم»!

(ولی) هنگامی که به محل تلاقی آن دو دریا رسیدند، ماهی خود را (که برای تغذیه همراه داشتند) فراموش کردند / و ماهی راه خود را در دریا پیش گرفت.

هنگامی که از آنجا گذشتند، (موسی) به یار همسفرش گفت: «غذای ما را بیاور، که سخت از این سفر خسته شده ایم»!

گفت: «به خاطر داری هنگامی که ما (برای استراحت) به کنار آن صخره پناه بردیم، من (در آنجا) فراموش کردم جریان ماهی را باز گو کنم و فقط شیطان بود که آن را از خاطر من برد و ماهی به طرز شگفت آوری راه خود را در دریا پیش گرفت»!

(موسی) گفت: «آن همان بود که ما می خواستیم»! سپس از همان راه باز گشتند، در حالی که پی جوئی می کردند.

پی نوشتها

۱. «مجمع البیان»، ذیل آیه مورد بحث / «بحار الانوار»، ج ۲۲، ص ۴۴، و ج ۶۹، ص ۲ / «قرطبی»، ج ۱۰،

شأن نزول: موسی و خضر

مفسران، در شأن نزول آیات فوق، نقل کرده اند: جمعی از «قریش» خدمت پیامبر (صلی الله علیه و آله) رسیده از عالمی که موسی (علیه السلام) مأمور به پیروی از او شد، سؤال کردند، آیات فوق نازل شد. (۱)

اصولاً، سه ماجرا در این سوره (سوره کهف آمده) که هر سه از یک نظر هماهنگ است: ماجرای «اصحاب کهف» که قبل از این گفته شد، داستان موسی و خضر، و داستان ذو القرنین که بعد از این می آید.

این هر سه ماجرا ما را از افق زندگی محدودمان یعنی آنچه به آن خو گرفته و عادت کرده ایم، بیرون می برد و نشان می دهد: نه عالم محدود به آن است که ما می بینیم، و نه چهره اصلی حوادث، همیشه آن است که ما در برخورد اول درمی یابیم.

داستان «اصحاب کهف» سخن از جوان مردانی می گفت که: برای حفظ ایمانشان پشت پا به همه چیز زدند، و سرانجام آن چنان زندگی عجیبی پیدا کردند که: برای همه مردم آموزنده شد، و در ماجرای موسی و خضر، یا به تعبیر دیگر عالم و دانشمند زمانش، به صحنه شگفت انگیزی برخورد می کنیم که نشان می دهد: حتی یک پیغمبر اولو العزم که آگاه ترین افراد به محیط خویش است، باز دامنه علم و دانشش در بعضی از جهات محدود است و به سراغ معلمی می رود که به او درس

بیاموزد ، او هم درس هائی که هر یک از دیگری عجیب تر است به او یاد می دهد ، و چه نکته های بسیار مهمی که در مجموعه این داستان نهفته شده است .

قُلْ لَوْ كَانَ الْبَحْرُ مِدَاداً لِكَلِمَاتِ رَبِّي لَنَفِدَ الْبَحْرُ قَبْلَ أَنْ تَنْفَدَ كَلِمَاتُ رَبِّي وَلَوْ جِئْنَا بِمِثْلِهِ مَدَداً

بگو : «اگر دریا برای (نوشتن) کلمات پروردگارم مرگب شود ، دریا پایان می گیرد . پیش از آن که کلمات پروردگارم پایان یابد ؛ هر چند همانند آن را کمک آن قرار دهیم!»!

پی نوشتها

۱ . «مجمع البیان» ، ذیل آیات مورد بحث ؛ «بحار الانوار» ، ج ۱۳ ، ص ۲۷۸ ؛ «نور الثقلین» ، ج ۳ ، ص ۲۷۰ .

شان نزول : علم بی پایان خداوند

در شان نزول این آیه ، از «ابن عباس» چنین آمده است : یهود هنگامی که این سخن الهی را از پیامبر اسلام (صلی الله علیه وآله) شنیدند که : ما أُوتِيتُمْ مِنَ الْعِلْمِ إِلَّا قَلِيلاً : «شما جز بهره کمی از دانش ندارید» .

گفتند : چگونه چنین چیزی می تواند صحیح باشد؟ در حالی که به ما «تورات» داده شده است ، و هر کس «تورات» به او داده شده است ، صاحب خیر کثیر است .

در این هنگام آیه فوق نازل شد (و ترسیمی از علم بی نهایت خدا و ناچیز بودن علم ما در برابر علم او را نمود) .

بعضی می گویند : یهود به پیامبر (صلی الله علیه وآله) گفتند : خداوند به تو حکمت داده است و مَنْ يُؤْتِ الْحِكْمَةَ فَقَدْ أُوتِيَ خَيْرًا كَثِيرًا :

«و هر کس به او حکمت داده شده دارای

خیر کثیر است» .

اما هنگامی که درباره روح از تو سؤال می کنیم جواب سربسته می گوئی؟! آیه فوق نازل شد (و نشان داد : انسان هر قدر دانش داشته باشد ، در برابر علم بی پایان خدا بسیار ناچیز است) . (۱)

جالب توجه این که : در شأن نزول آیه فوق ، از پیامبر (صلی الله علیه و آله) چنین نقل شده است : شخصی خدمتش آمده عرض کرد :

یا رسول الله ! من در راه خدا انفاق می کنم ، صله رحم به جا می آورم ، و این اعمال را فقط به خاطر الله انجام می دهم ، اما هنگامی که مردم از این اعمال من سخن می گویند و ستایش می کنند ، مسرور و خوشحال می شوم ، این اعمال من چگونه است؟

پیامبر (صلی الله علیه و آله) سکوت فرموده سخنی نگفت ، تا این که : آیه فوق نازل شد و به این سؤال پاسخ داد (که تنها عملی مقبول در گاه خدا است که با اخلاص کامل همراه باشد) . (۲)

بدون شک منظور از این روایت ، آن حالت سرور غیر اختیاری نیست ، بلکه حالتی است که انگیزه عمل انسان گردد و یا حکایت از عدم خلوص نیت کند .

عمل خالص ، تا آن حد در اسلام مورد اهمیت است که : در حدیثی از پیامبر اکرم (صلی الله علیه و آله) می خوانیم : مَنْ أَخْلَصَ لِلَّهِ أَرْبَعِينَ يَوْمًا فَجَزَّ اللَّهُ يَنْبِيعَ الْحِكْمَةِ مِنْ قَلْبِهِ عَلَى لِسَانِهِ :

«کسی که چهل روز اعمال خود را خالصانه انجام دهد ، خداوند چشمه های حکمت و دانش را از قلبش

۱. «مجمع البيان»، ذیل آیه؛ «در المنثور»، ج ۴، ص ۱۹۹؛ «قرطبی»، ج ۱۱، ص ۶۹؛ «تفسیر صافی»، ج ۴، ص ۱۵۰.
۲. «مجمع البيان»، ذیل آیه مورد بحث؛ «بحار الانوار»، ج ۶۷، ص ۲۲۱، ج ۶۹، ص ۲۸۲، و ج ۸۱، ص ۳۸۴؛ «نور الثقلین»، ج ۳، ص ۳۱۶؛ «قرطبی»، ج ۱۱، ص ۷۰.
۳. «سفینه البحار»، ج ۱، ص ۴۰۸؛ «بحار الانوار»، ج ۶۷، ص ۲۴۹؛ «مستدرک سفینه البحار»، ج ۲، ص ۳۵۷، ج ۳، ص ۱۴۷، با اندکی تفاوت؛ «در المنثور»، ج ۱، ص ۳۵۰، با اندکی تفاوت.

فصل هشتم: سوره مریم - طه - حج - نور

آیات و ترجمه

وَمَا نَنْزِلُ إِلَّا بِأَمْرِ رَبِّكَ لَهُ مَا بَيْنَ أَيْدِينَا وَمَا خَلْفَنَا وَمَا بَيْنَ ذَلِكَ وَمَا كَانَ رَبُّكَ نَسِيًّا

رَبُّ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَمَا بَيْنَهُمَا فَاعْبُدْهُ وَاصْطَبِرْ لِعِبَادَتِهِ هَلْ تَعْلَمُ لَهُ سَمِيًّا

(جبرئیل به پیامبر عرض کرد:) ما جز به فرمان پروردگار تو، نازل نمی شویم؛ آنچه پیش روی ما، و پشت سر ما، و آنچه میان این دو می باشد، همه از آن او است؛ و پروردگارت هرگز فراموشکار نبوده (و نیست)!

همان پروردگار آسمان ها و زمین، و آنچه میان آن دو قرار دارد! او را پرستش کن، و در راه عبادتش شکیباش! آیا مثل و مانندی برای او می یابی؟!

طه

مَا أَنْزَلْنَا عَلَيْكَ الْقُرْآنَ لِتَشْقَى

إِلَّا تَذَكَّرَ لِمَنْ

ما قرآن را بر تو نازل نکردیم که خود را به زحمت بیفکنی!

آن را فقط برای یادآوری کسانی که (از خدا) می ترسند نازل ساختیم .

سوره حج

وَمِنَ النَّاسِ مَن يَعْبُدُ اللَّهَ عَلَى حَرْفٍ فَإِنْ أَصَابَهُ خَيْرٌ اطْمَأَنَّ بِهِ وَإِنْ أَصَابَتْهُ فِتْنَةٌ انْقَلَبَ عَلَىٰ وَجْهِهِ خَسِرَ الدُّنْيَا وَالْآخِرَةَ ذَلِكُمْ هُوَ
الْخُسْرَانُ الْمُبِينُ

بعضی از مردم خدا را تنها با زبان می پرستند ، همین که (دنیا به او رو کند و) خیری به آنان برسد ، حالت اطمینان پیدا می کنند ، اما اگر مصیبتی برای امتحان به آنها برسد ، دگرگون می شوند (و به کفر رو می آورند) ! (و به این ترتیب) هم دنیا را از دست داده اند ، و هم آخرت را ، و این همان خسران و زیان آشکار است !

سوره نور

الزَّانِي لَا يَنْكِحُ إِلَّا زَانِيَةً أَوْ مُشْرِكَةً وَالزَّانِيَةُ لَا يَنْكِحُهَا إِلَّا زَانٍ أَوْ مُشْرِكٌ وَحُرْمٌ ذَلِكُمْ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ

مرد زناکار جز با زن زناکار یا مشرک ازدواج نمی کند ، و زن زناکار را ، جز مرد زناکار یا مشرک ، به ازدواج خود در نمی آورد ، و این کار بر مؤمنان حرام شده است !

سوره قصص

وَلَقَدْ وَصَّلْنَا لَهُمُ الْقَوْلَ لَعَلَّهُمْ يَتَذَكَّرُونَ

الَّذِينَ آتَيْنَاهُمُ الْكِتَابَ مِنْ قَبْلِهِ هُمْ بِهِ يُؤْمِنُونَ

وَإِذَا يُتْلَىٰ عَلَيْهِمْ قَالُوا آمَنَّا بِهِ إِنَّهُ الْحَقُّ مِنْ رَبِّنَا إِنَّا كُنَّا مِنْ قَبْلِهِ مُسْلِمِينَ

أُولَٰئِكَ يُؤْتُونَ أَجْرَهُمْ مَرَّتَيْنِ بِمَا صَبَرُوا وَيَدْرُونَ بِالْحَسَنَةِ الَّتِي هِيَ وَمِمَّا رَزَقْنَاهُمْ يُنفِقُونَ

وَإِذَا سَمِعُوا اللَّغْوَ أَعْرَضُوا عَنْهُ وَقَالُوا لَنَا أَعْمَالُنَا وَلكُمْ أَعْمَالُكُمْ

سَلَامٌ عَلَيْكُمْ لَا تَبْتَغِي الْجَاهِلِينَ

ما آیات قرآن را یکی پس از دیگری برای آنان آوردیم شاید متذکر شوند!

کسانی که قبلاً کتاب آسمانی به آنان داده ایم به آن (=قرآن) ایمان می آورند!

و هنگامی که بر آنان خوانده می شود می گویند: «به آن ایمان آوردیم؛ اینها همه حق است و از سوی پروردگار ماست؛ ما پیش از این هم مسلمان بودیم!»!

آنها کسانی هستند که به خاطر شکیباییشان، اجر و پاداششان را دوبار دریافت می دارند؛ و به وسیله نیکی ها بدی ها را دفع می کنند؛ و از آنچه به آنان روزی داده ایم انفاق می نمایند.

و هر گاه سخن لغو و بیهوده بشنوند، از آن روی می گردانند و می گویند: «اعمال ما از آن ماست و اعمال شما از آن خودتان؛ سلام بر شما (سلام وداع)؛ ما خواهان جاهلان نیستیم!»!

سوره عنکبوت

الم

أَحْسِبَ النَّاسُ أَنْ يُتْرَكُوا أَنْ يَقُولُوا آمَنَّا وَهُمْ لَا يُفْتَنُونَ

وَ لَقَدْ فَتَنَّا الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ فَلَيَعْلَمَنَّ اللَّهُ الَّذِينَ صَدَقُوا وَ لَيَعْلَمَنَّ الْكَاذِبِينَ

الم

آیا مردم گمان کردند همین که بگویند: «ایمان آوردیم» به حال خود رها می شوند و آزمایش نخواهند شد؟!!

ما کسانی را که پیش از آنان بودند آزمودیم؛ باید علم خدا درباره کسانی که راست می گویند و کسانی که دروغ می گویند تحقق یابد!

سوره روم

الم

عُلِبَتِ الرُّومُ

فِي أَدْنَى الْأَرْضِ وَ هُمْ مِنْ بَعْدِ غَلَبِهِمْ سَيَغْلِبُونَ

فِي بَضْعِ سِنِينَ لِلَّهِ الْأَمْرُ مِنْ قَبْلُ وَ مِنْ بَعْدُ وَ يَوْمَئِذٍ يَفْرَحُ الْمُؤْمِنُونَ

بِنَصْرِ اللَّهِ يَنْصُرُ مَنْ يَشَاءُ وَهُوَ الْعَزِيزُ الرَّحِيمُ

الم

رومیان مغلوب شدند!

(و این شکست) در سرزمین نزدیکی رخ داد؛ اما آنان پس از (این) مغلوبیت به زودی غلبه خواهند کرد...

در چند سال! همه کارها از آن خداست؛ چه قبل و چه بعد (از این شکست و پیروزی)؛ و در آن روز مؤمنان (به خاطر پیروزی دیگری) خوشحال خواهند شد...

به سبب یاری خداوند؛ و او هر کس را بخواهد یاری می دهد؛ و او صاحب قدرت و رحیم است!

سوره لقمان

وَمِنَ النَّاسِ مَن يَشْتَرِي لَهْوَ الْحَدِيثِ لِيُضِلَّ عَن سَبِيلِ اللَّهِ بِغَيْرِ عِلْمٍ وَ يَتَّخِذَهَا هُزُوًا أُولَٰئِكَ لَهُمْ عَذَابٌ مُّهِينٌ

و بعضی از مردم سخنان بیهوده را می خرند، تا مردم را از روی نادانی، از راه خدا گمراه سازند و آیات الهی را به استهزا گیرند؛ برای آنان عذابی خوارکننده است!

سوره احزاب

يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ اتَّقِ اللَّهَ وَلَا تُطِعِ الْكَافِرِينَ وَالْمُنَافِقِينَ إِنَّ اللَّهَ كَانَ عَلِيمًا حَكِيمًا

وَ اتَّبِعْ مَا يُوحَىٰ إِلَيْكَ مِنْ رَبِّكَ إِنَّ اللَّهَ كَانَ بِمَا تَعْمَلُونَ خَبِيرًا

وَ تَوَكَّلْ عَلَى اللَّهِ وَ كَفَىٰ بِاللَّهِ وَكِيلًا

ای پیامبر! تقوای الهی پیشه کن و از کافران و منافقان اطاعت مکن که خداوند عالم و حکیم است.

و از آنچه از سوی پروردگارت به تو وحی می شود، پیروی کن که خداوند به آنچه انجام می دهد آگاه است.

و بر خدا توکل کن، و همین بس که خداوند حافظ و مدافع (انسان) باشد.

شأن نزول: من مأمورم

جمعی از

مفسران در شأن نزول آیات فوق ، چنین آورده اند : چند روزی ، وحی قطع شد ، و «جبرئیل» پیک وحی الهی به سراغ پیامبر (صلی الله علیه وآله) نیامد ، هنگامی که این مدت سپری گشت و «جبرئیل» بر پیامبر (صلی الله علیه وآله) نازل شد ، به او فرمود : چرا دیر کردی؟ من بسیار مشتاق تو بودم .

جبرئیل گفت ، من به تو مشتاق ترم ! ولی من بنده ای مأمورم هنگامی که مأمور شوم می آیم و هنگامی که دستور نداشته باشم خودداری می کنم . (۱)

وَيَقُولُ الْإِنْسَانُ إِذَا مَا مِتُّ لَسَوْفَ أُخْرَجُ حَيًّا

أَوْ لَا يَذْكُرُ الْإِنْسَانُ أَنَا خَلَقْنَاهُ مِنْ قَبْلُ وَلَمْ يَكُ شَيْئًا

فَوَرَبِّكَ لَنَحْشُرَنَّهُمْ وَالشَّيَاطِينَ ثُمَّ لَنُخَضِرَنَّهُمْ حَوْلَ جَهَنَّمَ جِثِيًّا

و انسان می گوید : «آیا پس از مردن ، زنده (از قبر) بیرون خواهم آمد»؟!!

آیا انسان به خاطر نمی آورد که ما پیش از این او را آفریدیم در حالی که چیزی نبود؟!!

سوگند به پروردگارت که همه آنها را همراه با شیاطین در قیامت جمع می کنیم ؛ سپس همه را در حالی که به زانو در آمده اند گرداگرد جهنم حاضر می سازیم .

پی نوشتها

۱ . «قرطبی» ، ج ۱۱ ، ص ۱۲۹ ، و ج ۲۰ ، ص ۹۳ ؛ «مجمع البیان» ، ذیل آیه مورد بحث (با کمی تفاوت) ، و ج ۱۰ ، ص ۳۸۱ ؛ «در المنثور» ، ج ۴ ، ص ۲۷۸ .

شأن نزول : زندگی پس از مرگ

آیات نخست ، طبق گفته جمعی از مفسران در مورد «أَبِي بَنِي خَلْفٍ» یا «ولید

بن مغیره» نازل شده که قطعه استخوان پوسیده ای را در دست گرفته بودند، آن را با دست خود نرم می کردند و در برابر باد می پاشیدند، تا هر ذره ای از آن به گوشه ای پراکنده گردد، و می گفتند، محمد را بنگرید که گمان می کند: خداوند ما را بعد از مردن و پوسیده شدن استخوان هایمان مثل این استخوان، بار دیگر زنده می کند، چنین چیزی ابداً ممکن نیست!

این آیات نازل شد، و پاسخ دندان شکنی به آنها گفت، پاسخی که برای همه انسان ها در همه قرون و اعصار، مفید و آموزنده است. (۱)

إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ سَيَجْعَلُ لَهُمُ الرَّحْمَنُ وُدًّا

مسلماً کسانی که ایمان آورده و کارهای شایسته انجام داده اند، خداوند رحمان محبتی برای آنان در دل ها قرار می دهد!

پی نوشتها

۱. «مجمع البیان»، ذیل آیات مورد بحث؛ «زاد المسیر»، ج ۵، ص ۱۷۵؛ «اسباب نزول الآیات» واحدی نیشابوری، ص ۲۰۴.

شأن نزول: محبت علی (علیه السلام) در دل های مؤمنان

در بسیاری از کتب حدیث و تفسیر اهل تسنن (علاوه بر شیعه) روایات متعددی

در شأن نزول آیه «إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ سَيَجْعَلُ لَهُمُ الرَّحْمَنُ وُدًّا» از پیامبر اکرم (صلی الله علیه وآله) نقل شده است که: نشان می دهد نخستین بار این آیه در مورد علی (علیه السلام) نازل گردیده است، از جمله:

«علامه زمخشری» در «کشاف»، «سبط ابن جوزی» در «تذکره»، گنجی شافعی»، «قرطبی» در تفسیر مشهور خود، «محب الدین طبری» در «ذخائر العقبی»، «نیشابوری»

در تفسیر معروف خود ، «ابن صباغ مالکی» در «فصول المهمه» ، «سیوطی» در «درّ المنثور» ، «هیثمی» در «صواعق المحرقه» ، و «آلوسی» در «روح المعانی» را می توان نام برد که در ذیل به تعدادی از احادیث رسیده اشاره می کنیم :

۱ «ثعلبی» در تفسیر خود ، از «براء بن عازب» چنین نقل می کند : رسول خدا(صلی الله علیه وآله) به علی(علیه السلام) فرمود :
قُلِ اللَّهُمَّ اجْعَلْ لِي عِنْدَكَ عَهْدًا ، وَاجْعَلْ لِي فِي قُلُوبِ الْمُؤْمِنِينَ مَوَدَّةً ، فَأَنْزَلَ اللَّهُ تَعَالَى : إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ سَيَجْعَلُ لَهُمُ الرَّحْمَنُ وُدًّا :

«بگو خداوندا! برای من عهدی نزد خودت قرار ده ، و در دل های مؤمنان مودت مرا بيفکن ، در این هنگام ، آیه إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا... نازل گردید». (۱)

عین همین عبارت یا با کمی اختلاف ، در بسیاری از کتب دیگر آمده است .

۲ در بسیاری از کتب اسلامی این معنی از «ابن عباس» نقل شده که ، می گوید : نَزَلَتْ فِي عَلِيٍّ بْنِ أَبِيطَالِبٍ «إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ سَيَجْعَلُ لَهُمُ الرَّحْمَنُ وُدًّا» قَالَ : مَحَبَّةً فِي قُلُوبِ الْمُؤْمِنِينَ :

یعنی : «آیه إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا... درباره علی بن ابیطالب(علیه السلام) نازل گردیده ، و معنی آن این است : خدا محبت او را در دل های مؤمنان قرار می دهد». (۲)

۳ در کتاب «صواعق» از «محمد بن حنفیه» در تفسیر این آیه ، چنین نقل می کند : لَا يَبْقَى مُؤْمِنٌ إِلَّا وَفِي قَلْبِهِ وُدٌّ لِعَلِيٍّ وَلَا هَلْبِيئَتَهُ :

فرد با ایمانی پیدا نمی شود مگر این که در درون قلبش ، محبت علی و خاندان او است» . (۳)

۴ شاید به همین دلیل در روایت صحیح و معتبر از خود امیر مؤمنان علی (علیه السلام) چنین نقل شده : لَوْ ضَرَبْتُ حَيْشُومَ الْمُؤْمِنِ بِسَيْفِي هَذَا عَلَى أَنْ يُبْغِضَنِي مَا أَبْغَضَنِي وَ لَوْ صَيَّبْتُ الدُّنْيَا بِجَمَاتِهَا عَلَى الْمُنَافِقِ عَلَى أَنْ يُحِبَّنِي مَا أَحَبَّنِي وَ ذَلِكَ أَنَّهُ قُضِيَ فَأَنْقَضَى عَلَى لِسَانِ النَّبِيِّ الْأُمِّيِّ (صلى الله عليه وآله) أَنَّهُ قَالَ لَا يُبْغِضُكَ مُؤْمِنٌ وَلَا يُحِبُّكَ مُنَافِقٌ :

«اگر با این شمشیرم بر بینی مؤمن بزنم که مرا دشمن دارد هرگز دشمن نخواهد داشت ، و اگر تمام دنیا (و نعمت هایش) را در کام منافق فرو ریزم که مرا دوست دارد ، دوست نخواهد داشت ، این به خاطر آن است که پیامبر (صلى الله عليه وآله) به صورت یک حکم قاطع به من فرموده است : ای علی ! هیچ مؤمنی تو را دشمن نخواهد داشت و هیچ منافقی محبت تو را در دل نخواهد گرفت» ! (۴)

۵ در حدیثی از امام صادق (علیه السلام) می خوانیم : پیامبر (صلى الله عليه وآله) در آخر نماز خود با صدای بلند به طوری که مردم می شنیدند ، در حق امیر مؤمنان علی (علیه السلام) چنین دعا می کرد : اَللّٰهُمَّ هَبْ لِعَلِيِّ الْمَوَدَّةَ فِيْ صُدُوْرِ الْمُؤْمِنِيْنَ ، وَ الْهَيْبَةَ وَ الْعِظْمَةَ فِيْ صُدُوْرِ الْمُنَافِقِيْنَ فَأَنْزَلَ اللهُ إِنَّ الَّذِيْنَ آمَنُوا . . . :

«خداوندا ! محبت علی (علیه السلام) را در دل های مؤمنان بیفکن ، و همچنین هیبت و عظمت او را در دل های منافقان ، در

این

هنگام آیه فوق و آیه بعد از آن نازل شد». (۵)

به هر حال، همان گونه که در تفسیر آیات فوق گفتیم، نزول این آیه در مورد علی (علیه السلام) به عنوان یک نمونه اتم و اکمل است و مانع از تعمیم مفهوم آن در مورد سوره طه همه مؤمنان با سلسله مراتب، نخواهد بود.

پی نوشتها

۱. طبق نقل، «احقاق الحق»، ج ۳، ص ۸۳ تا ۸۶؛ «نور الثقلین»، ج ۳، ص ۳۶۳ و ۳۶۴؛ «قرطبی»، ج ۱۱، ص ۱۶۱.

۲. «احقاق الحق»، ج ۳، ص ۸۳ تا ۸۶؛ «بحار الانوار»، ج ۳۵، ص ۳۵۷؛ «المیزان»، ج ۱۴، ص ۱۱۵؛ «شواهد التنزیل» حاکم حسکانی، ج ۱، ص ۴۷۱ و ۴۷۲؛ «درّ المنثور»، ج ۴، ص ۲۸۷.

۳. «احقاق الحق»، ج ۳، ص ۸۳ تا ۸۶؛ «بحار الانوار»، ج ۳۵، ص ۳۳۵؛ «الغدیر»، ج ۲، ص ۶۵؛ «شواهد التنزیل» حاکم حسکانی، ج ۱، ص ۴۷۶ و ۴۷۷.

۴. «روح المعانی»، ج ۱۶، ص ۱۳۰؛ «مجمع البیان»، ج ۶، ص ۴۵۵؛ «نهج البلاغه»، کلمات قصار، کلمه ۴۵؛ «بحار الانوار»، ج ۳۹، ص ۲۹۶؛ «نور الثقلین»، ج ۳، ص ۳۶۴.

۵. «بحار الانوار»، ج ۳۵، ص ۳۵۴، و ج ۳۶، ص ۱۰۰؛ «تفسیر عیاشی»، ج ۲، ص ۱۴۲؛ «نور الثقلین»، ج ۲، ص ۳۴۳

شأن نزول : این همه رنج بر خود تحمیل نکن

روایات فراوانی در شأن نزول نخستین آیات فوق آمده که از مجموع آنها استفاده می شود ، پیامبر(صلی الله علیه و آله) بعد از نزول وحی و قرآن ، عبادت بسیار می کرد ، مخصوصاً ایستاده به عبادت مشغول می شد آن قدر که پاهای او متورم گردید ، گاه برای آن که بتواند به عبادت خود ادامه دهد ، سنگینی خود را بر یک پا قرار می داد ، و گاه بر پای دیگر ، گاه بر پاشنه پا می ایستاد و گاه بر انگشتان پا .

آیات فوق نازل شد و به پیامبر(صلی الله علیه و آله) دستور داد : این همه رنج و ناراحتی بر خود تحمیل نکند . (۱)

۱ . برای آگاهی از این روایات به «تفسیر نور الثقلین» و «در المنثور» ، آغاز سوره «طه» مراجعه فرمائید .

شأن نزول : گرایش سودگرایانه

«ابن عباس» و جمعی دیگر از مفسران پیشین ، در شأن نزول این آیه ، چنین نقل کرده اند : گاهی گروهی از بادیه نشینان خدمت پیامبر می آمدند .

اگر حال جسمانی آنها خوب می شد ، اسب آنها کژ خوبی می آورد ، زن آنها پسر می زائید و اموال و چهار پایان آنان فزونی می گرفت ، خشنود می شدند و به اسلام و پیامبر(صلی الله علیه و آله) عقیده پیدا می کردند !

اما اگر بیمار می شدند ، همسرشان دختر می آورد و اموالشان رو به نقصان می گذاشت ، وسوسه های شیطانی قلبشان را فرا می گرفت و به آنها می گفت : تمام این بدبختی ها به خاطر این آئینی است که پذیرفته ای و آنها

هم روی گردان می شدند! . (۱)

قابل توجه این که: قرآن در مورد روی آوردن دنیا به این اشخاص، تعبیر به «خیر» می کند، و در مورد پشت کردن دنیا تعبیر به «فتنه» (وسیله آزمایش) نه «شر» ، اشاره به این که: این حوادث ناگوار، شرّ و بدی نیست، بلکه وسیله ای است برای آزمایش.

مَنْ كَانَ يَظُنُّ أَنْ لَنْ يَنْصُرَهُ اللَّهُ فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ فَلْيَمْدُدْ بِسَبَبٍ إِلَى السَّمَاءِ ثُمَّ لْيَقْطَعْ فَلْيَنْظُرْ هَلْ يُذْهِبَنَّ كَيْدَهُ مَا يَغِيظُ

هر کس گمان می کند که خدا پیامبرش را در دنیا و آخرت یاری نخواهد کرد (هر کاری از دستش ساخته است بکند)، ریسمانی به سقف خانه خود بیاویزد، و خود را حلق آویز و نفس خود را قطع کند (و تا لبه پرتگاه مرگ پیش رود) ببیند آیا این کار خشم او را فرو می نشاند؟!

شأن نزول: نصرت خدا حتمی است

بعضی از مفسران، در شأن نزول نخستین آیه از آیات فوق، چنین نقل کرده اند: گروهی از قبیله «بنی اسد» و «بنی غطفان» که با پیامبر اسلام (صلی الله علیه و آله) پیمان بسته بودند، گفتند: ما می ترسیم خدا سرانجام محمد (صلی الله علیه و آله) را یاری نکند و در نتیجه رابطه ما با هم پیمان هایمان از یهود قطع شود، و آنها به ما مواد غذایی ندهند، آیه فوق نازل شده، به آنها اخطار کرد و آنها را سخت مذمت نمود.

بعضی دیگر گفته اند: گروهی از مسلمانان به خاطر شدت غضب بر کفار، برای پیروزی پیغمبر (صلی

الله علیه وآله) بقراری و بیتابی می کردند ، و می گفتند :

چرا وعده خدا در این زمینه تحقق نمی یابد؟ آیه نازل شد و آنها را بر این بی صبری ملامت کرد . (۱)

هَذَا خِضْمَانٍ اخْتَصَمُوا فِي رَبِّهِمْ فَالَّذِينَ كَفَرُوا قُطِّعَتْ لَهُمْ ثِيَابٌ مِنْ نَارٍ يُصَبُّ مِنْ فَوْقِ رُؤُسِهِمُ الْحَمِيمُ

اینان دو گروهند که درباره پروردگارشان به مخاصمه و جدال پرداختند ؛ کسانی که کافر شدند ، لباس هائی از آتش برای آنها بریده شده ، و مایع سوزان و جوشان بر سرشان ریخته می شود .

پی نوشتها

۱ . «ابوالفتح رازی» ، و همچنین «تفسیر کبیر فخر رازی» ، ج ۲۳ ، ص ۱۵ ، ذیل آیات مورد بحث .

شأن نزول : مجاهدان میدان بدر

جمعی از مفسران شیعه و اهل تسنن ، شأن نزولی برای آیه فوق نقل کرده اند که فشرده اش این است :

«روز جنگ بدر ، سه نفر از مسلمانان (علی (علیه السلام) ، حمزه ، و عبیده بن حارث بن عبدالمطلب) به میدان نبرد آمدند ، و به ترتیب «ولید بن عتبه» و «عتبه بن ربیع» و «شبیبه بن ربیع» را از پای در آوردند ، آیه فوق نازل شد ، و سرنوشت این مبارزان را بیان کرد .

و نیز نقل کرده اند : «ابوذر» سوگندیادی کرد : این آیه درباره مردان فوق نازل شده» . (۱)

ولی همان گونه که بارها گفته ایم وجود شأن نزول خاص ، هرگز مانع عمومیت مفهوم آیه نمی شود .

ذَلِكَ وَمَنْ عَاقَبَ بِمِثْلِ مَا عُوقِبَ بِهِ ثُمَّ بُغِيَ عَلَيْهِ لِيُنْصَرَنَّهُ اللَّهُ إِنَّ اللَّهَ لَعَفُؤٌ غَفُورٌ

(آری ، مطلب) چنین است ! و هر کس به همان مقدار

که به او ستم شده مجازات کند ، سپس مورد تعدی قرار گیرد ، خدا او را یاری خواهد کرد ؛ یقیناً خداوند بخشنده و آمرزنده است !

پی نوشتها

۱ . این شأن نزول را «طبرسی» در «مجمع البیان» ، ج ۷ ، ص ۷۷ ، و «فخر رازی» در «تفسیر کبیر» ، ج ۲۳ ، ص ۲۱ و «آلوسی» در «روح المعانی» و «سیوطی» در «اسباب النزول» ، و «قرطبی» در تفسیر خود آورده اند .

شأن نزول : دفاع در هر حال و در هر زمان

در بعضی از روایات آمده است : جمعی از مشرکان «مکه» با مسلمانان روبرو شدند در حالی که فقط دو شب به پایان ماه «محرم» باقی مانده بود ، مشرکان به

یکدیگر گفتند : یاران محمد (صلی الله علیه و آله) در ماه محرم دست به پیکار نمی زنند و جنگ را حرام می دانند ، و به همین دلیل حمله را آغاز کردند .

مسلمانان نخست با اصرار از آنها خواستند : در این ماه حرام ، جنگ را آغاز نکنند ، ولی آنها گوش ندادند ، ناچار برای دفاع از خود وارد عمل شدند ، و مردانه جنگیدند و خداوند آنها را پیروز کرد (نخستین آیه فوق در اینجا نازل گشت) . (۱)

اللَّهُ يَضْطَفِي مِنَ الْمَلَائِكَةِ رُسُلًا وَمِنَ النَّاسِ إِنَّ اللَّهَ سَمِيعٌ بَصِيرٌ

يَعْلَمُ مَا بَيْنَ أَيْدِيهِمْ وَمَا خَلْفَهُمْ وَإِلَى اللَّهِ تُرْجَعُ الْأُمُورُ

خداوند از فرشتگان رسولانی بر می گزیند ، و همچنین از مردم ؛ خداوند شنوا و بیناست !

آنچه را در پیش روی آنها و پشت سر آنهاست می داند ؛ و همه امور به سوی خدا باز گردانده می شود .

پی نوشتها

. «مجمع البيان»، ذیل آیه مورد بحث؛ «درّ المنثور»، ج ۴، ص ۳۶۹؛ «نور الثقلین»، ج ۳، ص ۵۱۸؛ «المیزان»، ج ۱۴، ص ۴۰۳.

شأن نزول: انتخاب رسول با خدا است

به طوری که جمعی از مفسران، نقل کرده اند، بعضی از مشرکان مانند «ولید بن مغیره» (که مغز متفکر آنان محسوب می شد) به هنگام مبعوث شدن پیامبر (صلی الله علیه و آله) با تعجب و انکار می گفتند: أُنزِلَ عَلَيْهِ الذِّكْرُ مِنْ بَيْنِنَا: «آیا از میان همه ما وحی الهی بر محمد (این یتیم فقیر و تهیدست) نازل شده است؟».

نخستین آیات فوق نازل شد و به آنها پاسخ گفت (که انتخاب انبیاء و فرشتگان برای رسالت، روی معیار شایستگی و معیار معنویت آنها بوده است). (۱)

پی نوشتها

۱. «تفسیر قرطبی»، و «تفسیر ابوالفتح رازی»، و «تفسیر کبیر فخر رازی»، ج ۲۳، ص ۶۹ و «تفسیر روح المعانی»، ذیل آیه مورد بحث.

شأن نزول: ازدواج با زنان زناکار بر مؤمنان حرام است

بعضی از مفسران بزرگ در شأن نزول آیه چنین نوشته اند: «مردی از مسلمانان از پیامبر (صلی الله علیه و آله) اجازه خواست که با «ام مهزول» زنی که در عصر جاهلیت به آلودگی معروف بود، و حتی پرچمی برای شناسائی بر در خانه خود نصب کرده بود! ازدواج کند، آیه فوق نازل شد و به آنها پاسخ گفت». (۱)

در حدیث دیگری نیز از امام باقر (علیه السلام) و امام صادق (علیه السلام) می خوانیم: «این آیه در مورد مردان و زنانی است که در عصر رسول خدا (صلی الله علیه و آله) آلوده زنا بودند، خداوند مسلمانان را از ازدواج با آنها نهی کرد، و هم اکنون نیز مردم مشمول این حکمند هر کس مشهور به این عمل شود، و حدّ الهی به او جاری

گردد ، با او ازدواج نکنید تا توبه اش ثابت شود» . (۲)

وَالَّذِينَ يَزُمُونَ أَزْوَاجَهُمْ وَ لَمْ يُكُنْ لَهُمْ شُهَدَاءُ إِلَّا أَنْفُسُهُمْ فَشَهَادَةُ أَحَدِهِمْ أَرْبَعُ شَهَادَاتٍ بِاللَّهِ إِنَّهُ لَمِنَ الصَّادِقِينَ

وَ الْخَامِسَةُ أَنَّ لَعْنَتَ اللَّهِ عَلَيْهِ إِنْ كَانَ مِنَ الْكَاذِبِينَ

وَ يَذُرُّوا عَنْهَا الْعَذَابَ أَنْ تَشْهَدَ أَرْبَعَ شَهَادَاتٍ بِاللَّهِ إِنَّهُ لَمِنَ الْكَاذِبِينَ

وَ الْخَامِسَةَ أَنَّ غَضَبَ اللَّهِ عَلَيْهَا إِنْ كَانَ مِنَ الصَّادِقِينَ

وَ لَوْ لَا فَضْلُ اللَّهِ عَلَيْكُمْ وَ رَحْمَتُهُ وَ أَنَّ اللَّهَ تَوَّابٌ حَكِيمٌ

و کسانی که همسران خود را (به عمل منافی عفت) متهم می کنند ، و گواهانی جز خودشان ندارند ، هر یک از آنها باید چهار مرتبه به نام خدا شهادت دهد که از راستگویان است .

و در پنجمین بار بگوید که لعنت خدا بر او باد اگر از دروغگویان باشد .

آن زن نیز می تواند کیفر (زنا) را از خود دور کند ، به این طریق که چهار بار خدا را به شهادت طلبد که آن مرد (در این نسبتی که به او می دهد) از دروغگویان است .

و بار پنجم بگوید که غضب خدا بر او باد اگر آن مرد از راستگویان باشد .

و اگر فضل و رحمت خدا شامل حال شما نبود و این که او توبه پذیر و حکیم است (بسیاری از شما گرفتار مجازات می شدید) !

پی نوشتها

۱ . «مجمع البیان» ، ذیل آیه مورد بحث ؛ «بحار الانوار» ، ج ۶۶ ، ص ۱۱۹ ؛ «قرطبی» ، ج ۱۲ ، ص ۱۶۸ .

۲ . «مجمع البیان» ، ذیل آیه مورد بحث ؛ «کافی» ، ج ۵ ، ص ۳۵۵ ؛

شأن نزول: لعان چیست و در چه موردی؟

در شأن نزول این آیات از «ابن عباس» چنین نقل شده: «سعد بن عباد» (بزرگ انصار) خدمت پیامبر (صلی الله علیه وآله) در حضور جمعی از اصحاب چنین عرض کرد:

«ای پیامبر خدا! هر گاه نسبت دادن عمل منافی عفت به کسی، این مجازات دارد که اگر آن را اثبات نکند، باید هشتاد تازیانه بخورد، پس من اگر وارد خانه خودم شدم، و با چشم خود دیدم مرد فاسقی با همسر من در حال عمل خلافی است چه باید کنم؟»

اگر بگذارم تا چهار نفر شاهد بیابند و ببینند و شهادت دهند او کار خود را کرده و فرار نموده است.

و اگر بخواهم او را به قتل برسانم کسی از من بدون شاهد نمی پذیرد و به عنوان قاتل قصاص می شوم.

و اگر بیایم و آنچه را دیدم به عنوان شکایت بگویم هشتاد تازیانه بر پشت من زده خواهد شد!.

پیامبر (صلی الله علیه وآله) گویا از این سخن احساس یک نوع اعتراض به این حکم الهی کرد، رو به سوی جمعیت انصار نموده به زبان گله فرمود:

آیا آنچه را که بزرگ شما گفت نشنیدید؟

آنها در مقام عذر خواهی بر آمده، عرض کردند: ای رسول خدا! او را سرزنش نفرما، او مرد غیوری است و آنچه را می گوید، به خاطر شدت غیرت او است.

«سعد بن عباد» به سخن در آمده، عرض کرد: ای رسول خدا! پدر و مادرم فدایت

باد ، به خدا سوگند می دانم که این حکم الهی است ، و حق است ، ولی با این حال از اصل این داستان در شگفتم (و نتوانستم این مشکل را در ذهن خود حل کنم) پیامبر(صلی الله علیه وآله) فرمود : حکم خدا همین است ، او نیز عرض کرد : «صدق الله و رسوله» .

و چیزی نگذشت که پسرعمویش به نام «هلال بن امیه» از در وارد شد ، در حالی که مرد فاسقی را شب هنگام با همسر خود دیده بود ، و برای طرح شکایت خدمت پیامبر(صلی الله علیه وآله) می آمد ، او با صراحت گفت :

من با چشم خودم این موضوع را دیدم و با گوش خودم صدای آنها را شنیدم ! .

پیامبر(صلی الله علیه وآله) به قدری ناراحت شد که آثار ناراحتی در چهره مبارکش نمایان گشت .

«هلال» عرض کرد : من آثار ناراحتی را در چهره شما می بینم ، ولی به خدا قسم ، من راست می گویم ، دروغ در کارم نیست ، من امیدوارم که خدا خودش این مشکل را بگشاید .

پیامبر(صلی الله علیه وآله) تصمیم گرفت : «حدّ قذف» را درباره «هلال» اجرا کند ؛ چرا که او شاهدهی بر ادعای خود نداشت .

در این هنگام «انصار» به یکدیگر می گفتند ، دیدید همان داستان «سعد بن عباد» تحقق یافت ، آیا به راستی پیامبر(صلی الله علیه وآله) را تازیانه خواهد زد و شهادت او را مردود می شمرد؟ ! .

در این موقع وحی بر پیامبر(صلی الله علیه وآله) نازل شد ، و آثار

آن در چهره او نمایان گشت ، همگی خاموش شدند ، تا ببینند چه پیام تازه ای از سوی خدا آمده است .

«آیات فوق نازل شد»(۱) و راه حل دقیقی به مسلمانان ارائه داد که ، شرح آن را در ذیل می خوانید .

إِنَّ الَّذِينَ جَاؤُوا بِالْإِفْكِ عُصْبَةٌ مِنْكُمْ لَا تَحْسَبُوهُ شَرًّا لَكُمْ بَلْ هُوَ خَيْرٌ لَكُمْ لِكُلِّ امْرِئٍ مِنْهُمْ مَا اكْتَسَبَ مِنَ الْإِثْمِ وَالَّذِي تَوَلَّى كِبْرَهُ مِنْهُمْ لَهُ عَذَابٌ عَظِيمٌ

لَوْ لَا إِذْ سَمِعْتُمُوهُ ظَنَّ الْمُؤْمِنُونَ وَالْمُؤْمِنَاتُ بِأَنْفُسِهِمْ خَيْرًا وَقَالُوا هَذَا إِفْكٌ مُبِينٌ

لَوْ لَا جَاؤُوا عَلَيْهِ بَارِيعَةً شُهَدَاءَ فَإِذْ لَمْ يَأْتُوا بِالشُّهَدَاءِ فَأُولَئِكَ عِنْدَ اللَّهِ هُمُ الْكَاذِبُونَ

وَلَوْ لَا فَضَّلَ اللَّهُ عَلَيْكُمْ وَرَحْمَتَهُ فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ لَمَسَّكُمْ فِيمَا أَفَضْتُمْ فِيهِ عَذَابٌ عَظِيمٌ

إِذْ تَلَقَوْنَهُ بِالسِّتْرِ وَتَقُولُونَ بِأَفْوَاهِكُمْ مَا لَيْسَ لَكُمْ بِهِ عِلْمٌ وَتَحْسَبُونَهُ هَيِّنًا وَهُوَ عِنْدَ اللَّهِ عَظِيمٌ

وَلَوْ لَا إِذْ سَمِعْتُمُوهُ قُلْتُمْ مَا يَكُونُ لَنَا أَنْ نَتَكَلَّمَ بِهَذَا سُبْحَانَكَ هَذَا بُهْتَانٌ عَظِيمٌ

مسلماً کسانی که آن تهمت عظیم را عنوان کردند گروهی (متشکل و توطئه گر) از شما بودند ؛ اما گمان نکنید این ماجرا برای شما بد است ، بلکه خیر شما در آن است ؛ آنها هر کدام سهم خود را از این گناهی که مرتکب شدند دارند ؛ و از آنان کسی که بخش مهم آن را بر عهده داشت عذاب عظیمی برای اوست !

چرا هنگامی که این (تهمت) را شنیدید ، مردان و زنان با ایمان نسبت به خود (و کسی که همچون خود آنها بود) گمان خیر نبردند و نگفتند : این دروغی بزرگ و آشکار است؟! !

چرا چهار شاهد

برای آن نیاوردند؟! اکنون که این گواهان را نیاوردند، آنان در پیشگاه خدا دروغگویانند!

و اگر فضل و رحمت الهی در دنیا و آخرت شامل شما نمی شد، به خاطر این گناهی که کردید عذاب سختی به شما می رسید!

به خاطر بیاورید زمانی را که این شایعه را از زبان یکدیگر می گرفتید، و با دهان خود سخنی می گفتید که به آن یقین نداشتید؛ و آن را کوچک می پنداشتید در حالی که نزد خدا بزرگ است!

چرا هنگامی که آن را شنیدید نگفتید: «ما حق نداریم که به این سخن تکلم کنیم؛ خداوندا منزهی تو، این بهتان بزرگی است»؟!!

پی نوشتها

۱. «مجمع البيان»، ذیل آیات مورد بحث؛ «بحار الانوار»، ج ۲۲، ص ۴۶؛ «المیزان»، ج ۱۵، ص ۸۶؛ «فی ظلال القرآن» و «نور الثقلین»، ذیل آیات مورد بحث (البته با تفاوت های مختصر).

شأن نزول: اتهام ناموسی و وظائف مؤمنان

برای آیات فوق دو شأن نزول نقل شده است:

شأن نزول اول، که مشهورتر است، در کتب تفسیر اهل سنت آمده و در تفاسیر شیعه نیز بالواسطه نقل شده، چنین است:

«عایشه» همسر پیامبر خدا (صلی الله علیه و آله) می گوید: پیامبر خدا (صلی الله علیه و آله) هنگامی که می خواست سفری برود، در میان همسرانش قرعه می افکند، قرعه به نام هر کس می آمد او را با خود می برد، در یکی از غزوات (۱) قرعه به نام من افتاد، من با پیامبر (صلی الله علیه و آله) حرکت کردم

، و چون آیه حجاب نازل شده بود ، در هودجی قرار داشتم ، جنگ به پایان رسید ، و ما بازگشتیم نزدیک «مدینه» رسیدیم ، شب بود ، من از لشکر گاه برای انجام حاجتی کمی دور شدم هنگامی که بازگشتم متوجه شدم گردنبندی که از مهره های یمانی داشتم پاره شده است ، به دنبال آن باز گشتم و معطل شدم هنگامی که بازگشتم ، دیدم لشکر حرکت کرده ، هودج مرا بر شتر گذارده اند و رفته اند ، در حالی که گمان می کرده اند من در آنم ؛ زیرا زنان در آن زمان بر اثر کمبود غذا سبک جثه بودند به علاوه من سن و سالی نداشتم ، به هر حال در آنجا تک و تنها ماندم ، و فکر کردم هنگامی که به منزلگاه برسند و مرا نیابند به سراغ من باز می گردند ، شب را در آن بیابان ماندم .

اتفاقاً «صفوان» یکی از افراد لشکر مسلمین که او هم از لشکر گاه دور مانده بود شب در آن بیابان بود ، به هنگام صبح مرا از دور دید ، نزدیک آمد هنگامی که مرا شناخت بی آن که یک کلمه با من سخن بگوید ، جز این که : «أَنَا لِلَّهِ وَإِنَّا إِلَيْهِ رَاجِعُونَ» را بر زبان جاری ساخت ، شتر خود را خواباند ، و من بر آن سوار شدم او مهار ناقه را در دست داشت ، تا به لشکرگاه رسیدیم ، این منظره ، سبب شد که گروهی درباره من شایعه پردازی کنند و خود را بدین سبب هلاک (و گرفتار مجازات

الهی) سازند .

کسی که بیش از همه به این تهمت دامن می زد ، «عبدالله بن ابی سلول» بود .

ما به «مدینه» رسیدیم و این شایعه در شهر پیچید در حالی که من هیچ از آن خبر نداشتم ، در این هنگام بیمار شدم ، پیامبر(صلی الله علیه وآله) به دیدن من می آمد ولی لطف سابق را در او نمی دیدم ، و نمی دانستم قضیه از چه قرار است؟ حالم بهتر شد ، بیرون آمدم و کم کم از بعضی از زنان نزدیک ، از شایعه سازی منافقان آگاه شدم .

بیماریم شدت گرفت ، پیامبر(صلی الله علیه وآله) به دیدن من آمد ، از او اجازه خواستم به خانه پدرم بروم ، هنگامی که به خانه پدر رفتم از مادرم پرسیدم : مردم چه می گویند؟ .

او به من گفت : غصه نخور به خدا سوگند زنانی که امتیازی دارند و مورد حسد دیگران هستند ، درباره آنها سخن بسیار گفته می شود .

در این هنگام پیامبر(صلی الله علیه وآله) «علی بن ابیطالب»(علیه السلام) و «اسامه بن زید» را مورد مشورت قرار داد که در برابر این گفتگوها چه کنم؟

اما «اسامه» گفت : ای رسول خدا(صلی الله علیه وآله) او خانواده تو است و ما جز خیر از او ندیده ایم (اعتنائی به سخنان مردم نکن) .

و اما علی(علیه السلام) گفت : ای پیامبر ! خداوند کار را بر تو سخت نکرده است ، غیر از او همسر بسیار است ، از کنیز او در این باره تحقیق کن .

پیامبر(صلی الله علیه وآله) کنیز مرا فرا

خواند ، و از او پرسید : آیا چیزی که شک و شبهه ای پیرامون «عایشه» برانگیزد هرگز دیده ای؟

کنیز گفت : به خدائی که تو را به حق مبعوث کرده است ، من هیچ کار خلافی از او ندیده ام .

در این هنگام پیامبر(صلی الله علیه وآله) تصمیم گرفت این سخنان را با مردم در میان بگذارد ، بر سر منبر رفت و رو به مسلمانان کرده ، گفت : ای گروه مسلمین ! آیا من معذورم مردی (منظورش عبدالله بن ابی سلول بود) را مجازات کنم که : مرا در مورد خانواده ام که جز پاکی از او ندیده ام ناراحت کند؟!

و همچنین اگر دامنه این اتهام دامن مردی را بگیرد که من هرگز بدی از او ندیده ام ، تکلیف چیست؟

«سعد بن معاذ انصاری» برخاسته ، عرض کرد : تو حق داری چنین کسی را مجازات کنی ، اگر او از طایفه «اوس» باشد من گردنش را می زنم (سعد بن معاذ بزرگ طایفه اوس بود) و اگر از برادران ما از طایفه «خزرج» باشد تو دستور بده تا دستورت را اجرا کنیم .

«سعد بن عباد» که بزرگ «خزرج» و مرد صالحی بود در اینجا تعصب قومیت او را فرو گرفت (عبدالله بن ابی که این شایعه دروغین را دامن می زد از طایفه خزرج بود) رو به «سعد» کرده ، گفت :

تو دروغ می گوئی ! به خدا سوگند توانائی بر کشتن چنین کسی را اگر از قبیله ما باشد ، نخواهی داشت ! .

«اسید بن خضیر» که پسر عموی «سعد بن معاذ»

بود رو به «سعد به عباد» کرده ، گفت : تو دروغ می گوئی ! به خدا قسم ما چنین کسی را به قتل می رسانیم ، تو منافقی ، و از منافقین دفاع می کنی ! .

در این هنگام ، چیزی نمانده بود که قبیله «اوس» و «خزرج» به جان هم بیفتند و جنگ شروع شود ، در حالی که پیامبر(صلی الله علیه وآله) بر منبر ایستاده بود ، حضرت بالاخره آنها را خاموش و ساکت کرد .

این وضع همچنان ادامه داشت ، غم و اندوه شدید وجود مرا فرا گرفته بود ، یک ماه بود که پیامبر هرگز در کنار من نمی نشست .

من خود می دانستم که از این تهمت پاکم و بالاخره خداوند مطلب را روشن خواهد کرد .

سر انجام روزی پیامبر(صلی الله علیه وآله) نزد من آمد در حالی که خندان بود ، و نخستین سخنش این بود : بشارت باد بر تو که خداوند تو را از این اتهام مبرا ساخت ، این هنگامی بود که آیات : «إِنَّ الَّذِينَ جَاءُوا بِالْإِفْكِ . . .» تا آخر آیات نازل گردیده بود .

(و به دنبال نزول این آیات آنها که این دروغ را پخش کرده بودند ، بر همگی حدّ قذف جاری شد) . (۲)

شأن نزول دوم ، که در بعضی از کتب در کنار شأن نزول اول ذکر شده است چنین است : «ماریه قبطیه» یکی از همسران پیامبر(صلی الله علیه وآله) از سوی «عایشه» مورد اتهام قرار گرفت ، زیرا او فرزندی از پیامبر(صلی الله علیه وآله) به نام «ابراهیم» داشت ،

هنگامی که «ابراهیم» از دنیا رفت پیامبر(صلی الله علیه وآله) شدیداً غمگین شد ، «عایشه» گفت : چرا این قدر ناراحتی؟ او در حقیقت فرزند تو نبود ، فرزند «جریح قبطی» بود !!

هنگامی که رسول(صلی الله علیه وآله) خدا این سخن را شنید ، علی(علیه السلام) را مأمور کشتن «جریح» کرد که به خود اجازه چنین خیانتی را داده بود .

هنگامی که علی(علیه السلام) با شمشیر برهنه به سراغ «جریح» رفت و او آثار غضب را در چهره حضرت مشاهده نمود ، فرار کرده از درخت نخلی بالا رفت ، و زمانی که احساس کرد ، ممکن است علی(علیه السلام) به او برسد خود را از بالای درخت بزیر انداخت در این هنگام پیراهن او بالا رفت و معلوم شد او اصلاً آلت جنسی ندارد .

علی(علیه السلام) به خدمت پیامبر(صلی الله علیه وآله) آمده ، عرض کرد : آیا باید در انجام دستورات شما قاطعانه پیش روم یا تحقیق کنم؟

فرمود : باید تحقیق کنی ، علی(علیه السلام) جریان را عرض کرد ، پیامبر(صلی الله علیه وآله) شکر خدا را به جای آورده ، فرمود : شکر خدا را که بدی و آلودگی را از دامن ما دور کرده است . در این هنگام ، آیات فوق نازل شد و اهمیت این موضوع را بازگو کرد . (۳)

تحقیق و بررسی

با این که نخستین شأن نزول همان گونه که گفتیم در بسیاری از منابع اسلامی آمده ولی جای گفتگو ، چون و چرا و نقاط مبهم در آن وجود دارد از جمله :

۱ از تعبیرات مختلف این حدیث

با تفاوت هائی که دارد به خوبی استفاده می شود: پیامبر اکرم (صلی الله علیه و آله) تحت تأثیر موج شایعه قرار گرفت تا آنجا که با یارانش در این زمینه به گفتگو و مشاوره نشست، و حتی بر خورد خود را با «عایشه» تغییر داد، و مدتی طولانی از او کناره گیری نمود، و رفتارهای دیگری که همه حاکی از این است که: پیامبر (صلی الله علیه و آله) طبق این روایت شایعه را تا حدّ زیادی پذیرا شد.

این موضوع نه تنها با مقام عصمت سازگار نیست، بلکه یک مسلمان با ایمان و ثابت القدم نیز نباید این چنین تحت تأثیر شایعات بی دلیل قرار گیرد، و اگر شایعه در فکر او تأثیر ناخودآگاهی بگذارد، در عمل نباید روش خود را تغییر دهد و تسلیم آن گردد، چه رسد به معصوم که مقامش روشن است.

آیا می توان باور کرد عتاب ها و سرزنش های شدیدی که در آیات بعد خواهد آمد که: چرا گروهی از مؤمنان تحت تأثیر این شایعه قرار گرفتند؟.

چرا مطالبه چهار شاهد نمودند؟ شامل شخص پیامبر (صلی الله علیه و آله) نیز بشود؟!.

این یکی از ایرادهای مهمی است که ما را در صحت این شأن نزول، لاقلاً گرفتار تردید می کند.

۲ با این که ظاهر آیات، چنین نشان می دهد که: حکم مربوط به «قذف» (نسبت اتهام عمل منافی عفت) قبل از داستان «افک» نازل شده است، چرا پیامبر (صلی الله علیه و آله) در همان روز که چنین تهمتی از

ناحیه «عبداللہ بن ابی سلول» و جمعی دیگر پخش شد، آنها را احضار فرمود، و حدّ الهی را در مورد آنها اجرا نکرد؟ (مگر این که گفته شود: آیه قذف و آیات مربوط به افک همه یک جا نازل شده و یا به تعبیر دیگر، آن حکم نیز به تناسب این موضوع تشریح گردیده که در این صورت این ایراد منتفی می شود ولی ایراد اول کاملاً به قوت خود باقی است). (۴) و اما در مورد شأن نزول دوم، مشکل از این بیشتر است، چرا که:

اولاً: مطابق این شأن نزول، کسی که مرتکب تهمت زدن شد، یک نفر بیشتر نبود، در حالی که آیات با صراحت می گوید، گروهی در این مسأله فعالیت داشتند، و شایعه را آنچنان پخش کردند که تقریباً محیط را فرا گرفت، و لذا ضمیرها در مورد عتاب و سرزنش مؤمنانی که در این مسأله درگیر شدند، همه به صورت جمع آمده است، و این، با شأن نزول دوم به هیچ وجه سازگار نیست.

ثانیاً: این سؤال باقی است که: اگر «عایشه» مرتکب چنین تهمتی شده بود و بعداً خلاف آن ثابت گردید، چرا پیامبر (صلی الله علیه و آله) حدّ تهمت بر او اجرا نکرد؟

ثالثاً: چگونه امکان دارد، پیامبر اکرم (صلی الله علیه و آله) تنها با شهادت یک زن حکم اعدام را در مورد یک متهم صادر کند، با این که رقابت در میان زنان یک مرد عادی است، این امر ایجاب می کرد احتمال

انحراف از حق و عدالت یا حداقل اشتباه و خطا در حق او بدهد .

به هر حال ، آنچه برای ما مهم است این شأن نزول ها نیست ، مهم آن است که : بدانیم از مجموع آیات استفاده می شود شخص بی گناهی را به هنگام نزول این آیات متهم به عمل منافی عفت نموده بودند ، و این شایعه در جامعه پخش شده بود .

و نیز از قرائن موجود در آیه استفاده می شود : این تهمت درباره فردی بود که از اهمیت ویژه ای در جامعه آن روز برخوردار بوده است .

و نیز گروهی از منافقان و به ظاهر مسلمان ها می خواستند از این حادثه بهره برداری غرض آلودی به نفع خویش و به زیان جامعه اسلامی کنند ، که آیات فوق نازل شد و با قاطعیت بی نظیری با این حادثه برخورد کرد ، و منحرفان بد زبان و منافقان تیره دل را محکم بر سر جای خود نشاند .

بدیهی است ، این احکام شأن نزولش هر که باشد انحصار به او و آن زمان و مکان نداشته ، و در هر محیط و هر عصر و زمان جاری است .

بعد از همه این گفتگوها به سراغ تفسیر آیات می رویم تا ببینیم چگونه قرآن با فصاحت و بلاغت تمام ، این حادثه خاص را پی گیری و مو شکافی نموده و در نهایت حل و فصل کرده است .

وَلَا يَأْتَلِ أُولُو الْفَضْلِ مِنْكُمْ وَالسَّعَةِ أَنْ يُؤْتُوا أُولَى الْقُرْبَىٰ وَالْمَسَاكِينَ وَالْمُهَاجِرِينَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَلِيَعْفُوا وَيُتُصَفَّحُوا

لَا تُحِبُّونَ أَنْ يَغْفِرَ اللَّهُ لَكُمْ وَاللَّهُ غَفُورٌ رَحِيمٌ

آنها که از میان شما دارای برتری (مالی) و وسعت زندگی هستند نباید سوگند یاد کنند که از انفاق نسبت به نزدیکان و مستمندان و مهاجران در راه خدا دریغ نمایند؛ آنها باید عفو کنند و چشم بپوشند؛ آیا دوست نمی دارید خداوند شما را ببخشد؟! و خداوند آمرزنده و مهربان است!

پی نوشتها

۱. آنچه در بالا آوردیم مضمون روایتی است که در بیشتر کتب تفسیر، با کمی تفاوت آمده و ما آن را با کمی اختصار ذکر کردیم.

۲. «مجمع البیان»، ذیل آیات مورد بحث؛ «بحار الانوار»، ج ۲۰، ص ۳۱۰؛ «صحیح مسلم»، ج ۸، ص ۱۱۳؛ «اسباب نزول الآیات» واحدی نیشابوری، ص ۲۱۴.

۳. «نور الثقلین»، ج ۳، ص ۵۸۱؛ «المیزان»، ج ۱۵، ص ۱۰۳؛ «بحار الانوار»، ج ۲۲، ص ۱۵۵، و ج ۷۶، ص ۱۰۳؛ «تفسیر صافی»، ج ۳، ص ۴۲۳.

۴. «المیزان»، ج ۱۵، ص ۱۱۱.

شأن نزول: از کمک های مالی دریغ نکنید

جمعی از مفسران، برای آیه مورد بحث، شأن نزولی نقل کرده اند که: پیوند آن را با آیات گذشته روشن می سازد و آن این که:

«این آیه درباره گروهی از صحابه نازل شد که بعد از «داستان افک» سوگند یاد کردند که به هیچ یک از کسانی که در این ماجرا درگیر بودند و به این تهمت بزرگ دامن زدند کمک مالی نکنند، و در هیچ موردی با آنها مواسات

نمایند ، آیه فوق نازل شد و آنها را از این شدت عملو خشونت باز داشتودستور عفو و گذشت داد» .

این شأن نزول را «قرطبی» در تفسیرش از «ابن عباس» و «ضحاک» ، و مرحوم «طبرسی» از «ابن عباس» و غیر او ، ذیل آیات مورد بحث نقل کرده اند و جنبه عمومی دارد . (۱)

ولی گروهی از مفسران اهل تسنن ، اصرار دارند بگویند : این آیه در خصوص «ابوبکر» نازل شده که بعد از داستان «افک» ، کمک مالی خود را به «مسطح بن اثاثه» که «پسر خاله» یا «پسر خواهر» او بود ، و به مسأله افک دامن می زد ، قطع کرده ، (۲) در حالی که تمام ضمیرهایی که در آیه به کار رفته به صورت جمع است و نشان می دهد : گروهی از مسلمانان بعد از این ماجرا تصمیم به قطع کمک های خود از این مجرمان گرفته بودند ، و آیه ، آنها را از این کار نهی کرد .

به هر حال ، می دانیم : آیات قرآن اختصاص به شأن نزول ندارد ، بلکه همه مؤمنان را تا دامنه قیامت شامل می گردد ، یعنی توصیه می کند : مسلمانان در این گونه موارد گرفتار احساسات تند و داغ نشوند ، و در برابر لغزش ها و اشتباهات گنهکاران تصمیمات خشن نگیرند .

قُلْ لِلْمُؤْمِنِينَ يَغُضُّوا مِنْ أَبْصَارِهِمْ وَيَحْفَظُوا فُرُوجَهُمْ ذَلِكَ أَزْكَى لَهُمْ إِنَّ اللَّهَ خَبِيرٌ بِمَا يَصْنَعُونَ

وَقُلْ لِلْمُؤْمِنَاتِ يَغْضُضْنَ مِنْ أَبْصَارِهِنَّ وَيَحْفَظْنَ فُرُوجَهُنَّ وَلَا يُبْدِينَ زِينَتَهُنَّ إِلَّا مَا ظَهَرَ مِنْهَا وَلَا يَضْرِبْنَ بِخُمُرِهِنَّ عَلَى جُيُوبِهِنَّ وَلَا يُبْدِينَ زِينَتَهُنَّ إِلَّا لِبُعُولَتِهِنَّ

أَوْ آبَائِهِمْ أَوْ آبَاءِ بُعُولَتِهِمْ أَوْ أَبْنَائِهِمْ أَوْ أَبْنَاءِ بُعُولَتِهِمْ أَوْ إِخْوَانِهِمْ أَوْ بَنِي إِخْوَانِهِمْ أَوْ نِسَائِهِمْ أَوْ مَا مَلَكَتْ أَيْمَانُهُمْ أَوْ التَّابِعِينَ غَيْرِ أُولِي الْأَرْبَةِ مِنَ الرِّجَالِ أَوْ الطُّفُلِ الَّذِينَ لَمْ يَظْهَرُوا عَلَى عَوْرَاتِ النِّسَاءِ وَلَا يَضْرِبْنَ بَأَرْجُلِهِنَّ لِيُعْلَمَ مَا يُخْفِينَ مِنْ زِينَتِهِنَّ وَتُوبُوا إِلَى اللَّهِ جَمِيعًا أَيُّهَا الْمُؤْمِنُونَ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ

به مؤمنان بگو چشم های خود را (از نگاه به نامحرمان) فرو گیرند ، و عفاف خود را حفظ کنند ؛ این برای آنان پاکیزه تر است ؛ خداوند از آنچه انجام می دهند آگاه است !

و به زنان با ایمان بگو چشم های خود را (از نگاه هوس آلود) فرو گیرند ، و دامان خویش را حفظ کنند و زینت خود را جز آن مقدار که نمایان است آشکار نمایند ، و (اطراف) روسری های خود را بر سینه خود افکنند (تا گردن و سینه با آن پوشانده شود) ، و زینت خود را آشکار نسازند مگر برای شوهرانشان ، یا پدرانشان ، یا پسرانشان ، یا پسران همسرانشان ، یا برادرانشان ، یا پسران برادرانشان ، یا پسران خواهرانشان ، یا زنان هم کیششان ، یا بردگانشان (کنیزانشان) یا افراد سفیه که تمایلی به زن ندارند ، یا کودکانی که از امور جنسی مربوط به زنان آگاه نیستند ؛ و هنگام راه رفتن پای های خود را به زمین نزنند تا زینت پنهانشان دانسته شود . (و صدای خلخال که بر پا دارند به گوش رسد) . و همگی به سوی خدا بازگردید ای مؤمنان ، تا رستگار شوید !

۱. «تبیان»، ج ۷، ص ۴۲۱؛ «مجمع البیان»، ذیل آیه مورد بحث؛ «المیزان»، ج ۱۵، ص ۱۰۶؛ «قرطبی»، ج ۱۲، ص ۲۰۷.

۲. «مجمع البیان»، ذیل آیه مورد بحث؛ «تبیان»، ج ۷، ص ۴۲۱؛ «المیزان»، ج ۱۵، ص ۱۰۶.

شأن نزول : نگاه به نامحرم ممنوع

در کتاب «کافی» در شأن نزول نخستین آیه از آیات فوق، از امام باقر (علیه السلام) چنین نقل شده است: جوانی از «انصار» در مسیر خود با زنی روبرو شد و در آنروز زنان مقنعه خود را در پشت گوش ها قرار می دادند (و طبعاً گردن و مقداری از سینه آنها نمایان می شد) چهره آن زن، نظر آن جوان را به خود جلب کرد، و چشم خود را به او دوخت هنگامی که زن گذشت، جوان همچنان با چشمان خود او را بدرقه می کرد، در حالی که راه خود را ادامه می داد تا این که: وارد کوچه تنگی شد و باز همچنان به پشت سر خود نگاه می کرد، ناگهان صورتش به دیوار خورد و تیزی استخوان یا قطعه شیشه ای که در دیوار بود صورتش را شکافت!

هنگامی که زن گذشت، جوان به خود آمد، دید خون از صورتش جاری است و به لباس و سینه اش ریخته! (سخت ناراحت شد) با خود گفت: به خدا سوگند من خدمت پیامبر می روم و این ماجرا را بازگو می کنم، هنگامی که چشم رسول خدا (صلی الله علیه و آله) به او

افتاد فرمود چه شده است؟

جوان ماجرا را نقل کرد ، در این هنگام «جبرئیل» ، پیک وحی خدا نازل شد و آیه فوق را آورد (قُلْ لِلْمُؤْمِنِينَ يَعْضُوا مِنْ أَبْصَارِهِمْ...) . (۱)

و لَيْسَ تَعْفِيفِ الَّذِينَ لَا- يَجِدُونَ نِكَاحًا حَتَّى يُغْنِيَهُمُ اللَّهُ مِنْ فَضْلِهِ وَ الَّذِينَ يَتَّبِعُونَ الْكِتَابَ مِمَّا مَلَكَتْ أَيْمَانُكُمْ فَكَاتِبُوهُمْ إِنْ عَلِمْتُمْ فِيهِمْ خَيْرًا وَ آتُوهُمْ مِنْ مَالِ اللَّهِ الَّذِي آتَاكُمْ وَ لَا- تُكْرَهُوا فَتْيَاتِكُمْ عَلَى الْبِغَاءِ إِنْ أَرَدْنَ تَحَصُّنًا لِيَبْتِغُوا عَرَضَ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَ مَنْ يُكْرِهِنَّ فَإِنَّ اللَّهَ مِنْ بَعْدِ إِكْرَاهِهِنَّ غَفُورٌ رَحِيمٌ

و کسانی که امکانی برای ازدواج نمی یابند ، باید پاکدامنی پیشه کنند تا خداوند از فضل خود آنان را بی نیاز گرداند . و آن بردگانتان که خواستار مکاتبه (قرار داد آزاد شدن) هستند ، با آنان قرار داد ببندید اگر رشد و صلاح در آنان احساس می کنید و چیزی از مال خدا را که به شما داده است به آنان بدهید . و کنیزان خود را برای دستیابی به متاع ناپایدار زندگی دنیا مجبور به خودفروشی نکنید اگر خودشان می خواهند پاک بمانند ! و هر کس آنها را (بر این کار) اجبار کند ، (سپس پشیمان گردد) خداوند بعد از این اجبار آنها ، آمرزنده و مهربان است . (توبه کنید ، تا خداوند شما را ببخشد) !

پی نوشتها

۱ . «وسائل الشیعه» ، ج ۲۰ ، ص ۱۹۲ ؛ «نور الثقلین» ، ج ۳ ، ص ۵۸۸ ؛ «المیزان» ، ج ۱۵ ، ص ۱۱۶ ؛ «تفسیر صافی» ، ج ۳ ، ص ۴۳۰ .

شأن نزول : عفت در دوران عزوبت

بعضی از مفسران در شأن نزول این جمله گفته اند : «عبدالله بن ابی

شش کنیز داشت که آنها را مجبور به کسب درآمد برایش از طریق خودفروشی می کرد! هنگامی که حکم اسلام درباره مبارزه با اعمال منافی با عفت (در این سوره) صادر شد، آنها به خدمت پیامبر (صلی الله علیه و آله) آمدند و از این ماجرا شکایت کردند آیه فوق نازل شد و از این کار نهی کرد. (۱)

لَقَدْ أَنْزَلْنَا آيَاتٍ مُّبَيِّنَاتٍ وَاللَّهُ يَهْدِي مَنْ يَشَاءُ إِلَى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ

وَيَقُولُونَ آمَنَّا بِاللَّهِ وَبِالرَّسُولِ وَأَطَعْنَا ثُمَّ يَتَوَلَّى فَرِيقٌ مِنْهُمْ مِنْ بَعْدِ ذَلِكَ وَمَا أُولَئِكَ بِالْمُؤْمِنِينَ

وَإِذَا دُعُوا إِلَى اللَّهِ وَرَسُولِهِ لِيَحْكُمَ بَيْنَهُمْ إِذَا فَرِيقٌ مِنْهُمْ مُعْرِضُونَ

وَإِنْ يَكُنْ لَهُمُ الْحَقُّ يَأْتُوا إِلَيْهِ مُذْعِنِينَ

أَفِي قُلُوبِهِمْ مَرَضٌ أَمْ ارْتَابُوا أَمْ يَخَافُونَ أَنْ يَحِيفَ اللَّهُ عَلَيْهِمْ وَرَسُولُهُ بَلْ أُولَئِكَ هُمُ الظَّالِمُونَ

ما آیات روشنگری نازل کردیم؛ و خدا هر که را بخواهد به صراط مستقیم هدایت می کند!

آنها می گویند: «به خدا و پیامبر ایمان داریم و اطاعت می کنیم»! ولی بعد از این ادعا، گروهی از آنان رویگردان می شوند؛ آنها (در حقیقت) مؤمن نیستند!

و هنگامی که از آنان دعوت شود که به سوی خدا و پیامبرش بیایند تا در میانشان داوری کند، ناگهان گروهی از آنان روی گردان می شوند!

ولی اگر (داوری به نفع آنها بوده باشد و) حق داشته باشند با سرعت و تسلیم به سوی او می آیند.

آیا در دل های آنان بیماری است، یا شک و تردید دارند، یا می ترسند خدا و رسولش بر آنان

ستم کنند؟! نه ، بلکه آنها خودشان ستمگرند !

پی نوشتها

۱. «مجمع البيان»، ذیل آیه مورد بحث؛ «بحار الانوار»، ج ۷۶، ص ۱۷؛ «المیزان»، ج ۱۵، ص ۱۱۸؛ «قرطبی»، ج ۱۲، ص ۲۵۴، با اندکی تفاوت .

شأن نزول : داوری با رسول خدا است !

مفسران ، برای بخشی از این آیات ، دو شأن نزول ذکر کرده اند : نخست این که : یکی از منافقان ، با یک مرد یهودی نزاعی داشت ، مرد یهودی فرد منافق به ظاهر مسلمان را به داوری پیامبر اسلام (صلی الله علیه وآله) خواند ، اما منافق زیر بار نرفت ، و او را به داوری «کعب بن اشرف یهودی»! دعوت کرد (و حتی طبق بعضی از روایات صریحاً گفت : ممکن است «محمد» در مورد ما عدالت را رعایت نکند !) آیات فوق نازل شد و سخت این گونه اشخاص را مورد سرزنش و مذمت قرار داد . (۱)

دیگر این که : میان امیرمؤمنان «علی» (علیه السلام) و «عثمان» (یا طبق روایتی میان آن حضرت و «مغیره بن وائل») بر سر زمینی که از علی (علیه السلام) خریداری کرده بود ، و سنگ هائی از آن بیرون آمد ، و خریدار می خواست آن را به عنوان معیوب بودن فسخ کند ، اختلافی در گرفت . علی (علیه السلام) فرمود : میان من و تو رسول الله (صلی الله علیه وآله) داوری کند ، اما «حکم بن ابی العاص» که از منافقان بود ، به خریدار گفت :

این کار را مکن ! چرا که اگر نزد پسر عموی او یعنی پیامبر بروی

، مسلماً به نفع او داوری خواهد کرد! آیه فوق نازل شد و او را سخت نکوهش کرد. (۲)

وَعَدَ اللَّهُ الَّذِينَ آمَنُوا مِنْكُمْ وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ لَيَسِّرَنَّ لَهُمْ فِي الْأَرْضِ كَمَا اسْتَخْلَفَ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ وَلَيُمَكِّنَنَّ لَهُمْ دِينَهُمُ الَّذِي ارْتَضَى لَهُمْ وَلَيُبَدِّلَنَّهُمْ مِنْ بَعْدِ خَوْفِهِمْ أَمْنًا يَعْبُدُونَنِي لَا يُشْرِكُونَ بِي شَيْئًا وَمَنْ كَفَرَ بَعْدَ ذَلِكَ فَأُولَئِكَ هُمُ الْفَاسِقُونَ

خداوند به کسانی از شما که ایمان آورده و کارهای شایسته انجام داده اند وعده می دهد که قطعاً آنان را حکمران روی زمین خواهد کرد، همان گونه که پیشینیان آنها خلافت روی زمین را بخشید؛ و دین و آئینی را که برای آنان پسندیده، پا بر جا و ریشه دار خواهد ساخت؛ و ترسشان را به امنیت و آرامش مبدل می کند، آن چنان که تنها مرامی پرستند و چیزی را شریک من نخواهند ساخت. و کسانی که پس از آن کافر شوند، آنها فاسقانند.

پی نوشتها

۱. «مجمع البيان»، ذیل آیات مورد بحث؛ «تبيان»، ج ۷، ص ۴۵۰؛ «قرطبی»، ج ۱۲، ص ۲۹۳.

۲. «مجمع البيان»، ذیل آیات مورد بحث؛ «تبيان»، ج ۷، ص ۴۵۰؛ «قرطبی»، ج ۱۲، ص ۲۹۳؛ «نور الثقلين»، ج ۳، ص ۶۱۵.

شأن نزول : مشکلات مسلمانان صدر اسلام

بسیاری از مفسران از جمله «سیوطی» در «اسباب النزول»، «طبرسی» در «مجمع البيان»، «سید قطب» در «فی ظلال» و «قرطبی» در تفسیر خود (با تفاوت مختصری) در شأن نزول این آیه چنین نقل کرده اند: «هنگامی که پیامبر (صلی الله علیه

وآله) و مسلمانان به مدینه هجرت کردند و انصار با آغوش باز آنها را پذیرا گشتند ، تمامی عرب بر ضد آنها قیام کردند ، و آنچنان بود که آنها ناچار بودند اسلحه را از خود دور نکنند ، شب با سلاح بخوابند و صبح با سلاح بر خیزند (و حالت آماده باش دائم داشته باشند) ادامه این حالت بر مسلمانان سخت آمد .

بعضی این مطلب را آشکارا گفتند : تا کی این حال ادامه خواهد یافت؟

آیا زمانی فرا خواهد رسید که ما با خیال آسوده ، شب استراحت کنیم ، اطمینان و آرامش بر ما حکم فرما گردد ، و جز از خدا از هیچ کس نترسیم؟ آیه فوق نازل شد و به آنها بشارت داد که آری ، چنین زمانی فرا خواهد رسید» . (۱)

إِنَّمَا الْمُؤْمِنُونَ الَّذِينَ آمَنُوا بِاللَّهِ وَرَسُولِهِ وَإِذَا كَانُوا مَعَهُ عَلَى أَمْرٍ جَامِعٍ لَمْ يَذْهَبُوا حَتَّى يَسْتَأْذِنُوهُ إِنَّ الَّذِينَ يَسْتَأْذِنُونَكَ أُولَئِكَ الَّذِينَ يُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَرَسُولِهِ فَإِذَا اسْتَأْذَنُوكَ لِبَعْضِ شَأْنِهِمْ فَأُذِنَ لِمَنْ شِئْتَ مِنْهُمْ وَاسْتَغْفَرَ لَهُمُ اللَّهُ إِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ

لَا تَجْعَلُوا دُعَاءَ الرَّسُولِ بَيْنَكُمْ كَدُعَاءِ بَعْضِكُمْ بَعْضًا قَدْ يَعْلَمُ اللَّهُ الَّذِينَ يَتَسَلَّلُونَ مِنْكُمْ لِوَاذًا فَلْيَحْذَرِ الَّذِينَ يُخَالِفُونَ عَنْ أَمْرِهِ أَنْ تُصِيبَهُمْ فِتْنَةٌ أَوْ يُصِيبَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ

أَلَا إِنَّ لِلَّهِ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ قَدْ يَعْلَمُ مَا أَنْتُمْ عَلَيْهِ وَيَوْمَ يُزْجَعُونَ إِلَيْهِ فَيُنَبِّئُهُمْ بِمَا عَمِلُوا وَاللَّهُ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ

مؤمنان واقعی کسانی هستند که به خدا و رسولش ایمان آورده اند و هنگامی که در کار مهمی با او باشند ، بی اجازه او جایی نمی روند ، کسانی که از تو اجازه

می گیرند، به راستی به خدا و پیامبرش ایمان آورده اند، در این صورت، هر گاه برای بعضی کارهای مهم خود از تو اجازه بخواهند، به هر یک از آنان که می خواهی (و صلاح می بینی) اجازه ده، و برایشان از خدا آمرزش بخواه که خداوند آمرزنده و مهربان است!

صدا کردن پیامبر را در میان خود، مانند صدا کردن یکدیگر قرار ندهید؛ خداوند کسانی از شما را که پشت سر دیگران پنهان می شوند و یکی پس از دیگری فرار می کنند می داند.

پس آنان که فرمان او را مخالفت می کنند باید بترسند از این که فتنه ای دامنهشان را بگیرد، یا عذابی دردناک به آنها برسد!

آگاه باشید که برای خداست آنچه در آسمان ها و زمین است؛ او می داند آنچه را که شما بر آن هستید، و روزی را که به سوی او باز گردانده می شوند؛ و آنها را از اعمالی که انجام دادند آگاه می سازد؛ و خداوند به هر چیزی داناست!

پی نوشتها

۱. «اسباب النزول» سیوطی، ص ۱۶۳؛ «مجمع البیان»، ذیل آیه مورد بحث؛ «قرطبی»، ج ۱۲، ص ۲۹۷؛ «فی ظلال القرآن»، ذیل آیه مورد بحث.

شأن نزول: حنظله غسیل الملائکه

درباره نخستین آیه مورد بحث، شأن نزول های گوناگونی نقل کرده اند:

در بعضی از روایات، می خوانیم: این آیه در مورد «حنظله بن اُبی عیاش» نازل شده است که می خواست در همان شب که فردای آن جنگ «أُحد»

در گرفت ، عروسی کند ، پیامبر(صلی الله علیه وآله) با اصحاب و یاران مشغول به مشورت درباره جنگ بود ، او نزد پیامبر(صلی الله علیه وآله) آمد و عرضه داشت : اگر پیامبر(صلی الله علیه وآله) به او اجازه دهد آن شب را نزد همسر خود بماند ، پیامبر(صلی الله علیه وآله) به او اجازه داد .

صبحگاهان به قدری برای شرکت در برنامه جهاد عجله داشت که موفق به انجام غسل نشد ، با همان حال وارد معرکه کارزار گردید ، و سرانجام شربت شهادت نوشید .

پیامبر(صلی الله علیه وآله) درباره او فرمود : «فرشتگان را دیدم که «حفظه» را در میان آسمان و زمین غسل می دهند» ! .

لذا بعد از آن به عنوان «غسل الملائکه» نامیده شد . (۱)

در شأن نزول دیگری می خوانیم : آیه در داستان جنگ خندق نازل گردید ، در آن هنگام که پیامبر(صلی الله علیه وآله) با انبوه مسلمانان با سرعت مشغول کردن خندق در اطراف مدینه بودند ، گروهی از منافقین به ظاهر در صف آنها بودند ولی کمتر کار انجام می دادند ، و تا چشم مسلمانان را غافل می دیدند ، بدون اجازه از پیامبر(صلی الله علیه وآله) آهسته به خانه های خود می آمدند .

اما هنگامی که مسلمانان راستین مشکلی پیدا می کردند ، نزد پیامبر(صلی الله علیه وآله) آمده اجازه می خواستند و به محض این که کار خود را انجام می دادند باز می گشتند و به حفر خندق ادامه می دادند ، تا از این کار خیر و مهم عقب نمانند ، آیه فوق گروه اول را

مذمت و گروه دوم را ستایش می کند . (۲)

پی نوشتها

۱. «نور الثقلین» ، ج ۳ ، ص ۶۲۸ ؛ «تفسیر علی بن ابراهیم قمی» ، ج ۲ ، ص ۱۱۰ ؛ «بحار الانوار» ، ج ۱۷ ، ص ۲۶ ، ج ۲۰ ، ص ۵۷ ، و ج ۲۲ ، ص ۹۹ .

۲. «تفسیر فی ظلال القرآن» ، ج ۶ ، ص ۱۲۶ ، ذیل آیات مورد بحث .

فصل نهم : سوره فرقان قصص عنكبوت روم لقمان احزاب

آیات و ترجمه

وَقَالُوا مَا لِهَذَا الرَّسُولِ يَأْكُلُ الطَّعَامَ وَيَمْشِي فِي الْأَسْوَاقِ لَوْلَا أَنْزَلَ إِلَيْهِ الْمَلَكُ فَيَكُونُ مَعَهُ نَذِيرًا

أَوْ يُنْفِثُ إِلَيْهِ كَنْزًا أَوْ تَكُونُ لَهُ جَنَّةٌ يَأْكُلُ مِنْهَا وَقَالَ الظَّالِمُونَ إِنْ تَتَّبِعُونَ إِلَّا رَجُلًا مَسْحُورًا

انظُرْ كَيْفَ ضَرَبُوا لَكَ الْأَمْثَالَ فَضَلُّوا فَلَا يَسْتَطِيعُونَ سَبِيلًا

تَبَارَكَ الَّذِي إِنْ شَاءَ جَعَلَ لَكَ خَيْرًا مِنْ ذَلِكَ جَنَّاتٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ وَيَجْعَلُ لَكَ قُصُورًا

و گفتند : «چرا این پیامبر غذا می خورد و در بازارها راه می رود؟! (نه سنت فرشتگان دارد و نه روش شاهان را!) چرا فرشته ای بر او نازل نشده که همراه وی مردم را انداز کند (و گواه صدق دعوی او باشد)؟! .

یا گنجی (از آسمان) برای او فرستاده شود ، یا باغی داشته باشد که از (میوه) آن بخورد (و امرار معاش کند)؟! و ستمگران گفتند : «شما تنها از مردی مجنون پیروی می کنید»! .

بین چگونه برای تو مثل ها زدند و گمراه شدند ، آنگونه که قدرت پیدا کردن راه راندارند!

زوال ناپذیر و بزرگ است خدائی که اگر بخواهد برای تو بهتر از این می دهد : باغ هائی که نهرها

از زیر درختانش جاری است ، و (اگر بخواهد) برای تو کاخ هائی مجلل قرار می دهد .

شأن نزول : پیامبر از جنس مردم است

در روایتی از امام حسن عسکری (علیه السلام) می خوانیم که فرمود : از پدرم ، امام دهم سؤال کردم : آیا پیامبر اسلام (صلی الله علیه و آله) با یهود و مشرکان در برابر سرزنش ها و بهانه گیری هایشان به بحث و گفتگو و استدلال می پرداخت؟

پدرم فرمود : آری ، بارها چنین شد ، از جمله این که : روزی پیامبر (صلی الله علیه و آله) در کنار خانه خدا نشسته بود ، «عبدالله بن ابی امیه مخزومی» در برابر او قرار گرفته گفت :

«ای محمد تو ادعای بزرگی کرده ای ، و سخنان وحشتناکی می گوئی ! تو چنین می پنداری که : رسول پروردگار عالمیانی ، اما پروردگار جهانیان و خالق همه مخلوقات ، شایسته نیست ، رسولی مثل تو انسانی همانند ما داشته باشد ، تو همانند ما غذا می خوری ، و همچون ما در بازارها راه می روی ! .

پیامبر (صلی الله علیه و آله) عرضه داشت : بار پروردگارا تو همه سخنان را می شنوی و به هر چیز ، عالمی ، آنچه را بندگان تو می گویند ، می دانی (خودت پاسخ آنها را بیان فرما) در این هنگام آیات فوق نازل شد و به بهانه گیری های آنها پاسخ داد .

(۱)

وَمَا أَرْسَلْنَا قَبْلَكَ مِنَ الْمُرْسَلِينَ إِلَّا إِنَّهُمْ لَيَأْكُلُونَ الطَّعَامَ وَيَمْشُونَ فِي الْأَسْوَاقِ وَجَعَلْنَا بَعْضَكُمْ لِبَعْضٍ فِتْنَةً أَتَصْبِرُونَ وَكَانَ رَبُّكَ بَصِيرًا

ما هیچ یک از رسولان را پیش از تو نفرستادیم مگر

این که غذا می خوردند و در بازارها راه می رفتند؛ و بعضی از شما را وسیله امتحان بعضی دیگر قرار دادیم، آیا صبر و شکیبائی می کنید (و از عهده امتحان بر می آئید)؟! و پروردگار تو همواره بصیر و بینا بوده است.

پی نوشتها

۱. «نور الثقلین»، ج ۳، ص ۳۱۴، و ج ۴، ص ۶؛ «بحار الانوار»، ج ۹، ص ۲۶۹؛ «تفسیر صافی»، ج ۲، ص ۱۰۹، و ج ۴، ص ۶.

شأن نزول: راه و روش تو، راه و روش پیامبران پیشین

جمعی از مفسران، در شأن نزول آیه فوق چنین آورده اند: گروهی از سران مشرکان، خدمت پیامبر(صلی الله علیه و آله) آمده، گفتند: ای محمد! تو از ما چه می خواهی؟ اگر ریاست می طلبی ما تو را سرپرست خود می کنیم، و اگر علاقه به مال داری از اموال خود در اختیار تو می گذاریم.

اما هنگامی که دیدند: پیامبر(صلی الله علیه و آله) در برابر این پیشنهادهایشان تسلیم نشد، به بهانه جوئی پرداخته گفتند: تو چگونه فرستاده خدا هستی؟ با این که: غذا می خوری و در بازارها توقف می کنی؟!!

آنها پیامبر(صلی الله علیه و آله) را به خوردن غذا سرزنش کردند؛ چرا که می خواستند: او فرشته باشد.

به راه رفتن در بازارها ملامت کردند؛ چرا که آنها کسرها و قیصرها و پادشاهان جبار را دیده بودند، که هرگز گام در بازارها نمی گذاردند، در حالی که پیامبر(صلی الله علیه و آله) با مردم در بازارها حشر و نشر

داشت و با آنها مانوس بود، و امر و نهی الهی را به آنها ابلاغ می کرد، بهانه جویان ایراد کرده گفتند:

او می خواهد حکمران ما شود، در حالی که روش او مخالف سیره پادشاهان است!

آیه فوق، نازل شد و این حقیقت را روشن ساخت که: روش پیامبر اسلام (صلی الله علیه و آله)، روش همه پیامبران پیشین است. (۱)

و يَوْمَ يَعِضُ الظَّالِمُ عَلَى يَدَيْهِ يَقُولُ يَا لَيْتَنِي اتَّخَذْتُ مَعَ الرَّسُولِ سَبِيلاً

يا وَيْلَتَى لَيْتَنِي لَمْ أَتَّخِذْ فُلاناً خَلِيلاً

لَقَدْ أَضَلَّنِي عَنِ الذِّكْرِ بَعْدَ إِذْ جَاءَنِي وَ كَانَ الشَّيْطَانُ لِلْإِنْسَانِ خَذُولاً

و (به خاطر آور) روزی را که ستمکار دست خود را (از شدت حسرت) به دندان می گزد و می گوید: «ای کاش با رسول (خدا) راهی برگزیده بودم!

ای وای بر من! کاش فلان (شخص گمراه) را دوست خود انتخاب نکرده بودم!

او مرا از یادآوری (حق) گمراه ساخت بعد از آن که (یاد حق) به سراغ من آمده بود». و شیطان همیشه خوار کننده انسان بوده است!

پی نوشتها

۱. گر چه، مضمون روایت فوق، در بسیاری از تفسیرها آمده است، ولی آنچه ما در بالا ذکر کردیم مطابق روایتی است که «قرطبی» در ج ۱۳ تفسیرش ص ۵ آورده است.

شان نزول: در انتخاب دوست به هوش باشید!

برای این آیات شان نزولی نقل کرده اند که، فشرده اش چنین است:

«در عصر پیامبر (صلی الله علیه و آله) دو نفر دوست در میان مشرکان به نام «عقبه» و «أُبَیُّ» بودند هر زمان «عقبه» از سفر می آمد غذائی

ترتیب می داد و اشراف قومش را دعوت می کرد و در عین حال دوست می داشت به محضر پیامبر (صلی الله علیه و آله) برسد هر چند اسلام را نپذیرفته بود .

روزی از سفر آمد ، و طبق معمول ، غذائی ترتیب داد و دوستان را دعوت کرد ، در ضمن از پیامبر اسلام (صلی الله علیه و آله) نیز دعوت نمود .

هنگامی که : سفره را گسترده و غذا حاضر شد ، پیامبر (صلی الله علیه و آله) فرمود : تا شهادت به وحدانیت خدا و رسالت من ندهی ، از غذای تو نمی خورم ، «عقبه» شهادتین را بر زبان جاری کرد .

این خبر به گوش دوستش «أَبِی» رسید ، پرسید : ای «عقبه» ! از آئینت منحرف شدی؟

گفت : نه به خدا سوگند من منحرف نشدم ، و لکن مردی بر من وارد شد که حاضر نبود از غذایم بخورد ، جز این که شهادتین بگویم ، من از این شرم داشتم که او از سر سفره من برخیزد ، بی آن که غذا خورده باشد ، لذا شهادت دادم !

«أَبِی» گفت : من هرگز از تو راضی نمی شوم مگر این که : در برابر او بایستی و سخت توهین کنی ! ، «عقبه» این کار را کرد و مرتد شد ، و سرانجام در جنگ «بدر» در صف کفار به قتل رسید و رفیقش «أَبِی» نیز در روز جنگ «احد» کشته شد . (۱)

آیات فوق ، نازل گردید و سرنوشت مردی را که ، در این جهان گرفتار دوست گمراهش می شود و او را به گمراهی می کشاند ، شرح

بارها گفته ایم : شأن نزول ها گرچه خاص است ولی هرگز مفهوم آیات را محدود نمی کند ، بلکه ، کلیت آن شامل تمام افراد مشابه می گردد .

وَ هُوَ الَّذِي خَلَقَ مِنَ الْمَاءِ بَشَرًا فَجَعَلَهُ نَسَبًا وَ صِهْرًا وَ كَانَ رَبُّكَ قَدِيرًا

او کسی است که از آب ، انسانی را آفرید ؛ سپس او را نسب و سبب قرار داد (و نسل او را از این دو طریق گسترش داد ؛) و پروردگار تو همواره توانا بوده است .

پی نوشتها

۱ . «مجمع البيان» ، ذیل آیات مورد بحث ؛ «موسوعه التاريخ الاسلامی» ، ج ۱ ، ص ۵۰۹ (مجمع الفكر الاسلامی) ؛ «اسباب نزول الآيات» واحدی نیشابوری ، ص ۲۲۵ .

شأن نزول : علی (علیه السلام) ، داماد پیغمبر (صلی الله علیه وآله)

قابل توجه این که : حدیث معروفی در اینجا داریم که در کتب شیعه و اهل تسنن نقل شده است ، طبق این حدیث ، آیه فوق درباره پیامبر (صلی الله علیه وآله) و علی (علیه السلام) نازل شده ؛ چرا که پیامبر (صلی الله علیه وآله) دخترش فاطمه (علیها السلام) را به همسری علی (علیه السلام) در آورد و به این ترتیب علی (علیه السلام) هم پسر عموی پیامبر (صلی الله علیه وآله) و هم همسر دخترش بود ، و این است معنی «نسباً و صهراً» . (۱)

پی نوشتها

۱ . «مجمع البيان» ، ذیل آیه مورد بحث ؛ «روح المعانی» ، ذیل آیه مورد بحث ؛ «بحار الانوار» ، ج ۳۵ ، ص ۳۶۱ ، و ج ۴۳ ، ص ۱۰۶ .

شأن نزول : دانشمندان اهل کتاب اسلام می پذیرند

در مورد شأن نزول آیات فوق ، مفسران و راویان خبر ، روایات گوناگونی نقل کرده اند که قدر مشترک همه آنها یک چیز است ، و آن : ایمان آوردن گروهی از علمای «یهود» و «نصاری» ، و افراد پاکدل ، به آیات قرآن و پیامبر اسلام (صلی الله علیه وآله) است .

از «سعید بن جبیر» نقل شده : این آیات ، درباره هفتاد نفر از کشیش های مسیحی نازل شده است که «نجاشی» آنها را برای تحقیق ، از «حبشه» به «مکه» فرستاد ، هنگامی که پیامبر اسلام (صلی الله علیه وآله) سوره «یس» را برای آنها تلاوت کرد ، اشک شوق ریختند و اسلام آوردند . (۱)

بعضی دیگر گفته اند : این آیات ، درباره جمعی از نصارای «نجران» (شهری است در شمال یمن) نازل شده ، که نزد پیامبر اسلام (صلی الله علیه وآله) آمدند و آیات قرآن

را شنیدند و ایمان آوردند . (۲)

بعضی دیگر ، آن را در مورد «نجاشی» و یارانش می دانند . (۳)

و بعضی ، نزول آن را درباره «سلمان فارسی» ، و جمعی از علمای «یهود» ، مانند «عبدالله بن سلام» و «تمیم الداری» و «جارود عبدی» دانسته اند . (۴)

و بالاخره ، بعضی نیز آن را اشاره به چهل نفر از علما و روشن ضمیران مسیحی می دانند ، که سی و دو نفرشان از «حبشه» با «جعفر بن ابیطالب» به «مدینه» آمدند ، و هشت نفر از «شام» که در میان آنها «بحیرا» راهب معروف شامی بود . (۵)

البته ، روایات سه گانه نخست ، متناسب با نزول این آیات در «مکه» است ، و گفتار کسانی که معتقدند ، تمام این سوره مکی است را تأیید می کند ، ولی روایت چهارم و پنجم ، دلیل بر این است که این چند آیه ، استثناء در «مدینه» نازل شده ، و گواهی است بر قول کسانی که آنها را «مدنی» می دانند .

به هر حال ، این آیات ، شاهد گویایی است بر این که ، گروهی از دانشمندان اهل کتاب ، با شنیدن آیات قرآن ، اسلام را پذیرا شدند ؛ زیرا ممکن نبود پیامبر (صلی الله علیه و آله) چنین چیزی را بگوید را در حالی که ، کسی از اهل کتاب به او ایمان نیاورده باشد ؛ چرا که مشرکان فوراً به نفی و انکار برمی خاستند و جار و جنجال به راه می انداختند .

إِنَّ الَّذِي فَرَضَ عَلَيْكَ الْقُرْآنَ لَرَادُّكَ إِلَىٰ مَعَادٍ قُلْ رَبِّي أَعْلَمُ مَنْ جَاءَ بِالْهُدَىٰ

آن کس که قرآن را بر تو فرض کرد، تو را به جایگاهت (= زادگاهت) بازمی گرداند! بگو: «پروردگار من از همه بهتر می داند چه کسی (برنامه) هدایت آورده، و چه کسی در گمراهی آشکار است!»!

پی نوشتها

۱. «فی ظلال القرآن»، ج ۶، ص ۳۵۷ و ۳۵۸؛ «تفسیر ابن کثیر»، ج ۳، ص ۴۰۴؛ «جامع البیان»، ج ۷، ص ۷.

۲. «فی ظلال القرآن»، ج ۶، ص ۳۵۷ و ۳۵۸؛ «نور الثقلین»، ج ۵، ص ۲۵۳.

۳. «فی ظلال القرآن»، ج ۶، صفحات ۳۵۷ و ۳۵۸.

۴. «مجمع البیان»، ذیل آیات مورد بحث؛ «بحار الانوار»، ج ۲۲، ص ۴۷؛ «تبیان»، ج ۸، ص ۱۶۳.

۵. «مجمع البیان»، ذیل آیات مورد بحث؛ «بحار الانوار»، ج ۲۲، ص ۴۷؛ «قرطبی»، ج ۱۳، ص ۲۹۶.

شأن نزول : عشق و علاقه به وطن

جمعی از مفسرین، شأن نزولی برای آیه فوق از «ابن عباس» نقل کرده اند که مضمونش چنین است :

هنگامی که پیامبر(صلی الله علیه و آله) به قصد هجرت، از «مکه» به سوی «مدینه» می آمد، به سرزمین «جحفه» که فاصله چندان زیادی از «مکه» ندارد که رسید، به یاد موطنش «مکه» افتاد، شهری که حرم امن خدا است، و «خانه کعبه» که قلب و جان پیامبر(صلی الله علیه و آله) با آن پیوند ناگسستنی داشت در آنجا است، آثار این شوق

که با تأثر و اندوه آمیخته بود ، در چهره مبارکش نمایان گشت ، در اینجا پیکِ وحیِ خدا «جبرئیل» نازل شد و پرسید : آیا به راستی به شهر و زادگاهت اشتیاق داری؟

پیامبر(صلی الله علیه و آله) فرمود : آری .

جبرئیل عرض کرد : خداوند این پیام را برای تو فرستاده : **إِنَّ الَّذِي فَرَضَ عَلَيْكَ الْقُرْآنَ لَرَادُّكَ إِلَى مَعَادٍ** : «آن کس که این قرآن را بر تو فرض کرده است ، تو را به سرزمین اصلیت بازمی گرداند» . (۱)

و می دانیم این وعده بزرگ ، سرانجام تحقق یافت و پیامبر اسلام(صلی الله علیه و آله) پیروزمندانه با ارتشی نیرومند و قدرت و عظمت فراوان به «مکه» بازگشت ، و حرم امن خدا ، بدون جنگ و خون ریزی به تسلیم او در آمد .

بنابراین ، آیه فوق ، یکی از پیشگویی های اعجاز آمیز قرآن است ، که چنین خبری را به طور قطع و بدون هیچ قید و شرط ، بیان کرده و بعد از مدت کوتاهی تحقق یافت .

پی نوشتها

۱ . «مجمع البیان» ، ذیل آیه مورد بحث ؛ «تفسیر کبیر فخر رازی» ، ج ۲۵ ، ص ۲۱ ؛ «تفسیر قرطبی» ، ج ۱۳ ، ص ۲۴۷ ؛ «تفسیر المیزان» ، ج ۱۶ ، و تفاسیر دیگر .

شأن نزول : آزمایش حتمی و همگانی است

بعضی از مفسران ، روایتی نقل کرده اند که ، بر طبق آن ، «یازده آیه» آغاز این سوره که در «مدینه» نازل شده ، در مورد مسلمانانی است که در «مکه» بودند ، اظهار اسلام می کردند ، اما حاضر به هجرت به «مدینه» نبودند ، آنها نامه ای از

برادران خود در «مدینه» دریافت داشتند که در آن تصریح شده بود: «خدا اقرار به ایمان را از شما نمی پذیرد مگر این که: هجرت کنید، و به سوی ما بیایید» به این جهت آنها تصمیم به هجرت گرفتند و از «مکه» خارج شدند، جمعی از مشرکان به تعقیب آنان پرداختند، و با آنان پیکار کردند، بعضی، کشته شدند و بعضی، نجات یافتند (و احتمالاً بعضی نیز تسلیم شده به مکه بازگشتند). (۱)

بعضی دیگر، «آیه دوم» را در مورد «عمار یاسر» و جمعی دیگر، از مسلمانان نخستین می دانند که ایمان آوردند و سخت تحت شکنجه دشمنان واقع شدند. (۲)

بعضی گفته اند: «آیه هشتم» در مورد اسلام آوردن «سعد بن ابی وقاص» نازل شده.

ولی، بررسی خود این آیات، نشان می دهد: هیچ دلیلی، بر مسأله ارتباط این آیات با هجرت، نیست، تنها بیانگر فشارهایی است که بر مؤمنان در آن زمان، از ناحیه دشمنان، و حتی گاه از ناحیه پدران و مادران مشرک آنها، وارد می شد.

این آیات، مسلمانان را تشویق به استقامت و پایمردی در برابر موج فشار دشمن می کند، و اگر سخن از «جهاد» به میان آورده نیز ظاهراً جهاد در همین زمینه است، نه جهاد مسلحانه دسته جمعی و گروهی، که دستور آن در «مدینه» نازل شد.

و نیز اگر سخن از منافقان می گوید، ممکن است اشاره به گروه سست ایمانی باشد که احیاناً در «مکه» در لابلای

مسلمانان وجود داشتند ، گاه با مسلمانان همراه بودند و گاه با مشرکان ، کفه هر کدام سنگین تر می شد ، به سوی او می چرخیدند !

به هر حال ، پیوستگی و انسجام آیات این سوره ، ایجاب می کند که همه آنها را «مکی» بدانیم ، و روایات بالا که خود با یکدیگر انسجام ندارند ، نمی توانند این بهم پیوستگی را بر هم زنند .

وَ وَصَّيْنَا الْإِنْسَانَ بِوَالِدَيْهِ حُسْنًا وَإِنْ جَاهَدَاكَ لِتُشْرِكَ بِي مَا لَيْسَ لَكَ بِهِ عِلْمٌ فَلَا تُطِعْهُمَا إِلَيَّ مَرْجِعُكُمْ فَأُنَبِّئُكُمْ بِمَا كُنتُمْ تَعْمَلُونَ
وَ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ لَنُدْخِلَنَّهُمْ فِي الصَّالِحِينَ

ما به انسان توصیه کردیم که به پدر و مادرش نیکی کند ، و اگر آن دو (مشرک باشند و) تلاش کنند که برای من همتائی قائل شوی که به آن علم نداری ، از آنها پیروی مکن ! بازگشت شما به سوی من است ، و شما را از آنچه انجام می دادید با خبر خواهم ساخت .

و کسانی که ایمان آورده و کارهای شایسته انجام دادند ، آنها را در زمره صالحان وارد خواهیم کرد !

شان نزول : احسان به والدین

روایات مختلفی در شان نزول آیه فوق آمده است که عصاره همه آنها یکی است

و آن این که : بعضی از مردانی که در «مکه» بودند ایمان و اسلام را پذیرفتند ، (۱) هنگامی که مادران آنها از این مسأله آگاه شدند ، تصمیم گرفتند که غذا نخورند ، آب ننوشند ، تا فرزندانشان از اسلام بازگردند ! گرچه هیچ کدام از این مادران به گفته خود وفا نکردند و اعتصاب غذا را شکستند ،

ولی آیه فوق نازل شد، و خط روشنی در برخورد با پدر و مادر در زمینه مسأله ایمان و کفر به دست همگان داد. (۲)

يَا عِبَادِيَ الَّذِينَ آمَنُوا إِنَّ أَرْضِي وَاسِعَةٌ فَإِيَّايَ فَاعْبُدُونِ

ای بندگان من که ایمان آورده اید! زمین من وسیع است، پس تنها مرا پرستید (و در برابر فشارهای دشمنان تسلیم نشوید)!

پی نوشتها

۱. در پاره ای از روایات، نام «سعد بن ابی وقاص» آمده و در پاره ای دیگر، نام «عیاش بن ابی ربیعہ مخزومی».

۲. «مجمع البیان»، ذیل آیات مورد بحث؛ «المیزان»، ج ۱۶، ص ۱۰۹؛ «بحار الانوار»، ج ۲۲، ص ۴۸.

شأن نزول: هجرت، یک وظیفه مسلم

بسیاری از مفسران معتقدند: آیه اول درباره مؤمنانی نازل شده که، در «مکه» تحت فشار شدید کفار بودند، به طوری که توانایی بر ادای وظائف اسلامی خود نداشتند. به آنها دستور داده شد، از آن سرزمین هجرت کنند. (۱)

و نیز بعضی از مفسران معتقدند: آیه «وَ كَذَّبُوا بِآيَاتِنَا مِنْ دَابَّةٍ لَاتُحْمَلُ رِزْقَهَا» (آخرین آیه مورد بحث) در مورد گروهی از مؤمنان نازل شده که در «مکه» گرفتار آزار دشمنان بودند، و می گفتند: اگر ما به «مدینه» هجرت کنیم در آنجا نه خانه ای داریم، نه زمینی، و چه کسی به ما آب و غذا می دهد؟! (آیه نازل شد و گفت تمام جنبندگان روی زمین، از خوان نعمت خداوند بزرگ، روزی می برند، غصه روزی را نخورید). (۲)

أَوْ لَمْ يَرَوْا أَنَّا جَعَلْنَا حَرَمًا

آمِنًا وَ يَتَخَطَّفُ النَّاسُ مِنْ حَوْلِهِمْ أَفَبِالْبَاطِلِ يُؤْمِنُونَ وَ بِنِعْمَةِ اللَّهِ يَكْفُرُونَ

آیا ندیدند که ما حرم امنی (برای آنها) قرار دادیم در حالی که مردم را در اطراف آنان می ربایند؟! آیا به باطل ایمان می آورند و نعمت خدا را کفران می کنند؟!

پی نوشتها

۱. «مجمع البیان»، ذیل آیه مورد بحث؛ «بحار الانوار»، ج ۱۹، ص ۳۶؛ «تبیان»، ج ۸، ص ۲۲۱.

۲. «مجمع البیان»، ذیل آیه مورد بحث؛ «بحار الانوار»، ج ۱۹، ص ۳۶؛ «تبیان»، ج ۸، ص ۲۲۳.

شأن نزول: در طریق هدایت نباید وحشت کرد

در «تفسیر درّ المنثور» ذیل آیه مورد بحث از «ابن عباس» چنین نقل شده: «گروهی از مشرکان گفتند: ای محمّد! اگر ما داخل در دین تو نمی شویم تنها به خاطر این است که می ترسیم، مردم ما را برابند (و به سرعت نابود کنند) چون جمعیت ما کم است و جمعیت مشرکان عرب بسیارند، به محض این که: به آنها خبر رسد که ما وارد دین تو شده ایم، به سرعت ما را می ربایند، و خوراک یک نفر از آنها هستیم!

در اینجا آیه «أَوْ لَمْ يَرَوْا...» نازل شد و به آنها پاسخ گفت». (۱)

پی نوشتها

۱. «درّ المنثور»، ج ۵، ص ۱۴۹؛ «المیزان»، ج ۱۶، ص ۱۵۳؛ «لباب النقول» سیوطی، ص ۱۵۲.

شأن نزول: پیشگوئی، معجزه دیگر پیامبر (صلی الله علیه وآله)

مفسران بزرگ، همگی اتفاق دارند که، آیات نخستین این سوره، بدین سبب نازل شد، در آن هنگام که پیامبر (صلی الله علیه وآله) در «مکه» بود، و مؤمنان در اقلیت قرار داشتند، جنگی میان «ایرانیان» و «رومیان» در گرفت، و در این نبرد ایرانیان پیروز شدند.

«مشرکان مکه» این را به فال نیک گرفتند، و دلیل بر حقانیت شرک خود دانستند! و گفتند: ایرانیان، مجوسی هستند و مشرک (دوگانه پرست) اما رومیان مسیحی اند و اهل کتاب، همان گونه که «ایرانیان» بر «رومیان» غلبه کردند، پیروزی نهائی از آن شرک است و طومار اسلام به زودی پیچیده خواهد شد، و ما پیروز می شویم.

گرچه این گونه ، نتیجه گیری ها پایه و مایه ای نداشت اما ، در آن جو و محیط برای تبلیغ در میان مردم جاهل ، خالی از تأثیر نبود ، لذا این امر ، بر مسلمانان گران آمد .

آیات فوق نازل شد و قاطعانه گفت : گرچه «ایرانیان» در این نبرد پیروز شدند ، اما چیزی نمی گذرد که از «رومیان» شکست خواهند خورد ، و حتی حدود زمان این پیشگویی را نیز بیان داشته گفت : این امر فقط در طول چند سال به وقوع می پیوندد !

این پیشگویی قاطع قرآن ، که از یکسو ، نشانه اعجاز این کتاب آسمانی و اتکاء آورنده آن ، به علم بی پایان پروردگار به عالم غیب است .

و از سوی دیگر ، نقطه مقابل تَفَالُّ مشرکان بود ، مسلمانان را طوری دلگرم ساخت که می گویند حتی بعضی با مشرکان روی این مسأله ، شرط بندی مهمی کردند ! (آن روز هنوز حکم تحریم این گونه شرط بندی ها نازل نشده بود) . (۱)

پی نوشتها

۱ . این شأن نزول با تعبیرات مختلف در «مجمع البیان» ، «المیزان» ، «نور الثقلین» ، «ابوالفتوح رازی» ، «تفسیر کبیر فخر رازی» ، «تفسیر آلوسی» و «تفسیر فی ظلال القرآن» و تفاسیر دیگر آمده است .

«مجمع البیان» ، ذیل آیات مورد بحث ؛ «بحار الانوار» ، ج ۱۷ ، ص ۱۹۸ ؛ «المیزان» ، ج ۱۶ ، ص ۱۶۲ .

شأن نزول : غنا و موسیقی ممنوع

بعضی از مفسران گفته اند : آیه مورد بحث ، درباره «نضر بن حارث» نازل شده است .

او مرد تاجری بود که به «ایران»

سفر می کرد، و در ضمن، داستان های «ایرانیان» را برای «قریش» بازگو می نمود، می گفت: اگر «محمد» برای شما سرگذشت «عاد و ثمود» را نقل می کند، من داستان های «رستم و اسفندیار»، و اخبار «کسری» و سلاطین عجم را باز می گویم!، آنها دور او را گرفته، استماع قرآن را ترک می گفتند. (۱)

بعضی دیگر گفته اند: این قسمت از آیات، درباره مردی نازل شده که کنیز خواننده ای را خریداری کرده بود، شب و روز برای او خوانندگی می کرد و او را از یاد خدا غافل می ساخت. (۲)

مرحوم «طبرسی» مفسر بزرگ، بعد از ذکر این شأن نزول، می گوید:

حدیثی که از پیامبر (صلی الله علیه و آله) در این زمینه نقل شده، شأن نزول فوق را تأیید می کند؛ چرا که آن حضرت (صلی الله علیه و آله) فرمود: لَا يَحِلُّ تَعْلِيمُ الْمُغَنِّيَاتِ وَلَا بَيْعُهُنَّ، وَ أَثْمَانُهُنَّ حَرَامٌ وَقَدْ نَزَلَ تَصَدِيقُ ذَلِكَ فِي كِتَابِ اللَّهِ تَعَالَى: وَمِنْ النَّاسِ مَنْ يَشْتَرِي لَهْوَ الْحَدِيثِ...:

«آموزش دادن کنیزان خواننده، و خرید و فروش آنها حرام است و درآمدی که از این راه به دست می آید نیز حرام است، گواه این مطلب چیزی است که خداوند در کتابش فرموده: وَمِنْ النَّاسِ مَنْ يَشْتَرِي لَهْوَ الْحَدِيثِ...».

پی نوشتها

۱. «مجمع البيان»، ذیل آیه مورد بحث؛ «بحار الانوار»، ج ۹، ص ۱۳۵، ج ۲۲، ص ۶۴

، و ج ۱۰۸ ، ص ۱۲۰ ؛ «المیزان» ، ج ۱۶ ، ص ۲۱۲ ؛ «اسباب نزول الآيات» واحدی نیشابوری ، ص ۲۳۳ .

۲ . «مجمع البیان» ، ذیل آیه مورد بحث ؛ «بحار الانوار» ، ج ۹ ، ص ۱۳۶ ؛ «اسباب نزول الآيات» واحدی نیشابوری ، ص ۲۳۳ .

شأن نزول : از کفار و منافقان اطاعت مکن

مفسران در اینجا ، شأن نزول های مختلفی نقل کرده اند که تقریباً همه ، یک موضوع را تعقیب می کنند .

از جمله این که گفته اند : این آیات در مورد «ابوسفیان» و بعضی دیگر از سران کفر و شرک نازل شد ، که بعد از جنگ «احد» از «پیامبر اسلام» (صلی الله علیه و آله) امان گرفتند و وارد «مدینه» شدند ، و به اتفاق «عبدالله بن ابی» و بعضی دیگر از دوستانشان خدمت رسول خدا (صلی الله علیه و آله) آمده ، عرض کردند : «ای محمد ! بیا و از بدگوئی به خدایان ما بت های لات و عزی و منات صرف نظر کن ، و بگو آنها برای پرستش کنندگانشان شفاعت می کنند ، تا ما هم از تو دست بر داریم ، و هر چه می خواهی درباره خدایت توصیف کن ، آزاد هستی» .

این پیشنهاد پیامبر (صلی الله علیه و آله) را ناراحت کرد ، «عمر» برخاسته گفت : اجازه ده تا آنها را از دم شمشیر بگذرانم ! پیغمبر (صلی الله علیه و آله) فرمود : «من به آنها امان دادم ، چنین چیزی ممکن نیست» اما دستور داد آنها را از «مدینه» بیرون کنند ، آیات فوق نازل شد ، و به پیامبر (صلی الله علیه و آله) دستور داد : به این

گونه پیشنهادها اعتنا نکند. (۱)

مَا جَعَلَ اللَّهُ لِرَجُلٍ مِنْ قَلْبَيْنِ فِي جَوْفِهِ وَ مَا جَعَلَ أَزْوَاجَكُمْ اللَّائِي تُظَاهِرُونَ مِنْهُنَّ أُمَّهَاتِكُمْ وَ مَا جَعَلَ أَدْعِيَاءَكُمْ أَبْنَاءَكُمْ ذَلِكَمْ قَوْلُكُمْ بِأَفْوَاهِكُمْ وَ اللَّهُ يَقُولُ الْحَقَّ وَ هُوَ يَهْدِي السَّبِيلَ

خداوند برای هیچ کس دو دل در درونش نیافریده؛ و هرگز همسرانتان را که مورد «ظهار» قرار می دهید مادران شما قرار نداده؛ و (نیز) فرزندخوانده های شما را فرزندحقیقی شما قرار نداده است؛ این سخن شماسست که به دهان خود می گوئید (سخنی باطل و بی پایه)؛ اما خداوند حق را می گوید، و او به راه راست هدایت می کند.

پی نوشتها

۱. «مجمع البیان»، ذیل آیات مورد؛ «بحار الانوار»، ج ۱۸، ص ۲۰۱، و ج ۲۲، ص ۴۹؛ «قرطبی»، ج ۱۴، ص ۱۱۴.

شأن نزول: انسان یک قلب دارد

جمعی از مفسران، در شأن نزول این قسمت از آیه، نوشته اند: در زمان جاهلیت مردی بود به نام «جمیل بن معمر» دارای حافظه بسیار قوی، او ادعا می کرد: در درون وجود من «دو قلب»! است که با هر کدام از آنها بهتر از محمّد (صلی الله علیه و آله) می فهمد! لذا مشرکان قریش او را «ذو القلبین»! (صاحب دو قلب) می نامیدند.

در روز جنگ «بدر» که مشرکان فرار کردند، «جمیل بن معمر» نیز در میان آنها بود، «ابوسفیان» او را در حالی دید که، یک لنگه کفشش در پایش بود و لنگه دیگر را به دست گرفته بود و فرار می کرد.

«ابوسفیان» به

او گفت : چه خبر؟! !

گفت : لشکر فرار کرد .

گفت : پس چرا لنگه کفشی را در دست داری و دیگری را در پا؟! !

جمیل بن معمر گفت : به راستی متوجه نبودم ، گمان می کردم هر دو لنگه در پای من است (معلوم شد با آن همه ادعا چنان دست و پای خود را گم کرده که به اندازه یک قلب هم چیزی نمی فهمد ، البته منظور از قلب ، در این موارد عقل است) .
(۱)

يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ قُلْ لِأَزْوَاجِكَ إِن كُنْتُنَّ تُرِدْنَ الْحَيَاةَ الدُّنْيَا وَزِينَتَهَا فَتَعَالَيْنَ أُمَتِّعَنَّ وَأُسْرِحُنَّ سَرَاحًا جَمِيلًا

وَإِن كُنْتُنَّ تُرِدْنَ اللَّهَ وَرَسُولَهُ وَالدَّارَ الْآخِرَةَ فَإِنَّ اللَّهَ أَعَدَّ لِلْمُحْسِنَاتِ مِنكُنَّ أَجْرًا عَظِيمًا

يَا نِسَاءَ النَّبِيِّ مَن يَأْتِ مِنكُنَّ بِفَاحِشَةٍ مُّبِينَةٍ يُضَاعَفْ لَهَا الْعَذَابُ ضِعْفَيْنِ وَكَانَ ذَلِكَ عَلَى اللَّهِ يَسِيرًا

وَ مَن يَفْعَلْ مِنكُنَّ لَهُ وَرَسُولِهِ وَتَعْمَلْ صَالِحًا نُورْتَهَا أَجْرَهَا مَرَّتَيْنِ وَ أَعْتَدْنَا لَهَا رِزْقًا كَرِيمًا

ای پیامبر ! به همسرانت بگو : «اگر شما زندگی دنیا و زرق و برق آن را می خواهید بیایید با هدیه ای شما را بهره مند سازم و شما را به طرز نیکوئی رها سازم و اگر شما خدا و پیامبرش و سرای آخرت را می خواهید ، خداوند برای نیکوکاران شما پاداش عظیمی آماده ساخته است» .

ای همسران پیامبر ! هر کدام از شما گناه آشکار و فاحشی مرتکب شود ، عذاب او دو چندان خواهد بود و این برای خدا آسان است .

و هر کس از شما برای خدا و پیامبرش خضوع کند ، و عمل صالح

انجام دهد ، پاداش او را دو چندان خواهیم ساخت ، و روزی پر ارزشی برای او آماده کردیم .

پی نوشتها

۱. «مجمع البیان» ، ذیل آیه ؛ «بحار الانوار» ، ج ۱۶ ، ص ۱۷۹ ، و ج ۲۲ ، ص ۵۰ ؛ «قرطبی» ، ج ۱۴ ، ص ۱۱۶ .

شأن نزول : خواسته های همسران پیامبر و پاسخ آنها

مفسران ، شأن نزول های متعددی برای آیات فوق ، ذکر کرده اند که ، از نظر نتیجه چندان تفاوتی با هم ندارند .

از این شأن نزول ها استفاده می شود : همسران پیامبر (صلی الله علیه و آله) بعد از پاره ای از غزوات که غنائم سرشاری در اختیار مسلمین قرار گرفت ، تقاضاهای مختلفی از پیامبر (صلی الله علیه و آله) در مورد افزایش نفقه ، یا لوازم گوناگون زندگی داشتند .

طبق نقل بعضی از تفاسیر ، «ام سلمه» از «پیامبر» (صلی الله علیه و آله) کنیز خدمتگزاری تقاضا کرد ، «میمونه» حله ای خواست ، و «زینب» بنت جحش پارچه مخصوص یمنی ، و «حفصه» جامه مصری ، «جویریة» لباس مخصوص خواست ، و «سوده» گلیم خبیری ! خلاصه ، هر کدام درخواستی نمودند .

پیامبر (صلی الله علیه و آله) که می دانست ، تسلیم شدن در برابر این گونه درخواست ها که معمولاً پایانی ندارد چه عواقبی برای «بیت نبوت» در بر خواهد داشت ، از انجام این خواسته ها سر باز زد ، و یک ماه تمام از آنها کناره گیری نمود ، تا این که آیات فوق نازل شد ، و با لحن قاطع ، و در عین حال توأم با رأفت و رحمت ، به آنها هشدار داد که : اگر

زندگی پر زرق و برق دنیا را می خواهید می توانید از پیامبر (صلی الله علیه و آله) جدا شوید، و به هر کجا می خواهید بروید، و اگر به خدا و رسول خدا (صلی الله علیه و آله) و روز جزا دل بسته اید، و به زندگی ساده و افتخار آمیز خانه پیامبر (صلی الله علیه و آله) قانع هستید، بمانید و از پاداش های بزرگ پروردگار، برخوردار شوید. (۱)

به این ترتیب، پاسخ محکم و قاطعی به همسران پیامبر (صلی الله علیه و آله) که دامنه توقع را گسترده بودند، داد، و آنها را میان «ماندن» و «جدا شدن» از او مخیر ساخت!

وَقَوْنَ فِي بُيُوتِكُنَّ وَلَا تَبَرَّجْنَ تَبَرُّجَ الْجَاهِلِيَّةِ الْأُولَىٰ وَأَقِمْنَ الصَّلَاةَ وَآتِينَ الزَّكَاةَ وَأَطِعْنَ اللَّهَ وَرَسُولَهُ إِنَّمَا يُرِيدُ اللَّهُ لِيُذْهِبَ عَنْكُمُ الرِّجْسَ أَهْلَ الْبَيْتِ وَيُطَهِّرَكُمْ تَطْهِيرًا

و در خانه های خود بمانید، و همچون دوران جاهلیت نخستین (در میان مردم) ظاهر نشوید، و نماز را بر پا دارید، و زکات را پردازید، و خدا و رسولش را اطاعت کنید؛ خداوند فقط می خواهد پلیدی و گناه را از شما اهل بیت دور کند و کاملاً شما را پاک سازد.

پی نوشتها

۱. «مجمع البیان»، ذیل آیات مورد بحث؛ «بحار الانوار»، ج ۲۲، ص ۱۷۳؛ «جامع البیان»، ج ۲۱، ص ۱۸۸؛ «قرطبی»، ج ۱۴، ص ۱۶۲.

شأن نزول: آیه تطهیر درباره چه کسانی است؟

گفتیم: این آیه گرچه در لابلای آیات مربوط به همسران پیامبر (صلی الله علیه و آله) آمده، اما تغییر سیاق آن (تبدیل ضمیرهای «جمع مؤنث»

به «جمع مذکر» دلیل بر این است که : این آیه محتوایی جدای از آن آیات دارد .

به همین دلیل ، حتی کسانی که آیه را مخصوص به پیامبر(صلی الله علیه وآله) و علی و فاطمه و حسن و حسین(علیهم السلام) ندانسته اند ، معنی وسیعی برای آن قائل شده اند که هم این بزرگواران را شامل می شود ، و هم همسران پیامبر(صلی الله علیه وآله) را .

ولی ، روایات فراوانی در دست داریم که : نشان می دهد آیه ، مخصوص این بزرگواران است ، و همسران ، در این معنی داخل نیستند ، هر چند از احترام متناسب برخوردارند . اینک بخشی از آن روایات را ذیلاً از نظر می گذرانیم :

الف : روایاتی که از خود همسران پیامبر(صلی الله علیه وآله) نقل شده و می گوید : «هنگامی که پیامبر(صلی الله علیه وآله) سخن از این آیه شریفه می گفت ، ما از او سؤال کردیم که جزء آن هستیم فرمود : «شما خوبید اما مشمول این آیه نیستید» !

از آن جمله روایتی است که «ثعلبی» در تفسیر خود ، از «ام سلمه» نقل کرده که : پیامبر(صلی الله علیه وآله) در خانه خود بود که فاطمه(علیها السلام) «حریره ای» (نوعی غذا) نزد آن حضرت آورد ، پیامبر(صلی الله علیه وآله) فرمود : «همسر» و دو فرزندان «حسن» و «حسین» را صدا کن ، آنها را آورد ، سپس غذا خوردند بعد پیامبر(صلی الله علیه وآله) عبائی بر آنها افکند ، گفت : اللَّهُمَّ هَؤُلَاءِ أَهْلُ بَيْتِي وَعِزَّتِي فَأَذْهِبْ عَنْهُمْ الرَّجْسَ وَطَهِّرْهُمْ تَطْهِيراً : «خداوندا اینها

خاندان منند ، پلیدی را از آنها دور کن ، و از هر آلودگی پاکشان گردان» .

و در اینجا آیه «أَتَمَّا يُرِيدُ اللَّهُ» نازل شد . . . من گفتم : آیا من هم با شما هستم ای رسول خدا ! ، فرمود : إِنَّكَ إِلَىٰ خَيْرٍ : «تو بر خیر و نیکی هستی» (اما در زمره این گروه نیستی) . (۱)

و نیز «ثعلبی» از «مجمع البیان» نقل می کند : وقتی مادرم از «عایشه» درباره جنگ «جمل» و دخالت او در آن جنگ ویرانگر سؤال کرد (با تأسف) گفت : این یک تقدیر الهی بود ! ، و هنگامی که درباره علی (علیه السلام) از او سؤال کردند ، چنین گفت : تَسْتَأْتِنِي عَنْ أَحَبِّ النَّاسِ كَانَ إِلَى رَسُولِ اللَّهِ (صلى الله عليه وآله) وَ زَوْجِ أَحَبِّ النَّاسِ ، كَانَ إِلَى رَسُولِ اللَّهِ (صلى الله عليه وآله) وَ آله) لَقَدْ رَأَيْتُ عَلِيًّا وَ فَاطِمَةَ وَ حَسَيْنًا وَ حَسَيْنًا عَلَيْهِمُ السَّلَامُ وَ جَمَعَ رَسُولُ اللَّهِ (صلى الله عليه وآله) بِثَوْبٍ عَلَيْهِمْ ثُمَّ قَالَ : اللَّهُمَّ هَؤُلَاءِ أَهْلِيَّتِي وَ حَامَّتِي فَادْهَبْ عَنْهُمْ الرَّجْسَ وَ طَهِّرْهُمْ تَطْهِيراً ، قَالَتْ : فَقُلْتُ يَا رَسُولَ اللَّهِ ! (صلى الله عليه وآله) أَنَا مِنْ أَهْلِكَ قَالَ : تَنَحَّى فَإِنَّكَ إِلَىٰ خَيْرٍ ! :

«آیا از من درباره کسی سؤال می کنی که محبوب ترین مردم نزد پیامبر (صلى الله عليه وآله) بود ، و از کسی می پرسی که همسر محبوب ترین مردم نزد رسول خدا (صلى الله عليه وآله) بود؟ من با چشم خود ، «علی» و «فاطمه» و «حسن» و «حسین» را دیدم که پیامبر (صلى الله عليه وآله) آنها را در زیر لباسی جمع کرده بود

، و فرمود : خداوندا ! اینها خاندان منند ، و حامیان من ، رجس را از آنها ببر و از آلودگی ها پاکشان فرما ، من عرض کردم : ای رسول خدا آیا من هم از آنها هستم؟ فرمود : دور باش ! تو بر خیر و نیکی هستی» (اما جزء این جمع نمی باشی) . (۲)

این گونه روایات ، با صراحت می گوید ، که : همسران پیامبر جزء عنوان اهل بیت در این آیه نیستند .

ب : روایات بسیار فراوانی در مورد «حدیث کساء» به طور اجمال وارد شده که از همه آنها استفاده می شود ، پیامبر(صلی الله علیه و آله) ، «علی» و «فاطمه» و «حسن» و «حسین»(علیهم السلام) را فرا خوانند و یا به خدمت او آمدند پیامبر(صلی الله علیه و آله) عبائی بر آنها افکند گفت : خداوندا !

اینها خاندان منند ، رجس و آلودگی را از آنها دور کن ، در این هنگام آیه «إِنَّمَا يُرِيدُ اللَّهُ لِيُذْهِبَ عَنْكُمُ الرِّجْسَ» نازل گردید .

دانشمند معروف «حاکم حسکانی نیشابوری» در «شواهد التنزیل» این روایات را به طرق متعدد از راویان مختلفی گردآوری کرده است . (۳)

در اینجا این سؤال جلب توجه می کند که : هدف از جمع کردن آنها در زیر «کساء» چه بوده؟

گویا پیامبر(صلی الله علیه و آله) می خواسته است : کاملاً آنها را مشخص کند و بگوید آیه فوق ، تنها درباره این گروه است ، مبادا کسی مخاطب را در این آیه ، تمام بیوتات پیامبر(صلی الله علیه و آله) و همه کسانی که جزء خاندان او هستند بدانند !

حتی ، در

بعضی از روایات آمده است: پیامبر (صلی الله علیه وآله) سه بار این جمله را تکرار کرد: «خداوندا اهل بیت من اینها هستند، پلیدی را از آنها دور کن» (اللَّهُمَّ هَؤُلَاءِ أَهْلِيَّتِي وَخَاصَّتِي فَادْهَبْ عَنْهُمْ الرَّجْسَ وَطَهِّرْهُمْ تَطْهِيراً). (۴)

ج: در روایات فراوان دیگری می خوانیم: بعد از نزول آیه فوق، پیامبر (صلی الله علیه وآله) مدت شش ماه، هنگامی که برای نماز صبح از کنار خانه «فاطمه» (علیها السلام) می گذشت، صدا می زد: الصَّلَاةُ يَا أَهْلَ الْبَيْتِ! إِنَّمَا يُرِيدُ اللَّهُ لِيُذْهِبَ عَنْكُمُ الرِّجْسَ وَيُطَهِّرَكُمْ تَطْهِيراً: «هنگام نماز است ای اهل بیت!، خداوند، می خواهد پلیدی را از شما اهل بیت دور کند، و شما را پاک سازد».

این حدیث را «حاکم حسکانی» از «انس بن مالک» نقل کرده است. (۵)

در روایت دیگری که از «ابو سعید خدری» از پیامبر (صلی الله علیه وآله) نقل شده می خوانیم: «پیامبر این برنامه را تا هشت یا نه ماه ادامه داد!» (۶)

حدیث فوق را «ابن عباس» نیز از پیامبر (صلی الله علیه وآله) نقل کرده است. (۷)

این نکته قابل توجه است که: تکرار این مسأله در مدت شش یا هشت یا نه ماه، به طور مداوم در کنار خانه «فاطمه» (علیها السلام) برای این است که: مطلب را کاملاً مشخص کند تا در آینده تردیدی برای هیچ کس باقی نماند، که این آیه، تنها در شأن این گروه نازل شده است، به خصوص این که تنها خانه ای که در ورودی آن،

در مسجد پیامبر (صلی الله علیه و آله) باز می شد ، بعد از آن که دستور داد درهای خانه های دیگران به سوی مسجد بسته شود در خانه «فاطمه» بود ، و طبعاً همیشه ، جمعی از مردم به هنگام نماز این سخن را در آنجا از پیامبر می شنیدند (دقت کنید) .

با این حال ، جای تعجب است : بعضی از مفسران اصرار دارند که آیه مفهوم عامی دارد و همسران پیامبر (صلی الله علیه و آله) نیز در آن وارد هستند ، هر چند اکثریت علمای اسلام اعم از شیعه و اهل سنت ، آن را محدود به این پنج تن می دانند .

قابل توجه این که : «عایشه» همسر پیامبر (صلی الله علیه و آله) که طبق گواهی روایات اسلامی در بازگو کردن فضائل خود ، و ریزه کاری های ارتباطش با پیامبر چیزی فروگذار نمی کرد ، اگر این آیه شامل او می شد ، قطعاً در لابلای سخنانش به مناسبت هائی از آن سخن می گفت ، در حالی که هرگز چنین چیزی از او نقل نشده است .

د : روایات متعددی از «ابو سعید خدری» صحابی معروف نقل شده که با صراحت گواهی می دهد : «این آیه تنها درباره همان پنج تن نازل شده است» (نُزِلَتْ فِي خَمْسَةٍ : فِي رَسُولِ اللَّهِ (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ) وَ عَلِيٍّ وَ فَاطِمَةَ وَ الْحَسَنِ وَ الْحُسَيْنِ عَلَيْهِمُ السَّلَامُ) . (۸)

این روایات ، به قدری زیاد است که بعضی از محققین آن را متواتر می دانند .

از مجموع آنچه گفتیم ، چنین نتیجه می گیریم که منابع و راویان احادیثی که دلالت بر

انحصار آیه ، به پنج تن می کند ، به قدری زیاد است که جای تردید در آن باقی نمی گذارد ، تا آنجا که در «احقاق الحق»
بیش از هفتاد منبع از منابع معروف اهل سنت گرد آوری شده ، و منابع شیعه در این زمینه از هزار هم می گذرد . (۹)

نویسنده کتاب «شواهد التنزیل» که از علمای معروف برادران اهل سنت است بیش از ۱۳۰ حدیث در این زمینه نقل کرده است
(۱۰) .

از همه اینها گذشته ، پاره ای از همسران پیامبر(صلی الله علیه وآله) در طول زندگی خود به کارهایی دست زدند که هرگز با
مقام معصوم بودن ، سازگار نیست ، مانند ماجرای «جنگ جمل» که قیامی بود بر ضد امام وقت ، که سبب خون ریزی فراوانی
گردید و به گفته بعضی از مورخان تعداد کشتگان این جنگ به هفده هزار نفر بالغ می شد .

بدون شک ، این ماجرا به هیچ وجه قابل توجیه نیست و حتی می بینیم خود «عایشه» نیز بعد از این حادثه ، اظهار ندامت می
کند که نمونه ای از آن در بحث های پیشین گذشت .

عیب جوئی «عایشه» از «خدیجه» که از بزرگ ترین و فداکارترین و با فضیلت ترین زنان اسلام است در تاریخ اسلام مشهور
است ، این سخن به قدری بر پیامبر(صلی الله علیه وآله) ناگوار آمد که ، از شدت غضب مو بر تنش راست شد ، فرمود : «به
خدا سوگند که هرگز همسری بهتر از او نداشتم ، او زمانی ایمان آورد که مردم کافر بودند ، و زمانی اموالش را در اختیار من

گذاشت که مردم همه از من بریده بودند!» (۱۱)

إِنَّ الْمُسْلِمِينَ وَالْمُسْلِمَاتِ وَالْمُؤْمِنِينَ وَالْمُؤْمِنَاتِ وَالْقَانِتِينَ وَالْقَانِتَاتِ وَالصَّادِقِينَ وَالصَّادِقَاتِ وَالصَّابِرِينَ وَالصَّابِرَاتِ وَالْخَاشِعِينَ وَالْخَاشِعَاتِ وَالْمُتَصِدِّقِينَ وَالْمُتَصِدِّقَاتِ وَالصَّائِمِينَ وَالصَّائِمَاتِ وَالْحَافِظِينَ فُرُوجَهُمْ وَالْحَافِظَاتِ وَالذَّاكِرِينَ اللَّهَ كَثِيرًا وَالذَّاكِرَاتِ أَعَدَّ اللَّهُ لَهُمْ مَغْفِرَةً وَأَجْرًا عَظِيمًا

به یقین مردان مسلمان و زنان مسلمان ، مردان با ایمان و زنان با ایمان ، مردان مطیع فرمان خدا و زنان مطیع فرمان خدا ، مردان راستگو و زنان راستگو ، مردان صابر و شکویا و زنان صابر و شکویا ، مردان با خشوع و زنان با خشوع ، مردان انفاق کننده و زنان انفاق کننده ، مردان روزه دار و زنان روزه دار ، مردان پاکدامن و زنان پاکدامن ، و مردانی که بسیار به یاد خدا هستند و زنانی که بسیار یاد خدا می کنند ، خداوند برای همه آنان مغفرت و پاداش عظیمی فراهم ساخته است .

پی نوشتها

۱ . «مجمع البيان» ، ذیل آیه مورد بحث ؛ «بحار الانوار» ، ج ۳۵ ، ص ۲۲۰ این حدیث به طرق دیگر نیز از «ام سلمه» به همین مضمون نقل شده است به «شواهد التنزیل» حاکم حسکانی ، ج ۲ ، ص ۳۰ به بعد مراجعه شود .

۲ . «مجمع البيان» ، ذیل آیه مورد بحث ؛ «بحار الانوار» ، ج ۳۵ ، ص ۲۲۲ ؛ «شواهد التنزیل» حاکم حسکانی ، ج ۲ ، ص ۶۲ .

۳ . «شواهد التنزیل» حاکم حسکانی ، ج ۲ ، ص ۵۰ به بعد (مجمع احياء الثقافه الاسلاميه التابعه لوزاره الثقافه و الارشاد الاسلامی) و

دیگر تفاسیر .

۴ . «بحار الانوار» ، ج ۳۵ ، ص ۲۲۴ ؛ «درّ المنثور» ، ج ۵ ، ص ۱۹۸ ؛ «المیزان» ، ج ۱۶ ، ص ۳۱۷ ؛ «فتح القدير» شوکانی ، ج ۴ ، ص ۲۷۹ (عالم الکتب) .

۵ . «شواهد التنزیل» حاکم حسکانی ، ج ۲ ، ص ۱۸ (مجمع احیاء الثقافه الاسلامیه التابعه لوزاره الثقافه و الارشاد الاسلامی) ؛ «احتجاج» طبرسی ، ج ۱ ، ص ۱۶۴ (دار النعمان) ؛ «سنن ترمذی» ، ج ۵ ، ص ۳۱ .

۶ . «شواهد التنزیل» حاکم حسکانی ، ج ۲ ، ص ۴۶ و ۴۷ (مجمع احیاء الثقافه الاسلامیه التابعه لوزاره الثقافه و الارشاد الاسلامی) .

۷ . «درّ المنثور» ، ذیل آیه مورد بحث .

۸ . «شواهد التنزیل» حاکم حسکانی ، ج ۲ ، ص ۴۰ .

۹ . به جلد دوم «احقاق الحق» و پاورقی های آن مراجعه شود .

۱۰ . به جلد دوم «شواهد التنزیل» حاکم حسکانی ، از ص ۴۰ تا ۱۴۰ .

۱۱ . «استیعاب» و «صحیح بخاری» و «مسلم» ، طبق نقل «المراجعات» ، ص ۲۲۹ ، نامه ۷۲ ؛ «مسند احمد» ، ج ۶ ، ص ۱۱۷ .

شأن نزول : قرب و منزلت زن و مرد در پیشگاه خدا

جمعی از مفسران گفته اند : هنگامی که «اسماء بنت عمیس» همسر «جعفر بن ابیطالب» با شوهرش از «حبشه» بازگشت ، به دیدن همسران پیامبر (صلی الله علیه و آله) آمد ، یکی از نخستین سؤالاتی که مطرح کرد ، این بود : آیا چیزی از آیات قرآن درباره زنان نازل شده است؟ آنها در پاسخ گفتند : نه ! .

«اسماء» به خدمت پیامبر (صلی الله علیه و آله) آمده عرض کرد : «ای رسول خدا

، جنس زن گرفتار خسران و زیان است! ، پیامبر (صلی الله علیه و آله) فرمود: «چرا»؟

عرض کرد: «به خاطر این که در اسلام و قرآن فضیلتی درباره آنها همانند مردان نیامده است» .

اینجا بود که آیه فوق نازل شد (و به آنها اطمینان داد که زن و مرد در پیشگاه خدا از نظر قرب و منزلت یکسانند ، مهم آن است که از نظر اعتقاد و عمل و اخلاق اسلامی واجد فضیلت باشند) . (۱)

وَ مَا كَانَ لِمُؤْمِنٍ وَلَا مُؤْمِنَةٍ إِذَا قَضَى اللَّهُ وَرَسُولُهُ أَمْرًا أَنْ يَكُونَ لَهُمُ الْخِيَرَةُ مِنْ أَمْرِهِمْ وَمَنْ يَعْصِ اللَّهَ وَرَسُولَهُ فَقَدْ ضَلَّ ضَلَالًا مُبِينًا

وَ إِذْ تَقُولُ لِلَّذِي أَنْعَمَ اللَّهُ عَلَيْهِ وَ أَنْعَمْتَ عَلَيْهِ أَمْسِكْ عَلَيْكَ زَوْجَكَ وَ اتَّقِ اللَّهَ وَ تَخْفَى فِي نَفْسِكَ مَا اللَّهُ مُبْدِيهِ وَ تَخْشَى النَّاسَ وَ اللَّهُ أَحَقُّ أَنْ تَخْشَاهُ فَلَمَّا قَضَى زَيْدٌ مِنْهَا وَطَرًا زَوَّجْنَاكَهَا لِكَيْ لَا يَكُونَ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ حَرَجٌ فِي أَزْوَاجِ أَدْعِيَائِهِمْ إِذَا قَضَوْا مِنْهُنَّ وَطَرًا وَ كَانَ أَمْرُ اللَّهِ مَفْعُولًا

ما كَانَ عَلَى النَّبِيِّ مِنْ حَرَجٍ فِيمَا فَرَضَ اللَّهُ لَهُ سُنَّةَ اللَّهِ فِي الَّذِينَ خَلَوْا مِنْ قَبْلُ وَ كَانَ أَمْرُ اللَّهِ قَدَرًا مَقْدُورًا

هیچ مرد و زن با ایمانی حق ندارد هنگامی که خدا و پیامبرش امری را لازم بدانند ، اختیاری (در برابر فرمان خدا) داشته باشد ؛ و هر کس نافرمانی خدا و رسولش را کند ، به گمراهی آشکاری گرفتار شده است !

(به خاطر بیاور) زمانی را که به آن کس که خداوند به او نعمت داده بود و تو نیز به او نعمت داده بودی به (=فرزند خوانده ات «زید»)

می گفتی: «همسرت را نگاه دار و از خدا بپرهیز!»! و در دل چیزی را پنهان می داشتی که خداوند آن را آشکار می کند؛ و از مردم می ترسیدی در حالی که خداوند سزاوارتر است که از او بترسی! هنگامی که زید نیازش را از آن زن به سر آورد (و از او جدا شد) ما او را به همسری تو در آوردیم تا مشکلی برای مؤمنان در ازدواج با همسران پسرخوانده هایشان هنگامی که طلاق گیرند نباشد؛ و فرمان خدا انجام شدنی است (و سنت غلط تحریم این زنان باید شکسته شود).

هیچ گونه منعی بر پیامبر در آنچه خدا بر او واجب کرده نیست، این سنت الهی در مورد کسانی که پیش از این بوده اند نیز جاری بوده؛ و فرمان خدا روی حساب و برنامه دقیقی است!

پی نوشتها

۱. «مجمع البیان»، ذیل آیه مورد بحث؛ «بحار الانوار»، ج ۲۲، ص ۱۷۶؛ «المیزان»، ج ۱۶، ص ۳۱۹.

شأن نزول: مؤمنان در برابر فرمان خدا و رسول حق انتخاب ندارند

آیات فوق به گفته غالب مفسران و مورخان اسلامی در مورد داستان ازدواج

«زینب، بنت جحش» (دختر عمه پیامبر گرامی اسلام (صلی الله علیه وآله)) با «زید بن حارثه» برده آزاد شده پیامبر (صلی الله علیه وآله) نازل شده است.

ماجرای این قرار بود که: قبل از زمان بعثت و بعد از آن که «خدیجه» با پیامبر (صلی الله علیه وآله) ازدواج کرد، «خدیجه» برده ای به نام «زید» خریداری نمود که بعداً آن را به پیامبر (صلی الله علیه وآله) بخشید، و پیامبر (صلی

الله علیه وآله) او را آزاد فرمود ، و چون طائفه اش او را از خود راندند ، پیامبر(صلی الله علیه وآله) نام «فرزند خود» بر او نهاد و به اصطلاح او را «تَبْنِی» کرد .

بعد از ظهور اسلام «زید» مسلمانی مخلص و پیشتاز شد ، و موقعیت ممتازی در اسلام پیدا کرد ، و چنان که می دانیم سرانجام یکی از فرماندهان لشکر اسلام در جنگ «موته» شد که در همان جنگ شربت شهادت نوشید .

هنگامی که پیامبر(صلی الله علیه وآله) تصمیم گرفت ، برای «زید» همسری برگزیند از «زینب بنت جحش» که دختر «امیه» دختر «عبدالمطلب» (دختر عمه اش) ، برای او خواستگاری نمود «زینب» نخست چنین تصور می کرد که پیامبر(صلی الله علیه وآله) می خواهد او را برای خود انتخاب کند ، خوشحال شد و رضایت داد ، ولی بعداً که فهمید خواستگاری از او برای «زید» است ، سخت ناراحت شد و سر باز زد ، برادرش که «عبدالله» نام داشت او نیز با این امر به سختی مخالفت نمود .

در اینجا بود که نخستین آیه از آیات مورد بحث نازل شد ، و به امثال «زینب» و «عبدالله» هشدار داد که ، آنها نمی توانند هنگامی که خدا و پیامبرش کاری را لازم می دانند ، مخالفت کنند ، آنها این مسأله را که شنیدند در برابر فرمان خدا تسلیم شدند (البته چنان که در تفسیر آمده این ازدواج ، ازدواج ساده ای نبود و مقدمه ای بود برای شکستن یک سنت غلط جاهلی ، زیرا در عصر جاهلیت هیچ زن با شخصیت و سرشناسی حاضر نبود

، با برده ای ازدواج کند ، هر چند دارای ارزش های والای انسانی باشد) .

اما این ازدواج دیری نپائید و بر اثر ناسازگاری های اخلاقی میان طرفین ، منجر به طلاق شد ، هر چند پیامبر اسلام (صلی الله علیه وآله) اصرار داشت که این طلاق رخ ندهد اما رخ داد .

سپس ، پیامبر اسلام (صلی الله علیه وآله) برای جبران این شکست «زینب» در ازدواج ، او را به فرمان خدا به همسری خود برگزید ، و این قضیه در اینجا خاتمه یافت ، ولی گفتگوهای دیگری در میان مردم پدید آمد که قرآن با بعضی از آیات مورد بحث آنها را بر چید که شرح آن در تفسیر این آیات آمده است . (۱)

تُرْجَى مَنْ تَشَاءُ مِنْهُمْ وَ تُؤْوَى إِلَيْكَ مَنْ تَشَاءُ وَ مَنْ ابْتَغَيْتَ مِمَّنْ عَزَلْتَ فَلَا جُنَاحَ عَلَيْكَ ذَلِكَ أَدْنَىٰ أَنْ تَقَرَّ أَعْيُنُهُمْ وَ لَا يَحْزَنَ وَ يَرْضَيْنَ بِمَا آتَيْتَهُنَّ كُلُّهُنَّ وَ اللَّهُ يَعْلَمُ مَا فِي قُلُوبِكُمْ وَ كَانَ اللَّهُ عَلِيمًا حَلِيمًا

(موعد) هر یک از همسرانت را بخواهی می توانی بتأخیر اندازی ، و هر کدام را بخواهی نزد خود جای دهی ؛ و هر گاه بعضی از آنان را که بر کنار ساخته ای بخواهی نزد خود جای دهی ، گناهی بر تو نیست ؛ این (حکم الهی) برای روشنی چشم آنان ، و این که : غمگین نباشند و به آنچه به آنان می دهی همگی راضی شوند نزدیک تر است ؛ و خدا آنچه را در قلوب شماست می داند ، و خداوند دانا و بردبار است (از مصالح بندگان خود با خبر است ، و در کیفر

آنها عجله نمی کند)!

پی نوشتها

۱. اقتباس از «تفسیر مجمع البیان» و «تفسیر قرطبی» و «المیزان» و «تفسیر کبیر فخر رازی» و «فی ظلال القرآن» و تفسیرهای دیگر ذیل آیات مورد بحث، و همچنین «سیره ابن هشام»، ج ۱، ص ۲۶۴ و «کامل ابن اثیر»، ج ۲، ص ۱۷۷.

شان نزول: بهانه های همسران پیامبر و فرمان الهی

در شان نزول آیات ۲۸ و ۲۹ همین سوره، گفتیم: جمعی از همسران پیامبر (صلی الله علیه و آله) بنابر آنچه مفسران نقل کرده اند به پیامبر (صلی الله علیه و آله) عرض کردند: بر نفقه و هزینه زندگی ما بیفزا (زیرا چشمشان به غنائم جنگی افتاده بود، و چنین می پنداشتند که باید از آن، بهره زیادی به آنها برسد) آیات مزبور نازل شد، و صریحاً به آنها گوشزد کرد که: اگر دنیا و زینت دنیا را می خواهند برای همیشه از پیامبر (صلی الله علیه و آله) جدا شوند، و اگر خدا و پیامبر و روز جزا را خواهند با زندگی ساده او بسازند.

از این گذشته، در چگونگی تقسیم اوقات زندگی پیامبر (صلی الله علیه و آله) در میان آنها نیز، با هم رقابتهائی داشتند که: پیغمبر (صلی الله علیه و آله) را با آن همه گرفتاری و اشتغالات مهم، در مضیقه قرار می داد، هر چند پیامبر (صلی الله علیه و آله) کوشش لازم را در زمینه عدالت در میان آنها رعایت می کرد.

ولی باز گفتگوهای آنها ادامه داشت، آیه فوق نازل شد، و پیامبر را در تقسیم اوقاتش در میان آنها کاملاً آزاد

و ضمناً ، به آنها اعلام کرد : این حکم الهی است تا هیچ گونه نگرانی و سوء برداشتی برای آنها حاصل نشود . (۱)

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَدْخُلُوا بُيُوتَ النَّبِيِّ إِلَّا أَنْ يُؤْذَنَ لَكُمْ إِلَى طَعَامٍ غَيْرٍ نَاظِرِينَ إِنَاهُ وَلَكِنْ إِذَا دُعِيتُمْ فَادْخُلُوا فَإِذَا طَعِمْتُمْ فَانْتَشِرُوا وَلَا مُسْتَأْنِسِينَ لِحَدِيثٍ إِنَّ ذَلِكُمْ كَانَ يُؤْذَى النَّبِيَّ فَيَسْئَلُكُمْ مِنَ اللَّهِ لَئِنْ سَأَلْتُمْ لَهُمْ مَتَاعًا فَسْئَلُوهُمْ مِنْ وَرَاءِ حِجَابٍ ذَلِكُمْ أَطْهَرُ لِقُلُوبِكُمْ وَقُلُوبِهِمْ وَمَا كَانَ لَكُمْ أَنْ تُؤْذُوا رَسُولَ اللَّهِ وَلَا أَنْ تُنْكِحُوا زُجُوجَهُ مِنْ بَعْدِهِ أَبَدًا إِنَّ ذَلِكُمْ كَانَ عِنْدَ اللَّهِ عَظِيمًا

إِنْ تُبَدُّوا شَيْئًا أَوْ تُخَفُّوهُ فَإِنَّ اللَّهَ كَانَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمًا

ای کسانی که ایمان آورده اید ! در خانه های پیامبر داخل نشوید مگر این که به شما برای صرف غذا اجازه داده شود (در حالی که قبل از موعد نیائید و) در انتظار وقت غذا ننشینید ؛ اما هنگامی که دعوت شدید داخل شوید ؛ و وقتی غذا خوردید پراکنده شوید ، و (بعد از صرف غذا) به بحث و صحبت ننشینید ؛ این عمل پیامبر را ناراحت می نماید ولی از شما شرم می کند (و چیزی نمی گوید) ؛ اما خداوند از (بیان) حق ، شرم ندارد ، و هنگامی که چیزی از وسائل زندگی را (به عنوان عاریت) از آنان (= همسران پیامبر) می خواهید از پشت پرده بخواهید ؛ این کار برای پاکي دل های شما و آنها بهتر است ؛ و شما حق ندارید رسول خدا را آزار دهید ، و نه هرگز همسران او را بعد از

او به همسری خود در آورید که این کار نزد خدا بزرگ است!

اگر چیزی را آشکار کنید یا آن را پنهان دارید، خداوند از همه چیز آگاه است!

پی نوشتها

۱. اقتباس از «مجمع البیان»، ذیل آیه مورد بحث؛ «بحار الانوار»، ج ۲۲، ص ۱۸۱؛ «اسباب نزول الآیات» واحدی نیشابوری، ص ۲۴۰.

شأن نزول: مؤمنان و آداب زندگی

در شأن نزول این آیه، مفسران چنین آورده اند:

هنگامی که رسول خدا با «زینب بنت جحش» ازدواج کرد، ولیمه نسبتاً مفصلی به مردم داد، (این اطعام مفصل شاید به خاطر آن بوده است که شکستن سنت جاهلیت در زمینه تحریم «همسران مطلقه پسر خوانده» با قاطعیت هر چه بیشتر صورت گیرد، و بازتاب گسترده ای در محیط داشته باشد، و نیز این سنت جاهلی که ازدواج با «بیوه های بردگان آزاد شده» عیب و ننگ محسوب می شد، از میان برود).

«انس» که خادم مخصوص پیامبر (صلی الله علیه و آله) بود، می گوید: پیامبر (صلی الله علیه و آله) به من دستور داد: اصحابش را به غذا دعوت کنم، من همه را دعوت کردم، دسته، دسته می آمدند، غذا می خوردند و از اطاق خارج می شدند، تا این که عرض کردم: ای پیامبر خدا! کسی باقی نمانده که من او را دعوت نکرده باشم.

فرمود: اکنون که چنین است، سفره را جمع کنید، سفره را برداشتند و جمعیت پراکنده شدند، اما سه نفر، همچنان در اطاق پیامبر (صلی الله علیه و آله)

ماندند ، و مشغول بحث و گفتگو بودند .

هنگامی که سخنان آنها به طول انجامید ، پیامبر(صلی الله علیه وآله) برخاست ، و من نیز همراه او برخاستم ، شاید آنها متوجه شوند ، و از منزل خارج شوند ، پیامبر بیرون آمد ، تا به حجره «عایشه» رسید ، بار دیگر برگشت ، من هم در خدمتش آمدم ، باز دیدم همچنان نشسته اند ، آیه فوق نازل شد و دستورات لازم را در برخورد با این مسائل به آنها تفهیم کرد . (۱)

و نیز از بعضی قرائن استفاده می شود : گاهی همسایگان و سایر مردم ، طبق معمول برای عاریت گرفتن اشیائی نزد بعضی از زنان پیامبر(صلی الله علیه وآله) می آمدند ، هر چند آنها طبق سادگی زندگی آن زمان ، کار خلافی مرتکب نمی شدند ولی برای حفظ حیثیت همسران پیامبر(صلی الله علیه وآله) آیه فوق نازل شد ، و به مؤمنان دستور داد : هر گاه می خواهند چیزی از آنها بگیرند از پشت پرده بگیرند .

در روایت دیگری آمده است : بعضی از مخالفان پیامبر(صلی الله علیه وآله) گفتند : چگونه پیامبر(صلی الله علیه وآله) بعضی از زنان بیوه ما را به ازدواج خود در آورده؟ به خدا سوگند هر گاه او چشم از جهان ببوشد ، ما با همسران او ازدواج خواهیم کرد !!

آیه فوق نازل شد ، و ازدواج با زنان پیامبر(صلی الله علیه وآله) را بعد از او به کلی ممنوع ساخت ، و به این توطئه نیز پایان داد . (۲)

لَا جُنَاحَ عَلَيْهِمْ فِي آبَائِهِمْ وَلَا أَبْنَائِهِمْ وَلَا إِخْوَانِهِمْ

وَلَا أَبْنَاءَ إِخْوَانِهِمْ وَلَا أَبْنَاءَ أَخَوَاتِهِمْ وَلَا نِسَائِهِمْ وَلَا مَا مَلَكَتْ أَيْمَانُهُمْ وَاتَّقِينَ اللَّهَ إِنَّ اللَّهَ كَانَ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ شَهِيدًا

بر آنان (= همسران پیامبر) گناهی نیست در مورد پدران و فرزندان و برادران و فرزندان برادران ، و فرزندان خواهران خود و زنان مسلمان و بردگان خویش (که بدون حجاب و پرده با آنها تماس بگیرند) ؛ و تقوای الهی را پیشه کنید که خداوند نسبت به هر چیزی شاهد و آگاه است .

پی نوشتها

۱ . «مجمع البيان» ، ذیل آیات مورد بحث ؛ «صحيح بخارى» ، ج ۶ ، ص ۲۶ ؛ «تفسير ابن كثير» ، ج ۳ ، ص ۵۱۱ .

۲ . «مجمع البيان» ، ذیل آیات مورد بحث ؛ «نور الثقلين» ، ج ۴ ، ص ۲۹۸ .

شأن نزول : رعایت حجاب در مورد محارم

بعضی از مفسران چنین نقل کرده : بعد از نزول آیه حجاب (آیه گذشته) پدران ، فرزندان و بستگان همسران پیامبر (صلی الله علیه و آله) خدمتش عرض کردند : ای رسول خدا ! (صلی الله علیه و آله) ما نیز با آنها از پشت پرده سخن گوئیم؟ آیه فوق نازل شد و به آنها پاسخ گفت که : این حکم شامل شما نمی شود . (۱)

يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ قُلْ لِأَزْوَاجِكَ وَبَنَاتِكَ وَنِسَاءِ الْمُؤْمِنِينَ يُدْنِينَ عَلَيْهِنَّ مِنْ جَلَابِيبِهِنَّ ذَلِكَ أَدْنَىٰ أَنْ يُعْرَفْنَ فَلَا يُؤْذَيْنَ وَكَانَ اللَّهُ غَفُورًا رَحِيمًا

لَئِنْ لَمْ يَنْتَهِ الْمُنَافِقُونَ وَالَّذِينَ فِي قُلُوبِهِمْ مَرَضٌ وَالْمُرْجِفُونَ فِي الْمَدِينَةِ لَنُغْرِيَنَّكَ بِهِمْ ثُمَّ لَا يُجَاوِرُونَكَ فِيهَا إِلَّا قَلِيلًا مَلْعُونِينَ أَيْنَمَا تُقِفُوا أُخِذُوا وَقُتِلُوا تَفْتِيلًا

ای پیامبر ! به همسران و دختران و زنان مؤمنان بگو : «جلباب ها (= روسری

های بلند) خود را بر خویش فرو افکنند ، این کار برای این که شناخته شوند و مورد آزار قرار نگیرند بهتر است ؛ و (اگر تاکنون خطا و کوتاهی از آنها سر زده توبه کنند) خداوند همواره آمرزنده و رحیم است» .

اگر منافقان و بیماردلان ، و آنها که اخبار دروغ و شایعات بی اساس در مدینه پخش می کنند ، دست از کار خود بردارند ، تو را بر ضد آنان می شورانیم ، سپس جز مدت کوتاهی نمی توانند در کنار تو در این شهر بمانند !

و از همه جا طرد می شوند ، و هر جا یافته شوند گرفته خواهند شد و به سختی به قتل خواهند رسید !

پی نوشتها

۱ . «مجمع البیان» ، ذیل آیه مورد بحث ؛ «تفسیر صافی» ، ج ۴ ، ص ۲۰۰ ؛ «قرطبی» ، ج ۱۴ ، ص ۲۳۱ .

شان نزول : حجاب احترام زنان مؤمن

در «تفسیر علی بن ابراهیم» در شان نزول آیه نخست ، چنین آمده است : آن ایام زنان مسلمان به مسجد می رفتند و پشت سر پیامبر (صلی الله علیه و آله) نماز می گذاردند ، هنگام شب ، موقعی که برای نماز مغرب و عشا می رفتند ، بعضی از جوانان هرزه و اوباش ، بر سر راه آنها می نشستند و با مزاح و سخنان ناروا آنها را آزار می دادند ، و مزاحم آنان می شدند ، آیه فوق نازل شد و به آنها دستور داد ، حجاب خود را به طور کامل رعایت کنند تا به خوبی شناخته شوند ، و کسی بهانه مزاحمت پیدا نکند . (۱)

در همان کتاب ،

در شأن نزول آیه دوم، چنین می خوانیم: گروهی از منافقین در «مدینه» بودند و انواع شایعات را پیرامون پیامبر(صلی الله علیه وآله) به هنگامی که به بعضی از غزوات می رفت، در میان مردم منتشر می ساختند.

گاه، می گفتند: پیامبر کشته شده.

و گاه، می گفتند: اسیر شده، مسلمانانی که توانائی جنگ را نداشتند و در «مدینه» مانده بودند، سخت ناراحت می شدند، شکایت نزد پیامبر(صلی الله علیه وآله) آوردند، این آیه نازل شد، و سخت این شایعه پراکنان را تهدید کرد. (۲)

پی نوشتها

۱. «نور الثقلین»، ج ۴، ص ۳۰۷؛ «بحار الانوار»، ج ۲۲، ص ۱۹۰، و ج ۱۰۱، ص ۳۳؛ «تفسیر علی بن ابراهیم قمی»، ج ۲، ص ۱۹۶ (دار الکتب قم).

۲. «نور الثقلین»، ج ۴، ص ۳۰۷؛ «تفسیر علی بن ابراهیم قمی»، ج ۲، ص ۱۹۶؛ «المیزان»، ج ۱۶، ص ۳۴۴.

فصل دهم: سوره فاطر-یس-ص - زمر شوری زخرف جائیه احقاف فتح

آیات و ترجمه

وَأَقْسَمُوا بِاللَّهِ جَهْدَ أَيْمَانِهِمْ لَئِن جَاءَهُمْ نَذِيرٌ لَّيَكُونُنَّ أَهْدَىٰ مِمَّنِ إِخْدَى الْأُمَمِ فَلَمَّا جَاءَهُمْ نَذِيرٌ مَا زَادَهُمْ إِلَّا نُفُورًا
اسْتِكْبَارًا فِي الْأَرْضِ وَمَكْرَ السَّيِّئِ وَلَا يَحِيقُ الْمَكْرُ السَّيِّئُ إِلَّا بِأَهْلِهِ فَهَلْ يَنْظُرُونَ إِلَّا سُنَّتَ الْأَوَّلِينَ فَلَن تَجِدَ لِسُنَّتِ اللَّهِ تَبْدِيلًا وَلَا لَن تَجِدَ لِسُنَّتِ اللَّهِ تَحْوِيلًا

آنان با نهایت تأکید به خدا سوگند خوردند که اگر پیامبری انذارکننده به سراغشان آید، هدایت یافته ترین امت ها خواهند بود؛ اما چون پیامبری برای آنان آمد، جز فرار و فاصله گرفتن (از حق) چیزی بر آنها

نیفزود!

اینها همه به خاطر استکبار در زمین و نیرنگ های بدشان بود ، این نیرنگ ها تنها دامان صاحبانش را می گیرد ؛ آیا آنها چیزی جز سنت پیشینیان (و عذاب های دردناک آنان) را انتظار دارند؟! هرگز برای سنت خدا تبدیلی نخواهی یافت ، و هرگز برای سنت الهی تغییری نمی یابی!

سوره یس

أَوَلَمْ يَرَ الْإِنْسَانُ أَنَا خَلَقْنَاهُ مِنْ نُطْفَةٍ فَإِذَا هُوَ خَصِيمٌ مُبِينٌ

وَ ضَرَبَ لَنَا مَثَلًا وَ نَسِيَ خَلْقَهُ قَالَ مَنْ يُحْيِي الْعِظَامَ وَ هِيَ رَمِيمٌ

قُلْ يُحْيِيهَا الَّذِي أَنشَأَهَا أَوَّلَ مَرَّةٍ وَ هُوَ بِكُلِّ خَلْقٍ عَلِيمٌ

آیا انسان نمی داند که ما او را از نطفه ای بی ارزش آفریدیم؟! و او (چنان صاحب قدرت و شعور شد که) به مخاصمه آشکار (با ما) برخاست!

و برای ما مثالی زد و آفرینش خود را فراموش کرد ، و گفت : «چه کسی این استخوانها را زنده می کند در حالی که پوسیده است»؟!!

بگو : «همان کسی آن را زنده می کند که نخستین بار آن را آفرید ؛ و او به هر مخلوقی داناست»!

سوره ص

ص وَ الْقُرْآنِ ذِي الذِّكْرِ

بَلِ الَّذِينَ كَفَرُوا فِي عِزِّهِ وَ شِقَاقِ

كَمْ أَهْلَكْنَا مِنْ قَبْلِهِمْ مِنْ قَرُونٍ فَنادُوا وَ لَاتٍ حِينَ مَنَاصِ

ص ، سوگند به قرآنی که دارای ذکر است (که این کتاب ، معجزه الهی است) .

ولی کافران گرفتار غرور و اختلافند!

چه بسیار اقوامی را که پیش از آنها هلاک کردیم ؛ و به هنگام نزول عذاب فریاد می زدند ولی وقت نجات گذشته بود!

وَ عَجِبُوا أَنْ جَاءَهُمْ مُنْذِرٌ مِنْهُمْ وَ

قَالَ الْكَافِرُونَ هَذَا سَاحِرٌ كَذَّابٌ

أَجْعَلِ الْآلِهَةَ إِلَهًا وَاحِدًا إِنَّ هَذَا لَشَيْءٌ عَجَابٌ

وَ انْطَلَقَ الْمَلَأُ مِنْهُمْ أَنْ امْشُوا وَاصْبِرُوا عَلَى آلِهَتِكُمْ إِنَّ هَذَا لَشَيْءٌ يُرَادُ

مَا سَمِعْنَا بِهَذَا فِي الْمَلَّةِ الْأَخْرَهْ إِنَّ هَذَا إِلَّا اخْتِلَافٌ

آنها تعجب کردند که بیم دهنده ای از میان آنان به سویشان آمده ، و کافران گفتند : «این ساحر دروغگوئی است !

آیا او به جای این همه خدایان ، خدای واحدی قرار داده؟ ! این به راستی چیز عجیبی است» !

سرکردگان آنها بیرون آمدند و گفتند : بروید و خدایانتان را محکم بچسبید ، این چیزی است که خواسته اند (شما را گمراه کنند) !

ما هرگز چنین چیزی در آئین واپسین نشنیده ایم ؛ این تنها یک آئین ساختگی است !

سوره زمر

وَ الَّذِينَ اجْتَنَّبُوا الطَّاعُونَ أَنْ يَعْبُدُوهَا وَ أَنَابُوا إِلَى اللَّهِ لَهُمُ الْبُشْرَى فَبَشِّرْ عِبَادِ

الَّذِينَ يَسْتَمِعُونَ الْقَوْلَ فَيَتَّبِعُونَ أَحْسَنَهُ أُولَئِكَ الَّذِينَ هَدَاهُمُ اللَّهُ وَ أُولَئِكَ هُمْ أُولُوا الْأَبَابِ

أَفَمَنْ حَقَّ عَلَيْهِ كَلِمَةُ الْعَذَابِ أَفَأَنْتَ تُنْقِذُ مَنْ فِي النَّارِ

لَكِنَّ الَّذِينَ اتَّقَوْا رَبَّهُمْ لَهُمْ غُرْفٌ مِنْ فَوْقِهَا غُرْفٌ مَبْنِيَّةٌ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ وَ عَدَّ اللَّهُ لَا يُخْلِفُ اللَّهُ الْمِيعَادَ

و کسانی که از عبادت طاعوت پرهیز کردند و به سوی خداوند بازگشتند ، بشارت از آن آنها است ؛ پس بندگان مرا بشارت ده !

همان کسانی که سخنان را می شنوند و از نیکوترین آنها پیروی می کنند ؛ آنان کسانی هستند که خدا هدایتشان کرده ، و آنها خردمندانند .

آیا تو می توانی کسی را که فرمان عذاب درباره او قطعی شده رهائی بخشی؟ ! آیا تو می توانی

کسی را که در درون آتش است برگیری و نجات دهی؟!

ولی آنها که تقوای الهی پیشه کردند ، غرفه هائی در بهشت دارند که بر فراز آنهاغرفه های دیگری بنا شده و از زیر آنها نهرها جاری است . این وعده الهی است ، و خداوند در وعده خود تخلف نمی کند !

سوره شوری

ذَلِكَ الَّذِي يُبَشِّرُ اللَّهُ عِبَادَهُ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ قُلْ لَا أَسْئَلُكُمْ عَلَيْهِ أَجْرًا إِلَّا الْمَوَدَّةَ فِي الْقُرْبَىٰ وَمَنْ يَقْتَرِفْ حَسَنَةً نَّزِدْ لَهُ فِيهَا حُسْنًا إِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ شَكُورٌ

این همان چیزی است که خداوند بندگانش را که ایمان آورده و اعمال صالح انجام داده اند به آن نوید می دهد . بگو : «من هیچ پاداشی از شما بر رسالتم درخواست نمی کنم جز دوست داشتن نزدیکانم (= اهل بیت) ؛ و هر کس کار نیکی انجام دهد ، بر نیکی اش می افزایم ؛ چرا که خداوند آمرزنده و سپاسگزار است» .

سوره زخرف

وَلَمَّا ضُرِبَ ابْنُ مَرْيَمَ مَثَلًا إِذَا قَوْمُكَ مِنْهُ يَصِدُونَ

وَقَالُوا آلِهَتُنَا خَيْرٌ أَمْ هُوَ مَا ضَرَبُوهُ لَكَ إِلَّا جَدَلًا بَلْ هُمْ قَوْمٌ خَصِمُونَ

إِنَّ هُوَ إِلَّا عَبْدٌ أَنْعَمْنَا عَلَيْهِ وَجَعَلْنَاهُ مَثَلًا لِّبَنِي إِسْرَائِيلَ

و هنگامی که درباره فرزند مریم مثلی زده شد ، ناگهان قوم تو به خاطر آن فریاد راه انداختند .

و گفتند : «آیا خدایان ما بهترند یا او؟! (اگر معبودان ما در دوزخند ، مسیح نیز در دوزخ است ؛ چرا که معبود واقع شده)» !
ولی آنها این مثل را جز از طریق جدال (ولجاج) برای تو نزدند ؛ آنها گروهی کینه

توز و پرخاشگرند .

مسیح فقط بنده ای بود که ما نعمت به او بخشیدیم و او را نمونه و الگویی برای بنی اسرائیل قرار دادیم .

سوره جائیه

أَفَرَأَيْتَ مَنِ اتَّخَذَ إِلَهَهُ هَوَاهُ وَأَضَلَّهُ اللَّهُ عَلَىٰ عِلْمٍ وَخَتَمَ عَلَىٰ سَمْعِهِ وَقَلْبِهِ وَجَعَلَ عَلَىٰ بَصَرِهِ غِشَاوَةً فَمَنْ يَهْدِيهِ مِنْ بَعْدِ اللَّهِ أَفَلَا تَذَكَّرُونَ

آیا دیدی کسی را که معبود خود را هوای نفس خویش قرار داده و خداوند او را با آگاهی (بر این که شایسته هدایت نیست) گمراه ساخته و بر گوش و قلبش مهر زده و بر چشمش پرده ای افکنده است؟! چه کسی می تواند غیر از خدا او را هدایت کند؟! آیا متذکر نمی شوید؟!

سوره احقاف

اینجا بود که آیه : وَخَتَمَ عَلَىٰ سَمْعِهِ وَقَلْبِهِ : «خدا بر گوش و قلب او مهر نهاده» نازل شد . (۱)

وَقَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا لِلَّذِينَ آمَنُوا لَوْ كَانَ خَيْرًا مَا سَبَقُونَا إِلَيْهِ وَإِذْ لَمْ يَهْتَدُوا بِهِ فَسَيَقُولُونَ هَذَا إِيَّاكَ قَدِيمٌ

کافران درباره مؤمنان چنین گفتند : «اگر (اسلام) چیز خوبی بود ، هرگز آنها (در پذیرش آن) بر ما پیشی نمی گرفتند» ! و چون خودشان به وسیله آن هدایت نشدند می گویند : «این یک دروغ قدیمی است» !

۱ . «تفسیر مراغی» ، ج ۲۵ ، ص ۲۷ ؛ «قرطبی» ، ج ۱۶ ، ص ۱۷۰ .

سوره فتح

إِنَّا فَتَحْنَا لَكَ فَتْحًا مُّبِينًا

برای تو پیروزی آشکاری فراهم ساختیم !

شأن نزول : ادعاهای بدون عمل

در «تفسیر درّ المنثور» ، «روح المعانی» و «مفاتیح الغیب» و تفاسیر دیگر چنین آمده است : «مشرکان

عرب هنگامی که می شنیدند: بعضی از امت های پیشین همچون یهود، پیامبران الهی را تکذیب کردند، و آنها را به شهادت رساندند، می گفتند: ولی ما چنین نیستیم! اگر فرستاده الهی به سراغ ما بیاید ما هدایت پذیرترین امت ها خواهیم بود! ولی همانها هنگامی که آفتاب عالم تاب اسلام، از افق سرزمینشان طلوع کرد، و پیامبر اسلام (صلی الله علیه و آله) همراه بزرگ ترین کتاب آسمانی، به سراغشان آمد، نه تنها نپذیرفتند، بلکه در مقام تکذیب و مبارزه و انواع مکر و فریب بر آمدند.

آیات فوق نازل شد، و آنها را بر این ادعاهای تو خالی و بی اساس مورد ملامت و سرزنش قرار داد. (۱)

پی نوشتها

۱. «درّ المثور»، ج ۵، ص ۲۵۶؛ «مجمع البیان»، ذیل آیات مورد بحث؛ «قرطبی»، ج ۱۴، ص ۳۵۸.

شأن نزول: آن که نخستین بار آفرید، بار دیگر زنده می کند

در غالب تفاسیر نقل شده است: مردی از مشرکان، به نام «ابی بن خلف» یا «امیه بن خلف» و یا «عاص بن وائل» قطعه استخوان پوسیده ای را پیدا کرد و گفت: با این دلیل محکم، به مخاصمه با محمد (صلی الله علیه و آله) برمی خیزم، و سخن او را درباره معاد ابطال می کنم، آن را برداشت و نزد پیامبر اسلام (صلی الله علیه و آله) آمد (و شاید مقداری از آن را در حضور پیامبر نرم کرد و به روی زمین ریخت) و گفت: چه کسی می تواند این استخوان های پوسیده را از نو زنده کند (و کدام عقل

آن را باور می کند).

آیات فوق و چهار آیه بعد از آن، که مجموعاً هفت آیه را تشکیل می دهد نازل شد، و پاسخ منطقی و دندان شکنی به او و همفکران او داد. (۱)

پی نوشتها

۱. «مجمع البیان»، ذیل آیات مورد بحث؛ «اسباب نزول الآیات» واحدی نیشابوری، ص ۲۴۶؛ «بحار الانوار»، ج ۹، ص ۲۸۱، و ج ۱۸، ص ۲۰۲؛ «جامع البیان»، ج ۲۳، ص ۳۸؛ «قرطبی»، ج ۱۰، ص ۶۸، و ج ۱۵، ص ۵۸.

شأن نزول: پاسخ دندان شکن به کفار قریش

در کتب تفسیر و حدیث، شأن نزول های مشابهی برای آیات آغاز این سوره وارد شده است که به یکی از آنها که مشروح تر و جامع تر است در اینجا اشاره می کنیم و آن حدیثی است که مرحوم «کلینی» از امام باقر (علیه السلام) چنین نقل می کند:

«ابوجهل» و جماعتی از «قریش» نزد «ابوطالب»، عموی پیامبر (صلی الله علیه و آله) آمده گفتند: فرزند برادرت، ما را آزار داده، و خدایان ما را نیز ناراحت ساخته است! او را بخوان و به او دستور ده، دست از خدایان ما بردارد، تا ما هم ناسزا به خدای او نگوئیم!

«ابوطالب»، کسی را خدمت پیامبر (صلی الله علیه و آله) فرستاد، هنگامی که پیامبر (صلی الله علیه و آله) وارد خانه شد، و به اطراف اطاق نگاه کرد، دید کسی جز مشرکان در کنار «ابوطالب» نیست، گفت: السَّلَامُ عَلَيَّ مِنَ اتَّبَعِ الْهُيْدَى: «سلام بر کسانی که پیرو هدایتند»!

پس از آن نشست ، «ابوطالب» سخنان آنها را برای پیامبر(صلی الله علیه وآله) شرح داد .

پیامبر(صلی الله علیه وآله) در جواب فرمود : **أَوْ هَلْ لَهُمْ فِي كَلِمَةِ خَيْرٍ لَهُمْ مِنْ هَذَا يَسُودُونَ بِهَا الْعَرَبَ وَ يَطُّونَ أَعْنَاقَهُمْ** : «آیا آنها حاضرند جمله ای را با من موافقت کنند و در سایه آن ، بر تمام عرب پیشی گیرند و حکومت کنند»؟!

«ابوجهل» ، (که از این سخن به وجد آمده بود و انتظار داشت ، کلید حکومت بر

عرب را از دست پیامبر(صلی الله علیه وآله) بگیرد) گفت : **بله ! موافقیم ، منظورت ، کدام جمله است؟**

پیغمبر(صلی الله علیه وآله) فرمود : **تَقُولُونَ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ !** : «بگوئید : معبودی جز الله نیست» ! (و این بتها را که مایه بدبختی و ننگ و عقب افتادگی شماسست ، دور بریزید) .

هنگامی که حضار این جمله را شنیدند ، به شدت وحشت کردند ، انگشت ها را در گوش گذاردند ، با سرعت خارج شده ، می گفتند : **چنین چیزی را تاکنون نشنیده ایم ، این یک دروغ است .**

اینجا بود که آیات آغاز سوره «ص» نازل شد . (۱)

پی نوشتها

۱ . «نور الثقلین» ، ج ۴ ، ص ۴۴۱ ؛ «کافی» ، ج ۲ ، ص ۶۴۹ ؛ «المیزان» ، ج ۱۷ ، ص ۱۸۶ .

شأن نزول : اگر خورشید را در دست راستم قرار دهند ...

درباره این آیات ، شأن نزولی شبیه آنچه در آیات قبل بیان شد ، نقل کرده اند و بعید نیست شأن نزول واحدی باشد که برای مجموع این آیات است .

ولی ، از آنجا که این شأن نزول ،

مطالب تازه ای دارد ما آن را از «تفسیر علی بن ابراهیم» در اینجا می آوریم :

هنگامی که رسول خدا دعوتش را آشکار کرد ، سران «قریش» نزد «ابوطالب» آمده و گفتند : ای «ابوطالب» فرزند برادرت ما را سبک مغز می خواند ، و به خدایان ما ناسزا می گوید ، جوانان ما را فاسد نموده ، و در جمعیت ما تفرقه افکنده است ، اگر این کارها به خاطر کمبود مالی است ، ما آن قدر مال برای او جمع آوری می کنیم که ثروتمندترین مرد «قریش» شود و حتی حاضریم او را به ریاست برگزینیم .

«ابوطالب» این پیام را به رسول الله (صلی الله علیه وآله) عرض کرد ، پیامبر (صلی الله علیه وآله) فرمود : لَوْ وَضَعُوا الشَّمْسَ فِي يَمِينِي وَالْقَمَرَ فِي يَسَارِي مَا أَرَدْتُهُ ، وَ لَكِنْ يُعْطُونِي كَلِمَةً يَمْلِكُونَ بِهَا الْعَرَبَ وَ تَدِينُ لَهُمْ بِهَا الْعَجَمُ وَ يَكُونُونَ مُلُوكًا فِي الْجَنَّةِ ! :

«اگر آنها خورشید را در دست راست من و ماه را در دست چپ من بگذارند من به آن تمایل ندارم ، ولی (به جای این همه وعده ها) یک جمله ، با من موافقت نمایند ، تا در سایه آن بر عرب حکومت کنند ، و غیر عرب نیز به آئین آنها در آیند ، و آنها سلاطین بهشت خواهند بود !» .

«ابوطالب» ، این پیام را به آنها رسانید ، آنها گفتند : حاضریم به جای یک جمله ، ده جمله را بپذیریم (کدام جمله منظور تو است؟) .

پیامبر (صلی الله علیه وآله) به آنها فرمود : تَشْهَدُونَ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا

اللَّهُ وَ إِنِّي رَسُولُ اللَّهِ : «گواهی دهید که معبودی جز الله نیست ، و من رسول خدا هستم» .

آنها (از این سخن سخت وحشت کردند و) گفتند : ما ۳۶۰ خدا را رها کنیم تنها به سراغ یک خدا برویم؟ چه چیز عجیبی؟! (آنها خدائی که هرگز دیده نمی شود!) .

در اینجا آیات زیر نازل شد : «وَعَجِبُوا أَنْ جَاءَهُمْ مُنْذِرٌ مِنْهُمْ وَقَالَ الْكَاْفِرُونَ هَذَا سَاحِرٌ كَذَّابٌ . . . إِنَّ هَذَا إِلَّا اِخْتِلَاقٌ» . (۱)

همین معنی در «تفسیر مجمع البیان» ، با تفاوت مختصری نقل شده ، و در آخر آن آمده است : «پیامبر (صلی الله علیه وآله) در حالی که اشک از چشمانش جاری بود ، فرمود : ای عمو! اگر اینها خورشید را در دست راست من و ماه را در دست چپم قرار دهند ، تا دست از این سخن بردارم ، هرگز چنین نخواهم کرد ، مگر این که این سخن را در جامعه نفوذ دهم ، و یا در راه آن کشته شوم ، هنگامی که «ابوطالب» این سخن را شنید ، عرض کرد : به دنبال برنامه خود باش! به خدا سوگند : من هرگز دست از یاری تو بر نخواهم داشت» . (۲)

پی نوشتها

۱ . «تفسیر علی بن ابراهیم قمی» ، ج ۲ ، ص ۲۲۸ (دارالکتاب قم) ، «نور الثقلین» ، ج ۴ ، ص ۴۴۲ ، ح ۷ .

۲ . «مجمع البیان» ، ذیل آیات مورد بحث .

شأن نزول : موحدان عصر جاهلی

جمعی از مفسران ، شأن نزول هائی برای آیات فوق ، ذکر کرده اند از

جمله این که گفته اند: آیه «وَالَّذِينَ اجْتَنَبُوا الطَّاغُوتَ . . .» و آیه بعد از آن درباره سه نفر وارد شده که در عصر جاهلیت (تسلیم غوغای مشرکان در آن محیط آلوده نشدند و) می گفتند: «لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ» آنها «سلمان فارسی»، «ابوذر غفاری» و «زید بن عمرو» بودند. (۱)

و در بعضی از روایات، به جای «زید بن عمرو»، «سعید بن زید» آمده است. (۲)

بعضی نیز گفته اند: آیه «أَقَمْنِ حَقَّ عَلَيْهِ كَلِمَةُ الْعَذَابِ . . .» در مورد «ابوجهل» و مانند او نازل شده است. (۳)

ولی بعید نیست که اینها از قبیل شأن نزول مصطلح نبوده باشد، بلکه از قبیل تطبیق آیه بر مصادیق واضح است.

اللَّهُ نَزَلَ أَحْسَنَ الْحَدِيثِ كِتَابًا مُتَشَابِهًا مَثَانِيَ تَقْشَعِرُّ مِنْهُ جُلُودُ الَّذِينَ يَخْشَوْنَ رَبَّهُمْ ثُمَّ تَلِينُ جُلُودُهُمْ وَقُلُوبُهُمْ إِلَى ذِكْرِ اللَّهِ ذَلِكَ هُدَى اللَّهِ يَهْدِي بِهِ مَنْ يَشَاءُ وَمَنْ يُضْلِلِ اللَّهُ فَمَا لَهُ مِنْ هَادٍ

خداوند بهترین سخن را نازل کرده، کتابی که آیاتش هماهنگ است؛ آیاتی مکرر دارد (با تکراری شوق انگیز) که از شنیدن آیاتش لرزه بر اندام کسانی که از پروردگارشان می ترسند می افتد؛ سپس برون و درونشان نرم و متوجه ذکر خدا می شود؛ این هدایت الهی است که هر کس را بخواهد با آن راهنمایی می کند؛ و هر کس را خداوند گمراه سازد، راهنمایی برای او نخواهد بود!

پی نوشتها

۱. «قرطبی» و «مجمع البیان»، ذیل آیات مورد بحث.

۲. «درّ المثور»

، طبق نقل «تفسیر المیزان» ، ج ۱۷ ، ص ۲۶۷ .

۳ . این قول را «روح المعانی» از بعضی نقل کرده است .

شأن نزول : قرآن احسن الحدیث است

بعضی از مفسران ، از «عبدالله بن مسعود» نقل کرده اند : روزی جمعی از صحابه پیامبر (صلی الله علیه وآله) که ملالت خاطر می پیدا کرده بودند ، عرض کردند : ای رسول خدا ! چه می شد ، حدیثی برای ما بیان می کردی تا زنگار ملالت از دل های ما بزداید؟

در اینجا نخستین آیه از آیات فوق نازل شد و قرآن را به عنوان «احسن الحدیث» معرفی کرد . (۱)

أَلَيْسَ اللَّهُ بِكَافٍ عَبْدَهُ وَيُخَوِّفُونَكَ بِالَّذِينَ مِنْ دُونِهِ وَمَنْ يُضْلِلِ اللَّهُ فَمَا لَهُ مِنْ هَادٍ وَمَنْ يَهْدِ اللَّهُ فَمَا لَهُ مِنْ مُضِلٍّ أَلَيْسَ اللَّهُ بِعَزِيزٍ ذِي انْتِقَامٍ

آیا خداوند برای (نجات و دفاع از) بنده اش کافی نیست؟! اما آنها تو را از غیر او می ترسانند . و هر کس را خداوند گمراه کند ، هیچ هدایت کننده ای ندارد !

و هر کس را خدا هدایت کند ، هیچ گمراه کننده ای نخواهد داشت . آیا خداوند توانا و دارای مجازات نیست؟!

پی نوشتها

۱ . این شأن نزول با تعبیرات متفاوتی در «تفسیر کشاف» ، ج ۴ ، ص ۱۲۳ ، و «تفسیر قرطبی» و «آلوسی» و «ابوالفتح رازی» و غیر آن ذیل آیات مورد بحث آمده است .

شأن نزول : تهدید بر خشم بت ها

بسیاری از مفسران نقل کرده اند : بت پرستان «مکه» پیامبر (صلی الله علیه وآله) را از خشم و غضب بت ها بر حذر می داشتند ، و می گفتند : از آنها بدگویی مکن ، و بر خلاف آنها اقدام منما که تو را دیوانه می کنند و آزار می رسانند ! (آیه فوق نازل شد و به

آنها پاسخ گفت). (۱)

بعضی نیز نقل کرده اند: هنگامی که «خالد» به فرمان پیامبر (صلی الله علیه وآله) مأمور شکستن بت معروف «عزّی» شد، مشرکان گفتند: ای «خالد»! بترس که خشم این بت شدید است! (و تو را بیچاره می کند) «خالد» با تبری که در دست داشت محکم بر بینی آن بت کوبید، و آن را در هم شکست و گفت: كُفْرًا لِمَكَ يَا عَزِّي، لَا سُبْحَانَكَ سُبْحَانَ مَنْ أَهَانَكَ، اِنِّي رَأَيْتُ اللَّهَ قَدْ أَهَانَكَ! : «ناسپاسی بر تو باد ای عزّی! هرگز منزّه نیستی، منزّه کسی است که تو را موهون ساخته! من دیدم خداوند تو را موهون ساخته است». (۲)

ولی داستان «خالد» که قاعدتاً بعد از فتح «مکه» بوده، نمی تواند از قبیل شأن نزول باشد؛ چرا که تمام سوره «زمر»، «مکی» است، بنابراین ممکن است از قبیل تطبیق بوده باشد.

قُلْ يَا عِبَادِيَ الَّذِينَ أَسْرَفُوا عَلَىٰ أَنفُسِهِمْ لَا تَقْنَطُوا مِن رَّحْمَةِ اللَّهِ إِنَّ اللَّهَ يَغْفِرُ الذُّنُوبَ جَمِيعًا إِنَّهُ هُوَ الْغَفُورُ الرَّحِيمُ

بگو: «ای بندگان من که بر خود اسراف و ستم کرده اید! از رحمت خداوند نومید نشوید که خدا همه گناهان را می آمرزد، زیرا او بسیار آمرزنده و مهربان است.

پی نوشتها

۱. «تفسیر کشاف» و «مجمع البیان» و «ابوالفتوح رازی» و «فی ظلال القرآن» (با تفاوت هائی در تعبیر).

۲. «مجمع البیان»، ذیل آیات مورد بحث (در «کشاف» و «قرطبی» نیز این روایت به طور مختصرتری آمده است).

شأن نزول : یاس از رحمت خدا ممنوع

بعضی از مفسران ، شأن نزول هائی برای آیات فوق ذکر کرده اند ، که احتمالاً همه از قبیل «تطبیق» است ، نه «شأن نزول» .

از جمله داستان «وحشی» است که در میدان «أُحُد» بزرگ ترین جنایت را مرتکب شد ، و عموی پیامبر (صلی الله علیه وآله) «حمزه» ، آن افسر شجاعی که جان خود را همه جا سپر برای پیامبر (صلی الله علیه وآله) می ساخت ، به طرز ناجوانمردانه ای شهید کرد ، هنگامی که اسلام اوج گرفت ، مسلمانان در همه جا پیروز شدند ، «وحشی» می خواست اسلام بیاورد ، اما می ترسید اسلامش مورد قبول واقع نشود ، که آیه فوق نازل گردید و او اسلام آورد ، پیامبر (صلی الله علیه وآله) از او پرسید : عمویم «حمزه» را چگونه کشتی؟ «وحشی» ماجرا را شرح داد ، پیامبر (صلی الله علیه وآله) سخت گریه کرد ، توبه او را پذیرا شد ، ولی به او فرمود : غَيْبٌ وَجْهَكَ عَنِّي فَأَنِّي لَا أَصِيحُّ بِالنَّظَرِ إِلَيْكَ فَلِحَقِّ بِالشَّامِ فَمَاتَ فِي الخَمْرِ : «در برابر چشمان من هرگز ظاهر مشو / چرا که نمی توانم به تو نگاه کنم ، «وحشی» به سوی «شام» رفت ، و سرانجام در سرزمین «خمر» از دنیا رفت» .

بعضی سؤال کردند : آیا این آیه ، تنها درباره او است یا همه مسلمین را شامل می شود؟ فرمود : همه را شامل می شود . (۱)

دیگر داستان مرد «تَبَاش» است (کسی که قبرها را می شکافت و کفن مردگان را باز می کرد و با خود می برد) که فشرده اش چنین است :

«جوانی گریان

، خدمت پیامبر(صلی الله علیه وآله) آمد و سخت ناراحت بود ، می گفت : از خشم خدا می ترسم .

فرمود : شرک آورده ای؟!!

گفت : نه .

فرمود : خون ناحق ریخته ای؟

عرض کرد : نه .

فرمود : خدا گناه تو را می آمرزد هر قدر زیاد باشد .

عرض کرد : گناه من از آسمان و زمین و «عرش» و «کرسی» بزرگ تر است .

فرمود : گناهت از خدا هم بزرگ تر است؟!!

عرض کرد : نه ، خدا از همه چیز بزرگ تر است .

فرمود : برو (توبه کن) که خدای عظیم گناه عظیم را می آمرزد .

بعد فرمود : بگو بینم گناه تو چیست؟

عرض کرد : ای رسول خدا(صلی الله علیه وآله) از روی تو شرم دارم که بازگو کنم .

فرمود : آخر بگو ، بینم چه کرده ای؟!!

عرض کرد : هفت سال نبش قبر می کردم ، و کفن های مردگان را برمی داشتم تا این که : روزی به هنگام نبش قبر ، به جسد دختری از «انصار» برخورد کردم ، بعد از آن که او را برهنه کردم ، دیو نفس در درونم به هیجان در آمد . . . (سپس ماجرای تجاوز خود را شرح داد) .

هنگامی که سخنش به اینجا رسید ، پیامبر(صلی الله علیه وآله) سخت برآشفته و ناراحت شد ، فرمود : این فاسق را بیرون کنید ، و رو به سوی او کرده اضافه نمود : تو چقدر به دوزخ نزدیکی؟!!

جوان بیرون آمد ، سخت گریه می

کرد ، سر به بیابان گذاشت و عرض می کرد : ای خدای محمّد (صلی الله علیه وآله) ! اگر توبه مرا می پذیری ، پیامبرت را از آن با خبر کن ، و اگر نه آتشی از آسمان بفرست و مرا بسوزان و از عذاب آخرت برهان ، اینجا بود که پیک وحی خدا بر پیامبر نازل شد و آیه «قُلْ يَا عِبَادِيَ الَّذِينَ اسْرَفُوا...» را بر آن حضرت خواند . (۲)

تلاوت این آیه ، از سوی «جبرئیل» در اینجا ممکن است به عنوان نخستین بار نباشد ، که جنبه شأن نزول پیدا کند ، بلکه تکرار آیه ای باشد که قبلاً نازل شده ، برای تأکید و توجه بیشتر و اعلام قبول توبه آن مرد گنهگار !

باز تکرار می کنیم : این گونه اشخاص که بار سنگین از گناه را به دوش می کشند ، مسئولیت سنگین تری در مقام جبران از طریق اعمال صالح خود دارند .

«فخر رازی» شأن نزول دیگری ، برای آیات فوق آورده است ، نقل می کند : بعضی گفته اند : این آیات درباره اهل «مکه» نازل شده ، آنها می گفتند : محمّد (صلی الله علیه وآله) چنین فکر می کند که هر کس ، پرستش «بت» کند ، یا دستش به خون انسانی آغشته شود ، هرگز بخشوده نخواهد شد ، در عین حال ، به ما می گوید : اسلام بیاورید ، ما چگونه اسلام بیاوریم در حالی که هم «بت» پرستیده ایم و هم خون بی گناهان را ریخته ایم؟! (آیات فوق نازل شد ، و درهای توبه

۱. «سفینه البحار»، ج ۲، ص ۶۳۷، ماده «وحش»؛ «تفسیر کبیر فخر رازی»، ج ۲۷، ص ۴؛ «نور الثقلین»، ج ۴، ص ۴۹۳.
۲. «تفسیر ابوالفتوح رازی»، ج نهم، ص ۴۱۲، ذیل آیات مورد بحث، (با مقداری تلخیص).
۳. «تفسیر کبیر فخر رازی»، ج ۲۷، ص ۴، ذیل آیات مورد بحث.

شأن نزول: مودت و محبت بستگان پیامبر(صلی الله علیه وآله)

در «تفسیر مجمع البیان»، شأن نزولی برای آیات ۲۳ تا ۲۶ این سوره از پیامبر گرامی اسلام(صلی الله علیه وآله) نقل شده است که حاصلش چنین است:

«هنگامی که پیامبر وارد «مدینه» شد و پایه های اسلام محکم گردید، انصار گفتند: ما خدمت رسول خدا(صلی الله علیه وآله) می رسیم و عرض می کنیم: اگر مشکلات مالی پیدا شده، این اموال ما بدون هیچ گونه قید و شرط، در اختیار تو قرار دارد، هنگامی که این سخن را خدمتش عرض کردند، آیه قُلْ لَأَسْأَلُكُمْ عَلَيْهِ أَجْرًا إِلَّا الْمَوَدَّةَ فِي الْقُرْبَى: «بگو: من مزدی از شما در برابر رسالت، جز محبت نزدیکانم نمی طلبم» نازل شد، و پیامبر(صلی الله علیه وآله) بر آنها تلاوت کرد، سپس فرمود: نزدیکان مرا بعد از من دوست دارید، آنها با خوشحالی و رضا و تسلیم از محضرش بیرون آمدند، اما منافقان گفتند: این سخنی است که او بر خدا افترا بسته، و هدفش این است که ما را بعد از خود در برابر خویشاوندانش، ذلیل

کند، آیه بعد نازل شد: «أَمْ يَقُولُونَ افْتَرَى عَلَى اللَّهِ كَذِبًا»، و به آنها پاسخ گفت، پیامبر(صلی الله علیه وآله) به سراغ آنان فرستاد، و آیه را بر آنها تلاوت کرد، گروهی پشیمان شدند و گریه کردند، و سخت ناراحت گشتند، آیه سوم نازل گردید: «وَهُوَ الَّذِي يَقْبَلُ التَّوْبَةَ عَنْ عِبَادِهِ».

پیامبر به سراغ آنها فرستاد، و آنها را بشارت داد که توبه خالصانه آنان مقبول درگاه خدا است. (۱)

وَلَوْ بَسَطَ اللَّهُ الرِّزْقَ لِعِبَادِهِ لَبَغَوْا فِي الْأَرْضِ وَلَكِنْ يُنَزِّلُ بِقَدَرٍ مَا يَشَاءُ إِنَّهُ بِعِبَادِهِ خَبِيرٌ بَصِيرٌ

هر گاه خداوند روزی را برای بندگانش وسعت بخشد، در زمین طغیان و ستم می کنند / از این رو به مقداری که می خواهد (و مصلحت می داند) نازل می کند، که نسبت به بندگانش آگاه و بیناست!

پی نوشتها

۱. «مجمع البیان»، ذیل آیه مورد بحث.

شأن نزول: رابطه ثروت و طغیان

از «خباب بن ارت» صحابی معروف، نقل شده که این آیه درباره ما نازل شد، و این به خاطر آن بود، که ما به اموال فراوان طوایف «بنی قریظه» و «بنی نظیر» و «بنی قینقاع» از یهود نظر افکندیم، و آرزو داشتیم که ای کاش ما هم چنین اموالی داشتیم، آیه نازل شد و به ما هشدار داد که اگر خداوند روزی را برای بندگانش گسترده کند، طغیان خواهند کرد. (۱)

در «تفسیر در المنثور» حدیث دیگری نقل شده، و آن این که: این آیه در مورد اصحاب «صفه» نازل گردید، چرا

که آنها آرزو داشتند دنیایشان رو به راه شود . (۲)

(درباره اصحاب صفة و این که آنها چه کسانی بودند شرحی در پایان این آیات به خواست خدا خواهیم داشت) .

وَمَا كَانَ لِنَبِيٍّ أَنْ يَكَلِّمَهُ اللَّهُ إِلَّا وَخِيًّا أَوْ مِنْ وَرَاءِ حِجَابٍ أَوْ يُرْسِلَ رَسُولًا فَيُوحِيَ بَأْذَنِهِ مَا يَشَاءُ إِنَّهُ عَلِيُّ حَكِيمٌ

و شایسته هیچ انسانی نیست که خدا با او سخن گوید ، مگر از راه وحی یا از پشت حجاب ، یا رسولی می فرستد و به فرمان او آنچه را بخواهد وحی می کند ؛ چرا که او بلند مقام و حکیم است !

پی نوشتها

۱ . «تفسیر کبیر فخر رازی» ، ج ۲۷ ، ص ۱۷۱ و «تفسیر ابوالفتوح رازی» ، (ذیل آیات مورد بحث) ؛ «قرطبی» ، ج ۱۶ ، ص ۲۷ .

۲ . «درّ المثور» این حدیث را از «حاکم» و «بیهقی» و «ابو نعیم» نقل کرده است (ح ۶ ، ص ۸) ؛ «قرطبی» ، ج ۱۶ ، ص ۲۷ .

شأن نزول : چگونگی ارتباط پیامبران با خداوند متعال

بعضی از مفسران ، شأن نزولی برای این آیه ، ذکر کرده اند که حاصلش چنین است : جمعی از یهود ، خدمت پیامبر(صلی الله علیه و آله) آمده عرض کردند : چرا تو با خداوند سخن نمی گوئی؟ و به او نگاه نمی کنی؟ اگر پیامبری ، همان گونه که موسی(علیه السلام) با او سخن گفت و به او نگاه کرد ، تو نیز چنین کن . ما هرگز به تو ایمان نمی آوریم ، مگر این که همین کار را انجام دهی ، پیامبر(صلی الله علیه و آله) فرمود : موسی هرگز خدا را ندید ، اینجا بود که

آیه فوق نازل شد (و چگونگی ارتباط پیامبران را با خداوند متعال تشریح کرد). (۱)

پی نوشتها

۱. «قرطبی»، ج ۱۶، ص ۵۳؛ «اسباب نزول الآیات» واحدی نیشابوری، ص ۲۵۲

شأن نزول: پاسخ قاطع به ایراد «ابن زبیری»

در «سیره ابن هشام» چنین آمده است: رسول خدا (صلی الله علیه وآله) روزی با «ولید بن مغیره» در مسجد نشسته بود «نضر بن حارث» نیز آمد و در کنار آنها نشست، گروهی از سران قریش نیز در مجلس بودند، پیامبر (صلی الله علیه وآله) با آنها سخن گفت، «نضر» به مقابله برخاست، پیامبر (صلی الله علیه وآله) با دلایل منطقی (پیرامون بطلان بت پرستی) او را محکوم ساخت، سپس این آیه را بر آنها خواند: **إِنَّكُمْ وَمَا تَعْبُدُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ حَصْبُ جَهَنَّمَ أَنْتُمْ لَهَا وَارِدُونَ * لَوْ كَانَ هَؤُلَاءِ آلِهَةً مَا وَرَدُوهَا وَكُلٌّ فِيهَا خَالِدُونَ . . .**: «شما و آنچه غیر خدا می پرستید، هیزم جهنم خواهید بود؛ و همگی در آن وارد می شوید. * اگر اینها خدایانی بودند، هرگز وارد آن نمی شدند! در حالی که همگی در آن جاودانه خواهند بود». (۱)

بعد از این ماجرا پیامبر (صلی الله علیه وآله) از جا برخاست، و رفت، در این هنگام «عبدالله بن زبیری» آمد، و به آن جمع پیوست، «ولید» به «عبدالله» گفت: «نضر بن حارث» در مقابل «محمد» (صلی الله علیه وآله) درمانده شد، و پاسخی نداشت بدهد، محمد (صلی الله علیه وآله) گمان می کند ما و همه معبودهایمان هیزم دوزخیم! .

«عبدالله» گفت: به خدا سوگند اگر

من او را می دیدم پاسخش را می دادم ، از او پرسید آیا درست است که همه معبودان با عابدانشان در دوزخند؟ اگر چنین است ، ما فرشتگان را می پرستیم ، و یهود «عزیر» را و نصاری «عیسی بن مریم» را (چه عیبی دارد که ما با فرشتگان و پیامبرانی چون «عزیر» و «مسیح» باشیم !) .

این پاسخ برای «ولید» و کسانی که در مجلس بودند جالب آمد ، و معتقد بودند که دلیل دندان شکنی است ، این سخن را خدمت پیامبر (صلی الله علیه و آله) گفتند ، رسول الله (صلی الله علیه و آله) فرمود : «آری هر کس دوست داشته باشد که معبود واقع شود او هم با عابدانش در دوزخ خواهد بود ، این بت پرستان در حقیقت شیاطین را می پرستیدند ، و هر چیز را که شیطان به آنها دستور می داد» .

اینجا بود که آیه شریفه : **إِنَّ الَّذِينَ سَبَقَتْ لَهُمْ مِنَّا الْحُسْنَىٰ أُولَٰئِكَ عَنْهَا مُبْعَدُونَ** : «(اما) کسانی که از قبل ، وعده نیک از ما به آنها داده شده [= مؤمنان صالح] از آن دور نگاه داشته می شوند» نازل شد (۲) و نیز آیه : **وَلَمَّا ضُرِبَ ابْنُ مَرْيَمَ مَثَلًا إِذَا قَوْمُكَ مِنْهُ يَصِدُّونَ** (۳) (آیه مورد بحث) نازل گردید . (۴)

پی نوشتها

۱ . انبیاء ، آیات ۹۸ و ۹۹ .

۲ . انبیاء ، آیه ۱۰۱ .

۳ . زخرف ، آیه ۵۷ .

۴ . «سیره ابن هشام» ، ج ۱ ، ص ۳۸۵ ، با کمی تلخیص ؛ «تفسیر ابن کثیر» ، ج ۴ ، ص ۱۴۱ .

شأن نزول : هوای او خدای او

این سخن را با

جمله پرمعنائی که بعضی به صورت شأن نزول نقل کرده اند ، و گواه زنده ای بر مقصود ما است ، پایان می دهیم ، یکی از مفسران می گوید : شبی از شب ها «ابوجهل» در حالی که «ولید بن مغیره» با او همراه بود ، به طواف خانه کعبه پرداخت ، و در ضمن طواف درباره پیامبر اسلام (صلی الله علیه وآله) با هم سخن می گفتند ، «ابوجهل» گفت : **وَ اللّٰهٖ اِنِّیْ لَ اَعْلَمُ اَنَّهُ صَادِقٌ** : «به خدا سوگند که من می دانم او راست می گوید» !

فوراً «ولید» به او گفت : خاموش باش ! تو از کجا این سخن را می گوئی؟

«ابوجهل» گفت : ای «ولید» ! ما او را در کودکی و جوانی «صادق امین» می نامیدیم ، چگونه بعد از تمام عقل و کمال رشد ، او را کذاب و خائن بنامیم؟ باز تکرار می کنم : «می دانم او راست می گوید» !

«ولید» گفت : پس چرا او را تصدیق نمی کنی ، و ایمان نمی آوری؟

گفت : می خواهی دختران قریش بنشینند و بگویند : از ترس شکست ، تسلیم برادرزاده «ابوالفتح رازی» شدم؟ !

سوگند ، به بت های «لات» و «عزی» که هرگز از او پیروی نخواهم کرد !

شأن نزول : تهیدستان یاران اصلی اسلام

مفسران برای آیه مورد بحث ، شأن نزول های متعددی نقل کرده اند :

۱ این آیه در مورد «ابوذر غفاری» است که در «مکه» اسلام آورد و قبیله او (بنی غفار) نیز به دنبال او ایمان آوردند ، (و از آنجا که قبیله بنی غفار بادیه نشین و فقیر

بودند کفار قریش که مردانی ثروتمند و شهرنشین بودند گفتند: اگر اسلام چیز خوبی بود، این بی سر و پاها بر ما سبقت نمی گرفتند!) در اینجا بود که آیه فوق نازل شد، و به آنها پاسخ گفت. (۱)

۲ یک کنیز رومی در «مکه» بود به نام «ذی النیره» (۲) که دعوت پیامبر (صلی الله علیه و آله) را اجابت کرد، بزرگان قریش گفتند: اگر آنچه را محمد (صلی الله علیه و آله) آورده، چیز خوبی بود «ذی النیره ها» بر ما مقدم نمی شدند! (۳)

۳ گروهی از قبایل بادیه نشین «مکه» پیش از مردم شهر، به اسلام روی آوردند، اشراف «مکه» گفتند: اگر اسلام چیز خوبی بود، این شترچران ها! بر ما سبقت نمی گرفتند. (۴)

۴ جمعی از مردان پاکدل، اما فقیر و تهیدست همچون «بلال»، «صهیب» و «عمار»، اسلام را با آغوش باز پذیرفتند، اشراف «مکه» گفتند: مگر ممکن است آئین محمد (صلی الله علیه و آله) چیز خوبی باشد و اینها بر ما پیشی گیرند؟! (۵)

۵ هنگامی که «عبدالله بن سلام» و بعضی از یارانش، ایمان آوردند جمعی از یهودیان مغرور گفتند: اگر اسلام خوب بود آنها پیش قدم نمی شدند. (۶)

شان نزول های چهارگانه اول را، در یک جمله می توان خلاصه کرد و آن این که: اسلام از طرف قشرهای فقیر و بادیه نشین و تهیدست، به سرعت مورد استقبال قرار گرفت؛ چرا که هم منافع نامشروعی نداشتند که به خطر بیفتد، و

هم مغز آنها از باد غرور انباشته نبود، و هم قلب هائی پاک تر از قشر مرفه، عیاش و هوسباز داشتند.

این استقبال گرم، از ناحیه این گروه که یکی از بزرگ ترین نقطه های قوت این آئین الهی بود، از سوی مغروران مستکبر، به عنوان یک نقطه ضعف بزرگ شمرده شد، و گفتند: این چه آئینی است که پیروانش انبوهی بادیه نشین فقیر و تهیدست و کنیزان و بردگانند؟! اگر مکتب معقولی بود، هرگز نباید افراد سطح پائین و منحط اجتماع، از آن استقبال کنند! اما ما که در سطح بالا قرار داریم و چشم و چراغ جامعه هستیم، عقب بمانیم!

جالب این که: این طرز تفکر انحرافی، امروز هم از رائج ترین طرز تفکرها در میان ثروتمندان مغرور، و هوسبازان مرفه در مورد مذهب است که می گویند: مذهب، به درد فقرا و پابرهنه ها می خورد، و هر دو برای هم خوبند، و ما در سطحی بالاتر و بالاتر قرار داریم!

قرآن، در آیات مورد بحث، پاسخ کافی به آنها داده که در تفسیر این آیات می توانید بخوانید.

اما پنجمین شأن نزولی که در بالا ذکر شد، که منظور «عبداللّه بن سلام» و یاران او هستند هر چند به گفته «طبرسی» در «مجمع البیان» و «قرطبی» در تفسیرش، از اکثر مفسران نقل شده، از دو جهت بعید به نظر می رسد.

نخست این که: تعبیر به «الَّذِينَ كَفَرُوا» به طور مطلق

، معمولاً در مورد مشرکان به کار می رود ، نه اهل کتاب و یهود و نصاری .

دیگر این که ، «عبدالله بن سلام» مرد کم شخصیتی در میان یهود نبود ، که درباره او بگویند : اگر اسلام آئین خوبی بود ، او و یارانش بر ما پیشی نمی گرفتند .

وَ إِذْ صَرَفْنَا إِلَيْكَ نَفَرًا مِّنَ الْجِنِّ يَشْتَمِعُونَ الْقُرْآنَ فَلَمَّا حَضَرُوهُ قَالُوا أَنصِتُوا فَلَمَّا قُضِيَ وَلَّوْا إِلَىٰ قَوْمِهِمْ مُنْذِرِينَ

قَالُوا يَا قَوْمَنَا إِنَّا سَمِعْنَا كِتَابًا أُنزِلَ مِنْ بَعْدِ مُوسَىٰ مُصَدِّقًا لِّمَا بَيْنَ يَدَيْهِ يَهْدِي إِلَى الْحَقِّ وَإِلَىٰ طَرِيقٍ مُسْتَقِيمٍ

يَا قَوْمَنَا أَجِيبُوا دَاعِيَ اللَّهِ وَ آمِنُوا بِهِ يَغْفِرَ لَكُمْ مِنْ ذُنُوبِكُمْ وَ يُجِزَّكُمْ مِنْ عَذَابِ أَلِيمٍ

وَ مَنْ لَا يُجِبْ دَاعِيَ اللَّهِ فَلَيْسَ بِمُعْجِزٍ فِي الْأَرْضِ وَ لَيْسَ لَهُ مِنْ دُونِهِ أَوْلِيَاءُ أُولَئِكَ فِي ضَلَالٍ مُبِينٍ

(به یاد آور) هنگامی که گروهی از جن را به سوی تو متوجه ساختیم که قرآن را بشنوند ؛ وقتی حضور یافتند به یکدیگر گفتند : «خاموش باشید و بشنوید» ! و هنگامی که پایان گرفت ، به سوی قوم خود بازگشتند و آنها را بیم دادند !

گفتند : «ای قوم ما ! ما کتابی را شنیدیم که بعد از موسی نازل شده ، هماهنگ با نشانه های کتاب های پیش از آن ، که به سوی حق و راه راست هدایت می کند .

ای قوم ما ! دعوت کننده الهی را اجابت کنید و به او ایمان آورید تا گناهانتان را ببخشد و شما را از عذابی دردناک پناه دهد .

و هر کس به دعوت کننده الهی پاسخ نگوید ، هرگز نمی تواند از چنگال عذاب الهی

در زمین فرار کند ، و غیر از خدا یار و یآوری برای او نیست ؛ چنین کسانی در گمراهی آشکارند !

پی نوشتها

۱ . «قرطبی» ، ج ۱۶ ، ص ۱۸۹ ؛ «زاد المسیر» ، ج ۷ ، ص ۱۳۵ .

۲ . «ذی النیره» از زنانی بود که زود اسلام را پذیرفت ، و به همین جهت «ابوجهل» او را شکنجه و آزار می داد .

۳ . «قرطبی» ، ج ۱۶ ، ص ۱۸۹ ؛ «زاد المسیر» ، ج ۷ ، ص ۱۳۵ .

۴ . «قرطبی» ، ج ۱۶ ، ص ۱۹۰ ؛ «بحار الانوار» ، ج ۹ ، ص ۱۵۴ ؛ «زاد المسیر» ، ج ۷ ، ص ۱۳۵ .

۵ . «قرطبی» ، ج ۱۶ ، ص ۱۹۰ ؛ «زاد المسیر» ، ج ۷ ، ص ۱۳۵ .

۶ . «مجمع البیان» ، ذیل آیه مورد بحث ؛ «قرطبی» ، ج ۱۶ ، ص ۱۹۰ ؛ «بحار الانوار» ، ج ۹ ، ص ۱۵۴ ؛ «زاد المسیر» ، ج ۷ ، ص ۱۳۵ .

شأن نزول : اسلام اجنه

در شأن نزول این آیات ، روایات مختلفی آمده است ، از جمله این که :

رسول خدا(صلی الله علیه وآله) از «مکه» به سوی «بازار عکاظ» در «طائف» آمد ، و «زید بن حارثه» با او بود ، به این منظور که مردم را به سوی اسلام دعوت کند ، اما احدی به دعوت او پاسخ نگفت ، ناچار به سوی «مکه» بازگشت تا به محلی رسید که آنجا را «وادی جنّ» می نامیدند ، در دل شب به تلاوت قرآن پرداخت ، جمعی از طائفه جنّ از آنجا می گذشتند ، هنگامی که قرائت

قرآن پیامبر(صلی الله علیه وآله)را شنیدند ، گوش فرا دادند ، و به یکدیگر گفتند : ساکت باشید ، هنگامی که تلاوت حضرت پایان یافت آنها ایمان آوردند ، و به عنوان مبلغانی به سوی قوم خود آمدند ، و آنان را به سوی اسلام دعوت کردند ، گروهی از آنها ایمان آوردند و با هم به محضر پیامبر(صلی الله علیه وآله)رسیدند ، و پیامبر(صلی الله علیه وآله) تعلیمات اسلام را به آنها یاد داد ، اینجا بود که آیات فوق و آیات سوره «جنّ» نازل گردید . (۱)

بعضی دیگر ، شأن نزولی از «ابن عباس» نقل کرده اند که با شأن نزول سابق شباهت دارد ، با این تفاوت ، که «پیامبر(صلی الله علیه وآله)مشغول نماز صبح بود ، و در آن قرآن تلاوت می کرد ، گروهی از جنّ که در حال تحقیق و جستجو بودند ، و قطع اخبار آسمان آنان را به وحشت افکنده بود ، صدای تلاوت قرآن پیامبر(صلی الله علیه وآله) را شنیده گفتند : علت قطع اخبار آسمان از ما ، همین است ، اینجا بود که به سوی قوم خود بازگشتند و آنها را به اسلام دعوت کردند» . (۲)

مرحوم «طبرسی» در «مجمع البیان» ، شأن نزول سومی در اینجا آورده که مسأله را با داستان سفر پیامبر(صلی الله علیه وآله) به «طائف» مربوط می سازد و خلاصه آن چنین است :

«بعد از وفات «ابوطالب» کار بر پیامبر(صلی الله علیه وآله) سخت شد به سوی «طائف» رفت شاید یارانی پیدا کند ، اشراف «طائف» شدیداً از در تکذیب درآمدند ، و آنقدر از پشت سر

، به پیامبر سنگ زدند که خون از پاهای مبارکش جاری شد ، خسته و ناراحت به کنار باغی آمد ، و در سایه درخت نخلی نشست ، در حالی که خون از پاهای مبارکش می ریخت .

باغ ، متعلق به «عتبه بن ربیع» و «شیه بن ربیع» دو نفر از ثروتمندان قریش بود ، پیامبر از مشاهده آنها ناراحت شد ، چون دشمنی آنها را از قبل می دانست .

آن دو غلامشان «عداس» را که مردی مسیحی بود ، با طبقی از انگور خدمت پیامبر (صلی الله علیه وآله) فرستادند ، پیغمبر به «عداس» فرمود : از کجائی؟ گفت : از «نینوا» ! فرمود : از شهر بنده صالح خدا «یونس»؟ «عداس» گفت : شما از کجا «یونس» را می شناسید؟

فرمود : من رسول خدایم ، خداوند به من خبر داده ، «عداس» به حقانیت پیامبر (صلی الله علیه وآله) پی برد ، برای خدا سجده کرد و پای پیامبر (صلی الله علیه وآله) را بوسه داد .

هنگامی که برگشت ، «عتبه» و «شیه» او را سرزنش کردند ، که چرا این کار را کردی؟! گفت : این مرد صالحی است که مرا از اسرار ناشناخته مردم این سامان ، در مورد پیامبران «یونس» خبر داد ، آنها خندیدند و گفتند : مبادا تو را نسبت به آئین «نصرانیت» فریب دهد که او مرد فریب کاری است !

پیامبر (صلی الله علیه وآله) به سوی «مکه» بازگشت (در حالی که محصول این سفر تنها یک مرد مؤمن بود) تا به نزدیکی نخلی در دل شب رسید ، مشغول نماز شد ، گروهی از

جن از اهل «نصیبین» یا «یمن» از آنجا می گذشتند ، صدای تلاوت قرآن او را در نماز صبح شنیدند ، گوش فرا دادند و ایمان آوردند . (۳)

پی نوشتها

۱ . «تفسیر علی بن ابراهیم قمی» ، ج ۲ ، ص ۲۹۹ ؛ «نور الثقلین» ، ج ۵ ، ص ۱۹ ، با کمی تلخیص ؛ «بحار الانوار» ، ج ۱۸ ، ص ۸۹ ، ج ۶۰ ، ص ۸۱ .

۲ . این حدیث را که ما به طور خلاصه آوردیم در «صحیح بخاری» و «مسلم» و «مسند احمد» مشروحاً آمده است (مطابق نقل «فی ظلال القرآن» ، ج ۷ ، ص ۴۲۹) .

۳ . «مجمع البیان» ، ذیل آیات مورد بحث این داستان را «ابن هشام» نیز در تاریخ خود «السیره النبویه» با کمی تفاوت آورده است (ج ۲ ، ص ۲۸۴) .

شأن نزول : داستان صلح «حدیبیه»

در سال ششم هجرت ، ماه «ذی القعدة» پیغمبر اکرم (صلی الله علیه وآله) به قصد عمره ، به سوی «مکه» حرکت کرد ، و همه مسلمانان را تشویق به شرکت در این سفر نمود ، گروهی خودداری کردند ، ولی جمع کثیری از «مهاجران» ، «انصار» و «اعراب بادیه نشین» ، در خدمتش عازم «مکه» شدند .

این جمعیت ، که در حدود یک هزار و چهارصد نفر بودند ، همگی لباس احرام بر تن داشتند ، و جز شمشیر ، که اسلحه مسافران محسوب می شد ، هیچ سلاح جنگی با خود بر نداشتند .

هنگامی که به «عسفان» در نزدیکی «مکه» رسید ، با خبر شد که «قریش» تصمیم گرفته از ورود او به «مکه» جلوگیری نماید ، پیامبر (صلی الله

علیه و آله) به «حدیبیه» رسید («حدیبیه» روستائی است در بیست کیلومتری «مکه»، که به مناسبت چاه، و یا درختی که در آنجا بوده، به این نام، نامیده می شد،) حضرت فرمود: همین جا توقف کنید، عرض کردند: در اینجا آبی وجود ندارد، پیامبر(صلی الله علیه و آله) از طریق اعجاز، از چاهی که در آنجا بود، آب برای یارانش فراهم ساخت.

در اینجا سفیرانی میان «قریش» و پیامبر(صلی الله علیه و آله) رفت و آمد کردند، تا مشکل به نحوی حل شود، سرانجام «عروه ابن مسعود ثقفی» که مرد هوشیاری بود، از سوی «قریش» خدمت پیامبر(صلی الله علیه و آله) آمد، پیامبر(صلی الله علیه و آله) به او فرمود: من به قصد جنگ نیامده ام و تنها هدفم زیارت خانه خدا است، ضمناً «عروه» در این ملاقات، منظره وضو گرفتن پیامبر(صلی الله علیه و آله) را که اصحاب اجازه نمی دادند، قطره ای از آب وضوی او به روی زمین بیفتد، مشاهده کرد، هنگام بازگشت به «قریش» گفت: من به دربار «کسری» و «قیصر» و «نجاشی» رفته ام، هرگز زمامداری در میان قومش را به عظمت «محمد»(صلی الله علیه و آله) در میان یارانش ندیدم، اگر تصور کنید که آنها دست از «محمد»(صلی الله علیه و آله) بردارند، اشتباه بزرگی است، شما با چنین افراد ایثارگری روبرو هستید، تصمیمتان را بگیرید.

پیامبر(صلی الله علیه و آله) به «عمر» پیشنهاد فرمود به «مکه» رود، و اشراف «قریش» را از هدف این سفر، آگاه

سازد ، «عمر» گفت : «قریش» با من عداوت شدیدی دارد ، من از آنها بیمناکم ، بهتر این است : «عثمان» به این کار مبادرت ورزد ، «عثمان» به سوی «مکه» رفت ، چیزی نگذشت که در میان مسلمانان شایع شد ، او را کشته اند ، در اینجا پیامبر(صلی الله علیه وآله) تصمیم بر شدت عمل گرفت ، و در زیر درختی که در آنجا بود ، با یارانش تجدید بیعت کرد ، که به نام «بیعت رضوان» معروف شد ، با آنان عهد بست که تا آخرین نفس ، مقاومت کنند ، ولی ، چیزی نگذشت که «عثمان» سالم بازگشت ، و به دنبال او «قریش» ، «سهیل بن عمرو» را برای مصالحه خدمت پیامبر(صلی الله علیه وآله) فرستادند ، و تأکید کردند که امسال ، به هیچ وجه ورود او به «مکه» ممکن نیست .

بعد از گفتگوهای زیاد ، پیمان صلحی منعقد شد که ، یکی از موادش همین بود : مسلمانان آن سال را از عمره چشم پوشند ، و سال آینده به «مکه» بیایند ، مشروط بر این که بیش از سه روز نمانند ، و سلاحی جز سلاح مسافر ، با خود نیاورند ، و مواد متعدد دیگری دائر بر امنیت جانی و مالی مسلمانانی که از «مدینه» وارد «مکه» می شوند ، همچنین ۱۰ سال متارکه جنگ میان مسلمین و مشرکین ، و آزادی مسلمانان «مکه» در انجام فرائض مذهبی ، در آن گنجانیده شد .

این پیمان ، در حقیقت یک پیمان عدم تعرض همه جانبه بود ، که به جنگ های مداوم و مکرر

بین مسلمانان و مشرکان موقتاً پایان می داد .

«متن پیمان صلح» از این قرار بود که پیامبر (صلی الله علیه وآله) به «علی» (علیه السلام) دستور داد بنویس : «بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ» .

«سهیل بن عمرو» که نماینده مشرکان بود ، گفت : من با چنین جمله ای آشنا نیستم ، بنویس «بِسْمِكَ اللَّهُمَّ !

پیامبر (صلی الله علیه وآله) فرمود بنویس : «بِسْمِكَ اللَّهُمَّ» .

آن گاه فرمود : بنویس : «این چیزی است که «محمد» رسول الله (صلی الله علیه وآله) با «سهیل بن عمرو» مصالحه کرده» .

«سهیل» گفت : ما اگر تو را «رسول الله» می دانستیم ، با تو جنگ نمی کردیم ، تنها اسم خودت ، و اسم پدرت را بنویس .

پیغمبر (صلی الله علیه وآله) فرمود مانعی ندارد ، بنویس : «این چیزی است که «محمد بن عبدالله» با «سهیل بن عمرو» ، صلح کرده ، که ده سال متار که جنگ شود تا مردم امنیت خود را باز یابند» .

علاوه بر این : «هر کس از «قریش» بدون اجازه و لیش نزد «محمد» بیاید (و مسلمان شود) او را باز گردانند ، و هر کس از آنها که با «محمد» هستند نزد «قریش» باز گردد ، باز گردانند او لازم نیست» !

«همه قبائل آزادند ، هر کس می خواهد ، در پیمان «محمد» وارد شود ، و هر کس می خواهد در پیمان «قریش» .

طرفین متعهدند : نسبت به یکدیگر خیانت نکنند (و جان و مال یکدیگر را محترم بشمارند) .

از این گذشته ، «محمد» امسال ، باز می گردد ، وارد «مکه» نمی شود ، اما سال آینده قریش به

مدت سه روز از «مکه» بیرون می روند تا یارانش به زیارت بیایند ، اما بیش از سه روز توقف نکنند (مراسم عمره را انجام دهند و بازگردند) ، به شرط این که جز اسلحه مسافر ، یعنی شمشیر ، آن هم در غلاف ، سلاح دیگری به همراه نداشته باشند .

بر این پیمان صلح ، گروهی از مسلمانان و مشرکان گواهی داده ، و کاتب عهدنامه «علی بن ابیطالب» (علیه السلام) بود . (۱)

مرحوم «علامه مجلسی» در «بحار الانوار» ، بعضی مواد دیگر این صلح نامه را نیز نقل کرده ، از جمله این که :

«اسلام در «مکه» باید آشکار باشد ، و کسی را مجبور در انتخاب مذهب نکنند ، و اذیت و آزاری به مسلمانان نرسانند» . (۲)

این مضمون در تعبیر سابق نیز اجمالاً وجود داشت .

در اینجا پیامبر (صلی الله علیه و آله) دستور داد ، شترهای قربانی را که به همراه آورده بودند ، در همان جا قربانی کنند ، سرهای خود را بتراشند ، و از احرام خارج گردند .

اما این امر ، برای جمعی از مسلمانان سخت ناگوار بود ؛ چرا که بیرون آمدن از احرام ، بدون انجام مناسک عمره ، در نظر آنها امکان پذیر نبود ، ولی ، پیغمبر (صلی الله علیه و آله) شخصاً پیشگام شد ، شتران قربانی را ، نحر فرمود ، و از احرام بیرون آمد ، و به مسلمانان تفهیم نمود که این استثنائی است در قانون احرام و قربانی ، که از سوی خداوند قرار داده شده است .

مسلمین ، هنگامی که چنین دیدند ، تسلیم شدند ،

و دستور پیامبر (صلی الله علیه و آله) دقیقاً اجرا شد ، و از همانجا آهنگ «مدینه» کردند ، اما کوهی از غم و اندوه بر قلب آنها سنگینی می نمود ؛ چرا که در ظاهر قضیه ، مجموع این مسافرت ، یک ناکامی و شکست بود ، ولی خبر نداشتند که در پشت داستان «صلح حدیبیه» ، چه پیروزی هائی برای مسلمانان و آینده اسلام ، نهفته است ، و در همین هنگام بود ، که سوره «فتح» نازل شد ، و بشارت فتح عظیمی را به پیامبر گرامی اسلام (صلی الله علیه و آله) داد . (۳)

پی نوشتها

۱ . «تاریخ طبری» ، ج ۲ ، ص ۲۸۱ ، با مقداری تلخیص .

۲ . «بحار الانوار» ، ج ۲۰ ، ص ۳۵۲ .

۳ . «سیره ابن هشام» ، ج ۳ ، ص ۳۲۱ ۳۲۴ ؛ «مجمع البیان» ، «فی ظلال القرآن» ، «کامل ابن اثیر» ، ج ۲ ، و مدارک دیگر ، ذیل آیه مورد بحث (با تلخیص فراوان) .

فصل یازدهم : سوره های حجرات طور نجم حدید مجادله

آیات و ترجمه

حجرات

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَقَدَّمُوا بَيْنَ يَدَيْ اللَّهِ وَرَسُولِهِ وَاتَّقُوا اللَّهَ إِنَّ اللَّهَ سَمِيعٌ عَلِيمٌ

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَرْفَعُوا أَصْوَاتَكُمْ فَوْقَ صَوْتِ النَّبِيِّ وَلَا تَجْهَرُوا لَهُ بِالْقَوْلِ كَجَهْرِ بَعْضِكُمْ لِبَعْضٍ أَن تَحْبَطَ أَعْمَالُكُمْ وَأَنتُمْ لَا تَشْعُرُونَ

إِنَّ الَّذِينَ يَغُضُّونَ أَصْوَاتَهُمْ عِنْدَ رَسُولِ اللَّهِ أُولَٰئِكَ الَّذِينَ امْتَحَنَ اللَّهُ قُلُوبَهُمْ لِلتَّقْوَىٰ لَهُمْ مَغْفِرَةٌ وَأَجْرٌ عَظِيمٌ

إِنَّ الَّذِينَ يُنَادُونَكَ مِنْ وَرَاءِ الْحُجُرَاتِ أَكْثَرُهُمْ لَا يَعْقِلُونَ

وَلَوْ أَنَّهُمْ صَبَرُوا حَتَّىٰ تَخْرُجَ إِلَيْهِمْ لَكَانَ خَيْرًا لَهُمْ وَاللَّهُ غَفُورٌ رَحِيمٌ

ای کسانی که ایمان آورده اید ! چیزی را بر خدا و رسولش مقدم نشمرید (و

پیشی مگیرید) ، و تقوای الهی پیشه کنید که خداوند شنوا و داناست !

ای کسانی که ایمان آورده اید ! صدای خود را فراتر از صدای پیامبر نکنید ، و در برابر او بلند سخن مگوئید (و داد و فریاد نزنید) آن گونه که بعضی از شما در برابر بعضی بلند صدا می کنند ، مبادا اعمال شما نابود گردد در حالی که نمی دانید !
آنها که صدای خود را نزد رسول خدا کوتاه می کنند همان کسانی هستند که خداوند دل هایشان را برای تقوا خالص نموده ، و برای آنان آمرزش و پاداش عظیمی است .

(ولی) کسانی که تو را از پشت حجره ها بلند صدا می زنند ، بیشترشان نمی فهمند !

اگر آنها صبر می کردند تا خود به سراغشان آئی ، برای آنان بهتر بود ؛ و خداوند آمرزنده و رحیم است !

سوره طور

فَذَكِّرْ فَمَا أَنْتَ بِنِعْمَةِ رَبِّكَ بِكَاهِنٍ وَلَا مَجْنُونٍ

أَمْ يَقُولُونَ شَاعِرٌ نَّتَرَبَّصُ بِهِ رَيْبَ الْمُنُونِ

قُلْ تَرَبَّصُوا فَإِنِّي مَعَكُمْ مِنَ الْمُرَبِّصِينَ

أَمْ تَأْمُرُهُمْ أَخْلَامُهُمْ بِهَذَا أَمْ هُمْ قَوْمٌ طَاغُونَ

أَمْ يَقُولُونَ تَقَوَّلَهُ بَلْ لَا يُؤْمِنُونَ

فَلْيَأْتُوا بِحَدِيثٍ مِثْلِهِ إِن كَانُوا صَادِقِينَ

پس تذکر ده ، که به لطف پروردگارت تو کاهن و مجنون نیستی !

بلکه آنها می گویند : «او شاعری است که ما انتظار مرگش را می کشیم» !

بگو : «انتظار بکشید که من هم با شما انتظار می کشم (شما انتظار مرگ مرا ، و من انتظار نابودی شما را با عذاب الهی)» !

آیا عقلهایشان آنها را به این اعمال دستور می دهد یا قومی طغیانگرند؟ !

یا می گویند : «قرآن را به خدا افترا بسته»؟! ولی آنان ایمان ندارند .

اگر راست می گویند سخنی همانند آن بیاورند !

سوره نجم

أَفَرَأَيْتَ الَّذِي تَوَلَّى

وَ أَعْطَى قَلِيلًا وَ أَكْذَى

أَعِنْدَهُ عِلْمُ الْغَيْبِ فَهُوَ يَرَى

أَمْ لَمْ يُنَبِّأْ بِمَا فِي صُحُفِ مُوسَى

وَ إِبْرَاهِيمَ الَّذِي وَفَّى

أَلَّا تَزِرُ وَازِرَةٌ وِزْرَ أُخْرَى

وَ أَنْ لَيْسَ لِلْإِنْسَانِ إِلَّا مَا سَعَى

وَ أَنْ سَعْيُهُ سَوْفَ يُرَى

ثُمَّ يُجْزَاهُ الْجَزَاءَ الْأَوْفَى

آیا دیدی آن کس را که (از اسلام یا انفاق) روی گردان شد؟!

و کمی عطا کرد و از بیشتر امساک نمود !

آیا نزد او علم غیب است و می بیند (که دیگران می توانند گناهان او را بر دوش گیرند)؟!

یا از آنچه در کتب موسی نازل گردیده با خبر نشده است؟!

و (در کتب) ابراهیم ، همان کسی که وظیفه خود را به طور کامل ادا کرد .

که هیچ کس بار گناه دیگری را بر دوش نمی گیرد .

و این که برای انسان بهره ای جز سعی و کوشش او نیست .

و این که تلاش او به زودی دیده می شود .

سپس به او جزای کافی داده خواهد شد .

سوره حدید

أَلَمْ يَأْنِ لِلَّذِينَ آمَنُوا أَنْ تَخْشَعَ قُلُوبُهُمْ لِذِكْرِ اللَّهِ وَمَا نَزَلَ مِنَ الْحَقِّ وَلَا يَكُونُوا كَالَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ مِنْ قَبْلُ فَطَالَ عَلَيْهِمُ الْأَمَدُ فَقَسَتْ قُلُوبُهُمْ وَكَثِيرٌ مِنْهُمْ فَاسِقُونَ

آیا وقت آن نرسیده است که دل های مؤمنان در برابر ذکر خدا و آنچه از حق نازل شده است خاشع گردد و مانند کسانی نباشند که در گذشته به

آنها کتاب آسمانی داده شد ، سپس زمانی طولانی بر آنها گذشت و قلبهایشان قساوت پیدا کرد ؛ و بسیاری از آنها گنهکارند !

سوره مجادله

قَدْ سَمِعَ اللَّهُ قَوْلَ الَّتِي تُجَادِلُكَ فِي زَوْجِهَا وَتَشْتَكِي إِلَى اللَّهِ وَاللَّهُ يَسْمَعُ تَحَاوُرَكُمَا إِنَّ اللَّهَ سَمِيعٌ بَصِيرٌ

الَّذِينَ يُظَاهِرُونَ مِنْكُمْ مِنْ نِسَائِهِمْ مَا هُنَّ أُمَّهَاتِهِمْ إِنْ أُمَّهَاتُهُمْ إِلَّا اللَّائِي وَلَدْنَهُمْ وَإِنَّهُمْ لَيَقُولُونَ مُنْكَرًا مِنَ الْقَوْلِ وَزُورًا وَإِنَّ اللَّهَ لَعَفُوفٌ غَفُورٌ

وَالَّذِينَ يُظَاهِرُونَ مِنْ نِسَائِهِمْ ثُمَّ يَعُودُونَ لِمَا قَالُوا فَتَحْرِيرُ رَقَبَةٍ مِنْ قَبْلِ أَنْ يَتَمَاسَا ذَلِكَمُ تَوْعُظُونَ بِهِ وَاللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ خَبِيرٌ

فَمَنْ لَمْ يَجِدْ فَصِيحَةً مِنْ شَهْرَيْنِ مُتَتَابِعَيْنِ مِنْ قَبْلِ أَنْ يَتَمَاسَا فَمَنْ لَمْ يَسِدْ يَطْعَ فَاِطْعَامُ سِتِّينَ مِسْكِينًا ذَلِكَ لِتُؤْمِنُوا بِاللَّهِ وَرَسُولِهِ وَتِلْكَ حُدُودُ اللَّهِ وَلِلْكَافِرِينَ عَذَابٌ أَلِيمٌ

خداوند سخن زنی را که درباره شوهرش به تو مراجعه کرده بود و به خداوند شکایت می کرد شنید (و تقاضای او را اجابت کرد) ؛ خداوند گفتگوی شما را با هم می شنید ؛ و خداوند شنوا و بیناست .

کسانی که از شما نسبت به همسرانشان «ظهار» می کنند (و می گویند : تو نسبت به من به منزله مادرم هستی) ، آنها هرگز مادرانشان نیستند ؛ مادرانشان تنها کسانی اند که آنها را به دنیا آورده اند . آنها سخنی زشت و باطل می گویند ؛ و خداوند بخشنده و آمرزنده است !

کسانی که همسران خود را «ظهار» می کنند ، سپس از گفته خود باز می گردند ، باید پیش از آمیزش جنسی با هم ، برده ای را آزاد کنند ؛ این دستوری است که به آن

اندرز داده می شوید و خداوند به آنچه انجام می دهید آگاه است!

و کسی که توانائی (آزاد کردن برده ای) نداشته باشد، دو ماه پیاپی قبل از آمیزش روزه بگیرد و کسی که این را هم نتواند، شصت مسکین را اطعام کند و این برای آن است که به خدا و رسولش ایمان بیاورید و اینها مرزهای الهی است و کسانی که با آن مخالفت کنند، عذاب دردناکی دارند!

شأن نزول: بر فرمان های خدا و پیامبر پیشی نگیرید

مفسران، برای آیه نخست، شأن نزول هائی ذکر کرده اند، و برای آیات بعد شأن نزول های دیگری.

از جمله شأن نزول هائی که برای آیه نخست ذکر کرده اند، این است: پیامبر (صلی الله علیه و آله) به هنگام حرکت به سوی «خیبر» می خواست کسی را به جای خود در «مدینه» نصب کند، اما «عمر» شخص دیگری را پیشنهاد کرد، آیه فوق نازل شد و دستور داد بر خدا و پیامبر، پیشی مگیرید. (۱)

بعضی دیگر گفته اند: جمعی از مسلمانان گاه گاه می گفتند: اگر چنین مطلبی درباره ما نازل می شد، بهتر بود، آیه فوق نازل گشت، گفت: بر خدا و پیامبرش پیشی مگیرید. (۲)

بعضی دیگر گفته اند: آیه، اشاره به اعمال بعضی از مسلمانهاست، که پاره ای از مراسم عبادات خود را پیش از موقع، انجام دادند، آیه فوق نازل شد، و آنها را از این گونه کارها نهی کرد. (۳)

و اما در مورد آیه دوم، گفته

اند: گروهی از طایفه «بنی تمیم» و اشراف آنها، وارد «مدینه» شدند، هنگامی که داخل مسجد پیامبر(صلی الله علیه وآله) گشتند، صدا را بلند کرده، از پشت حجره هائی که منزلگاه پیامبر(صلی الله علیه وآله) بود فریاد زدند: يَا مُحَمَّدُ أَخْرِجِ الْيَنَّا! : «ای محمد! بیرون بیا!» این سر و صداها و تعبیرات نامؤدبانه، پیامبر(صلی الله علیه وآله) را ناراحت ساخت، هنگامی که بیرون آمد، گفتند: آمده ایم با تو مفاخره کنیم! اجازه ده، تا «شاعر» و «خطیب ما» افتخارات قبیله «بنی تمیم» را بازگو کند، پیامبر(صلی الله علیه وآله) اجازه داد.

نخست، خطیب آنها برخاست و از فضائل خیالی طائفه «بنی تمیم» مطالب بسیاری گفت.

پیامبر(صلی الله علیه وآله) به «ثابت بن قیس»(۴) فرمود پاسخ آنها را بده، او برخاست خطبه بلیغی در جواب آنها ایراد کرد، به طوری که خطبه آنها را از اثر انداخت!

سپس «شاعر» آنها برخاست و اشعاری در مدح این قبیله گفت، که «حسان بن ثابت» شاعر معروف مسلمان، پاسخ کافی به او داد.

در این هنگام، یکی از اشراف آن قبیله بنام «اقرع» گفت: این مرد خطیبش از خطیب ما تواناتر، و شاعرش از شاعر ما لایق تر است، و آهنگ صدای آنها نیز از ما برتر می باشد.

در این موقع، پیامبر(صلی الله علیه وآله) برای جلب قلب آنها، دستور داد: هدایای خوبی به آنها دادند، آنها تحت تأثیر مجموع این مسائل واقع شدند

، و به نبوت پیامبر (صلی الله علیه وآله) اعتراف کردند .

آیات مورد بحث ، ناظر به سر و صدای آنها در پشت خانه پیامبر (صلی الله علیه وآله) است .

شأن نزول دیگری ذکر کرده اند که ، هم مربوط به آیه اول ، و هم آیات بعد است ، و آن این که : در سال نهم هجرت که «عام الوفود» بود (سالی که هیئت های گوناگونی از قبائل ، برای عرض اسلام یا عهد و قرارداد ، خدمت پیامبر (صلی الله علیه وآله) آمدند) هنگامی که نمایندگان قبیله «بنی تمیم» خدمت پیامبر (صلی الله علیه وآله) رسیدند ، «ابوبکر» به پیامبر (صلی الله علیه وآله) پیشنهاد کرد : «قعقاع» (یکی از اشراف قبیله) امیر آنها گردد ، و «عمر» پیشنهاد کرد ، «اقرع بن حابس» (فرد دیگری از آن قبیله) امیر شود ، در اینجا «ابوبکر» به «عمر» گفت : می خواستی با من مخالفت کنی؟

«عمر» گفت : من هرگز قصد مخالفت نداشتم ، در این موقع سر و صدای هر دو در محضر پیامبر (صلی الله علیه وآله) بلند شد ، آیات فوق نازل گشت ، یعنی نه در کارها بر پیامبر (صلی الله علیه وآله) پیشی گیرید ، و نه در کنار خانه پیامبر (صلی الله علیه وآله) و آله) سر و صدا راه بیندازید . (۵)

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِن جَاءَكُمْ فَاسِقٌ بِنَبَأٍ فَتَبَيَّنُوا أَن تُصِيبُوا قَوْمًا بِجَهَالَةٍ فَتُصْبِحُوا عَلَى مَا فَعَلْتُمْ نَادِمِينَ

ای کسانی که ایمان آورده اید! اگر شخص فاسقی خبری برای شما بیاورد درباره آن تحقیق کنید ، مبادا به گروهی از روی نادانی آسیب برسانید و از کرده خود پشیمان شوید .

پی نوشتها

۱ . «قرطبی» ،

ج ۹، ص ۶۱۲۱ (ج ۱۶، ص ۳۰۱).

۲. «قرطبی»، ج ۹، ص ۶۱۲۱.

۳. همان مدرک.

۴. «ثابت بن قیس» خطیب «انصار» و خطیب پیامبر (صلی الله علیه وآله) بود، همان گونه که «حسان» شاعر حضرت بود («اسد الغابه»، ج ۱، ص ۲۲۹).

۵. «قرطبی»، ج ۹، ص ۶۱۲۱؛ «بحار الانوار»، ج ۳۰، ص ۲۷۸؛ «فی ظلال القرآن»، ج ۷، ص ۵۲۴؛ «سیره ابن هشام»، ج ۴، ص ۲۰۶ به بعد (با تفاوت هایی) این داستان را نقل کرده اند (این حدیث در «صحیح بخاری» نیز آمده است، «صحیح بخاری»، ج ۵، ص ۱۱۶، و ج ۶، ص ۴۷، در تفسیر سوره «حجرات»).

شان نزول: از اقدام بدون تحقیق بر حذر باشید

برای آیه مورد بحث، دو شان نزول، در تفاسیر آمده است که بعضی مانند «طبرسی» در «مجمع البیان» هر دو را ذکر کرده اند، و بعضی مانند «قرطبی» و «نور الثقلین» و «فی ظلال القرآن»، تنها به یکی اکتفاء کرده اند.

نخستین شان نزولی که غالب مفسران آن را ذکر کرده اند این است که، آیه «یا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِنِّ جَاءَكُمْ...»، درباره «ولید بن عقبه» نازل شده است، که پیامبر (صلی الله علیه وآله) او را برای جمع آوری زکات از قبیله «بنی المصطلق» اعزام داشت، هنگامی که اهل قبیله با خبر شدند نماینده رسول الله (صلی الله علیه وآله) می آید، با خوشحالی به استقبال او شتافتند، ولی از آنجا که میان «ولید»

و آنها در جاهلیت ، خصومت شدیدی بود ، تصور کرد آنها به قصد کشتن آمده اند .

خدمت پیامبر(صلی الله علیه و آله) بازگشت (بی آنکه تحقیقی در مورد این گمان کرده باشد) و عرض کرد : آنها از پرداخت زکات خودداری کردند ! (و می دانیم امتناع از پرداخت زکات ، یک نوع قیام بر ضد حکومت اسلامی تلقی می شد ، بنابراین مدعی بود آنها مرتد شده اند !) .

پیامبر(صلی الله علیه و آله) سخت خشمگین شد ، و تصمیم گرفت با آنها پیکار کند ، آیه فوق نازل شد (و به مسلمانان دستور داد : هرگاه فاسقی خبری آورد ، درباره آن تحقیق کنید) . (۱)

بعضی نیز بر آن افزوده اند که بعد از اخبار «ولید» درباره ارتداد قبیله «بنی المصطلق» ، پیامبر(صلی الله علیه و آله) به «خالد بن ولید بن مغیره» دستور داد : به سراغ قبیله «بنی المصطلق» برو ، ولی فرمود : شتابزده کاری انجام مده !

«خالد» شبانه به نزدیکی قبیله رسید ، و مأموران اطلاعاتی خود را برای تحقیق فرستاد ، آنها خبر آوردند که «بنی المصطلق» به اسلام کاملاً وفادارند ، و صدای اذان و نماز آنها را با گوش خود شنیده اند ، صبحگاهان «خالد» شخصاً به سراغ آنها آمد ، و صدق گفتار مخبرین را ملاحظه کرد ، به خدمت پیامبر(صلی الله علیه و آله) بازگشت و ماجرا را به عرض رسانید ، در این هنگام ، آیه فوق نازل شد ، و به دنبال آن پیامبر می فرمود : **التَّائِي مِنَ اللَّهِ ، وَ الْعَجَلَةُ مِنَ الشَّيْطَانِ !** : «درنگ کردن و تحقیق

، از سوی خدا است و عجله از شیطان است»! (۲)

شأن نزول دیگری که فقط ، بعضی از مفسران به آن اشاره کرده اند ، این است : آیه در مورد «ماریه» همسر پیامبر(صلی الله علیه و آله) (مادر ابراهیم) نازل شد ، زیرا خدمت پیامبر(صلی الله علیه و آله)عرض کردند : او پسر عمویی دارد که گاه و بی گاه به سراغش می آید (و روابط نامشروعی در میان است) ، پیامبر ، علی(علیه السلام) را فرا خواند فرمود : برادرم ! این شمشیر را بگیر ، اگر او را نزد «ماریه» یافتی به قتل برسان !

امیرمؤمنان علی(علیه السلام) عرض کرد : ای رسول خدا ! من مأمورم که مانند «سکه نفتیده»(۳) دستور شما را پیاده کنم ، یا این که شخص حاضر چیزی می بیند که غائب نمی بیند؟ (با تحقیق بیشتر انجام وظیفه کنم) .

فرمود : نه ! بر اساس این که حاضر چیزی می بیند که غائب نمی بیند عمل کن !

علی(علیه السلام) می فرماید : شمشیر را به کمر بستم و به سراغ او آمدم ، دیدم نزد «ماریه» است ، شمشیر را کشیدم ، او فرار کرد و از نخلی بالا رفت ، سپس خود را از بالا به زیر افکند ، در این هنگام پیراهن او بالا رفت و معلوم شد اصلاً عضو جنسی ندارد ، خدمت پیامبر آمدم و ماجرا را شرح دادم ، پیامبر(صلی الله علیه و آله) فرمود : خدا را شکر که بدی و آلودگی و اتهام را از دامان ما دور می کند . (۴)

وَإِنْ طَائِفَتَانِ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ اقْتَتَلُوا فَأَصْلِحُوا

بَيْنَهُمَا فَإِنْ بَعَثَ إِخِدَاهُمَا عَلَى الْأُخْرَى فَقَاتِلُوا الَّتِي تَبْغِي حَتَّى تَفِيءَ إِلَى أَمْرِ اللَّهِ فَإِنْ فَاءَتْ فَأَصْلِحُوا بَيْنَهُمَا بِالْعَدْلِ وَأَقْسِطُوا إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الْمُقْسِطِينَ

إِنَّمَا الْمُؤْمِنُونَ إِخْوَةٌ فَأَصْلِحُوا بَيْنَ أَخَوَيْكُمْ وَاتَّقُوا اللَّهَ لَعَلَّكُمْ تُرْحَمُونَ

و هر گاه دو گروه از مؤمنان با هم به نزاع و جنگ پردازند، آنها را آشتی دهید؛ و اگر یکی از آن دو بر دیگری تجاوز کند، با گروه متجاوز پیکار کنید تا به فرمان خدا باز گردند؛ و هر گاه بازگشت (و زمینه صلح فراهم شد)، در میان آن دو به عدالت صلح برقرار سازید؛ و عدالت پیشه کنید که خداوند عدالت پیشه گان را دوست می دارد.

مؤمنان برادر یکدیگرند؛ پس دو برادر خود را صلح و آشتی دهید و تقوای الهی پیشه کنید، باشد که مشمول رحمت او شوید!

پی نوشتها

۱. «مجمع البیان»، ذیل آیه مورد بحث.

۲. «قرطبی»، ج ۹، ص ۶۱۳۱.

۳. «سکه» در لغت عرب به معنی وسیله ای است که با آن پول ها را نقش می زنند، و برای این منظور آن را داغ می کنند تا نقش خود را دقیقاً بر درهم و دینار منتقل کند، و منظور از این تعبیر این است که: باید دستور بی چون و چرا، و بدون بررسی مجدد، اجرا شود.

۴. «مجمع البیان»، ذیل آیه مورد بحث در «نور الثقلین» نیز این شأن نزول به صورت مشروح تری آمده است (ج ۵، ص ۸۱).

شأن نزول: اصلاح بین دو گروه مؤمن

در شأن نزول این

آیات آمده است: میان دو قبیله «اوس» و «خزرج» (دو قبیله معروف «مدینه») اختلافی افتاد، و همان سبب شد که گروهی از آن دو به جان هم بیفتند و با چوب و کفش یکدیگر را بزنند! (آیه فوق نازل شد و راه برخورد با چنین حوادثی را به مسلمانان آموخت). (۱)

بعضی دیگر گفته اند: دو نفر از «انصار» با هم خصومت و اختلافی پیدا کرده بودند، یکی از آنها به دیگری گفت: من حقم را به زور از تو خواهم گرفت؛ زیرا جمعیت قبیله من زیاد است! و دیگری گفت: برای داوری نزد رسول الله (صلی الله علیه وآله) می رویم. نفر اول نپذیرفت، و کار اختلاف بالا گرفت، و گروهی از دو قبیله با دست و کفش و حتی شمشیر به یکدیگر حمله کردند، آیات فوق نازل شد (و وظیفه مسلمانان را در برابر این گونه اختلافات روشن ساخت). (۲)

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا يَسْخَرْ قَوْمٌ مِنْ قَوْمٍ عَسَىٰ أَنْ يَكُونُوا خَيْرًا مِنْهُمْ وَلَا نِسَاءٌ مِنْ نِسَاءٍ عَسَىٰ أَنْ يَكُنَّ خَيْرًا مِنْهُنَّ وَلَا تَلْمِزُوا أَنْفُسَكُمْ وَلَا تَنَابَزُوا بِالْأَلْقَابِ بِئْسَ الْأَسْمُ الْفُسُوقُ بَعْدَ الْإِيمَانِ وَمَنْ لَمْ يَتُبْ فَأُولَٰئِكَ هُمُ الظَّالِمُونَ

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اجْتَنِبُوا كَثِيرًا مِّنَ الظَّنِّ إِنَّ بَعْضَ الظَّنِّ إِثْمٌ وَلَا تَجَسَّسُوا وَلَا يَغْتَبَ بَعْضُكُم بَعْضًا أَيُّحِبُّ أَحَدُكُمْ أَنْ يَأْكُلَ لَحْمَ أَخِيهِ مَيْتًا فَكَرِهْتُمُوهُ وَاتَّقُوا اللَّهَ إِنَّ اللَّهَ تَوَّابٌ رَّحِيمٌ

ای کسانی که ایمان آورده اید! نباید گروهی از مردان شما گروه دیگر را مسخره کنند، شاید آنها از اینها بهتر باشند؛ و نه زنانی زنان دیگر

را، شاید آنان بهتر از اینان باشند؛ و یکدیگر را مورد طعن و عیب جوئی قرار ندهید و با القاب زشت و ناپسند یکدیگر را یاد نکنید، بسیار بد است که بر کسی پس از ایمان نام کفرآمیز بگذارید؛ و آنها که توبه نکنند، ظالم و ستمگرند!

ای کسانی که ایمان آورده اید! از بسیاری از گمان ها پرهیزید، چرا که بعضی از گمان ها گناه است، و هرگز (در کار دیگران) تجسس نکنید؛ و هیچ یک از شما دیگری را غیبت نکند، آیا کسی از شما دوست دارد که گوشت برادر مرده خود را بخورد؟! (به یقین) همه شما از این امر کراهت دارید؛ تقوای الهی پیشه کنید که خداوند توبه پذیر و مهربان است!

پی نوشتها

۱. «مجمع البیان»، ذیل آیات مورد بحث؛ «بحار الانوار»، ج ۲۲، ص ۵۳؛ «تفسیر ابن کثیر»، ج ۴، ص ۲۲۶.

۲. «قرطبی»، ج ۹، ص ۶۱۳۶؛ «جامع البیان»، ج ۲۶، ص ۱۶۶؛ «درّ المنثور»، ج ۶، ص ۹۰.

شان نزول: مسخره، سوء ظن، تجسس و غیبت ممنوع

مفسران برای این آیات شان نزول های مختلفی نقل کرده اند از جمله این که:

جمله «لَا يَسْخَرُونَ مِنْ قَوْمٍ» درباره «ثابت بن قیس» (خطیب پیامبر(صلی الله علیه وآله) نازل شده است که گوش هایش سنگین بود، و هنگامی که وارد مسجد می شد، کنار دست پیامبر(صلی الله علیه وآله) برای او جائی باز می کردند، تا سخن حضرت را بشنود، روزی وارد مسجد شد، در

حالی که مردم از نماز فراغت پیدا کرده ، و جای خود نشسته بودند ، او جمعیت را می شکافت و می گفت : جا بدهید ! جا بدهید ! تا به یکی از مسلمانان رسید ، به او گفت : همینجا بنشین ! او پشت سرش نشست ، اما خشمگین شد ، هنگامی که هوا روشن گشت ، «ثابت» به آن مرد گفت : کیستی ؟ او نام خود را برد و گفت فلان کس هستم ، «ثابت» گفت : فرزند فلان زن ؟ ! و در اینجا نام مادرش را با لقب زشتی که در جاهلیت می بردند ، یاد کرد ، آن مرد شرمگین شد و سر خود را به زیر انداخت ، آیه نازل شد و مسلمانان را از این گونه کارهای زشت نهی کرد .

و گفته اند : «وَلَا نِسَاءٌ مِّنْ نِّسَاءٍ» درباره «ام سلمه» نازل گردید ، که بعضی از همسران پیامبر (صلی الله علیه و آله) او را به خاطر لباس مخصوصی که پوشیده بود ، یا به خاطر کوتاهی قدش ، مسخره کردند ، آیه نازل شد و آنها را از این عمل باز داشت .

و نیز گفته اند : جمله «وَلَا يَعْتَبُ بَعْضُكُمْ بَعْضًا» درباره دو نفر از اصحاب رسول الله (صلی الله علیه و آله) است که رفیقشان «سلمان» را غیبت کردند ؛ زیرا او را به خدمت پیامبر (صلی الله علیه و آله) فرستاده بودند تا غذائی برای آنها بیاورد ، پیامبر (صلی الله علیه و آله) «سلمان» را به سراغ «اسامه بن زید» که مسئول «بیت المال» بود فرستاد ، «اسامه» گفت : الان چیزی ندارم ، آن دو نفر از «اسامه»

غیبت کردند و گفتند: او بخل ورزیده و درباره «سلمان» گفتند: اگر او را به سراغ چاه «سمیحه» (چاه پر آبی بود) بفرستیم، آب آن فروکش خواهد کرد! سپس خودشان به راه افتادند تا نزد «اسامه» بیایند، و درباره موضوع کار خود، تجسس کنند، پیامبر (صلی الله علیه و آله) فرمود: من آثار خوردن گوشت در دهان شما می بینم، عرض کردند:

ای رسول خدا (صلی الله علیه و آله) ما امروز مطلقاً گوشت نخورده ایم! فرمود: آری، گوشت «سلمان» و «اسامه» را می خوردید، آیه نازل شد و مسلمانان را از غیبت نهی کرد. (۱)

قَالَتِ الْأَعْرَابُ آمَنَّا قُلْ لَمْ تُؤْمِنُوا وَ لَكِنْ قُولُوا أَسْلَمْنَا وَ لَمَّا يَدْخُلِ الْإِيمَانُ فِي قُلُوبِكُمْ وَ إِنَّ تَطِيعُوا اللَّهَ وَ رَسُولَهُ لَا يَلِتْكُمْ مِنْ أَعْمَالِكُمْ شَيْئاً إِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ

عرب های بادیه نشین گفتند: «ایمان آورده ایم». بگو: «شما ایمان نیاورده اید، ولی بگوئید اسلام آورده ایم، اما هنوز ایمان وارد قلب شما نشده است» و اگر از خدا و رسولش اطاعت کنید، چیزی از پاداش کارهای شما را فروگذار نمی کند، خداوند، آمرزنده مهربان است.

پی نوشتها

۱. «مجمع البیان»، ذیل آیات مورد بحث؛ «بحار الانوار»، ج ۲۲، ص ۵۳؛ «تفسیر ابن کثیر»، ج ۴، ص ۲۲۶.

شأن نزول: نگوئید ایمان آورده ایم

بسیاری از مفسران، شأن نزولی برای آیه ذکر کرده اند که خلاصه اش چنین است:

جمعی از طایفه «بنی اسد» در یکی از سال های قحطی و خشکسالی وارد «مدینه» شدند

، و به امید گرفتن کمکی از پیامبر(صلی الله علیه وآله) شهادتین بر زبان جاری کرده ، به پیامبر(صلی الله علیه وآله) گفتند : «طوائف عرب بر مرکب ها سوار شدند و با تو پیکار کردند ، ولی ما با زن و فرزندان نزد تو آمدیم ، و دست به جنگ نزدیم» ، و از این طریق می خواستند بر پیامبر(صلی الله علیه وآله) منت بگذارند .

آیات فوق ، نازل شد (و به آنها خاطر نشان کرد که اسلام آنها ظاهری است ، و ایمان در اعماق قلبشان نیست ! به علاوه ، اگر هم ایمان آورده اند نباید منتی بر پیامبر(صلی الله علیه وآله) بگذارند ، بلکه خدا بر آنها منت دارد که هدایتشان کرده) . (۱)

ولی وجود این شأن نزول مانند سایر موارد هرگز مانع از عمومیت مفهوم آیه نیست .

قُلْ أَتَعْلَمُونَ اللَّهَ بِدِينِكُمْ وَاللَّهُ يَعْلَمُ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ وَاللَّهُ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ

يَمُنُونَ عَلَيْكَ أَنْ أَسْلَمُوا قُلْ لَا تَمُنُوا عَلَيَّ إِسْلَامَكُمْ بَلِ اللَّهُ يَمُنُّ عَلَيْكُمْ أَنْ هَدَاكُمْ لِلْإِيمَانِ إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ

بگو : «آیا خدا را از ایمان خود با خبر می سازید؟! او تمام آنچه را در آسمان ها و زمین است می داند ، و خداوند از همه چیز آگاه است» ! ۱ . «مجمع البیان» ، ذیل آیات مورد بحث ؛ «بحار الانوار» ، ج ۲۲ ، ص ۵۳ ؛ «قرطبی» ، ج ۱۶ ، ص ۳۲۴ به بعد ، ذیل آیات مورد بحث .

آنها بر تو منت می نهند که اسلام آورده اند ؛ بگو : «اسلام آوردن خود را بر

من منت نگذارید ، بلکه خداوند بر شما منت می نهد که شما را به سوی ایمان هدایت کرده ، اگر (در ادعای ایمان) راستگو هستید !

پی نوشتها

۱ . «تفسیر المیزان» ، ج ۱۸ ، ص ۳۳۵ ؛ «روح البیان» و «فی ظلال القرآن» و «مجمع البیان» ، ذیل آیه مورد بحث ؛ «جامع البیان» ، ج ۲۶ ، ص ۱۸۲ .

شأن نزول : خداوند از تمام اسرار آگاه است

جمعی از مفسران گفته اند : بعد از نزول آیات گذشته ، گروهی از اعراب خدمت پیامبر (صلی الله علیه و آله) آمدند و سوگند یاد کردند که در ادعای ایمان صادقند ، و ظاهر و باطن آنها یکی است ، نخستین آیه مورد بحث نازل شد (و به آنها اخطار کرد که نیازی به سوگند ندارد ، خدا درون و برون همه را می داند) . (۱)

پی نوشتها

۱ . «مجمع البیان» ، ذیل آیات مورد بحث ؛ «المیزان» ، ج ۱۸ ، ص ۳۳۰ ؛ «قرطبی» ، ج ۱۶ ، ص ۳۵۰ ؛ «بحار الانوار» ، ج ۹ ، ص ۱۵۵ و «روح البیان» .

شأن نزول : تو نه کاهنی ، نه شاعر و نه مجنون

در روایتی آمده است : «قریش» در «دار الندوه» (۱) اجتماع کردند ، تا برای جلوگیری از دعوت پیامبر اسلام (صلی الله علیه و آله) که خطر بزرگی برای منافع نامشروع آنها محسوب می شد ، بیندیشند .

یکی از مردان قبیله «بنی عبدالدار» گفت : ما باید منتظر باشیم که او بمیرد ؛ زیرا به هر حال او شاعر است و به زودی از دنیا خواهد رفت ، همان گونه که «زهیر» و «نابغه» و «اعشی» (سه نفر از شعرای جاهلیت) از دنیا رفتند ، (و بساطشان برچیده شد ، و بساط محمد (صلی الله علیه و آله) نیز با مرگش برچیده خواهد شد) این را گفتند ، و پراکنده شدند ، آیات فوق نازل گشت و به آنها پاسخ گفت . (۲)

پی نوشتها

۱ . «دار الندوه» خانه «قصی بن کلاب» جد معروف عرب بود ، که برای مشاوره در امور مهم ، در آن جمع می شدند ، و به مشورت می پرداختند ،

این خانه در کنار خانه خدا قرار داشت ، و در آن به سوی «کعبه» باز می شد ، و مرکزیت آن برای مجالس مشاوره ، از زمان خود «قصی بن کلاب» بود («سیره ابن هشام» ، ج ۱ ، ص ۱۳۲ ، و ج دوم ، ص ۱۲۴) .

۲ . «تفسیر مراغی» ، ج ۲۷ ، ص ۳۱ ؛ «تفسیر ابن کثیر» ، ج ۴ ، ص ۲۶۰ ؛ «جامع البیان» ، ج ۲۷ ، ص ۴۲ .

شان نزول : هر کس بار خود را بر دوش می کشد

غالب مفسران برای آیات فوق شان نزولی نقل کرده اند ، ولی این شان نزول ها هماهنگ نیست ، آنچه بیشتر در میان آنها معروف است دو شان نزول زیر است :

۱ این آیات ناظر به ماجرای «عثمان» است ، او اموال فراوانی داشت و از اموال خود انفاق می کرد ، یکی از بستگان او به نام «عبدالله بن سعد» گفت : اگر به این وضع ادامه دهی چیزی برای تو باقی نمی ماند ، «عثمان» گفت : من گناहانی دارم که می خواهم به این وسیله رضا و عفو الهی را جلب کنم ، «عبدالله» گفت : اگر شتر سواریت را با جهازش به من دهی ، من تمام گناهانت را به گردن می گیرم ! «عثمان» چنین کرد ، و بر این قرارداد گواه گرفت ، و بعد از آن از انفاق خودداری کرد (آیات فوق نازل شد و این کار را شدیداً نکوهش کرد ، و این حقیقت را روشن ساخت که هیچ کس نمی تواند بار گناه دیگری را بر دوش گیرد ، و نتیجه سعی و تلاش هر کس به خود

۲ آیه درباره «ولید بن مغیره» است، او به سوی پیامبر (صلی الله علیه وآله) آمد و به اسلام نزدیک شد، بعضی از مشرکان او را سرزنش کرده، گفتند: آئین بزرگان ما را رها کردی، آنها را گمراه شمردی، و گمان کردی آنها در آتش دوزخند!

او گفت: راستی من از عذاب خدا می ترسم!، شخص سرزنش کننده گفت: اگر چیزی از اموالت را به من دهی و به سوی شرک بازگردی، من عذاب تو را بر گردن می گیرم! «ولید بن مغیره» این کار را کرد، ولی مالی را که بنا بود بپردازد، جز قسمت کمی از آن را نپرداخت! آیه فوق نازل شد و «ولید» را بر روی گرداندن از ایمان نکوهش کرد. (۲)

پی نوشتها

۱. این شأن نزول را «طبرسی» در «مجمع البیان»، ذیل آیات مورد بحث آورده، و مفسران دیگر مانند «زمخشری» در «کشاف» و «فخر رازی» در «تفسیر کبیر» نیز آورده اند، «طبرسی» بعد از نقل آن می افزاید: این شأن نزول از «ابن عباس» و «سدی» و «کلبی» و جماعتی از مفسران نقل شده است.

«بحار الانوار»، ج ۹، ص ۱۵۸، ج ۲۲، ص ۵۵، و ج ۱۰۸، ص ۱۲۱؛ «قرطبی»، ج ۱۷، ص ۱۱۱.

۲. این شأن نزول را نیز «مجمع البیان» و «قرطبی» و «روح البیان» و «روح المعانی» و بعضی دیگر از تفاسیر نقل کرده اند.

«مجمع البیان»، ذیل آیات

مورد بحث؛ «بحار الانوار»، ج ۹، ص ۱۵۸، و ج ۲۲، ص ۵۵؛ «قرطبی»، ج ۱۷، ص ۱۱۱.

شأن نزول: در برابر نام خدا خاشع باشید

برای آیه مورد بحث، شأن نزول های متعددی نقل شده از جمله این که:

آیه مزبور یک سال بعد از هجرت، درباره منافقان نازل شده است، به خاطر این که روزی از «سلمان فارسی» پرسیدند: از آنچه در «تورات» است برای ما سخن بگو!، چرا که در «تورات» مسائل شگفت انگیزی است (و به این وسیله می خواستند نسبت به قرآن، بی اعتنائی کنند) در این هنگام، آیات آغاز سوره «یوسف» نازل شد، «سلمان» به آنها گفت: این قرآن «احسن القصص» و بهترین سرگذشتها است، و برای شما از غیر آن نافع تر است.

مدتی از تکرار سؤال خودداری کردند، باز به سراغ «سلمان» آمدند و همان خواهش را تکرار کردند، در این هنگام، آیه: **اللَّهُ نَزَّلَ أَحْسَنَ الْحَدِيثِ كِتَابًا مُتَشَابِهًا مَثَانِيَ تَقْشَعْرُ مِنْهُ جُلُودُ الَّذِينَ يَخْشَوْنَ رَبَّهُمْ...**: «خداوند بهترین سخن را نازل کرده کتابی که آیاتش (از نظر لطف و زیبایی و معنی) همانند یکدیگر است آیاتی مکرر دارد (اما تکراری شوق انگیز) که از شنیدن آیاتش لرزه بر اندام کسانی که در برابر پروردگارش خاشعند می افتد...» نازل شد. (۱)

باز، مدتی از تکرار این سؤال، خودداری کردند و بار سوم به سراغ «سلمان» آمدند و همان درخواست را تکرار کردند، در این هنگام، آیه مورد بحث نازل

شد (و آنها را مؤاخذه کرد که : آیا موقع آن نرسیده است که در برابر نام خدا خشوع کنید و از این سخنان دست بردارید) .

در شأن نزول دیگری ، آمده است : یاران پیامبر (صلی الله علیه و آله) در «مکه» در خشکسالی و زندگی سختی به سر می بردند ، هنگامی که مهاجرت کردند به فراوانی و نعمت رسیدند وضع آنها دگرگون شد ، و قساوت بر قلوب عده ای چیره گشت ، در حالی که لازم بود ، بر ایمان و یقین و اخلاص آنها ، به خاطر مصاحبت با قرآن افزوده شود (آیه فوق نازل شد و به آنها هشدار داد) . (۲)

پاره ای از شأن نزول های دیگر نیز ، در زمینه این آیه ، به چشم می خورد که چون حکایت از «مکی» بودن آیه می کند ، قابل اعتماد نیست ، زیرا مشهور این است که تمام این سوره در «مدینه» نازل شده است .

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اتَّقُوا اللَّهَ وَ آمِنُوا بِرِسُولِهِ يُؤْتِكُمْ كَفْلَيْنِ مِنْ رَحْمَتِهِ وَ يَجْعَلْ لَكُمْ نُورًا تَمْشُونَ بِهِ وَ يَغْفِرْ لَكُمْ وَ اللَّهُ غَفُورٌ رَحِيمٌ
لَيْلًا يَعْلَمُ أَهْلُ الْكِتَابِ أَلَّا يَقْدِرُونَ عَلَى شَيْءٍ مِنْ فَضْلِ اللَّهِ وَ أَنَّ الْفَضْلَ بِيَدِ اللَّهِ يُؤْتِيهِ مَنْ يَشَاءُ وَ اللَّهُ ذُو الْفَضْلِ الْعَظِيمِ

ای کسانی که ایمان آورده اید ! تقوای الهی پیشه کنید و به رسولش ایمان بیاورید تا دو سهم از رحمتش به شما بیخشد و برای شما نوری قرار دهد که با آن (در میان مردم و در مسیر زندگی خود) راه بروید و گناهان شما را بیخشد ؛ و خداوند آمرزنده و مهربان

است .

تا اهل کتاب بدانند که قادر بر چیزی از فضل خدا نیستند ، و تمام فضل (و رحمت) به دست اوست ، به هر کس بخواهد آن را می بخشد ؛ و خداوند دارای فضل عظیم است !

پی نوشتها

۱ . زمر ، آیه ۲۳ .

۲ . «مجمع البیان» ، ذیل آیه مورد بحث ؛ «قرطبی» ، ج ۱۷ ، ص ۲۴۹ در «تفسیر درّ المنثور» نیز شأن نزول هائی از جمله شأن نزولی شبیه به شأن نزول دوم آمده است (درّ المنثور ، ج ۶ ، ص ۱۷۵) ؛ «بیضاوی» نیز در تفسیر خود (انوار التنزیل) این شأن نزول را آورده .

شأن نزول : پاداش اهل ایمان و تقوا

بسیاری از مفسران ، برای آیات فوق ، شأن نزولی نقل کرده اند که خلاصه اش چنین است :

رسول خدا(صلی الله علیه وآله) «جعفر بن ابیطالب» را با هفتاد نفر به سوی «نجاشی» (به حبشه) فرستاد ، او بر «نجاشی» وارد شد ، وی را دعوت به اسلام کرد ، و اجابت نمود و ایمان آورد ، به هنگام بازگشت از «حبشه» ، چهل تن از اهل آن کشور که ایمان آورده بودند ، به «جعفر» گفتند : به ما اجازه ده که خدمت این پیامبر(صلی الله علیه وآله)برسیم و اسلام خود را بر او عرضه بداریم ، همراه «جعفر» به «مدینه» آمدند ، هنگامی که فقر مالی مسلمانها را مشاهده کردند ، به رسول خدا(صلی الله علیه وآله) عرض کردند : ما اموال فراوانی در دیار خود داریم ، اگر اجازه فرمائید به کشور خود باز گردیم ، اموال خود را همراه بیاوریم و با مسلمانان تقسیم

کنیم ، پیامبر(صلی الله علیه وآله) اجازه فرمود ، رفتند ، اموال خود را آوردند ، و میان خود و مسلمین تقسیم کردند ، در این هنگام آیه «الَّذِينَ آتَيْنَاهُمُ الْكِتَابَ مِنْ قَبْلِهِ هُمْ بِهِ يُؤْمِنُونَ . . .» (۱) نازل گردید و از آنها تمجید کرد .

افرادی از اهل کتاب که ایمان نیاورده بودند ، هنگامی که این جمله را که در ذیل آیات فوق (آیات سوره قصص) است شنیدند : «أُولَئِكَ يُؤْتَوْنَ أَجْرَهُمْ مَرَّتَيْنِ بِمَا صَبَرُوا» : «آنها پاداش خود را به خاطر صبر و استقامتشان دوبار دریافت می دارند» در برابر مسلمانان ایستاده گفتند : ای مسلمانان کسانی که به کتاب شما و کتاب ما ایمان بیاورند دو پاداش دارند ، بنابراین ، کسی که تنها به کتاب ما ایمان داشته باشد یک پاداش دارد ، همانند پاداش شما ! پس به اعتراف خودتان شما فضیلتی بر ما ندارید !

اینجا بود که آیات فوق (یا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اتَّقُوا اللَّهَ) نازل شد ، و اعلام داشت که مسلمانان نیز دو پاداش دارند ، علاوه بر نور الهی و مغفرت ، و سپس افزود : «اهل کتاب بدانند آنها توانائی بر به دست آوردن چیزی از فضل و رحمت الهی ندارند» ! (۲)

پی نوشتها

۱ . «مجمع البيان» ، ذیل آیات مورد بحث همین معنی در «تفسیر ابوالفتوح رازی» و «روح المعانی» ، ذیل آیات مورد بحث ، با تفاوت هائی نقل شده است .

۲ . «بحار الانوار» ، ج ۲۲ ، ص ۵۶ ؛ «جامع البيان» ، ج ۲۷ ، ص ۳۱۴ .

شأن نزول : ظهار ، مجازات ، و راه حل

غالب مفسران ، برای آیات نخستین این سوره

، شأن نزولی نقل کرده اند که مضمون همه ، اجمالاً یکی است ، هر چند در جزئیات با هم متفاوت می باشند ، اما این تفاوت ، تأثیری در بحث تفسیری ندارد .

ماجرا چنین بود : زنی از انصار به نام «خوله» (نام های دیگری نیز در روایات دیگر برای او ذکر شده است) از طایفه «خزرج» که همسرش به نام «اوس بن صامت» بود ، در یک ماجرا مورد خشم شوهرش قرار گرفت ، او که مرد تندخو و سریع التأثری بود ، تصمیم بر جدائی از او گرفت ، گفت : «أَنْتِ عَلَيَّ كَظْهَرِ أُمِّي» (تو نسبت به من ، همچون مادر من هستی !) و این ، نوعی از طلاق در زمان جاهلیت بود ، اما طلاقى که نه قابل رجوع بود و نه زن آزاد می شد ، که بتواند همسری برای خود برگزیند ، بدترین حالتی که برای یک زن شوهردار ، ممکن بود رخ دهد .

چیزی نگذشت ، مرد پشیمان شد ، به همسرش گفت : فکر می کنم : برای همیشه بر من حرام شدی ! زن گفت : چنین مگو ! خدمت رسول خدا(صلی الله علیه وآله) برو ، و حکم این مسأله را از او پیرس ، مرد گفت : من خجالت می کشم ، زن گفت : پس بگذار من بروم ، گفت : مانعی ندارد .

زن ، خدمت رسول خدا(صلی الله علیه وآله) آمد ، و ماجرا را چنین نقل کرد : ای رسول خدا(صلی الله علیه وآله)همسرم «اوس بن صامت» زمانی مرا به زوجیت خود برگزید ، که

جوان بودم ، صاحب جمال ، مال و ثروت و فامیل ، اموال من را مصرف کرد ، جوانیم از بین رفت ، و فامیلم پراکنده شدند ، و سنم زیاد شد ، حالا «ظهار» کرده و پشیمان شده ، آیا راهی هست که ما به زندگی سابق بازگردیم؟!

پیامبر(صلی الله علیه وآله) فرمود : تو بر او حرام شده ای ! عرض کرد : یا رسول الله(صلی الله علیه وآله) او صیغه طلاق جاری نکرده ، او پدر فرزندان من است ، و از همه در نظر من محبوب تر .

فرمود : تو بر او حرام شده ای ! و من دستور دیگری در این زمینه ندارم .

زن پی در پی اصرار و الحاح می کرد ، سرانجام رو به درگاه خدا آورد و عرض کرد : أَشْكُو إِلَى اللَّهِ فَاقْتَبِي وَ حَاجَتِي ، وَ شِدَّةَ حَالِي ، اللَّهُمَّ فَأَنْزِلْ عَلَيَّ لِسَانَ نَبِيِّكَ : «خداوندا ! بیچارگی و نیاز و شدت حالم را به تو شکایت می کنم ، خداوندا ! فرمانی بر پیامبرت نازل کن ، و این مشکل را بگشا» .

و در روایتی آمده است : زن عرضه داشت : اللَّهُمَّ إِنَّكَ تَعْلَمُ حَالِي فَارْحَمْنِي فَإِنَّ لِي صَبِيَّةً صِغَارًا ، إِنَّ ضَمَمْتُهُمْ إِلَيْهِ ضَاعُوا ، وَ إِنَّ ضَمَمْتُهُمْ إِلَيَّ جَاعُوا : «خداوندا ! تو حال مرا می دانی ، بر من رحم کن ، کودکان خردسالی دارم ، اگر در اختیار شوهرم بگذارم ضایع می شوند ، و اگر خودم آنها را بگیرم گرسنه خواهند ماند» !

در اینجا حال وحی به پیامبر(صلی الله علیه وآله) دست داد

، و آیاتِ آغاز این سوره بر او نازل شد که راه حل مشکل «ظهار» را به روشنی نشان می دهد .

فرمود : همسرت را صدا کن ، آیات مزبور را بر او تلاوت کرد ، فرمود : آیا می توانی یک برده را به عنوان «کفاره ظهار» آزاد کنی؟ عرض کرد : اگر چنین کنم ، چیزی برای من باقی نمی ماند .

فرمود : می توانی ، دو ماه پی در پی روزه بگیری؟ عرض کرد : من اگر نوبت غذایم سه بار تأخیر شود ، چشمم از کار می افتد و می ترسم نابینا شوم .

فرمود : آیا می توانی ، شصت مسکین را اطعام کنی ، عرض کرد : نه ، مگر این که شما به من کمک کنید .

فرمود : من به تو کمک می کنم و پانزده صاع (۱۵ من که خوراک شصت مسکین می باشد ، هر یک نفر یک مُد یعنی یک چهارم من) به او کمک فرمود ، او کفاره را داد ، و به زندگی سابق بازگشتند . (۱)

چنان که گفتیم ، این شأن نزول را بسیاری از مفسران از جمله «قرطبی» ، «روح البیان» ، «روح المعانی» ، «المیزان» ، و «فخر رازی» ، «فی ظلال القرآن» ، «ابوالفتوح رازی» ، «کنز العرفان» و بسیاری از کتب تاریخ و حدیث با تفاوت هائی نقل کرده اند .

أَلَمْ تَرَ إِلَى الَّذِينَ نُهُوا عَنِ النَّجْوَى ثُمَّ يُعْوَدُونَ لِمَا نُهُوا عَنْهُ وَيَتَنَاجَوْنَ بِالْأَيْمِ وَالْعِيدِ وَانِ وَالْمَعْصِيَةِ بِالرَّسُولِ وَإِذَا جَاءُوكَ حَيَّوْكَ بِمَا لَمْ يُحَيِّكَ بِهِ اللَّهُ وَيَقُولُونَ فِي أَنْفُسِهِمْ لَوْ

لَا يُعَذِّبُنَا اللَّهُ بِمَا نَقُولُ حَسْبُهُمْ جَهَنَّمُ يَصْلَوْنَهَا فِئْسَ الْمَصِيرُ

آیا ندیدی کسانی را که از نجوا (= سخنان در گوشی) نهی شدند ، سپس به کاری که از آن نهی شده بودند باز می گردند و برای انجام گناه و تعدی و نافرمانی رسول خدا به نجوا می پردازند ، و هنگامی که نزد تو می آیند تو را تحیتی (و خوشامدی) می گویند که خدا به تو نگفته است ، و در دل می گویند : «چرا خداوند ما را به خاطر گفته هایمان عذاب نمی کند»؟! جهنم برای آنان کافی است ، وارد آن می شوند ، و چه بد فرجامی است !

پی نوشتها

۱ . «مجمع البيان» ، ذیل آیات مورد بحث (با کمی تلخیص) ؛ «بحار الانوار» ، ج ۲۲ ، ص ۵۷ ، ج ۹۰ ، ص ۷۱ ؛ «جامع البيان» ، ج ۲۸ ، ص ۶ ؛ «قرطبی» ، ج ۱۷ ، ص ۲۷۰ و ۲۷۱ .

شأن نزول : کیفر نجواکنندگان بدجنس

در مورد آیه مورد بحث ، دو شأن نزول نقل شده که هر کدام مربوط به یک قسمت از آیه است :

نخست این که : جمعی از یهود و منافقان در میان خودشان ، جدا از مؤمنان ، نجوا می کردند و سخنان در گوشی می گفتند ، و گاه با چشم های خود اشاره های ناراحت کننده ای به مؤمنان داشتند ، مؤمنان هنگامی که این منظره را دیدند گفتند : ما فکر می کنیم خیر ناراحت کننده ای از بستگان و عزیزان ما که به جهاد رفته اند به آنها رسیده و از آن سخن می گویند ، و

همین باعث غم و اندوه مؤمنان می شد ، هنگامی که این کار را تکرار کردند مؤمنان به رسول خدا(صلی الله علیه وآله) شکایت نمودند ، پیامبر(صلی الله علیه وآله)دستور داد : هیچ کس در برابر مسلمانان با دیگری نجوا نکند ، اما آنها گوش ندادند ، باز هم تکرار کردند ، آیه فوق نازل شد (و آنها را سخت بر این کار تهدید کرد) . (۱)

در صحیح «بخاری» و «مسلم» و بسیاری از کتب تفسیر ، نقل شده که گروهی از

یهود ، خدمت پیامبر(صلی الله علیه وآله) آمدند و به جای «السَّلَامُ عَلَیْكَ» گفتند : «السَّامُ عَلَیْكَ یا أبا القاسم» (که مفهومی مرگ بر تو یا ملالت و خستگی بر تو) بود ، پیامبر(صلی الله علیه وآله) در جواب آنها فرمود : وَ عَلَیْكُمْ ! (همین بر شما باد !) «عایشه» می گوید : من متوجه این مطلب شده گفتم : عَلَیْكُمْ السَّامُ وَ لَعْنَتُكُمْ اللَّهُ وَ غَضِبَ عَلَیْكُمْ : «مرگ بر شما ، خدا لعنت کند شما را ، و بر شما غضب کند» !

پیامبر به من فرمود : مدارا کن و از خشونت و بد گوئی پرهیز !

گفتم : مگر نمی شنوی؟ می گویند : «مرگ بر تو» ! فرمود : مگر تو هم نشنیدی که من در جواب «علیکم» گفتم ، اینجا بود که خداوند آیه فوق را نازل کرد که هنگامی که این گروه نزد شما می آیند ، تحیتی می گویند که خدا چنان تحیتی به شما نگفته است . (۲)

یا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا قِيلَ لَكُمْ تَفَسَّحُوا فِي الْمَجَالِسِ فَافْسَحُوا يَفْسَحِ اللَّهُ لَكُمْ وَ

إِذَا قِيلَ انشُرُوا فَانشُرُوا يَرْفَعِ اللَّهُ الَّذِينَ آمَنُوا مِنْكُمْ وَالَّذِينَ أُوتُوا الْعِلْمَ دَرَجَاتٍ وَاللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ خَبِيرٌ

ای کسانی که ایمان آورده اید! هنگامی که به شما گفته شود: «مجلس را وسعت بخشید (و به تازه واردها جا دهید)»، وسعت بخشید، خداوند (بهشت را) برای شما وسعت می بخشد؛ و هنگامی که گفته شود: «برخیزید»، برخیزید؛ اگر چنین کنید، خداوند کسانی را که ایمان آورده اند و کسانی را که علم به آنان داده شده درجات عظیمی می بخشد؛ و خداوند به آنچه انجام می دهید آگاه است!

پی نوشتها

۱. «مجمع البیان»، ذیل آیه مورد بحث؛ «بحار الانوار»، ج ۱۷، ص ۲۳؛ «قرطبی»، ج ۱۷، ص ۲۹۱.

۲. «تفسیر مراغی»، ج ۲۸، ص ۱۳؛ «مسند احمد»، ج ۳، ص ۳۸۳؛ «صحیح مسلم»، ج ۷، ص ۵؛ «صحیح بخاری»، ج ۷، ص ۸۰.

شأن نزول: احترام کسانی که وارد مجلس می شوند

«طبرسی» در «مجمع البیان» و «آلوسی» در «روح المعانی» و جمعی دیگر از مفسران، نقل کرده اند که: پیامبر (صلی الله علیه وآله) در یکی از روزهای جمعه در «صفه» (سکوی بزرگی که در کنار مسجد پیامبر (صلی الله علیه وآله) قرار داشت) نشسته بود، و گروهی نزد آن حضرت حاضر بودند، جا تنگ بود، پیامبر (صلی الله علیه وآله) عادتش این بود که «مجاهدان بدر» را اعم از مهاجر و انصار احترام فراوان می کرد، در این هنگام، گروهی از «بدریون» وارد شدند، در حالی که دیگران قبل از آنها

اطراف پیامبر(صلی الله علیه وآله)را پر کرده بودند ، هنگامی که مقابل پیامبر(صلی الله علیه وآله) رسیدند سلام کردند ، پیامبر(صلی الله علیه وآله) پاسخ فرمود ، سپس به حاضران سلام کردند ، آنها نیز پاسخ گفتند ، آنها روی پای خود ایستاده منتظر بودند ، حاضران به آنها جا دهند ولی هیچ کس تکان نخورد ! این امر ، بر پیامبر(صلی الله علیه وآله)سخت آمد ، رو به بعضی از کسانی که اطراف او نشسته بودند کرد ، فرمود : فلان و فلانی برخیزند ، چند نفر را از جا بلند کرد تا واردین بنشینند (و این در حقیقت نوعی ادب آموزی و درس احترام گذاردن ، به پیش کسوتان در ایمان و جهاد بود) .

ولی ، این مطلب بر آن چند نفر که از جا برخاستند ، ناگوار آمد ، به طوری که آثارش در چهره آنها نمایان گشت ، منافقان (که از هر فرصتی استفاده می کردند) گفتند : پیامبر(صلی الله علیه وآله) رسم عدالت را رعایت نکرد ، کسانی را که عاشقانه نزدیک او نشسته بودند ، به خاطر افرادی که بعداً وارد مجلس شدند ، از جا بلند کرد ، در اینجا آیه فوق نازل شد (و قسمتی از آداب نشستن در مجالس را برای آنها شرح داد) . (۱)

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا نَجَّيْتُمُ الرَّسُولَ فَقَدَّمُوا بَيْنَ يَدَيْ نَجْوَاكُمْ صَدَقَةٌ ذَلِكَ خَيْرٌ لَكُمْ وَأَطْهَرُ فَإِنْ لَمْ تَجِدُوا فَإِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ
أَشْفَقْتُمْ أَنْ تُقَدِّمُوا بَيْنَ يَدَيْ نَجْوَاكُمْ صِدَقَاتٌ فَإِذَا لَمْ تَفْعَلُوا وَتَابَ اللَّهُ عَلَيْكُمْ فَأَقِيمُوا الصَّلَاةَ وَآتُوا الزَّكَاةَ وَأَطِيعُوا اللَّهَ وَرَسُولَهُ وَ

ای کسانی که ایمان آورده اید! هنگامی که می خواهید با رسول خدا نجوا کنید (و سخنان در گوشه بگوئید)، قبل از آن صدقه ای (در راه خدا) بدهید؛ این برای شما بهتر و پاکیزه تر است. و اگر توانائی نداشته باشید، خداوند غفور و رحیم است!

آیا ترسیدید فقیر شوید که از دادن صدقات قبل از نجوا خودداری کردید؟! اکنون که این کار را نکردید و خداوند توبه شما را پذیرفت، نماز را بر پا دارید و زکات را ادا کنید و خدا و پیامبرش را اطاعت نمائید و (بدانید) خداوند از آنچه انجام می دهید با خبر است!

پی نوشتها

۱. «تفسیر روح المعانی»، ج ۲۸، ص ۲۵؛ «مجمع البیان»، ذیل آیه مورد بحث؛ «در المنثور»، ج ۶، ص ۱۸۴؛ «قرطبی»، ج ۱۷، ص ۲۹۶؛ (مفسران دیگر مانند «فخر رازی» و «فی ظلال القرآن» نیز در ذیل آیه مورد بحث همین مطلب را مختصر تفاوتی نقل کرده اند).

شان نزول: صدقه، قبل از نجوا

مرحوم «طبرسی» در «مجمع البیان» و جمعی دیگر از مفسران معروف، در شان نزول این آیات، چنین نقل کرده اند: جمعی از اغنیاء، خدمت پیامبر (صلی الله علیه وآله) می آمدند و با او نجوا می کردند (این کار، علاوه بر این که وقت گرانبهای پیغمبر (صلی الله علیه وآله) را می گرفت، مایه نگرانی مستضعفین و موجب امتیازی برای اغنیاء بود) در اینجا خداوند نخستین آیات فوق را نازل کرد و به آنها دستور داد: قبل از نجوا کردن

با پیامبر (صلی الله علیه وآله)، صدقه ای به مستمندان پردازند، اغنیاء وقتی چنین دیدند، از نجوا خودداری کردند، آیه دوم نازل شد (و آنها را ملامت کرد و حکم آیه اول را نسخ نمود) و اجازه نجوا به همگان داد (ولی نجوا در مورد کار خیر و اطاعت پروردگار). (۱)

بعضی از مفسران نیز تصریح کرده اند: هدف گروهی از نجواکنندگان این بود که از این راه، برتری بردیگران کسب کنند، پیامبر (صلی الله علیه وآله) هم روی بزرگواری خاص خود، درعین این که ناراحت بود، از آنها ممانعت نمی کرد تا این که قرآن آنها را از این کار نهی نمود. (۲)

پی نوشتها

۱. «مجمع البیان»، ذیل آیات مورد بحث؛ «اسباب نزول الآیات» واحدی نیشابوری، ص ۲۷۶؛ «در المثنور»، ج ۶، ص ۱۸۵ و بسیاری از تفاسیر دیگر ذیل آیات مورد بحث.

۲. «روح المعانی»، ج ۲۸، ص ۲۷.

فصل دوازدهم: سوره های حشر ممتحنه – صف جمعه منافقون تغابن تحریم حاقه معارج

آیات و ترجمه

سوره حشر

سَخَّ لِلَّهِ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ وَهُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ

هُوَ الَّذِي أَخْرَجَ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ أَهْلِ الْكِتَابِ مِنْ دِيَارِهِمْ لِأَوَّلِ الْحَشْرِ مَا ظَنَنْتُمْ أَنْ يَخْرُجُوا وَظَنُّوا أَنَّهُمْ مَانِعَتُهُمْ حُصُونُهُمْ مِنَ اللَّهِ فَأَتَاهُمُ اللَّهُ مِنْ حَيْثُ لَمْ يَحْتَسِبُوا وَقَذَفَ فِي قُلُوبِهِمُ الرُّعْبَ يُخْرِبُونَ بُيُوتَهُمْ بِأَيْدِيهِمْ وَأَيْدِي الْمُؤْمِنِينَ فَاعْتَبِرُوا يَا أُولِيَ الْأَبْصَارِ

وَلَوْ لَا أَنْ كَتَبَ اللَّهُ عَلَيْهِمُ الْجَلَاءَ لَعَذَّبَهُمْ فِي الدُّنْيَا وَلَهُمْ فِي الْآخِرَةِ عَذَابُ النَّارِ

ذَلِكَ بِأَنَّهُمْ شَاقُوا اللَّهَ وَرَسُولَهُ وَمَنْ يُشَاقِقِ اللَّهَ فَإِنَّ اللَّهَ شَدِيدُ الْعِقَابِ

مَا قَطَعْتُمْ مِنْ لَيْنَةٍ أَوْ تَرَكْتُمُوهَا قَائِمَةً عَلَى أُصُولِهَا فَبِإِذْنِ اللَّهِ وَ

آنچه در آسمان ها و آنچه در زمین است ، برای خدا تسبیح می گویند ؛ و او عزیز و حکیم است !

او کسی است که کافران اهل کتاب را در نخستین برخورد (با مسلمانان) از خانه هایشان بیرون راند . گمان نمی کردید آنان خارج شوند ، و خودشان نیز گمان می کردند که دژهای محکمشان آنها را از عذاب الهی مانع می شود ؛ اما خداوند از آنجا که گمان نمی کردند به سراغشان آمد و در دل هایشان ترس و وحشت افکند ، به گونه ای که خانه های خود را با دست خویش و با دست مؤمنان ویران می کردند ؛ پس عبرت بگیرید ای صاحبان چشم !

و اگر نه این بود که خداوند ترک وطن را بر آنان مقرر داشته بود ، آنها را در همین دنیا مجازات می کرد ؛ و برای آنان در آخرت نیز عذاب آتش است !

این به خاطر آن است که آنها با خدا و رسولش دشمنی کردند ؛ و هر کس با خدا دشمنی کند (باید بداند که) خدا مجازات شدیدی دارد !

هر درخت با ارزش نخل را قطع کردید یا آن را به حال خود وا گذاشتید ، همه به فرمان خدا بود ؛ و برای این بود که فاسقان را خوار و رسوا کند !

سوره ممتحنه

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَتَّخِذُوا عَدُوِّي وَعَدُوَّكُمْ أَوْلِيَاءَ تُلْقُونَ إِلَيْهِم بِالْمَوَدَّةِ وَقَدْ كَفَرُوا بِمَا جَاءَكُمْ مِنَ الْحَقِّ يُخْرِجُونَ الرَّسُولَ وَإِيَّاكُمْ أَنْ تُؤْمِنُوا بِاللَّهِ رَبِّكُمْ إِنْ كُنْتُمْ خَرَجْتُمْ جِهَادًا فِي سَبِيلِي وَابْتِغَاءَ مَرْضَاتِي تُسِرُّونَ إِلَيْهِم بِالْمَوَدَّةِ وَأَنَا أَعْلَمُ بِمَا

أَخْفَيْتُمْ وَمَا أَعْلَنْتُمْ وَمَنْ يَفْعَلْهُ مِنْكُمْ فَقَدْ ضَلَّ سَوَاءَ السَّبِيلِ

إِنْ يَتَّقَوْكُمْ يَكُونُوا لَكُمْ أَعْدَاءً وَيَسْطُوا إِلَيْكُمْ أَيْدِيَهُمْ وَالسُّوءَ بِالسُّوءِ وَوَدُّوا لَوْ تَكْفُرُونَ

لَنْ تَنْفَعَكُمْ أَرْحَامُكُمْ وَلَا أَوْلَادُكُمْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ يَفْصِلُ بَيْنَكُمْ وَاللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ

ای کسانی که ایمان آورده اید! دشمن من و دشمن خودتان را دوست نگیرید! شما نسبت به آنان اظهار محبت می کنید، در حالی که آنها به آنچه از حق برای شما آمده کافر شده اند و رسول الله و شما را به خاطر ایمان به خداوندی که پروردگار همه شماست از شهر و دیارتان بیرون می رانند؛ اگر شما برای جهاد در راه من و جلب خشنودیم هجرت کرده اید؛ (پیوند دوستی با آنان برقرار نسازید). شما مخفیانه با آنها رابطه دوستی برقرار می کنید در حالی که من به آنچه پنهان یا آشکار می سازید از همه دانایترم. و هر کس از شما چنین کاری کند، از راه راست گمراه شده است.

اگر آنها بر شما مسلط شوند، دشمنانتان خواهند بود و دست و زبان خود را به بدی کردن نسبت به شما می گشایند، و دوست دارند شما به کفر باز گردید!

هرگز بستگان و فرزندانان روز قیامت سودی به حالتان نخواهند داشت؛ میان شما جدائی می افکند؛ و خداوند به آنچه انجام می دهید بیناست.

سوره صف

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لِمَ تَقُولُونَ مَا لَا تَعْمَلُونَ

كَبِيرَ مَقْتًا عِنْدَ اللَّهِ أَنْ تَقُولُوا مَا لَا تَعْمَلُونَ

إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الَّذِينَ يُقَاتِلُونَ فِي سَبِيلِهِ صَفًّا كَانَهُمْ

ای کسانی که ایمان آورده اید! چرا سخنی می گوئید که عمل نمی کنید؟!

نزد خدا بسیار موجب خشم است که سخنی بگوئید که عمل نمی کنید!

خداوند کسانی را دوست می دارد که در راه او پیکار می کنند گوئی بنائی آهنین اند!

سوره جمعه

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا نُودِيَ لِلصَّلَاةِ مِنْ يَوْمِ الْجُمُعَةِ فَاسْعَوْا إِلَىٰ ذِكْرِ اللَّهِ وَذَرُوا الْبَيْعَ ذَلِكُمْ خَيْرٌ لَكُمْ إِنْ كُنْتُمْ تَعْلَمُونَ

فَإِذَا قُضِيَتِ الصَّلَاةُ فَانْتَشِرُوا فِي الْأَرْضِ وَابْتَغُوا مِنْ فَضْلِ اللَّهِ وَاذْكُرُوا اللَّهَ كَثِيرًا لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ

وَإِذَا رَأَوْا تِجَارَةً أَوْ لَهْوًا انفَضُّوا إِلَيْهَا وَتَرَكُوكَ قَائِمًا قُلْ مَا عِنْدَ اللَّهِ خَيْرٌ مِنَ اللَّهْوِ وَمِنَ التِّجَارَةِ وَاللَّهُ خَيْرُ الرَّازِقِينَ

ای کسانی که ایمان آورده اید! هنگامی که برای نماز روز جمعه اذان گفته شود، به سوی ذکر خدا بشتابید و خرید و فروش را رها کنید که این برای شما بهتر است اگر می دانستید!

و هنگامی که نماز پایان گرفت (شما آزادید) در زمین پراکنده شوید و از فضل خدا بطلبید، و خدا را بسیار یاد کنید شاید رستگار شوید!

هنگامی که آنها تجارت یا سرگرمی و لهوی را ببینند پراکنده می شوند و به سوی آن می روند و تو را ایستاده به حال خود رها می کنند، بگو: «آنچه نزد خداست بهتر از لهو و تجارت است، و خداوند بهترین روزی دهندگان است»!

سوره منافقون

وَإِذَا قِيلَ لَهُمْ تَعَالَوْا يَسْتَغْفِرْ لَكُمْ رَسُولُ اللَّهِ لَوَّوْا رُءُوسَهُمْ وَرَأَيْتَهُمْ يَصُدُّونَ وَهُمْ مُسْتَكْبِرُونَ

سَوَاءٌ عَلَيْهِمْ أَسْتَغْفَرْتَ لَهُمْ أَمْ لَمْ تَسْتَغْفِرْ

لَهُمْ لَنْ يَغْفِرَ اللَّهُ لَهُمْ إِنَّ اللَّهَ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الْفَاسِقِينَ

هُم الَّذِينَ يَقُولُونَ لَا تُنْفِقُوا عَلَيَّ مِنْ عِنْدِ رَسُولِ اللَّهِ حَتَّى يَنْفَضُوا وَ لِلَّهِ خَزَائِنُ السَّمَاوَاتِ وَ الْأَرْضِ وَ لَكِنَّ الْمُنَافِقِينَ لَا يَفْقَهُونَ

يَقُولُونَ لَئِنْ رَجَعْنَا إِلَى الْمَدِينَةِ لَيُخْرِجَنَّ الْأَعَزُّ مِنْهَا الْأَذَلَّ وَ لِلَّهِ الْعِزَّةُ وَ لِرَسُولِهِ وَ لِلْمُؤْمِنِينَ وَ لَكِنَّ الْمُنَافِقِينَ لَا يَعْلَمُونَ

هنگامی که به آنان گفته شود: «بیایید تا رسول خدا برای شما استغفار کند»! سرهای خود را (از روی کبر و غرور) تکان می دهند؛ و آنها را می بینی که از سخنان تو اعراض کرده و تکبر می ورزند!

برای آنها تفاوت نمی کند، خواه استغفار برایشان کنی یا نکنی، هرگز خداوند آنان را نمی بخشد؛ زیرا خداوند قوم فاسق را هدایت نمی کند!

آنها کسانی هستند که می گویند: «به افرادی که نزد رسول خدا هستند انفاق نکنید تا پراکنده شوند» (غافل از این که) خزائن آسمان ها و زمین از آن خداست، ولی منافقان نمی فهمند!

آنها می گویند: «اگر به مدینه بازگردیم، عزیزان ذلیلان را بیرون می کنند»! در حالی که عزت مخصوص خدا و رسول او و مؤمنان است؛ ولی منافقان نمی دانند!

سوره تغابن

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِنَّ مِنْ أَرْوَاجِكُمْ وَ أَوْلَادِكُمْ عَدُوًّا لَكُمْ فَاحْذَرُوهُمْ وَ إِنْ تَعَفَّوْا وَ تَصَفَّحُوا وَ تَغَفَّرُوا فَإِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ

ای کسانی که ایمان آورده اید! بعضی از همسران و فرزندان شما دشمنان شما هستند، از آنها بر حذر باشید؛ و اگر عفو کنید و چشم پوشید و ببخشید، (خدا شما

را می بخشد)؛ چرا که خداوند بخشنده و مهربان است!

سوره تحریم

يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ لِمَ تُحَرِّمُ مَا أَحَلَّ اللَّهُ لَكَ تَبْتَغِي مَرْضَاتَ أَزْوَاجِكَ وَاللَّهُ غَفُورٌ رَحِيمٌ

قَدْ فَرَضَ اللَّهُ لَكُمْ تَحِلَّهُ أَيْمَانُكُمْ وَاللَّهُ مَوْلَاكُمْ وَهُوَ الْعَلِيمُ الْحَكِيمُ

وَإِذْ أَسْرَى النَّبِيُّ إِلَى بَعْضِ أَزْوَاجِهِ حَدِيثًا فَلَمَّا نَبَأَتْ بِهِ وَأَظْهَرَهُ اللَّهُ عَلَيْهِ عَرَفَ بَعْضَهُ وَأَعْرَضَ عَنْ بَعْضِ فَلَمَّا نَبَأَهَا بِهِ قَالَتْ مَنْ أَنْبَأَكَ هَذَا قَالَ تَبَانِي الْعَلِيمُ الْخَبِيرُ

إِنْ تَتُوبَا إِلَى اللَّهِ فَقَدْ صَغَتْ قُلُوبُكُمَا وَإِنْ تَظَاهَرَا عَلَيْهِ فَإِنَّ اللَّهَ هُوَ مَوْلَاهُ وَجِبْرِيْلُ وَصَالِحُ الْمُؤْمِنِينَ وَالْمَلَائِكَةُ بَعْدَ ذَلِكَ ظَهِيرٌ

عَسَىٰ رَبُّهُ إِنْ طَلَّقَكُنَّ أَنْ يُبَدِّلَهُ أَزْوَاجًا خَيْرًا مِنْكُنَّ مُسْلِمَاتٍ مُؤْمِنَاتٍ قَانِتَاتٍ تَائِبَاتٍ عَابِدَاتٍ سَائِحَاتٍ تَيَّبَاتٍ وَأَبْكَارًا

ای پیامبر! چرا چیزی را که خدا بر تو حلال کرده به خاطر جلب رضایت همسرانت بر خود حرام می کنی؟! و خداوند آمرزنده و رحیم است .

خداوند راه گشودن سوگندهایتان را روشن ساخته ؛ و خداوند مولای شماست و او دانا و حکیم است .

(به خاطر بیاورید) هنگامی را که پیامبر یکی از رازهای خود را به بعضی از همسرانش گفت ، ولی هنگامی که وی آن را افشا کرد و خداوند پیامبرش را از آن آگاه ساخت ، قسمتی از آن را برای او باز گو کرد و از قسمت دیگر خودداری نمود ؛ هنگامی که پیامبر همسرش را از آن خبر داد ، گفت : «چه کسی تو را از این راز آگاه ساخت»؟! فرمود : «خداوند عالم و آگاه مرا باخبر ساخت»!

اگر از کار خود توبه کنید

(به نفع شماست زیرا) دل هایتان از حق منحرف گشته؛ و اگر بر ضد او دست به دست هم دهید، (کاری از پیش نخواهید برد) زیرا خداوند یاور اوست و همچنین جبرئیل و مؤمنان صالح، و فرشتگان بعد از آنان پشتیبان اویند.

امید است اگر او شما را طلاق دهد، پروردگارش به جای شما همسرانی بهتر برای او قرار دهد، همسرانی مسلمان، مؤمن، متواضع، توبه کار، عابد، هجرت کننده، زنانی غیرباکره و باکره!

سوره حاقّه

وَ مَا هُوَ بِقَوْلِ شَاعِرٍ قَلِيلًا مَا تُؤْمِنُونَ

وَ لَا بِقَوْلِ كَاهِنٍ قَلِيلًا مَا تَذَكَّرُونَ

و گفته شاعری نیست، اما کمتر ایمان می آورید!

و نه گفته کاهنی، هر چند کمتر متذکر می شوید!

سوره معارج

سَأَلَ سَائِلٌ بِعَذَابٍ وَاقِعٍ

لِّلْكَافِرِينَ لَيْسَ لَهُ دَافِعٌ

مِّنَ اللَّهِ ذِي الْمَعَارِجِ

تقاضا کننده ای تقاضای عذابی کرد که واقع شد!

این عذاب کافران است، و هیچ کس نمی تواند آن را دفع کند.

از سوی خداوند صاحب فضائل و مواهب!

شأن نزول: عبرت ها

مفسران و محدثان و ارباب تواریخ، در مورد این آیات، شأن نزول مفصلی ذکر کرده اند که فشرده آن چنین است:

در سرزمین «مدینه» سه گروه از یهود زندگی می کردند: «بنی نضیر»، «بنی قریظه» و «بنی قینقاع» و گفته می شود که: آنها اصلاً اهل «حجاز» نبودند ولی، چون در کتب مذهبی خود خوانده بودند که پیامبری از سرزمین «مدینه» ظهور می کند، به این سرزمین کوچ کردند، و در انتظار این ظهور بزرگ،

بودند .

هنگامی که رسول خدا(صلی الله علیه وآله) به «مدینه» هجرت فرمود با آنها پیمان عدم تعرض بست ، ولی آنها هر زمان فرصتی یافتند از نقض این پیمان ، فروگذار نکردند .

از جمله این که : بعد از جنگ «احد» (غزوه احد در سال سوم هجرت واقع شد) «کعب بن اشرف» ، با چهل سوار از یهود ، به «مکه» آمدند و یکسر به سراغ قریش رفتند و با آنها عهد و پیمان بستند که همگی متحداً بر ضد محمد(صلی الله علیه وآله) پیکار کنند ، سپس «ابو سفیان» با چهل نفر از مکیان ، و «کعب بن اشرف» یهودی با چهل نفر از یهود وارد «مسجد الحرام» شدند ، و در کنار خانه «کعبه» پیمانها را محکم ساختند ، این خبر از طریق وحی به پیامبر(صلی الله علیه وآله) رسید .

دیگر این که ، پیامبر(صلی الله علیه وآله) روزی با چند نفر از بزرگان و یارانش به سوی قبیله «بنی نضیر» که در نزدیکی «مدینه» زندگی می کردند آمد ، و می خواست از آنها کمک یا وامی بگیرد برای پرداختن دیه دو مقتول از طایفه «بنی عامر» که به دست «عمرو بن امیه» (یکی از مسلمانان) کشته شده بودند ، (و شاید پیامبر(صلی الله علیه وآله) و یارانش می خواستند در زیر این پوشش ، وضع «بنی نضیر» را از نزدیک بررسی کنند ، مبادا مسلمانان غافلگیر شوند) .

پیامبر(صلی الله علیه وآله) در بیرون قلعه یهود بود ، و با «کعب بن اشرف» در این زمینه صحبت می کرد ، در این هنگام در میان یهودیان بذر توطئه ای

پاشیده شد ، و با یکدیگر گفتند :

شما این مرد را در چنین شرایط مناسبی گیر نمی آورید ، الآن که در کنار دیوار شما نشسته است ، یک نفر پشت بام رود و سنگ عظیمی بر او بیفکند و ما را از دست او راحت کند ! یکی از یهود به نام «عمرو بن جحاش» اعلام آمادگی کرد و به پشت بام رفت ، رسول خدا(صلی الله علیه وآله) از طریق وحی آگاه شد ، برخاست و به «مدینه» آمد ، بی آن که با یاران خود سخنی بگوید ، آنها تصور می کردند ، پیامبر(صلی الله علیه وآله) باز بر می گردد ، اما بعداً آگاه شدند که پیامبر(صلی الله علیه وآله) در «مدینه» است ، آنها نیز به «مدینه» بازگشتند ، و اینجا بود که پیمان شکنی یهود بر رسول خدا(صلی الله علیه وآله) مسلم شد ، و دستور آماده باش را برای جنگ ، به مسلمانان داد .

در بعضی از روایات نیز آمده : یکی از شعرای «بنی نضیر» به هجو و بدگوئی پیامبر(صلی الله علیه وآله) پرداخت و این خود دلیل دیگری بر پیمان شکنی آنها بود .

پیامبر(صلی الله علیه وآله) برای این که ضربه کاری قبلاً به آنها بزند ، به «محمد بن مسلمه» که با «کعب بن اشرف» ، بزرگ یهود ، آشنائی داشت دستور داد او را به هر نحو بتواند به قتل برساند و او با مقدماتی این کار را کرد .

کشته شدن «کعب بن اشرف» تزلزلی در یهود ایجاد کرد ، به دنبال آن رسول خدا(صلی الله علیه وآله)دستور داد :

مسلمانان برای جنگ با این قوم پیمان شکن حرکت کنند ، هنگامی که آنها با خبر شدند به قلعه های مستحکم و دژهای نیرومند خود پناه بردند ، و درها را محکم بستند ، پیامبر(صلی الله علیه وآله) دستور داد : بعضی درختان نخل را که نزدیک قلعه ها بود ، بکنند یا بسوزانند .

این کار ، شاید به این منظور صورت گرفت که یهودیان را که علاقه شدیدی به اموال خود داشتند از قلعه بیرون کشد و پیکار ، رو در رو انجام گیرد ، این احتمال نیز داده شده که : این نخلها مزاحم مانور سریع ارتش اسلام در اطراف قلعه ها بود ، و می بایست بریده شود به هر حال ، این کار فریاد یهود را بلند کرد ، گفتند : ای محمد ! تو پیوسته از این گونه کارها نهی می کردی ، پس این چه برنامه ای است؟ آیه پنجم این سوره (از آیات فوق) نازل شد و به آنها پاسخ گفت که : این یک دستور خاص الهی بود . محاصره چند روز طول کشید ، و پیامبر(صلی الله علیه وآله) برای پرهیز از خون ریزی به آنها پیشنهاد کرد سرزمین «مدینه» را ترک گویند و از آنجا خارج شوند ، آنها نیز پذیرفتند ، مقداری از اموال خود را برداشته و بقیه را رها کردند ، جمعی به سوی «اذرعات شام» و تعداد کمی به سوی «خیبر» و گروهی به «حیره» رفتند ، و باقیمانده اموال و اراضی و باغات و خانه های آنها ، به دست مسلمانان افتاد . هر چند تا آنجا

که می توانستند ، خانه های خود را به هنگام کوچ کردن تخریب کردند .

و این ماجرا بعد از غزوه «احد» به فاصله شش ماه ، و به عقیده بعضی بعد از غزوه «بدر» به فاصله شش ماه اتفاق افتاد . (۱)

وَ مَا أَفَاءَ اللَّهُ عَلَى رَسُولِهِ مِنْهُمْ فَمَا أَوْجَفْتُمْ عَلَيْهِ مِنْ خَيْلٍ وَ لَارِكَابٍ وَ لَكِنَّ اللَّهَ يُسَيِّطُ رُسُلَهُ عَلَى مَنْ يَشَاءُ وَ اللَّهُ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ

مَا أَفَاءَ اللَّهُ عَلَى رَسُولِهِ مِنْ أَهْلِ الْقُرَى فَلِلَّهِ وَ لِلرَّسُولِ وَ لِأَهْلِ الْقُرْبَى وَ الْيَتَامَى وَ الْمَسَاكِينِ وَ ابْنِ السَّبِيلِ كَيْ لَا يَكُونَ دُولَةَ بَيْنَ الْأَغْنِيَاءِ مِنْكُمْ وَ مَا آتَاكُمْ الرَّسُولُ فَخُذُوهُ وَ مَا نَهَاكُمْ عَنْهُ فَانْتَهُوا وَ اتَّقُوا اللَّهَ إِنَّ اللَّهَ شَدِيدُ الْعِقَابِ

و آنچه را خدا از آنان (= از یهود) به رسولش بازگردانده (و بخشیده) چیزی است که شما برای به دست آوردن آن (زحمتی نکشیدید ،) نه اسبی تاختید و نه شتری ؛ ولی خداوند رسولان خود را بر هر کس بخواهد مسلط می سازد ؛ و خدا بر هر چیز تواناست !

آنچه را خداوند از اهل این آبادی ها به رسولش باز گرداند از آن خدا و رسول و خویشاوندان او و یتیمان و مستمندان و در راه ماندگان است ، تا (این اموال عظیم) در میان ثروتمندان شما دست به دست نگردد . آنچه را رسول خدا برای شما آورده بگیریید (و اجرا کنید) ، و از آنچه نهی کرده خودداری نمائید ؛ و از (مخالفت) خدا بپرهیزید که خداوند کیفرش شدید است !

پی نوشتها

۱ . «مجمع البيان» ، ذیل آیات مورد بحث ؛ «تفسیر علی بن ابراهیم قمی»

، ج ۲ ، ص ۳۵۸ ؛ «قرطبی» و «نور الثقلین» ذیل آیات مورد بحث (با اقتباس و تلخیص) .

شأن نزول : انفال ، ملک حکومت اسلامی

از آنجا که این آیات ، تکمیلی است بر آیات گذشته که داستان شکست یهود «بنی نضیر» را بازگو می کرد ، شأن نزول آن نیز ادامه همان شأن نزول است .

توضیح این که ، بعد از بیرون رفتن یهود «بنی نضیر» از «مدینه» ، باغ ها و زمین های کشاورزی و خانه ها و قسمتی از اموال آنها در مدینه باقی ماند ، جمعی از سران مسلمین خدمت رسول خدا(صلی الله علیه و آله) رسیدند و طبق آنچه از سنت عصر جاهلیت به خاطر داشتند ، عرض کردند : برگزیده های این غنیمت ، و یک چهارم آن را بگیر ، و بقیه را به ما واگذار ، تا در میان خود تقسیم کنیم ! آیات فوق نازل شد و با صراحت گفت : چون برای این غنائم ، جنگی نشده و مسلمانان زحمتی نکشیده اند تمام آن تعلق به رسول الله (رئیس حکومت اسلامی) دارد (و او هر گونه صلاح بداند تقسیم می کند و چنان که بعداً خواهیم دید ، پیامبر(صلی الله علیه و آله) این اموال را در میان مهاجرین که دست های آنها در سرزمین «مدینه» از مال دنیا تهی بود ، و تعداد کمی از انصار ، تقسیم کرد) . (۱)

وَالَّذِينَ تَبَوَّأُوا الدَّارَ وَالْإِيمَانَ مِنْ قَبْلِهِمْ يُحِبُّونَ مَنْ هَاجَرَ إِلَيْهِمْ وَلَا يَجِدُونَ فِي صُدُورِهِمْ حَاجَةً مِمَّا أُوتُوا وَيُؤْثِرُونَ عَلَىٰ أَنْفُسِهِمْ
وَلَوْ كَانَ بِهِمْ خَصَاصَةٌ وَمَنْ يُوَقِّعْ نَفْسَهُ فَأُولَئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ

و برای کسانی که در

سرا (= سرزمین مدینه) و در سرای ایمان پیش از مهاجران مسکن گزیدند و کسانی را که به سویشان هجرت کنند دوست می دارند، و در دل خود نیازی به آنچه به مهاجران داده شده احساس نمی کنند و آنها را بر خود مقدم می دارند هر چند خودشان بسیار نیازمند باشند؛ کسانی که از بخل و حرص نفس خویش بازداشته شده اند رستگارانند!

پی نوشتها

۱. «مجمع البیان»، ذیل آیات مورد بحث؛ «بحار الانوار»، ج ۱۹، ص ۱۶۱؛ «قرطبی»، ج ۱۸، ص ۱۰.

شان نزول : محبت خالص

مفسران در شأن نزول این آیه، داستان های متعددی نقل کرده اند، «ابن عباس» می گوید: پیغمبر گرامی اسلام (صلی الله علیه وآله) روز پیروزی بر یهود «بنی نضیر» به انصار فرمود: «اگر مایل هستید اموال و خانه هایتان را با مهاجران تقسیم کنید، و در این غنائم با آنها شریک شوید، و اگر می خواهید اموال و خانه هایتان از آن شما باشد و از این غنائم چیزی به شما داده نشود؟!»!

انصار گفتند: هم اموال و خانه هایمان را با آنها تقسیم می کنیم، و هم چشم داشتی به غنائم نداریم، و مهاجران را بر خود مقدم می شمیریم، آیه فوق نازل شد و این روحیه عالی آنها را ستود. (۱)

در حدیث دیگری می خوانیم: کسی خدمت پیامبر (صلی الله علیه وآله) آمد عرض کرد: گرسنه ام، پیغمبر (صلی الله علیه وآله) دستور داد از منزل غذائی برای او بیاورند، ولی در منزل حضرت غذا نبود،

فرمود: چه کسی امشب این مرد را میهمان می کند؟ مردی از انصار، اعلام آمادگی کرد، و او را به منزل خویش برد، اما جز مقدار کمی غذا برای کودکان خود چیزی نداشت، سفارش کرد، غذا را برای میهمان بیاورید، و چراغ را خاموش کرد و به همسرش گفت: کودکان را هر گونه ممکن است چاره کن تا خواب روند، سپس زن و مرد بر سر سفره نشستند و بی آن که چیزی از غذا در دهان بگذارند دهان خود را تکان می دادند، میهمان گمان کرد آنها نیز همراه او غذا می خورند، و به مقدار کافی خورد و سیر شد، و آنها شب گرسنه خوابیدند، صبح خدمت پیامبر (صلی الله علیه و آله) آمدند پیامبر (صلی الله علیه و آله) نگاهی به آنها کرد و تبسمی فرمود (و بی آن که آنها سخنی بگویند) آیه فوق را تلاوت کرد و ایثار آنها را ستود.

در روایاتی که از طرق اهل بیت (علیهم السلام) رسیده می خوانیم: میزبان علی (علیه السلام) و کودکان فرزندان او، و کسی که کودکان را گرسنه خواباند بانوی اسلام فاطمه زهرا (علیها السلام) بود. (۲)

باید توجه داشت داستان اوّل ممکن است شأن نزول آیه باشد، ولی دومی نوعی تطبیق پیامبر (صلی الله علیه و آله) است که در مورد این میهمانی ایثار گرانه، آیه را تلاوت فرمود، بنابراین نزول آیات در مورد انصار منافاتی با میزبان بودن علی (علیه السلام) ندارد.

بعضی نیز نوشته اند: این آیه، در مورد جنگجویان «احد» نازل شده که هفت نفر از

آنها سخت تشنه و مجروح بودند ، کسی آبی به مقدار نوشیدن یک نفر آورد و سراغ هر یک رفت به دیگری حواله داد ، و او را بر خود مقدم شمرد ، و سرانجام همگی تشنه ، جان سپردند و خداوند این ایثارگری آنها را ستود . (۳)

ولی روشن است ، این آیه در داستان «بنی نضیر» نازل شده ، اما به خاطر عمومیت مفهوم آن قابل تطبیق بر موارد مشابه است .

أَلَمْ تَرَ إِلَى الَّذِينَ نَافَقُوا يَقُولُونَ لِإِخْوَانِهِمُ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ أَهْلِ الْكِتَابِ لَئِن أُخْرِجْتُمْ لَنَخْرُجَنَّ مَعَكُمْ وَلا نُطِيعُ فِيكُمْ أَحَدًا أَبَدًا وَإِن قُوتِلْتُمْ لَنَنصُرَنَّكُمْ وَاللَّهُ يَشْهَدُ إِنَّهُمْ لَكَاذِبُونَ

لَئِن أُخْرِجُوا لا يَخْرُجُونَ مَعَهُمْ وَ لَئِن قُوتِلُوا لا يَنْصُرُونَهُمْ وَ لَئِن نَصَرُوهُمْ لَيُولُنَّ الأَدْبَارَ ثُمَّ لا يُنصَرُونَ

لَأَنْتُمْ أَشَدُّ رَهَبَةً فِي صُدُورِهِمْ مِنَ اللَّهِ ذَلِكَ بِأَنَّهُمْ قَوْمٌ لا يَفْقَهُونَ

لا يُقَاتِلُونَكُمْ جَمِيعًا إِلا فِي قَرْيٍ مُحَصَّنَةٍ أَوْ مِنْ وَرَاءِ جُدُرٍ بَأْسُهُمْ بَيْنَهُمْ

شَدِيدٌ تَحْسَبُهُمْ جَمِيعًا وَقُلُوبُهُمْ شَتَّى ذَلِكَ بِأَنَّهُمْ قَوْمٌ لا يَعْقِلُونَ

آیا منافقان را ندیدی که پیوسته به برادران کفارشان از اهل کتاب می گفتند : «هرگاه شما را (از وطن) بیرون کنند ، ما هم با شما خواهیم رفت و هرگز سخن هیچ کس را درباره شما اطاعت نخواهیم کرد ؛ و اگر با شما پیکار شود ، یاریتان خواهیم نمود»؟! و خداوند شهادت می دهد که آنها دروغگویانند !

اگر آنها را بیرون کنند با آنان بیرون نمی روند ، و اگر با آنها پیکار شود یاریشان نخواهند کرد ، و اگر یاریشان کنند پشت به میدان کرده فرار می کنند ؛ سپس کسی آنان را یاری نمی کند !

وحشت

از شما در دل های آنها بیش از ترس از خداست ؛ این به خاطر آن است که آنها گروهی نادانند !

آنها هرگز با شما به صورت گروهی نمی جنگند جز در دژهای محکم یا از پشت دیوارها . پیکارشان در میان خودشان شدید است ، (اما در برابر شما ضعیف !) آنها را متحد می پنداری ، در حالی که دل هایشان پراکنده است ؛ این به خاطر آن است که آنها قومی هستند که تعقل نمی کنند .

پی نوشتها

۱ . «مجمع البيان» ، ذیل آیه مورد بحث ؛ «بحار الانوار» ، ج ۱۹ ، ص ۱۶۲ ؛ «تفسیر ثعالبی» ، ج ۵ ، ص ۴۱۰ .

۲ . «مجمع البيان» ، ذیل آیه مورد بحث ؛ «نور الثقلین» ، ج ۵ ، ص ۲۸۵ .

۳ . «مجمع البيان» ، ذیل آیه مورد بحث .

شأن نزول : به عهد و پیمان منافقان اعتماد نکنید

بعضی از مفسران ، شأن نزولی برای آیات فوق نقل کرده اند که خلاصه اش چنین است :

جمعی از منافقان «مدینه» ، مانند «عبدالله بن اُبی» و یارانش ، مخفیانه کسی را به سراغ یهود «بنی نضیر» فرستاده گفتند : شما محکم در جای خود بایستید ، از خانه های خود بیرون نروید ، و دژهای خود را محکم سازید ، ما دو هزار نفر یاور از قوم خود و دیگران داریم و تا آخرین نفس ، با شما هستیم ، طایفه «بنی قریظه» و سایر هم پیمان های شما از قبیله «غطفان» نیز با شما همراهی می کنند .

همین امر سبب شد که ، یهود «بنی نضیر» بر مخالفت پیامبر (صلی الله علیه و آله) تشویق

شوند ، اما در این هنگام یکی از بزرگان «بنی نضیر» به نام «سلام» به «حُیّی بن اخطب» که سرپرست برنامه های «بنی نضیر» بود گفت : اعتنائی به حرف «عبداللّه بن ابی» نکن ، او می خواهد تو را تشویق به جنگ محمد(صلی الله علیه وآله) کند ، خودش در خانه بنشیند ، و شما را تسلیم حوادث نماید «حیی» گفت : ما جز دشمنی محمد(صلی الله علیه وآله) و پیکار با او ، چیزی را نمی شناسیم ، «سلام» در پاسخ او گفت : به خدا سوگند من می بینم ، سرانجام ما را از این سرزمین بیرون می کنند ، و اموال و شرف ما بر باد می رود ، کودکان ما اسیر ، و جنگجویان ما کشته می شوند . (۱) آیات فوق ، سرانجام این ماجرا را بازگو می کند .

بعضی معتقدند : این آیات قبل از ماجرای یهود «بنی نضیر» نازل شده و حکایت از حوادث آینده این ماجرا می کند ، و به همین دلیل ، آن را از خبرهای غیبی قرآن می شمرند .

لحن آیات ، که به صورت فعل مضارع ذکر شده ، گرچه این نظر را تأیید می کند ولی پیوند این آیات با آیات پیشین ، که بعد از ماجرای شکست «بنی نضیر» و تبعید آنها نازل گردیده ، نشان می دهد که این آیات نیز بعد از این ماجرا نازل شده ، و تعبیر به فعل مضارع به عنوان حکایت حال است (دقت کنید) .

پی نوشتها

۱ . «روح البیان» ، ج ۹ ، ص ۴۳۹ همین معنی با تفاوت هائی

در «تفسیر درّ المنثور»، ج ۶، ص ۱۹۹ آمده است .

شأن نزول : ماجرای نامه حاطب بن ابی بلتعنه

غالب مفسران تصریح کرده اند : این آیات ، (یا آیه اوّل) درباره «حاطب ابن ابی بلتعنه» ، نازل شده است (البته با تفاوت های مختصری) ، و ما ذیلاً آنچه را مرحوم «طبرسی» در «مجمع البیان» آورده است ، ذکر می کنیم :

جریان چنین بوده : زنی به نام «ساره» که وابسته به یکی از قبائل «مکه» بود ، از «مکه» به «مدینه» خدمت رسول خدا(صلی الله علیه و آله) آمد ، پیامبر(صلی الله علیه و آله) به او فرمود :

آیا مسلمان شده ای و به اینجا آمده ای؟ عرض کرد : نه ، فرمود : به عنوان مهاجرت آمده ای؟

گفت : نه .

فرمود : پس چرا آمدی؟

عرض کرد : شما اصل و عشیره ما بودید ، سرپرستان من همه رفتند ، و من شدیداً محتاج شدم ، نزد شما آمده ام تا عطائی به من کنید و لباس و مرکبی ببخشید .

فرمود : پس ، جوانان «مکه» چه شدند؟ (اشاره به این که : آن زن خواننده بود و برای جوانان خوانندگی می کرد) .

گفت : بعد از واقعه «بدر» ، هیچ کس از من تقاضای خوانندگی نکرد ، (و این نشان می دهد ، ضربه جنگ «بدر» تا چه حدّ بر مشرکان «مکه» سنگین بود) .

حضرت(صلی الله علیه و آله) به فرزندان «عبدالمطلب» ، دستور داد : لباس ، مرکب و خرج راهی به او دادند ، و این در حالی بود که ، پیامبر(صلی الله علیه و آله) آماده فتح «مکه» می شد

در این موقع «حاطب بن ابی بلتعنه» (یکی از مسلمانان معروف ، که در جنگ «بدر» و «بیعت رضوان» شرکت کرده بود) نزد «ساره» آمد ، نامه ای نوشت و گفت : آن را به اهل «مکه» بده ، و ده دینار و به قولی ده درهم نیز به او داد ، و پارچه بردی نیز به او بخشید .

«حاطب» در نامه به اهل «مکه» چنین نوشته بود : رسول خدا(صلی الله علیه وآله) قصد دارد به سوی شما آید ، آماده دفاع از خویش باشید !

«ساره» ، نامه را برداشت و از «مدینه» به سوی «مکه» حرکت کرد .

«جبرئیل» این ماجرا را به اطلاع پیامبر(صلی الله علیه وآله) رسانید ، رسول خدا(صلی الله علیه وآله) ، علی(علیه السلام) ، «عمار» ، «عمر» ، «زبیر» ، «طلحه» ، «مقداد» و «ابو مرثد» را دستور داد که : سوار بر مرکب شوند و به سوی «مکه» حرکت کنند و فرمود : در یکی از منزلگاه های وسط راه به زنی می رسید که حامل نامه ای از «حاطب» به مشرکین «مکه» است ، نامه را از او بگیریید .

آنها حرکت کردند و در همان مکان که رسول خدا(صلی الله علیه وآله) فرموده بود ، به او رسیدند ، او سوگند یاد کرد که : هیچ نامه ای نزد او نیست ، اثاث سفر او را تفتیش کردند و چیزی نیافتند ، همگی تصمیم بر بازگشت گرفتند .

ولی علی (علیه السلام) فرمود : نه پیامبر(صلی الله علیه وآله) به ما دروغ گفته ، و نه ما دروغ می گوئیم ، شمشیر

را کشید و فرمود: نامه را بیرون بیاور، و الاً به خدا سوگند گردنت را می‌زنم! «ساره» هنگامی که مسأله را جدی یافت، نامه را که در میان گیسوانش پنهان کرده بود بیرون آورد، آنها نامه را خدمت پیامبر (صلی الله علیه و آله) آوردند.

حضرت (صلی الله علیه و آله) به سراغ «حاطب» فرستاد فرمود: این نامه را می‌شناسی؟!!

عرض کرد: بلی.

فرمود: چه چیز موجب شد، به این کار اقدام کنی؟!!

عرض کرد: ای رسول خدا! به خدا سوگند از آن روز که اسلام را پذیرفته ام لحظه ای کافر نشده ام، و هرگز به تو خیانت ننموده ام، و هیچ گاه دعوت مشرکان را از آن زمان که از آنها جدا شدم، اجابت نکرده ام، ولی مسأله این است: تمام مهاجران، کسانی در «مکه» دارند که از خانواده آنها در برابر مشرکان حمایت می‌کند، اما من در میان آنها غریبم و خانواده من در چنگال آنها گرفتارند، خواستم از این طریق، حقی به گردن آنها داشته باشم، تا مزاحم خانواده من نشوند، در حالی که می‌دانستم خداوند سرانجام، آنها را گرفتار شکست می‌کند، و نامه من برای آنها سودی ندارد.

پیامبر (صلی الله علیه و آله) عذرش را پذیرفت، ولی «عمر» برخاسته گفت: ای رسول خدا! اجازه بده گردن این منافق را بزنم!

پیامبر (صلی الله علیه و آله) فرمود: از جنگجویان «بدر» است، و خداوند نظر لطف خاصی به

آنها دارد (اینجا بود که آیات فوق نازل شد و درس های مهمی در زمینه ترک هرگونه دوستی نسبت به مشرکان و دشمنان خدا به مسلمانان داد). (۱)

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا جَاءَكُمُ الْمُؤْمِنَاتُ مُهَاجِرَاتٍ فَامْتَحِنُوهُنَّ اللَّهُ أَعْلَمُ بِإِيمَانِهِنَّ فَإِنْ عَلِمْتُمُوهُنَّ مُؤْمِنَاتٍ فَلَا تَرْجِعُوهُنَّ إِلَى الْكُفَّارِ لَا هُنَّ حِلٌّ لَهُمْ وَلَا هُمْ يَحِلُّونَ لَهُنَّ وَآتُوهُنَّ مَا أَنْفَقْتُمْ وَلَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ أَنْ تَنْكِحُواوهُنَّ إِذَا آتَيْتُمُوهُنَّ أُجُورَهُنَّ وَلَا تُمْسِكُوا بِعِصَمِ الْكُوفَرِ وَسَأَلُوا مَا أَنْفَقْتُمْ وَ لَيْسَ لَكُمْ أَنْفَقُوا ذَلِكَمُ حُكْمُ اللَّهِ يَحْكُمُ بَيْنَكُمْ وَاللَّهُ عَلِيمٌ حَكِيمٌ

وَإِنْ فَاتَكُمْ شَيْءٌ مِنْ أَزْوَاجِكُمْ إِلَى الْكُفَّارِ فَعاقِبْتُمْ فَاتُوا الَّذِينَ ذَهَبَتْ أَزْوَاجُهُمْ مِثْلَ مَا أَنْفَقُوا وَ اتَّقُوا اللَّهَ الَّذِي أَنْتُمْ بِهِ مُؤْمِنُونَ

ای کسانی که ایمان آورده اید! هنگامی که زنان با ایمان به عنوان هجرت نزد شما آیند، آنها را آزمایش کنید خداوند به ایمانشان آگاه تر است هرگاه آنان را مؤمن یافتید، آنها را به سوی کفار بازنگردانید؛ نه آنها برای کفار حلالند و نه کفار برای آنها حلال؛ و آنچه را همسران آنها (برای ازدواج با این زنان) پرداخته اند به آنان بپردازید؛ و گناهی بر شما نیست که با آنها ازدواج کنید هرگاه مهرشان را به آنان بدهید. و زنان کافر را در همسری خود نگه ندارید حق دارید مهری را که پرداخته اید مطالبه کنید آن گونه که آنها حق دارند مهر (زنانشان را) مطالبه کنند؛ این حکم خداوند است که در میان شما حکم می کند، و خداوند دانا و حکیم است!

و اگر بعضی از

همسران شما به سوی کفار بازگردند و شما در جنگی بر آنان پیروز شدید و غنائمی گرفتید ، به کسانی که همسرانشان رفته اند ، همانند مَهْری را که پرداخته اند بدهید ؛ و از (مخالفت) خداوندی که همه به او ایمان دارید بپرهیزید !

پی نوشتها

۱ . «مجمع البيان» ، ج ۹ ، ص ۲۶۹ (با کمی تلخیص) این شأن نزول را «بخاری» در صحیح خود (ج ۶ ، ص ۱۸۵ و ۱۸۶) و «فخر رازی» در تفسیر خود ، و همچنین در «تفسیر روح المعانی» و «روح البیان» و «فی ظلال القرآن» و «قرطبی» و «مراغی» و غیر اینها با تفاوت هائی نقل کرده اند .

شأن نزول : از مواد صلح نامه حدیبیه

جمعی از مفسران ، در شأن نزول این آیات چنین آورده اند : رسول خدا(صلی الله علیه وآله) در «حدیبیه» با مشرکان «مکه» پیمانی امضاء کرد که ، یکی از مواد پیمان این بود :

هر کس از اهل «مکه» به مسلمانان پیوندد او را بازگرداند ، اما اگر کسی از مسلمانان ، اسلام را رها کرده به «مکه» بازگردد ، می تواند او را برنگرداند .

در این هنگام ، زنی به نام «سبیعه» اسلام را پذیرفت ، و در همان سرزمین «حدیبیه» به مسلمانان پیوست ، همسرش خدمت پیامبر(صلی الله علیه وآله) آمده گفت : ای محمّد ! همسرم را به من بازگردان ؛ چرا که این یکی از مواد پیمان ما است ، و هنوز مرکب آن خشک نشده ، آیه فوق نازل شد و دستور داد زنان مهاجر را امتحان کنند (ابن عباس می گوید : امتحانشان به این بود که باید سوگند یاد کنند

، هجرت آنها به خاطر کینه با شوهر ، یا علاقه به سرزمین جدید ، و یا هدف دنیوی نبوده بلکه تنها به خاطر اسلام بوده است) .
آن زن سوگند یاد کرد که چنین است . در اینجا رسول خدا(صلی الله علیه وآله) مهریه ای را که شوهرش پرداخته بود و هزینه
هائی را که متحمل شده بود به او پرداخت و فرمود : طبق این ماده قرارداد ، تنها مردان را باز می گردانند ، نه زنان را . (۱)

پی نوشتها

۱ . شأن نزول فوق در بسیاری از کتب تفسیر آمده ، و ما از «مجمع البیان» با کمی تلخیص و اقتباس آوردیم ، «طبرسی» این
حدیث را از «ابن عباس» نقل کرده است ؛ «بحار الانوار» ، ج ۲۰ ، ص ۳۳۷ ، و ج ۱۰۱ ، ص ۱۴ ، باب ۲۷ ، احکام المهاجرات .

شأن نزول : گفتار بدون عمل

مفسران برای آیه «لِمَ تَقُولُونَ مَا لَا تَفْعَلُونَ» ، شأن نزول های متعددی ذکر کرده اند که ، تفاوت زیادی با هم ندارد ، از جمله
این که :

۱ جمعی از مؤمنان بودند که می گفتند : بعد از این ، هر وقت با دشمن روبرو شویم ، پشت نخواهیم کرد ، و فرار نمی کنیم ،
ولی به گفته خود وفا نکردند ، و در روز «احد» فرار نمودند ، تا آنجا که پیشانی پیامبر(صلی الله علیه وآله) و دندان مبارک او
شکسته شد .

۲ هنگامی که خداوند ثواب شهدای «بدر» را بیان کرد ، جمعی از صحابه گفتند : حال که چنین است ، ما در جنگ های
آینده ،

تمام نیروی خود را به کار خواهیم گرفت ، ولی در «احد» فرار کردند ، آیه فوق نازل شد و آنها را سرزنش نمود .

۳ جمعی از مؤمنان ، پیش از آنکه حکم جهاد نازل شود می گفتند : ای کاش ! خداوند بهترین اعمال را به ما نشان می داد تا عمل کنیم ، چیزی نگذشت که خداوند به آنها خبر داد : «افضل اعمال ، ایمان خالص و جهاد است» ، اما این خبر آنها را خوش نیامد ، و تعلق ورزیدند ، آیه نازل شد و آنها را ملامت کرد . (۱)

پی نوشتها

۱ . «مجمع البیان» ، ج ۹ ، ص ۲۷۸ سایر مفسران نیز این شأن نزول ها را با تفاوت هائی ذکر کرده اند ؛ «بحار الانوار» ، ج ۳۱ ، ص ۵۸۲ .

شأن نزول : داد و ستد هنگام اقامه نماز جمعه

در شأن نزول این آیات ، یا خصوص آیه «وَ إِذَا رَأَوْا تِجَارَةً» روایات مختلفی نقل شده که ، همه آنها از این معنی خبر می دهد : در یکی از سال ها که مردم «مدینه» گرفتار خشکسالی ، گرسنگی و افزایش نرخ اجناس شده بودند ، «دحیه» با کاروانی از «شام» فرا رسید و با خود مواد غذایی آورده بود ، و این در روز «جمعه» بود و پیامبر (صلی الله علیه و آله) مشغول خطبه «نماز جمعه» .

طبق معمول ، برای اعلام ورود کاروان طبل زدند و حتی بعضی دیگر آلات موسیقی را نواختند ، مردم ، با سرعت خود را به بازار رساندند .

مسلمانانی که در مسجد برای نماز اجتماع کرده بودند ، خطبه را رها کرده و برای تأمین

نیازهای خود به سوی بازار شتافتند ، تنها دوازده مرد و یک زن در مسجد باقی ماندند (آیه نازل شد و آنها را سخت مذمت کرد) پیامبر (صلی الله علیه و آله) فرمود : اگر این گروه اندک هم می رفتند از آسمان سنگ بر آنها می بارید . (۱)

پی نوشتها

۱ . «مجمع البیان» ، ذیل آیات مورد بحث و غالب تفاسیر دیگر ؛ «بحار الانوار» ، ج ۸۶ ، ص ۱۹۵ و ۲۰۰ ، و ج ۲۲ ، ص ۵۹ و ۷۳ .

شأن نزول : ماجرای عبدالله بن ابی و تهدید مسلمانان

برای آیات فوق ، شأن نزول مفصلی در کتب تاریخ و حدیث و تفسیر آمده است ، که خلاصه آن چنین است : بعد از غزوه «بنی المصطلق» (جنگی که در سال ششم هجرت در سرزمین «قدید» واقع شد) . و پیش از حرکت به سمت مدینه دو نفر از مسلمانان ، یکی از طایفه «انصار» و دیگری از «مهاجران» به هنگام بر گرفتن آب از چاه با هم اختلاف پیدا کردند ، یکی قبیله «انصار» را به یاری خود طلبید ، و دیگری «مهاجران» را ، یک نفر از مهاجران به یاری دوستش آمد ، و «عبدالله بن ابی» که از سرکرده های معروف منافقان بود ، به یاری مرد انصاری شتافت ، و مشاجره لفظی شدیدی در میان آن دو در گرفت .

«عبدالله بن ابی» ، سخت خشمگین شد ، و در حالی که جمعی از قومش نزد او بودند گفت : «ما این گروه مهاجران را پناه دادیم و کمک کردیم اما کار ما شبیه ضرب المثل معروفی است که می گوید : سَمَّنْ كَلْبَكَ يَا كَلْبَكَ ! : «سگت را

فربه کن تا تو را بخورد! وَاللَّهِ لَئِنْ رَجَعْنَا إِلَى الْمَدِينَةِ لَيُخْرِجَنَّ الْأَعَزُّ مِنْهَا الْأَذَلَّ: «به خدا سوگند اگر به «مدینه» بازگردیم ، عزیزان ، ذلیلان را بیرون خواهند کرد» و منظورش از عزیزان ، خود و اتباعش بود ، و از ذلیلان مهاجران .

سپس ، رو به اطرافیانش کرده گفت : این نتیجه کاری است که شما بر سر خودتان آوردید ، این گروه را در شهر خود جای دادید ، و اموالتان را با آنها قسمت کردید ، هرگاه باقیمانده غذای خودتان را به مثل این مرد (اشاره به مرد مهاجری که طرف دعوی بود) نمی دادید ، بر گردن شما سوار نمی شدند ، از سرزمین شما می رفتند ، و به قبائل خود ملحق می شدند !

در اینجا «زید بن ارقم» که در آن وقت جوانی نوحاسته بود ، رو به «عبدالله بن ابی» کرده گفت : به خدا سوگند ! ذلیل و قلیل توئی ! و محمد (صلی الله علیه و آله) در عزت الهی و محبت مسلمین است ، و به خدا قسم ! من بعد از این تو را دوست نمی دارم .

«عبدالله» صدا زد : خاموش باش ! تو باید بازی کنی ای کودک ! «زید بن ارقم» خدمت رسول خدا (صلی الله علیه و آله) آمد و ماجرا را نقل کرد .

پیامبر (صلی الله علیه و آله) کسی را به سراغ «عبدالله» فرستاد ، فرمود : این چیست که برای من نقل کرده اند؟

«عبدالله» گفت : به خدائی که کتاب آسمانی بر تو نازل کرده ، من چیزی نگفتم ! «زید» گفت : دروغ

می گوید .

جمعی از انصار که حاضر بودند ، عرض کردند : ای رسول خدا(صلی الله علیه وآله)«عبداللّه» بزرگ ما است ، سخن کودکی از کودکان را بر ضد او نپذیر ، پیامبر عذر آنها را پذیرفت ، در اینجا طائفه انصار «زید بن ارقم» را ملامت کردند .

پیامبر(صلی الله علیه وآله) دستور حرکت از آنجا را داد ، یکی از بزرگان «انصار» به نام «اسید» خدمتش آمده عرض کرد : ای رسول خدا ! در ساعت نامناسبی حرکت کردی ، فرمود : بله ، آیا نشنیدی رفیقتان «عبداللّه» چه گفت؟ او گفته است : هر گاه به «مدینه» باز گردد ، عزیزان ، ذلیلان را خارج خواهند کرد .

«اسید» عرض کرد : تو ای رسول خدا ! اگر اراده کنی او را بیرون خواهی راند ، واللّه تو عزیزی و او ذلیل است ، سپس عرض کرد : یا رسول اللّه ! با او مدارا کنید .

سخنان «عبداللّه بن اُبی» به گوش فرزندش رسید ، خدمت رسول خدا(صلی الله علیه وآله)آمده عرض کرد : شنیده ام می خواهید پدرم را به قتل برسانید ، اگر چنین است به خود من دستور دهید ، سرش را جدا کرده برای شما می آورم ! زیرا مردم می دانند کسی نسبت به پدر و مادرش از من نیکوکارتر نیست ، از این می ترسم دیگری او را به قتل برساند ، و من نتوانم بعد از آن به قاتل پدرم نگاه کنم ، و خدای ناکرده او را به قتل برسانم و مؤمنی را کشته باشم و به دوزخ بروم ! .

پیغمبر(صلی الله

علیه وآله) فرمود مسأله کشتن پدرت مطرح نیست ، مادامی که او با ما است با او مدارا و نیکی کن .

پس از آن پیامبر(صلی الله علیه وآله) دستور داد : تمام آن روز و تمام شب را لشکریان به راه ادامه دهند ، فردا هنگامی که آفتاب بر آمد ، دستور توقف داد ، لشکریان بسیار خسته شده بودند همین که سر بر زمین گذاشتند به خواب عمیقی فرو رفتند (و هدف پیغمبر این بود که مردم ماجرای دیروز و حرف «عبدالله بن ابی» را فراموش کنند . . . .).

سرانجام پیامبر(صلی الله علیه وآله) وارد «مدینه» شد ، «زید بن ارقم» می گوید : من از شدت اندوه و شرم ، در خانه ماندم و بیرون نیامدم ، در این هنگام سوره «منافقین» نازل شد ، «زید» را تصدیق ، و «عبدالله» را تکذیب کرد ، پیامبر(صلی الله علیه وآله) گوش زید را گرفت و فرمود :

ای جوان ! خداوند سخن تو را تصدیق کرد ، همچنین آنچه را به گوش شنیده بودی و در قلب حفظ نموده بودی ، خداوند آیاتی از قرآن را درباره آنچه تو گفته بودی نازل کرد .

در این هنگام ، «عبدالله ابی» نزدیک «مدینه» رسیده بود ، وقتی خواست وارد شهر شود پسرش آمد و راه را بر پدر بست .

گفت : وای بر تو ! چه می کنی؟

پسرش گفت : به خدا سوگند جز به اجازه رسول خدا(صلی الله علیه وآله) نمی توانی وارد «مدینه» شوی و امروز می فهمی عزیز و ذلیل کیست؟! !!

«عبدالله» کسی را برای شکایت

از پسرش به خدمت رسول خدا فرستاد ، پیامبر(صلی الله علیه وآله) به پسرش پیغام داد : بگذار پدرت داخل شهر شود .

فرزندش گفت : حالا که اجازه رسول خدا آمد مانعی ندارد .

«عبدالله» وارد شهر شد ، اما چند روزی بیشتر نگذشت که بیمار گشت و از دنیا رفت ! (و شاید دق مرگ شد)

هنگامی که این آیات نازل شد ، و دروغ «عبدالله» ظاهر گشت ، بعضی به او گفتند : آیات شدیدی درباره تو نازل شده خدمت پیامبر(صلی الله علیه وآله) برو تا برای تو استغفار کند ، «عبدالله» سرش را تکان داد گفت : به من گفتید : ایمان بیاور ، آوردم ، گفتید : زکات بده ، دادم ، چیزی باقی نمانده که بگوئید برای محمد(صلی الله علیه وآله) سجده کن ! و در اینجا آیه «وَ إِذَا قِيلَ لَهُمْ تَعَالَوْا» نازل گردید . (۱)

پی نوشتها

۱ . «مجمع البیان» ، ذیل آیات مورد بحث ؛ «کامل ابن اثیر» ، ج ۲ ، ص ۱۹۲ ؛ «سیره ابن هشام» ، ج ۳ ، ص ۳۰۲ (با کمی تفاوت) ؛ «بحار الانوار» ، ج ۲۰ ، ص ۲۸۱ به بعد .

شأن نزول : نحوه رفتار همسر ، با خانواده و فرزندان

در روایتی از امام باقر(علیه السلام) می خوانیم : در مورد این آیه «إِنَّ مِنْ أَزْوَاجِكُمْ . . .» فرمود : منظور این است : وقتی بعضی از مردان می خواستند هجرت کنند ، پسر و همسرش دامن او را گرفته می گفتند : تو را به خدا سوگند هجرت نکن ؛ زیرا اگر بروی ما بعد از تو بی سرپرست خواهیم شد ، لذا بعضی می پذیرفتند و می ماندند ،

آیه فوق نازل شد و آنها را از قبول این گونه پیشنهادهای و اطاعت فرزندان و زنان در این زمینه‌ها برحذر داشت .

اما ، بعضی دیگر اعتنا نمی کردند و می رفتند ، ولی به خانواده خود می گفتند : به خدا اگر با ما هجرت نکنید و بعداً در (دار الهجره) «مدینه» نزد ما آئید ، ما مطلقاً به شما اعتنا نخواهیم کرد ، ولی به آنها دستور داده شد که هر وقت خانواده آنها به آنها پیوستند ، گذشته را فراموش کنند و جمله «وَإِنْ تَعَفُّوا وَتَصْفَحُوا وَتَغْفِرُوا فَإِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ» ناظر به همین معنی است . (۱)

پی نوشتها

۱ . «تفسیر علی بن ابراهیم قمی» ، مطابق نقل «نور الثقلین» ، ج ۵ ، ص ۳۴۲ ، ح ۲۰ همین معنی به صورت مختصرتری در «تفسیر درّ المنثور» و تفاسیر دیگر از «ابن عباس» نقل شده است ، ولی هیچ کدام به جامعیت روایت فوق نیست ؛ «بحار الانوار» ، ج ۱۹ ، ص ۸۹ .

شأن نزول : توطئه همسران پیامبر (صلی الله علیه وآله)

در شأن نزول آیات فوق ، روایات زیادی در کتب تفسیر ، حدیث و تاریخ شیعه و اهل سنت نقل شده است ، که ما از میان آنها آنچه مشهورتر و مناسب تر به نظر می رسد انتخاب کرده ایم و آن این که :

پیامبر (صلی الله علیه وآله) گاه که نزد «زینب بنت جحش» (یکی از همسرانش) می رفت «زینب» او را نگاه می داشت و از عسلی که تهیه کرده بود خدمت پیامبر (صلی الله علیه وآله) می آورد ، این سخن به گوش «عایشه» رسید ، بر او

گران آمد ، می گوید : من با «حفصه» (یکی دیگر از همسران پیامبر(صلی الله علیه وآله)) قرار گذاشتیم هر وقت پیامبر(صلی الله علیه وآله) نزد یکی از ما آمد ، فوراً بگوئیم آیا صمغ «مغافیر» خورده ای؟! («مغافیر» صمغی بود که یکی از درختان «حجاز» به نام «عرفط» (بر وزن هرمز) تراوش می کرد و بوی نامناسبی داشت) و پیامبر(صلی الله علیه وآله) مقید بود که هرگز بوی نامناسبی از دهان یا لباسش شنیده نشود ، بلکه به عکس ، اصرار داشت همیشه خوشبو و معطر باشد !

به این ترتیب ، روزی پیامبر(صلی الله علیه وآله) نزد «حفصه» آمد ، او این سخن را به پیامبر(صلی الله علیه وآله) گفت ، حضرت فرمود : من «مغافیر» نخورده ام ، بلکه عسلی نزد «زینب بنت جحش» نوشیدم ، و من سوگند یاد می کنم که دیگر از آن عسل ننوشم (نکنند زنبور آن عسل ، روی گیاه نامناسبی و احتمالاً «مغافیر» نشسته باشد) ولی ، این سخن را به کسی مگو (مبادا به گوش مردم برسد ، و بگویند : چرا پیامبر غذای حلالی را بر خود تحریم کرده؟ و یا از کار پیامبر در این مورد و یا مشابه آن تبعیت کنند ، و یا به گوش «زینب» برسد و دل شکسته شود) .

اما او سرانجام این راز را افشا کرد ، و بعداً معلوم شد ، اصل این قضیه توطئه ای بوده است ، پیامبر(صلی الله علیه وآله) سخت ناراحت شد ، آیات فوق نازل گشت و ماجرا را چنان پایان داد که ، دیگر این گونه کارها در درون خانه

پیامبر(صلی الله علیه وآله) تکرار نشود . (۱)

در بعضی از روایات نیز آمده است : پیامبر(صلی الله علیه وآله) بعد از این ماجرا یک ماه از همسران خود کناره گیری کرد(۱) و حتی شایعه تصمیم آن حضرت(صلی الله علیه وآله) نسبت به طلاق آنها منتشر شد ، به طوری که سخت به وحشت افتادند(۲) و از کار خود پشیمان شدند .

پی نوشتها

۱ . «تفسیر قرطبی» و تفسیرهای دیگر ، ذیل آیات مورد بحث .

۲ . «تفسیر فی ظلال القرآن» ، ج ۸ ، ص ۱۶۳ .

شان نزول : نه سخن شاعر است و نه کاهن !

بعضی در شان نزول این آیات ، نقل کرده اند : کسی که نسبت شعر و شاعری به پیامبر(صلی الله علیه وآله) داد ، «ابو جهل» بود ، و کسی که نسبت کهنات می داد ، «عقبه» یا «عتبه» بود ، و دیگران هم به دنبال آنها این تهمت ها را تکرار می کردند . (۱)

درست است که الفاظ قرآن هماهنگی و نظم زیبایی دارد که گوش را نوازش ، و روح را آرامش می بخشد ، اما این نه ارتباطی با شعر شاعران دارد و نه با سجع کاهنان .

«شعر» معمولاً زائیده تخیلات ، و بیانگر احساسات برافروخته ، و هیجانات عاطفی است ، و به همین دلیل ، فراز و نشیب و افت و خیز فراوان دارد ، در حالی که قرآن در عین زیبایی و جذابی کاملاً مستدل و منطقی ، و محتوایی عقلانی دارد ، و اگر گهگاه پیشگوئی هائی از آینده کرده ، این پیشگوئی ها اساس قرآن را تشکیل نمی دهد ، تازه بر خلاف خبرهای کاهنان ، همه قرین واقعیت

جمله های «قَلِيلًا مَا تُؤْمِنُونَ» و «قَلِيلًا مَا تَذَكَّرُونَ» توبیخ و سرزنش برای کسانی است که این وحی آسمانی را با نشانه های روشن می بینند ، اما گاه شعرش می خوانند ، و گاه کفایت ، و کمتر ایمان می آورند .

پی نوشتها

۱ . «بحار الانوار» ، ج ۱۸ ، ص ۱۹۹ ؛ «قرطبی» ، ج ۱۸ ، ص ۲۷۴ .

شأن نزول : درخواست عذاب الهی

بسیاری از مفسران و ارباب حدیث ، شأن نزولی برای این آیات نقل کرده اند که ، حاصل آن چنین است :

«هنگامی که رسول خدا(صلی الله علیه وآله) علی(علیه السلام) را در روز «غدیر خم» به خلافت منصوب فرمود و درباره او گفت : مَنْ كُنْتُ مَوْلَاهُ فَعَلَيْهِ مَوْلَاهُ : «هر کس من مولی و ولی او هستم ، علی ، مولی و ولی او است» ، چیزی نگذشت که این مسأله در بلاد و شهرها منتشر شد . «نعمان بن حارث فهری» خدمت پیامبر(صلی الله علیه وآله) آمده ، عرض کرد :

«تو به ما دستور دادی : شهادت به یگانگی خدا و این که تو فرستاده او هستی دهیم ، ما هم شهادت دادیم ، آن گاه ، دستور به جهاد ، حج ، روزه ، نماز و زکات دادی ، ما همه اینها را نیز پذیرفتیم ، اما به اینها راضی نشدی تا این که این جوان (اشاره به علی(علیه السلام) است) را به جانشینی خود منصوب کردی ، و گفتمی : «مَنْ كُنْتُ مَوْلَاهُ فَعَلَيْهِ مَوْلَاهُ» .

آیا این سخنی است از ناحیه خودت ، یا از سوی خدا؟! !

پیامبر(صلی الله

علیه و آله) فرمود: «قسم به خدائی که معبودی جز او نیست، این از ناحیه خدا است».

«نعمان» روی بر گرداند، در حالی که می گفت: اللَّهُمَّ إِنَّ كَانَ هَذَا هُوَ الْحَقُّ مِنْ عِنْدِكَ فَأَمْطِرْ عَلَيْنَا حِجَارَةً مِنَ السَّمَاءِ: خداوندا! اگر این سخن حق است و از ناحیه تو، سنگی از آسمان بر ما بباران!». .

اینجا بود که: سنگی از آسمان بر سرش فرود آمد و او را کشت، همین جا بود که آیه «سَأَلْ سَائِلٌ بِعَذَابٍ وَاقِعٍ * لِّلْكَافِرِينَ لَيْسَ لَهُ دَافِعٌ» نازل گشت. آنچه گفتیم، مضمون عبارتی است که در «مجمع البيان» از «ابوالقاسم حَسْكَانِي»، با سلسله سندش از امام صادق(علیه السلام) نقل شده است. (۱)

همین مضمون را بسیاری از مفسران «اهل سنت»، و روایت حدیث، با مختصری تفاوت نقل کرده اند.

مرحوم «علامه امینی» در «الغدیر»، آن را از سی نفر از علمای معروف اهل سنت نقل می کند (با ذکر مدرک و نقل عین عبارت) از جمله:

«تفسیر غریب القرآن» «حافظ ابو عبید هروی».

تفسیر «شفاء الصدور» «ابوبکر نقاش موصلی».

تفسیر «الكشف و البيان» «ابو اسحاق ثعالبی».

تفسیر «ابوبکر یحیی القرطبی».

«تذکره» «ابو اسحاق ثعلبی».

کتاب «فرائد السمطين» «حموینی».

کتاب «درر السمطين» «شیخ محمد زرنندی».

تفسیر «سراج المنیر» «شمس الدین شافعی».

کتاب «سیره حلبی».

کتاب «نور الابصار» «سید مؤمن شبلنجی».

و کتاب «شرح جامع الصغیر سیوطی» از «شمس الدین الشافعی».

و غیر اینها. (۲)

در بسیاری از این کتب ،

تصریح شده که آیات فوق، در همین رابطه نازل شده است، اما درباره این که این شخص «حارث بن نعمان» بوده یا «جابر بن نذر» یا «نعمان بن حارث فهری»؟ اختلاف است، و می دانیم: این امر تأثیری در اصل مطلب ندارد.

البته، بعضی از مفسران یا محدثانی که فضائل علی (علیه السلام) را با ناخشنودی می پذیرند، ایرادهای مختلفی بر این شأن نزول گرفته اند، که در بحث تفسیر به آن اشاره شده است.

پی نوشتها

۱. «مجمع البیان»، ذیل آیات مورد بحث؛ «بحار الانوار»، ج ۸، ص ۶، ج ۳۵، ص ۳۲۰، ۳۲۱، ۳۲۳ و ۳۲۴، ج ۳۷، ص ۱۳۶، ۱۶۲، ۱۶۷ و...؛ «نور الثقلین»، ج ۵، ص ۴۱۱؛ «قرطبی»، ج ۱۸، ص ۲۷۸.

۲. «الغدیر»، ج ۱، ص ۲۳۹ تا ۲۴۶.

فصل سیزدهم: سوره های جنّ مدثر – انسان عبس مطففین فجر لیل

آیات و ترجمه

سوره جنّ

قُلْ أَوْحَىٰ إِلَيَّ أَنَّهُ اسْتَمَعَ نَفَرٌ مِّنَ الْجِنِّ فَقَالُوا إِنَّا سَمِعْنَا قُرْآنًا عَجَبًا

هَدَىٰ إِلَى الرُّشْدِ فَآمَنَّا بِهِ وَلَنْ نُشْرِكَ بِرَبِّنَا أَحَدًا

وَ أَنَّهُ تَعَالَىٰ جَدُّ رَبِّنَا مَا اتَّخَذَ صَاحِبَةً وَلَا وَلَدًا

وَ أَنَّهُ كَانَ يَقُولُ سَفِيهُنَا عَلَى اللَّهِ شَطَطًا

وَ أَنَا ظَنَنَّا أَنْ لَنْ تَقُولَ الْإِنْسُ وَالْجِنُّ عَلَى اللَّهِ كَذِبًا

وَ أَنَّهُ كَانَ رِجَالٌ مِّنَ الْإِنْسِ يَعُوذُونَ بِرِجَالٍ مِّنَ الْجِنِّ فَزَادُوهُمْ رَهَقًا

بگو: به من وحی شده است که جمعی از جنّ به سخنانم گوش فرا داده اند، سپس گفته اند: «ما قرآن عجیبی شنیده ایم».

که به

راه راست هدایت می کند ، پس ما به آن ایمان آورده ایم و هرگز کسی را شریک پروردگارمان قرار نمی دهیم !

و این که بلند است مقام با عظمت پروردگار ما ، و همسر و فرزندى نگرفته است !

و این که سفیه ما (ابلیس) درباره خداوند سخنان ناروا می گفت !

و این که ما گمان می کردیم که انس و جن هرگز بر خدا دروغ نمی بندند !

و این که مردانی از بشر به مردانی از جنّ پناه می بردند ، و آنها سبب افزایش گمراهی و طغیانشان می شدند !

سوره مدّثر

ذَرْنِي وَ مَنْ خَلَقْتُ وَحِيدًا

وَ جَعَلْتُ لَهُ مَالًا مَمْدُودًا

وَ بَيْنَ شُهُودًا

وَ مَهَّدْتُ لَهُ تَمْهِيدًا

ثُمَّ يَطْمَعُ أَنْ أَزِيدَ

كَلَّا إِنَّهُ كَانَ لِآيَاتِنَا عَنِيدًا

سَأُرْهِقُهُ صَعُودًا

مرا با کسی که او را خود به تنهایی آفریده ام واگذار !

همان کس که برای او مال گسترده ای قرار دادم .

و فرزندانى که همواره نزد او (و در خدمت او) هستند .

و وسائل زندگى را برایش فراهم ساختم !

باز طمع دارد که بیفزایم !

هرگز ! چرا که او به آیات ما دشمنى می ورزد !

و به زودى او را مجبور می کنم که از قلّه زندگى بالا رود !

إِنَّ الْأَبْرَارَ يَشْرَبُونَ مِنْ كَأْسٍ كَانَ مِزَاجُهَا كَافُورًا

عَيْنًا يَشْرَبُ بِهَا عِبَادُ اللَّهِ يُفَجِّرُونَهَا تَفْجِيرًا

يُوفُونَ بِالنَّذْرِ وَيَخَافُونَ يَوْمًا كَانَ شَرُّهُ مُسْتَطِيرًا

وَيُطْعَمُونَ الطَّعَامَ عَلَى حُبِّهِ مِسْكِينًا وَيَتِيمًا وَأَسِيرًا

إِنَّمَا نُطْعِمُكُمْ لِوَجْهِ اللَّهِ لَا نُرِيدُ مِنْكُمْ جَزَاءً وَلَا شُكْرًا

إِنَّا نَخَافُ مِنْ رَبِّنَا يَوْمًا عَبُوسًا

قَمَطِرًا

فَوْقَاهُمْ اللَّهُ شَرَّ ذَلِكَ الْيَوْمِ وَلَقَّاهُمْ نَضْرَةً وَسُرُورًا

به یقین ابرار (و نیکان) از جامی می نوشند که با عطر خوشی آمیخته است .

از چشمه ای که بندگان خاص خدا از آن می نوشند ، و از هر جا بخواهند آن را جاری می سازند !

آنها به نذر خود وفا می کنند ، و از روزی که شرّ و عذابش گسترده است می ترسند .

و غذای (خود) را با این که به آن علاقه (و نیاز) دارند ، به «مسکین» و «یتیم» و «اسیر» می دهند !

(و می گویند :) ما شما را به خاطر خدا اطعام می کنیم ، و هیچ پاداش و سپاسی از شما نمی خواهیم !

ما از پروردگارانمان خائفیم در آن روزی که عبوس و سخت است !

(به خاطر این عقیده و عمل) خداوند آنان را از شرّ آن روز ننگه می دارد و آنها را می پذیرد در حالی که غرق شادی و سرورند .

سوره عبس

عَبَسَ وَ تَوَلَّى

أَنْ جَاءَهُ الْأَعْمَى

وَ مَا يُدْرِيكَ لَعَلَّهُ يَزَّكَّى

أَوْ يَذَّكَّرُ فَتَنْفَعَهُ الذِّكْرَى

أَمَّا مَنْ اسْتَعْنى

فَأَنْتَ لَهُ تَصَدَّى

وَ مَا عَلَيْكَ إِلَّا يَزَّكَّى

وَ أَمَّا مَنْ جَاءَكَ يَسْعَى

وَ هُوَ يَخْشَى

فَأَنْتَ عَنْهُ تَلَهَّى

چهره در هم کشید و روی بر تافت .

از این که نابینائی به سراغ او آمد !

تو چه می دانی شاید او تقوا پیشه کند .

یا متذکر گردد و این تذکر به حال او مفید باشد !

اما آن کس که توانگر است .

به او روی می آوری .

در حالی که

اگر پاک نگردد چیزی بر تو نیست .

و ما کسی که به سراغ تو می آید و کوشش می کند .

و از خدا ترسان است .

تو از او غافل می شوی !

سوره مطففین

وَيْلٌ لِّلْمُطَفِّفِينَ

الَّذِينَ إِذَا اُكْتُلُوا عَلَى النَّاسِ يَسْتَوْفُونَ

وَإِذَا كَالُوهُمْ أَوْ وُزِنُوهُمْ يُخْسِرُونَ

أَلَا يَظُنُّ أُولَئِكَ أَنَّهُمْ مَبْعُوثُونَ

لِيَوْمٍ عَظِيمٍ

يَوْمَ يَقُومُ النَّاسُ لِرَبِّ الْعَالَمِينَ

وای بر کم فروشان !

آنان که وقتی برای خود پیمانه می کنند ، حق خود را به طور کامل می گیرند .

اما هنگامی که می خواهند برای دیگران پیمانه یا وزن کنند ، کم می گذارند .

آیا آنها گمان نمی کنند که برانگیخته می شوند .

در روزی بزرگ؟!

روزی که مردم در پیشگاه پروردگار جهانیان می ایستند .

سوره فجر

يَا أَيَّتُهَا النَّفْسُ الْمُطْمَئِنَّةُ

ارْجِعِي إِلَىٰ رَبِّكِ رَاضِيَةً مَّرْضِيَّةً

فَاذْخُلِي فِي عِبَادِي

وَ اذْخُلِي جَنَّتِي

تو ای روح آرام یافته !

به سوی پروردگارت بازگرد در حالی هم تو از او خشنودی و هم او از تو خشنود است .

پس در سلک بندگانم در آی .

و در بهشتم وارد شو !

سوره لیل

وَ اللَّيْلِ إِذَا يَغْشَى

وَ النَّهَارِ إِذَا تَجَلَّى

وَ مَا خَلَقَ الذَّكَرَ وَ الْأُنثَى

إِنَّ سَعْيَكُمْ لَشَتَّى

فَأَمَّا مَنْ أَعْطَى وَ اتَّقَى

وَ صَدَّقَ بِالْحُسْنَى

فَسَتُيسِّرُهُ لِلْيُسْرَى

وَ أَمَّا مَنْ بَخِلَ وَ اسْتَغْنَى

وَ كَذَّبَ بِالْحُسْنَى

فَسَتُيسِّرُهُ لِلْعُسْرَى

وَ مَا يُغْنِي عَنْهُ مَالُهُ إِذَا تَرَدَّى

قسم به شب در آن هنگام که (جهان را) بیوشاند .

و به روز هنگامی که تجلی کند .

و به آن کس که جنس مذکر و مؤنث را آفرید .

که سعی و تلاش شما مختلف است

اما آن کس که انفاق کند و پرهیزگاری پیش گیرد .

و جزای نیک (الهی) را تصدیق کند .

ما او را در مسیر آسانی قرار می دهیم !

اما کسی که بخل ورزد و بی نیازی طلبد .

و پاداش نیک را انکار کند .

به زودی او را در مسیر دشواری قرار می دهیم .

و در آن هنگام که سقوط می کند ، اموالش به حال او سودی نخواهد داشت !

شأن نزول : ایمان آوردن جنیان

در تفسیر آیات ۲۹ تا ۳۲ سوره «احقاف» شأن نزول هائی آمده بود که با مطالب سوره مورد بحث (سوره جن) کاملاً هماهنگ است ، و نشان می دهد : هر دو مربوط به یک حادثه است ، شأن نزول ها به طور فشرده چنین است :

۱ پیامبر (صلی الله علیه وآله) از «مکه» به سوی بازار «عکاظ» در «طائف» می رفت ، تا مردم را در آن مرکز اجتماع بزرگ به سوی اسلام دعوت کند ، اما کسی به دعوت او پاسخ مثبت نگفت ، در باز گشت به محلی رسید که آن را وادی «جن» می گفتند ، شب در آنجا ماند و آیات قرآن را تلاوت می فرمود ، گروهی از جن شنیدند و ایمان آوردند ، و برای تبلیغ به سوی قوم خود باز گشتند . (۱)

۲ «ابن عباس» می گوید : «پیامبر (صلی الله علیه وآله) مشغول نماز صبح بود ، و در آن تلاوت قرآن می کرد ، گروهی از جن که در صدد تحقیق از علت قطع اخبار آسمان ها از خود بودند ، صدای تلاوت قرآن محمد (صلی الله علیه وآله) را

شنیده ، گفتند : علت قطع اخبار آسمان از ما ، همین است ، به سوی قوم خود باز گشتند و آنها را به سوی اسلام دعوت کردند . (۲)

۳ بعد از وفات «ابو طالب» ، کار بر رسول خدا(صلی الله علیه وآله) سخت شد ، به سوی «طائف» عزیمت فرمود : تا یارانی پیدا کند ، اشراف «طائف» شدیداً او را تکذیب کردند ، و آن قدر از پشت سر سنگ به او زدند که خون از پاهای مبارکش جاری شد ، خسته و ناراحت به کنار باغی آمد ، و سرانجام غلام صاحبان آن باغ ، که نامش «عداس» بود ، به حضرت ایمان آورد .

پیامبر(صلی الله علیه وآله) به سوی «مکه» باز می گشت ، شبانه به نزدیکی نخلی رسید ، مشغول نماز شد ، و در اینجا بود که گروهی از «جنّ» از اهل «نصیبین» یا «یمن» از آنجا می گذشتند ، صدای تلاوت قرآن حضرت را در نماز صبح شنیدند و ایمان آوردند . (۳)

نظیر همین شأن نزول ها را جمعی از مفسران در آغاز سوره «جنّ» نیز آورده اند .

ولی ، شأن نزول دیگری در اینجا آمده که با آنها متفاوت است و آن این که : از «عبدالله بن مسعود» پرسیدند : آیا کسی از شما یاران پیامبر(صلی الله علیه وآله) ، در حوادث شب جنّ خدمت پیامبر(صلی الله علیه وآله) بود؟

گفت : احدی از ما نبود ، ما شبی در «مکه» پیامبر(صلی الله علیه وآله) را نیافتیم ، هر چه جستجو کردیم اثری از او ندیدیم ، از این ترسیدیم که پیامبر(صلی الله

علیه و آله) را کشته باشند، به جستجوی حضرت در دره های «مکه» رفتیم، ناگهان دیدیم از سوی کوه «حرا» می آید.

عرض کردیم: کجا بودی ای رسول خدا؟ ما سخت نگران شدیم، و دیشب بدترین شب زندگی ما بود، فرمود: دعوت کننده ای از سوی «جنّ» به سراغ من آمد، رفتم قرآن برای آنها بخوانم. (۴)

پی نوشتها

۱. «تفسیر علی بن ابراهیم قمی»، طبق نقل «نور الثقلین»، ج ۵، ص ۱۹ (با تلخیص).

۲. «صحیح بخاری» و «مسند احمد» مطابق نقل «فی ظلال القرآن»، ج ۷، ص ۴۲۹ (با تلخیص).

۳. «مجمع البیان»، ج ۹، ص ۹۲ و «سیره ابن هشام»، ج ۲، ص ۶۲ و ۶۳ (با تلخیص).

۴. «مجمع البیان»، ج ۱۰، ص ۳۶۸.

شأن نزول: خدا ولید را بکشد!

برای این آیات دو شأن نزول ذکر شده است:

۱. قریش در «دار الندوه» (مرکزی در نزدیکی مسجد الحرام که برای مشورت در مسائل مهم، در آن جمع می شدند) اجتماع کردند، «ولید» (مرد معروف و سرشناس مکه که مشرکان، به عقل و درایت او معتقد بودند و در مسائل مهم با او به مشورت می پرداختند) رو به آنها کرده گفت: شما مردمی هستید دارای نسب والا، و عقل و خرد، و عرب از هر سو به سراغ شما می آیند (برای زیارت خانه کعبه و غیر آن) درباره ادعای پیامبری محمّد (صلی الله علیه و آله) از شما می پرسند و پاسخ های مختلفی از

شما می شنوند حرف خود را یکی کنید .

پس از آن رو به آنها کرده گفت : شما درباره این مرد (اشاره به پیغمبر اکرم(صلی الله علیه وآله)) چه می گوئید؟

گفتند : می گوئیم «شاعر» است !

ولید چهره درهم کشیده ، گفت : ما شعر بسیار شنیده ایم ، اما سخن او شباهتی به شعر ندارد .

گفتند : می گوئیم «کاهن» است .

گفت : هنگامی که نزد او می روید سخنانی را که کاهنان (به شکل اخبار غیبی) می گویند در او نمی یابید .

گفتند : می گوئیم «دیوانه» است .

گفت : وقتی به سراغ او می روید هیچ اثری از جنون در او نخواهید یافت .

گفتند : می گوئیم «ساحر» است .

گفت : ساحر ، به چه معنی؟

گفتند : کسی که میان دشمنان و میان دوستان ایجاد دشمنی می کند .

گفت : بلی او «ساحر» است و چنین می کند ! (زیرا بعضی از آنها مسلمان می شوند و راه خود را از دیگران جدا می سازند) .

سپس از «دار الندوه» خارج شدند ، در حالی که هر کدام پیغمبر اکرم(صلی الله علیه وآله) را ملاقات می کرد ، می گفت : ای ساحر ! ای ساحر !

این مطلب بر پیامبر گران آمد ، خداوند آیات آغاز این سوره و آیات فوق را (تا آیه ۲۵) نازل فرمود (و پیامبرش را دلداری داد) .

۲ بعضی نیز گفته اند : هنگامی که آیات سوره «الم سجده» (سوره غافر) نازل شد ، پیامبر(صلی الله علیه وآله) در مسجد الحرام (به نماز) ایستاده

بود ، «ولید بن مغیره» نزدیک حضرت بود و تلاوت او را می شنید ، هنگامی که پیامبر(صلی الله علیه وآله) متوجه این معنی شد ، تلاوت این آیات را تکرار کرد .

«ولید» به مجلس قومش طائفه بنی مخزوم آمده ، گفت : به خدا سوگند هم اکنون از محمد(صلی الله علیه وآله) کلامی شنیدم که نه شبیه سخن انسان هاست ، و نه سخن جن ، وَ إِنَّ لَهُ لَحَلَاوَةً وَ إِنَّ عَلَيْهِ لَطَلَاوَةً وَ إِنَّ أَعْلَاهُ لَمُثَمِّرٌ ، وَ إِنَّ أَسْفَلَهُ لَمُعْدِقٌ ، وَ إِنَّهُ لَيَعْلُو وَ مَا يُعْلَى ! :

«گفتار او شیرینی خاصی دارد ، و زیبایی و طراوت مخصوصی ، شاخه هایش پرمیوه ، و ریشه هایش قوی و نیرومند ، سخنی است که از هر سخن دیگر برتر می رود و هیچ سخنی بر آن برتری نمی یابد» ! .

این را گفت و به منزلش بازگشت ، قریش به یکدیگر گفتند : به خدا سوگند او دلباخته آئین محمد(صلی الله علیه وآله) شده ، و از آئین ما بیرون رفته ، و تمام قریش را منحرف خواهد کرد ، زیرا به ولید «ریحانه قریش» (گل سرسبد قبیله قریش) می گفتند .

«ابو جهل» گفت : من چاره این کار را می کنم ، حرکت کرده ، آمد و با چهره ای غمگین کنار «ولید» نشست .

«ولید» گفت : فرزند برادر چرا غمگینی؟ !

گفت : قریش بر تو با این سن و سال عیب می نهند ، و گمان می کنند تو سخن محمد را زینت بخشیدی .

او برخاست و همراه ابو جهل

به مجلس قوم در آمد .

گفت : شما گمان می کنید محمد دیوانه است؟ آیا هرگز آثار جنون بر او دیده اید؟
گفتند : نه .

گفت : فکر می کنید او کاهن است؟ آیا هرگز آثار کهنات بر او دیده اید؟
گفتند : نه .

گفت : تصور می کنید : او شاعر است؟ آیا هرگز دیده اید لب به شعر بگشاید؟
گفتند : نه .

گفت : پس فکر می کنید او دروغگو است؟ آیا هرگز سابقه دروغی درباره او دارید؟
گفتند : نه ، او نزد ما همیشه به عنوان «صادق امین» قبل از ادعای نبوتش شناخته شده .

در اینجا قریش به «ولید» گفتند : پس به عقیده تو درباره او چه بگوئیم؟

«ولید» فکر کرد و نگاهی نمود ، و چهره درهم کشیده ، گفت : او فقط مرد ساحری است ، مگر ندیده اید میان مرد و خانواده و فرزندان و دوستانش جدائی می اندازد؟ (گروهی به او ایمان می آوردند و از خانواده خود جدا می شوند) .

بنابراین او ساحر است و آنچه می گوید ، سحری است جالب ! . (۱)

پی نوشتها

۱ . «مجمع البیان» ، ج ۱۰ ، ص ۳۸۶ این شأن نزول را بسیاری از مفسران مانند «قرطبی» ، «مراغی» و «فخر رازی» و «فی ظلال القرآن» و «المیزان» و غیر آنها (با تفاوت هائی) نقل کرده اند .

شأن نزول : سندی بزرگ بر فضیلت اهل بیت پیامبر (صلی الله علیه وآله)

«ابن عباس» می گوید : حسن و حسین (علیهما السلام) بیمار شدند پیامبر (صلی الله علیه وآله) با جمعی از یاران به عیادتشان آمدند ، و به علی (علیه السلام) گفتند : ای ابوالحسن ! خوب بود

نذری برای شفای فرزندان خود می کردی ، علی(علیه السلام) و فاطمه(علیها السلام) و فضه که خادمه آنها بود ، نذر کردند : اگر آنها شفا یابند سه روز روزه بگیرند (طبق بعضی از روایات حسن و حسین(علیهما السلام) نیز گفتند : ما هم نذر می کنیم روزه بگیریم) .

چیزی نگذشت هر دو شفا یافتند ، در حالی که از نظر مواد غذایی دست خالی بودند علی(علیه السلام) سه من جو قرض نمود ، فاطمه(علیها السلام) یک سوم آن را آرد کرد ، و نان پخت ، هنگام افطار ، سائلی بر در خانه آمده ، گفت : **السَّلَامُ عَلَیْكُمْ أَهْلَ بَيْتِ مُحَمَّدٍ**(صلی الله علیه وآله) : «سلام بر شما ای خاندان محمد» ! مستندی از مستمندان مسلمین هستم ، غذایی به من بدهید ، خداوند به شما از غذاهای بهشتی مرحمت کند ، آنها همگی مسکین را بر خود مقدم داشتند ، و سهم خود را به او دادند و آن شب جز آب ننوشیدند .

روز دوم را همچنان روزه گرفتند و موقع افطار ، وقتی که غذا را آماده کرده بودند (همان نان جوین) یتیمی بر در خانه آمد آن روز نیز ، ایثار کردند و غذای خود را به او دادند (بار دیگر با آب افطار کردند و روز بعد را نیز روزه گرفتند) .

در سومین روز ، اسیری به هنگام غروب آفتاب بر در خانه آمد ، باز هر کدام سهم غذای خود را به او دادند هنگامی که صبح شد ، علی(علیه السلام) دست حسن(علیه السلام) و حسین(علیه السلام) را گرفته بود و خدمت پیامبر(صلی الله علیه

وآله) آمدند، هنگامی که پیامبر(صلی الله علیه وآله) آنها را مشاهده کرد، دید از شدت گرسنگی می لرزند! فرمود! این حالی را که در شما می بینم برای من بسیار گران است، سپس برخاست و با آنها حرکت کرد، هنگامی که وارد خانه فاطمه(علیها السلام) شد، دید در محراب عبادت ایستاده، در حالی که از شدت گرسنگی شکم او به پشت چسبیده، و چشم هایش به گودی نشسته، پیامبر(صلی الله علیه وآله) ناراحت شد.

در همین هنگام جبرئیل نازل گشت و گفت: ای محمد! این سوره را بگیر، خداوند با چنین خاندانی به تو تهنیت می گوید، سپس سوره «هل أتى» را بر او خواند (بعضی گفته اند: از آیه «إِنَّ الْأُبْرَارَ» تا آیه «كَانَ سَعْيِكُمْ مَشْكُورًا» که مجموعاً هیجده آیه است در این موقع نازل گشت).

آنچه را در بالا آوردیم، نص حدیثی است که با کمی اختصار، در «الغدیر» به عنوان «قدر مشترک» میان روایات زیادی که در این باره نقل شده، آمده است، و در همان کتاب از ۳۴ نفر از علمای معروف اهل سنت، نام می برد که این حدیث را در کتاب های خود آورده اند (با ذکر نام کتاب و صفحه آن).

به این ترتیب، روایت فوق از روایاتی است که در میان اهل سنت مشهور بلکه متواتر است. (۱)

و اما علمای شیعه، همه اتفاق نظر دارند که: این هیجده آیه یا مجموع این سوره، در ماجرای فوق نازل شده است،

و همگی بدون استثناء ، در کتب تفسیر یا حدیث ، روایت مربوط به آن را به عنوان یکی از افتخارات و فضائل مهم علی (علیه السلام) و فاطمه زهراء (علیها السلام) و فرزندانشان آورده اند .

حتی چنان که در تفسیر آغاز سوره آمده ، این مطلب به قدری معروف و مشهور است که در اشعار شعرا ، و حتی در شعر معروف «امام شافعی» آمده است .

در اینجا بهانه جویانی که هر وقت به فضائل علی (علیه السلام) می رسند ، حساسیت فوق العاده ای نشان می دهند ، منتهای دقت را در اشکال تراشی به عمل آورده و خرده گیری هائی بر این شأن نزول دارند از جمله :

۱ این سوره «مکی» است در حالی که داستان شأن نزول مربوط به بعد از تولد امام حسن (علیه السلام) و امام حسین (علیه السلام) است که قطعاً در «مدینه» واقع شده !

ولی چنان که در آغاز این سوره (در تفسیر آیات) ، مشروحاً بیان شده ، دلایل روشنی در دست داریم که نشان می دهد : تمام سوره «هل أتى» و یا لاقلاً «هیجده آیه» در «مدینه» نازل شده است .

۲ لفظ آیه عام است چگونه می توان آن را تخصیص به افراد معینی داد .

ولی نا گفته پیدا است که عام بودن مفهوم آیه ، منافاتی با نزول آن در مورد خاصی ندارد ، بسیاری از آیات قرآن مفهوم عام و گسترده ای دارد ، ولی شأن نزول که مصداق آنم و اعلامی آن است مورد خاصی می باشد ، و این عجیب است که عمومیت مفهوم آیه ای را کسی دلیل

بر نفی شأن نزول آن بگیرد .

۳ بعضی ، شأن نزول های دیگری نقل کرده اند که با شأن نزول فوق سازگار نیست ، از جمله این که «سیوطی» در «در المنثور» نقل کرده که مرد سیاه پوستی خدمت پیامبر(صلی الله علیه وآله) آمد و از «تسیح» و «تهلیل» سؤال کرد .

عمر گفت : بس است ، زیاد از رسول خدا سؤال کردی ، پیامبر(صلی الله علیه وآله) فرمود : عمر ! خاموش باش ، و در این هنگام سوره «هل أتی» بر پیامبر(صلی الله علیه وآله) نازل شد ! (۲)

در حدیث دیگری در همان کتاب آمده است که مردی از «حبشه» خدمت رسول خدا(صلی الله علیه وآله) آمد ، می خواست از او سؤال کند ، پیامبر(صلی الله علیه وآله) فرمود : سؤال کن و فرا گیر .

عرض کرد : ای رسول خدا ! گروه شما از نظر رنگ و صورت و نبوت بر ما برتری دارد ، اگر من به آنچه تو ایمان آورده ای ایمان بیاورم ، و همانند آنچه عمل می کنی ، عمل کنم ، من با تو در بهشت خواهم بود؟

فرمود : آری ، سوگند به کسی که جانم به دست او است سفیدی سیاه بوستان در بهشت از هزار سال راه دیده می شود ، پس از آن پیامبر(صلی الله علیه وآله) ثواب های مهمی برای گفتن لا اله الا الله و سبحان الله و بحمده ، بیان فرمود ، در این هنگام سوره «هل أتی» نازل شد ! (۳)

ولی با توجه به این که این روایات تقریباً هیچ گونه تناسبی با

مضمون آیات سوره «هل أتی» ندارد، به نظر می رسد برای پایمال کردن شأن نزول سابق، از سوی عمّال «بنی امیه» یا مانند آنان جعل شده باشد.

۴ بهانه دیگر که ممکن است در اینجا مطرح شود این است که: چگونه انسان می تواند، سه روز گرسنه بماند و تنها با آب افطار کند؟!

اما این ایراد عجیبی است برای این که: خود ما افراد متعددی را دیده ایم که برای بعضی از معالجات طبی سه روز که سهل است امساک معروف «چهل روز» را انجام داده اند، یعنی چهل روز تمام، تنها آب نوشیده اند! و مطلقاً غذائی نخورده اند! و همین امر باعث درمان بسیاری از بیماری های آنها شده، حتی یکی از اطبای معروف غیر مسلمان به نام «الکسی سوفورین» کتابی در زمینه آثار درمانی مهم چنین امساک، با ذکر برنامه دقیق آن نوشته است. (۴)

حتی اگر تعجب نکنید بعضی از همکاران در تفسیر نمونه، این امساک را تا ۲۲ روز عملاً انجام داده اند.

۵ بعضی دیگر، برای این که به سادگی از کنار این فضیلت بگذرند، از طریق دیگری وارد شده اند، مثلاً «آلوسی» می گوید: اگر بگوئیم این سوره درباره علی (علیه السلام) و فاطمه (علیها السلام) نازل نشده، چیزی از قدر آنها نمی کاهد؛ زیرا داخل بودن آنها در عنوان «ابرار» مطلب آشکاری است که هر کس می داند، سپس، به بیان بعضی از فضائل آنها پرداخته، می گوید: انسان چه درباره این

دو بزرگوار می تواند بگوید: جز این که علی (علیه السلام) مولای مؤمنان و وصی پیامبر (صلی الله علیه و آله) و فاطمه (علیها السلام) پاره تن رسول خدا (صلی الله علیه و آله) و جزء وجود محمّدی (صلی الله علیه و آله) و حسنین (علیهما السلام) روح و ریحان، و آقایان جوانان بهشتند، اما مفهوم این سخن ترک دیگران نیست، بلکه هر کس غیر این راه را بپوید گمراه است. (۵)

ولی ما می گوئیم: اگر بنا شود فضیلتی را با این شهرت نادیده بگیریم، بقیه فضائل نیز تدریجاً به چنین سرنوشتی دچار می شوند، و روزی فرا خواهد رسید که بعضی، اصل فضیلت علی و بانوی اسلام و حسنین (علیهم السلام) را نیز انکار کنند!

قابل توجه این که: در بعضی از روایات از خود علی (علیه السلام) نقل شده که در موارد متعدد، به نزول این آیات در مورد خود و فرزندانش در مقابل مخالفان استدلال کرده است. (۶)

این نکته نیز قابل توجه است که: «اسیر» معمولاً در «مدینه» وجود داشت، و در

«مکه» به حکم آن که هنوز غزوات اسلامی شروع نشده بود کمتر اسیر دیده می شد، و این گواه دیگری بر مدنی بودن این سوره است.

آخرین نکته ای را که در اینجا لازم به یاد آوری می دانیم این است که: به گفته جمعی از دانشمندان اسلامی از جمله «آلوسی» مفسر معروف اهل سنت، بسیاری از نعمت های بهشتی در این سوره بر شمرده شده است ولی از «حور العین» که غالباً در قرآن مجید در عداد نعمت های بهشتی آمده،

مطلقاً سخنی مطرح نیست ، ممکن است این امر به خاطر نزول این سوره درباره فاطمه زهرا(علیها السلام) و همسر و فرزندانش باشد ، که به احترام بانوی اسلام(علیها السلام)ذکری از «حور» به میان نیامده ! (۷) گر چه بحث ما در زمینه این شأن نزول طولانی شد ، ولی در برابر اشکال تراشی های بهانه جویان ، چاره ای جز این نبود .

پی نوشتها

۱ . «الغدیر» ، ج ۳ ، ص ۱۰۷ تا ۱۱۱ و در کتاب «احقاق الحق» در ج ۳ ، ص ۱۵۷ تا ۱۷۱ ، حدیث فوق از ۳۶ نفر از دانشمندان و علمای اهل سنت با ذکر مأخذ نقل شده است .

۲ . «درّ المثور» ، ج ۶ ، ص ۲۹۷ .

۳ . همان مدرک .

۴ . این کتاب به نام کتاب «روزه روش نوین برای درمان بیماری ها» به فارسی ترجمه و نشر شده است .

۵ . «روح المعانی» ، ج ۲۹ ، ص ۱۵۸ .

۶ . «احتجاج طبرسی» و «خصال صدوق» (طبق نقل «المیزان» ، ج ۲۰ ، ص ۲۲۴) .

۷ . «روح المعانی» ، ج ۲۹ ، ص ۱۵۸ .

شأن نزول : چرا با دیدن یک مرد نابینا چهره در هم می کشی؟!

این آیات ، اجمالاً نشان می دهد : خداوند کسی را در آنها مورد عتاب قرار داده به خاطر این که : فرد یا افراد غنی و ثروتمندی را بر نابینای حق طلبی مقدم داشته است ، اما این شخص مورد عتاب کیست؟ در آن اختلاف نظر است :

مشهور در میان مفسران عامه و خاصه این است که :

عده ای از سران قریش مانند «عتبه بن ربیع» ، «ابوجهل» ، «عباس

بن عبدالمطلب»، و جمعی دیگر، خدمت پیامبر (صلی الله علیه وآله) بودند، و پیامبر مشغول تبلیغ و دعوت آنها به سوی اسلام بود، و امید داشت این سخنان در دل آنها مؤثر شود (و مسلماً اگر این گونه افراد اسلام را می پذیرفتند، گروه دیگری را به اسلام می کشاندند و هم کارشکنی های آنها از میان می رفت و از هر دو جهت به نفع اسلام بود) در این میان «عبدالله بن ام مکتوم» که مرد نابینا و ظاهراً فقیری بود وارد مجلس شد، و از پیغمبر (صلی الله علیه وآله) تقاضا کرد آیاتی از قرآن را برای او بخواند و به او تعلیم دهد، و پیوسته سخن خود را تکرار می کرد و آرام نمی گرفت؛ زیرا دقیقاً متوجه نبود که پیامبر (صلی الله علیه وآله) با چه کسانی مشغول صحبت است.

او آن قدر کلام پیغمبر (صلی الله علیه وآله) را قطع کرد که حضرت (صلی الله علیه وآله) ناراحت شد، و آثار ناخشنودی در چهره مبارکش نمایان گشت و در دل گفت: این سران عرب پیش خود می گویند: پیروان محمد (صلی الله علیه وآله) نابینایان و بردگانند، و لذا از «عبدالله» روی برگرداند، و به سخنانش با آن گروه ادامه داد.

در این هنگام، آیات فوق نازل شد (و در این باره پیامبر (صلی الله علیه وآله) را مورد عتاب قرار داد) رسول خدا (صلی الله علیه وآله) بعد از این ماجرا «عبدالله» را پیوسته گرامی می داشت، و هنگامی که او را می دید می فرمود: مَرْحَبًا بِمَنْ

عائینی فیہ ربی: «مرحبا به کسی که پروردگارم به خاطر او مرا مورد عتاب قرار داد» و سپس به او می فرمود: «آیا حاجتی داری آن را انجام دهم»؟

و پیامبر(صلی الله علیه وآله) دو بار او را در غزوات اسلامی در «مدینه» جانشین خویش قرار داد. (۱)

شأن نزول دومی که برای آیات فوق نقل شده، این است: این آیات، درباره مردی از «بنی امیه» نازل شده که نزد پیامبر نشست بود، در همان حال «عبدالله بن ام مکتوم» وارد شد، هنگامی که چشمش به «عبدالله» افتاد خود را جمع کرد، مثل این که می ترسید آلوده شود، قیافه در هم کشیده و صورت خود را برگردانید، خداوند در آیات فوق عمل او را نقل کرده، و مورد ملامت و سرزنش قرار داده است، این شأن نزول در حدیثی از امام صادق(علیه السلام) نقل شده است. (۲)

محقق بزرگ شیعه مرحوم «سید مرتضی» این شأن نزول را پذیرفته است.

البته، در آیه، چیزی که صریحاً دلالت کند منظور شخص پیامبر(صلی الله علیه وآله) است، وجود ندارد، تنها چیزی که می تواند قرینه ای بر این معنی باشد، خطاب هائی است که از آیات ۸ تا ۱۰ این سوره آمده که می گوید: «کسی که پیوسته (برای شنیدن آیات خدا) به سرعت سراغ تو می آید، و از خدا می ترسد، تو از او غافل می شوی»!

این چیزی است که بهتر از هر کس در مورد پیامبر(صلی الله علیه وآله) می تواند صادق باشد

ولی ، به گفته مرحوم «سید مرتضی» قرائنی نیز در این آیات وجود دارد که نشان می دهد : منظور شخص پیامبر (صلی الله علیه و آله) نیست از جمله :

«عبوس بودن» از صفات پیامبران مخصوصاً پیغمبر اسلام نیست ، او حتی نسبت به دشمنان خود با چهره گشاده سخن می گفت ، چه رسد به مؤمنان حقیقت جو .

دیگر پرداختن به اغنیا و غافل شدن از فقرای حق طلب ، با اخلاق آن حضرت که در آیه ۴ سوره «قلم» به آن اشاره شده : وَ إِنَّكَ لَعَلَى خُلُقٍ عَظِيمٍ : «تو اخلاق عظیم و برجسته ای داری» هرگز نمی سازد ، (به خصوص این که معروف است سوره «قلم» قبل از سوره «عبس» نازل شده است) . (۳)

ولی ، به فرض که شأن نزول اول واقعیت داشته باشد ، این مطلب در حد ترک اولائی بیش نیست : و کاری که منافات با مقام عصمت داشته باشد در آن مشاهده نمی شود .

زیرا «اولاً» پیامبر (صلی الله علیه و آله) هدفی جز نفوذ در سران قریش ، و گسترش دعوت اسلام از این طریق ، و درهم شکستن مقاومت آنها ، نداشت .

«ثانیاً» چهره در هم کشیدن در برابر یک مرد نابینا مشکلی ایجاد نمی کند ؛ چرا که او نمی بیند ، به علاوه «عبدالله بن ام مکتوم» نیز رعایت آداب مجلس را نکرده بود ؛ زیرا هنگامی که می شنود پیامبر (صلی الله علیه و آله) با گروهی مشغول صحبت است نباید سخن او را قطع کند .

ولی ، از آنجا که خداوند اهمیت فوق العاده ای به محبت و ملاطفت

کردن با مؤمنان مستضعف حقیقت طلب می دهد ، همین مقدار بی اعتنائی را در برابر این مرد مؤمن برای پیامبرش نمی پسندد ، و او را مورد عتاب قرار می دهد ، اینها همه از یک سو .

از سوی دیگر ، اگر به این آیات ، از زاویه حقانیت و عظمت پیامبر (صلی الله علیه و آله) نگاه کنیم ، می بینیم در سر حدّ یک معجزه است ؛ چرا که رهبر بزرگ اسلام در کتاب آسمانی خود آن چنان مسئولیت برای خود ذکر می کند که حتی کوچک ترین ترک اولی ، یعنی بی اعتنائی مختصری نسبت به یک مرد نابینای حق طلب ، را مورد عتاب خداوند می بیند ، این دلیل زنده ای است بر این که این کتاب آسمانی از سوی خداست و او پیامبر صادق است ، مسلماً اگر این کتاب از سوی خداوند نبود ، چنین محتوایی نداشت .

و عجب تر این که : پیامبر (صلی الله علیه و آله) طبق روایتی که در بالا آوردیم ، هر وقت «عبداللّه بن ام مکتوم» را می دید ، به یاد این ماجرا می افتاد و او را بسیار احترام می کرد .

و از سوی سوم ، این آیات می تواند بیانگر فرهنگ اسلام در برخورد با مستضعفان و مستکبران باشد ، که چگونه مرد فقیر نابینای مؤمنی را بر آن همه اغنیا ، و سران قدرتمند مشرک عرب مقدم می شمرد ، این به خوبی نشان می دهد : اسلام حامی مستضعفان و دشمن مستکبران است .

در پایان ، این سخن را بار دیگر تکرار می کنیم

: مشهور در میان مفسران گر چه شأن نزول اول است ، ولی باید اعتراف کرد که : در خود آیه چیزی که صریحاً دلیل بر این معنی باشد که منظور پیامبر (صلی الله علیه و آله) است ، وجود ندارد و شأن نزول دوم از جهاتی ترجیح دارد .

پی نوشتها

۱ . «مجمع البیان» ، ذیل آیات مورد بحث ؛ «بحار الانوار» ، ج ۱۷ ، ص ۷۶ ؛ «جامع البیان» ، ج ۳۰ ، ص ۶۵ ؛ «قرطبی» ، ج ۱۹ ، ص ۲۱۱ .

۲ . «مجمع البیان» ، ذیل آیات مورد بحث ؛ «بحار الانوار» ، ج ۱۷ ، ص ۷۷ .

۳ . «مجمع البیان» ، ذیل آیات مورد بحث .

شأن نزول : وای بر کم فروشان !

«ابن عباس» می گوید : هنگامی که پیغمبر اکرم (صلی الله علیه و آله) وارد «مدینه» شد بسیاری از مردم سخت آلوده کم فروشی بودند ، خداوند این آیات را نازل کرد و آنها پذیرفتند : و بعد از آن کم فروشی را ترک کردند . (۱)

در حدیث دیگری آمده است : بسیاری از اهل «مدینه» تاجر بودند و در کار خود کم فروشی می کردند ، و بسیاری از معاملات آنها معاملات حرام بود ، این آیات نازل شد ، و پیامبر (صلی الله علیه و آله) آنها را برای اهل «مدینه» تلاوت فرمود ، سپس افزود : خَمْسٌ بِخَمْسٍ : «پنج چیز در برابر پنج چیز است» !

عرض کردند : ای رسول خدا : کدام پنج در مقابل کدام پنج است ؟ !

فرمود :

مَا نَقَضَ قَوْمٌ الْعَهْدَ إِلَّا سَلَّطَ اللَّهُ عَلَيْهِمُ عَدُوَّهُمْ ! وَ مَا حَكَّمُوا بَعْضَ مَا أَنْزَلَ اللَّهُ إِلَّا فَشَا فِيهِمُ الْفَقْرُ

! وَ مَا ظَهَرَتْ فِيهِمْ الْفَاحِشَةُ إِلَّا - فَشَا فِيهِمُ الْمَوْتُ ! وَ لَا - طَفَّفُوا الْكَيْلَ إِلَّا - مُنِعُوا النَّبَاتَ وَ أَخَذُوا بِالسِّنِينَ ! وَ لَا مَنَعُوا الزَّكَّاتَ إِلَّا حُسِسَ عَنْهُمْ الْمَطَرُ ! :

«هیچ قومی عهدشکنی نکردند ، مگر این که خداوند دشمنانشان را بر آنها مسلط ساخت .

هیچ جمعیتی به غیر حکم الهی حکم نکردند ، مگر این که فقر در میان آنها زیاد شد .

در میان هیچ ملتی فحشاء ظاهر نشد ، مگر این که مرگ و میر در میان آنها فراوان گشت !

هیچ گروهی کم فروشی نکردند ، مگر این که زراعت آنها از بین رفت و قحطی آنها را فرو گرفت !

و هیچ قومی زکات را منع نکردند ، مگر این که باران از آنها قطع شد» ! (۲)

مرحوم «طبرسی» نیز در «مجمع البیان» در شأن نزول این آیات نقل کرده است : مردی در «مدینه» بود به نام «ابو جهینه» که دو پیمانانه کوچک و بزرگ داشت ، به هنگام خریدن از پیمانانه بزرگ استفاده می کرد و به هنگام فروش از پیمانانه کوچک (این سوره نازل شد و به او و امثالش هشدار داد) . (۳)

إِنَّ الَّذِينَ أَجْرَمُوا كَانُوا مِنَ الَّذِينَ آمَنُوا يَضْحَكُونَ

وَ إِذَا مَرُّوا بِهِمْ يَتَغَامَزُونَ

وَ إِذَا انْقَلَبُوا إِلَىٰ أَهْلِهِمْ انْقَلَبُوا فَكِهِينَ

وَ إِذَا رَأَوْهُمْ قَالُوا إِنَّ هَؤُلَاءِ لَضَالُّونَ

وَ مَا أَرْسَلْنَا عَلَيْهِمْ حَافِظِينَ

فَالْيَوْمَ الَّذِينَ آمَنُوا مِنَ الْكُفَّارِ يَضْحَكُونَ

عَلَى الْأَرَائِكِ يَنْظُرُونَ

هَلْ تُؤْتُونَ الْكُفَّارَ مَا كَانُوا يَفْعَلُونَ

بدکاران (در دنیا) پیوسته به مؤمنان می خندیدند .

و هنگامی که از کنارشان می گذشتند آنان را با اشاره مسخره می کردند

و چون به سوی خانواده خود باز می گشتند مسرور و خندان بودند .

و هنگامی که آنها را می دیدند می گفتند : «اینها گمراهانند» !

در حالی که هرگز مأمور مراقبت و متکفل آنان (مؤمنان) نبودند .

ولی امروز مؤمنان به کفار می خندند .

در حالی که بر تخت های آراسته بهشتی نشسته و (به سرنوشت شوم آنها) می نگرند !

آیا (با این حال) کافران پاداش اعمال خود را گرفتند؟ !

پی نوشتها

۱ . «مجمع البیان» ، ذیل آیات مورد بحث ؛ «بحار الانوار» ، ج ۶۶ ، ص ۱۱۶ ؛ «قرطبی» ، ج ۱۹ ، ص ۲۵۰ .

۲ . «تفسیر کبیر فخر رازی» ، ج ۳۱ ، ص ۸۸ همین مضمون را «ابوالفتوح رازی» و «مراغی» در تفسیرشان آورده اند ؛ «بحار الانوار» ، ج ۷۰ ، ص ۳۷۰ ؛ «قرطبی» ، ج ۱۹ ، ص ۲۵۳ .

۳ . «مجمع البیان» ، ذیل آیات مورد بحث ؛ «بحار الانوار» ، ج ۶۶ ، ص ۱۱۶ ؛ «قرطبی» ، ج ۱۹ ، ص ۲۵۰ .

شأن نزول : فردا نوبت ما است

مفسران برای این آیات ، دو شأن نزول نقل کرده اند :

نخست این که : روزی علی (علیه السلام) و جمعی از مؤمنان از کنار جمعی از کفار «مکه» گذشتند ، آنها به علی (علیه السلام) و مؤمنان خندیدند و استهزاء کردند ، آیات فوق نازل شد و سرنوشت این گروه کافر استهزاء کننده را در قیامت روشن ساخت .

«حاکم ابوالقاسم حسکانی» در «شواهد التنزیل» از «ابن عباس» چنین نقل می کند : «منظور از «إِنَّ الَّذِينَ أَجْرَمُوا» منافقان قریش و منظور از «الَّذِينَ آمَنُوا» علی بن ابیطالب (علیه السلام) و

یاران او است». (۱)

«شواهد التنزیل» حاکم حسکانی، ج ۲، ص ۴۲۷ (مجمع احیاء الثقافه الاسلامیه التابعه لوزاره الثقافه و الارشاد الاسلامی).

دیگر این که: آیات فوق درباره افرادی همچون «عمّار»، «صُیْهَب»، «خَبَّاب»، «بلال»، و سایر فقرای مؤمنین که مورد استهزاء مشرکان قریش همچون «ابوجهل»، «ولید بن مغیره»، و «عاص بن وائل»، واقع می شدند، نازل شده. (۲)

جمع میان این دو شأن نزول نیز کاملاً ممکن است.

پی نوشتها

۱. «مجمع البیان»، ذیل آیات مورد بحث نزول این آیات درباره علی (علیه السلام) و مشرکان «مکه» در بسیاری از کتب تفسیر مانند: «قرطبی»، ج ۱۹، ص ۲۶۸، «روح المعانی»، «کشاف»، «تفسیر کبیر فخر رازی» و غیر آن آمده است.

۲. «روح المعانی»، ج ۳، ص ۷۶؛ «مجمع البیان»، ذیل آیات مورد بحث.

شأن نزول: ای روح آرام و مطمئن!

در بعضی از تفاسیر آمده است: این آیات در مورد «حمزه سید الشهداء» نازل شده، ولی با توجه به این که این سوره «مکی» است، این در حقیقت نوعی تطبیق است نه شأن نزول، همان گونه که درباره «امام حسین» (علیه السلام) نیز در آغاز سوره خواندیم. (۱)

جالب این که: در روایتی که «کافی» از امام صادق (علیه السلام) نقل کرده می خوانیم: «یکی از یارانش پرسید: آیا ممکن است مؤمن از قبض روح ناراضی باشد؟!»

فرمود: نه به خدا سوگند، هنگامی که فرشته مرگ برای قبض روحش می آید، اظهار ناراحتی می کند، فرشته مرگ

می گوید: ای ولی خدا ناراحت نباش! سوگند به آن کس که محمد(صلی الله علیه وآله) را مبعوث کرده، من بر تو از پدر مهربان ترم، درست چشم هایت را بگشا و بین، او نگاه می کند، رسول خدا(صلی الله علیه وآله)، امیر مؤمنان(علیه السلام)، فاطمه(علیها السلام) و حسن(علیه السلام) و حسین(علیه السلام) و امامان از ذریه او(علیهم السلام) را می بیند، فرشته به او می گوید: نگاه کن این رسول خدا و امیر مؤمنان و فاطمه و حسن و حسین و امامان(علیهم السلام) دوستان تواند.

او چشمانش را باز می کند و نگاه می کند، ناگهان گوینده ای از سوی پروردگار بزرگ ندا می دهد: **يا أَيَّتُهَا النَّفْسُ الْمُطْمَئِنَّةُ**: «ای کسی که به محمد و خاندانش اطمینان داشتی!»! به سوی پروردگارت بازگرد، در حالی که تو، به ولایت آنها راضی هستی، و او با ثوابش از تو خوشنود است، داخل در میان بندگانم یعنی محمد و اهل بیتش(علیهم السلام) شو، در بهشتم وارد شو، در این هنگام چیزی برای انسان محبوب تر از آن نیست که هر چه زودتر روحش از تن جدا شود و به این منادی بپیوندد!» (۲)

پی نوشتها

۱. «تفسیر ابن کثیر»، ج ۴، ص ۵۴۵؛ «تفسیر جلالین»، ص ۸۲۰، پاورقی؛ «لباب النقول» سیوطی، ص ۲۱۰.

۲. «کافی»، ج ۳، ص ۱۲۷، ح ۲، باب «ان المؤمن لایکره علی قبض روحه».

شان نزول: بخیل را بنگرید!

مفسران برای کلّ این سوره، شان نزولی

از «ابن عباس» نقل کرده اند که ما مطابق آنچه مرحوم «طبرسی» در «مجمع البیان» آورده است ، می آوریم :

«مردی در میان مسلمانان بود که شاخه یکی از درختان خرماى او بالای خانه مرد فقیر عیالمندی قرار گرفته بود ، صاحب نخل ، هنگامی که بالای درخت می رفت تا خرماها را بچیند ، گاهی چند دانه خرما در خانه مرد فقیر می افتاد ، و کودکان آنها را برمی داشتند ، آن مرد از نخل فرود می آمد و خرما را از دستشان می گرفت (آن قدر بخیل و سنگدل بود که) اگر خرما را در دهان یکی از آنها می دید ، انگشتش را در داخل دهان او می کرد تا خرما را بیرون آورد ! . مرد فقیر به پیامبر(صلی الله علیه و آله) شکایت آورد ، پیغمبر(صلی الله علیه و آله) فرمود : برو تا به کارت رسیدگی کنم . سپس ، صاحب نخل را ملاقات کرده ، فرمود : این درختی که شاخه هایش بالای خانه فلان کس آمده است ، به من می دهی تا در مقابل آن نخلی در بهشت از آن تو باشد؟ مرد گفت : من درختان نخل بسیاری دارم ، و خرماى هیچ کدام به خوبی این درخت نیست (و حاضر به چنین معامله ای نیستم) .

کسی از یاران پیامبر(صلی الله علیه و آله) این سخن را شنید ، عرض کرد : ای رسول خدا ! اگر من بروم و این درخت را از آن مرد خریداری و واگذار کنم ، شما همان چیزی را که به او می دادید به من عطا خواهی کرد؟

فرمود: آری.

آن مرد رفته، صاحب نخل را دید، با او گفتگو کرد، صاحب نخل گفت:

آیا می‌دانی محمد(صلی الله علیه وآله) حاضر شد درخت نخلی در بهشت در مقابل این، به من بدهد (و من نپذیرفتم) و گفتم: من از خرمای این بسیار لذت می‌برم و نخل فراوان دارم و هیچ کدام خرمایش به این خوبی نیست؟

خریدار گفت: آیا می‌خواهی آن را بفروشی یا نه؟

گفت: نمی‌فروشم، مگر آن که مبلغی را که گمان نمی‌کنم کسی بدهد، به من بدهی!

گفت: چه مبلغ؟ گفت: چهل نخل.

خریدار تعجب کرده، گفت: عجب بهای سنگینی برای نخلی که کج شده مطالبه

می‌کنی، چهل نخل؟!!

سپس، بعد از کمی سکوت گفت: بسیار خوب، چهل نخل به تو می‌دهم.

فروشنده (طمعکار) گفت: اگر راست می‌گویی، چند نفر را به عنوان شهود بطلب!

اتفاقاً گروهی از آنجا می‌گذشتند، آنها را صدا زد، و بر این معامله شاهد گرفت.

آن گاه، خدمت پیامبر(صلی الله علیه وآله) آمده، عرض کرد: ای رسول خدا! نخل به ملک من در آمد و تقدیم (محضر مبارکتان) می‌کنم!

رسول خدا(صلی الله علیه وآله) به سراغ خانواده فقیر رفت و به صاحب خانه گفت: این نخل از آن تو و فرزندان تو است.

اینجا بود که سوره «و اللیل» نازل شد (و گفتمی‌ها را درباره بخیلان و سخاوتمندان

گفت).

در بعضی از روایات آمده : نام شخص خریدار «ابو الدّحداح» بود . (۱)

پی نوشتها

۱. «مجمع البیان»، ذیل آیات مورد بحث ؛ «بحار الانوار»، ج ۲۲، ص ۶۰؛ «درّ المثور»، ج ۶، ص ۳۵۷.

فصل چهاردهم : سوره‌های ضحی علق قدر عادیات – تکاثر همزه فیل ماعون کوثر کافرون مسد اخلاص فلق

اشاره

سوره ضحی

وَ الضُّحَى

وَ اللَّيْلِ إِذَا سَجَى

مَا وَدَّعَكَ رَبُّكَ وَ مَا قَلَى

وَ لِلْآخِرَةِ خَيْرٌ لَّكَ مِنَ الْأُولَى

وَ لَسَوْفَ يُعْطِيكَ رَبُّكَ فَتَرْضَى

قسم به روز (هنگامی که آفتاب بر آید).

و به شب هنگامی که آرام گیرد .

که خداوند تو را وانگذاشته و مورد خشم قرار نداده !

و مسلماً آخرت برای تو از دنیا بهتر است .

و به زودی پروردگارت آن قدر به تو عطا خواهد کرد که خشنود شوی !

سوره علق

اقْرَأْ بِاسْمِ رَبِّكَ الَّذِي خَلَقَ

خَلَقَ الْإِنْسَانَ مِنْ عَلَقٍ

اقْرَأْ وَرَبُّكَ الْأَكْرَمُ

الَّذِي عَلَّمَ بِالْقَلَمِ

عَلَّمَ الْإِنْسَانَ مَا لَمْ يَعْلَمْ

بخوان به نام پروردگارت که آفرید .

انسان را از خون بسته ای خلق کرد !

بخوان که پروردگارت (از همه) بزرگوارتر است .

همان کسی که به وسیله قلم تعلیم نمود .

و به انسان آنچه را نمی دانست یاد داد .

سوره قدر

إِنَّا أَنْزَلْنَاهُ فِي لَيْلَةِ الْقَدْرِ

وَمَا أَذْرَاكَ مَا لَيْلَةُ الْقَدْرِ

لَيْلَةُ الْقَدْرِ خَيْرٌ مِنْ أَلْفِ شَهْرٍ

تَنْزِيلُ الْمَلَائِكَةِ وَالرُّوحِ فِيهَا بِإِذْنِ رَبِّهِمْ مِنْ كُلِّ أَمْرٍ

سَلَامٌ هِيَ حَتَّىٰ مَطَلَعِ الْفَجْرِ

ما آن (قرآن) را در شب قدر نازل کردیم !

و توجه می دانی شب قدر چیست؟ !

شب قدر بهتر از هزار ماه است !

فرشتگان و «روح» در آن شب به اذن پروردگارشان

برای (تقدیر) هر کاری نازل می شوند .

شبّی است سرشار از سلامت (و برکت و رحمت) تا طلوع سپیده !

سوره عادیات

وَ الْعَادِيَاتِ ضَبْحًا

فَالْمُورِيَاتِ قَدْحًا

فَالْمُغِيرَاتِ صُبْحًا

فَأَنْزَنَ بِهِ نَعْمًا

فَوَسَطْنَ بِهِ جَمْعًا

إِنَّ الْإِنْسَانَ لِرَبِّهِ لَكَنُودٌ

وَ إِنَّهُ عَلَىٰ ذَلِكِ لَشَهِيدٌ

وَ إِنَّهُ لِحُبِّ الْخَيْرِ لَشَدِيدٌ

أَفَلَا يَعْلَمُ إِذَا بُعْثِرَ مَا فِي الْقُبُورِ

وَ حُصِّلَ مَا فِي الصُّدُورِ

إِنَّ رَبَّهُم بِهِمْ يَوْمَئِذٍ لَّخَبِيرٌ

سو گند به اسبان دونده (مجاهدان) در حالی که نفس زنان به پیش می رفتند .

و به افروزندگان جرقه آتش .

و به هجوم آوران سپیده دم .

که گرد و غبار به هر سو پراکندند .

و (ناگهان) در میان دشمن ظاهر شدند .

که انسان در برابر نعمت های پروردگارش بسیار ناسپاس و بخیل است .

و او خود (نیز) بر این معنی گواه است!

و او علاقه شدید به مال دارد!

آیا نمی داند: در آن روز که تمام کسانی که در قبرها هستند برانگیخته می شوند.

و آنچه در درون سینه هاست آشکار می گردد.

در آن روز پروردگارشان از آنها کاملاً با خبر است؟!!

سوره تکاثر

أَلْهَاكُمْ التَّكَاثُرُ

حَتَّى زُرْتُمُ الْمَقَابِرَ

كَأَلَّا سَوْفَ تَعْلَمُونَ

ثُمَّ كَأَلَّا سَوْفَ تَعْلَمُونَ

كَأَلَّا لَوْ تَعْلَمُونَ عِلْمَ الْيَقِينِ

لَتَرُونَ الْجَحِيمَ

ثُمَّ لَتَرُونَهَا عَيْنَ الْيَقِينِ

ثُمَّ لَتَسْتَلْنَ يَوْمَئِذٍ النَّعِيمَ

افزون طلبی شما را به خود مشغول داشته است.

تا آنجا که به دیدار قبرها رفتید (و به آن قبور افتخار کردید).

چنین نیست (آری) به زودی خواهید دانست!

باز چنان نیست؛ به زودی خواهید دانست.

قطعاً چنان

نیست ؛ اگر شما علم الیقین (به آخرت) داشتید (افزون طلبی شما را از خدا غافل نمی کرد) !

قطعاً شما جهنم را خواهید دید !

سپس (با ورود در آن) آن را به عین الیقین مشاهده خواهید کرد .

سپس در آن روز (همه شما) از نعمت هائی که داشته اید بازپرسی خواهید شد !

سوره همزه

وَيْلٌ لِّكُلِّ هُمَزَةٍ لُّمَزَةٍ

الَّذِي جَمَعَ مَالًا وَعَدَّدَهُ

يَحْسَبُ أَنَّ مَالَهُ أَخْلَدَهُ

كَأَلَّا لِيُتْبَذَنَّ فِي الْحُطَمَةِ

وَمَا أَذْرَاكَ مَا الْحُطَمَةُ

نَارُ اللَّهِ الْمَوْقَدَةُ

الَّتِي تَطَّلِعُ عَلَى الْأَفْئِدَةِ

إِنَّهَا عَلَيْهِمْ مُّوَصَّدَةٌ

فِي عَمَدٍ مُمَدَّدَةٍ

وای بر هر عیبجوی مسخره کننده ای !

همان کس که مال فراوانی جمع آوری و شماره کرده (بی هیچ قید و شرطی) !

او گمان می کند که اموالش او را جاودانه می سازد .

چنین نیست (که می پندارد) ؛ به زودی در «حطمه» (آتشی خردکننده) پرتاب می شود .

و تو چه می دانی «حطمه» چیست ؟ !

آتش برافروخته الهی است .

آتشی که از دل‌ها سر می‌زند!

این آتش بر آنها فرو بسته شده .

در ستون‌های کشیده و طولانی!

سوره فیل

أَلَمْ تَرَ كَيْفَ فَعَلَ رَبُّكَ بِأَصْحَابِ الْفِيلِ

أَلَمْ يَجْعَلْ كَيْدَهُمْ فِي تَضْلِيلٍ

وَ أَرْسَلَ عَلَيْهِمْ طَيْرًا أَبَابِيلَ

تَزْمِيهِمْ بِحِجَارَةٍ مِنْ سِجِّيلٍ

فَجَعَلَهُمْ كَعَصْفٍ مَأْكُولٍ

آیا ندیدی پروردگارت با فیل سواران (لشگر ابرهه که برای نابودی کعبه آمده بودند) چه کرد؟!!

آیا نقشه آنها را در ضلالت و تباهی قرار نداد؟!!

و بر سر آنها پرندگان را گروه گروه فرستاد .

که با سنگ‌های کوچکی آنان را

هدف قرار می دادند .

سرانجام آنها را همچون کاه خورده شده (و متلاشی) قرار داد !

سوره ماعون

أَرَأَيْتَ الَّذِي يُكَذِّبُ بِالذِّينِ

فَذَلِكَ الَّذِي يَدْعُ الْيَتِيمَ

وَلَا يُحِضُّ عَلَى طَعَامِ الْمِسْكِينِ

فَوَيْلٌ لِلْمُصَلِّينَ

الَّذِينَ هُمْ عَنْ صَلَاتِهِمْ سَاهُونَ

الَّذِينَ هُمْ يُرَاءُونَ

وَيَمْنَعُونَ الْمَاعُونَ

آیا کسی که روز جزا را پیوسته انکار می کند دیدی؟! !

او همان کسی است که یتیم را با خشونت می راند .

و (دیگران را) به اطعام مسکین تشویق نمی کند !

پس وای بر نماز گزارانی که ،

در نماز خود سهل انگاری می کنند !

همان کسانی که ریا می کنند .

و دیگران را از وسائل ضروری زندگی منع می نمایند ! سوره کوثر

إِنَّا أَعْطَيْنَاكَ الْكَوْثَرَ

فَصَلِّ لِرَبِّكَ وَانْحَرْ

إِنَّ شَانِئَكَ هُوَ الْأَبْتَرُ

ما به تو کوثر (خیر و برکت فراوان) عطا کردیم!
پس برای پروردگارت نماز بخوان و قربانی کن!
(و بدان) دشمن تو قطعاً بریده نسل و بی عقب است!

سوره کافرون

قُلْ يَا أَيُّهَا الْكَافِرُونَ

لَا أَعْبُدُ مَا تَعْبُدُونَ

وَلَا أَنْتُمْ عَابِدُونَ مَا أَعْبُدُ

وَلَا أَنَا عَابِدٌ مَا عَبَدْتُمْ

وَلَا أَنْتُمْ عَابِدُونَ مَا أَعْبُدُ

لَكُمْ دِينُكُمْ وَ لِي دِينِ

بگو: ای کافران!

آنچه را شما می پرستید من نمی پرستم!

و نه شما آنچه را من می پرستم می پرستید.

و نه من آنچه را شما پرستش کرده اید می پرستم.

و نه شما آنچه را که من می پرستم پرستش می کنید.

آئین شما برای خودتان، و آئین من برای خودم!

سوره مَسَد

بَيْتٌ

يَدَا أَبِي لَهَبٍ وَتَبَّ

مَا أَغْنَىٰ عَنْهُ مَالُهُ وَ مَا كَسَبَ

سَيِّضَلِي نَارًا ذَاتَ لَهَبٍ

وَ امْرَأَتُهُ حَمَّالَةَ الْحَطَبِ

فِي جِيدِهَا حَبْلٌ مِّن مَّسَدٍ

بریده باد هر دو دست «ابولهب» (و مرگ بر او باد)!

هرگز مال و ثروتش و آنچه را به دست آورد به حالش سودی نبخشید!

و به زودی وارد آتشی شعله ور و پر لهیب می شود.

و (نیز) همسرش، در حالی که هیزم کش (دوزخ) است.

و طنابی در گردنش از لیف خرما است!

سوره اخلاص

قُلْ هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ

اللَّهُ الصَّمَدُ

لَمْ يَلِدْ وَ لَمْ يُولَدْ

وَ لَمْ يَكُنْ لَهُ كُفُوًا أَحَدٌ

بگو: خداوند، یکتا و یگانه است.

خداوندی است که همه نیازمندان قصد او می کنند.

(هرگز) نژاد، و زاده نشد.

و برای او هیچ گاه شبیه و مانندی نبوده است!

قُلْ أَعُوذُ بِرَبِّ الْفَلَقِ

مِنْ شَرِّ مَا خَلَقَ

وَ مِنْ شَرِّ غَاسِقٍ إِذَا وَقَبَ

وَ مِنْ شَرِّ النَّفَّاثَاتِ فِي الْعُقَدِ

وَ مِنْ شَرِّ حَاسِدٍ إِذَا حَسَدَ

بگو: پناه می برم به پروردگار سپیده صبح .

از شرّ تمام آنچه آفریده است .

و از شرّ موجود شرور هنگامی که شبانه وارد می شود .

و از شرّ آنها که با افسون در گره ها می دمند (و هر تصمیمی را سست می کنند) .

و از شرّ هر حسودی هنگامی که حسد می ورزد!

شأن نزول: خدا تو را به خود وانگذاشته

درباره شأن نزول این سوره ، روایات زیادی نقل شده که از همه روشن تر روایت زیر است :

«ابن عباس» می گوید : پانزده روز

گذشت ، و وحی بر پیامبر (صلی الله علیه وآله) نازل نشد ، مشرکان گفتند : پروردگار محمد ، او را رها کرده ، و دشمن داشته ، اگر راست می گوید که مأموریت او از سوی خدا است ، باید وحی به طور مرتب بر او نازل شود ، در اینجا سوره فوق نازل گشت (و به سخنان آنها پاسخ گفت) .

قابل توجه این که : طبق حدیثی ، وقتی این سوره نازل شد ، پیامبر (صلی الله علیه وآله) به «جبرئیل» فرمود : دیر کردی ، سخت به تو مشتاق بودم .

«جبرئیل» گفت : وَ أَنَا كُنْتُ أَشَدُّ إِلَيْكَ شَوْقًا : «من به تو مشتاق تر بودم ، ولی من بنده ای مأمورم ، و جز به فرمان پروردگار ، نازل نمی شوم» !

در حدیث دیگری آمده است : جماعتی از یهود خدمت رسول الله (صلی الله علیه وآله) رسیدند ، و از داستان «ذی القرنین» و «اصحاب کهف» و آفرینش «روح» سؤال کردند ، پیامبر (صلی الله علیه وآله) فرمود : فردا به شما خبر خواهم داد ، و ان شاء الله نگفت ، و همین سبب شد که وحی الهی ایامی از او قطع شود و زبان دشمنان به شماتت باز گشت ، از این جهت ، پیامبر (صلی الله علیه وآله) غمگین شد ، این سوره نازل شد تا مایه تسلی خاطر پیامبر (صلی الله علیه وآله) گردد (ولی این شأن نزول بعید به نظر می رسد ؛ چرا که تماس یهود با پیغمبر اکرم (صلی الله علیه وآله) و این گونه سؤالات ، معمولاً در «مدینه» بود ، نه در «مکه») .

در بعضی از روایات

نیز آمده است: جمعی از مسلمانان عرض کردند: ای رسول خدا! چرا وحی بر شما نازل نمی شود؟ فرمود: وَ كَيْفَ يَنْزِلُ عَلَيَّ
الْوَحْيُ وَ أَنْتُمْ لَا تُنْقُونَ بِرَأْسِكُمْ وَ لَا تَقْلُمُونَ أَظْفَارَكُمْ :

«چگونه وحی بر من نازل شود، در حالی که شما مفاصل انگشتان خود را پاکیزه نمی کنید، و ناخن های خود را نمی گیرید»
!؟(۱)

در این که: مدت انقطاع وحی چقدر بود؟ روایات، مختلف است: دوازده روز، پانزده، نوزده، بیست و پنج، و حتی بعضی
چهل روز نقل کرده اند.

و در روایتی نیز، فقط دو سه شبانه روز.

پی نوشتها

۱. «مجمع البیان»، ذیل آیات مورد بحث (با کمی تلخیص و اقتباس)؛ «بحار الانوار»، ج ۱۶، ص ۱۳۶؛ «قرطبی»، ج ۲۰،
ص ۹۲ به بعد.

شأن نزول: نزول نخستین آیات قرآن

به اعتقاد اکثر مفسران، این سوره، نخستین سوره ای است که بر پیغمبر اکرم(صلی الله علیه وآله) نازل شده است، بلکه به
گفته بعضی: پنج آیه فوق، به اتفاق همه مفسران در آغاز وحی بر رسول اکرم(صلی الله علیه وآله) نازل شده، مضمون آن
نیز مؤید این معنی است.

در روایات آمده است: پیغمبر اکرم(صلی الله علیه وآله) به کوه «حرا» رفته بود، «جبرئیل» آمده، گفت: ای محمد! بخوان!
پیامبر(صلی الله علیه وآله) فرمود: من قرائت کننده نیستم.

«جبرئیل» او را در آغوش گرفت و فشرده، و بار دیگر گفت: بخوان!

پیامبر(صلی الله علیه)

وآله) همان جواب را تکرار کرد، بار دوم نیز «جبرئیل» این کار را کرد، و همان جواب را شنید، و در سومین بار گفت: «اقْرَأْ بِاسْمِ رَبِّكَ الَّذِي خَلَقَ...» (تا آخر آیات پنجگانه).

این سخن را گفت، و از دیده پیامبر(صلی الله علیه وآله) پنهان شد.

رسول خدا(صلی الله علیه وآله) که با دریافت نخستین اشعه وحی، سخت خسته شده بود، به سراغ (خانه) «خدیجه» آمده، فرمود: زَمُّونِي وَ دَثُّونِي: «مرا بپوشانید و جامه ای بر من بیفکنید تا استراحت کنم». (۱)

«طبرسی» در «مجمع البیان» نیز نقل می کند: «رسول خدا(صلی الله علیه وآله) به «خدیجه» فرمود: هنگامی که تنها می شوم، ندائی می شنوم (و نگرانم!).»

«خدیجه» عرض کرد: خداوند جز خیر، درباره تو کاری نخواهد کرد؛ چرا که به خدا سوگند، تو امانت را ادا می کنی، صله رحم به جا می آوری، در سخن گفتن راستگو هستی.

«خدیجه» می گوید: بعد از این ماجرا به سراغ «ورقه بن نوفل» رفتیم، (او از آگاهان عرب و عموزاده «خدیجه» بود) رسول الله(صلی الله علیه وآله) آنچه را دیده بود برای «ورقه» بیان کرد.

«ورقه» گفت: هنگامی که آن منادی به سراغ تو می آید، دقت کن، ببین چه می شنوی؟ سپس برای من نقل کن.

پیامبر(صلی الله علیه وآله) در خلوتگاه خود این را شنید که می گوید: ای محمد! بگو: بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ

الرَّحِيمِ الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ تَا وَلَا الضَّالِّينَ ، و بگو : لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ ، آن گاه حضرت به سراغ «ورقه» رفت و مطلب را برای او بازگو کرد .

«ورقه» گفت : بشارت بر تو ! باز هم بشارت بر تو ! من گواهی می دهم تو همان هستی که «عیسی بن مریم» (علیها السلام) بشارت داده است ! و تو شریعتی همچون «موسی» (علیه السلام) داری ، تو پیامبر مرسلی ، و به زودی بعد از این روز ، مأمور به جهاد می شوی و اگر من آن روز را درک کنم ، در کنار تو جهاد خواهم کرد» ! .

هنگامی که «ورقه» از دنیا رفت ، رسول خدا (صلی الله علیه و آله) فرمود : «من این روحانی را در بهشت (بهشت برزخی) دیدم ، در حالی که لباس حریر بر تن داشت ، زیرا او به من ایمان آورد و مرا تصدیق کرد» . (۲)

البته ، در بعضی از کلمات مفسرین ، یا کتب تاریخ ، مطالب ناموزونی درباره این فصل از زندگی پیغمبر اکرم (صلی الله علیه و آله) به چشم می خورد ، که مسلماً از احادیث مجعول و اسرائیلیات است ، مثل این که : پیغمبر بعد از ماجرای نخستین نزول وحی ، بسیار ناراحت شد و از این ترسید که القائنات شیطانی باشد ! یا چند بار تصمیم گرفت خود را از کوه به زیر پرتاب کند ! و امثال این لاطائلات که نه با مقام شامخ نبوت سازگار است و نه با آنچه در تاریخ از عقل و درایت فوق العاده پیامبر (صلی الله علیه و آله) ، مدیریت ، شکیبائی

، تسلط بر نفس و اعتماد او ثبت شده است . (۳)

به نظر می رسد : این گونه روایات ضعیف و رکیک ، ساخته و پرداخته دشمنان اسلام است و خواسته اند : هم اسلام را زیر سؤال برند و هم شخص پیغمبر اکرم (صلی الله علیه وآله) را ، با توجه به آنچه گفته شد ، به سراغ تفسیر آیات می رویم .

پی نوشتها

۱ . «ابوالفتوح رازی» ، ج ۱۲ ، ص ۹۶ (با کمی تلخیص) ؛ «قرطبی» ، ج ۲۰ ، ص ۱۱۸ همین معنی را بسیاری از مفسران عامه و خاصه با شاخ و برگ های بیشتری که بعضی قابل قبول نیست نقل کرده اند .

۲ . «مجمع البیان» ، ذیل آیات مورد بحث .

۳ . از دیدگاه بعضی ، حتی آنچه در مورد دیدار «خدیجه» و رسول خدا (صلی الله علیه وآله) با «ورقه» نقل شده نیز نمی تواند درست باشد ؛ زیرا با توجه به مسائلی که از زمان کودکی برای آن حضرت پیش آمده بود ، و آنچه در ایام جوانی برای آن حضرت رخ می داد که «خدیجه» نیز از همین نکات به شخصیت عظیم او پی برد و شخصاً او را به همسری خویش برگزید ، مراقبت و حفاظت ویژه ای که «عبدالمطلب» و «ابوطالب» از او می کردند ، و آنچه امیرمؤمنان (علیه السلام) در خطبه «قاصعه» فرموده که خداوند فرشته عظیم خود را مأمور تربیت او کرد ، همه بازگو کننده آن است که آن حضرت از رسالت خویش خبر داشت و نیاز به تأیید «ورقه» نداشت .

شأن نزول : یک شب برابر هزار ماه

در روایتی آمده که پیغمبر اکرم (صلی الله علیه

وآله) در خواب دید «بنی امیه» از منبر او بالا رفته اند ، این امر بر پیامبر گران آمد و ناراحت شد ، سوره «قدر» نازل گردید و پیامبر را تسلی دارد (لذا بعضی «لَيْلَةُ الْقَدْرِ خَيْرٌ مِنْ أَلْفِ شَهْرٍ» را ناظر به مدت حکومت «بنی امیه» که حدود یک هزار ماه بود می دانند) و می دانیم : مسجد و منبر در «مدینه» تشکیل شد ، نه در «مکه» . (۱)

اما ، معروف چنان که گفتیم : ز «مکی» بودن است ، و این روایت ممکن است از قبیل تطبیق باشد ، نه شأن نزول .

پی نوشتها

۱ . «روح المعانی» ، ج ۳۰ ، ص ۱۸۸ و «درّ المثور» ، ج ۶ ، ص ۳۷۱ ز «بحار الانوار» ، ج ۱۸ ، ص ۱۲۸ ، و ج ۴۴ ، ص ۵۸ ز «قرطبی» ، ج ۲۰ ، ص ۱۳۳ .

شأن نزول : سوگند به اسب های میدان نبرد

در حدیثی آمده است که ، این سوره بعد از جنگ «ذات السلاسل» نازل شد و

ماجرا چنین بود :

در سال هشتم هجرت ، به پیغمبر اکرم (صلی الله علیه وآله) خبر دادند : دوازده هزار سوار در سرزمین «یابس» جمع شده ، با یکدیگر عهد کرده اند : تا پیامبر (صلی الله علیه وآله) و علی (علیه السلام) را به قتل نرسانند و جماعت مسلمین را متلاشی نکنند ، از پای ننشینند !

پیغمبر اکرم (صلی الله علیه وآله) جمع کثیری از یاران خود را به سرکردگی بعضی از صحابه ، به سراغ آنها فرستاد ، ولی بعد از گفتگوهای بدون نتیجه ، باز گشتند ، سرانجام ، پیغمبر اکرم (صلی الله علیه وآله) ، علی (علیه السلام) را با

گروه کثیری از مهاجر و انصار به نبرد آنها اعزام داشت .

آنها به سرعت به سوی منطقه دشمن حرکت کردند ، به دشمن خبر رسید که علی بن ابیطالب (علیه السلام) وارد منطقه شده ، آنها برای مقابله حاضر شدند ، امام (علیه السلام) نخست ، اسلام را بر آنها عرضه داشت ، ولی نپذیرفتند ، و اظهار داشتند جز جنگ و کشتار به عمل دیگری راضی نخواهیم شد ، وعده نبرد فردا .

امام (علیه السلام) پذیرفت ، و دستور داد نیروها اسب های خود را علف دهند ، زین بر آنها نهند و آماده کارزار باشند ، و صبحگاهان که هنوز هوا تاریک بود ، دشمن را در حلقه محاصره گرفته ، به آنها حمله کردند و آنان را درهم شکستند ، عده ای را کشتند ، زنان و فرزندانشان را اسیر ، و اموال فراوانی را به غنیمت گرفتند .

سوره «و العادیات» نازل شد ، در حالی که هنوز سربازان اسلام به «مدینه» باز نگشته بودند ، پیغمبر خدا (صلی الله علیه و آله) آن روز برای نماز صبح آمد ، و این سوره را در نماز ، تلاوت فرمود ، بعد از پایان نماز ، اصحاب عرض کردند : این سوره ای است که ما تا به حال نشنیده بودیم ! .

فرمود : آری ، علی (علیه السلام) بر دشمنان پیروز شد ، و «جبرئیل» دیشب با آوردن این سوره ، به من بشارت داد .

چند روز بعد ، علی (علیه السلام) با غنائم و اسیران به «مدینه» وارد شد . (۱)

بعضی معتقدند : این یکی از مصادیق روشن آیه است ، نه شأن نزول

پی نوشتها

۱. «بحار الانوار»، ج ۲۱، ص ۶۸ به بعد؛ «مجمع البیان»، ذیل آیات مورد بحث و بعضی تواریخ دیگر.

شأن نزول: تفاخر و زیادت طلبی نا به جا، از بی خردی است

مفسران معتقدند: این سوره درباره قبائلی نازل شد که بر یکدیگر تفاخر می کردند، و با کثرت نفرات و جمعیت، یا اموال و ثروت خود، بر یکدیگر مباحثات می نمودند، تا آنجا که برای بالا بردن آمار نفرات قبیله، به گورستان می رفتند و قبرهای مردگان هر قبیله را می شمردند!

ولی، بعضی آن را ناظر به دو قبیله از قبائل «قریش» در «مکه» می دانند، و بعضی دو قبیله از قبائل انصار پیامبر (صلی الله علیه وآله) در «مدینه» و بعضی تفاخر «یهود» را بر دیگران. (۱)

هر چند «مکی» بودن آن صحیح تر به نظر می رسد.

اما، مسلم است که این شأن نزول ها هر چه باشد، هرگز مفهوم آیه را محدود نمی کند.

پی نوشتها

۱. «مجمع البیان»، ذیل آیات مورد بحث؛ «المیزان»، ج ۲۰، ص ۳۵۳؛ «قرطبی»، ج ۲۰، ص ۱۶۸.

شأن نزول:

وای بر عیب جویان و طعنه زنان

جمعی از مفسران چنین گفته اند: آیات این سوره، درباره «ولید بن مغیره» نازل شده است، که در پشت سر پیغمبر اکرم (صلی الله علیه وآله) غیبت می کرد، و در پیش رو طعن و استهزاء می نمود.

بعضی دیگر، آن را درباره افراد دیگری از سران شرک و دشمنان کینه توز و سرشناس اسلام مانند: «اخنس بن شریق»،

«امیه بن خلف» و «عاص بن وائل» دانسته اند . (۱)

ولی ، چنانچه این شأن نزول ها را بپذیریم ، باز عمومیت مفهوم آیات شکسته نمی شود ، بلکه شامل تمام کسانی است که دارای این صفاتند .

پی نوشتها

۱ . «مجمع البیان» ، ذیل آیات مورد بحث / «المیزان» ، ج ۲۰ ، ص ۳۶۰ / «قرطبی» ، ج ۲۰ ، ص ۱۸۳ .

شأن نزول : مگر داستان اصحاب فیل را نشنیده ای؟!

در حدیثی از امام علی بن الحسین (علیه السلام) می خوانیم : «ابوطالب همواره با شمشیرش از پیغمبر اکرم (صلی الله علیه و آله) دفاع می کرد تا آنجا که می فرماید : (روزی) «ابوطالب» عرض کرد : فرزند برادر ! آیا تو مبعوث به همه مردم شده ای ، یا تنها به قوم خودت؟

پیغمبر (صلی الله علیه و آله) فرمود : نه ، مبعوث به جمیع انسان ها شده ام ، از سفید و سیاه ، عربی و عجمی ، سوگند به کسی که جانم در دست او است ، که من همه انسان های سفید پوست و سیاه پوست را به این آئین دعوت می کنم ، و تمام کسانی را که بر قله کوه ها و دریاها هستند به این آئین فرا می خوانم ، و من تمام کسانی که به زبان های فارسی و رومی سخن می گویند را به سوی هدایت دعوت می کنم .

هنگامی که این سخن به گوش قریش رسید ، در حیرت فرو رفتند و گفتند : آیا گوش به سخنان فرزند برادرت نمی دهی که چه می گوید؟

به خدا سوگند اگر مردم فارس و روم این سخنان را بشنوند ، ما را از سرزمینمان

می ربایند

! و سنگ های خانه کعبه را قطعه قطعه جدا می کنند! اینجا بود که خداوند آیه شریفه وَ قَالُوا إِنَّا نَتَّبِعُ الْهُدَى مَعَكَ تَتَخَطَّفُ مِنْ أَرْضِنَا أَوْ لَمْ نُمَكِّنْ لَهُمْ حَرَمًا آمِنًا يُجِبِي إِلَيْهِ ثَمَرَاتُ كُلِّ شَيْءٍ : «آنها گفتند: اگر ما هدایت را با تو بپذیریم (و از تو تبعیت کنیم) ما را از سرزمینمان می ربایند! ، آیا ما آنها را در حرم امنی که ثمرات هر چیز را به سوی آن می آورند جای ندادیم؟» (۱)

و درباره این سخن آنها که خانه کعبه را متلاشی می کنند ، سوره «فیل» را نازل کرد» (و به آنها گوشزد نمود : هیچ کس قادر بر چنین کاری نیست) . (۲)

داستان اصحاب الفیل

مفسران و مورخان این داستان را به صورت های مختلفی نقل کرده اند ، و در سال وقوع آن نیز گفتگو دارند ، اما اصل داستان آن چنان مشهور است که در ردیف اخبار متواتر قرار گرفته ، و ما آن را طبق روایات معروف که از «سیره ابن هشام» ، «بلوغ الارب» ، «بحار الانوار» و «مجمع البیان» خلاصه کرده ایم ، می آوریم :

«ذونواس» پادشاه «یمن» ، مسیحیان «نجران» را که در نزدیکی آن سرزمین می زیستند ، تحت شکنجه شدید قرار داد ، تا از آئین مسیحیت بازگردند ، (قرآن این ماجرا را به عنوان «اصحاب الاخدود» در سوره «بروج» آورده ، و ما آن را در تفسیر همان سوره مشروحاً بیان کردیم) .

بعد از این جنایت بزرگ ، مردی به نام «دوس» از میان آنها جان سالم به در برد ، و خود

را به «قیصر روم» که بر آئین مسیح بود رسانید ، و ماجرا را برای او شرح داد .

از آنجا که فاصله میان «روم» و «یمن» زیاد بود ، «قیصر» نامه ای به «نجاشی» سلطان «حبشه» نوشت ، تا انتقام نصارای «نجران» را از «ذونواس» بگیرد ، و نامه را با همان شخص برای «نجاشی» فرستاد .

«نجاشی» سپاهی عظیم بالغ بر هفتاد هزار نفر به فرماندهی شخصی به نام «اریاط» روانه «یمن» کرد ، «ابرهه» نیز یکی از فرماندهان این سپاه بود .

«ذونواس» شکست خورد ، و «اریاط» حکمران «یمن» شد ، بعد از مدتی ، «ابرهه» بر ضد او قیام کرد ، او را از بین برد و بر جای او نشست .

خبر این ماجرا به «نجاشی» رسید ، تصمیم گرفت «ابرهه» را سرکوب کند ، «ابرهه» برای نجات خود ، موهای سر را تراشید ، و با مقداری از خاک «یمن» به نشانه تسلیم کامل نزد «نجاشی» فرستاده ، و بدین وسیله اعلام وفاداری کرد .

«نجاشی» چون چنین دید ، او را بخشید و در پست خود ابقا نمود .

در این هنگام ، «ابرهه» برای اثبات خوش خدمتی ، کلیسای بسیار زیبا و مهمی بنا کرد که مانند آن در آن زمان در کره زمین وجود نداشت ، و به دنبال آن تصمیم گرفت مردم «جزیره عربستان» را به جای «کعبه» به سوی آن فراخواند ، و تصمیم گرفت : آنجا را کانون حج عرب سازد ، و مرکزیت مهم «مکه» را به آنجا منتقل کند .

برای همین منظور ، مبلغان بسیاری به اطراف ،

و در میان قبائل عرب و سرزمین «حجاز» فرستاد، اعراب که سخت به «مکه» و «کعبه» علاقه داشتند و آن را از آثار بزرگ «ابراهیم» خلیل می دانستند، احساس خطر کردند.

طبق بعضی از روایات، گروهی آمدند و مخفیانه «کلیسا» را آتش زدند، و طبق نقل دیگری، بعضی آن را مخفیانه آلوده و ملوث ساختند، و به این ترتیب در برابر این دعوت بزرگ، عکس العمل شدید نشان دادند و معبد «ابرهه» را بی اعتبار کردند.

«ابرهه» سخت خشمگین شد، و تصمیم گرفت خانه «کعبه» را به کلی ویران سازد، تا هم انتقام گرفته باشد، و هم عرب را متوجه معبد جدید کند، با لشکر عظیمی که بعضی از سوارانش از «فیل» استفاده می کردند عازم «مکه» شد.

هنگامی که نزدیک «مکه» رسید کسانی را فرستاد تا شتران و اموال اهل «مکه» را به غارت آورند، و در این میان، دوستان شتر از «عبدالمطلب» غارت شد.

«ابرهه» کسی را به داخل «مکه» فرستاد و به او گفت: بزرگ «مکه» را پیدا کند، و به او بگوید: «ابرهه» پادشاه «یمن» می گوید: من برای جنگ نیامده ام، تنها برای این آمده ام که این خانه کعبه را ویران کنم، اگر شما دست به جنگ نبرید، نیازی به ریختن خونتان ندارم!

فرستاده «ابرهه» وارد «مکه» شد و از رئیس و شریف «مکه» جستجو کرد، همه، «عبدالمطلب» را به او نشان دادند، ماجرا را نزد «عبدالمطلب» بازگو کرد، «عبدالمطلب»

نیز گفت: ما توانائی جنگ با شما را نداریم، و اما خانه کعبه را، خداوند خودش حفظ می کند.

فرستاده «ابرهه» به «عبدالمطلب» گفت: باید با من نزد او بیائی، هنگامی که «عبدالمطلب» وارد بر «ابرهه» شد، او سخت تحت تأثیر قامت بلند و قیافه جذاب و ابهت فوق العاده «عبدالمطلب» قرار گرفت، تا آنجا که «ابرهه» برای احترام او از جا برخاست، روی زمین نشست، و «عبدالمطلب» را در کنار دست خود جای داد؛ زیرا نمی خواست او را روی تخت در کنار خود بنشانند، سپس به مترجمش گفت: از او بپرس حاجت تو چیست؟!

به مترجم گفت: حاجتم این است که دویست شتر را از من به غارت برده اند، دستور دهید اموالم را بازگردانند.

«ابرهه» سخت از این تقاضا در عجب شد، و به مترجمش گفت: به او بگو: هنگامی که تو را دیدم عظمتی از تو در دلم جای گرفت، اما این سخن را که گفتی در نظرم کوچک شدی، تو درباره دویست شترت سخن می گوئی، اما درباره «کعبه» که دین تو و اجداد تو است و من برای ویرانیش آمده ام، مطلقاً سخنی نمی گوئی؟!

«عبدالمطلب» گفت: أَنَا رَبُّ الْإِبِلِ، وَإِنَّ لِي نَبِيًّا رَبًّا سَيَمْنَعُهُ! : «من صاحب شترانم، و این خانه صاحبی دارد که از آن دفاع می کند» (این سخن، «ابرهه» را تکان داد و در فکر فرو رفت).

«عبدالمطلب» به «مکه» آمد، و به

مردم اطلاع داد: به کوه های اطراف پناهنده

شوند، و خودش با جمعی کنار خانه کعبه آمد تا دعا کند و یاری طلبد، دست در حلقه درِ خانه کعبه کرد و اشعار معروفش را خواند:

لَا هُمْ إِنَّ الْمَرْءَ يَمْنَعُ رَحْلَهُ فَاَمْنَعُ رِحَالِكَ *** لَا يَغْلِبَنَّ صَلِيْبُهُمْ وَ مِحَالُهُمْ اَبْدًا مِحَالِكَ !
جَرُّوْا جَمِيْعَ بِلَادِهِمْ وَ الْفَيْلَ كَيْ يَسْبُوْا عِيَالِكَ *** لَا هُمْ اِنَّ الْمَرْءَ يَمْنَعُ رَحْلَهُ فَاَمْنَعُ عِيَالِكَ
وَ اَنْصُرْ عَلٰى آلِ الصَّلِيْبِ وَ عَابِدِيْهِ الْيَوْمَ اَلَيْكَ : (۳)

«خداوندا! هر کس از خانه خود دفاع می کند، تو خانه ات را حفظ کن!»!

«هرگز مباد روزی که صلیب آنها و قدرتشان بر نیروهای تو غلبه کنند».

«آنها تمام نیروهای بلاد خویش و فیل را با خود آورده اند تا ساکنان حرم تو را اسیر کنند».

«خداوندا! هر کس از خانواده خویش دفاع می کند، تو نیز از ساکنان حرم امنت دفاع کن».

«و امروز ساکنان این حرم را بر آل صلیب و عبادت کنندگانش یاری فرما».

سپس «عبدالمطلب» به یکی از دره های اطراف «مکه» آمد و در آنجا با جمعی از «قریش» پناه گرفت، و به یکی از فرزندانش دستور داد: بالای کوه «ابوقبیس» برو، ببیند چه خبر می شود.

فرزندش به سرعت نزد پدر آمده، گفت: پدر! ابری سیاه از ناحیه دریا (دریای احمر) به چشم می خورد که به سوی سرزمین ما می آید، «عبدالمطلب» خرسند شد، صدا زد: یا مَعْشَرَ قُرَيْشِ! اَدْخُلُوا مَنَازِلَكُمْ فَقَدْ اَتَاكُمْ اللّٰهُ بِالنَّصْرِ

مِنْ عِنْدِهِ : «ای جمعیت قریش ! به منزل های خود بازگردید که نصرت الهی به سراغ شما آمد» این از یکسو .

از سوی دیگر ، «ابرهه» سوار بر «فیل» معروفش که «محمود» نام داشت با لشکر انبوهش برای درهم کوبیدن کعبه از کوه های اطراف سرازیر «مکه» شد ، ولی هر چه بر «فیل» خود فشار می آورد پیش نمی رفت ، اما هنگامی که سر او را به سوی «یمن» باز می گرداند ، به سرعت حرکت می کرد ، «ابرهه» از این ماجرا سخت متعجب شد و در حیرت فرو رفت .

در این هنگام ، پرنده گانی از سوی دریا فرا رسیدند ، همانند پرستوها و هر یک از آنها سه عدد سنگریزه با خود همراه داشت ، یکی به منقار و دو تا در پنجه ها ، تقریباً به اندازه نخود ، این سنگریزه ها را بر سر لشکریان «ابرهه» فرو ریختند ، به هر کدام از آنها اصابت می کرد هلاک می شد ، و بعضی گفته اند : سنگریزه ها به هر جای بدن آنها می خورد ، سوراخ می کرد و از طرف مقابل خارج می شد .

وحشت عجیبی بر تمام لشکر «ابرهه» سایه افکند ، آنها که زنده مانده بودند پا به فرار گذاشتند ، و راه «یمن» را سؤال می کردند که باز گردند ، ولی پیوسته در وسط جاده مانند برگ خزان به زمین می ریختند .

خود «ابرهه» نیز مورد اصابت سنگی واقع شد و مجروح گشت ، و او را به «صنعاء» (پایتخت یمن) بازگرداندند و در آنجا چشم از دنیا پوشید

بعضی گفته اند: اولین بار که بیماری «حصبه» و «آبله» در سرزمین عرب دیده شد، آن سال بود.

تعداد فیل هائی را که «ابرهه» با خود آورده بود، بعضی همان فیل «محمود» و بعضی هشت فیل و بعضی ده، و بعضی دوازده نوشته اند.

و در همین سال، مطابق مشهور، پیغمبر اکرم (صلی الله علیه و آله) تولد یافت، و جهان به نور وجودش روشن شد، لذا جمعی معتقدند: میان این دو، رابطه ای وجود داشته.

به هر حال، اهمیت این حادثه بزرگ به قدری بود که، آن سال را «عام الفیل» (سال فیل) نامیدند و مبدأ تاریخ عرب شناخته شد. (۴)

پی نوشتها

۱. قصص، آیه ۵۷.

۲. «نور الثقلین»، ج ۴، ص ۱۳۵، و ج ۵، ص ۶۶۹، ح ۸؛ «روضه الواعظین» الفتال نیشابوری، ص ۵۴.

۳. مورخان و مفسران، اشعار فوق را مختلف آورده اند، آنچه در بالا آمد خلاصه ای است از ترکیبی از نقل های مختلف.

۴. «سیره ابن هشام»، ج ۱، ص ۳۸ تا ۶۲، «بلوغ الارب»، ج ۱، ص ۲۵۰ تا ۲۶۳، «بحار الانوار»، ج ۱۵، ص ۱۳۰ به بعد و «مجمع البیان»، ذیل آیات مورد بحث.

شان نزول: آثار تکذیب دین در امور زندگی

در شان نزول این سوره، بعضی گفته اند: درباره «ابوسفیان» نازل شده، که هر روز دو شتر بزرگ نحر می کرد، و خود، اطرافیان و یارانش از آن استفاده

می نمودند ، اما روزی یتیمی آمد و تقاضای چیزی کرد ، او با عصایش بر او زد و او را دور کرد .

بعضی دیگر گفته اند : آیه درباره «ولید بن مغیره» یا «عاص بن وائل» نازل شده است . (۱)

پی نوشتها

۱ . «مجمع البیان» ، ذیل آیات مورد بحث ؛ «بحار الانوار» ، ج ۱۸ ، ص ۱۷۵ ؛ «قرطبی» ، ج ۲۰ ، ص ۲۱۰ .

شأن نزول : به تو کوثر دادیم !

در شأن نزول این سوره ، می خوانیم : «عاص بن وائل» که از سران مشرکان بود ، پیغمبر اکرم (صلی الله علیه وآله) را به هنگام خارج شدن از مسجد الحرام ملاقات کرد ، و مدتی با حضرت گفتگو نمود ، گروهی از سران «قریش» در مسجد نشسته بودند ، این منظره را از دور مشاهده کردند .

هنگامی که «عاص بن وائل» وارد مسجد شد ، به او گفتند : با که صحبت می کردی؟ گفت : با این مرد «ابتر» !

این تعبیر را به خاطر این انتخاب کرد ، که «عبدالله» پسر پیغمبر اکرم (صلی الله علیه وآله) از دنیا رفته بود ، و عرب کسی را که پسر نداشت «ابتر» (یعنی بلا عقب) می نامید ، و لذا «قریش» این نام را بعد از فوت پسر پیغمبر برای حضرت انتخاب کرده بود (سوره فوق نازل شد و پیغمبر اکرم (صلی الله علیه وآله) را به نعمت های بسیار و کوثر بشارت داد ، و دشمنان او را ابتر خوانند) . (۱)

توضیح این که : پیغمبر اکرم (صلی الله علیه وآله) دو فرزند پسر از بانوی اسلام «خدیجه» داشت : یکی «قاسم» و دیگری «طاهر» که

او را «عبداللّه» نیز می نامیدند، و هر دو در «مکه» از دنیا رفتند، و پیغمبر اکرم (صلی الله علیه وآله) فاقد فرزند پسر شد، این موضوع زبان بدخواهان «قریش» را گشود، و کلمه «ابتر» را برای حضرتش انتخاب کردند. (۲)

آنها طبق سنت خود، برای فرزند پسر اهمیت فوق العاده ای قائل بودند، او را تداوم بخش برنامه های پدر می شمردند، بعد از این ماجرا، آنها فکر می کردند با رحلت پیغمبر اکرم (صلی الله علیه وآله) برنامه های او به خاطر نداشتن فرزند ذکور، تعطیل خواهد شد و خوشحال بودند.

قرآن مجید نازل شد و به طرز اعجاز آمیزی در این سوره، به آنها پاسخ گفت، و خبر داد: دشمنان او ابتر خواهند بود، و برنامه اسلام و قرآن هرگز قطع نخواهد شد، بشارتی که در این سوره داده شده از یکسو، ضربه ای بود بر امیدهای دشمنان اسلام، و از سوی دیگر، تسلی خاطر می بود به رسول الله (صلی الله علیه وآله) که بعد از شنیدن این لقب زشت و توطئه دشمنان، قلب پاکش غمگین و مکدر شده بود.

پی نوشتها

۱. «مجمع البیان»، ذیل آیات مورد بحث؛ «بحار الانوار»، ج ۱۷، ص ۲۰۳.

۲. پیغمبر اکرم (صلی الله علیه وآله) صاحب فرزند ذکور دیگری به نام «ابراهیم» از «ماریه قبطیه» در «مدینه» در سال هشتم هجرت شد، ولی اتفاقاً او نیز قبل از آن که به دو سالگی برسد چشم از دنیا پوشید و وفات او قلب پیامبر (صلی الله

علیه وآله) را آزد .

شأن نزول : هرگز معبودان شما را نمی پرستم

در روایات آمده است : «این سوره درباره گروهی از سران مشرکان «قریش» نازل شده ، مانند «ولید بن مغیره» ، «عاص بن وائل» ، «حارث بن قیس» ، «امیه بن خلف» و . . . گفتند : ای محمّد ! تو بیا از آئین ما پیروی کن ، ما نیز از آئین تو پیروی می کنیم ، و تو را در تمام امتیازات خود شریک می سازیم ، یک سال تو خدایان ما را عبادت کن ! و سال دیگر ما خدای تو را عبادت می کنیم ، اگر آئین تو بهتر باشد ، ما در آن با تو شریک شده ایم ، و بهره خود را گرفته ایم ، و اگر آئین ما بهتر باشد تو در آئین ما شریک شده و بهره ات را از آن گرفته ای !

پیغمبر(صلی الله علیه وآله) فرمود : پناه بر خدا که من چیزی را همتای او قرار دهم !

گفتند : لااقل بعضی از خدایان ما را لمس کن و از آنها تبرک بجوی ، ما تصدیق تو می کنیم و خدای تو را می پرستیم !

پیامبر(صلی الله علیه وآله) فرمود : من منتظر فرمان پروردگارم هستم .

در این هنگام ، سوره «قل یا ایها الکافرون» نازل شد ، رسول الله به مسجد الحرام آمد ، در حالی که جمعی از سران «قریش» در آنجا جمع بودند ، بالای سر آنها ایستاد ، و این سوره را تا آخر بر آنها خواند ، آنها وقتی پیام این سوره را شنیدند کاملاً مأیوس شدند ، و حضرت

۱. این شأن نزول را بسیاری از مفسران ، با مختصر اختلافی در عبارات ، در تفاسیر خود آورده اند ، از جمله : «طبرسی» در «مجمع البیان» ، ذیل آیات مورد بحث و «قرطبی» در تفسیرش در ج ۲۰ ، ص ۲۲۵ و «ابوالفتوح رازی» در تفسیر خود و «سیوطی» در «در المنثور» .

شأن نزول : مرگ بر ابولهب !

از «ابن عباس» نقل شده : هنگامی که آیه «وَ اَنْذِرْ عَشِيْرَتَكَ الْاَقْرَبِيْنَ» نازل شد و پیغمبر مأموریت یافت فامیل نزدیک خود را انداز کند و به اسلام دعوت نماید (دعوت خود را علنی سازد) پیغمبر اکرم (صلی الله علیه و آله) بر فراز کوه «صفا» آمده ، فریاد زد : «یا صَیِّحَاةُ» ! (این جمله را عرب زمانی می گفت که مورد هجوم غافلگیرانه دشمن قرار می گرفت ، برای این که همه را با خبر سازند و به مقابله برخیزند ، کسی صدا می زد : «یا صَیِّحَاةُ» ! انتخاب کلمه «صباح» به خاطر این بود که ، هجوم های غافلگیرانه غالباً در اوّل صبح واقع می شد) .

هنگامی که مردم «مکه» این صدا را شنیدند ، گفتند : کیست که فریاد می کشد؟

گفته شد : «محمّد» است ، جمعیت به سراغ حضرتش رفتند ، او قبائل عرب را با نام صدا زد ، و با صدای او جمع شدند ، فرمود : به من بگوئید : اگر به شما خبر دهم که سواران دشمن از کنار این کوه به شما حملهور می شوند ، آیا مرا تصدیق خواهید کرد؟

در پاسخ گفتند : ما هرگز از تو دروغی نشنیده ایم

فرمود: اِنِّي نَذِيرٌ لَّكُمْ بَيْنَ يَدَيِّ عَذَابِ شَدِيدٍ: «من شما را در برابر عذاب شدید الهی انداز می‌کنم» (شما را به توحید و ترک بت‌ها دعوت می‌نمایم).

هنگامی که «ابولهب» این سخن را شنید گفت: تَبَّأَ لِمَكَ! أَمَا جَمَعْتَنَا إِلَّا لِهَذَا؟! «زیان و مرگ بر تو باد! آیا تو فقط برای همین سخن ما را جمع کردی؟!»

در این هنگام بود که، این سوره نازل شده: تَبَّتْ يَدَا أَبِي لَهَبٍ وَتَبَّ: «زیان و هلاکت بر دستان ابولهب باد که زیانکار و هلاک شده است».

بعضی در اینجا افزوده اند: هنگامی که همسر «ابولهب» (نامش «ام جمیل» بود) با خبر شد که این سوره درباره او و همسرش نازل شده، به سراغ پیغمبر اکرم (صلی الله علیه و آله) آمد، در حالی که آن حضرت را نمی‌دید، سنگی در دست داشت و گفت: من شنیده‌ام «محمّد» مرا هجو کرده، به خدا سوگند اگر او را بیابم با همین سنگ بر دهانش می‌زنم! من خودم نیز شاعرم! سپس به اصطلاح، اشعاری در مذمت پیغمبر و اسلام بیان کرد. (۱)

خطر «ابولهب» و همسرش برای اسلام و عداوت آنها منحصر به این نبود، و اگر می‌بینیم قرآن لبه تیز حمله را متوجه آنها کرده و با صراحت از آنها نکوهش می‌کند، دلائلی بیش از این دارد که بعداً به خواست خدا به آن اشاره خواهد شد.

پی نوشتها

(با کمی تلخیص)، همین مضمون را با تفاوتی «طبرسی» در «مجمع البیان»، ذیل آیات مورد بحث و «ابن اثیر» در «الکامل»، ج ۲، ص ۶۰، و «درّ المنثور» و «ابوالفتوح رازی» و «فخر رازی» و «فی ظلال القرآن» در تفسیر این سوره نقل کرده اند.

شأن نزول: توصیف کامل از خدا

در شأن نزول این سوره، از امام صادق (علیه السلام) چنین نقل شده: «یهود از رسول الله (صلی الله علیه و آله) تقاضا کردند، خداوند را برای آنها توصیف کند، پیغمبر (صلی الله علیه و آله) سه روز سکوت کرد و پاسخی نگفت، تا این سوره نازل شد و پاسخ آنها را بیان کرد».

در بعضی از روایات آمده: این سؤال کننده «عبدالله بن صوریا» یکی از سران معروف یهود بود، و در روایت دیگری آمده: «عبدالله بن سلام» چنین سؤالی را از پیغمبر اکرم (صلی الله علیه و آله) در «مکه» کرد، سپس ایمان آورد، و ایمان خود را همچنان مکتوم می داشت.

در روایات دیگری آمده است: مشرکان «مکه» چنین سؤالی را کرده اند.

در بعضی از روایات نیز آمده: سؤال کنندگان، گروهی از مسیحیان «نجران» بودند. (۱)

در میان این روایات، تضادی وجود ندارد؛ زیرا ممکن است این سؤال از ناحیه همه آنها مطرح شده باشد، و این خود دلیلی است بر عظمت فوق العاده این سوره، که سوره فلق پاسخگوی سؤالات افراد و اقوام مختلف است.

پی نوشتها

۱. «المیزان»، ج ۲۰، ص ۵۴۶؛ «مجمع البیان»، ذیل آیات مورد بحث؛ «قرطبی»، ج

شأن نزول : پناه به شکافنده افق تاریک !

درباره شأن نزول این سوره ، روایاتی در غالب کتب تفسیر نقل شده ، که مطابق آنها پیغمبر اکرم (صلی الله علیه وآله) به وسیله بعضی از یهود مورد سحر قرار گرفته ، بیمار شده بود ، «جبرئیل» نازل شد و محل ابزار سحر را که در چاهی پنهان کرده بودند نشان داد ، آن را بیرون آوردند ، سپس این سوره را خواندند ، و حال پیغمبر اکرم (صلی الله علیه وآله) بهبود یافت . (۱)

ولی ، مرحوم «طبرسی» و بعضی دیگر از محققان ، این گونه روایات را که سند آن فقط به دو نفر «ابن عباس» و «عایشه» منتهی می شود ، زیر سؤال قرار داده اند ؛ زیرا :

اولاً سوره ، طبق مشهور «مکی» است و لحن آن نیز لحن سوره های «مکی» را دارد ، در حالی که درگیری پیامبر (صلی الله علیه وآله) با یهود در «مدینه» بوده است و این خود دلیلی است بر عدم اصالت این گونه روایات .

از سوی دیگر ، اگر پیغمبر اکرم (صلی الله علیه وآله) به این آسانی مورد سحر ساحران قرار گیرد ، تا آنجا که بیمار شود و در بستر بیفتد ، به آسانی ممکن است او را از مقاصد بزرگش بازدارند ، مسلماً خداوندی که او را برای چنان مأموریت و رسالت عظیمی فرستاده ، از نفوذ سحر ساحران حفظ خواهد کرد ، تا مقام والای نبوت بازیچه دست آنها نشود .

از سوی سوم ، اگر بنا شود سحر در جسم پیغمبر (صلی الله علیه وآله) اثر بگذارد ، ممکن است این توهم در مردم پیدا

شود که سحر در روح او نیز مؤثر است، و ممکن است افکارش دستخوش سحر ساحران گردد، و این معنی اصل اعتماد به پیامبر (صلی الله علیه و آله) را در افکار عمومی متزلزل می سازد.

لذا قرآن مجید این معنی را نفی می کند که پیغمبر «مسحور» شده باشد، می فرماید: وَقَالَ الظَّالِمُونَ إِن تَتَّبِعُونَ إِلَّا رَجُلًا مَسْحُورًا * أَنْظِرْ كَيْفَ ضَرَبُوا لَكَ الْأَمْثَالَ فَضَلُّوا فَلَا يَسْتَطِيعُونَ سَبِيلًا: «ظالمان گفتند: شما از یک انسان سحره شده ای پیروی می کنید * ببین چگونه برای تو مثل ها زدند و گمراه شدند؟ آن چنان که نمی توانند راه را پیدا کنند!» (۲)

«مسحور» در اینجا خواه به معنی کسی باشد که از نظر عقلی سحر شده یا در جسمش، در هر صورت گواه بر مقصود ما است

به هر حال، با چنین روایات مشکوکی، نمی توان قداست مقام نبوت را زیر سؤال برد، و در فهم آیات بر آنها تکیه کرد.

پی نوشتها

۱. «مجمع البیان»، ذیل آیات مورد بحث / «قرطبی»، ج ۲۰، ص ۲۵۳.

۲. فرقان، آیات ۸ و ۹.

بسمه تعالی

هَلْ يَسْتَوِي الَّذِينَ يَعْلَمُونَ وَالَّذِينَ لَا يَعْلَمُونَ

آیا کسانی که می‌دانند و کسانی که نمی‌دانند یکسانند؟

سوره زمر / ۹

مقدمه:

موسسه تحقیقات رایانه ای قائمیه اصفهان، از سال ۱۳۸۵ هـ. ش تحت اشراف حضرت آیت الله حاج سید حسن فقیه امامی (قدس سره الشریف)، با فعالیت خالصانه و شبانه روزی گروهی از نخبگان و فرهیختگان حوزه و دانشگاه، فعالیت خود را در زمینه های مذهبی، فرهنگی و علمی آغاز نموده است.

مرامنامه:

موسسه تحقیقات رایانه ای قائمیه اصفهان در راستای تسهیل و تسریع دسترسی محققین به آثار و ابزار تحقیقاتی در حوزه علوم اسلامی، و با توجه به تعدد و پراکندگی مراکز فعال در این عرصه و منابع متعدد و صعب الوصول، و با نگاهی صرفاً علمی و به دور از تعصبات و جریانات اجتماعی، سیاسی، قومی و فردی، بر مبنای اجرای طرحی در قالب «مدیریت آثار تولید شده و انتشار یافته از سوی تمامی مراکز شیعه» تلاش می نماید تا مجموعه ای غنی و سرشار از کتب و مقالات پژوهشی برای متخصصین، و مطالب و مباحثی راهگشا برای فرهیختگان و عموم طبقات مردمی به زبان های مختلف و با فرمت های گوناگون تولید و در فضای مجازی به صورت رایگان در اختیار علاقمندان قرار دهد.

اهداف:

۱. بسط فرهنگ و معارف ناب ثقلین (کتاب الله و اهل البیت علیهم السلام)
۲. تقویت انگیزه عامه مردم بخصوص جوانان نسبت به بررسی دقیق تر مسائل دینی
۳. جایگزین کردن محتوای سودمند به جای مطالب بی محتوا در تلفن های همراه، تبلت ها، رایانه ها و ...
۴. سرویس دهی به محققین طلاب و دانشجو
۵. گسترش فرهنگ عمومی مطالعه
۶. زمینه سازی جهت تشویق انتشارات و مؤلفین برای دیجیتالی نمودن آثار خود.

سیاست ها:

۱. عمل بر مبنای مجوز های قانونی
۲. ارتباط با مراکز هم سو
۳. پرهیز از موازی کاری

۴. صرفا ارائه محتوای علمی

۵. ذکر منابع نشر

بدیهی است مسئولیت تمامی آثار به عهده ی نویسنده ی آن می باشد .

فعالیت های موسسه :

۱. چاپ و نشر کتاب، جزوه و ماهنامه

۲. برگزاری مسابقات کتابخوانی

۳. تولید نمایشگاه های مجازی: سه بعدی، پانوراما در اماکن مذهبی، گردشگری و...

۴. تولید انیمیشن، بازی های رایانه ای و ...

۵. ایجاد سایت اینترنتی قائمیه به آدرس: www.ghaemiyeh.com

۶. تولید محصولات نمایشی، سخنرانی و...

۷. راه اندازی و پشتیبانی علمی سامانه پاسخ گویی به سوالات شرعی، اخلاقی و اعتقادی

۸. طراحی سیستم های حسابداری، رسانه ساز، موبایل ساز، سامانه خودکار و دستی بلوتوث، وب کیوسک، SMS و...

۹. برگزاری دوره های آموزشی ویژه عموم (مجازی)

۱۰. برگزاری دوره های تربیت مربی (مجازی)

۱۱. تولید هزاران نرم افزار تحقیقاتی قابل اجرا در انواع رایانه، تبلت، تلفن همراه و... در ۸ فرمت جهانی:

JAVA.۱

ANDROID.۲

EPUB.۳

CHM.۴

PDF.۵

HTML.۶

CHM.۷

GHB.۸

و ۴ عدد مارکت با نام بازار کتاب قائمیه نسخه :

ANDROID.۱

IOS.۲

WINDOWS PHONE.۳

WINDOWS.۴

به سه زبان فارسی ، عربی و انگلیسی و قرار دادن بر روی وب سایت موسسه به صورت رایگان .

در پایان :

از مراکز و نهادهایی همچون دفاتر مراجع معظم تقلید و همچنین سازمان ها، نهادها، انتشارات، موسسات، مؤلفین و همه

بزرگوارانی که ما را در دستیابی به این هدف یاری نموده و یا دیتا های خود را در اختیار ما قرار دادند تقدیر و تشکر می
نماییم.

آدرس دفتر مرکزی:

اصفهان - خیابان عبدالرزاق - بازارچه حاج محمد جعفر آواده ای - کوچه شهید محمد حسن توکلی - پلاک ۱۲۹/۳۴ - طبقه
اول

وب سایت: www.ghbook.ir

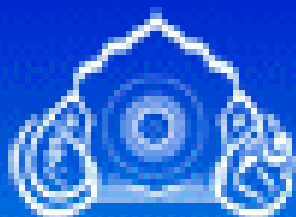
ایمیل: Info@ghbook.ir

تلفن دفتر مرکزی: ۰۳۱۳۴۴۹۰۱۲۵

دفتر تهران: ۰۲۱ - ۸۸۳۱۸۷۲۲

بازرگانی و فروش: ۰۹۱۳۲۰۰۰۱۰۹

امور کاربران: ۰۹۱۳۲۰۰۰۱۰۹

مرکز تحقیقاتی و ترجمانی

اصفهان

گام‌های

WWW

برای داشتن کتابخانه های تخصصی
دیگر به سایت این مرکز به نشانی

www.Ghaemiyeh.com

www.Ghaemiyeh.net

www.Ghaemiyeh.org

www.Ghaemiyeh.ir

مراجعه و برای سفارش با ما تماس بگیرید.

۰۹۱۳ ۲۰۰۰ ۱۰۹